

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Հ. ԱՅՈՒՆՆԵ

ՄԱՐԹՍԻՉՄԸ

ՈՒՆՆԵ

ԱՂԳԱՅԻՆ ԳԱՂՈՒԹԱՅԻՆ

Հ Ա Ր Ց Ը

ԱՅՈՒՆՆԵ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱ
ՅՈՒՆՆԵ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱ

ՀԱՅԿԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆԱ 1922

THE
BUREAU OF
THE
BUREAU OF
BUREAU

WORLD

UNITED NATIONS
WORLD

И. СТАЛИН

**МАРКСИЗМ
И
НАЦИОНАЛЬНО-КОЛОНИАЛЬНЫЙ
ВОПРОС**

**СБОРНИК ИЗБРАННЫХ
СТАТЕЙ И РЕЧЕЙ**

323-1

Ի. ՄՏԱԼԻՆ

ՄՏՈՒԿԱՄ Է 1961 թ.

Մ Ա Ր Ք Ս Ի Զ Մ Ը

ՅԵՎ,

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ

ՀԱՐՔՆՏԻՐ ՀՈԳՎԱՆՆԵՐԻ
ՅԵՎ ՀԱՌՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱՆՈՒ

A $\frac{11}{101}$

REPORT OF THE DIRECTOR
OF THE BUREAU OF REVENUE

ԲՈՎԱՆԻԿՈՒԹՅՈՒՆ

	ԵՋ
ՊԱՐՓԱՆՔԱԸ ՅԵՎ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅԸ	9—66
I. Ազգը	11
II. Ազգային շարժումը	19
III. Հարցադրումը	25
IV. Ազգային ավանդույթան	31
V. Բուհը, նրա նպատակադրվելը, նրա սեպարատիզմը	40
VI. Կազմակերպչությունը, ինքիզնայությունների կոնֆերենցիան	51
VII. Ազգային հարցը Ռուսաստանում	61
ՅԵՎՈՒՑՈՒՄ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅԻ ԱՌԹԻՎ ՌԱԳԿ ՀԱՄԱՌՈՒՍԱԿԱՆ VII (ապրիլյան) ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՑԻՈՒՄ 1917 թ. ապրիլի 29-ին (մայիսի 12-ին) 1917 թ.	68—72
Յեզրափակման խոսքը	71
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ԷՆՂԱՄԵՂՈՒՍԸ ՅԵՎ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅԸ	73—81
I. Փետրվարյան հեղափոխությունը և ազգային հարցը	73
II. Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և ազգային հարցը	75
III. Հոկտեմբերյան հեղափոխության համաշխարհային նշանակությունը	79
ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ԻՏԵԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՍԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՋԳԱ- ՅԻՆ ՀԱՐՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՍԱՄՔ	82
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԷՆԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅՈՒՄ (ի հիշումն էր ԹԿ (բ) Կ X Համագումարի Համար՝ Հաստատված կա- ռուկցիային ԿԿ-ի կողմից)	92—102
I. Կազմակերպությունը հասարակակարգը և ազգային մշտումը	92
II. Խորհրդային հասարակակարգը և ազգային ազատությունը	95
III. ԹԿ հեղափոխության խնդիրները	98
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԷՆԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅՈՒՄ (դեկտեմբեր ԹԿ (բ) Կ X Համագումարում 1921 թ. մարտի 10-ին)	103—114
Յեզրափակման խոսք	111
ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԱՐՅԻ ԴՐՄԱՆ ԵՌՐՁԸ	116
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ԷՆՂԱՓՈՒՑՈՒՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱՆԵՐԻ ԱՋԳԱ- ՅԻՆ ՔԱՂԱՍԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	121
ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ (դեկտեմբեր խորհուրդի Համագումարում 1922 թ. դեկտ. 26-ին)	124

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ (գեհուցում
Ծաբերգային Մոսկովիտսական Հանրապետություն-
նեքի Միություն խորհուրդներ 1 համագումար-
ում 1922 թ. դեկտ. 30-ին) 133

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՍԵՆՏՆԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՅԱԿԱՆ ՑԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ
(կուսակցության ԴԿ Համանությունն ստացած
Բեքիտսներ՝ ԹԿ(բ) Կ XII համագումարի առթիվ) . 142—151
I. 142
II. 150

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՍԵՆՏՆԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՅԱԿԱՆ ՑԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ
(գեհուցում ԹԿ(բ) Կ XII համագումարում 1923 թ-
ապրիլի 23-ին) . . . . . 152—176
Ցեղափոխման խոսք 172

ՃԱՌԵՐ ԹԿ (Բ) Կ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԶՈՐԲՈՐԴ ԽՈՐՀՐԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՈՐԻՆ ՄԱՍ-
ՆԱԿՑԵԼ ԵՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒ ՄԱՐՁԵՐԻ ՊԱՏԱՍ-
ԽԱՆԱՏՈՒ ԱԵՆԱՏՈՂՆԵՐԸ . . . . . 177—180

I. Ազգային հանրապետությունների ու մարզերի աջերի և ըն-
դերի մասին (Հառ խորհրդակցության սրահարդի
առաջին կեսի՝ ՎՍԱՍՔ-ն-Գալիեվի գործի առ-
թիվ 1923 թ. հունվարի 10-ին) 177

II. Ազգային հանրապետություններում ու մարզերում մարքսիստ-
կան կարգեր անցնելու համարակցելու մասին (խորհրդակ-
ցության սրահարդի յերկրորդ կեսը կազմող
ՎԿԱՍԱԿՅՈՒՄՅԱՆ XII համագումարի՝ ազգային
հարցի վերաբերյալ բանալեի կենսագործման
պահանջի միջոցառումները՝ գեհուցումից,
վարարված է 1923 թ. հունիսի 10-ին) 180

ԼՈՎՏԵՄԲԵՐԿԱՆ ԼԵՆԻՆՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՑԵՎ ՄԻՋԻՆ ԵՐՏԵՐԻ ՀԱՐՑԸ 190

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ (1924 թ. ապրիլի ազգերի՝ Մվերգլովյան
համալսարանում ընկնիչիզմի Երմանցիների մա-
սին՝ հարգացած դասախոսություններից) 196

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ ՀԱՐԱՎ-ՍԱՎԻՏՈՒՄ (Հառ Կոմիտեերի Գործ-
կածի հարգում-լավան հանձնաժողովում 1925 թ.
մարտի 30-ին) 206

ԱՐԵՎԵԼԻԻ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ՀԱՄԱՍԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
(Հառ Արևելիքի Աշխատավորների Կոմունիստական
Համալսարանի ուսանողների ժողովում 1925 թ.
մայիսի 18-ին) . . . . . 210—226

I. Արևելքի Աշխատավորների Կոմունիստական Համալսարանի խըն-
դիբները՝ Արևելքի խորհրդային հանրապետությունների նկատ-
մամբ 210

<i>II. Արևելքի Աշխատավորների Կոմունիստական Համալսարանի խընդիչները Արևելքի գաղութային և կաթաղ յերկիրներին նկատմամբ</i>	218
ԳՐԲՅԱԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ (ընկ. Սեմիշի և Մոզմանի առթիվ)	223
ԸՆԿ. ԿԱԳԱՆՈՒԿՈՒՄ ԵՎ ՌՈՎԻ Կ(Բ) Կ ԿԵՆՏՐՈՆ ՄՅՈՒՍ ԱՆԴԱՄԱՆԵՐԻՆ ՌՈՂՂԱՍ ՆԱՄԱԿՑ	232
ՁԻՆԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ (Միջազգային գրառքյան ընկերությունը պաշտպանությանը նախընտրելու մասին և ԿԿ-ի և ԿՎՂ-ի միացյալ պլենարիումի նիստում 1927 թ. սոցառառի 1-ին)	236
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ ԼՈՒՍԵԼՈՒ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՆ ՄԵՓՈԴԻ ՀԱՐՑԻ ԵՈՒՐԸ (Վեհաժողովի մասին և Կոմունիստական միջազգային բնագավառի մասին)	257
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ԲՆԱԳԱՎՈՐՈՒՄ ԵՆԼԱՍ ՓԵՓՈՒՄԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (ՀԿ(Բ) Կ XVII և սոցառառում 1930 թ. հունիսի 27-ին արված պեկուցումից)	260—270
<i>Սեպտեմբերյան խորհրդ</i>	267
ԴԵՊԻ ՆԱՅՈՒՆԱԼԻՅԱԸ ԵՆԼԱՍ ՓԵՓՈՒՄԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (Համկ(Բ) Կ ԿԿ աշխատանքի մասին 1930 թ. հունիսի 26-ին կառավարչության XVII և սոցառառումի մասին և աշխատանքի պեկուցումից)	271

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ Ն Ե Ր

<i>I. Ազգային հարցի վերաբերյալ կուսակցության կայացրած վարչաձևերից ամենագլխավորները</i>	275—293
<i>Ազգային հարցի վերաբերյալ բանալիք, վեր 1917 թ. ապրիլին (մայիսին) ընդունել և ԲՄԲԿ Համառուսաստանյան VII (ապրիլյան) կոնֆերանսի</i>	275
<i>Կուսակցության և երկրի կոնֆերանսի ազգային հարցում (1921 թ. մարտ ամսում ԲԿ(Բ) Կ-ի X Համագումարի ընդունած բանալիք)</i>	276
<i>Ազգային ամենաներք կուսակցական և պետական շինարարության մեջ (1922 թ. ապրիլին ԲԿ(Բ) Կ XIII Համագումարի ընդունած բանալիք)</i>	284
<i>ԿԿ Հաղթագրության վերաբերյալ բանալիք, վեր ընդունել և Համ. Կ(Բ) Կ XVI Համագումարը 1930 թ. հունիսին</i>	292
<i>Կուսակցության նրազրից, վեր բնագառնել և ԲԿ(Բ) Կ VIII և սոցառառում 1919 թ. մարտին</i>	293
<i>II. Մասնաբազմայան և բ.</i>	294
<i>III. Մեջբերվող գրական ազգայնական բերքանկ.</i>	307
<i>IV. Անվանացանկ</i>	310

Հակահեղափոխութեան շրջանը Ռուսաստանում վոլ միայն չվորոտ ու կայծակն քերէց, այլև հրասթափութեան՝ շարժումից, անվաստանութեան գեղի ընդհանուր ուժերը: Հաժաատւում էլին «պայծառ սողազային», — և մարդիկ պայքարում էլին միասին՝ անկախ ազգութեանից. ընդհանուր հարցերն ամենից առաջ, Հոգիներէ մեջ կտակած սողակեց, — և մարդիկ սկսեցին ջրվեկ իրենց ազգային բնակարանները. խնդ ամեն մարդ հույսը միայն կր վրա գնի: «Ազգային պրոբլեմն» — ամենից առաջ:

Այդ նույն մասնակ աղի յեր ունենում յերկրում անահտական կյանքի յարջ հեղաբեկում (շօքը): 1905 թվականը զուր շանցով. Եւրոպայի հայութեան կացութեան յարաբերութիւնը (շօքը) մնացորդները գլուխում մի հարված ել ստացան: Սովի տարիներին հաջորդած մի շարք բերբի տարիները և ապա վրա հասած արդյունարեւական վերելքն առաջ շարժեցին կապիտալիզմը: Եւրասիայումը գլուխում ու քաղաքներէ անումը, առևարի ու հազորդակցութեան անապարհներէ զարգացումը խոշոր քայլ արին գեղի առաջ: Սու առանձնապես ճիշտ և ծայրամասերի վերաբերմամբ: Բայց սա չի կարող շարագացնել Ռուսաստանի ազգութեաններէ արնահատական կոմունիզմի պրոբլեմը: Արջիներէն մեջ պետք և շարժում առաջ գար...

Ազգութեաններն արթնացնելու նույն աչք ազգութեանը եր զործում աչք մասնակ հաստատված աստանապարհան ուժերը: Կրակներէ և տահասարակ գրեկանութեան անումը, մամուլի ու կուլտուրական հիմնարկներէ վորոշ ազատութեանը, մարդկրական թատրոններէ անումը և այլն, անկախած, նշատում էլին «ազգային զգացմունքներէ» ուժեղացմամբ: Դուսան իր ընտրական կամուրջայով ու քաղաքական իրարբերով ավելց նոր նարագորութեաններ՝ ազգութեաններէ աշխուժացման համար, նոր յայն սողարեղ՝ վերջիներէն մարդկրացիայի համար:

Իսկ մարանչոյ նացիոնալիզմի՝ վերից բարձրացած ալիքը, մի ամբողջ շարք ուղիներունը «իշխանութեան ուժեղացնելի» կողմից, վորոշ քայլ արեւաններէ զրեւ էլին տանում նրանց «ազատարութեան» համար, — առաջացրին վարից յեկած նացիոնալիզմի պատասխանի ալիք, — նացիոնալիզմի, վոր յերբեմնակի վարարելում և կողիտ շովիներէ:

Միտնիզմի՝ ուժեղացումը հրեաների մեջ, անող շովինիզմը Լեհաստանում, պանիսլավիզմը՝ Թաթարների մեջ, նացիոնալիզմի ուժեղացումը հայերի, վրացիների, ուկրաինացիների մեջ, քաղցրենու ընդհանուր թեթումը հակասեմիտիզմի կողմը, — սրանք բոլորն էլ հանրամասնաբ փաստեր են:

Ավելի ու ավելի ուժեղորեն եր վրա տալիս նացիոնալիզմի ալիքը՝ սպառնալով իր մեջ առնել բանվորական մասսաները: Յե՛վ վորքան ավելի յեր նվազում ազատագրական շարժումը, այնքան փարթամորեն էլին փթթում նացիոնալիզմի ծաղիկները:

Այդ շփվարին մոմենտին սոցիալ-դեմոկրատիայի վրա մի վե՛հ միտքս յեր ընկած — հակահարված տալ նացիոնալիզմին, պաշտպանել մասսաներն ընդհանուր «համաճարակից» («новотрица»): Վորովհետև սոցիալ-դեմոկրատիան, և միմիայն նա յեր, վոր կարող եր այդ անել՝ հակադրելով նացիոնալիզմին ինտերնացիոնալիզմի փորձված դննքը, դասակարգային կռիվի միասնությունն ու անբաժանությունը: Յե՛վ վորքան ուժեղորեն եր վրա տալիս նացիոնալիզմի ալիքը, այնքան բարձր պետք է հնչեր սոցիալ-դեմոկրատիայի ձայնը՝ հանուն Ռուսաստանի բոլոր ազգությունների պրոլետարների յեղբայրության ու միասնության: Ընդամին՝ առանձին տեղումություն եր պահանջվում ծայրամասային սոցիալ-դեմոկրատներից, վորոնք անմիջականորեն բախվում էին նացիոնալիստական շարժման հետ:

Բայց ինդրի բարձրության վրա գանձեցին վոչ բոլոր սոցիալ-դեմոկրատները, և, ամենից առաջ, ծայրամասերի սոցիալ-դեմոկրատները: Բունդը՝, վոր առաջներում ընդգծում եր ընդհանուր խնդիրները, այժմ առաջին պլանի վրա սկսեց դնել իր առանձին, զուտ ազգայնական նպատակները. ըստն այնտեղը հասավ, վոր նա «շարաթ որը տանելը» և «ժարգանն ընդունելը» հայտարարեց իր ընտրական կամուրջի մտաբանական կետ՝: Բունդին հետևեց Կովկասը. կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատները՝ մի մասը, վորն առաջներում կովկասյան մյուս ս.՝դ. հետ միասին ժխտում եր «կուլտուրական-ազգային ավտոնոմիան», այժմ առաջադրում է այն վորպես հերթական պահանջ՝: Ել մենք չենք խոսում լիկվիդատորների կոնֆերենցիայի՝ մասին, վորը դիվանագիտորեն սանկցիա եր տալիս նացիոնալիստական տասանուկներին՝:

Բայց սրանից հետևում է, վոր ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի հայացքներն ազգային հարցի վերաբերմամբ դեռևս վոչ բոլոր ս.՝դ. համար են պարզ:

Այնքանաբար, անհրաժեշտ է ազգային հարցի լուրջ ու համակող-

^o Տես շրճագի IX կոնֆերենցիայի վերաբերյալ հաշվետվությունը՝:

^{oo} Տես շրճատայն կոնֆերենցիայի ծանուցումը:

^{ooo} Տես նաև սեղը:

մանի ընծարկումը: Հարկավոր և նեղեղական սոցիալ-դեմոկրատներին միասնաբար ու անզուգուրս աշխատանքը նացիոնալիստական մշուշի դեմ, վորակելից և վոր նա դաշու վնի:

1. ԱԶԳԸ

Ի՞նչ և ազգը:

Ազգը՝ դա, ամենից առաջ, ընդհանրութիւնն և, մարդկանց վորոշ ընդհանրութիւնն:

Այդ ընդհանրութիւնը վոչ ուստիական և և վոչ ևլ ցեղային Իստա-յական աշմայն ազգը գոյացել և հոռմայեցիներինց, գերմանացիներինց, ետրուսկներինց, հույներինց, արաբներինց և այլն: Յիւանսական ազգը կազմավորվել և դալլերինց, հոռմայեցիներինց, բրիտաներինց, գերմանացիներինց և այլն: Նույն աշու բանը պետք և ստել անդլլիացիներին, գերմանացիներին և այլոց մասին, վորոնք կազմավորվել են իբրև ազգեր սարբեր ուսաններին ու ցեղերն պատկանող մարդկանցինց:

Այսպես, սրբեմն, ազգը վոչ ուստիական և վոչ ևլ ցեղային ընդհանրութիւնն և, ալլ մարդկանց՝ պատմականորեն կազմավորված ընդհանրութիւնն և:

Մշուս կողմից, անկասկած և, վոր կշուրտսի կամ Ալեքսանդրի մեծ պետութիւնները չեյին կարող ազգեր կոչվել, թեև նրանք պատմականորեն ևյին գոյացել, զանազան ցեղերինց ու ուսաններինց ևյին գոյացեր: Նրանք ազգեր չեյին, ալլ խմբերի պատանական ու քիչ շարկապղծ կանգրմերաաներ, վորոնք տրոնվում ևյին կամ միավորվում ևյին՝ նայած աշու կամ այն աշխարհակալի հաջողութիւններին կամ պարտութիւններին:

Այսպես, սրբեմն, ազգը վոչ պատանական և վոչ ևլ վազանցիկ մի կանգրմերաու և, ալլ մարդկանց կայուն ընդհանրութիւնն և:

Բայց վոչ ամեն մի կայուն ընդհանրութիւնն ազգ և սակեծում: Ավստրիան ու Ռուսաստանը նույնպես կայուն ընդհանրութիւններ են, սակայն, վոչ վոր նրանց ազգ չի անվանում: Ինչմի և տարբերվում ազգային ընդհանրութիւնը պետական ընդհանրութիւնինց: Ի միջի ալլոց՝ նրանով, վոր սոցիալին ընդհանրութիւնն աներևակալելի յե տոանց ընդհանուր լեզվի, ախինչ պետութիւնն համար ընդհանուր լեզուն պարտապիր չե: Չեյտական ազգութիւնը՝ Ավստրիայում և լեհականը՝ Ռուսաստանում անհարին կլինեյին, յեթև նրանցինց յուրաքանչյուրն իր ընդհանուր լեզուն չունենար, մինչդեռ մի սմբողջ շարք լեզուների գոյութիւնը Ռուսաստանի ու Ավստրիայի ներսում չի խանդարում ալլ յերկրներին սմբողջականութիւնը: Յստքը, իհարկև, մոզովրգա-խասակցական լեզուների մասին և, և վոչ թե պաշտանական կանցեյարական լեզուներին մասին:

Այսպէս, ուրեմն, — լեզվի բնդնամբարւոյունը՝ վորպէս ազգի բնորոշ գծերից մեկը:

Սա, իհարկէ, չի նշանակում, թէ միշտ և ամենուրեք տարրեր ազգերը տարրեր լեզուներով են խոսում կամ թե՛ բոլոր միեւնույն լեզվով խոսողներն անպայման մի ազգ են կազմում: Ընդամենը լեզու յուրաքանչյուր ազգի համար, բայց վոչ անպայման տարրեր լեզուներ տարրեր ազգերի համար: Չկա ազգ, վորը մեկն զանազան լեզուներով խոսեր, բայց սա զեռուս չի նշանակում, թէ չի կարող լինել յերկու ազգ, վորոնք խոսեն միեւնույն լեզվով: Անգլիացիք ու հյուսիս-ամերիկացիք մի լեզվով են խոսում, և, ախուամենայնիվ, նրանք մի ազգ չեն կազմում: Նույն այս բանը պետք է ասել նորվեգացիների ու զանիացիների, անգլիացիների ու իռլանդացիների մասին:

Բայց ինչու, որինեկ, անգլիացիք ու հյուսիս-ամերիկացիք, ճշայամ ընդհանուր լեզու ունենալուն, մի ազգ չեն կազմում:

Ամենից առաջ՝ այն պատճառով, վոր նրանք վոչ թէ միատեղ են ապրում, այլ տարրեր տերիտորիաներում: Ազգը կազմավորվում է միայն տեսական ու կանոնավոր շփման հետեանքով, մարդկանց սերնդե-սերունդ միատեղ ապրելու հետեանքով: Իսկ ականանորեն միատեղ ապրելն անհնարին է՝ առանց ընդհանուր տերիտորիայի: Անգլիացիք ու ամերիկացիք առաջնորում բնակվում էյին միեւնույն տերիտորիայում՝ Անգլիայում և մի ազգ էյին կազմում: Հետո անգլիացիների մի մասն Անգլիայից արտագաղթեց նոր տերիտորիա՝ Ամերիկա և այստեղ, նոր տերիտորիայում, ժամանակի ընթացքում, կազմեց նոր՝ հյուսիս-ամերիկյան ազգը: Տարրեր տերիտորիաները հանգեցրին տարրեր ազգերի գոյացման:

Այսպէս, ուրեմն, — սերիտորիայի բնդնամբարւոյունը՝ վորպէս ազգի բնորոշ գծերից մեկը:

Բայց սա զեռ ամենը չէ: Տերիտորիայի ընդհանրութեան ըստինքյան տակավին ազգ չի տալիս: Դրա համար, բացի սրանից, հարկավոր է անտեսական ներքին կապ, վորն ազգի առանձին մասերը զոգի իրրէ մի ամբողջութեան: Անգլիայի ու Հյուսիսային Ամերիկայի միջև այդպիսի կապ չկա, և այդ պատճառով ել նրանք յերկու տարրեր ազգեր են կազմում: Բայց իրենք, հյուսիս-ամերիկացիք ել ազգ անուանը կրելու արժանի չեն լինի, յեթէ Հյուսիսային Ամերիկայի առանձին անկյունները միմյանց հետ շաղկապված չլինէյին իրրէ անտեսական մի ամբողջութեան՝ ճորհիվ նրանց միջև յեղած աշխատանքի բաժանման, ճորհիվ հաղորդակցութեան անապարհների զարգացման, և այլն:

Վերջնեք թեկուզ վրացիներին: Նախառնֆորմյան ժամանակների վրացիներն ապրում էյին մի ընդհանուր տերիտորիայում և խոսում էյին մի լեզվով, բայց և այնպէս, խստիվ սասած, նրանք մի ազգ չեն կազ-

մուս, վորովհետև նրանք, իրարից կարգված մի ամբողջ շարք իշխանությաններէ բաժանված լինելով. չնչին կարող սուրել անասնական ընդհանուր կյանքով, դարեւով միմյանց դեմ պատերազմներ ելին մղում և անասնապետ շայշայում ելին իրար, սաղորելով միմյանց դեմ պարսիկներին ու ի վարձերին: Իշխանությաններէ վազանցիկ ու պատահական միտվորումը, վոր չերբեմնակէ հաջողվում եր դուռն բերել մի վորևև հաջողակ-խաղափոր, լավապետն դեպքում ընդդրկում եր միայն մակերեսային-վարչական վորարար, արագորեն զանգվում եր՝ դեմ առնելով իշխաններէ բնահունւյթին ու գլուգացիներէ անասրբերությանը՝ Վրաստանի անտեսական մասնատվածության պայմաններում, ասեմք, ուրիշ կերպ չեր ել կարող լինել... Վրաստանը վորպես ազգ յերևան յեկավ միայն XIX դարի յերկրորդ կեսին, յերբ նորաստիության անկումը և յերկրի անտեսական կյանքի անուսը, հաղորդակցության անասարհներէ դարդացումը և կապիտալիզմի առաջացումը աշխատանքի բաժանում հաստատեցին Վրաստանի մարդերի միջև, բոլորովին սասանեցին իշխանությաններէ անտեսական ինքնամոզմությանը և նրանց կապակցեցին վորպես մի ամբողջության:

Նույն աչգ բանը պետք և ասել նաև ֆեոդալիզմի ստադիան անցած և իրենց մաս կապիտալիզմը դարդացրած ալլ ազգերի մասին:

Այսպես, ուրեմն, — անեսակա՞ն հյտնմի րնդհանուրլուծւմ, անեսական կապակցվածութլւմը՝ վորպես ազգի բնորոշ առանձնահատկությաններէ մեկը:

Բայց սա ել բոլորը չէ: Բայցի այն ամենից, ինչ ասվեց, պետք և նաև ուշադրության ասնել այն մարդկանց հոգեկան նկարագրի առանձնահատկությանները, վորոնք միտվորված են վորպես ազգ, Ազգերը միմյանցից տարբերվում են վոչ միայն իրենց կյանքի պայմաններով, այլև հոգեկան նկարագրով, վորն արտահայտվում և ազգային կուլտուրայի առանձնահատկությաններով: Անթե մի լեզվով խոսող Անգլիան, Հյուսիսային Ամերիկան ու Իտալիան ախտամենայնիվ յերեք տարբեր ազգեր են կազմում, սպա սրանում պակաս զեր չի խաղում պոլիթիկական (հոգեկան) այն յուրահատուկ կերտվածքը, վորը նրանցում մշակվել և սերնդե-սերունդ՝ գոյության վոչ միտանակ պայմաններէ հետևվածութլւմ:

Իհարկե, պոլիթիկական կերտվածքն ըստինքյան կամ — ինչպես ալլ կերպ անվանում են այն — շաղկային բնամիտությանը՝ զիտողի համար ինչ-վոր անըմբռնելի բան և, բայց վորքան վոր այն արտահայտվում և ազգի համար ընդհանուր կուլտուրայի յուրահատկութլւմը, այն ըմբռնելի և չի կարող անտեսվել:

Ինչ խոսք, վոր շաղկային բնամիտությանը՝ մի ինչ-վոր մի անգամ ընդմիջտ արված բան չէ, ալլ վոխտվում և կյանքի պայմաններէ հետ

միասին. բայց, վորքան վոր այն զոյությունն ունի ամեն մի տվյալ մոմենտում, այն զնում ե իր կնիքն ազգի կերպարանքի վրա:

Այսպես, ուրեմն, — կուլուրաբայի ընդհանրությամբ արտահայտվող՝ պսիխիկական կերտվածքի ընդհանրությունը՝ վորպես ազգի ընտրող գծերից մեկը:

Այսպիսով, մենք սպասեցինք ազգի բոլոր հատկանիշները:

Ազգը՝ դա յեզվի, սերիտիայի, սենսուական կյանքի յեվ կուլտուրայի ընդհանրությամբ արտահայտվող՝ պսիխիկական կերտվածքի պատմականորեն կազմավորված կայուն ընդհանրությունն է:

Ընդամենը ըստինքյան հատկանալի յե, վոր ազգը, ինչպես և պատմական ամեն մի յերևույթ, յենթակա յե փոփոխման որենքին, ունի իր պատմությունը, սկիզբն ու վերջը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, վոր մատնանշված հատկանիշներից և վոչ մեկը, առանձին վերցրած, բավական չէ ազգի ընտրողման համար: Դեռ ավելին՝ բավական է այդ հատկանիշներից թեկուզ մեկի բացակայությունը, վորպեսզի ազգը դադարի ազգ լինելուց:

Կարելի յե յերևակայել ընդհանուր «ազգային ընավորություն» ունեցող մարդիկ, և, այնուամենայնիվ, չի կարելի տեսլ, թե նրանք մի ազգ են կազմում, յեթե նրանք տնտեսապես անջատված են, տարբեր տերիտորիաներում են ապրում, տարբեր լեզուներով են խոսում և այլն: Այսպես են, որինակ, ռուսական, գալիցիական, ամերիկյան, վրացական, լեհական հրեաները, վորոնք, մեր կարծիքով, միասնական ազգ չեն կազմում:

Կարելի յե յերևակայել տերիտորիայի և տնտեսական կյանքի ընդհանրությունն ունեցող մարդիկ, և, այնուամենայնիվ, նրանք մի ազգ չեն կազմի՝ առանց լեզվի ու «ազգային ընավորության» ընդհանրության: Այսպես են, որինակ, գերմանացիներն ու լատիշները Մերձբայալյան յերկրում:

Վերջապես, նորվեգացիներն ու դանիացիները մի լեզվով են խոսում, բայց նրանք, մյուս հատկանիշների բացակայության հետևանքով, մի ազգ չեն կազմում:

Մեկեղ վերցրած՝ բոլոր հասկանալիներն առկայությունն է միայն, վոր մեզ ազգ է օայլո:

Կարող ե թվալ, թե «ազգային ընավորությունը» ազգի հատկանիշներից վոչ թե մեկն է, այլ միակ էյականը, ըստ վորում՝ մնացած. բոլոր հատկանիշները, իսկապես ասած, կազմում են ազգի զարգացման պայմանները, և վոչ թե նրա հատկանիշները: Այս տեսակետի վրա չեն կանգնած, որինակ, Ալստրիայում ազգային հարցի հայտնի ս. գեմուլբաուսական տեսաբաններ Ռ. Շպրինգերը և, մասնավորապես, Ռ. Բաուերը: Քննենք ազգի վերաբերյալ նրանց թեորիան:

Ըստ Նոյրիկեզերի՝ տաղը՝ զո միասնական մասանոց ու միասնակ խոսող մարդկանց մրտաթյունն է։ Դա՝ «մասնակիցից մարդկանց մը խմբիկ-ուսուցական աշխարհի բնականությունն է, զորը կազմված չի «նախնա նա»» (ընդգծումը մերն է)։

Այսպես, ուրեմն,— միասնական մասանոց ու խոսող մարդկանց «միասնական» վարքանն էլ վար նրանք իրարից անջատված լինեն, վարանդ էլ վար նրանք ապրելիս լինեն։

Բասուերը էլ ավելի նկատու չե դնում.

«Ի՞նչ է տաղը,— հարցնում է նա— Արդ՞մք զո լ՛զգի բնականությունն է, զորը միավորում է մարդկանց, զորպես ազգ։ Բայց անզլխացիները ու իւրանդացիները... խոսում են մի լ՛զգով չնանդիսանալով, սակայն, միասնական մտազուրկ. հրեաները բնավ չունեն ընդհանուր լեզու և, աշխատանքային, ազգ են կազմում»⁹⁹։

Ուրեմն Բ՛նչ բան է տաղը։

«Ազգը՝ զո բնավորության հարաբերական ընդհանրությունն է»¹⁰⁰։

Բայց Բ՛նչ է բնավորութ՞յունը, ավյալ գեկպըւմ՝ ազգային բնավորությունը։

Ազգային բնավորությունը՝ զո «այնպիսի հատկանիշների զուսմարն է, զորանք մի ազգության պատկանող մարդկանց տարբերում են մի այլ ազգության պատկանող մարդկանցից, զո ֆիզիկական ու հոգեկան հատկությունների կոմպլեքս է, զորը տարբերում է մի ազգը մյուսից»¹⁰¹։

Բասուերը, ինտրիկե, դիտել, վոր ազգային բնավորությունը չեք լինըքից չի բնկնում, ուստի և ավելացնում է.

«Մարդկանց բնավորությունը ուրիշ գոշնչով չի վորոշվում, բայց յեթե նրանց բոխտով, զոր... տաղը վոշ այլ ինչ է, բայց յեթե բոխտի ընդհանրությունն է. զորն իր հերթին վորոշվում է «յն պայմաններով, զորանց յեղձ մարդիկ աշտպարում են իրենց աղբուստի միջոցները և բաշխում են իրենց աշխատանքի արդյունքները»¹⁰²։

Այսպիսով, մենք հասանք ազգի, ինչպես Բասուերն և արասնայտվում, աստվել յլիակատար» բնարոշմանը։

⁹⁹ Տես Նոյրիկեզերի՝ «Ազգային պորբիւրը», հրատ. «Обществѣнная польза», 1900 թ., էջ 42։

¹⁰⁰ Տես Ո. Բասուերի՝ «Ազգային հարցը և սոցիալ-գեմոկրատիան», հրատ. «Сорос»-ի 1909 թ., էջ 1—2։

¹⁰¹ Տես նույն տեղը, էջ 6։

¹⁰² Տես նույն տեղը, էջ 2։

¹⁰³ Տես նույն տեղը, էջ 24—25։

«Ազգը՝ դա այնպիսի մարդկանց անբող հավատականությունն է, զորով ազգապատկած են բնավորության ընդհանրությանը՝ բայիս լինիաներության հոգի վրա»:

Այսպես, ուրեմն, ազգային բնավորություն ընդհանրություն՝ բախտի ընդհանրություն հոգի վրա, մի ընդհանրություն, վոր վերջված է առանց անպայմանորեն կապակցված լինելու տերիտորիայի, լեզվի ու տնտեսական կյանքի ընդհանրություն հետ:

Բայց ել ի՞նչ է նույն ազգից այս դեպքում: Ազգային ի՞նչ ընդհանրություն մասին կարող է խոսք լինել այն մարդկանց վերաբերմամբ, վորոնք անտեսապես անջատ են միմյանցից, տարբեր տերիտորիաներում են ապրում ու սերնդե-սերունդ տարբեր լեզուներով են խոսում:

Բառերը հրեաների մասին խոսում է վորպես ազգի մասին, թեև Շրանք բնավ չունեն ընդհանուր լեզու⁸⁸։ Բայց ի՞նչ բախտի ընդհանրությունն ու ազգային շաղկապվածություն մասին խոսք կարող է լինել որինակ, վրացական, զազստանյան, ռուսական ու ամերիկյան հրեաների վերաբերմամբ, վորոնք միանգամայն կարված են իրարից, ապրում են տարբեր տերիտորիաներում ու խոսում են տարբեր լեզուներով:

Հիշյալ հրեաները, անշուշտ, ապրում են անտեսական ու քաղաքական ընդհանուր կյանքով վրացիների, զազստանցիների, ռուսների ու ամերիկացիների հետ՝ նրանց հետ կուլտուրական ընդհանուր մթնոլորտում գտնվելով։ զա չի կարող իր կնիքը չչենել նրանց ազգային բնավորության վրա։ յեթե նրանց մոտ վորևե ընդհանուր բան է ննացել, ապա զա կրոնն է, ընդհանուր ծագումն ու ազգային բնավորություն մի քանի ննացորդները։ Այս ամենն անկասկած է։ Բայց ի՞նչպես կարելի յե լրջութամբ սասել, թե վոսկրացած կրոնական ձևերն ու հոգմահարվող հոգերանական ննացորդները հիշյալ հրեաների բախտի» վրա ազնելի ուժեղ են ազդում, քան նրանց շրջապատող ապիալ-անտեսական ու կուլտուրական կենդանի միջավայրը։ Իսկ չ՞ վոր միայն այսպիսի յենթադրություն կարելի յե խոսել առհասարակ հրեաների մասին, իրբև միանական ազգի մասին:

Այն ժամանակ ել ինչո՞վ է տարբերվում Բառերի ազգը սպիրիտուալիստների միտքիկական ու ինքնարավ շաղկային վորուցը:

Բառերն անանցանելի սահմանազիծ է անցկացնում ազգերի շտարբերիչ զծի» (ազգային բնավորություն) և նրանց կյանքի շպայմանների» միջև՝ զբանք միմյանցից անջատելով։ Բայց ի՞նչ է ազգային բնավորությունը, յեթե վոչ կյանքի պայմանների արտացոլում, յեթե վոչ

⁸⁸ Տես Ո. Բառերի «Ազգային հարցը և սպիրիտուալիստիստներ», հրատ. «Շքու-ի», 1900 թ., էջ 2:

⁸⁹ Տես նույն տեղը, էջ 139:

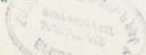
ախ ազգաբնակչությանը, զոր ստացվել են շքանշանային մեդալներով: Ինչպես կարելի չե սահմանափակվել լուսազգային բնակչությանը՝ ախ տոսնանապակչով ու կարելով նրան մնաց հոգից:

Այս, անգլիական ազգն իսկապես ինչով էր տարբերվում հյուսիս-ամերիկյան ազգից XVIII դարի վերջին ու XIX դարի սկզբին, չեք էլ չուստային Ամերիկյան տակավին «նոր Անգլիա» չեք կոչվում:

Իհարկե, վաղ ազգային բնակչությանը, զորովհետև հյուսիս-ամերիկացիները Անգլիայից գաղթածներ էին, բայց անգլիական լեզվից՝ նրանք իրենց հետ Ամերիկա տարան նաև անգլիական ազգային բնակչությանը և, հարկավ, չէին կարող այդքան արագությամբ կորցնել, թեև նոր պոստանները ազգեցությանը, չեքին, նրանցում մշակվում էր իրենց տոսնին բնակչությանը: Աեվ, ախուսմանախիվ, ճաշած բնակչության ազգի կամ պակաս ընդհանրությանը՝ նրանք ախ մասնակարգն կազմում էին Անգլիայից տարբեր ազգ: Ամերիկե և, զոր «նոր Անգլիան», իրեն ազգ, այն մասնակարգ տարբերվում էր Անգլիայից, իրեն ազգից՝ վաղ թե ազգային տոսնին բնակչությանը և կամ՝ վաղ ախն ազգային բնակչությանը, զորքան Անգլիայից տարբեր մեդալայրով, կյանքի պայմաններով:

Այսպիսով, պարզ և, զոր իրականության մեջ գոյություն չունի ազգի միակ տարբերիչ վաղ մե հասկանիչ: Գոյություն ունի հատկանիշների միտն գուտար, զորանցից, ազգերը զուգադրելիս, ազգից ցաշատն կերպով աչքի չե ընկնում մերթ մե հատկանիշը (ազգային բնակչության), մերթ մյուսը (լեզուն), մերթ չեբրտղը (տեղիտարիան, անտեսական պայմանները): Ազգը՝ միտսին վերջրած բոլոր հատկանիշներին համակցությունն և:

Բուտերի տեսակետը, զորով ազգը նույնացվում և ազգային բնակչության հետ, ազգը կարում և հոգից և ախ գարծնում և ինչ-զոր անտեսանելի, ինքնարտով ու: Մտացվում և վաղ թե կենդանի ու գործող ազգ, աչ ինչ-զոր միտսիական, անբարձնելի ու անդրդերեղտնային բան: Վարովհետև, կրկնում եմ, որինախ, աչ թեչ հրեական ազգ և, զորը բազկացած և զրացական, գաղսամայն, առսական, ամերիկյան ու աչ հրեաներից.— մի ազգ, զորն անգամները չեն հասկանում միտանց (տարբեր լեզուներով են խոսում), աչբում են չեբերազնից զանազան մտերում, չեբերք մեկը մյուսին չի տեսնի, չեբերք միտանց հանդես չեն գա՝ վաղ խազազ մասնակարգ, վաղ էլ պատերազմի մասնակարգ: Վաղ, աչգլխի թղթե «ազգերք» համար չե, զոր սցիտալ-դեմոկրատիան կազմում և իր ազգային ճրայերբը: Նա կարող և հաշվի նստել միտն իրական ազգերին հետ, զորանք գործում ու շարժվում են, ուստի և ստիպում են հաշվի նստել իրենց հետ:

Բառերը, ակնհերտրեն, չփոթում և պատմական կատեգորիա հանդիսացող ազգը՝ ազգագրական կատեգորիա հանդիսացող ցեղի հետ:

Ասենք, Բառերն ինքը, ըստ յերևութին, զգում և իր դիրքի թուլությունը, իր գրքի սկզբում վճռականորեն հայտարարելով հրեաների մասին, իբրև ազգի մասին՝ * Բառերը գրքի վերջում ուզում և իր սխալը՝ պնդելով, թե շխարհալիստական հասարակությունն ընդհանրապես հնարավորություն չի տալիս նրանց (հրեաներին) իբրև ազգ պահպանվելու:¹⁰⁰ Աուրևով նրանց այլ ազգերի հետ: Բանից դուրս և զալիս՝ պատճառն այն և, զոր շրեաները չունեն ինքնամոտի կոմունիզացիոն մարզը¹⁰¹, այնինչ՝ ազգային մարզ ունեն, որինակ, չեխերը, վորոնք, ըստ Բառերի, պահպանվելու յեն իբրև ազգ: Կարճ՝ պատճառը սերիտորիայի բացակայությունն և:

Այսպես դատելով, Բառերն ուզում եր ապացուցել, թե ազգային ավտոնոմիան չի կարող լինել հրեա բանվորների պահանջը¹⁰², բայց նա դրանով իսկ անակնկալորեն տապալել էր սեփական թեորիան, զորը ժխտում և սերիտորիայի ընդհանրությունը, իբրև ազգի հատկանիշներից մեկը:

Բայց Բառերն ավելի հեռու յե գնում: Իր գրքի սկզբում նա վճռականորեն հայտարարում և, թե շրեաները բնավ չունեն բնդիտեուր լեզու և, այնուամենայնիվ, ազգ են կազմում¹⁰³: Բայց նա, հազիվ հասնելով հարյուրյերեսուներորդ էջին՝ արդեն փոխեց ֆրոնտը՝ հայտարարելով նույնքան վճռականորեն, թանտրակույս և, վոր վոչ մի ազգ ճեարավոր չի՝ առանց բնդիտեուր լեզվի¹⁰⁴ (ընդգծումը մերն և):

Բառերն այստեղ ուզում եր ապացուցել, թե շրեան՝ զա մարդկային հազարակցության կարևորագույն գործիքն և¹⁰⁵, բայց նա միաժամանակ անակնկալորեն ապացուցեց և այն, ինչ նա մտադիր չեղ ապացուցել, այն և՝ ազգի վերաբերյալ իր սեփական թեորիայի մասնակալությունը, — մի թեորիա, զորը ժխտում և լեզվի ընդհանրության նշանակալությունը:

Իզեալիստական թելերով կարված թեորիան այսպես ի ինքն իրեն հերքում:

* Տես Ո՝ Բառերի Ընդդային Հարջը և «ցիտլ-գեմեկրատիան», հրատ. «Серж»-ի, 1909 թ., էջ 2.

¹⁰⁰ Տես նույն տեղը, էջ 359.

¹⁰¹ Տես նույն տեղը, էջ 358.

¹⁰² Տես նույն տեղը, էջ 396.

¹⁰³ Տես նույն տեղը, էջ 2.

¹⁰⁴ Տես նույն տեղը, էջ 130:

¹⁰⁵ Տես նույն տեղը, էջ 130.

II. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑ-ՈՒՄԸ

Ազգը վոչ թե սոսկ պատմական կատեգորիա չէ, այլ Վորոշ գարաշըջանի, բարձրացող կապիտալիզմի գարաշըջանի պատմական կատեգորիա չէ: Ֆեոդալիզմի վերացման ու կապիտալիզմի զարգացման պրոցեսը միաժամանակ մարզկանց իրրև ազգեր կազմավորվելու պրոցեսն է: Բանն այդպես է տեղի ունենում, որքնակ, Արևմտյան Յեվրոպայում: Անգլիացիները, Ֆրանսացիները, իտալացիները և այլք իրրև ազգեր կազմավորվել են ֆեոդալական, մասնատուլթյան դեմ հաղթանակող կապիտալիզմի հաղթական յերթի ժամանակ:

Բայց այնտեղ ազգերի գոյանալը դրա հետ մեկտեղ նշանակել է նրանց վերածվելն ինքնուրույն ազգային պետությունների: Անգլիական, ֆրանսական և այլ ազգերը միևնույն ժամանակ հանդիսանում են անգլիական և այլ պետությունների: Այդ պրոցեսից դուրս մնացած Իռլանդիան չի փոխում ընդհանուր պատկերը:

Բանը փոքր ինչ այլ կերպ է տեղի ունենում Արևելյան Յեվրոպայում: Այն ժամանակ, յերբ Արևմուտքում ազգերը գարգացան իրրև պետություններ, Արևելքում կազմավորվեցին ազգամիջյան (МЕЖДУНАРОДНЫМ) պետություններ, պետություններ, Վորոնք բաղկացած են միքանի ազգությունից: Այսպես են՝ Ավստրո-Հունգարիան, Ռուսաստանը: Ավստրիայում քաղաքական կողմից ամենից ավելի գարգացած հանդիսացան գերմանացիները—նրանք էլ իրենց վրա վերցրին ավստրիական ազգություններն իրրև պետություն միավորելու գործը: Հունգարիայում պետական կազմակերպվածության համար ամենից ավելի պատրաստ դուրս յեկան մաջարները—հունգարական ազգությունների կորիզը, հենց նրանք էլ Հունգարիայի միավորիչներն են: Ռուսաստանում ազգությունների միավորիչի դերն իրենց վրա վերցրին վելիկոռուսները, Վորոնց գլուխ էր կանգնած պատմականորեն կազմավորված ուժեղ և կազմակերպված ազնվական դինվորական բյուրոկրատիան:

Բանն այսպես էր տեղի ունենում Արևելքում:

Պետությունների գոյացման այս յուրատեսակ յեղանակը կարող էր տեղ գտնել տակավին չվերացված ֆեոդալիզմի պայմաններում միայն, թույլ գարգացած կապիտալիզմի պայմաններում միայն, յերբ դեպի հետին պլան քշված ազգությունները դեռևս չէին կարողացել անտեսապես կոնսոլիդացիայի յենթարկվել իրրև ամբողջական ազգեր:

Բայց կապիտալիզմը սկսում է գարգանալ նաև արևելյան պետություններում: Զարգանում են առևտուրը և հաղորդակցության ճանապարհները: Առաջանում են խոշոր քաղաքներ: Ազգերը անտեսապես կոնսոլիդացիայի յեն յենթարկվում: Հետ մղված ազգությունների անդորր ճյանքի մեջ ներխուժած կապիտալիզմը խոռվահույլ է անում այդ ազգու-

թյուններին և նրանց շարժման մեջ և դնում: Մասուլի ու թատրոնի դար-
զացումը, ռալյուրաափ (Ավստրիայում) և Դուսայի (Ռուսաստանում)
գործունեյությունը նպաստում են «ազգային զգացմունքների» ուժե-
ղացմանը: Մնուսնդ առած ինտելիգենցիան տողորվում և «ազգային զա-
ղափարով» և այս խնդրուկները ել գործում ե...

Բայց ինքնուրույն կյանքի համար արժնացած հետ մղված ազգերն
արդեն իբրև անկախ ազգային պետություններ չեն կազմավորվում:
Նրանք իրենց ճանապարհին ամենաուժեղ դիմադրության են հանդի-
պում այն իշխող ազգերի զեկավար խավերի կողմից, վորոնք վաղուց
արդեն պետության գլուխ եյին կանգնած: Ուշացել են...

Այսպես կազմավորվում են իբրև ազգեր՝ չեխերը, լեհերը և ուրիշ-
ները՝ Ավստրիայում, իրվասները և ուրիշները՝ Հունգարիայում, լատիշ-
ները, լիտվացիները, ուկրաինացիները, վրացիները, հայերը և ուրիշ-
ները՝ Ռուսաստանում: Այն, ինչ բացատրություն եր Արևմտյան Յեվ-
րոպայում (Իտալիայի), Արևելքում կանոն դարձավ:

Արևմուտքում Իտալիայի բացառիկ դրությանը պատասխանեց
ազգային շարժումով: Արևելքում արժնացած ազգերը պետք ե նույն
բանով պատասխանեյին:

Այսպես եյին դասավորվում հանդամանքները, վորոնք Յեվրոպա-
յի արևելքի յերիտասարդ ազգերին պայքարի եյին մղում:

Պայքարը սկսվեց և բորբոքվեց, իսկպես, վոչ թե իրենց ամբող-
ջությամբ առած ազգերի միջև, այլ իշխող ու հետ մղված ազգերի տիրա-
պետող դասակարգերի միջև: Պայքարը մղում են սովորաբար կամ ճնշ-
ված ազգի քաղաքային մանր բուրժուազիան՝ իշխող ազգի խոշոր
բուրժուազիայի դեմ (չեխերն ու գերմանացիները), կամ ճնշված ազգի
գյուղական բուրժուազիան՝ տիրապետող ազգի կարվածատերերի դեմ
(ուկրաինացիները և հաստանում), կամ ճնշված ազգերի ամբողջ «ազգա-
յին» բուրժուազիան՝ իշխող ազգի կառավարող ազնվականության դեմ
(Լեհաստանը, Լիտվան, Ուկրաինան՝ Ռուսաստանում):

Բուրժուազիան գործող գլխավոր անձն ե:

Յերիտասարդ բուրժուազիայի համար հիմնական հարցը՝ շուկան ե:
Վաճառահանել իր ապրանքները և այլ ազգության բուրժուազիայի
հետ ունեցած կոնկուրենցիայում հաղթող հանդիսանալ՝ այս ե նրա
նպատակը: Այստեղից բխում ե նրա ցանկությունը— ապահովել իր հա-
մար «սեփական», «հայրենի» շուկա: Շուկան առաջին դպրոցն ե, վոր-
անց բուրժուազիան նացիոնալիզմ ե սովորում:

Բայց, սովորաբար, բանը շուկայով չի սահմանափակվում: Պայքարին
խառնվում ե տիրապետող ազգի կիսաֆեոդալական կիսաբուրժուական
բյուրոկրատիան իր «քարշ տուր գեղի դուրս և ներս մի թողնի»-ի մե-
թոդներով: Իշխող ազգի բուրժուազիան— միևնույնն ե՝ նա մանր, թե խո-

չոր բուրժուազիա յև—Շնարաջվորութիւնն և ստանում էազիւլի արագ ու
 էազիւլի վնասականորեն» հաշիվ տեսնելու իր կոնկուրենտի հետ: Եվ ժեռը
 միավորվում են, և սկսվում են էայլազիւլ բուրժուազիայի դեմ ուղղ-
 վող մի ամբողջ շարք սահմանափակիչ միջոցներ, վորոնք ուսարեսիա-
 ների յեն փոխարկվում: Պայքարը տեսնական վորտից փոխադրվում
 և քաղաքական վորտարը: Տեղափոխութիւնն ազատութիւնն սահմանա-
 փակում, լեզվի ճնշում, ընտրական իրավունքների սահմանափակում,
 զարոյցների կրճատում, կրօնական ճնշումներ և այլն՝ հն թափվում են
 սկսնկուրենտի» դիւին: Իհարկե, այսպիսի միջոցները հետապնդում են
 իշխող ազգի վոչ միայն բուրժուական դասակարգերի շահերը, այլ և կա-
 ռավարող բյուրոկրատիայի սպեցիֆիկ, այսպես ասած՝ կաստայական
 նպատակները: Բայց հետեանքների տեսակետից դա բորտովին սեկ և
 բուրժուական դասակարգերն ու բյուրոկրատիան ազլալ դեպքում ձեռք
 ձեռքի տված են դնում—միեևունն և՛ խոսքը Ազատը—Հունգարիայի
 մասին և, թե Ռուսաստանի մասին:

Ճնշված ազգի՝ բորտ կողմերից նեղված բուրժուազիան ընակա-
 նարեն շարժվում եւ նա դիմում և շհայրենի ներքնախավերին» և սկսում
 և ըզափել շհայրենիքի» մասին՝ հրամցնելով իր սեփական գործն իրը
 համաժողովրդական գործ: Նա իր համար բանակ և հազաքաղրում շհայ-
 րենակիցներից» ի շհա... շհայրենիքի»: Յեւ շհերքնախավերը» միշտ շհ,
 վոր սնտարեր են մնում դեպի կոչերը՝ հազաքվելով բուրժուազիայի
 դրոշի շուրջը: Վերեից յեկած ուսարեսիաները շհերքնախավերին» ել են
 դիպում՝ նրանց մեջ դժգոհութիւնն առաջացնելով:

Այսպես և սկսվում ազգային շարժումը:

Ազգային շարժման ուժը վորտվում և ազգի լայն խավելի,—պրո-
 լետարիատի ու գյուղացիութիւնն,—մասնակցութիւնն աստիճանով:

Պրոլետարիատն արդյոք կկանգնի բուրժուական նացիոնալիզմի
 դրոշի ներքո՝ դա կախված և դասակարգային հակասութիւնների զար-
 քացման աստիճանից, պրոլետարիատի գիտակցականութիւններից ու կազ-
 մակերպվածութիւններից: Գիտակից պրոլետարիատն ունի իր սեփական
 փորձված գրոշը, և նա կարիք շունի բուրժուազիայի դրոշի ներքո
 կանգնելու:

Ինչ վերաբերում և գյուղացիներին, այս նրանց մասնակցութիւնն
 ազգային շարժմանը ամենից առաջ կախված և ուսարեսիաների ընույ-
 թից: Յեթե ուսարեսիաները շոշափում են շհողի» շահերը, ինչպես այդ
 տեղի յե ունեցել իրլանդիայում, ապա գյուղացիութիւնն լայն դանգված-
 ներն անհապաղ կանգնում են ազգային շարժման դրոշի ներքո:

Մյուս կողմից, յեթե, որինակ, Վրաստանում շհա փոքրիշատե լուրջ
 հակառուսակամ նացիոնալիզմ, ապա դա, ամենից առաջ, նրանից և, վոր
 ախտիզ շհան ուսա կազմատեղեր կամ ուսական խոշոր բուրժուազիա,

վորոնք կարողանալին մուռնոց տալ աշխարհի նացիոնալիզմին մասսաների մեջ, Վրաստանում կա հեղեղահայկական նացիոնալիզմ, բայց սանրանից ե, վոր ախտեղ գեռ կա հայկական խոշոր բուրժուազիա, վորը, հարվածելով մանր, տակավին չամբարադրված վրացական բուրժուազիային, վերջինիս մղում է դեպի հակահայկական նացիոնալիզմ:

Նայած այս գործոններին՝ ազգային շարժումն ընդունում է կամ մասսայական բնույթ, ավելի ու ավելի անհրով (Իռլանդիա, Գալիցիա), կամ մանր բաղխումների. մի շղթայի յե վերածվում՝ աշխարհիկով ու դաժնալով սկանդալներ և «պայքար»՝ ցուցանակների համար (Բուհեմիայի մի քանի վորը քաղաքները):

Ազգային շարժման բովանդակութունը, հարկավ, ամենուրեք չի կարող միատեսակ լինել. նա ամբողջովին վորոշվում է շարժման առաջադրած բազմազան պահանջներով: Իռլանդիայում շարժումն ազբարային բնույթ ունի, Բուհեմիայում—«լեղվական», մի տեղ պահանջում են քաղաքացիական իրավահավասարութուն ու դավանության ազատութուն, մի այլ տեղ—«իրենց» աստիճանավորները կամ իրենց սեյմը: Բազմազան պահանջների մեջ հաճախ նշմարվում են առհասարակ ազգը բնորոշող բազմազան դժեր (լեզուն, տերիտորիան և այլն): Ուշագրության արժանի յե այն, վոր վոչ մի տեղ չեն հանդիպում բուրժուային համապարփակ «ազգային բնավորության» պահանջին: Յեվ այդ հասկանալի յե. «ազգային բնավորութունը», վերցված ինֆնրսիսյան, անըմբռնելի յե և, ինչպես ճիշտ է նկատել Ի. Շարասերը, «քաղաքագետը նրա նկատմամբ բան չունի անելու»*:

Ընդհանուր առմամբ սրանք են ազգային շարժման ձևերն ու բնույթը:

Մեր ասածից պարզ է, վոր բարձրացող կապիտալիզմի պայմաններում ազգային պայքարը բուրժուական դասակարգերի պայքար է միմյանց միջև: Բուրժուազիային յերբեմն հաջողվում է ազգային շարժման մեջ ներդրավել պրոլետարիատին, և այն ժամանակ ազգային պայքարն արտաքուստ է և Իր կյուրյամբ այդ պայքարը միշտ էլ Մնում է բուրժուական պայքար, վորը ձեռնառու է հարմար և գլխավորապես բուրժուազիային:

Բայց սրանից բնավ էլ չի հետևում, թե պրոլետարիատը չպետք է պայքարի ազգությունների ճնշման քաղաքականության դեմ:

Ազատ տեղափոխումը սահմանափակելը, ընտրական իրավունքներից զրկելը, լեզուն ճնշելը, գաղտնիքը կրճատելը և այլ ունայրեխիաները բանվորներին յեթե վոչ ավելի՝ պակաս չափով չեն դիպչում, քան բուրժ-

* Տես նրա «Der Arbeiter und die Nation», 1912 թ., էջ 33:

ժուլայիս յինս Այսպիսի դրությունը կարող և միայն արգելակել ասորացի յալ ազգերի պրոլետարիատի հոգեկան ուժերի ազատ զարգացման գործը: Զի կարելի չըջորեն խոսել թաթար կամ հրեա բանվորի հոգեկան ընդունակությունների լիակատար զարգացման մասին, յերբ նրան հնարավորություն չեն տալիս ողտվելու մայրենի լեզվից ժողովներում ու դատախոսությունների ժամանակ, յերբ փակում են նրանց առջև զպրոց-նէրը:

Բայց ազգայնական սեպրեսիաների քաղաքականությունը մի այլ կողմով էլ և վտանգավոր պրոլետարիատի գործի համար: Նա լախ խազերի ուշադրությունը սոցիալական հարցերից, դասակարգային կռիվ հարցերից դրավում է՝ ազգային հարցերի, պրոլետարիատի ու բուրժուազայի համար շեղահանուրը հարցերի կողմը: Իսկ սահպատավոր հող և ստեղծում էշահերի ներդաշնակության՝ կեղծ քարոզի համար, պրոլետարիատի դասակարգային շահերը քողարկելու համար, բանվորների հոգեկան սարկացման համար: Դրանով իսկ լուրջ արգելք և զըրվում բոլոր ազգությունների բանվորների միավորման գործի առջև: Սեթի լեհ բանվորների նշանակելի մասը մինչև այժմ էլ բուրժուական նացիոնալիստներին հոգեպես ստրկացած և մնում, յեթև նա մինչև այժմ էլ բանվորական ինտերնացիոնալ շարժումից մի կողմ կանգնած և մնում, ապա այդ, գլխավորապես, ախ պատճառով և, վոր շիշխանություն ունեցողների՝ հակալեհական վազեմի քաղաքականությունը հող և ընձևուում այդպիսի ստրկացման համար, զժվարացնում և բանվորների ազատագրվելն այդպիսի ստրկացումից:

Բայց սեպրեսիաների քաղաքականությունը այսքանով չի բավականանում: Ճնշումն շարտեմից՝ նա հաճախակի անցնում և ազգերին միմյանց դեմ լարելու շարտեմին, կոտորածի ու ջարդերի շարտեմին: Իհարկե, վերջինս վոչ ամենուրեք և վոչ մշտապես և հնարավոր, բայց ախտեղ, վորտեղ ախ հնարավոր և, — սարբրական ազատությունների բացակայության պայմաններում, — ախտեղ ախ հաճախակի զարհուրելի շափեր և ընդունում՝ սպառնալով արյան ու արցունքների մեջ խեղճել բանվորների համախմբման գործը: Կովկասն ու Ռուսաստանի հարավը քիչ որինակներ չեն տալիս Վաթանիք ու իշխիք, — սա յև լարելու քաղաքականության նպատակը: Սեվ ինչ շափով վոր նման քաղաքականությունը հաջողվում է՝ զա պրոլետարիատի համար մեծագույն շարիք և, լրջագույն արգելք և պետության բոլոր ազգությունների բանվորներին համախմբելու գործի համար:

Բայց բանվորները շահագրգռված են իրենց բոլոր ընկերներին վորպես միասնական ինտերնացիոնալ բանակ լիովին միաձուլելու գործով, բուրժուազային հոգեպես ստրկացած լինելուց նրանց շուտով ու վերջնականապես ազատագրելու գործով, իրենց յեղբայրակիցների հոգեկան

ուժերը լիապես ու ազատորեն դարգացնելու գործով՝ ինչ ազդի էլ վոր նրանք պատկանելիս լինեն:

Ուստի և՛ բռնավորները պայքարում են և պայքարելու յեն ազգերին ճշելու քաղաքականության դեմ՝ ինչ ձևեր էլ վոր ունենա այդ քաղաքականությունը, սկսած ամենանուրբ ձևերից մինչև ամենաբիւրտ ձևերը, ինչպես և լարելու քաղաքականության դեմ՝ ինչ ձևեր էլ վոր ունենա վերջինս:

Ուստի և բոլոր յերկիրներէ սոցիալ-դեմոկրատիան հռչակում և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը:

Ինքնորոշման իրավունք, այսինքն՝ միայն ազգը ինքը իրավունք ունի իր ճակատագիրը վորոշելու, վոչ վոք իրավունք չունի բռնի կերպով լուսնովելու ազգի կյանքին, Էսէզիլու նրա դպրոցները և այլ հիմնարկները, հեղաբեկելու նրա բարքերն ու սովորույթները, նե՛սելու նրա լեզուն, կրճածելու՝ իրավունքները:

Սա, հարկավ, չի նշանակում, թե սոցիալ-դեմոկրատիան պաշտպանելու յե ազգի բոլոր և ամեն տեսակի սովորույթներն ու հիմնարկները:

Պայքարելով ազգի վերաբերմամբ յեղած բռնությունների դեմ՝ նա պաշտպանելու յե միայն ազգի իրավունքը՝ վորոշելու իր ճակատագիրը, նույն այդ ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատիան պլիտացիա յե մղելու այդ ազգի ֆիաստակար սովորույթների ու հիմնարկների դեմ՝ այն նպատակով, վորոշեսցի ավյալ ազգի աշխատավոր խավերին հնարավորություն տա ազատվելու դրանցից:

Ինքնորոշման իրավունք, այսինքն՝ ազգը կարող և տնորինիլ իր գործը սեփական ցանկությամբ: Նա իրավունք ունի իր կյանքը տնորինելու ավտոնոմիայի հիմունքներով: Նա իրավունք ունի ֆեդերատիվ հարաբերությունների մեջ մտնելու մյուս ազգերի հետ: Նա իրավունք ունի բոլորովին անջատվելու Ազգը սուվերեն է, և բոլոր ազգերն իրավահավասար են:

Սա, հարկավ, չի նշանակում, թե սոցիալ-դեմոկրատիան պաշտպանելու յե ազգի ամեն մի պահանջը: Ազգն իրավունք ունի մինչև անդամ վերադառնալու հին կարգերին, բայց այս տակավին չի նշանակում, թե սոցիալ-դեմոկրատիան իր ստորագրությունը կզնի ավյալ ազգի այս կամ այն հիմնարկի այդպիսի վորոշման տակը: Պրոլետարիատի շահերը պաշտպանող սոցիալ-դեմոկրատիայի պարտականությունները և զանազան դասակարգերից բազկացած ազգի իրավունքները— յերկու տարբեր բաներ են:

Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի համար պայքարելով, սոցիալ-դեմոկրատիան իր առջև նպատակ է դնում վերջ տալ ազգի ճնշման քաղաքականությանը, այդ քաղաքականությունն անհնարին դարձնել

և դրանով ազգերի պայքարը ջլատել, բթացնել, հասցնել այն մի-
նիմուսի:

Գիտակից պրոլետարիատի քաղաքականութիւնը սրանով եյապես
տարբերվում է բուրժուազիայի քաղաքականութիւնից, բուրժուազիայի,
վորը ջանում է խորացնել ու բորբոքել ազգային պայքարը, շարունա-
կել ու սրել ազգային շարժումը:

Հենց այս պատճառով գիտակից պրոլետարիատը չի կարող կանգ-
նել բուրժուազիայի «ազգային» դրոշի տակ:

Հենց այս պատճառով Բաուերի առաջարկած՝ այսպես կոչված
«եւրոպացիոն-ազգային» քաղաքականութիւնը չի կարող պրոլետա-
րիատի քաղաքականութիւն դառնալ: Բաուերի փորձը՝ նույնացնելու
իր «եւրոպացիոն-ազգային» քաղաքականութիւնը բարդի բանվոր դա-
սակարդի քաղաքականութիւն հետ, մի փորձ է՝ բանվորների դասա-
կարգային պայքարը հարմարեցնելու ազգերի պայքարին:

Ազգային շարժման, իր ելութիւնով բուրժուական շարժման բախտը
ընտանաբուն կապված է բուրժուազիայի բախտի հետ: Ազգային շարժ-
ման վերջնական անկումը հնարավոր է լոկ բուրժուազիայի անկման
պարագայում: Միայն սոցիալիզմի թագավորութիւն մեջ կարող է լիա-
կատար լրագազութիւն հաստատվել: Բայց ազգային պայքարը մինի-
մումի հասցնել, արժատապես ջլատել այն, առավելագույն չափով ան-
լիտոս դարձնել պրոլետարիատի համար — հնարավոր է նաև կապիտալիզմի
չըջանակներում: Այս են վկայում թեկուզ Շվեյցարիայի ու Ամերիկայի
սրբնակները: Սրա համար պետք է դեմոկրատացնել յերկիրն ու ազգերին
ազատ դարձացման հնարավորութիւն տալ:

III. ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄԸ

Ազգն իր բախտն ազատորեն վորոշելու իրավունք ունի: Նա իրա-
վունք ունի այնպես տնորինելու իր գործը, ինչպես նրան հանելի յե,
հարկավ Վտանառակ չանելով այլ ազգերի իրավունքները: Սա անվի-
ճելի յե:

Բայց իսկպաես ի՞նչպես նա պետք է տնորինի իր գործը, ի՞նչպիսի
նեով պետք է ընդունի նրա ապագա սահմանադրութիւնը, յեթե նկա-
տի ունենանք ազգերի մեծամասնութիւնն և ամենից առաջ ամբողջ պրո-
լետարիատի շահերը:

Ազգը իր գործը ավտոնոմ կերպով տնորինելու իրավունք ունի:
Նա անպոմ անջատվելու իրավունք ունի: Բայց այդ դեռ չի նշանա-
կում, թե այս բանը նա պետք է անի ամեն տեսակի պայմաններում:

* Տես Ո. Բաուերի «Ազգային հարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան», հրատ. «Շորտ-ը,
1909 թ., էջ 106.

թե ազատամիտն կամ սեպարացիան (անջատումը) ամենուրեք ու միշտ ձեռնառու կլինեն ազգի. այսինքն՝ նրա մեծամասնության, այսինքն՝ անշխատավոր խավերի համար: Անշրկավիստայան թաթարները, վորպես ազգ, կարող են հավաքվել, ասենք, իրենց սեյմում և յննթարվելով իրենց բեկերի ու մոլլաների ազդեցությանը՝ վերականգնել իրենց մասին կարգերը, վճռել պետութայնից անջատվելը: Ինքնորոշման վերաբերյալ կետի իմաստի համաձայն՝ նրանք այս բանի լիակատար իրավունք ունեն: Բայց արդյո՞ք սա համապատասխան կլինի թաթարական ազգի աշխատավոր խավերի շահերին: Արդյո՞ք սոցիալ-դեմոկրատիան կարճ և անտարբեր նայել այն բանին, թե ինչպես բեկերն ու մոլլաներն իրենց հետևից են տանում մասսաներին՝ ազգային հարցի լուծման գործում: Սոցիալ-դեմոկրատիան արդյո՞ք չպետք և միջամտի գործին և վորոշ կեցավով ազգի ազգի կամքի վրա: Արդյո՞ք նա չպետք և հանդես գա հարցի լուծման այնպիսի կոնկրետ պլանով, վորն առավել ձեռնառու և թաթարական մասսաների համար:

Բայց վճիռ լուծումն և ամենից ավելի համատեղելի աշխատավոր մասսաների շահերի հետ: Ազատամիտն, ֆեդերացիան, թե սեպարացիան:

Այս բոլորն այնպիսի հարցեր են, վորոնց լուծումը կախված և ավելալ ազգին շրջապատող կոնկրետ պատմական պայմաններից:

Ինչ ավելին: Պայմանները, ինչպես և ամեն ինչ, փոխվում են, և մի լուծում, վորը ճիշտ և ավելալ մոմենտի համար, կարող և միանգամայն անընդունելի լինել մի այլ մոմենտի համար:

XIX դարի կեսերին Մարքսը կողմնակից եր ուսուսական Ահասասանի անջատմանը, և նա իրավացի չի, վորովհետև այն ժամանակ հարցը վերաբերում եր բարձր կուլուրան նրան կործանող ցածր կուլուրայից ազատագրելուն: Յեվ այն ժամանակ հարցը զրված եր վոչ թե միայն տեսականապես, վոչ թե ակադեմիկորեն, այլ գործնականում, բուն իսկ կյանքում...

XIX դարի վերջին լեհական մարքսիստներն արդեն դեմ են արտահայտվում Ահասասանի անջատմանը, և նրանք նույնպես իրավացի չեն, վորովհետև վերջին 50 տարում խորը փոփոխություններ են տեղի ունեցել՝ Ռուսաստանի ու Ահասասանի անտեսական ու կուլուրական մերձեցման իմաստով: Բացի դրանից, անջատման հարցն այս ժամանակում պրակտիկայի առարկայից դարձել և ակադեմիական այնպիսի վեճերի առարկա, վորոնք հուզում են թերևս միայն արտասահմանյան ինտելիգենտներին: Մա, իհարկե, չի բացառում ներքին և արտաքին վորոշ կոնյուկուրաների հնարավորությունը, վորոնց առկայության դեպքում Ահասասանի անջատման հարցը նորից կարող և հերթի գրվել:

Սրանից հետևում և, վոր ազգային հարցի լուծումը հնարավոր և

միայն իրենց դարդացման մեջ վերցրած պատմական պայմաններէ կապակցութեամբ: Տվյալ ազգը շրջապատող տնտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական պայմանները, — սա յե այն հարցի լուծման միակ բանալին, թե իսկապէս ի՞նչպէս պետք է իբր գործը անորինի այս կամ այն ազգը, ի՞նչպիսի անվեր պետք է ընդունի նրա ազազա սահմանադրութեանը: Ընդամին՝ հնարաւոր է, զոր յուրաքանչյուր ազգի համար հարցի առանձին լուծում պահանջվի: Յեթն կա մի տեղ, վորտեղ անհրաժեշտ է հարցի դիւրեկտիւ գրուելը, ապա զա հենց այստեղ, ազգային հարցումն է:

Այս պատճառով՝ մենք վճռապէս պետք է դեմ արտահայտվենք ազգային հարցի լուծման մի շատ տարածված, բայց և շատ հախուռն (орыгиналь) յեղանակին, զորն իբր սկիզբը Բուռնից է առնում: Մենք խոսում ենք ավստրիական և հարավ-սլավոնական սոցիալ-դեմոկրատիային՝ վկայակոչելու թեթև մեթոդի մասին, սոցիալ-դեմոկրատիայի, զորը, իբրև թե, արդեն լուծել է ազգային հարցը, և զորից ուսուսական սոցիալ-դեմոկրատները ուղղակի պետք է փոխ առնեն լուծումը: Ընդամին՝ յենթադրվում է, թե այն ամենը, ինչ, ասենք, ճիշտ է Ավստրիայի համար, ճիշտ է նաև Ռուսաստանի համար: Աչքաթող և արվում ամենակարևորն ու ամենավճռապէս սովյալ դեպքում, այն է՝ պատմական կոնկրետ պայմաններն ընդհանրապէս Ռուսաստանում և մասնավորապէս՝ առանձին յուրաքանչյուր ազգի կյանքում՝ Ռուսաստանի սահմաններում:

Լսեցեք, որինակ, հայանի բուռնական Վ. Կոստովսկուն:

«Յերբ Բուռնի IV համազումարում քննարկվում էր հարցի սկզբունքային կողմը (խոսքը ազգային հարցի մասին է Ե. Սե.), ապա ընդհանուր հովանութեան արժանացով հարավ-սլավոնական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան բանակի զոգով հարցի այն լուծումը, զոր առաջարկեց համազումարի անդամները մեզը»^{**}:

Վորպէս հետևանք՝ «համազումարը միաձայն ընդունեց»... ազգային ավտոնոմիան:

Եեվ միայն այս Վոչ ուսուսական իրականութեան վերլուծում, զոչ էլ Ռուսաստանի հրեաների կյանքի պայմանների պարզարանում. առաջ լուծումը փոխ առան հարավ-սլավոնական ս. - դ. կուսակցութեանից, հետո՝ «հավանութեան տվին», և ապա «միաձայն ընդունեցին»: Բուռնականներն այսպէս են դնում ու լուծում ազգային հարցը Ռուսաստանում...

Այնինչ, Ավստրիան ու Ռուսաստանը միանգամայն տարբեր պայմաններ ունեն: Հենց սրանով է բացատրվում, զոր Բրյուսնում հարավ-

* Հարավ-սլավոնական սոցիալ-դեմոկրատիան աշխատում է Ավստրիայի հարավում:

** Տես Վ. Կոստովսկու «Ազգութեան հարցերը», էջ 16—17, 1907 թ.:

սրազմանկան ա.-դ. կուսակցութեան բանասէիք վոգով (1899 թ.)⁵ ընդունած ազգային ծրագրում (ճիշտ է, մի քանի աննշան ուղղումներով) Ավստրիայի սոցիալ-դեմոկրատիան, այսպէս ասած, բնավ վոչ ուսուս-վարի չէ մտանում հարցին և, իհարկէ, վոչ սուսաւարի չէ լուծուած այն:

Ամենից առաջ՝ հարցադրուելը: Ինչպէս են դնում հարցն ազգային ավանտմիայի ավստրիական տեսարանները, Բրյուննի ազգային ծրագրի և հարաւ-սրազմանկան սոցիալ-դեմոկրատիական կուսակցութեան բանասէիք մեկնիչները—Շպրինգերն ու Բաուերը:

«Մենք—ասում է Շպրինգերը,—այսօր սոցիալատիան ենք թագում ախ կարցը, թէ արդոք ընդհարակն նարավոր է ազգութունները պետութեանը և արդոք մասնավորապէս ավստրիական ազգութունները հարկազրկած են կազմելու քաղաքական մը ամբողջութեան, այս հարցերը մենք լուծած ենք համարելու: Մեր նկատարութեանը, հարկով, կոչ չի ունենա նրա համար, ով կրոյալ նարավորութեանը և անհրաժեշտութեանը համարել չի: Մեր թեման ասում է՝ ավոյ ազգերը նարկարկած են միասեղ գոյութեան ունենալը: Բնչ իրավանք մեկը նրանց նարավորութեան կտան ամենից լավ ապրելու» (Շպրինգերին է):⁶

Այսպէս ուրեմն, Ավստրիայի պետական ամբողջութեանը՝ վարպետ մեկնակետ:

Նույն այդ բանը Բաուերն և ասում.

«Մենք այն յենթազգութունից ենք յիշում, թէ ավստրիական ազգերը կ՞ան պետական նույն միութեան մեջ, վորի մեջ սրանք ներկայումս ազգում են, և կարց ենք ապրելու, թէ այդ միութեանը չընտանկներում ազգերն ինչպիսի հարարութեաններ կունենան միմյանց հետ ու նրանք բոլորը՝ պետութեան նկատմամբ»:

Կրկին ու կրկին Ավստրիայի ամբողջութեանը՝ ամենից առաջ:

Ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան արդոք կարո՞ղ է հարցն այսպէս դնել: Վնչ, չի կարող: Յեզ նա չի կարող այն պատճառով, վոր նենց են դիտից նա կանգնած է ազգերի ինքնորոշման տեսակետի վրա: Ըստ վորի ազգը անջատվելու իրազմուք ունի: Նույնիսկ բունպական Գոլդբաւարը սուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի յերկրորդ համագումարում ընդունեց, վոր սուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան չի կարող հրաժարվել ինքնորոշման տեսակետից: Անա թէ ինչ է ասել այն ժամանակ Գոլդբաւարը:

«Վնչնչ չի կարելի առարկել ինքնորոշման իրազմուքի գծի: Այն դեպքում, յերբ վորնն ազգ պայքարում է ինքնուրույնութեան համար, զրան չի կարելի ընդդրմանու: Յեթն կենտասանը չկամենա արիւնական ստուսնութեանը միանալ Ռուսաստանի հետ, ապա մենք չենք, վոր պետք է խանգարենք նրան:

⁵ Տես Շպրինգերի «Ազգային պրոբլեմը», էջ 16:

⁶ Տես Բ. Բաուերի «Ազգային կարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան», էջ 299:

Այս ամենը ճիշտ և Քայց սրանից հետևում է, զոր ավատորիական ու ուսուսական ա.-դ. մեկնակետերը վաղ միայն միատեսակ չեն, այլ ընդհակառակը, ուղղակի հակադիր են։ Արանից հետո արդյոք կարելի՞ չէ խոսել ավատորիականից ազգային ծրագրերը փոխ առնելու նախադրություն մասին։

Այնուհետև «Ազգային ազատութիւնները» ավատորիականները մտածում են իրականացնել մանր սեփորմների միջոցով, զանազազգայի Առաջարկելով ազգային ավտոնոմիան վերադառնալ մի դորնական միջոց՝ նրանք բնավ էլ հույս չեն կազում արմատական փոփոխութիւն, դեմոկրատիկ-ազատադրական շարժման հետ, զորը նրանց հեռանկարում չկա։ Այնինչ, ուսուսական մարքսիստները բազում թիւներով ազատութիւնն ազգային հարցը կազում են հազմական արմատական փոփոխութիւն հետ, դեմոկրատիկ-ազատադրական շարժման հետ՝ հիմք չունենալով հույս դնելու սեփորմների վրա։ Իսկ սա երազես փոխում է բանը՝ Ռուսաստանի ազգերի հազմական բախտի իմաստով առած։

«Եսկանալի չէ,—ասում է Քուրերը,—զձեզ է կարելի թե ազգային ավտոնոմիան կանգն կզս զորդես կանանք մի մեծ վեհի, մի կամարակ, վեհական գործողութիւն։ Ավտորիան զեղի ազգային ավտոնոմիա ընթացալու չէ քայլ առ քայլ, զանազալ ու տանջալից պրոցեսով, ծանր պայքարով, զորի պատեհում որն-որութիւնն ու կառավարութիւնը զտնվելու չեն իրանիկական յլտափութիւնի վեհակում Վոչ, պետական-իրազմական նոր կարգը ստեղծվելու չէ զոչ թե որն-որական մեծ սկիտի միջոցով, այլ բազմաթիվ առանձին որն-ընթացով, զորն-ը նրատարակվելու չեն առանձին մարգերի, առանձին կամայնքների կամար»։

Նույն այդ բանը Շարիբեզերն և ասում.

«Յես շատ լավ գիտեմ,—գրում է նա,—զոր նման տեսակի ինտախուտները (ազգային ավտոնոմիայի որդանները—Վ. Սե.) մի սարում կամ մի սասնյակ սարում չեն ստեղծվում։ Միմիայն պրուսական կառավարութիւնի վերակազմութիւնը պահանջից յերկարատե մասնակու. Իր նիմանկան վարչական նիմարիների վերջնական կասաստման կամար Պրուսիան յերկու տասնամյակի կարիք ունեցավ։ Ուստի՝ թաղ չկարծեն, զոր յես չգիտեմ, թե զորքան մասնակ է զորքան զժձարութիւններ կզատու՞ չվեն Ավտորիայի կամար»⁹⁹.

Այս ամենը շատ վորոշ և Քայց ուսական մարքսիստներն արդյոք կարծիք են ազգային հարցը չկապել ճշմարտակ, վեհական գործողութիւններին հետ։ Արդյոք կարծիք են նրանք հույս դնել մասնակի սեփորմների, բազմաթիվ առանձին որն-ընթացի վրա, զորդես բազմութիւնների ազատութիւնն՝ նվազման միջոցի վրա։ Իսկ յեթե նրանք չեն կարող ու չկետք և անեն այս, ապա սրանից արդյոք պարզ չի՞, զոր

⁹⁹ Տես Ո. Քուրերի «Ազգային հարցը», էջ 422:

¹⁰⁰ Տես Շարիբեզերի «Ազգային պրոցեսը», էջ 281—282:

ավտորիտացիաների և ուսմաների պայքարի մեթոդները և հեռանկարները միանգամայն տարբեր են: Այս գրութիւնը պարագայում ինչպէս կարելի չէ սահմանափակել ավտորիտացիաների միակողմանի ու կրտստական (ПОЛОВОУЧНОՅ) ազգային ավտոնոմիայով: Յերկուսից մեկը՝ կամ փոխառելու կողմնակիցները հույս չեն դնում «վճռական» ու համարձակ դործողութիւնները վրա», կամ նրանք հույս են դնում գրանց վրա, բայց շէնք իմանում, թէ ինչ են անում»:

Վերջապես, Ռուսաստանն ու Ավստրիան միանգամայն տարբեր հերթական խնդիրների առջև են կանգնած, վորի շնորհիվ ազգային հարցի լուծման համար ել տարբեր մեթոդ է թելադրվում: Ավստրիան պառլամենտարիզմի պայմաններում և ազրում, ներկա պայմաններում առանց պառլամենտի անտեղ անհնարին է դարձացում: Բայց Ավստրիայի պառլամենտական կյանքն ու որենդրութիւնը, շնորհիվ ազգային կուսակցութիւնների խիստ սուր ընդհարումների, հաճախ միանգամայն դադարում են: Հինց սրանով էլ բացատրվում է այն խրոնիկական քաղաքական եղանակը, վորով վաղուց հիվանդ է Ավստրիան: Ազգային հարցն այս պատճառով անտեղ կազմում է քաղաքական կյանքի առանցքը, գոյութիւնը հարցը: Ուստի՝ դարմանալի չէ, վոր ավստրիական ս.-գ. քաղաքագետները աշխատում են այս թէ այն կերպ լուծել ամենից առաջ ազգային ընդհարումների հարցը, լուծել, իհարկէ, արդէն գոյութիւն ունեցող պառլամենտարիզմի հոգի վրա, պառլամենտական յեղանակով...

Բանն այդպէս չէ Ռուսաստանում: Ռուսաստանում, նախ, «փառք աստու»՝ պառլամենտ չկա»³ Յերկրորդ— և սա գլխավորն է— Ռուսաստանի քաղաքական կյանքի առանցքը վոչ թէ ազգային հարցն է, այլ ազրարայինը: Ուստի և ուսուական հարցի, ուրեմն նաև ազգերի բազմաազրման» բախտը Ռուսաստանում կապակցվում է ազրարային հարցի լուծման հետ, այսինքն՝ ճորտատիրական մնացորդների վոչնչացման հետ, այսինքն՝ յերկրի դեմոկրատացման հետ: Սրանով էլ բացատրվում է, վոր Ռուսաստանում ազգային հարցը հանդես է գալիս վոչ թէ իբրև ինքնուրույն ու վճռողական մի հարց, այլ իբրև յերկրի ազանորտացման ընդհանուր ու ավելի կարևոր հարցի մի մասը:

«Ավստրիական պառլամենտի ավտոթիւնը,— գրում է Շորինգերը,— Ընց նրանից է առ-լացել, վոր յարաքանչյուր սեփորմ ազգային կուսակցութիւններ: Ներում կոխսութիւններ է մնում, վորոնք կործանում են նրանց կամ իրավոթիւնը, և կուսակցութիւնների առաջնորդները այս պատճառով կոպտութիւնը խուսափում են այն ամենից, ինչից սեփորմների հետ է փշուր: Ավստրիայի առաջնորդութիւնը կարելի չէ յերկուսից առտարակ միայն այն դեպքում, յեթ ազգերին արվեն անկապակել իրավական դիրքեր. սա նրանց կապտի պառլամենտում մշտական մարտական ջոկտանք պակելու անհրաժեշ-

ուսթյանից և նրանց նաբաժորության կտա գիտելու անստական ու սոցիալական խնդիրները լուծմանը»⁹¹։

Նույն այդ բանը Բաուերն և ասում.

«Ազգային խոզազությունը ամենից առաջ պետությանն և անհրաժեշտ Գեաությունը բնավ չի կարող հանդուրժել, զոր սրենսզորությունը զազարի լեզվի հիմարագույն հարցի պատճառով, զբողոքած մարդկանց միջև զորն սեղանավ ազգային սանձանի վրա ծագած ամենաշնչին զննի պատճառով, ամեն մի նոր զգրոցի պատճառով»⁹²։

Այս ամենը հասկանալի չեւ Բայց՝ պակաս հասկանալի չեւ, զոր Ռուսաստանում ազգային հարցը բոլորովին այլ մակարդակի վրա չե զբոված։ Ռուսաստանում առաջադիմության բախտը վճռում և վոչ թե ազգային հարցը, այլ ազրարային հարցը. ազգային հարցը ստորագաս և։

Այսպես ուրեմն, տարբեր հարցադրում, պայքարի տարբեր հեռանկարներ և մեթոդներ, տարբեր հերթական խնդիրներ։ Մի՞թե պարզ չեւ, զոր իրերի այս գրության դեպքում Ավստրիայից սրբնական վերցնել և ծրագիր փոխ անելով զրազվել կարող են միայն թղթե մարդիկ, զորոնք ազգային հարցը շլուծում են՝ տարածությունից ու ժամանակից դուրս։

Նորից ենք շեշտում՝ կոնկրետ պատճական պայմանները — իրեր յեւլակեա, հարցի գիտելիտիկ դրումը — իրեր միակ ճիշտ դրում, — այս և ազգային հարցի լուծման բանալին։

IV. ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՎՏՈՆՈՄԻԱՆ

Վերը մենք խոսեցինք ազատրիական ազգային ծրագրի ձևական կողմի մասին, մեթոդաբանական հիմքերի մասին, զորոնց շնորհիվ ուստական մարքսիստները չեն կարող պարզապես որինակ վերցնել ազատրիական սոցիալ-դեմոկրատիայից և նրա ծրագրերը իրենցը դարձնել։ Այժմ խոսենք բուն ծրագրի մասին՝ ըստ էյության։

Այսպես ուրեմն, զժրն և ազատրիական սոցիալ-դեմոկրատների ազգային ծրագրերը։

Այն յերկու բառով և արտահայտվում — ազգային ազտոնոմիա։

Ասաջին՝ սա նշանակում և, զոր ազտոնոմիան արվում և, ասենք, վոչ թե Չեխիային կամ Լեհաստանին, զորոնք քնակեցված են զլլստավորապես չեխերով ու լեհերով, — այլ առհասարակ չեխերին ու լեհերին, անկախ տերիտորիայից, միևնույն և՛ Ավստրիայի ինչ վայրում ևլ զոր նրանք բնակված լինեն։

⁹¹ Տեա Եզրինգերի «Ազգային պրոբլեմը», էջ 36։

⁹² Տեա Ռ. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 401։

Այս պատճառով էլ այս ավտոնոմիան արգելին և կոչվում, և վոչ թե տերիտորիալ՝

Յերկրորդ՝ սա նշանակում և, վոր Ավստրիայի դամազան անկյուններում ջրված չեխերը, լեհերը, գերմանացիները և այլն, վերջված անհատապես, իբրև առանձին անձեր, կազմակերպվում են վորպես ավտոնոմիական ազգեր և, իբրև ազգայինք, մտնում են ավստրիական պետութան կազմի մեջ։ Այս դեպքում Ավստրիան ներկայացնելու յն վոչ թե ավտոնոմ մարզերի միություն, այլ տերիտորիայից անկախ կազմված ավտոնոմ ազգությունների միություն։

Յերրորդ՝ սա նշանակում և, վոր լեհերի, չեխերի և այլոց համար այս նպատակներով ստեղծվելիք համազգային հիմնարկները վարելու յնն վոչ թե «քաղաքական» հարցեր, այլ միմիայն «կուլտուրական» հարցեր։ Սպեցիֆիկ քաղաքական հարցերը կկենտրոնացվեն համաավստրիական պետականում (ռախարատում)։

Ուստի այս ավտոնոմիան նաև կուլտուրական և կոչվում, կուլտուրազգային։

Այս էլ այն ծրագրի տեքստը, վոր ավստրիական սոցիալ-դեմոկրատիան ընդունել և Բրյուննի կոնգրեսում 1899 թ.⁶

Հիշատակելով այն, վոր Եազգային յերկպառակությունները Ավստրիայում խոչընդոտ են հանդիսանում քաղաքական առաջադիմությունը, վոր Եազգային հարցի վերջնական լուծումը... ամենից առաջ կուլտուրական անհրաժեշտությունն է, վոր շլուծուժը նախավոր և ընդհանուր, ուղղակի և հաժախ ընտրական իրավունքի հիման վրա կառուցված խիստական դեմոկրատիկ հասարակության պայմաններում միայն, — ծրագրերը շարունակում և.

«Ավստրիայի ժողովուրդների ազգային առանձնահատկությունների պահպանումը յնվ դարգացումը⁶⁶ նախավոր և միայն յիսկառար իրավապատարության պարագայում և անեն մի ճնշման բացակայության պարագայում Ուստի՝ ամենից առաջ պետք և մերժի պետական բյուրոկրատիկ ցենտրալիզմի սխառնը, ինչպես նաև առանձին յերկրամասերի ֆեոդալական արտոնությունները։

Այս և միմիայն այս պայմաններում Ավստրիայում կարող կլինի կատարվել ազգային կարգ ու կանոն, փոխանակ ազգային յերկպառակությունների, այն և՛ նեանկալ կոչվելով։

⁶ Նրան ձայն են ավել նաև հարավ-արևմտական ս. գ. կուլտուրական ներկայացուցիչները։ Տես «Ազգային հարցի վերաբերյալ վերաբանությունները Բրյուննի պարտադատում», էջ 72, 1906 թ.

⁶⁶ Մ. Պանինի՝ առևտրական թարգմանության մեջ (տես Բուսների գիրքը Պանինի թարգմանությունը) Եազգային առանձնահատկություններ-ի փոխարեն ազգում և Եազգային անհատականությունները։ Պանինը այս տեղը սխալ և թարգմանել գերմանական ըմբռում չկա առևտրականությունը քառը. այլևայլ խոսվում և «Nationalen Eigenart»-ի մասին, այսինքն, առանձնահատկությունների մասին, վոր բնավ էլ միևնույնը չէ։

1. Ավստրիան պետք է փոխանկերպի ազգությունների գեմոկրատիկ միություն ներկայացնող մի պետության:

2. Փոխանակ պատճառան թաղապական հողերի՝ պետք է կազմվեն ազգայնորեն-առանձնազատված ինքնավար կորպորացիաներ, վարոնցից յուրաքանչյուրում որևէպարությունն ու կոռապարումը գանձին՝ ընդհանուր, ուղղակի և հավասար ձայնադուրթյամբ ընտրվող ազգային պալատների ձեռքում:

3. Միևնույն ազգի ինքնավար մարզերը միասին կազմում են ազգայնորեն-միասնական միություն, վորն իր ազգային գործերը վճարում է միանգամայն ավստրիական կերպով:

4. Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներն ազանովում են կայսերական պալատինսի կողմից հրատարակվող հատուկ որենքով:

Մրազիրը վերջանում է Ավստրիայի բոլոր ազգերին համերաշխության կոչելով⁹¹:

Դժվար չէ նկատել, վոր այս ծրագրում մնացել են «տերիտորիալիզմի» վորոշ հետքեր, բայց ընդհանուր առմամբ այն ազգային ավստրիայի ձևակերպումն է:

Հուր չէ, վոր Շպրինգերը, ազգային ավստրիայի առաջին ազատատորը, նրան հրեզմնքով է դիմավորում⁹², Բաուերը նույնպես համամիտ է նրան՝ անվանելով այն ազգային ավստրիայի «տեսական հազթություն»⁹³։ միայն թե ավելի մեծ պարզության համար՝ նա առաջարկում է 4-րդ կետը փոխարինել ավելի վորոշ մի ձևակերպումով, վորը խոսի՝ «ազգային փոքրամասնությունը յուրաքանչյուր ինքնավար մարզի ներսում վորպես հանրային-իրավական կորպորացիա կազմակերպելու մասին»⁹⁴՝ գալրոցական ու կուլտուրական այլ գործերը վարելու համար⁹⁵։

Այս և ավստրիական սոցիալ-դեմոկրատիայի ազգային ծրագիրը:

Բննարկենք նրա դիտական հիմունքները:

Տեսնենք, թե ավստրիական սոցիալ-դեմոկրատիան ինչպես և հիմնավորում իր քարոզած ազգային ավստրիան:

Դիմենք վերջինիս տեսաբաններին—Շպրինգերին ու Բաուերին:

Ազգային ավստրիայի յերակետն ազգի այնպիսի հասկացողությունն է, վոր ազգը վերցնում է վորպես անձերի մի միություն՝ անկախ վորոշ տերիտորիայից:

«Ազգությունը,—բոս Շպրինգերի,—եյական զո՛ւ մի կողի մե՛ջ չի գանձում տերիտորիայի հետ. ազգերը՝ ավստրիական պերսոնալ միություններ են»⁹⁶։

Բաուերը նույնպես խոսում է ազգի վորպես «պերսոնալ ընդհան-

⁹¹ Տես «Verhandlungen des Gesamtparteitages» Բրյուննում, 1899 թ.

⁹² Տես Շպրինգերի՝ «Ազգային պրոբլեմը», էջ 286:

⁹³ Տես Ո. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 549:

⁹⁴ Տես նույն տեղը, էջ 555:

⁹⁵ Տես Շպրինգերի «Ազգային պրոբլեմը», էջ 19:

բության» մասին, վորին չի վերապահված բացառիկ տիրապետության վորևէ վորոշ մարզում»⁹⁹

Բայց ազգը կազմող անձերը միշտ չեն, վոր ապրում են հոծ մասսայով—նրանք հաճախ բաժանվում են խմբերի և այս կերպ մտնում են սուսար ազգային որդանիզմների մեջ: Կապիտալիզմն և այդ, վոր նրանց քրում և զանազան մարդեր ու քաղաքներ դատումիւ Բայց, մտնելով սուսար ազգային մարդեր և այնտեղ կազմելով փոքրամասնություն՝ այս խմբերը հալածվում են ազգային տեղական մեծամասնությունների կողմից՝ լեզվի, գույրոցի ճնշման խմաստով և այն մյուստեղից կը՝ ազգային ընդհարումներ: Այստեղից ել՝ տերիտորիալ ավանտիստիկ Վճռի պիտանի լինելը: Միակ յիջքը այս դրությունից,—Շարինգերի ու Բաուերի կարծիքով,—պետության զանազան տեղերում՝ ավյալ ազգության ցրված փոքրամասնությունները վորպես մի ընդհանուր միջդասակարգային ազգային միություն կազմակերպեն և նրանց կարծիքով, միայն այսպիսի միությունը կարող կլինի պաշտպանել ազգային փոքրամասնություններին կուլտուրական շահերը, միայն նա յի ընդունակ դադարեցնելու ազգային դժտությունները:

«Անհրաժեշտ է, —տում և Շարինգերը,—ազգություններին առ ճիշտ կազմակերպում, սժտել նշանք իրավունքներով ու պարտականություններով»... Լարկով, «Ենչ և շքնեք ստեղծելը, ըսյց՝ արդյոք նա անձն և այն ներքաղծությունը, վոր սպասում են նրանից»... «Յեթն ուզում են ազգերի կամք որևեք ստեղծել, ապա տանից առաջ՝ պետք է՝ ստեղծել բուն ազգերը»... «Անանց ազգությունները կազմելու անկարելի յի ստեղծել ազգային իրավունք ու վերացնել ազգային դժտությունները»¹⁰⁰:

Նույն այդ վորով և խոսում Բաուերը, յերբ առաջադրում և, վորպես «բանվոր դասակարգի պահանջ», «փոքրամասնությունները կազմել վորպես հանրային—իրավական կորագրացիաներ՝ պերսոնալ սկզբբունքի հիման վրա»¹⁰¹:

Բայց ի՞նչպես կազմակերպել ազգերը: Ի՞նչպես վորոշել վորևէ անձի պատկանելին այս կամ այն ազգին:

«Այս պատկանելիությունը, —տում և Շարինգերը,—վորոշվում և ազգային մատրիկուլներով (ցուցակներով). մարդում ապրող տանն մեկը պետք և հայաստանի վորևէ ազգի իր պատկանելու մասին»¹⁰²:

«Գերանալ սկզբունքը, —տում և Բաուերը,—յնթագրում է, թե ընտելչությունը կբաժանվի ըստ ազգությունների... չափազան քաղաքացիների ազրա հայաստանի»

⁹⁹ Տես Ո. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 156.

¹⁰⁰ Տես Շարինգերի «Ազգային պրոբլեմը», էջ 74.

¹⁰¹ Տես նույն տեղը, էջ 88-89.

¹⁰² Տես նույն տեղը, էջ 89.

¹⁰³ Տես Ո. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 553.

¹⁰⁴ Տես Շարինգերի «Ազգային պրոբլեմը», էջ 226.

բարութիւններէ հիման վրայ, վորք համար էլ բոլորք եւ պարաստօքն ազգային կազմասրներ»⁶:

Ապա.

«Բոլոր գերմանացիները, — սուս եւ Բաուերը, — ազգայնորեն — միասնակ դաժանեցում, այնուհետեւ՝ յերկակի դաժանեցիկ ազգային կազմասրներէ մեջ մտած բոլոր գերմանացիները կազմում են գերմանական ազգը եւ ընտրում են ազգային խորհուրդ»⁷:

Նույնը պէտք է տեսի չեխներէ, լեհներէ եւ այլոց մասին:

«Ազգային խորհուրդը. — ըստ Եղբրնոցերի, — զա կուտուր — ազգային պաշտմենտ է, վորին վերաբերում է հիմունքներ սահմանելը եւ այն միջոցներին հաճանութիւն տալը, վճռոց կարկազուր են ազգային գործընկան գործի, ազգային գրականութիւն, արվեստի ու գիտութիւն մասին կազմասրութիւն ունենալու համար, ակադեմիաներ, թանգարաններ, պատկերասրահներ, թատրոններ եւ այլն բացելու համար»⁸:

Արանք են ազգի կազմակերպումը եւ ազգի կենտրոնական հիմնարկը:

Ստեղծելով միջդասակարգային այսպիսի ինտալտուաներ՝ ազատրեական ու գեմեոկրատական կուսակցութիւնը, Բաուերի կարծիքով, այն բանին է ձգտում, վոր բարձրային կուտուրան դարձնի... ամբողջ ժողովրդի սեփականութիւնը եւ այսպիսի միակ հնարավոր միջոցով համախմբի ազգի բոլոր տնտեսական վորպես ազգային — կուլտուրական մի բնդնաւորութիւն»⁹ (ընդգծումը մերն է):

Կարելի չե կարծել, թե այս ամենը միայն Ազատրեային եւ վերաբերում Բայց Բաուերը սրան համաձայն չե: Նա վճռապես պնդում է, վոր ազգային ազատնամիան պարտադիր է նաև Ազատրեայի նման միջանի ազգութիւններէից բազկացած այլ պետութիւններում:

«Ունեալ զատկարգելի ազգային քաղաքականութիւնը, ազգութիւններէ պետութիւն մեջ ինտալտութիւնը նմանելու քաղաքականութիւնը, Բաուերի կարծիքով, բոլոր ազգերի պրոլետարիատը հակազդում է ազգային ազատնամիայի իր պատենը»¹⁰:

Ապա, ամենկատեւիտրեն նենդադիտելով (подмечая) ազգերի ինքնորոշումը ազգային ազատնամիայով՝ շարունակում է.

«Ազգային ազատնամիան, ազգերի ինքնորոշումը անխուսափելիորեն այսպիսով

⁶Տես Ո. Բաուերի «Ազգային կարգը», էջ 368:

⁷Տես նույն տեղը, էջ 375:

⁸Տես Եղբրնոցերի «Ազգային գործընկած», էջ 224:

⁹Տես Ո. Բաուերի «Ազգային կարգը», էջ 353:

¹⁰Տես նույն տեղը, էջ 357:

գառնում ե բուր այն ազգերի պրոլետարիատի սահմանադրական ծրագրերը, զորոնք ազգում են ազգութունների պետութան մեջ»^{*}։

Բայց նա էլ ավելի հետևան և դնում

Նա խորապես հավատում է, Վոր նրա ու Եպրինգերի շնորհած՝ միջդասակարգային շարժային միությունները՝ կոտուային վարպես ազգագր սոցիալիստական հասարակութան նախատիպը՝ Վորովհետև նա գիտես, Վոր սոցիալիստական հասարակակարգը ... մարդկությունը կրամանի ազգայնորեն-սահմանադրած հասարակությունները^{**}, Վոր սոցիալիզմի որով տեղի կունենա «մարդկության խմբավորումը վարպես ազգային ավտոնոմ հասարակությունները»^{***}, Վոր, այսպիսով, սոցիալիստական հասարակությունը, անկասկած, կենդանացնի անձնական ազգային միությունների ու տերիտորիալ կորպորացիաների խայտարակապատկեր^{****}, Վոր, հետևաբար, շարժության սոցիալիստական սկզբունքը հանդիսանում և ազգային սկզբունքի ու ազգային ավտոնոմիայի գերազույն սինթեզը^{*****}։

Թվում է, բավական և ...

Այսպես և ազգային ավտոնոմիայի հիմնավորումը Բաուերի և Եպրինգերի աշխատություններում

Ամենից առաջ, աչքի չե ընկնում ազգերի ինքնորոշումը ազգային ավտոնոմիայով նենդափոխելը, Վորը միանգամայն անհասկանալի չե ու վոնչնով չի արդարացվում Յերկուսից մեկը. կամ Բաուերը չի հասկացել ինքնորոշումը, կամ նա հասկացել է, բայց չգիտես ինչու գիտակցաբար նեղացնում և այն Վորովհետև անկասկած է, Վոր՝ ա) ազգային ավտոնոմիան յենթադրում և ազգությունների պետության ամբողջությունը, իսկ ինքնորոշումը դուրս և դալիս աշգլիսի ամբողջության շրջանակներից. բ) ինքնորոշումը ազգին հանձնում և իրավունքների ամբողջ լրիվությունը, իսկ ազգային ավտոնոմիան՝ միայն «կուլտուրական» իրավունքներու Սա՝ առաջինը։

Յերկրորդ, ապագայում հնարավոր և ներքին ու արտաքին կոնյունկտուրաների մի այսպիսի համակցություն, Վորի պարագայում այս կամ այն ազգությունը կվեռի դուրս գալ ազգությունների պետությունից, թեկուզ Ավստրիայից, — առախնական սոցիալ-դեմոկրատները Բրյուննի պարտադատում չէ՞ Վոր հայտարարեցին իրենց ժողովրդի «յերկու մասը» Վորչես մի ամբողջություն միավորելու իրենց պատրաստակամության

* Տես Բ Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 333։

** Տես Նույն տեղը, էջ 555։

*** Տես Նույն տեղը, էջ 556։

**** Տես Նույն տեղը, էջ 543։

***** Տես Նույն տեղը, էջ 542։

մասին⁶։ Այն ժամանակ ինչպես վարվել էր ընդ ազգերի պոլիտեստիաֆի համար անխուսափելի է ազգային ավտոնոմիայի հետ։

Հարցի այդ ինչ շրջանում է, վերը ազգերին մեխանիկորեն խցկում է պետություն մտնող ժողովրդային պրոկրուստյան մահիճը։

Այնուհետև Ազգային ավտոնոմիան հակասում է ազգերի դարգացման մտնող ընթացքին։ Նա ազգեր կազմակերպելու լողանդ է տալիս, բայց արդյոք կարելի չէ նրանց արհեստականորեն զոդել, յեթե կյանքը, յեթե սնտեսական գարգացումը նրանցից մտնող խմբեր են պոկում է ցրում զանազան մարզերում։ Կասկած չկա, վեր ազգերը կապիտալիզմի առաջին ստադիաներում համախմբվում են։ Բայց անկասկած է նաև այն, վեր կապիտալիզմի բարձրագույն ստադիաներում սկսվում է ազգերի ցրման պրոցեսը, ազգերից մտնող շարք խմբերի անջատվելու պրոցեսը, խմբեր, վերոնք դատումի յեն զնում, իսկ հետո էլ բուրժուական տեղափոխվում են պետություն այլ մարզերը։ Ընդ մին՝ տեղափոխվածները կորցնում են հին կապերը, ձևք են բերում նորերը՝ նոր տեղերում, սերնդն-սերունդ յուրացնում են նոր բարքեր ու նաշակներ, զուցե նաև նոր լեզու...

Հարց է ծագում՝ իրարից առանձնացած այդպիսի խմբերն արդյոք կարելի չէ միավորել վերպես ազգային միասնական միություն։ Ո՛ւր են հրաշալուրծ այն սղակապերը (объединение), վերոնց միջոցով կարելի լինեի միավորել անմիավորելին։ Արդյոք յերևակայելի չէ համախմբել վերպես մի ազգ, որինսկ, մերձալիյան ու անդրկովկասյան գերմանացիներին։ Բայց յեթե այս ամենը աներևակայելի ու անկարելի չէ, ապա, այս զեպքում, ինչձվ է տարբերվում ազգային ավտոնոմիան հին նացիոնալիստները ուսուցիչից, վերոնք աշխատում էյին պատմության անիվը հետ դարձնել։

Բայց ազգի շաղկապվածությունն ու միասնությունը միայն տարբերակման (расселение) շնորհիվ չեն վերանում։ Դրանք վերանում են նաև ներքուստ՝ շնորհիվ դասակարգային կռիվի սրման։ Կապիտալիզմի առաջին ստադիաներում տակավին կարելի չէ խոսել պրոլետարիատի ու բուրժուազիայի շիտաբան ընդհանրությունների մասին։ Բայց խոշոր ինդուստրիայի դարգացմամբ ու դասակարգային կռիվի սրմամբ շնորհանրությունը սկսում է հալվել։ Չի կարելի լրջորեն խոսել ազգի շիտաբան ընդհանրությունների մասին, յերբ միևնույն ազգին պատկանող տեղերն ու բանվորները դադարում են միմյանց հասկանալուց։ Այլ ինչ էրախտի ընդհանրությունների մասին կարող է խոսք լինել, յերբ բուրժուազիան ծարավի չէ պատերազմի, իսկ պրոլետարիատը շախտարազմի պատերազմ է հայտարարում։ Արդյոք կարելի չէ այսպիսի

⁶ Տե՛ս Ազգային հարցի վերաբերյալ վերաբանությունները Բրյուսնի պարտյապագում, էջ 48։

հազարիք տարբերից կազմակերպել միասնական միջդասակարգային ազգային միութիւն: Սրանից հետո արդյոք կարելի՞ չե խոսել բարձր անդամներին վորպէս ազգային կուլտուրական ընդհանրութիւն համախմբելու: մասին*։ Արդյոք պարզ չէ, վոր ազգային ավտոնոմիան հակասում է դասակարգային կռիւի ամբողջ ընթացքին։

Բայց մի բողոք յենթադրենք, թե բարձր կազմակերպիչ լողունըն իրագործելի լողունը և։ Ելի կարելի չե հասկանալ բուրժուա-ազգայնական պառլամենտարներին, վորոնք ավելորդ ձախեր ստանալու համար ջանում են ազգ էկազմակերպել։ Բայց այդ յերբվանից և, վոր ս. գ. սկսել են զբաղվել ազգ էկազմակերպելով, ազգեր էկազմելով, ազգեր բաեղծելով։

Այդ թիւ ս. գ. են, վորոնք դասակարգերի կռիւի զորեղագույն սըրման դարաշրջանում կազմակերպում են միջդասակարգային ազգային միութիւններ։ Մինչև այժմ ավստրիական—ինչպէս նաև ամեն մի ուրիշ—սոցիալ-դեմոկրատիա ունեցել է մի խնդիր՝ կազմակերպել պըրլամտարիաբար։ Բայց այս խնդիրը, ակնբևտրեն, «նացել է։ Այժմ Շպըրլինզերն ու Բաուերը «նոր», ավելի ուշադրով խնդիր են դնում ազգ բաեղծել, էկազմակերպել։

Ասենք, արամարանութիւնը պարտադրում է. ազգային ավտոնոմիան ընդունողը պետք է ընդունի և այս «նոր» խնդիրը, բայց ընդունել վերջինս, նշանակում է դուքս դալ դասակարգային դիրքից, նացիոնալիզմի նանապարհը բռնել։

Շպըրլինզերի ու Բաուերի ազգային ավտոնոմիան նացիոնալիզմի նուրբ սեսակն և։

Թե՛վ այս բնավ պատահական չե, վոր ավստրիական սոցիալ-դեմոկրատների ազգային ծրագիրը պարտադրում է հոգ տանել «ժողովուրդների ազգային առանձնահատկութիւնների պանպանմամ ու զարգացմամ մասին։ Ապա մի մտածեցեք «պահպանել» անդրկովկասյան թաթարների ախպխի բարգային առանձնահատկութիւնները», ինչպիսին ինքնախարազանուկն և «Շախսեյ-Վախսեյ» տոնին։ «Զարգացնել» վրացիների ախպխի բարգային առանձնահատկութիւնները», ինչպիսին «Վրեն-ժի իրավունքն» և...

Ախպխի կետի տեղը թունդ բուրժուական ազգայնական ծրագիրն է, և յեթե այն տեղ ե գտնել ավստրիական ս. դեմոկրատների ծրագրում, ապա այն պատճառով, վոր ազգային ավտոնոմիան հանդուրժում է այսպիսի կետեր, այն չի հակասում դրանց։

Բայց ներկայի համար անպետք ազգային ավտոնոմիան Ել ավելի անպետք է ալպագա, սոցիալիստական հասարակութիւն համար։

* Տե՛ս Ո. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 353.

Բառերի մարզարևութունը՝ «մարդկությունն ազգայնորեն-սահմանադատված հասարակությունների բաժանման» մասին հերքվում է արդի մարդկության զարգացման ամբողջ ընթացքով: Ազգային միջնապատերը զոչ թե ամբանում, այլ քանդվում ու ընկնում են:

Մարքսը տակավին քառասնական թվականներին ասել է, վոր «զանազան ժողովուրդների ազգային առանձնացումը և շահերի հակադրությունն արդեն այժմ ավելի ու ավելի չքանում են», վոր «պրոլետարիատի տիրապետությունը ավելի ևս կարողացնի նրանց չքացումը»¹⁰: Մարդկության հետագա զարգացումը կապիտալիստական արտադրությունն իր հակայական անունով, ազգությունների իր վերախառնումով (перетасовка) և մարդկանց միավորումով ավելի ու ավելի ընդարձակ տերիտորիաներում, — վեուսուց հաստատում են Մարքսի միտքը:

Սոցիալիստական հասարակութունը բանների ազգային միությունների ու տերիտորիալ կորպորացիաների խայտարակտ պատկերիչ և նեղ ներկայացնելու Բառերի ցանկությունը մի յերկչուտ փորձ է՝ սոցիալիզմի մարքսյան կոնցեպցիան նենդափոխելու Բակունինի բարեփոխված կոնցեպցիոնով: Սոցիալիզմի պատմությունը ցույց է առել, վոր ամեն տեսակի նմանորինակ փորձերը, իրենց մեջ պարունակում են անխուսափելի կրախի տարրեր:

Մենք այլևս չենք խոսում Բառերի կողմից զովարանվող ինչ-վոր բազմության սոցիալիստական սկզբունքի» մասին, վորը, մեր կարծիքով, հանդիսանում է դասակարգային կռվի սոցիալիստական սկզբունքի փոխարինումը բազմությամբ՝ բուրժուական սկզբունքով: Յեթե ազգային ավտոնոմիան մի այսպիսի կասկածելի սկզբունքից է յեղնում, ապա անհրաժեշտ է ընդունել, վոր այն բանվորական շարժմանը միայն Ֆլասկարոզ է բերել:

Ճիշտ է, այս նաոցիոնալիզմը այնքան էլ թափանցիկ չէ, վորովհետև այն հմտորեն դիմակավորված է սոցիալիստական Ֆրադներով, բայց այն առավել ևս Ֆլասկար է պրոլետարիատի համար: Բացահայտ նաոցիոնալիզմին միշտ կարելի չի դիմադրավել, այն լավ տեսնելը դժվար չէ: Շատ ավելի դժվար է պայքարել դիմակավորված ու իր դիմակով անճանաչելի դարձած նաոցիոնալիզմի դեմ: Մանկվելով սոցիալիզմի դրահով՝ այն ավելի քիչ խոցելի չի ու ավելի կենսունակ: Իսկ ապրելով բանվորների մեջ՝ այն թունավորում է մթնոլորտը՝ տարածելով տարբեր ազգությունների բանվորների փոխազարձ անվստահության ու առանձնացման ֆլասկար գաղափարներ:

Բայց ազգային ավտոնոմիայի ֆլասք սրանով չի սպառվում: Այն հող է պատրաստում զոչ միայն ազգերի առանձնացման համար, այլև բանվորական միասնական շարժման արոհման համար: Ազգային ավտոնոմիայի գաղափարը հոգեբանական նախադրյալներ է ստեղծում բան-

վորական միասնական կուսակցութիւնը առանձին, ըստ ազգութիւնների կառուցված կուսակցութիւնների բաժանելու համար: Կուսակցութեան հետեից արոհվում են միութիւնները, և ստեղծվում և լիակատար առանձնացում: Միասնական, դասակարգային շարժումն այսպէս բաժան-բաժան և լինում առանձին ազգային առվակների:

Ավստրիան, Եւրոպային ավտոնոմիայի» հայրենիքը, տալիս և նման յերևույթի ամենատիւր որինակներ: Ավստրիական յերբեմնի միասնական ս.-գեմեոկրատական կուսակցութիւնը սկսել և առանձին կուսակցութիւնների արոհվել տակաւին 1897 թվականից (Վիմրերգի պարտայտազը)¹¹: Բրչուննի պարտայտազից հետո (1899 թ.), վորն ընդունեց ազգային ավտոնոմիան, արոհումն ավելի ևս ուժեղացավ: Վերջապէս, բանն այնտեղն և հասել, վոր միասնական ինտերնացիոնալ կուսակցութեան փոխարեն այժմ կա ազգային վեց կուսակցութիւն, վորոնցից չեխական ս.-գեմեոկրատական կուսակցութիւնը նույնիսկ չի ևլ ուզում գործ ունենալ գերմանական ս.-գեմեոկրատիայի հետ:

Բայց կուսակցութիւնների հետ կապված են արհեստակցական միութիւնները: Ավստրիայում ինչպէս սրանց, այնպէս և նրանց մեջ զլիխավոր աշխատանքը միևնույն ս.-գեմեոկրատ բանվորներն են կատարում: Ուստի կարելի յեր յերկյուղ կրել, վոր կուսակցութեան մեջ յեղած սեպարատիզմը կտանի գեպի սեպարատիզմ միութիւնների մեջ, վոր միութիւնները նույնպէս կպառակաւին: Դա այդպէս ևլ յեղավ. միութիւնները նույնպէս բաժանվեցին ըստ ազգութիւնների: Այժմ բանը հաճախ այնտեղն և հասնում, վոր չեխ բանվորները վիժեցնում են գերմանական բանվորների գործադուլը կամ մուսիցիպալիտետների ընտրութիւնների ժամանակ հանդիս ևն զալիս չեխական բուրժուաների հետ միասին՝ ընդդէմ գերմանական բանվորների:

Մրանից յերևում և, վոր ազգային ավտոնոմիան, ազգային հարցը չի լուծում: Այդ բավական չի. նա սրում և խճնում և ազգային հարցը՝ նպաստավոր հոգ ստեղծելով բանվորական շարժման միասնութիւնը քանդելու համար, բանվորներին ըստ ազգութիւնների առանձնացնելու համար, նրանց միջև բաղխումներն (трещина) ուժեղացնելու համար:

Այս և ազգային ավտոնոմիայի հուճը:

V. ԲՈՒՆԿԸ, ՆՐԱ ՆԱՑԻՈՆԱԼԻԶՄԸ, ՆՐԱ ՍԵՊԱՐԱՏԻԶՄԸ

Վերը մենք ասացինք, թե Բաուերը, վորն ազգային ավտոնոմիան անհրաժեշտ և համարում չեխերի, լեհերի և այլոց համար, այնուամենայնիվ՝ այդպիսի ավտոնոմիայի գեմ և արտահայտվում հրաների նկատմամբ: Այն հարցին, թե Եւրոպոք բանվոր դասակարգը հրեա ժողովրդի համար պէտք և պահանջի ավտոնոմիա, Բաուերը պատաս-

խանութ և, վոր բազմային աժտոնութիան չի կարող լինել հրեա բան-
վորների պահանջը*։ Բառերի կարծիքով պատճառն այն և, վոր կա-
պիտալիստական հասարակութունը նրանց (հրեաներին՝ Ռ. ԱՅ.) չի
թողնում, վոր ինչպես ազգ պահպանվեն**։

Կարճ հրեա ազգը դադարում և զոյութուն ունենալուց,—հետևա-
բար, ել մեծ համար ազգային աժտոնութիա պահանջես։ Հրեաները ա-
սիականացիայի յեն յենթարկվում։

Հրեաների՝ վորպես ազգի՝ նահատագրի վերաբերյալ այս հայաց-
քը նոր չէ։ Այս հայացքը արտահայտել և Մարքսը տակալվին քառաս-
նական թվականներին***, 13 զլխավորապես նկատի ունենալով դեր-
ժանական հրեաներին։ Այն կրկնեց 1903 թվականին Կաուցկին****, նկատի
ունենալով ուստական հրեաներին։ Այժմ այն կրկնում և Բաու-
երն աժտորիական հրեաների վերաբերմամբ, սակայն այն տարբերու-
թյամբ, վոր նա միտում և հրեական ազգի վոչ թե ներկան, այլ ա-
պագան։

Հրեաների՝ վորպես ազգի՝ պահպանման անհնարինութունը Բաու-
երը բացատրում և նրանով, վոր «հրեաները չունեն ինքնամիտով կոլո-
նիզացիոն մարզ»*****, Իր հիմքում ճիշտ այս բացատրութունը, սա-
կայն, չի արտահայտում ամբողջ ճշմարտութունը։ Ամենից առաջ, բանն
այն և, վոր հրեաները չունեն հողի հետ կապված լայն կայուն խավ,
վորը բնականորեն խաբարապնդում և ազգը վոչ միայն վորպես նրա
կմախք, այլ և վորպես բազմային՝ շուկա։ Ռուսական 5—6 միլիոն
հրեաներից միայն 3—4 տոկոսն են այսպես թե այնպես կապված գյու-
ղատնտեսության հետ։ Մնացած 96⁰/0-ը զրազված են առևարի, ար-
դյունաբերության մեջ, քաղաքային հիմնարկներում և, առասարակ,
ապրում են քաղաքներում, ըստ վորում, Ռուսաստանով մեկ ցրված լի-
նելով՝ վոչ մի նահանգում մեծամասնութուն չեն կազմում։

Այսպիսով, վորպես ազգային փոքրամասնութուններ ցիրուցան
յկզած լինելով այլազգի մարզերում՝ հրեաները զլխավորապես սպա-
տարկում են «տտար» ազգերին՝ թե իբրև արդյունաբերողներ ու առև-
արականներ և թե իբրև ազատ պրոֆեսիայի տեր անձեր՝ բնականորեն
հարմարվելով «տտար ազգերին» լեզվի խմաստով և այլն։ Այս ամենը,
ազգությունների աճող վերախառնման կապակիցությամբ.—վերախառ-
նում, վոր հատուկ և կապիտալիզմի զարգացած ձևերին,—հանդեցնում

* Տես Ռ. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 381—396.

** Տես Նույն տեղը, էջ 389.

*** Տես Մարքսի «Հրեական հարցի շուրջը», 1906 թ.:

**** Տես Կաուցկու «Քիչնեվի կոտորածը և հրեական հարցը», 1906 թ.:

***** Տես Ռ. Բաուերի «Ազգային հարցը», էջ 389.

և հրեաների ասիմիլացիային: «Մշտակեցության սահմանադիր» ժողնչացումը կարող է միայն արագացնել ասիմիլացիան:

Ռուսական հրեաների ազգային ավտոնոմիայի հարցը այս պատճառով ստանում է փոքր ինչ կուրյոզ բնույթ. ավտոնոմիա չեն առաջարկում մի ազգի համար, ժողի ազգական ժխտվում է, ժողի գոյությունը տակադին պետք է պահպանել:

Այնուամենայնիվ Բուճը, իբր VI համագումարում (1905 թ.)¹² ընդունելով «ազգային ծրագիրը»՝ ազգային ավտոնոմիայի ժողով, կանգնեց այս կուրյոզ ու խախուռ գիրքի վրա:

Բուճին այս քայլն անելուն զրդել է յերկու հանգամանք:

Առաջին հանգամանքը՝ դա Բուճի, վորպես հրեա ս.-դ. բանվորների և միայն հրեա բանվորների կազմակերպության գոյությունն և Դեռևս մինչև 1897 թիվը ս.-դ. այն խմբերը, վորոնք աշխատում էին հրեա բանվորների մեջ, իրենց առջև նպատակ էին դնում ստեղծել «հատուկ հրեական բանվորական կազմակերպություն»¹³, Յեվ 1897 թ. նրանք այդպիսի կազմակերպություն ստեղծեցին՝ միավորվելով վորպես Բուճը: Սա տակադին այն ժամանակ էր, յերբ ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան, իբրև ավրոյլություն, փաստորեն գոյություն չունեի: Այն ժամանակից սկսած Բուճն անընդհատ առում ու շայնանում էր՝ ավելի ու ավելի աչքի ընկնելով ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի դորը որերի ֆունի վրա... Բայց ահա դալիս են իննհարյուրական թվականները: Բանվորական մասսայակալ շարժում է սկսվում: Անում է լեհական ս.-դ. և հրեա բանվորներին ներքաշում է մասսայական պայքարի մեջ: Անում է ուսաստանյան ս.-դ. և իբր կողմն է գրավում բուճական բանվորներին: Նեղ են դառնում Բուճի ազգային շրջանակները՝ դուրի լինելով տերիտորիալ բազայից: Բուճի առջև ծառանում է մի հարց՝ կամ լուծվել ընդհանուր լնտեքնացիոնալ ալիքի մեջ, կամ պաշտպանել իբր, վորպես արտատերիտորիալ կազմակերպության, ինքնուրույն գոյությունը: Բուճը վերջինս է ընտրում:

Այսպես ստեղծվում է Բուճի, իբրև «հրեական պրոլետարիատի միակ ներկայացուցիչ» «թեորիան»:

Բայց անկարելի չէ դառնում այս տարրերնակ «թեորիան» մի կերպ պարզորեն՝ արդարացնելը: Անհրաժեշտ է «սկզբունքային» վորևն աստու, «սկզբունքային» արդարացում: Այսպիսի աստու հանդիսացավ հենց ազգային ավտոնոմիան: Բուճը հենց դրանից էլ կառչեց, այն փոխառնելով ավտորիտան ս.-դեմոկրատիայից: Յեթն ավտորիտացիները այդպիսի ծրագիր չունենային՝ Բուճը կմոզոներ այն նրա համար, վորպեսզի «սկզբունքորեն» արդարացնի իբր ինքնուրույն գոյությունը:

¹² Տես «Ազգային շարժան մեքը» etc. Կաստիյանկու խմբագրությամբ, էջ 772:

Այսպիսով, 1901 թ. յերկշուտ փորձից հետո (IV համագումարը) Բուճղը վերջնականապես ընդունում է «ազգային ծրագիրը» 1905 թ. (VI համագումարը):

Յերկրորդ հանդամանքը՝ զա հրեաների հասուկ դրությունն է վորսպես առանձին ազգային փոքրամասնությունների, վորոնք զտնվում են ամբողջական մարզերի այլազգի կոմպակտ մեծամասնությունների ներսում:

Մենք արդեն ասել ենք, վոր այսպիսի դրությունը խարխուլում է հրեաների՝ իբրև ազգի՝ գոյությունը, նրանց զնում է ասիմիլացիայի նանապարհի վրա: Բայց սա որյեկտիվ պրոցես է: Սուբյեկտիվորեն, հրեաների զլիում նա սեակցիա յե առաջացնում է զնում է ազգային փոքրամասնության իրավունքներն ապահովելու, ասիմիլացիայից ապահովելու հարցը:

Քարոզելով հրեա «ազգության» կենսունակութունը՝ Բուճղը չեր կարող չկանգնել «ապահովության» տեսակետի վրա: Իսկ կանգնելով այս զիրքի վրա՝ նա չեր կարող չընդունել ազգային ավտոնոմիան: Վորովհետև Բուճղը յեթև կարող եր կառչել վորևս ավտոնոմիայից, ապա միայն ազգային, այսինքն՝ կոլյտուր-ազգային ավտոնոմիայից, հրեաների տերիտորիալ-քաղաքական ավտոնոմիայի մասին խոսք էլ չեր կարող լինել այն պատճառով, վոր հրեաները չունեն ամբողջական վորոշ տերիտորիա:

Բնորոշ է, վոր Բուճղը հենց սկզբից ընդգծել է ազգային ավտոնոմիայի, իբրև ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովման, իբրև ազգերի «ազատ զարգացման» ապահովման ընույթը: Գոտտահական չե նաև այն, վոր Բուճղի ներկայացուցիչ Գորդըլաաը ուսուստանյան ս.-դեմոկրատիայի II համագումարում՝ ազգային ավտոնոմիան ձևակերպում եր վորպես «հիմնարկներ, վորոնք ազգացվում են նրանց (ազգերի: Ն. Աս.) համար կուլտուրական զարգացման լիակատար ապատությունը»*, Բուճղի զադափարների կողմնակիցները նույն այս առաջարկով մասան Դուճայի չորրորդ ս.-դեմոկրատական Ֆրակցիան...

Բուճղը այսպես կանգնեց հրեաների ազգային ավտոնոմիայի կուրյոզ զիրքում:

Վերը մենք վերլուծեցինք ազգային ավտոնոմիան առհասարակ: Վերլուծումը ցույց տվեց, վոր ազգային ավտոնոմիան տանում է դեպի նացիոնալիզմ: Ստորև մենք կտեսնենք, վոր Բուճղը նույնպիսի վախճանի հասով, Բայց ազգային ավտոնոմիան Բուճղը զիւում է նաև հատուկ կողմից, — ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովությունների կողմից: Հարցը վերլուծենք նաև այս, հատուկ կողմից: Մա առավել ևս անհրա-

* Տես II համագումարի արևանագրությունները, էջ 176:

ժեշտ ե, վորովհետև ազգային փոքրամասնությունները, — և վոչ միայն հրեական փոքրամասնությունները, — հարցը սոցիալ-դեմոկրատիայի համար լուրջ նշանակություն ունի:

Այսպես ուրեմն՝ «հիմնադրվեք, վորո՞՞ք ազատվում եմ» ազգերի համար «կուլտուրական զարգացման լիակատար ազատություն» (ընդգծումը մերն է Ի. Սո.):

Բայց այդ ի՞նչ «հիմնարկներ են, վորո՞ք ապահովում են» և այն: Սա, ամենից առաջ, Շարլինգեր—Բաուերի «ազգային խորհուրդն է», վոր կուլտուրական դործերի սեյմի նման մի բան է:

Բայց այդ հիմնարկները արդյոք կարճը են ապահովել ազգի «կուլտուրական զարգացման լիակատար ազատությունը»: Կուլտուրական դործերի վերաբերյալ վորևե սեյմեր կարճը են արդյոք ապահովել ազգերն ազգայնական «եղբերականները»:

Բունդը յենթադրում է, վոր կարող են:

Բայց պատմությունը հակառակն է ասում:

Ռուսական Լեհաստանում մի ժամանակ զոյություն ուներ սեյմ, քաղաքական սեյմ, և այն, հարկավ, քանում էր ապահովել լեհերի «կուլտուրական զարգացման» ազատությունը, բայց նա վոչ միայն հաջողություն չունեցավ սրանում, այլ — ընդհակառակը — ինքն ընկավ Ռուսաստանի ընդհանուր քաղաքական պայմանների դեմ մղած անհավասար պայքարում:

Ֆինլանդիայում վաղուց և վոր զոյություն ունի սեյմ, վորը նույնպես քանում է պաշտպանել ֆինն ազգությունը «հանցափորձերից» («покушения»), բայց թե նրան արդյոք շատ բան է հաջողվում անել այս ուղղությամբ, — այդ բոլորն են տեսնում:

Իհարկե, սեյմ ել կա, սեյմ ել, և դեմոկրատներն կազմակերպված ֆինլանդական սեյմից այնպես հեշտ չե գլուխ թռփել, ինչպես լեհական արխատոկրատական սեյմից: Բայց, այնուամենայնիվ, վնասակամը վոչ թե սեյմն ինքն է, այլ Ռուսաստանի ընդհանուր կարգերը. յեթե Ռուսաստանում ներկայումս լինեյին բիրտ-ասիական հասարակական-քաղաքական այնպիսի կարգեր, ինչպես անցյալում, լեհական սեյմի վերացման տարիներում, — ֆինլանդական սեյմի վերակին անհամեմատ ավելի վատ կլիներ: Բացի սրանից, Ֆինլանդիայի դեմ ուղղված «հանցափորձերի» քաղաքականությունը աճում է, և չի կարելի ասել, թե այդ քաղաք. վիճությունը պարտություններ է կրում...

Յեթե այսպես է բանի վերակը հին, պատմականորեն-կազմավորված հիմնարկների, քաղաքական սեյմերի վերաբերմամբ, — ապա առավել ևս չեն կարող ազգերի ազատ զարգացումն ապահովել յերիտասարդ սեյմերը, յերիտասարդ հիմնարկները. այն ել՝ այնպիսի թույլ հիմնարկները, ինչպիսիք «կուլտուրական» սեյմերն են:

Բանք, ակնբերեորեն, «հիմնարկները» չեն, այլ յերկրի ընդհանուր հարզերն են Ձկա յերկրում դեմոկրատացում՝ չկա նույնպես ազգությունների «կուլտուրական զարգացման լիակատար ազատության» ապահովումը։ Վստահ կարելի չե ստել, վոր ինչքան դեմոկրատիկ լինի մի յերկիր, այնքան քիչ «հանցավորներ» կլինեն «ազգությունների ազատության» դեմ, այնքան ավելի շատ ապահովություններ կլինեն «հանցավորներին»։

Ռուսաստանը կիսաասիական յերկիր է, և այդ պատճառով էլ «հանցավորներին» քաղաքականությունն այնտեղ հանախ ընդունում է ամենակողիտ ձևեր, ջարդի ձևեր. ինչ սակ էլույթ, վոր Ռուսաստանում «ապահովությունները» հասցված են նայրահեղ միջիմուռի։

Գերմանիան արդեն Յեվրոպա յե ավելի կամ պակաս քաղաքական ազատությամբ. գարմանայի չե, վոր «հանցավորներին» քաղաքականությունն այնտեղ յերբեք ջարդի ձևեր չի ընդունում։

Ֆրանսիայում, իհարկե, էլ ավելի «ապահովություններ» կան, վորովհետև Ֆրանսիան Գերմանիայից ավելի դեմոկրատիկ է։

Մենք այլևս չենք խոսում Եվեյցարիայի մասին, վորտեղ, ջորհիվ նրա բարձր, թեկուզ և բուրժուական, դեմոկրատականության, ազգություններն ազատ են ազրում—միևնույնն է՝ նրանք փոքրամասնություն են, թե մեծամասնություն։

Այսպես ուրեմն, Բուճդը սխալ ճանապարհի վրա յե կանգնած՝ պնդելով, թե «հիմնարկներն» ըստինքյան կարող են ապահովել ազգությունների կուլտուրական լիակատար զարգացումը։

Կարող են նկատել, թե Բուճդն ինքը Ռուսաստանի դեմոկրատացումը համարում է «հիմնարկների ստեղծման» և ազատության ապահովությունների նախնական պայմանը։ Բայց սա ճիշտ չե։ Բուճդի VIII կոնֆերանցիայի հաշվետվությունին¹⁴ յերևում է, վոր Բուճդը մտածում է ձեռք բերել «հիմնարկներ»՝ Ռուսաստանի աշխարհային կարգերի նիւնն վրա, հեծեկան համայնքի «բարեփոխման» ճանապարհով։

«Համայնքը, — սում էր այդ կոնֆերանցիայում Բուճդի լիդերներից մեկը, — կարող է զուճուկ ազգա կուլտուր-ազգային պատմության կորիզը։ Կուլտուր-ազգային պատմության ազգի ինքնագասարկման ձև է, ազգային պահանջների բավարարման ձև։ Համայնքի ներսույ թաղնված է նույն բովանդակությունը։ Գրանք միևնույն շղթայի աղաներն են, միևնույն եզրույթայի ետապները»¹⁵։

Մրանից յինչելով՝ կոնֆերանցիան վճռեց, վոր պետք է պայքարել «հրեական համայնքի բարեփոխում և այն արեմադրական նսնուպանով աշխարհիկ հիմնարկ դարձնելու համար», դեմոկրատորեն կազմակերպված հիմնարկ¹⁶ (ընդգծումը մերն է Ի. Սո.)։

¹⁴ Տես Բուճդի VIII կոնֆերանցիայի հաշվետվությունը, 1911 թ., էջ 63։

¹⁵ Տես նույն տեղը, էջ 83-84։

Պարզ է, վոր Բուճղը պայման ու ապահովություն համարում է վոչ թե Ռուսաստանի զեմոկրատացումը, այլ հրեաների ապագա «աշխարհիկ հիմնարկը», ստացված «հրեական համայնքի բարեփոխման» հանապարհով, այսպես ասած՝ «որհնոգրական» կարգով, Դուճայի միջոցով:

Բայց մենք արդեն տեսնեք, վոր «հիմնարկներն» իրենք ըստինքյան, առանց ամբողջ պետութայն մեջ զեմոկրատիկ կարգեր լինելու, չեն կարող ծառայել վորպես «ապահովություններ»:

Լավ, բայց, այնուամենայնիվ, ինչ է լինելու ապագա զեմոկրատիկ կարգերում: Գեմոկրատիզմի ժամանակ եւ արդյոք հարկավոր չլին լինի հատուկ «կուլտուրական հիմնարկներ, վորոնք ապահովեն» և այլն: Այս տեսակետից ինչպես և դրությունը, որինակ, զեմոկրատական Շվեյցարիայում: Արդյոք այնտեղ կան շարքինգերյան «ազգային խորհրդի» նման հատուկ կուլտուրական հիմնարկներ: Այնտեղ ալյուրիք չկան, Բայց այս պատճառով արդյոք չլին տուժում, որինակ, այնտեղ փոքրամասնություն կազմող իտալացիների կուլտուրական շահերը: Ալյուրիս բան չենք լսում: Յեզ այդ հասկանալի չէ. զեմոկրատիան Շվեյցարիայում ավելորդ է դարձնում ամեն տեսակի հատուկ-կուլտուրական «հիմնարկները», վորոնք իբրև թե «ապահովում են» և այլն:

Այսպես ուրեմն, ներկայումս՝ անգոր, ապագայում ավելորդ—այսպես են կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի հիմնարկներ, այսպես և ազգային ավտոնոմիան:

Բայց այն ավելի ևս վտանգավոր է դառնում, յերբ այն փաթաթում են այնպիսի մի «ազգի» վզին, վորի գոյությունն ու ապագան կասկածի չեն յենթակա: Ազգային ավտոնոմիայի կողմնակիցները համար ալյուրիս զեպքերում հարկ է լինում պահպանել ու կոնսերվացնել (консервировать) «ազգի» բուր առանձնահատուկությունները, — վոչ միայն ուղտակաղնները, այլև ֆուսակաղնները, — միայն թե՛ «իբրև են ազգը» ասիմիլացիայից, միայն թե՛ «պահեն» այն:

Բուճղը անխուսափելիորեն պետք է վտար դներ այս վտանգավոր ուղին:

Յեզ նա իրոք վտար է դրել: Մենք նկատի ունենք Բուճղի վերջին կոնֆերենցիաների վորոշումները «շարաթ որվա», «ժարգմնի» մասին և այլն:

Սոցիալ-զեմոկրատիան ձգտում է մայրենի լեզվի իրազուց ատանալ բոլոր ազգերի համար, բայց Բուճղը արանով չի բավարարվում, — նա պահանջում է, վոր «հատուկ հաստատակամությամբ» պաշտպանեն «հիմնական լեզվի իրավունքները» (ընդգծումը մերն է: Ն. Սե.)⁶, ըստ վորում Բուճղն ինքը, IV Դուճայի ընտրությունների ժամանակ, տալիս է «նա-

⁶ Տես «Բուճղի VIII կոնֆերենցիայի հաշվազությունը», էջ 80.

խաղաղապետութիւնը նրանցից (այսինքն՝ ընտրողներէց) այն մարզուն, ով պարտավորուած և պաշտպանել հրեական լեզվի իրավունքները»:

Վոչ թե մայրենի լեզվի ընդհանուր իրավունք, այլ հրեական լեզվի, մարդանի առանձին իրավունքը: Թող առանձին ազգութիւնների բանփոխներն ամենից առաջ պայքարեն իրենց լեզվի համար — հրեաները՝ հրեյերենի համար, վրացիները՝ վրացիների համար և այլն: Բայց ազգերի ընդհանուր իրավունքի համար պայքարելը յերկրորդական բան և: Բայց նշմարել ազգութիւնների մայրենի լեզվի իրավունքները զուք կարող եք և չընդունել: Բայց յեթե զուք ընդունեցիք մարդանի իրավունքը, ապա իմացած յեզեք՝ Բունդը ձեր սգոխն կզվեարկի, Բունդը «նախապատմութիւն կտա» ձեզ:

Բայց այն ժամանակ ինչեզ և սարբերվում Բունդը բուրժուական նացիոնալիստներից:

Սոցիալ-դեմոկրատիան ձգտում և շարաթվա մեջ հանդատի մի պարտադիր, որ սահմանելու, բայց Բունդը դրանով չի բավարարվում, — նա պահանջում է, զոր «որենադրական կարգով ազահոված լինի հրեա պրոլետարիատի համար շարաթ որը տոնելու իրավունքը՝ վերացնելով հանդերձ նաև ուրիշ որ տոնելու հարկադրանքը»⁹⁹:

Պետք և կարծել, զոր Բունդը «մի քայլ առաջ կգնա» և կպահանջի բայց հին-հրեական տոները տոնելու իրավունք: Իսկ յեթե, ի դժբախտութիւն Բունդի, հրեա բանփոխները ձեռք են վերցրել նախապաշարմունքներից և չեն կամենում տոնել, ապա Բունդը «շարաթ որվա իրավունքի» իր ապիտացիայով նրանց հիշեցնելու յե շարաթ որվա մասին, արմատազորելու յե նրանց մեջ, այսպես ասած, «շարաթ որվա լողին»...

Ուստի, միանգամայն հասկանալի յեն հոկտոբերի «բողոքական հիմնադրանքներ» պահանջ ևք արվում, ըստ վորում՝ այդ պահանջը նրանով ևք հիմնադրվում, թե «հիմնադր իրեն ավելի լավ և զգում յուրայինների շըրջանում», թե «հրեա բանփոխ իրեն վատ և զգալու լե՛ք բանփոխների շըրջանում», նա իրեն լավ և զգալու հրեա խանութայանների շըրջանում»¹⁰⁰:

Պահպանել ամեն բան, ինչ հրեական և, կոնսերվացնել հրեաների բայց ազգային առանձնահատկութիւնները՝ ընդհուպ մինչև պրոլետարիատի համար հայտնապես ֆիասակարները, սահմանադատել հրեաներին այն ամենից, ինչ հրեական չե, մինչև անգամ կաղմակերպել առանձին հիմնադրանքներ, — ահա թե ինչ աստիճանի ընկել և Բունդը:

Ընկելը Պլենիտնովը հազար անգամ իրավացի յեր՝ տանելով, թե Բունդը «սոցիալիզմը հարմարեցնում են սոցիոնալիզմին»¹⁰¹: Իհարկե, Վ. Կոսով-

⁹⁹ Տես «Բունդի IX հոկտեմբերեցիայի հաշիվաբութիւնը», 1913 թ., էջ 48:

¹⁰⁰ Տես «Բունդի VIII հոկտեմբերեցիայի հաշիվաբութիւնը», էջ 83:

¹⁰¹ Տես նույն տեղը, էջ 88:

սկին և նրա նման բունդակները կարող են Պլեխանովին հայտնի՝
 «գեմազոզ» անվանելով նրան¹⁶, — թուղթն ամեն ինչ և հանդուրժում, —
 բայց Բունդի գործունեյությանը ծանոթ մարդկանց համար դժվար չե
 հասկանալ, վոր այս կտրին մարդիկ պարզապես վախենում են իրենց
 մասին ճշմարտությանն ասելուց՝ վարագուրվելով «գեմազոզիայի» վե-
 բարերյալ թունդ բառերով...

Բայց, ազգային հարցում այսպիսի դիրքում մնալով, Բունդը, ընա-
 կանորեն, կազմակերպական հարցումն ել պետք է բունը հրեա բանվոր-
 ներին առանձնացնելու ճանապարհը, ազգային կուրիաների ճանապարհը՝
 սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ: Այս և ազգային ավստոմիայի տրամա-
 բանությանը:

Յեղ իսկապես, Բունդը «միակ ներկայացուցչության» թեորիայից
 անցնում է բանվորների «ազգային սահմանազժման» թեորիային: Ռուսաս-
 տանյան սոցիալ-դեմոկրատիայից Բունդը պահանջում է, վոր նա թիբ
 կազմակերպական կառուցվածքում անցկացնի սահմանազժումն ըստ ազ-
 գությանների¹⁷: Իսկ «սահմանազժումից» «մի քայլ առաջ» է դը-
 նում դեպի «առանձնացման» թեորիան: Բունդի VIII կոնֆերենցիայում
 ղուր չեյին հնչում ճառեր այն մասին, թե «առանձնացման մեջ է ազ-
 գային գոյությունը»¹⁸:

Կազմակերպական ֆեդերալիզմը իր մեջ կրում է քայքայման ու սե-
 պարատիզմի տարրեր: Բունդը դեպի սեպարատիզմ է դնում:

Ասենք, նա իսկապես ուրիշ դնալու տեղ չունի ել նրա՝ վորպես
 արտատերիտորիալ կազմակերպության՝ բուն իսկ գոյությունը նրան
 քշում է դեպի սեպարատիզմի ուղին: Բունդը վորոշ ամբողջական տե-
 ռիտորիա չունի, նա գործում է շտաբ՝ տերիտորիաներում, մինչդեռ
 նրա հետ շփվող լեհական, լատիշական ու ուսաստանյան սոցիալ-դե-
 մոկրատիաներն ինտերնացիոնալ-տերիտորիալ կոլեկտիվներ են: Բայց
 սա հանգեցնում է այն բանին, վոր այդ կոլեկտիվների յուրաքանչյուր
 լատիշացումը Բունդի համար նշանակում է «կորուստ», նրա գործունեյու-
 թյան դաշտի նեղացում: Յերկուսից մեկը՝ կամ ուսաստանյան ամբողջ
 սոցիալ-դեմոկրատիան պետք է վերակառուցվի ազգային ֆեդերալիզմի
 սկզբունքներով, — և այն ժամանակ Բունդը հնարավորություն է ստա-
 նում «ապահովելու» իր համար հրեական պրոլետարիատը. կամ այդ
 կոլեկտիվների տերիտորիալ-ինտերնացիոնալ սկզբունքն իր ուժի մեջ է
 մնում, — և այն ժամանակ Բունդն է վերակառուցվում ինտերնացիոնալ
 սկզբունքներով, ինչպես այդ տեղի ունի լեհական ու լատիշական սո-
 ջիալ-դեմոկրատիայում:

¹⁶ Տես «Նալա Ջարյա», 1918 թ., № 9-10, էջ 120:

¹⁷ Տես «Ծանուցում Բունդի VII համագումարի մասին»¹⁷, էջ 7:

¹⁸ Տես «Բունդի VIII կոնֆերենցիայի հաշվազմությունը», էջ 72:

Մրանով էլ բացատրվում և այն, Վոր Բունդն են գլխից պահանջում և փոխակերպելու ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան ֆեդերատիվ սկզբունքներով»⁶։

Բունդը 1906 թվականին, գիջելով ներքնախավերում յեղած միավորման այլերին. ընտրեց միջին նանապարհը՝ մտնելով ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի մեջ։ Բայց ինչպես նա այնտեղ մտավ։ Մինչդեռ լեհական ու լատիշական սոցիալ-դեմոկրատիաները մտան խաղաղ միատեղ աշխատանքի համար, Բունդը մտավ ֆեդերացիայի համար պատերազմելու նպատակով։ Բունդականների լիզեր Մեդեմը այն ժամանակ հենց այսպես էլ ստում էր.

«Մենք իզիլայի համար չենք զնում, այլ պայքարելու համար Իզիլա չկա և այն մոտ ապագայում կարող են սպասել միայն Մանիլիները։ Բունդը կուսակցություն պետք և մանի՛ վտարից մինչև գլուխ գինգած»⁷։

Սխալ կլիներ սրա մեջ Մեդեմի շար կամքը տեսնել։ Բանը շար կամքը չէ, այլ Բունդի հատուկ դիրքը, վորի պատճառով նա չի կարող չբացարձակ ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի դեմ, վորը կառուցված է ինտերնացիոնալիստիկ սկզբունքներով։ Իսկ նրա դեմ պայքարելով, Բունդը, բնականորեն, խախտում էր միասնություն շահերը։ Վերջապես, բանն այնտեղն է համարում, վոր Բունդը ձևականորեն խզում է իր կազմերը ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայից՝ խախտելով կանոնադրությունը և IV Դուսայի ընտրությունների ժամանակ միավորվելով լեհական նացիոնալիստների հետ, լեհական ս.-դ. դեմ⁸։

Բունդը, ակնբերորեն, գտել է, վոր խզումը նրա ինքնագործունեություն ամենալավ ապահովությունն է։

Կալմակերպական «սահմանագծման» ակզրունքը» այսպես հանդեցրեց սեպարատիզմի, լիակատար խզման։

Ֆեդերալիզմի մասին քանավիճելով հին «Լիկրայի» դեմ⁹ ժամանակով Բունդը գրել է.

«Երկրան ուզում է մեզ հախառցնել, թե Բունդի ֆեդերատիվ հարաբերությունները ուսաստանյան ս.-դ.-այի վերաբերմամբ պետք և թուլացնեն նրանց միջև յեղած կապը, ը։ Մենք չենք կարող հերքել այս կարծիքը Ռուսաստանի պրակտիկայի վրա հենվելով՝ այն պարզ պատճառով, վոր ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիա՝ իբրև ֆեդերատիվ միացություն գոյություն չունի։ Բայց մենք կարող ենք հենվել Ավստրիայի սոցիալ դեմոկրատիայի շփազանց ուսանելի փորձի վրա, վորը (ս.-դ.) ֆեդերատիվ բնույթ ընդունեց 1897 թ. պարտադարձի վնի հրաման վրա»¹⁰։

⁶ Տես «Ազգային ազատամարտի և ուսաստանյան սոցիալ դեմոկրատիան ֆեդերատիվ սկզբունքներով փոխակերպելու հարցի շուրջը», 1902 թ., հրատ. Բունդի։

⁷ Տես «Նաչև Մյուխեն», № 3, էջ 21, Վիեննա, 1908 թ.։

⁸ Տես «Ազգային ազատամարտի շուրջը» ըլ. 1902 թ., էջ 17, հրատ. Բունդի։

Մա գրվել է 1902 թ.:

Բայց այժմ 1913 թվականն և Մենք այժմ արդեն ունենք թե ուսաստանյան պարակտիկան», թե «Ավստրիայի ս.-դ. փորձը»:

Իսկ ինչի մասին են զբանք խոսում:

Սկսենք «Ավստրիայի ս.-դ. չափազանց ուսանելի փորձից»: Տակավին մինչև 1896 թվականն Ավստրիայում գոյութուն ունի միամանական ս.-դ. կուսակցություն: Այդ թվականին չեխերն առաջին անգամ պահանջում են Լոնդոնի միջազգային կոնգրեսում առանձին ներկայացուցչություն և ստանում են այն: 1897 թ., Վիեննայի պարտադրարարում (Վիեննա դեբարում), միամանական կուսակցությունը ձևականորեն վերացվում է, և նրա փոխարեն հաստատվում է ազգային վեց «ս.-դ. խմբերի» ֆեդերատիվ միութունը: Այս այդ խմբերը դառնում են ինքնուրույն կուսակցություններ: Կուսակցությունները կամաց-կամաց խզում են միմյանց միջև յեղած կապերը: Կուսակցություններից հետո բաժան-բաժան է լինում պառլամենտական ֆրակցիան — կազմվում են ազգային բաժանումներ: Այս դալիս են միութունները, վորոնք նույնպես արոճվում են ըստ ազգությունների: Բանը հասնում է նույնիսկ կոպերատիվներին, վորոնց արոճմանն են կոչ անում բանվորներին չեխական սեպարատիստները: Մենք այլևս չենք խոսում այն մասին, վոր սեպարատիստական ազդեցության թուլացում է բանվորների համերաշխության զգացմունքը՝ հաճախ մղելով նրանց դեպի շարակրթելու թյան ուղին:

Այսպես ուրեմն, «Ավստրիայի սոցիալ-դեմոկրատիայի չափազանց ուսանելի փորձը» խոսում է Բուռնդի դեմ, հոգուս հին «Բակրայի»: Ձեռքերալիցն ալստրիական կուսակցության մեջ հանգեցրեց ամենաալստրիական սեպարատիզմի, բանվորական շարժման միամտության կործանման:

Մենք վերը տեսանք, վոր «Ռուսաստանի պրակտիկան» նույն այդ մասին է խոսում: Բուռնդական սեպարատիստները այնպես, ինչպես և չեխականները, խղի են իրենց կապերը ընդհանուր՝ ուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայից: Ինչ վերաբերում է միութուններին, բուռնդական միութուններին, ապա նրանք են զլիսից կազմակերպված են յեղել ազգությունների սկզբունքներով, այսինքն՝ կտրված են յեղել այլ ազգությունների բանվորներից:

Իրակատար առանձնացում, լրակատար խզում — ահա թե ինչ է ցույց տալիս ֆեդերատիզմի բուռնդական պրակտիկան:

Չարմանալի չէ, վոր իրերի այսպիսի զինակը բանվորների վրա անդրադառնում է համերաշխության զգացմունքի թուլացմամբ ու բարոյալքմամբ, ըստ վորում վերջինս թափանցում է և Բուռնդի մեջ: Մենք

* Տե՛ս «Documente des Separatismus»-ում Վանկի բերուրից²¹ բերված խոսքերը, էջ 20:

Նկատի ունենք հրեական ու լեհական բանվորներին ավելի հանախակի գործող բաղխումքները գործադրելու ձևի հոգի վրա: Ահա թե Բուճղի IX կոնֆերենցիայում այս առթիվ ինչ նաևեր ելին հնչում:

«... Մեզ արտադրող լեհ բանվորներին մենք դիտում ենք վորպես շարժարաններ, վորպես զեղիներ, չենք աշակցում նրանց գործադրելուն մտնողում ենք գրանք: Ենթերոջ, արտադրումը դատասխանում ենք արտադրումով: Հրեական բանվորներին գործարանները չթողնելուն ի պատասխան՝ մենք լեհ բանվորներին չենք թողնում ձեռքի հաստոցներին մոտենալ... յեթ այս գործը մե՞ք մեր ձեռքը չառնե՞ք թանկագին ուրիշների հետևից կզմանք» (ընդգծումը մերն է: Ի՝ ՍԵ):

Համերաշխության մասին այսպես են խոսում բուճղական կոնֆերենցիայում:

«Մահամնագծման» ու «առանձնացման» ասպարեզում ավելի հեռուն գնալու տեղ չկա: Բուճղը հասել է նպատակին. տարբեր ազգութայունների բանվորներին նա սահմանազատում է մինչև տուրուզբոցի, մինչև շտրայկերիսերութայն աստիճանի հասցնելը: Ուրիշ կերպ չի կարելի. «յեթն այս գործը մենք մեր ձեռքը չառնենք, բացվարենք ուրիշների հետևից կզմանք»...

Բանվորական շարժման կազմալուծում, բարոյալքում սոցիալ-դեմոկրատիայի շարքերում—ահա թե նրա և հասցնում բուճղական ֆեզեքայիզմը:

Այսպիսով, ազգային ավտոնոմիայի այն զազափարը, այն մթնոլորտը, վոր ստեղծում է նա, Ռուսաստանում ել ավելի վնասակար դուրս չեկավ. քան Ավստրիայում:

VI. ԿՈՎԿԱՍՏԻՆԵՐԸ, ԼԻԿՎԻԴԱՏՈՐՆԵՐԻ ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՆ

Վերը մենք խոսեցինք կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատների մի մասի յերերուկների մասին, վորը չդիմացավ ազգայնական «համաճարակի» հանդեպ: Այդ յերերուկները նրանով արտահայտվեցին, վոր հիշյալ սոցիալ-դեմոկրատները—վորքան ել տարորինակ է այդ—գնացին Բուճղի հետքերով՝ կուլտուր-ազգային ավտոնոմիա հռչակելով:

Մարզային ավտոնոմիա՝ ամբողջ կովկասի համար և կուլտուր-ազգային ավտոնոմիա՝ կովկասի կազմի մեջ մտնող ազգերի համար—այսպես են ձևակերպում իրենց պահանջը այդ սոցիալ-դեմոկրատները, վորոնք,—իդեպ ասած,—հարում են ռուսական լիկվիդատորներին:

Լսենք նրանց նանաչված լիդերին, վոչ անհայտ Ն.—ին՝

«Բուճղին հայանի յե, վոր կովկասը խորապես տարբերվում է կենտրոնական հասնոցներից ինչպես իր քնակչութայն ուստայական կազմով, այնպես ել տերիտորիայով ու գյուղատնտեսական մշակույթով: Մի այսպիսի յերկրի շահագոր-

* Տես շուճղի IX կոնֆերենցիայի հաշիվագրությունը, էջ 10:

ծուծն ու նյութական զարգացումը պահանջում են ունենալ տեղական աշխատողներ, տեղական տառնձնասահմանափակումների դիտակներ, վարոնք սովոր են տեղական կլիմային ու կուլտուրային։ Անհրաժեշտ է, վոր տեղական տերիտորիայի շահագործման նպատակներ հետազննող բոլոր որևէքները տեղում հրատարակվեն ու կիրառվեն տեղական ուժերով։ Հետևաբար, կովկասյան ինքնավարութայն կենտրոնական սրբանի իրավասութայն մեջ կմտնի տեղական հարցերի վերաբերյալ որևէքների հրատարակումը ... Այսպիսով, կովկասյան կենտրոնի Փուսկոցիաները կայանում են այնպիսի որևէքներ՝ հրատարակելու մեջ, վորոնք հետապնդում են տեղական տերիտորիայի տնտեսական շահագործման նպատակներ, յերկրի նյութական բարգավաճման նպատակները ։

Այսպես ուրեմն, կովկասի մարզային ավտոնոմիա:

Յեթն վերանանք (ОТВѢЧЕНІЯ) Ն.—ի փոքր ինչ շփոթ ու անհարիր պատահաբանություններից, պետք է ընդունել, վոր նրա յեղրահացությունը ճիշտ է։ Համապետական սահմանադրութայն շրջանակներում գործող կովկասի մարզային ավտոնոմիա,— մի բան, վոր Ն.—ն էլ չի ժխտում,— իսկապես վոր անհրաժեշտ է՝ նկատի ունենալով կովկասի կազմի ու կենցաղային պայմանների առանձնահատկությունները։ Սա ընդունել է նաև ուսուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան, վորը II համադումարում հռչակել է՝ մարզային ինքնավարություն այն ծայրամասերի համար, վորոնք իրենց կենցաղային պայմաններով ու բնակչութայն կազմով տարբերվում են բուն-ուսասական մարզերիցը։

Այս կետը մտցնելով II համադումարի քննարկման՝ Մարտովը նրանով էր պատահաբանում այդ կետը, վոր «Ռուսաստանի հակայական տարածությունը և մեր կենտրոնացված կառավարչութայն փորձը մեզ առիթ են տալիս, վոր մարզային ինքնավարութայն դոյությունն անհրաժեշտ ու նպատակահարմար համարենք այնպիսի խոշոր միավորների համար, ինչպիսիք են Ֆինլանդիան, Լեհաստանը, Լիտվան ու կովկասը»։

Բայց սրանից հետևում է, վոր մարզային ինքնավարութայն ասելով պետք է հասկանալ մարզային ավտոնոմիա:

Բայց Ն.—ն ավելի հեռուն է գնում։ Նրա կարծիքով՝ կովկասի մարզային ավտոնոմիան ընդգրկում է «հարցի միայն մի կողմը»։

«Մինչև այժմ մենք խոսում ենք տեղական կյանքի ժխտի նյութական զարգացման մասին։ Բայց յերկրի տնտեսական զարգացմանը նպաստում է վոր միայն տնտեսական զարմանելությունը, այլև հոգեկանը, կուլտուրականը... «Հուլյուտուրական ուժեղ ազդը և նույնպես տնտեսական վոլորումում ... Բայց ազգերի կուլտուրական զարգացումը հարավոր է միայն ազգային լեզվով» — «Ռուսի բոլոր այն հարցերը, վորոնք կազմած են մայրենի լեզվի հետ, կուլտուրա-ազգային հարցեր են։ Այդպիսիք են՝ լուսավորութայն, դատավարութայն յեկեղեցու, գրականութայն, արվեստի, գիտութայն, թատրոնի և այլ հար-

* Տես վրացական «Չվեթի ծիովերբա» («Մեր կյանքը»)՝ Թեթբլ, 1912 թ., № 12:

ցերբ: Յեթն յերկրի Նյութական գարգացման գործը ազդերին մեղմորում է, ապա ազդային-կուլտուրական գործերն անխառնում են նրանց՝ յարաբանչյուրին առանձին ապարեղ գերազանելով: Առաջին տեսակի գործունեությունը կազմած է ժողով տերիտորիայի նեո-...Այլ են կուլտուր-ազգային գործերը: Մշակույթ կազմած են ժողովն ժողով տերիտորիայի նեո, այլ ժողով ազգի գոյություն նեո: Կրթական լիզվի բոխող համասարացն ենաբարբրում է վրացուն, վրացից ել ժողով տարրերի լինել: Մեծ ազիտություն կլինիք սակ, թե վրացական կուլտուրան գերաբերում է միայն Կրասսանում ապրող վրացիներին: Վերջնանք, որինսկ, հայոց յնկեղցիներ նրա գործերը վարելուն մասնակցում են տարբեր տեղերի ու պետություններին հայերը: Տերիտորիան այստեղ ժողովի դեռ չէ յնպուում կամ որինսկ, վրացական Քանդաբան տեղեկու գործով շահագրգռված են ինչպես Քիֆլիսի վրացին, այնպես ել Բազվի, Բոթայիսի, Գետեբուրդի ե այլ տեղերի վրացիները: Նշանակում է, ըստ կուլտուր-ազգային գործերը վարելն ու ղեկավարելը պետք է թողնել շահագրգռված ազդերին իրենց: Մենք հուշակում ենք կովկասյան ազգությունների կուլտուր-ազգային ավանդմանը:

Կարն ասած՝ վորովնետե կուլտուրան՝ տերիտորիա չէ, իսկ տերիտորիան՝ կուլտուրա չէ, ուստի անհրաժեշտ է կուլտուր-ազգային ավանդումիս: Մա այն ամենն է, ինչ կարող է ասել Ն.-ն հոգուտ վերջինի:

Մենք այստեղ կրկին անդամ չենք շոշափի ընդհանրապես ազգային կուլտուրական ավանդումիայի հարցը. վերը մենք արդեն խոսել ենք նրա բացասական բնույթի մասին: Մենք կուղեյինք միայն նշել, ժողովունըրապես անպետք կուլտուր-ազգային ավանդումիան նաև անմիտ ու անհեթեթ է կովկասյան պայմանների տեսակետից:

Յեզ ահա թե ինչն է:

Կուլտուր-ազգային ավանդումիան յնթադրում է շատ թե քիչ դարգացած ազգություններ՝ զարգացած կուլտուրայով, զբաղանությունով: Այդ ավանդումիան առանց այս պայմանների կորցնում է ամեն մի իմաստ, անհեթեթություն է դառնում: Բայց կովկասում կան մի շարք ժողովուրդներ՝ պրիմիտիվ կուլտուրայով, առանձին լիզվով, բայց առանց մայրենի զբաղանություն, այն ել՝ անցողիկ ժողովուրդներ, վորոնք մասամբ ասիմիլացիայի յնն յնթարկվում, մասամբ ել շարունակում են զարգանալ: Ի՞նչպես կիրառել նրանց նկատմամբ կուլտուր-ազգային ավանդումիան: Ի՞նչպես վարվել այդպիսի ժողովուրդների հետ: Ի՞նչպես «կազմակերպել» նրանց իրրև առանձին կուլտուր-ազգային միություններ, վոր անկասկած յնթադրում է կուլտուր-ազգային ավանդումիան:

Ի՞նչպես վարվել մինչդեռներին, արխանդներին, աշարացիներին, սվաններին, լեզգիներին և այլոց հետ, վորոնք տարբեր լեզուներով են խո-

² Տես վրացական «Ձգնի Յիսկերու թերթը, 1912 թ., № 12.

սուս, բայց չունեն իրենց գրականութիւնը: Նրանց ինչ ազգերի վերագրել: Արդո՞ք հնարավոր է նրանց «կազմակերպել» վորպէս ազգային միութիւններ: Ի՞նչ «կուլտուրական գործերի» չուրջը «կազմակերպել» նրանց:

Ի՞նչպէս վարվել ոսերի հետ, վորոնցից անդրկողկասյան ոսերը աւստրիացիայի յեն յենթարկվում (բայց զեռես աստրիացիայի յենթարկված չեն) վրացիների կողմից, իսկ նախակողկասյանները մասամբ աւստրիացիայի յեն յենթարկվում ուսաների կողմից, մասամբ էլ շարունակում են զարգանալ՝ ստեղծելով իրենց գրականութիւնը: Ի՞նչպէս նրանց «կազմակերպել» վորպէս միասնական ազգային միութիւն:

Ազգային ինչ միութեան վերագրել աշխարհայիններին, վորոնք վրացիներն են խոսում, բայց ապրում են թյուրքական կուլտուրայով և դավանում են իսլամ: Արդո՞ք նրանց չ«կազմակերպել» վրացիներից առանձին՝ կրօնական գործերի հողի վրա և վրացիների հետ միասին՝ այլ կուլտուրական գործերի հողի վրա: Իսկ կորուսեացիք: Իսկ ինգուշները՝ Իսկ ինգիլոյցիք:

Դա ինչ ավտոնոմիա յե, վոր ցուցակից հանում է մի ամբողջ շարք ժողովուրդներ:

Վճշ, զա ազգային հարցի լուծում չե, — զա պարտալ յերեակայութեան արդյունք է:

Բայց ընդունենք անընդունելին ու յենթագրենք, թե մեր Ն.—ի ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիան իրականացա՞վ: Դա ինչի՞ կհանգեցնի, ինչ հետեանքների: Վերցնենք, որինակ, անդրկողկասյան թաթարներին՝ զրազիտութեան նրանց նվազագույն տոկոսով, նրանց զպրօցներով, վորոնց զլուսն են կանգնած ամենագոր մուլանները, նրանց կուլտուրայով, վոր տարածած է կրօնական վողով... Դժվար չե հասկանալ, վոր նրանց կազմակերպել, վորպէս կուլտուր-ազգային միութիւն՝ այդ նշանակում է նրանց զլուսն կանգնեցնել մուլաններին, այդ նշանակում է նրանց զցնել ևեակցիոն մուլաների յերախը, այդ նշանակում է նոր բաստիոն ստեղծել՝ թաթարական մասսաներին իրենց վոխերիմ թշնամու կողմից հոգեպէս ստրկացնելու համար:

Բայց այդ յերբովանից է, վոր սոցիալ-գեմոկրատները սկսել են ջուր ածել ևեակցիոններնեի ջրադացին:

Անդրկողկասյան թաթարներին սահմանադատել վորպէս կուլտուր-ազգային միութիւն, վորը մասսաներին զարծնում է ամենաշար ևեակցիոններնեի ստրուկը, — մի՞թե կողկասյան լիկվիդատներնը չեյին կարող ափել լավ բան «հոշակել»:

Վճշ, այդ ազգային հարցի լուծում չե:

Ազգային հարցը կողկասում կարող է լուծվել ուսացած ազգերն ու ժողովուրդներ բարձր կուլտուրայի բնդհամուր հուրը մերգրավելու վողով:

վրայն: Միայն այսպիսի լուծումը կարող է առաջադիմական և ընդունելի լինել սոցիալ-դեմոկրատիայի համար: Կովկասի մարզային ավտոնոմիան հենց այն պատճառով է ընդունելի, վոր ուշացած ազգերին ներքաշում է կուլտուրական ընդհանուր զարգացման մեջ, ոգնում է նրանց դուրս գալու մանր-ազգային ինքնամոխոխության կեղևից, նրանց առաջ է մղում և հեշտացնում է բարձր կուլտուրայի բարիքներին նրանց հազարակից լինելը: Այնինչ, կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան ուղղակի հակադիր ուղղությամբ է զործում, վորովհետև ազգերին պարփակում է հին կեղևների մեջ, նրանց հաստատում է կուլտուրայի զարգացման ցածր աստիճանների վրա, նրանց խանգարում է կուլտուրայի բարձր աստիճաններին բարձրանալու:

Ազգային ավտոնոմիան սրանով իսկ չեզոքացնում է մարզային ավտոնոմիայի դրական կողմերը, զերտ յե դարձնում մարզային ավտոնոմիան:

Հենց այդ պատճառով էլ պիտանի չէ նաև ազգային-կուլտուրական ու մարզային ավտոնոմիայի զուգակցումից ստացվող այն խառն արդյւր, վոր առաջարկում է Ն.-ն: Այդ հակաբնական զուգակցումը զործը չի լավացնում, այլ վատացնում է, վորովհետև դա, բացի այն բանից, վոր կասեցնում է ուշացած ազգերի զարգացումը՝ մարզային ավտոնոմիան էլ զեռ դարձնում է վորպես ազգային միություններ կազմակերպված ազգերի ընդհարումների ասպարեզ:

Այսպիսով, առհասարակ անպետք լինելով, կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան Կովկասում կդառնար անմիտ ուսուցիչին հորինվածք:

Այսպիսին է Ն.-ի և նրա կովկասյան համախոհների կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան:

Ապագան ցույց կտա, թե կովկասյան լիկվիդատորներն արդյոք կզնան՞ ամի քայլ առաջ՞ և արդյոք կհետևեն Բուճդին նաև կազմակերպական հարցում: Մինչև այժմ սոցիալ-դեմոկրատիայի պատմության մեջ կազմակերպական Ֆեդերալիզմը միշտ նախորդել է ծրագրով նախատեսված ազգային ավտոնոմիային: Ավստրիական ս.-դեմոկրատները զեռևս 1897 թվականից կիրառում էին կազմակերպական Ֆեդերալիզմը և միայն յերկու տարի անց (1899) ընդունեցին ազգային ավտոնոմիան: Բուճդականները ազգային ավտոնոմիայի մասին առաջին անգամ պարզորոշ խոսեցին 1901 թվականին, այնինչ կազմակերպական Ֆեդերալիզմը զործադրում էին տակավին 1897 թվականից:

Կովկասյան լիկվիդատորները զործը սկսեցին վերջից, ազգային ավտոնոմիայից: Յեթև նրանք Բուճդի հետքերով շարունակեն զնալ, ապա հարկադրված կլինեն կանխապես քանդել ներկա ամբողջ կազմակերպական շինքը, վոր կառուցված է տակավին 90-ական թվականների վերջին ինտերնացիոնալության սկզբունքներով:

Բայց վորքան վոր հեշտ եր ընդունել բանվորների համար առաջմ անհասկանալի ազգային ավտոնոմիան, նույնքան ել զժվար կլինի քանդել աարխներով կառուցված մի շենք, վոր փայտայել ու մնել են կոփկասի բոլոր ազգութունների բանվորները: Բավական ե ձեռնամուխ լինել հերոսաբաստյան այս հորինվածքին, վորդեսողի բանվորներն աչքերը բաց անեն և հասկանան կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի նացիոնալիստական եյութունը:

Յեթե կոփկասցիները լուծում են ազգային հարցը սովորական յեղանակով, բանավոր վիճարանութունների ու գրական դիսկուսիայի միջոցով, ապա լիկվիդատորների համառուսաստանյան կոնֆերենցիան հնարել ե միանգամայն արտասովոր մի յեղանակ՝ Հեշտ ու հասարակ յեղանակը կսեցնեք:

«Լսելով կփկասյան պատվերակութան հաղորդումը... ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի պահանջ առաջագրելու անհրաժեշտութան մասին, կոնֆերենցիան շտրտաշարվելով այս պահանջի եյության մասին՝ Էսփաստում ե, վոր ծրագրի այս կետի մեկնաբանութունը, վորն ընդունում ե ինքնորոշման իրավունքը յաւաքանչյուր ազգության վերաբերմամբ, հակահակ չե ծրագրի հիտ իմաստին»:

Այսպես ուրեմն, ամենից առաջ— Էշարտահայտվել այս հարցի եյության մասին», իսկ ապա Էհավաստել: Որիդինալ մեթոդ ե...

Իսկ թնչ ե Էհավաստումս այդ որիդինալ կոնֆերենցիան:

Այն, վոր ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի Էպահանջը ազգերի ինքնորոշման իրավունքն ընդունող ծրագրի Էհիտ իմաստին հակահակ չե»:

Դնտարկենք այս դրույթը:

Ինքնորոշման վերաբերյալ կետը խոսում ե ազգերի իրավունքների մասին²: Ըստ այս կետի՝ ազգերը վոչ միայն ավտոնոմիայի իրավունք ունեն, այլև անշտափելու: Խոսքը Էազգական ինքնորոշման մասին ե: Լիկվիդատորները ձև եյին ուղում խարել՝ փորձելով ծուռումուռ վերամենհարանել ազգերի քաղաքական ինքնորոշման այս իրավունքը, վոր վաղուց իվեր սահմանված ե միջազգային ամբողջ սոցիալ-դեմոկրատիայի կողմից:

Կամ, գուցե լիկվիդատորներն սկսեն խորամանկութուն բանեցնել՝ պաշտպանվելով սոփեստությամբ, թե իբր կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան Էազգերի իրավունքներին հակահակ չե»: Այսինքն, յեթե սըվյալ պետության բոլոր ազգերը համաձայնվեն անորինել իրենց գործերը կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի սկզբունքներով, առա նրանք, ազգերի տվյալ գումարը, այդ բանի լիակատար իրավունք ունեն, և վոչ

վոր չի կարող բռնաւթյամբ երանց վզին փարարել քաղաքական կյանքի մի այլ ձև։ Թե նոր է, թե յետագիւր Արդյոք չափեալանքի, վոր, ընդհանրապես ասած՝ ազգերն իրավունք ունեն վերացնելու իրենց սահմանադրութեանը, այն փոխարինելու կամայականութեան սխառնով, վերացանալու հին կարգերին, վորովհետև ազգերն են, միմիայն իրենք ազգերը, վոր իրավունք ունեն վորոշելու իրենց սեփական բախտը։ Ներկում ենք՝ այս մտքով վերցրած—վոչ կուտուր-ազգային ավտոնոմիան, վոչ էլ ամեն մի ազգային սեակցիոնութեան ազգերի իրավունքներին։

Արդյոք այս բանը չե՞, վոր ուղեցել է ասել պատմութեան կոնֆերենցիան։

Վոչ, այս չէ։ Այն ուղղակի ասում է, վոր կուտուր-ազգային ավտոնոմիան հակառակ չէ՞ վոչ թե ազգերի իրավունքներին, այլ ծրագրի «ճիշտ իմաստին»։ Այստեղ խոսքը ծրագրի մասին է, և վոչ թե ազգերի իրավունքների մասին։

Յեւ վայր հասկանալի չէ։ Յեթե լիկվիդատորների կոնֆերենցիային վորևէ ազգ գիմեր, ապա կոնֆերենցիան ուղղակի կհամարուի, վոր ազգը կուտուր-ազգային ավտոնոմիայի իրավունք ունի։ Բայց կոնֆերենցիային գիմել և վոչ թե մի ազգ, այլ կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատներին, ճիշտ է, վաստոցիալ-դեմոկրատներին, բայց և այնպես սոցիալ-դեմոկրատներին՝ պատմութեանը։ Յեւ նրանք հարցրել են վոչ թե ազգերի իրավունքների մասին, այլ այն մասին, թե կուտուր-ազգային ավտոնոմիան արդյոք չի՞ հակասում սոցիալ-դեմոկրատիայի սկզբունքներին, արդյոք այն հակառակ չի՞ սոցիալ-դեմոկրատիայի ծրագրի «ճիշտ իմաստին»։

Այսպես ուրեմն, ազգերի իրավունքները և սոցիալ-դեմոկրատիայի ծրագրի «ճիշտ իմաստը»—միևնույնը չեն։

Ակնհերտքին, կան և այնպիսի պահանջներ, վորոնք հակառակ չլինելով ազգերի իրավունքներին՝ կարող են հակառակ լինել ծրագրի «ճիշտ իմաստին»։

Մի որինակ։ Սոցիալ-դեմոկրատներին ծրագում մի կետ կա դամանութեան ազատութեան մասին։ Ըստ այդ կետի՝ անձերի ամեն մի խումբ իրավունք ունի դամանելու ցանկացած կրոնը՝ կաթոլիկութեան, ուղղափառութեան և այլն։ Սոցիալ-դեմոկրատիան պայքարելու չի կրոնական ամեն տեսակի ճշունքների դեմ, ուղղափառներին, կաթոլիկներին և բողոքականներին հալածելու դեմ։ Արդյոք սա նշանակում է, թե կաթոլիկութեանն ու բողոքականութեանը և այլն՝ ծրագրի «ճիշտ իմաստին» հակառակ չեն։ Վոչ, չի նշանակում։ Սոցիալ-դեմոկրատիան միշտ բողոքելու չի կաթոլիկութեանն ու բողոքականութեանը հալածելու դեմ, նա միշտ պաշտպանելու չի ազգերի իրավունքը՝ դամանելու

ցանկացած կրօնը, բայց նա միևնույն ժամանակ, յեղևելով պրոլետարիատի ճիշտ ըմբռնված շահերից, ազիտացիա յե մղելու թե կաթոլիկության, թե բողոքականության և թե ուղղափառության դեմ՝ հետամուտելով սոցիալիստական աշխարհայացքի հաղթանակը:

Եեզ նա այս բանն անելու յե, այն պատճառով, վոր բողոքականությունը, կաթոլիկությունը, ուղղափառությունը և այլն, անկասկած, ճակատակ են՝ ծրագրի ճճիշտ իմաստին, այսինքն պրոլետարիատի ուղիղ ըմբռնված շահերին:

Նույն այդ բանը պետք և ասել ինքնորոշման մասին: Ազգերն իրավունք ունեն անորինելու իրենց դործերն ըստ իրենց ցանկության, նրանք իրավունք ունեն պահպանելու իրենց ազգային ցանկացած հիմնարկը՝ թե ֆեոստակարը և թե ոգտակարը,—վոչ վոք չի կարող (իրավունք չունի) բռնի միջամտելու ազգերի կյանքին: Բայց այս դեռ չի նշանակում, թե սոցիալ-դեմոկրատիան չի պայքարելու, ազիտացիա չի մղելու ազգերի ֆեոստակար հիմնարկների դեմ, ազգերի աննպատակահարմար պահանջների դեմ: Ընդհակառակը, սոցիալ-դեմոկրատիան պարտավոր և այդպիսի ազիտացիա մղել և ազգերի կամքի վրա այնպես ազդել, վոր ազգերն իրենց դործերը անորինեն պրոլետարիատի շահերին ամենից ավելի համապատասխանող ձևով: Հենց այս պատճառով էլ նա, պայքարելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքի համար, միաժամանակ ազիտացիա յե մղելու, ասենք, թե թաթարների անջատման դեմ, թե կովկասյան ազգերի կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի դեմ, վորոշվեալ թե մեկը և թե մյուսը հակառակ չլինելով այս ազգերի իրավունքներին, սակայն, հակառակ են ծրագրի ճճիշտ իմաստին, այսինքն՝ կովկասյան պրոլետարիատի շահերին:

Ալիներևորեն, թաղերի իրավունքները՝ և ծրագրի ճճիշտ իմաստը յերկու միանգամայն տարբեր մակարդակներ են: Այն ժամանակ, յերբ ծրագրի ճճիշտ իմաստը՝ արտահայտուած և պրոլետարիատի՝ զխտակաՆորին վերջինիս ծրագրուած ձևակերպված շահերը,— ազգերի իրավունքների մեջ կարող են արտահայտություն դառնել ամեն մի դասակարգի շահերը— բուրժուազիայի, արիստոկրատիայի, հոգևորականության և այլն՝ նայած այդ դասակարգերի ուժին ու ազդեցությանը: Այնտեղ՝ դործ ունենք մարքսիստի պարտականությունը: Այնտեղ՝ զանազան դասակարգերից բաղկացած ազգերի իրավունքների հետ: Ազգերի իրավունքներն ու սոցիալ-դեմոկրատիզմի սկզբունքները կարող են միմյանց այնպես ճակատակ լինել՝ կամ չլինել, ինչպես, ասենք, Խեռասյան բուրժը՝ լիվիդիատորների չարաբաստիկ կոնֆերենցիային: Նրանք պարզապես անհամեմատելի յեն:

Բայց սրանից հետևում է, վոր պատվարժան կոնֆերենցիան ամենամեծերի կերպով շփոթել և յերկու միանգամայն տարբեր բա-

Ներս Ստացվել է վոչ թե ազգային հարցի լուծում, այլ անմատչյուն, վորի հետևանքով ազգերի իրավունքներն ու սոցիալ-դեմոկրատիայի սկզբունքները միմյանց «հակառակ չեն», հետևաբար, ազգերի յուրաքանչյուր պահանջը կարող է համատեղվել պրոլետարիատի շահերի հետ, հետևաբար, ինքնորոշման ձգտող ազգերի վոչ մի պահանջը ծրագրի «ճիշտ իմաստին հակառակ չէ»:

Տրամաբանությանը չեն խղճացել...

Այս անմատչյան հողի վրա ել անել է լիկվիդատորների կոնֆերենցիայի այժմյանից սկսած հռչակավոր ախ վորոշումը, վորի համաձայն ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի պահանջը ծրագրի «ճիշտ իմաստին հակառակ չէ»:

Բայց լիկվիդատորների կոնֆերենցիան խախտում է վոչ միայն տրամաբանության որևէ քննելը:

Նա ուսուստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայի առջև ունեցած իր պարտքն էլ է խախտում՝ սանկցիա տալով կուլտուր-ազգային ավտոնոմիային: Նա ամենավորոշակի կերպով խախտում է ծրագրի «ճիշտ իմաստը», վորովհետև հայտնի չէ, վոր ծրագրին ընդունող II համագումարը վնասակարեմ մերժել է կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան: Ահա թե այս առթիվ ինչ է ասվել այդ համագումարում.

«Գոյրյառ (բուժդական)՝... Յես անբաժնյա եմ գտնում հատուկ այնպիսի հիմնարկների ստեղծումը, վորոնք ապահովելիս ազգություններին կուլտուրական զարգացման ապաստաններ, ուստի է առաջարկում եմ. § 8-ին ավելացնել — Ելիլ այնպիսի հիմնարկների ստեղծումը, վորոնք կապահովելին նրանց կուլտուրական զարգացման լիակատար ապաստաններ (դա, ինչպես հայտնի չէ, կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի բուժդյան ձևակերպումն է Ի. Սն.):»

Մարտիմովը մասնանշում է, վոր ընդունուր հիմնարկներն այնպես պետք է կազմակերպվեն, վորպեսզի նրանք ապահովեն նաև մասնավոր բաները: Ազգության կուլտուրական զարգացման ապաստաններն ապահովող վճչ մի նպասկ հիմնարկ հնարավոր չէ ստեղծել:

Յեղորով՝ Ազգության հարցում մենք կարող ենք ընդունել միայն բացառական առաջարկներ, այսինքն՝ մենք զեմ ենք ազգության նկատմամբ յեզոյ ամեն անտիկ ճնշումներին: Բայց մենք, իբրև սոցիալ-դեմոկրատներ, գործ չունենք այն բանի հետ, թե այս կամ այն ազգությունը վորպես այդպիսին արդյոք զարգանալու չէ, թե վոչ: Ես տարերային պրոցեսի բան ե:

Կույրով՝ Բունդի պատվիրակները միշտ նեղանում են, յերբ խոսք է լինում նրանց նայիտանիվի մասին: Այսինչ Բունդի պատվիրակի մտքում ուղղումը դուս նայիտանիտական ընույթի չէ: Մեզանից հարձակողական միջոցներ են պահանջում անգամ այն ազգություններին աշակցելու համար, վորոնք մասնանում են:

... Վորպես հետևանք՝ ԵՊուրյառի ուղղումը մերժված է մեծամասնությամբ՝ ընդգեմ յերեկո:

Այսպես, ուրեմն, պարզ է, վոր լիկվիդատորների կոնֆերենցիան

ծրագրի ճշիշտ իմաստին հակառակ՝ և զնացել ևս խախտել և ծրագիրը Այժմ լիկվիդատորները փորձում են արգարանալ՝ վկայակոչելով Ստոկհոլմի համագումարը, Վորը իրեն թե անկեցիա յև ավել կուլտուրազգային ավտոնոմիային Այսպես, Վլ. Կոսովսկին գրում և.

«Ինչպես հայտնի յև, Ստոկհոլմի համագումարում ընդունված պայմանագրով Բուճղի իրավունք և արժան պահպանելու իր ազգային ծրագիրը (մինչև վոր ազգային հարցը լուծվի՝ համախոսակցական համագումարում) Այս համագումարն ընդունել և, վոր ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիան համակուսակցական ծրագրին համեմատյ զեզա չի հակառուս՞».

Բայց զուր են լիկվիդատորների փորձերը։ Ստոկհոլմի համագումարը մտքովն ևլ չի անցկացրել սանկցիա տալու Բուճղի ծրագրին, նա պարզապես համաձայնել և հարցը ժամանակավորապես առկախ թողնել կըտրիճ Կոսովսկին արիություն չի ունեցել ասելու ամբողջ հշմարտությունը։ Բայց փաստերը իրենք են խոսում իրենց մասին։ Ահա գրանք.

«Փայինն ուղղում և մտնում. «Ազգային ծրագրի հարցը առկախ և մնում՝ համագումարի կողմից Ըննարկված շինելու պահանջով» (ԹԻԵ—50 ձայն, դեմ—33), Մի նայն՝ ԲՆՆ և նշանակում—առկախ։

Նսխագրան՝ Յեթն մենք առում ենք, թե ազգային հարցն առկախ և մնում, ազա ալ նշանակում և, վոր Բուճղը մինչև հաջորդ համագումարը կարող և պահպանել ալ հարցի վերաբերյալ իր վճիռը»^{**} (Ընդգծումը մերն և։ Ի. Ս.)։

Ինչպես տեսնում ևք, համագումարը նույնիսկ չչի քննարկել Բուճղի ազգային ծրագրի հարցը,—նա պարզապես շառկախ և թողել ալ հարցը՝ Բուճղին իրեն թողնելով վճռելու իր ծրագրի բախտը մինչև հետևյալ ընդհանուր համագումարը։ Ուրիշ խոսքով ասած՝ Ստոկհոլմի համագումարը խուսափել և հարցից՝ չտալով կուլտուրա-ազգային ավտոնոմիայի գնահատականը վոչ ալս, վոչ ևլ ալս ուղղությամբ։

Մինչդեռ, լիկվիդատորների կոնֆերենցիան ամենավորոշակի կերպով զրադվում և զործի գնահատականով, կուլտուրա-ազգային ավտոնոմիան ընդունելի յև նանաչում և կուսակցության ծրագրի անունով սանկցիա յև տալիս նրան։

Տարբերությունն աչքի յև դարնում։

Այսպիսով, լիկվիդատորների կոնֆերենցիան, չնայած բանեցրած ըտր խորամանկություններին, ազգային հարցը վոչ մի քայլ առաջ չի շարժել։

Պոչ խաղացնել Բուճղի ու կովկասյան նացիոնալ-լիկվիդատորները առջև—սա ալս ամենն և, ինչի ընդունակ յեղավ կոնֆերենցիան։

* Տես «Նաչա Զարյա», 1913 թ., № 9—10, էջ 120.

** Տես «Նաչա Սլավո», № 8, 1906 թ., էջ 53:

VII. ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՄՐԵՇ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՆՈՒՄ

Մեզ մնում է ուրվագծել ազգային հարցի զբաղման լուծումը:

Մենք յեխում ենք այն բանից, զոր հարցը կարող է լուծվել Ռուսաստանի ընթացիկ մոմենտի հետ անխղիճորեն կապակցվելով միայն:

Ռուսաստանը ապրում է անցողիկ շրջան, յերբ «նորմալ», բասն-մանագրական» կյանքը տակավին չի հաստատվել, յերբ քաղաքական եզրամասը տակավին չի լուծված: Մերրիկների ու բարդությունների» որերը առաջներս են: Այստեղից՝ առկա և զալիք շարժումը, մի շարժում, զորը իրեն նպատակ է դնում լիակատար դեմոկրատացումը:

Այս շարժման կազակցությամբ էլ պետք է քննարկվի ազգային հարցը:

Այսպես ուրեմն, յերկրի լիակատար դեմոկրատացումը վորպես ազգային հարցի լուծման ճիմունք ու պայման:

Հարցը լուծելիս պետք է հաշվի առնել վոչ միայն ներքին, այլև արտաքին դրությունը: Ռուսաստանը զանվում է Յեվրոպայի ու Ասիայի միջև, Ավստրիայի ու Չինաստանի միջև: Անխուսափելի յե դեմոկրատիզմի առումն Ասիայում:

Իմպերիալիզմի առումը Յեվրոպայում պատահականություն չե: Կապիտալի համար Յեվրոպան նեղ և դառնում, և նա բուռն կերպով ձեռնառնում է զկալի ոտար յերկիրներ՝ վորոնելով նոր շուկաներ, եժան բանվորներ, գործադրման նոր կետեր: Բայց սա տանում է զկալի արտաքին բարդություններ ու պատերազմ: Վոչ վոք չի կարող ասել, թե Բալկանյան պատերազմը՝ բարդությունների վերջն է, և վոչ թե սկիզբը: Միանգամայն հնարավոր է ներքին և արտաքին կոնյունկտուրաների մի այնպիսի դուպակցություն, զորի պարագայում այս կամ այն ազգությունը Ռուսաստանում հարկ կհամարի զնեղ ու լուծել իր անկախության հարցը: Յեվ, իհարկե, մարքսիստների գործը չէ արգելքներ դնել այնպիսի զեպքերում:

Բայց սրանից հետևում է, զոր ուստական մարքսիստները յուր չին գնա առանց ազգերի ինքնորոշման իրավունքի:

Այսպես ուրեմն, իմպերատամ իրավունքը վերպես ազգային հարցի լուծման ամբողջութե մի կէս:

Այնուհետև: Ինչպես վարվել այն ազգերի հետ, վորոնք այս կամ այն պատճառով կզերազատեն մեալ ամբողջության շրջանակներում:

Մենք տեսանք, զոր կուլտուր-ազգային ազատամիտան անպետք և նախ, այն արհեստական ու անկենսունակ է, վորովհետև յենթագրում է արհեստականորեն միատեղել իրրև մի ազգ այնպիսի մարդկանց, վորոնց կյանքը, իրական կյանքը, անջատում և պետության գանազան ծայրերն է նետում:

Յերկրորդ, այն մղումն է զեպի նացիոնալիզմ, վորովհետև տանում է զեպի՝ մարդկանց ըստ ազգային կուրիաների բասմանազատվելու՝ տեսակետը, զեպի ազգեր շեղումակերպելու՝ տեսակետը, զեպի «ազգային առանձնահատկությունները» պահպանելու՝ և պատվաստելու տեսակետը,— մի գործ, վորը ընամ սազական չի սոցիալ-դեմոկրատիային:

Դա պատահականություն չէ, վոր Մորավյան սեպարատիստները, ուսյաբարտում, անշատվելով զերմանական ս.-դ. պատգամավորներից, միավորվեցին մորավյան բուրժուական պատգամավորների հետ՝ վորպես մի՝ աշտես սասած՝ մորավյան եկոյ: Պատահականություն չէ և այն, վոր Բուռդին պատկանող ուսական սեպարատիստները խրվեցին նացիոնալիզմի մեջ՝ փառարանելով «շարաթ որն» ու «ժարգոնը»: Դուժմայում բունզական պատգամավորներ զեռես չկան, բայց Բուռդի ուսյոնում կա հրեական կղերական-ոհակցիոն համայնք, վորի «գեկավարող հիմնարկներում» Բուռդը կազմակերպում է հրեական բանվորների ու բուրժուաների, առայժմ, «միավորում»⁶: Այսպես է կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի տրամաբանությունը:

Այսպես ուրեմն, ազգային ավտոնոմիան հարցը չի լուծում:

Վերն և յեղք:

Միակ հիշտ լուծումը՝ դա—մարգային ավտոնոմիան է, ախպիսի պարզորոշված միավորների ավտոնոմիան, ինչպիսիք են Ահաստանը, Լիտվան, Ուկրաինան, Կովկասը և այլն:

Մարգային ավտոնոմիայի առավելությունը, ամենից առաջ, այն է, վոր նրա առկայությունը զեպում հարկ է լինում գործ ունենալ վոչ թե առանց տերիտորիայի մի ֆիզիկայի հետ, այլ վորոշ տերիտորիայի վրա ապրող վորոշ ընակչություն հետ:

Ապա, նա մարդկանց ըստ ազգերի չի սահմանազատում, նա չի արտաբնդում ազգային միջնապատերը,— ընդհակառակը, նա միայն քանդում է այդ միջնապատերը և ընակչությունը միավորում է նրա համար, վորպեսզի նանապար բաց անի մի այլ տեսակի սահմանազատման, ըստ դասակարգերի սահմանազատման համար:

Վերջապես, նա հնարավորություն է տալիս ամենալավ կերպով ոչ-տաղործելու մարդի ընական հարստությունները և զարգացնելու արտադրողական ուժերը՝ չսպասելով ընդհանուր կենտրոնի վերուներին, — ֆունկցիոններ, վորոնք հատուկ չեն կուլտուր-ազգային ավտոնոմիային:

Այսպես ուրեմն, մարգային ավտոնոմիան, վորպես ազգային հարցի լուծման անհրաժեշտ մի կես:

⁶ «Հաշվեալություն Բուռդի VIII կոնֆերենցիայի մասին», համայնքի վերաբերյալ բանաձևի վերջը:

Կասկած չկա, Վոր մարդերից վոչ մեկը չունի ազգային միապաշար միասնակություն, Վորովհետև նրանցից ամեն մեկի մեջ ցրված են ազգային փոքրամասնություններ: Այսպես են հրեաները՝ Լեհաստանում, շատիշները՝ Արևմտյան, հունները՝ Կովկասում, լեհերը՝ Ուկրաինայում և այլն: Ուստի՝ կարելի չէ յերկյուղ կրել, Վոր փոքրամասնությունները կենսովն ազգային մեծամասնությունների կողմից: Բայց յերկյուղը միայն այն դեպքում հիմք ունի, յեթե յերկիրը մեծ հին կարգերում: Տվեք յերկրին լիակատար ղեմնկրատիվ, — և յերկյուղ կրելը կզրկվի Վորեն հիմքից:

Առաջարկում են չազկապել ազգային ցիրուցան փոքրամասնությունները Վորպես մեկ միասնական ազգային միություն: Բայց փոքրամասնությունները կարիք ունեն վոչ թե արհեստական միության, այլ սեռա իրավունքների՝ իրենց վայրում: Ի՞նչ կարող և տալ նրանց այդպիսի միությունը՝ առանց լիակատար ղեմնկրատացման: Կամ՝ ազգային միության ի՞նչ անհրաժեշտություն կա՝ լիակատար ղեմնկրատացման դեպքում:

Ազգային փոքրամասնությանը առանձնապես ինչն է հուզում:

Փոքրամասնությունը զժգոհ է վոչ թե ազգային միության բացակայությունից, այլ մայրենի լեզվի իրավունքի բացակայությունից: Թև այլ ավելք նրան ոգտվելու մայրենի լեզվից, — և զժգոհությունն ինքնիրեն կանցնի:

Փոքրամասնությունը զժգոհ է վոչ թե արհեստական միության բացակայությունից, այլ մայրենի դպրոցի բացակայությունից՝ իրենց մոտ: Տվեք նրան այդպիսի դպրոց, — և զժգոհությունը կզրկվի Վորեն հիմքից:

Փոքրամասնությունը զժգոհ է վոչ թե ազգային միության բացակայությունից, այլ խղճի, տեղափոխության ազատության բացակայությունից և այլն: Տվեք նրան այդ ազատությունները, — և նա կզազարի զժգոհ լինելուց:

Այսպես ուրեմն՝ ազգային իրավեհավաստությունը իր բոլոր անսովորով (լեզու, դպրոցներ և այլն) — Վորպես ազգային հարցի լուծման անհրաժեշտ կիս: Յերկրի լիակատար ղեմնկրատացման հիման վրա տըրված և ազգային արտոնությունների առանց բացառության բոլոր անսովորեն ու ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների Վորեն անշուտը կամ սահմանափակումը արդելոց համապետական որենք:

Սա և միմիայն սակարող է լինել փոքրամասնության իրավունքների իրական, և վոչ թե թղթե ապահովությունը:

Կարելի չէ վիճարկել կամ չվիճարկել արամարանական կապի գոյությունը կազմակերպված Ֆեդերալիզմի ու կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի միջև: Բայց չի կարելի վիճարկել այն, Վոր վերջինս նպաստա-

վոր մթնոլորտ և ստեղծում սահման չունեցող ֆեդերալիզմի համար, վորը փոխարկվում և կապերի լիակատար խզման, սեպարատիզմի, Յեթի չեխերն Ավստրիայում և բուճակահանները Ռուսաստանում, բունը սկսելով ավտոնոմիայից և հետո անցնելով ֆեդերացիայի՝ վերջացրին սեպարատիզմով, — ապա սրանում, անկասկած, խոշոր դեր խնայաց նացիոնալիստական այն մթնոլորտը, վորը բնականորեն տարածում և ազգային ավտոնոմիան: Դա պատահականություն էլ չէ, վոր ազգային ավտոնոմիան ու կազմակերպական ֆեդերացիան ձեռք-ձեռքի աված են ընթանում: Յեզ այդ հասկանալի յե թե մեկը և թե մյուսը պահանջում են սահմանադատում ըստ ազգությունների, թե մեկը և թե մյուսը յենթադրում են կազմակերպումն ըստ ազգությունների, նմանությունն անկասկած է: Տարբերությունը միայն այն է, վոր այնտեղ առհասարակ բնակչությունն են սահմանադատում, իսկ այստեղ՝ սոցիալ-դեմոկրատ բանվորներին:

Մենք գիտենք, թե ինչի յե հանդեպում բանվորներին ըստ ազգությունների սահմանադատելը: Բանվորական միասնական կուսակցություն քայքայում, միությունների բաժանումն ըստ ազգությունների, ազգային բազիլումների սրում, ազգային շարայիքի խնդրություն, կատարյալ բարոյալքում սոցիալ-դեմոկրատիայի շարքերում, — սրանք են կազմակերպական ֆեդերալիզմի արդյունքները: Այս մասին պերահատուկ բարով վկայում են Ավստրիայի սոցիալ-դեմոկրատիայի պատմությունը և Բուճակ գործունեությունը Ռուսաստանում:

Միակ միջոցը սրա դեմ՝ ինտերնացիոնալության սկզբունքներով կազմակերպելն է:

Ռուսաստանի բոլոր ազգությունների բանվորներին տեղերում վորպես միտոմեալում ու ավելողական կուլիտիվներ համախմբելը, այդպիսի կոլիտիվները վորպես միասնական կուսակցություն համախմբելը — այս է ինչերը: Ըստինքյան հասկանալի յե, վոր կուսակցության այսպիսի կառուցումը վոչ թե բացասում, այլ յենթադրում է մտղերի լայն ավտոնոմիա՝ կուսակցական միասնական մտղղությունն ներսում:

Կովկասի վորձը ցույց է տալիս կազմակերպության այսպիսի արտի մտղղը նպատակահարմարությունը: Յեթե կովկասցիներին հաջողվեց հաղթահարել ազգային բազիլումները հայ ու թաթար բանվորներին միջև, յեթե նրանց հաջողվեց բնակչությունն ապահովել կոտորածի ու փոխողարձ հրաձգությունների հնարավորություններից, յեթե Բաղվում, ազգային խմբերի այդ կալիյոսկոպում, այժմ արդեն անհնարին են ազգային ընդհարումները, յեթե այնտեղ հաջողվեց բանվորներին ներգրավել հուժկու շարժման միասնական հուճի մեջ, — ապա սրանում վերջին դեր յիստաց կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատիայի ինտերնացիոնալ կառուցվածքը:

Կազմակերպության տիպն ազդոււմ է ժող միայն գործնական աշխատանքի վրա: Այն անհնչելի կնիք է դնում բանվորի ամբողջ հոգեկան կյանքի վրա: Բանվորն ապրում է իր կազմակերպության կյանքով, նա այնտեղ հոգեպես աճում է ու դաստիարակւիւմ: Յն՞վ ահա, շփոխելով իր կազմակերպության հետ և ամեն անդամայնտեղ հանդիպելով իր աշխատի ընկերներին, նրանց հետ միասին ընդհանուր սլաքաբանդակով ընդհանուր կուկիտիվի ղեկավարութեամբ, — նա խորապես տոգորւում է այն մտքով, զոր բանվորներն ամենից առաջ՝ մի դասակարգային ընտանիքի անդամներ են, սոցիալիզմի միասնական բանակի անդամներ: Իսկ սա չի կորոզ հսկայական դաստիարակչական նշանակութեան չունենալ բանվոր դասակարգի լայն խափերի համար:

Ուստի կազմակերպության ինտերնացիոնալ տիպն ընկերական զգացմունքներն մի դպրոց է, մեծագույն ազխտացիա յն՝ հողուտ ինտերնացիոնալիզմի:

Նույնը չէ ըստ ազգութեանների կազմակերպվելը: Կազմակերպվելով ազգութեան հիմունքով՝ բանվորները պարզակվում են ազգային կեղևների մեջ՝ անջրպետվելով միմյանցից կազմակերպական միջնապատերով: Ընդգծվում է ժող թե այն, ինչ քնդհանուր է բանվորների միջև, այլ այն, ինչով նրանք տարբերվում են միմյանցից: Այստեղ բանվորն ամենից առաջ իր ազգի անդամն է, — հրեա յե, լեհ է և այլն: Զարմանալի չէ, զոր կազմակերպութեան մեջ ազգային ֆեդերալիզմի կերտուածը ազգային առանձնացման ժողի յե դաստիարակում բանվորների մեջ:

Ուստի և կազմակերպութեան ազգային տիպը ազգային սահմանափակութեան ու անշարժութեան դպրոց է:

Այսպիսով, մեր առջև կան կազմակերպութեան սկզբունքներն յերկու տարբեր տիպեր, այն է՝ ինտերնացիոնալ համախմբածութեան տիպը և բանվորներին ըստ ազգութեանների կազմակերպորեն բաժանաշարակուծ տիպը:

Այս յերկու տիպը հաշտեցնելու փորձերը մինչև այժմ հաջողութեան չեն սանցել:

Այստեղիկան սոցիալ-դեմոկրատիայի հաշտվողական կանոնադրութեանը, զոր մշակվից Վիմբերգում 1897 թվականին, որում կախված մնաց: Այստեղիկան կուսակցութեանը բաժան-բաժան յիդով մասերի՝ իր հետևից տանելով միութեանները: «Հաշտեցումը» ժող միայն ուսուցիչ էր դուրս դալիս, այլև ֆրասակուր: Շտրասերն իրավացի յե՝ պնդելով, թե «սեպարատիզմը իր առաջին հաղթանակը ստացավ Վիմբերգի պարտայտագում»⁹:

⁹ Տե՛ս նրա «Der Arbeiter und die Nation», 1912 թ.:

Նույն այդ բանն և և Ռուսաստանում: Բուճդի ֆեդերալիզմի հետ Ստոկհոլմի համագումարում կայացած «հաշտությունը» կատարյալ կրախով վերջացավ: Բուճդը վիժեցրեց Ստոկհոլմի կոմպրոմիսը: Ստոկհոլմից հետո առաջին խսկ որից սկսած Բուճդը խոչընդոտ դարձավ բանվորներին տեղերում վորպես միասնակամ այնպիսի կազմակերպություն միաձուլելու նանապարհին, զորը ներառում է բոլոր ազգությունների բանվորներին: Յեւ Բուճդը համառորեն շարունակում էր իր սեպարատիստական տակտիկան՝ հնայած այն բանին, զոր թե 1907 և թե 1908 թվականին ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան միջանի անգամ պահանջել է, զոր բոլոր ազգությունների բանվորների միջև, վերջապես, իրականացվի միասնությունը վարից²⁶: Բուճդը, զոր սկսել էր կազմակերպական ազգային ավտոնոմիայից, իրականում ֆեդերացիայի անցավ նրա համար, վորպեսզի վերջացնի կապերի լիակատար խզումով, սեպարատիզմով: Իսկ կապերը խզելով ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիայից՝ նա վերջինիս մեջ մտցրեց տարամություն ու կազմալուծում: Հիշենք, թեկուզ, Յագելլոյի գործը²⁷:

Ուստի և՛ «հաշտեցման» ուղին պետք է թողնել, զորպես ուտոպիկական ֆասսակար ուղի:

Յերկուսից մեկը՝ կամ Բուճդի ֆեդերալիզմը, և այն ժամանակ— ռուսաստանյան սոցիալ-դեմոկրատիան վերակառուցվում է՝ բանվորներին ըստ ազգությունների բաժանանազատելու՝ սկզբունքներով: Կամ կազմակերպության ինտերնացիոնալ տիպ, և այն ժամանակ— Բուճդը, կոճկասյան, լատիշական ու լեհական սոցիալ-դեմոկրատիայի որինակով, վերակառուցվում է տերիտորիալ ավտոնոմիայի սկզբունքներով՝ նանապարհ բաց անելով՝ հրեա բանվորներին Ռուսաստանի մյուս ազգությունների բանվորների հետ անմիջականորեն միավորելու գործի համար:

Միջին նանապարհ չկա. սկզբունքները հաղթում են, և զոչ թե «հաշտվում»:

Այսպես ուրիմն՝ բանվորների ինտերնացիոնալ համախմբման սկզբունքը, վորպես ազգային հարցի լուծման անհրաժեշտ կետ:

²⁶ «Տոսվեչենիե» № 18 3-5,

1913 թ. մարտ—մայիս.

ՌՍԴԻԿ Համառուսացան VII (ապրիլյան) կոնֆերենցիայում 1917 թ.
ապրիլի 29-ին (մայիսի 12-ին)³⁸

Հարկազուր եր ազգային հարցի վերաբերյալ ընդարձակ զեկուցում ներկայացնել, բայց զորովհետև ժամանակը քիչ է, յես պետք է կրճատեմ զեկուցումս:

Նախքան բանաձևի նախագծին անցնելը՝ անհրաժեշտ է սահմանել մի քանի նախադրյալներ: Ի՞նչ է ազգային ճնշումը: Ազգային ճնշումը՝ դա ճնշված ժողովուրդների շահագործման ու թալանի այն սխտեմն է, ճնշված ազգությունների պետականության իրավունքի սահմանափակման այն բանի միջոցները, զոր կիրառում են իմպերիալիստական շրջանները: Ամբողջությամբ վերցրած այս ամենը տալիս է այն քաղաքականության պատկերը, զորն ընդունված է անվանել ազգային ճնշման քաղաքականություն:

Առաջին հարց՝ զորո՞նք են այն դասակարգերը, զորոնց զրա հենվելով՝ այս կամ այն իշխանությունը կիրառում է ազգային ճնշման իր քաղաքականությունը: Այս հարցի լուծման համար անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչ՞ու տարրեր պետությունների մեջ գոյություն ունեն ազգային ճնշման տարրեր ձևեր, թե ինչ՞ու ազգային ճնշումը մի պետություն մեջ ավելի ծանր ու կոպիտ է, քան մյուսում: Որինակ, Անգլիայում ու Ավստրո-Հունգարիայում ազգային ճնշումը յերբեք չի ստացել ջարդի ձևեր, բայց այն գոյություն է ունեցել ճնշված ժողովուրդների ազգային իրավունքների սահմանափակման ձևով, մինչդեռ Ռուսաստանում այն հաճախ ստանում է ջարդերի ու կոտորածի ձև: Իսկ մի քանի պետություններում բնավ գոյություն չունեն ազգային փոքրամասնությունների դեմ ուղղված հատուկ միջոցներ: Որինակ, ազգային ճնշում չկա Շվեյցարիայում, զորտեղ ազատորեն ապրում են ֆրանսացիները, իտալացիները, գերմանացիները:

Ապա ինչ՞ով բացատրել դեպի ազգությունները յեղած տարրեր վերաբերմունքը տարրեր պետություններում:

Այդ պետությունների դեմոկրատականության աստիճանի տարբերություններ: Յերբ Ռուսաստանում առաջվա տարիներում պետական

իշխանության գլուխ կանգնած եր հողային արխատկրատիան, ազգային ճնշումը կարող եր ընդունել և իրոք ընդունում եր կոտորածի ու քար- գերի աշխանդակ ձևեր: Անդլիայում, վորտեղ գեմոկրատականության ու քաղաքական ազատության վորոշ աստիճան կա, ազգային ճնշումը պակաս կողիտ բնույթ ունի: Ինչ Շվեյցարիային և վերարերբում, ապա նա մոտենում և գեմոկրատական հասարակության, և նրանում փոքր ազգերն ունեն շատ թե քիչ լրիվ ազատության: Մի խոսքով, վորքան գեմոկրատական և յերկիրը, այնքան թույլ և ազգային ճնշումը, և ընդհակառակը: Յեվ վորովհետև գեմոկրատականացում ասելով մենք հասկանում ենք իշխանության գլուխ կանգնած վորոշ դասակարգերի առկայությունը, ապա այս տեսակետից կարելի չե ասել, թե վորքան իշխանությանը մտա և հին հողային արխատկրատիան, ինչպես հին ցարխատական Ռուսաստանումն եր, այնքան ուժեղ և ճնշումն ու այնքան աշխանդակ են նրա ձևերը:

Սակայն, ազգային ճնշումը պահողը միայն հողային արխատկրատիան չե: Նրա կողքին գոյություն ունի մի այլ ուժ— իմպերիալիստական խմբերը, վորոնք ժողովուրդներին ստրկացնելու՝ զազալմաներում յուրացրած մեթոդները փոխադրում են նաև իրենց յերկրի ներսը, և այսպիսով դառնում են հողային արխատկրատիայի բնական դաշնակիցները: Նրանց հետեից ընթանում են մանր բուրժուազիան, ինտելիգենցիայի մի մասը, բանվորական վերնախավի մի մասը, վորոնք նույնպես ողտվում են թալանի պտուղներից: Այսպիսով ստացվում և ազգային ճնշումը պահող սոցիալական այնպիսի ուժերի մի ամբողջ խումբ, վորոնց գլուխ և կանգնած հողային ու Ֆինանսական արխատկրատիան: Իրապես գեմոկրատական կարգեր ստեղծելու համար ամենից առաջ անհրաժեշտ և մաքրելի գետինը և հեռացնել քաղաքական բնվից այս խումբը:

(Կարդում ե բացածևի սեֆտր):

Առաջին հարց՝ ինչպես տնորինել ճնշված ազգերի քաղաքական կյանքը: Այս հարցին հարկավոր և պատասխանել, վոր Ռուսաստանի կազմի մեջ մանող ճնշված ժողովուրդներին պետք և իրավունք ընձեռվի, վորպեսզի իրենք վճռեն այն հարցը, թե արդյոք նրանք ուզում են մնալ ուսաստանյան պետության կազմի մեջ, թե՞ զատվել վորպես ինքնուրույն պետություն: Այժմ մեր առջևն և կոնկրետ մի կոնկրետ ֆինլանդական ժողովրդի ու ժամանակավոր կառավարության միջև: Ֆինլանդական ժողովրդի ներկայացուցիչները, սոցիալ-գեմոկրատիայի ներկայացուցիչները ժամանակավոր կառավարության միջև: Ֆինլանդական ժողովրդի ներկայացուցիչները, վորոնցով նա ողտված եր Ռուսաստանին միացվելուց առաջ: Ժամանակավոր կառավարությունը մերժում և այդ՝ Ֆինլանդական ժողովրդին սուվերեն չճանանչելով: Ո՞ւմ

կողմը մենք պետք է բռնենք: Ակներև և, Ֆինլանդական ժողովրդի կողմը, վարովհետև աներևակայելի յե ընդունել, թե վորևե ժողովուրդ բռնի կերպով պետք է պահվի միասնական պետութիւն շրջանակներէ մեջ: Առաջագրելով ժողովուրդներէ ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքը՝ մենք զբռնող իսկ պայքարն ազգային ճշման զեմ հասցնում ենք իմպերիալիզմի, մեր ընդհանուր թշնամու զեմ պայքարելու բարձրութիւնը: Այդ շանկու գեղջոււմ մենք կարող ենք ընկնել այն մարդկանց դրութիւն մեջ, վորոնք ջուր են ամուս իմպերիալիստներէ ջրաղացին: Յեթե մենք, սոցիալ-դեմոկրատներս, մերժելինք Ֆինլանդական ժողովրդին՝ անշատման վերաբերյալ իր կամքը հայտնելու իրավունքը և այդ կամքը կենսագործելու իրավունքը, ապա մենք զբռնող կլինելինք ցարիզմի քաղաքականութիւնը շարունակողներէ դրութիւն մեջ:

Ազգերի ազատ անջատման իրավունքի հարցը անթույլատրելի յե շփոթել ազգի՝ այս կամ այն մոմէնտում անջատվելու պարտադրւած չհարցի հետ: Պրոլետարիատի կուսակցութիւնն այս հարցը պետք է լուծի յարաքանչյուր աւանձին զեղջոււմ միանգամայն ինքնուրույն կերպով՝ նայած իրազրութիւնը: Ընդունելով ճշմարտ ժողովուրդներէ անջատման իրավունքը, իրենց քաղաքական բախտը վորոշելու իրավունքը՝ մենք զբռնող հանգերձ չենք լուծում այն հարցը, թե այս-ինչ ազգերը սովյալ մոմէնտում արդյոք պե՞տ է անջատվեն ռուսաստանյան պետութիւնէ: Յես կարող եմ ընդունել մի ազգի անջատվելու իրավունքը, բայց այդ զեւ չի նշանակում, թե յես նրան պարտաժողովրդի այդ անելի ժողովուրդը անջատվելու իրավունք ունի, բայց նա, նայած պայմաններին, այդ իրավունքից կարող է և չզգտվել: Այսպիսով, մեզ մնում է անջատման թեր կամ անջատման զեմ ազդեցիկ անելու ազատութիւնը՝ նայած պրոլետարիատի շահերին, պրոլետարական հեղափոխութիւն շահերին: Այսպիսով, անջատման հարցը ամեն մի աւանձին զեղջոււմ ինքնուրույն կերպով է լուծվում՝ նայած իրազրութիւնը, և հենց այս պատճառով էլ անջատման իրավունքի ճանաչման հարցը չպետք է շրջափոթել այս կամ այն պայմաններում անջատվելու նպատակահարմարութիւն հետ: Յես, որինակ, անձամբ զեմ կարտահայտվելի Անդրկովկասի անջատմանը՝ նկատի ունենալով ընդհանուր զարգացումը Անդրկովկասում ու Ռուսաստանում, պրոլետարիատի պայքարի վորոշ պայմանները և այլն: Բայց յեթե Անդրկովկասի ժողովուրդները այնուամենայնիվ պահանջելին անջատվել, ապա նրանք, հարկավ, կանջատվելին, և նրանք մեր կողմից ընդդիմութիւն չեյին հանդիպի:

(Մտաւեցակում է կարգայ բաճանկի տեսք):

Այնուհետև Ի՞նչպես վարվել այն ժողովուրդներէ հետ, վորոնք կկամենան մնալ ռուսաստանյան պետութիւն շրջանակներում: Յեթե ժողովուրդներէ մեջ անջատարութիւն է յեղել զեպի Ռուսաստանը, ապա

նա անվել է, ամենից առաջ, ցարիզմի քաղաքականությունը: Քանի զոր ցարիզմը այլևս չկա, այլևս չկա ճնշման նրա քաղաքականությունը, պետք է թուլանա անգոտառությունը, պետք է անի ձգտումը դեպի Ռուսաստանը: Յես կարծում եմ, զոր ժողովուրդների՝ 16-ը ցարիզմի տաղալիքուց հետո չի կամենա անջատվել Այս պատճառով կուսակցությունն առաջարկում է մարդային ավտոնոմիաներ կազմակերպել այն մարզերի համար, զորոնք չեն ցանկանա անջատվել և զորոնք տարրերվում են կենցաղի, լեզվի առանձնահատկություններով, ինչպես են՝ օրինակ, Անդրկովկասը, Խուրքեստանը, Ուկրաինան: Այսպիսի ավտոնոմ մարզերի աշխարհադրական սահմանները բնակչությունն ինքն և զորոչում համապատասխան՝ անտեսություն, կենցաղի պայմաններին և այլն:

Ի հակադեմո մարդային ավտոնոմիայի՝ դոյությունն սենի մի այլ պլան, զորը վաղուց ի վեր հանձնարարում են Բուռնոն ու, ամենից առաջ, Շարինգերը և Բաուերը, զորոնք առաջադրում են կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի սկզբունքը: Յես զանում եմ, զոր այս պլանն անհնարանի չի սոցիալ-դեմոկրատիայի համար: Այդ պլանի էյությունը հետևյալն է. Ռուսաստանը պետք է վերածվի ազգությունների միություն, իսկ ազգերը — այսպիսի անձերի միություն, զորոնք ի մի յեն հավաքված զորպես միասնական հասարակություն՝ անկախ նրանից, թե պետություն զոր շրջաններում են ապրում: Բայր ուսաները, բոլոր հայերը և այլն, անկախ տերիտորիայից, կազմակերպվում են զորպես իրենց առանձնակի ազգային միություններ և արդեն հետո մտնում են ամբողջ Ռուսաստանի ազգերի միություն մեջ: Այս պլանը վերին աստիճանի անհարմար ու աննպատակահարմար եւ Բանն այն է, զոր կապիտալիզմի դարգացումը ցրել, ազգերից պոկել է անձերի ամբողջ խմբեր, զորոնք ցիրուցան են յեղել Ռուսաստանի զանազան անկյուններում: Տեսեսական պայմանների գորություն ստեղծված ազգային ցրվություն պարազայում ի մի հաղաքել տվյալ ազգերի առանձին անձերի՝ նշանակում է զբաղվել արհեստականորեն ազգ կազմակերպելու գործով, ազգ կառուցելով: Իսկ զբաղվել մարդկանց ի մի հավաքելով զորպես ազգերի՝ նշանակում է կանգնել նացիոնալիզմի տեսակետի վրա: Բուռնոնի առաջադրած այս պլանին սոցիալ-դեմոկրատիան չի կարող հավանություն տալ: Այդ պլանը 1912 թվականին մեթվեց մեր կուսակցություն կոնֆերենցիայում²⁹ և ընդհանրապես, ս.-դեմոկրատական շրջաններում, Բուռնոնի բացառությունը, ժողովրդականություն չի վայելում: Այս պլանը այլ կերպ կոչվում է կուլտուրական ավտոնոմիա, զորովհետև ազգին հետաքրքրող բաղադրան հարցերից զատում է զուտ մշակութային հարցերի խումբը և զրանք տալիս է ազգային միությունների ձեռքը: Այդպիսի զատման յեղակեան այն՝ զբույթն է, թե կուլտուրան ազգերին միազորում է զորպես միասնական ամբողջություն: Յենթադրվում է, թե ազգի

ընդերքում կան, մի կողմից, ազգը պատակտող շահեր, որինակ, անտեսական շահերը, և, մյուս կողմից, ազգը վորպես մի ամբողջութուն ի մի հավաքող շահեր, և հենց այդպիսի հարց և կուլտուրական ավտոնոմիայի հարցը:

Վերջապես, մեում և ազգային փոքրամասնութունների հարցը: Ներանց իրավունքները պետք և հատկապես պաշտպանվին: Այդ պատճառով կուսակցութունը պահանջում և լիակատար իրավահավասարութուն դպրոցական, կրոնական և այլ հարցերի վերաբերմամբ, պահանջում և վերացնել ազգային փոքրամասնութունների համար յեղած ամեն տեսակի սահմանափակումները:

Կա § 9-ը, վորն ազգերի իրավահավասարութուն և սահմանում: Նրա կիրառման համար անհրաժեշտ պայմանները կարող են լինել միայն ամբողջ հասարակութան լիակատար դեմոկրատացման պայմաններում:

Մենք պետք և լուծենք նաև այն հարցը, թե տարրեր ազգերի պրոլետարիատն ինչպես կազմակերպել վորպես մի ընդհանուր կուսակցութուն: Մի պլանն և— բանվորները կազմակերպվում են ըստ ազգութունների՝ ինչքան՝ ազգ, այնքան ևլ կուսակցութուն: Սոցիալ-դեմոկրատիան այս պլանը մերժել և: Պրակտիկան ցույց և տվել, վոր տվյալ պետութան պրոլետարիատի ըստ ազգութունների կազմակերպվելը տանում և միայն դեպի դասակարգային համերաշխութան զաղափարի կործանումը: Տվյալ պետութան բոլոր ազգերի բոլոր պրոլետարները կազմակերպվում են վորպես մի անբաժան պրոլետարական կուլեկտիվ:

Այսպես ուրեմն, ազգային հարցի վերաբերմամբ մեր տեսակետը հանգում և հետևյալ զրույթներին՝ ա) ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի ճանաչում, բ) մարդային ավտոնոմիա՝ տվյալ պետութան սահմաններում մնացող ժողովուրդների համար, գ) ազգային փոքրամասնութունների համար՝ նրանց ազատ զարգացումն ապահովող հատուկ որևնքներ, դ) միասնական պրոլետարական անբաժան կուլեկտիվ, միասնական կուսակցութուն՝ տվյալ պետութան բոլոր ազգութունների պրոլետարների համար:

ՅԵՉԲԱՓԱԿՄԱՆ ԽՈՍՔԸ

Յերկու բանաձևն ևլ ընդհանուր ու ամբողջական առումով նման են իրար: Ընդ. Պյատակովը մեր բանաձևից արտազրել և բոլոր կետերը, բացի մի կետից— անջատման իրավունքի ճանաչումը: Յերկուսից մեկը՝ կամ մենք ժխտում ենք ազգերի անջատման իրավունքը, և այդ ուղղակի պետք և ստել,— կամ մենք այդ իրավունքը չենք ժխտում: Այժմ Յինչանդիայում կա մի շարժում, վորի նպատակն և ազգային ազատութան ապահովութունը. կա նույնպես Ժամանակավոր կառավարու-

թյան պայքարը զրա ղեմ շարք ե ծագում, թե ում պետք ե պաշտպանել: Կամ մենք ժամանակավոր կառավարության քաղաքականության կողմն ենք, Ֆինլանդիան բռնի կերպով պահելու ե նրա իրավունքները մինիմումի հասցնելու կողմը, ե այն ժամանակ մենք աննկրթութիւններ ենք, վորովհետեւ մենք ջուր ենք ածում ժամանակավոր կառավարության ջրաղացին, կամ մենք Ֆինլանդիայի անկախության կողմն ենք: Այստեղ պետք ե վորոշակի արտահայտվել մեկի կամ մյուսի ոգտին, անհնարին ե սահմանափակվել միայն իրավունքները հավաստելով: Կա շարժում հանուն Բուլանդիայի անկախության: Ո՞ւմ կողմն ենք մենք, ընկերներ: Կամ մենք Բուլանդիայի կողմն ենք, կամ անգլիական կայսրության կողմը: Յեղ յե հարցնում եմ, — կյանքը ինքն ել հարցնում ե, — արդո՞ւք մենք այն ժողովուրդներն կողմն ենք, վորոնք ճշման ղեմ են պայքարում, թե՞ այն դասակարգերի կողմը, վորոնք նրանց ճշում են: Մենք ասում ենք՝ սոցիալ-դեմոկրատիան, վորքան վոր նա սոցիալիստական հեղափոխության կուրս ե բռնել, պետք ե աջակցի ժողովուրդների այն հեղափոխական շարժմանը, վորն ուղղված ե իմպերիալիզմի ղեմ: Կամ մենք զանում ենք, վոր մենք անհրաժեշտորեն պետք ե թիկունք ստեղծենք սոցիալիստական հեղափոխության ավանգարդի համար՝ հանձնինս ազգային ճշման ղեմ բարձրացող ժողովուրդների, — ե այն ժամանակ մենք կամուրջ ենք զցում Արևմուտքի ու Արևելքի միջև, — ե այն ժամանակ մենք իրոք համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխության կուրս ենք բռնում. կամ մենք չենք անում այդ բանը, — ե այն ժամանակ մենք մեկուսացած ենք դուրս դալիս. այն ժամանակ մենք հրաժարվում ենք ճշված ազգությունների ընդերքում յեղած ամեն տեսակի հեղափոխական շարժում իմպերիալիզմի վոճնչացման նպատակով ողտազորմելու տակտիկայից: Մենք պետք ե աջակցենք իմպերիալիզմի ղեմ ուղղված ամեն տեսակի շարժման: Հակառակ դեպքում՝ ի՞նչ կտան մեզ ֆինլանդական բանվորները: Ընկերներ Պյատալոնը ու Ջեյթինսկին մեզ ասում են, թե ազգային ամեն մի շարժում ոհակցիոն շարժում ե: Ընկերներ, սա եիշտ չե: Մի՞թե Բուլանդիայի շարժումն անգլիական իմպերիալիզմի ղեմ դեմոկրատական մի շարժում չե, վորը հարված ե հասցնում իմպերիալիզմին: Յեղ այդ շարժմանը մի՞թե մենք չպետք ե աջակցենք...

ԳՅՊԵՐՈՒՄ՝ Պետերբուրգի եւամտազմայն

յեղ ե մտառ: ստատյան կամճեռնցիտ

1917 թ. ապրիլից, ԳՅՊ (ուսպեհեռո), 1025 թ.

(1918թ.)

Ազգային հարցը ինքնարավ, մի անգամ ընդմիջտ տրված մի բան չեւ Գոյութուն ունեցող հասարակակարգի փոխակերպման վերաբերյալ ընդհանուր հարցի միայն մի մասը հանդիսանալով՝ ազգային հարցը ամբողջապես վորոշվում և սոցիալական իրադրության պայմաններով, յերկրի իշխանության բնույթով և, առհասարակ, հասարակական զարգացման ամբողջ ընթացքով: Սա առանձնապես ցայտուն արտահայտվում և Ռուսաստանի հեղափոխության ժամանակաշրջանում, յերբ ազգային հարցն ու ազգային շարժումը Ռուսաստանի ծայրամասերում տրագոսրեն և բոլորի աչքի առաջ փոխում են իրենց բովանդակութունը՝ նայած հեղափոխության ընթացքին ու յեղին:

1. ՓԵՏՐՎԱՐԹԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ

Ռուսաստանի բուրժուական հեղափոխության դարաշրջանում (սկսած 1917 թ. փետրվարից) ազգային շարժումը ծայրամասերում կրում էր բուրժուական-ազատագրական շարժման բնույթ: Ռուսաստանի ազգությունները, վորոնք «հին ռեժիմի» կողմից դարերով ճնշված ու շահագործված էյին, առաջին անգամ իրենց մեջ ուժ զգացին և մարտի նետվեցին ճնշողների դեմ: «Ազգային ճնշման վերացում» — այսպես էր շարժման լուռնազը: Ռուսաստանի ծայրամասերը վայրկենապես ծածկվեցին «համազգային» հիմնարկներով: Շարժման գլուխ էր անցած ազգային²¹ բուրժուական-դեմոկրատական ինտելիգենցիան: «Ազգային խորհուրդներ» կառվիայում, մտտական յերկրում, կիսվայում, վրաստանում, Հայաստանում, Աղբրիշանում, Կովկասում, Կիրգիզստանում ու Միջին Գովորժյայում. «Թաղա» Ուկրաինայում²² ու Բելուսիայում²³. «Սֆատուլ — Յերբյ»²⁴ Բեսարաբիայում, «Կուբուլթայ» Ղզիմում²⁴ ու Բալխիբիայում²⁵. «Ավտոնոմ կառավարություն» Թուրքեստանում²⁶, — ահա «համազգային» այն ինստիտուտները, վորոնց շուրջը

ուժեր եր հաժաքում ազգային բուրժուազիան: Խոսքը վերաբերում էր ցարիզմից, իբրև ազգային ճնշման և հիմնական պատճառից ազատագրության և ազգային բուրժուական պետութիւնների կազմելուն: Ազգերի ինքնորոշման իրավունքը մեկնաբանվում էր վորպես ծայրամասերի ազգային բուրժուազիայի իրավունք՝ իշխանութիւնն իր ձեռքը վերցնելու և ողտազործելու: Փետրվարյան հեղափոխութիւնը՝ «իբր ազգային պետութիւնը կազմելու համար: Վերը հիշատակված բուրժուական ինստիտուտները նկատի չունեին և չեյին ել կարող ունենալ հեղափոխութեան հետագա զարգացումը: Ընդամենը՝ աչքաթող եր արվում, վոր ցարիզմին փոխարինելու յեր դալիս մերկապարանոց, դիմակազուրկ իմպերիալիզմը, վոր նա, այդ իմպերիալիզմը, ազգութիւնների աճելի ուժեղ ու աճելի վտանգավոր թշնամի յե, ազգային նոր ճնշման հիմքը:

Սակայն, ցարիզմի վոհնացումը և բուրժուազիայի՝ իշխանութեան գլուխ անցնելը չհանգեցրին ազգային ճնշման վոհնացման: Ազգային ճնշման հին կոպիտ ձևը փոխվեց ճնշման նոր, նուրբ, բայց դրա փոխարեն աճելի վտանգավոր ձևով: Լժով—Միլլյուկով—Կերենսկու կառավարութիւնը վոչ միայն չիզեց իր կապերը ազգային ճնշման քաղաքականութեանից, այլև կազմակերպեց նոր արշավանք ընդդէմ Ֆինլանդիայի (սեյմի ցրումը 1917 թ. ամառը) և Ուկրաինայի (Ուկրաինայի կուլտուրական հիմնարկները քարուքանդ անելը): Ինչ աճելին, իր բնութեամբ իմպերիալիստական այդ կառավարութիւնը, նոր հողեր, նոր գաղութներ ու ազգութիւններ հպատակեցնելու համար, կոչ արեց բնակչութեանը շարունակելու պատերազմը: Այդ կառավարութեանը դեպի այս բանն եր մղում վոչ միայն իմպերիալիզմի ներքին բնութիւնը, այլև Արևմուտքում իմպերիալիստական հին պետութիւնների աւերալուծումը, վորոնք անդուսպ կերպով ձգտում էին նոր հողեր ու ազգութիւններ հպատակեցնելու և սպառնում էին նեղացնել նրա ազդեցութեան վորոտը: Մանր ազգութիւնները հպատակեցնելու համար իմպերիալիստական պետութիւնների մղած պայքարը վորպես այդ պետութիւնների գոյութեան պայման,—հա թե ինչ պատկեր բացվեց իմպերիալիստական պատերազմի ընթացքում: Յարիզմի վոհնացումը և թատերաբերում Միլլյուկով—Կերենսկու կառավարութեան հանդէս գալը ուղղակի վոչ մի բարելավում չմտցրին այս անհրապույր պատերի մեջ: Բնական և, վոր «համազգային ինստիտուտները» ծայրամասերում վորչադի վոր Պետական ինքնուրույնութեան տնտեսական եյին ցուցարարում՝ Ռուսաստանի իմպերիալիստական կառավարութեան անհաղթահարելի հակազոթութեան եյին հանդիպում: Իսկ վորչափ վոր նրանք, հաստատելով ազգային բուրժուազիայի իշխանութիւնը, խուլ էին մնում «իբրենց» բանվորների ու գյուղացիների արմատական շահերի նկատմամբ՝ նրանք վերջինների մեջ արտունջ ու դժգոհութիւն էին առաջացնում:

Այսպես կոչված՝ բազմաշին գնդերը՝ կրակի վրա յուզ ելին ածուս միայն, վերից յեկող վտանգի դեմ նրանք անդոր ելին, իսկ վարից յեկող վտանգը նրանք միայն ուժեղացնում ու խորացնում էին: «Համազգային» խնամախոսները անպաշտպան ելին մտած զբախց յեկած հարվածները դեմ նույնպես, ինչպես և ներքից յեկած պոռթկումները դեմ: Երանց առնող բուրժուա-ազգային պետությունները, դեռ նոր ծաղկած, սկսում ելին ծաղկաթափ լինել:

Այսպիսով, ինքնորոշման սկզբունքի հին բուրժուա-դեմոկրատական մեկնարանությունը Ֆիկցիա յեր դառնում, կորցնում եր իր հեղափոխական իմաստը: Պարզ եւ, վոր այս պայմաններում խոսք ել չեր կարող լինել ազգային ճշման վոչնչացման և մանր ու ազգային պետությունների ինքնուրույնություն մասին: Ակներև եր դառնում, վոր ճշված ազգությունների աշխատավորական մասսաների ազատագրումն ու ազգային ճշման վոչնչացումը աներևակայելի յեն առանց՝ իմպերիալիզմից կապերը խզելու, յեր՝ ազգային բուրժուազիան տապալելու և իշխանությունը իրենց իսկ՝ աշխատավորական մասսաների կողմից վերցնելու:

Սա տունձնապես ցայտուն կերպով արտահայտվեց Հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո:

II. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԹԱՆ ԼԵՂԱՓՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ

Փետրվարյան հեղափոխությունը իր մեջ ներքին անհաշտելի հասունություններ եր կրում: Հեղափոխությունը կատարվեց բանվորների ու գյուղացիների (գինվորների) ջանքերով, այնինչ հեղափոխության հեռանկարով իշխանությունն անցավ վոչ թե բանվորներին ու գյուղացիներին, այլ՝ բուրժուազիային: Բանվորներն ու գյուղացիները, հեղափոխություն կատարելով ուղում են վերջ տալ պատերազմին, խաղաղություն ձեռք բերել, մինչդեռ իշխանությունը զուլխ կանգնած բուրժուազիան ձգտում եր մասսաների հեղափոխական վոզնորությունն ուղապորժել՝ պատերազմը շարունակելու համար, խաղաղության դեմ: Տնտեսական փլուչումը յերկրում և պարենավորման ճգնաժամը պահանջում ելին բանվորների ուղտին եքսպրոպրիացիայի յենթարկել կապիտալներն ու արդյունաբերական ձեռնարկությունները, գյուղացիների ուղտին բռնադրամվել կալվածատիրական հողերը, մինչդեռ, Միլյուկով-Կերենսկու բուրժուական կառավարությունը պահապան եր կանգնած կալվածատերերի ու կապիտալիստների շահերին՝ վճռապես պաշտպանելով նրանց բանվորների ու գյուղացիների հարձակումներից: Այդ բուրժուական հեղափոխություն եր, վոր կատարվեց շահագործողների ուղտին բանվորների ու գյուղացիների ձեռքով:

Մինչդեռ՝ յերկիրը շարունակուած եր հյուծվել իմպերիալիստական պատերազմի, անտեսական քայքայման ու պարենային փուլոզման ծանրութեան ներքոյ Զորահակատը քայքայվում ու ցրվում եր: Յարրիկաներն ու զործարանները կանգ եյին առնում: Յերկրում աճում եր սովը: Փետրվարյան հեղափոխութեանն իր ներքին՝ հակասութեաններով հայտնապես անբավարար յեղավ՝ «յերկրի փրկութեան» համար: Միշտ կեղծ— կերենակու կառավարութեանը հայտնապես անընդունակ յեղավ հեղափոխութեան արմատական հարցերը լուծելու համար:

Յերկիրն իմպերիալիստական պատերազմի ու անտեսական քայքայման փակուղոց դուրս բերելու համար անհրաժեշտ է Տոր, սոցիալիստական հեղափոխութեան:

Այս հեղափոխութեանը յեկավ Հոկտեմբերյան հեղաշրջման հետեւյանքով:

Տապալելով կալվածատերերի ու բուրժուազիայի իշխանութեանը և նրա տեղը դնելով բանվորների ու գյուղացիների իշխանութեանը՝ Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը մի հարվածով լուծեց Փետրվարյան հեղափոխութեան հակասութեանները: Կալվածատիրական-կուլակային ամենագորութեանը վերացնելը և հողը գյուղի աշխատավոր զանգվածների ոգտագործմանը հանձնելը, Փարրիկաներն ու զործարաններն եքսպրուպրիացիայի յենթարկելը և բանվորների անորինութեանը հանձնելը, իմպերիալիզմից կապերը խզելը և թաւանչիտական պատերազմը լիկվիդացիայի յենթարկելը, գաղտնի պայմանագրերը հրապարակելը և ոտար տերիտորիաներ հափշտակելու քաղաքականութեան մերկացնելը, վերջապես, ճնշված ժողովուրդների աշխատավոր մասսաների ինքնորոշումը հռչակելը և Յինլանդիայի անկախութեանը ճանաչելը,— ահա այն հիմնական միջոցառումները, վոր կերտուեց խորհրդային իշխանութեանը հեղափոխութեան ընթացքում:

Դա իրոք վոր սոցիալիստական հեղափոխութեան եր:

Կենտրոնում սկսված հեղափոխութեանը չեր կարող յերկար մնալ կենտրոնի նեղ տերիտորիայի շրջանակներում: Կենտրոնում հաղթելով նա անխուսափելիորեն պետք ե տարածվոր դեպի ծայրամասերը: Յեղ իրոք, հեղաշրջման առաջին իսկ սրերից հեղափոխական ալիքը հյուսիսից տարածվեց ամբողջ Ռուսաստանում՝ ծայրամասը ծայրամասի հետեւից բռնելով: Բայց այստեղ նա հանդիպեց պատնէշի՝ հանձինս դեռ մինչև Հոկտեմբերը զոյացած «ազգային խորհուրդներին» ու մարզային՝ «կառավարութեաններին» (Դոն, Կուբան, Սիբիր): Բանն այն ե, վոր այդ «ազգային կառավարութեանները» լսել անգամ չեյին ուղում սոցիալիստական հեղափոխութեան մասին: Իրենց բնութեամբ բուրժուական լինելով՝ նրանք ընավ չեյին ուղում քանդել հին բուրժուական աշխարհը,— ընդհակառակը, նրանք իրենց պարտքն եյին համարում ըլլոր ուժերով պա-

հել ու ամբասնել ախ Ըստ Եյության իմպերիալիստական լինելով նըրանք բնավ չեյին ուղում խղել կապերն իմպերիալիզմից, — ընդհակառակը, նրանք յերբեք էլ զեմ չեյին տատարա ազգությունների կտրոներն ու կտորիկները խլելուն և իրենց յնթարկելուն, յեթե այդ հնարավոր եր լինում: Զարմանալի չե, վոր ծայրամասերի «ազգային կառավարությունները» պատերազմ հայտարարեցին կենտրոնի սոցիալիստական կառավարությանը: Իսկ պատերազմ հայտարարելով, բնականորեն, նրանք դարձան սեպտիմալի ոչյաններ, վորոնք իրենց շուրջը ի մի եյին հավաքում ախ ամենը, ինչ հակահեղափոխական եր Ռուսաստանում: Վաչ վաքի համար դազանիք չե, վոր զեպի ախտեղ, զեպի այդ ոչյաններն եյին սլանում Ռուսաստանից դուրս շարտված բոլոր հակահեղափոխականները, վոր ախտեղ, այդ ոչյանների շուրջն եյին կազմակերպվում նրանք իբրև սպիտակ-զվարդիական «ազգային» գնդեր:

Բայց ծայրամասերում, բացի «ազգային» կառավարություններից, գոյություն ունեն նաև ազգային բանվորներ ու գյուղացիներ: Տակավին մինչև Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը Ռուսաստանի կենտրոնի պատգամավորական խորհուրդների որինակով կազմակերպված լինելով իբրև իրենց հեղափոխական պատգամավորական խորհուրդներ՝ նրանք յերբեք խղած չեն յեղել կապերը հյուսիսի իրենց յեղբայրների հետ: Նրանք էլ եյին ձգտում հաղթել բուրժուազիային, նրանք էլ եյին մաքառում սոցիալիզմի հաղթանակի համար: Զարմանալի չե, վոր որեցորտում եր նրանց կոնֆլիկտն «իրենց» ազգային կառավարությունների հետ: Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը միայն ամբապնդեց ծայրամասերի բանվորներին ու գյուղացիներին դաշինքը Ռուսաստանի բանվորների ու գյուղացիների հետ՝ վաղեմնից սոցիալիզմի հաղթանակի հավատով: Իսկ «ազգային կառավարություններին» պատերազմն ընդդեմ խորհրդային իշխանության նրանց կոնֆլիկտը այս «կառավարություններին» հետ հասցրեց մինչև կապերի լիակատար խզումը նրանցից, մինչև բացորոշ ապստամբությունը նրանց դեմ:

Այսպես կազմավորվեց ամբողջ Ռուսաստանի բանվորների ու գյուղացիների սոցիալիստական դաշինքն ընդդեմ Ռուսաստանի ծայրամասերի ազգային-բուրժուական «կառավարություններին» հակահեղափոխական գաշինքի:

Մայրամասային «կառավարություններին» պայքարը վժանք պատկերում են իբրև ազգային ազատագրության պայքար ընդդեմ խորհրդային իշխանության «անհոգի ցենտրալիզմին»: Բայց այս ճիշտ չե: Աշխարհում վաչ մի իշխանություն չի թուլատրել ախպիս լախ ապացենտրալիզմ, աշխարհում վաչ մի կառավարություն ժողովուրդներին չի ավել ազգային ազատության ախպիս լիակատարություն, ինչպես խորհրդային իշխանությունը Ռուսաստանում: Մայրամասային «կառավար-

բուժյուններէ՝ պայքարը յեղել և և մնում և բուրժուական հակահեղափոխութեան պայքար սոցիալիզմի դեմ: Ազգային դրոշակը մեջ ևն զըցում մասսաներին խարելու համար միայն՝ իբրև ժողովրդականութեան զայնից մի դրոշակ, վորը հարմար և ազգային բուրժուազիայի հակահեղափոխական դիտավորութեաները քողարկելու համար:

Իսոյք ազգային» ու մարզային «կառավարութեաների» պայքարըն անհաճասար պայքար յեղով: Գրոհի յենթարկված լինելով յերկու կողմից՝ զրոից — խորհրդային իշխանութեան կողմից և ներսից — իբրևնց իսկ սեփական» բանվորների ու գյուղացիների կողմից, — ազգային կառավարութեաներն» առաջին իսկ մարտերից հետո պէտք և հետ նահանջեցին: Ֆինն բանվորների ու տորպաւների* ապստամբութեանը և բուրժուական «Սենատի» փախուստը, ուկրաինական բանվորների ու գյուղացիների ապստամբութեանը և բուրժուական «Ռազայի» փախուստը, բանվորների ու գյուղացիների ապստամբութեանը Գոնի, Կուբանի շըըջաններում, Սիբիրում և Կալեզինի, Կոնսիլովի ու Սիբիրի «կառավարութեան» կրախը, — թուրքեստանյան չքավորութեան ապստամբութեան ու «Ավտոնոմ կառավարութեան» փախուստը, ազրաբային հեղափոխութեանը Կովկասում և Վրաստանի, Հայաստանի ու Աղբրեջանի «ազգային խորհուրդների» կատարյալ անհարակութեանը, — սրանք ևն բոլորին հայանի ախ փաստերը, վորոնք ցուցադրեցին ծայրամասային «կառավարութեաների» կատարյալ կտրվածութեանն «իբրևնց» մասսաներից: Գլխովին ջախջախված ազգային կառավարութեաները «հարկադրված» եյին դիմելու Արևմուտքի իմպերիալիստներին՝ ամբողջ աշխարհի մանր ազգութեանների դարավոր կեղեքիչներին ու շահագործողներին ոգնութեանը՝ ընդդէմ «իբրևնց» բանվորների ու գյուղացիների:

Այսպէս սկսվեց ոտարերկրյա միջամտութեան և ծայրամասերի ու կուլագիայի շըջանը, — մի շըջան, վորն ավերորդ անգամ մերկացրեց ազգային» ու մարզային «կառավարութեաների» հակահեղափոխական բնույթը:

Բոլորի համար միայն այժմ ակներև դարձավ, վոր ազգային բուրժուազիան ձգտում և վոչ թե ապստաղրելու իբր ժողովուրդն» ազգային ճնշումից, այլ նրանից շահույթներ քամելու ապատութեան, իբր արտոնութեաններն ու կապիտալները պահպանելու ապատութեան:

Միայն այժմ պարզ դարձավ, վոր ճնշված ազգութեանների ապստաղրումն աներևակայելի յե առանց իմպերիալիզմից կապերը՝ խզելու, առանց ճնշված ազգութեանների բուրժուազիան տապալելու, առանց իշխանութեանը այդ ազգութեանների աշխատավորական զանգվածների ձեռքն անցնելու:

* Հոգաբարձ գյուղացիներ Ֆինլանդիայում: Հայ. հրատ. խմբ.

Հեղափոխութեան բուն ընթացքով այսպէս մերկացվեց ու դեռ չզորացեց ինքնորոշման սկզբունքի հին բուրժուական ըմբռնումն՝ իր «Ամբողջ իշխանութունն ազգային բուրժուաշխային» լողունգով: Ինքնորոշման սոցիալիստական ըմբռնումը իր՝ «Ամբողջ իշխանութունը ճնշված ազգութիւնների աշխատավորական մասսաներին» լողունգով ստացավ կիրառման բոլոր իրավունքներն ու հնարավորութիւնները:

Այսպիսով, Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը, վերջ տալով հին, բուրժուապատասխանական ազգային շարժմանը, բացեց ճնշված ազգութիւնների բանձորների ու գյուղացիների նոր, սոցիալիստական շարժման դարաշրջան, — մի շարժում, վորն ուղղված է ամեն մի. — ուրեմն և ազգային, — ճնշման դեմ, «իր» և ոտար բուրժուազիայի իշխանութեան ճնշման դեմ, առնաստիճակ իմպերիալիզմի դեմ:

III. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԹԱՆ ԼՆՂԱՏԻՉՄԱՆ ՀԱՄԱՇԵՍԱՐՀԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հազիմելով Ռուսաստանի կենտրոնում և տիրանալով մի շարք ծայրամասերի՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը չէր կարող սահմանափակվել Ռուսաստանի տերիտորիալ շրջանակներով: Համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմի և ներքնախավերի ընդհանուր դժգոհութեան միջնորդութեամբ այն չէր կարող չանցնել հարևան յերկիրները: Կապերի խզումն իմպերիալիզմից և Ռուսաստանի ազատումը թալանչիական պատերազմից, գաղտնի պայմանագրերի հրապարակումը և ոտար հողերի համփշտակման քաղաքականութեան հանդիսավոր վերացումը, ազգային ազատութեան հուշակումը և Ֆինլանդիայի անկախութեան ճանաչումը, Ռուսաստանը «խորհրդային ազգային հանրապետութիւնների ֆեդերացիա հայտարարելը» և խորհրդային իշխանութեան կողմից աշխարհին նետված մարտական կանչն իմպերիալիզմի դեմ վճռապես պայքար մղելու մասին, — այս ամենը չէր կարող լուրջ ազդեցութիւն չանել ըստըրկացված Արևելքի և արլունաքամ յեղող Արևմուտքի վրա:

Յեղ, իրօք, Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը աշխարհում առաջին հեղափոխութիւնն է, վորը փշրեց Արևելքի ճնշված ժողովուրդների աշխատավոր մասսաների դարավոր մրափը և նրանց ներքաշեց համաշխարհային իմպերիալիզմի դեմ մղվող պայքարի մեջ: Ռուսաստանի խորհուրդների որինակով Պարսկաստանում, Չինաստանում ու Հնդկաստանում բանվորական ու գյուղացիական խորհուրդներ կազմվելը բավականաչափ համողիչ կերպով խոսում է այս մասին:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն աշխարհում առաջին հեղափոխութիւնն է, վորը Արևմուտքի բանձորների ու ղինվորների համար ծառայեց վորպէս մի կենդանի փրկարար որինակ և պատերազմի ու

խմայերիալիզմի ճնշումից իրապես աղատազրկելու ուղին մզեց նրանց։ Բանվորների և ղինվորների ազատամարտաթյունն Ավստրո-Հունգարիայում ու Գերմանիայում, բանվորական ու ղինվորային պատգամավորների խորհուրդներ կազմելը, Ավստրո-Հունգարիայի իրավապահա ժողովուրդների հեղափոխական պայքարը ազգային ճնշման դեմ — բավականաչափ պերճախոս կերպով խոսում են այս մասին։

Բանը բնավ էլ այն չէ, վոր պայքարն Արևելքում և մինչև իսկ Արևմուտքում դեռևս չի ազատվել բուրժուա-նացիոնալիստական ազդեցություններից, — բանն այն է, վոր պայքարն իմպերիալիզմի դեմ սկսվել է, վոր այն շարունակվում է և անխուսափելիորեն պետք է հասնի իր աբրամարանական վախճանին։

Ուսարհերյայ միջամտությունը և «արտաքին» իմպերիալիստների սկուպացիոն քաղաքականությունը միայն սրում են հեղափոխական ճգնաժամը՝ պայքարի մեջ ներքաշելով նոր ժողովուրդներ և ընդլայնելով հեղափոխական մարտերի շրջանն իմպերիալիզմի դեմ։

Այսպես, կապ հաստատելով հետամնաց Արևելքի և առաջավոր Արևմուտքի ժողովուրդների միջև՝ Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը ի մի յե հավաքում նրանց իբրև իմպերիալիզմի դեմ պայքարող մի բանակ։

Այսպես, ազգային հարցն ազգային ճնշման դեմ պայքարելու մասնավոր հարցից աճում դառնում է ազգերը, գաղութները և կիսագաղութներն իմպերիալիզմից ազատագրելու ընդհանուր հարց։

Այնպես, ի միջի այլոց, այն է, վոր նրանք շարունակ շեղվել են դեպի ազգային ինքնորոշման բուրժուական ըմբռնումը, չեն հասկացել այդ ինքնորոշման հեղափոխական իմաստը, չեն կարողացել կամ չեն ցանկացել դնել ազգային հարցը իմպերիալիզմի դեմ բացահայտ պայքար մղելու հեղափոխական հողի վրա, չեն կարողացել կամ չեն ցանկացել ազգային հարցը կապակցել գաղութներին աշատագրման հարցի հետ։

Ավստրիայի՝ Բաուերի և Թենների տիպի սոցիալ-դեմոկրատներին բթամտությունը, իսկապես, այն է, վոր նրանք չեն հասկացել ազգային հարցի և իշխանության հարցի անխզելի կապը, ջանալով անջատել ազգային հարցը քաղաքականությունից և այն պարփակել կուլտուր-լուսավորական հարցերի շրջանակների մեջ՝ մոռանալով այնպիսի բանաբառերի գոյությունը, ինչպես են իմպերիալիզմն ու նրա կողմից ստրկացված գաղութները։

Ասում են, թե ինքնորոշման և «հայրենիքի պաշտպանության» սկզբունքները վերացվել են՝ բարձրացող սոցիալիստական հեղափոխության պայմաններում անցքերի բուն ընթացքով։ Իրապես վերացվել են վոչ թե ինքնորոշումն ու «հայրենիքի պաշտպանությունը», այլ նրանց բուրժուական մեկնարանությունը։ Բավական է մի հայացք գցել սկզբում։

պայտեայի յնկմարելով՝ մարդերի վրա, վորոնք հեծում են իմպերիալիզմի ճնշման ներքո և բուռն կերպով ձգտում են ազատագրման, բավական և մի հայացք զցել Ռուսաստանի վրա, վորք հեղափոխական պատերազմ և մյուս սոցիալիստական հայրենիքը իմպերիալիզմի դիշատիչներից պաշտպանելու համար, բավական և լրջորեն մտանել Ավստրա-Հունգարիայում ներկայումս տեղի ունեցող անցքերի մասին, բավական և մի հայացք զցել ստրկացված զաղութների ու կիսագաղութների վրա, վորոնք արդեն իրենց մոտ խորհուրդներ են կազմակերպել (Հնդկաստան, Գարսկաստան, Չինաստան), — բավական և մի հայացք զցել այս ամենի վրա՝ իր սոցիալիստական մեկնարանությամբ վերցրած ինքնորոշման սկզբունքի հեղափոխական ամբողջ նշանակությունը հասկանալու համար:

Հոկտեմբերյան հեղաշրջման համաշխարհային մեծ նշանակությունը, գլխավորապես, հենց այն և, վոր այն՝

1) լայնացրեց ազգային հարցի շրջանակները, դարձնելով այն ազգային ճնշման դեմ պայքարելու մասնավոր հարցից՝ ճնշված ժողովուրդների, գաղութներն ու կիսագաղութներն իմպերիալիզմից ազատագրելու ընդհանուր հարց:

2) լայն հնարավորություններ ու իրական ուղիներ բաց արեց այդ ազատագրման համար, վորով Արևմուտքի ու Արևելքի ճնշված ժողովուրդների համար նշանակելիորեն հեշտացրեց նրանց ազատագրման գործը՝ նրանց ներքաշելով իմպերիալիզմի դեմ հաղթական պայքար մղելու ընդհանուր հունի մեջ:

3) Դրանով իսկ կամուրջ զցեց սոցիալիստիկ Արևմուտքի ու ստրկացված Արևելքի միջով՝ համաշխարհային իմպերիալիզմի դեմ կառուցելով հեղափոխությունների նոր նախա՝ վոր ռուսաստանյան հեղափոխության վրայով ձգվում և Արևմուտքի պրոլետարներից սկսած մինչև Արևելքի ճնշված ժողովուրդները:

Մրանով ևլ, իսկապես, բացատրվում և Արևելքի ու Արևմուտքի աշխատավոր ու շահագործվող զանգվածների ներկայիս աննկարագրելի խանդավառ վերարթնունքը զնպի ռուսաստանյան պրոլետարիատը:

Մրանով ևլ, գլխավորապես, բացատրվում և այն զազանային կատաղությունը, վորով համայն աշխարհի իմպերիալիստական դիշատիչներն այժմ վրա տվին Խորհրդային Ռուսաստանին:

«Շրագր» 10 № 141 յեզ 250.

6 յեզ 19 հոյեմբերի 1918 թ.

ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱՖԵՐՄԱՐԻՄ

(1920 թ.)

Հեղափոխութեան և քաղաքացիական պատերազմի յերեք տարին Ռուսաստանում ցույց տվեց, զոր առանց կենտրոնական Ռուսաստանի ու նրա ծայրամասերի փոխադարձ աջակցութեան անհնարին և հեղափոխութեան հաղթութեանը, անհնարին և Ռուսաստանի ազատագրումը իմպերիալիզմի ճիրաններից, կենտրոնական Ռուսաստանը, համաշխարհային հեղափոխութեան այդ ոչախը, չի կարող յերկար դիմանալ առանց ծայրամասերի ոգնութեան, զորոնք հարուստ են հումքով, վառելիքով, պարենամթերքներով: Ռուսաստանի ծայրամասերն իրենց հերթին անխուսափելի իմպերիալիստական ստրկացման են դատապարտված՝ առանց ազնիվ՝ զարգացած կենտրոնական Ռուսաստանի քաղաքական, ռազմական ու կադմակերպական ոգնութեան: Յեթև ճիշտ և այն դրույթը, թե ազնիվ զարգացած պրոլետարական Արևմուտքը չի կարող վոջնացնել համաշխարհային բուրժուազիային առանց ազնիվ պակաս զարգացած, բայց հումքով ու վառելիքով հարուստ գյուղացիական Արևելքի աջակցութեան, ապա նույնքան ել ճիշտ և մշուս դրույթն այն մասին, զոր ազնիվ զարգացած կենտրոնական Ռուսաստանը չի կարող մինչև վերջը հասցնել հեղափոխութեան գործը՝ առանց Ռուսաստանի ազնիվ պակաս զարգացած, բայց անհրաժեշտ ռեսուրսներով հարուստ ծայրամասերի աջակցութեան:

Այս անդամանքն անկասկած հաշվի յեր առել Անտանտը խորհրդային իշխանութեան յերևան գալու առաջին իսկ որերից սկսած, յերբ նա (Անտանտը) կիրառում էր կենտրոնական Ռուսաստանի անտեսական շրջափակման պլանը՝ առավել կարևոր ծայրամասերը նրանից պոկելու միջոցով: Ռուսաստանի անտեսական շրջափակման պլանը հետագայում ֆուտ և Ռուսաստանի վրա Անտանտի կատարած բոլոր արշավանքների անփոփոխ հիմքը՝ սկսած 1918 թվականից մինչև 1920 թվականը, չբացառած նրա այժմյան մեքենայութեանն էրն Ուկրաինայում, Ադրբեջանում, Թուրքեստանում:

Սլ ազնիվ շահագրգռող և դառնում Ռուսաստանի կենտրոնի ու ծայրամասերի միջև ամուր դաշինքի ապահովումը:

Այստեղից՝ Ռուսաստանի կենտրոնի ու ծայրամասերի միջև այնպիսի վորոշ հարաբերութիւններ, վորոշ կապեր հաստատելու անհրաժեշտութիւնը, վորոնք ապահովում են նրանց սերտ, անխախտ դաշինքը:

Իսկ ինչպիսին պետք է լինեն այդ հարաբերութիւնները, ինչպիսի ձևեր պետք է ընդունեն նրանք:

Այլ կերպ ասած՝ վճռն է խորհրդային իշխանութիւն ջաղագրականութիւնը Ռուսաստանում՝ ազգային հարցի վերաբերմամբ:

Մայրամասերը Ռուսաստանից անջատելու պահանջը, վորպես կենտրոնի ու ծայրամասերի հարաբերութիւնների ձև, պետք է բացառվի վոր միայն այն պատճառով, վոր այդ պահանջը հակասում է կենտրոնի և ծայրամասերի միջև դաշինք հաստատելու հարցի դրմանն իսկ, այլև, ամենից առաջ, այն պատճառով, վոր այն արմատապես հակասում է ինչպես կենտրոնի, այնպես էլ ծայրամասերի ժողովրդական զանգվածների շահերին: Այլևս չխոսելով այն մասին, վոր ծայրամասերի անջատումը կխտրիւր Արևմուտքի ու Արևելքի ազատագրական շարժումը իրենանոց կենտրոնական Ռուսաստանի հեղափոխական հորութիւնը՝ անջատված ծայրամասերն իրենք անխուսափելիորեն միջազգային իմպերիալիզմի ստրուկի դրութիւն մեջ կընկնէին: Բավական է մի հայացք զցել Ռուսաստանից անջատված Վրաստանի, Հայաստանի, Լեհաստանի, Ֆինլանդիայի և այլոց վրա, վորոնք պահպանել են անկախութիւն միայն տեսքը, իսկ իրականում դարձել են Անտանտի անպայման վասալները, բավական է, վերջապես, մտաբերել մոտ անցյալում Ռուսիայի ու Ազրբեջանի գլխին յեկածը, յերբ առաջինին կողոպտում եր գերմանական կապիտալը, իսկ յերկրորդին՝ Անտանտը, վորպեսզի հասկանալի լինի ծայրամասերը միջազգային ներկա պայմաններում անջատելու պահանջի ամբողջ հակահեղափոխականութիւնը: Պրոլետարական Ռուսաստանի և իմպերիալիստական Անտանտի միջև բոլորովոր մահացու պայքարի պայմաններում ծայրամասերի համար կա միայն յերկու յիւզ:

Կամ Ռուսաստանի հետ, և այն ժամանակ ծայրամասերի աշխատավորական մասսաները կազատագրվեն իմպերիալիստական ճնշումից:

Կամ, Անտանտի հետ, և այն ժամանակ անխուսափելի կլինի իմպերիալիստական լուծը:

Յերրորդ յիւզ չկա: Այսպես կոչված անկախ Վրաստանի, Հայաստանի, Լեհաստանի, Ֆինլանդիայի և այլոց՝ այսպես կոչված անկախութիւնը միայն իարուսիկ տեսք է, վորը սքողում է այդ, թող ներվի ասանել, պետութիւնների լիակատար կախումն իմպերիալիստների այս կամ այն խմբից:

Իհարկէ, Ռուսաստանի ծայրամասերը, այս ծայրամասերում բընակվող ազգերն ու ցեղերը, ինչպես է ամեն տեսակի այլ ազգերը, ու-

նեն Ռուսաստանից անջատվելու անկապտելի իրավունք, և յեթև այդ ազգերից վորևե մեկը իր մեծամասնությամբ վճուր անջատվել Ռուսաստանից, ինչպես այդ պատահեց Ֆինլանդիային 1917 թ., ապա Ռուսաստանը հավանորեն հարկ կզգար հավաստել վաստը և սանկցիա սալ անջատմանը: Բայց այստեղ խոսքը ազգերի իրավունքների մասին չէ, վորոնք անվիճարկելի յեն, այլ ինչպես կենտրոնի, այնպես էլ ծայրամասերի ժողովրդական զանգվածների շահերի մասին և, խոսքը այն ազիտացիայի ընդլթի մասին և, վորը (բնույթը) վորոշվում և այդ շահերով և վորը (ազիտացիան) պարտավոր և մղել մեր կուսակցությունը, յեթև նա (կուսակցությունը) չի ուզում հրաժարվել ինքն իրենից, յեթև նա ուզում և վորոշ ուղղությամբ աղղել ազգությունների աշխատավորական զանգվածների կամքի վրա: Ե՛, իսկ ժողովրդական մասսաների շահերն ասում են, վոր ծայրամասերի անջատման պահանջը հեղափոխության ավյալ ստադիայում խորապես հակահեղափոխական պահանջ է:

Հավասարապես պետք և բացառվի այսպես կոչված կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան, վորպես դա:ինքի ձև Ռուսաստանի կենտրոնի ու ծայրամասերի միջև: Ավտորո-Հունգարիայի (կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի հայրենիքի) վերջին տասը տարվա պրակտիկան ցույց և ավել կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի, վորպես բազմազգի պետության ազգությունների աշխատավորական մասսաների դաշինքի ձևի, ամբողջ վաղանցիկությունը և անկենսունակությունը: Դրան կենդանի ապացույց են ծառայում Շարիֆզերն ու Բաուերը, կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի այդ ստեղծիչները, վորոնք այժմ նստած են իրենց ազգային խորամանկ կերպով հյուսված ծրագրի կտրած տաշտակի առաջ: Վերջապես, Ռուսաստանում կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի մուսնետիկը հանդիսացող, յերբեմնի հոչակավոր Բունդը ինքը հարկազրկած էր վերջներս պաշտոնապես ընդունել ու կուլտուր-ազգային ավտոմիայի հարկավոր չլինելը, բացահայտորեն հայտարարելով, վոր՝

«Կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի պահանջը, վոր առաջադրված էր կապիտալիստական հասարակարգի շոշափններում, ողիտիստական հեղափոխության պայմաններում կորցնում և իր իմաստը» (տես Բուլետի XII կոնֆերանսիտե, էջ 21, 1920 թ.):

Մնում և հատուկ կենցաղով ու ազգային կազմով տարբերվող ծայրամասերի մտազային ավտոնոմիան, վորպես կենտրոնի ու ծայրամասերի միության միակ նպատակահարմար ձևը, — մի ավտոնոմիա, վորը ֆեդերատիվ կապերով պետք և կապի Ռուսաստանի ծայրամասերը կենտրոնի հետ: Այսինքն, հենց այն խորհրդային ավտոնոմիան, վոր խորհրդային իշխանությունը հոչակեց իր լույս աշխարհ գալու հենց առաջին որերից սկսած և վորը ներկայումս կիրառվում և ծայրամասե-

Բուս վարչական կոմունաների և խորհրդային ավտոնոմ հանրապետութիւնները ձևով:

Յորհրդային ավտոնոմիան մի քարացած և մի անգամ ընդմիջտ արված բան չէ, — այն յինթադրում է իր զարգացման ամենաբազմազան ձևեր ու աստիճաններ: Վարչական նեղ ավտոնոմիայից (Պոլովժնիյի դերմանայքները, Նուվաշները, կարելները) նա անցնում է ավելի լայն, քաղաքական ավտոնոմիայի (բաշկիրները, Պոլովժնիյի Թաթարները, կիրգիզները), լայն, քաղաքական ավտոնոմիայից՝ նրա ևլ ավելի լայն ձևին (Ուկրաինա, Թուրքեստան), վերջապես ավտոնոմիայի ուկրաինական տիպից՝ ավտոնոմիայի բարձրագույն ձևին, — պայմանագրական հարաբերութիւններին (Ալգրեշան): Յորհրդային ավտոնոմիայի այս առաջնականութիւնը նրա առաջին արժանիքներից մեկն է, վորովհետև այն (առաջնականութիւնը) թույլ է տալիս ընդգրկելու Ռուսաստանի կուլտուրական օւսնասեռական ամենատարբեր աստիճանների վրա կանգնած ծայրամասերի ամբողջ բազմազանութիւնը: Ազգային հարցի վերաբերմամբ Ռուսաստանում վարած խորհրդային քաղաքականութիւնն այն յերեք տարին ցույց տվեց, վոր, իրականացնելով խորհրդային ավտոնոմիան նրա բազմազան ձևերով, խորհրդային իշխանութիւնը ճիշտ նանազարհի վրա յե կանգնած, վորովհետև միայն ճիւղհիվ այդպիսի քաղաքականութիւնն նրան հաջողից իր համար նանազարհ բանալ զեպի Ռուսաստանի ծայրամասերի ամենախուլ խորքերը, քաղաքական կյանքի կոշիկ ամենահետաճաց և ազգային տեսակետից ամենաբազմազան մասսաները, այդ մասսաները կապել կենտրոնի հետ բազմապիսի թելերով, — մի ինդիք, վորը վոշ միայն չի լուծել, այլև չի զրել իր առջև (վախեցնել են դնել) աշխարհումս վոշ մի կառավարութիւն: Յորհրդային ավտոնոմիայի հիմունքներիով կատարվող Ռուսաստանի վարչական վերաբաժանումը զեռ չի ավարտվել, — հյուսիսային-կովկասցիները, կարմիրները, չերեմիսները, վոսյակները, բուրյասները և այլք՝ տակավին սպասում են հարցի լուծմանը, բայց ապագա Ռուսաստանի վարչական քարտեզը ինչ տեսք էլ ընդունի և ինչպիսիք էլ վոր լինեն այս բնագավառում թույլ արված թերութիւնները, — իսկ մի քանի թերութիւններ իրոք յեղել են, — պետք է ընդունել, վոր կատարելով վարչական վերաբաժանումը մարզային ավտոնոմիայի հիմունքներով՝ Ռուսաստանը խոշորագույն մի քայլ արեց զեպի առաջ՝ ծայրամասերը պրոլետարական կենտրոնի շուրջը համախմբելու նանազարհին, իշխանութիւնը ծայրամասերի ժողովրդական լայն զանգվածներին մտեցնելու նանազարհին:

Բայց խորհրդային ավտոնոմիայի այս կամ այն ձևի հռչակումը, համապատասխան զեկրեանների ու վորոշումների հրատարակումը, անգամ ավտոնոմ հանրապետութիւնների մարզային ժողովխորհրդների ձևով ծայրամասային կառավարութիւններ ստեղծելը զեռ բնավ էլ բավական չեն

ծայրամասերի ու կենտրոնի միությունն ամրապնդելու համար: Այս միությունն ամրապնդելու համար ամենից առաջ պետք է վերացնել ծայրամասերի այն կտրվածությունն ու ինքնամոտափությունը, այն նահապետականությունն ու անկուլտուրականությունը, այն անվստահությունը զեպի կենտրոնը, վորոնք Մնացել են ծայրամասերում՝ վորպես ցարիզմի զազանային քաղաքականության ժառանգություն: Յարիզմը ծայրամասերում զիտաժորյալ կերպով նահապետական-ֆեոդալական ճնշում էր կիրառում նրա համար, վորպեսզի մասսաներին պահի ստրկության և սոցիալության մեջ: Յարիզմը ծայրամասերի լավագույն անկյունները զիտաժորյալ կերպով կոլոնիզատորական տարրերով էր բնակեցնում նրա համար, վորպեսզի տեղացիներին քշի վատթարագույն շրջանները և ուժեղացնի ազգային յերկպառակությունը: Յարիզմը ճնշում էր, իսկ յերբեմն պարզապես վերացնում էր տեղական զարոցը, թատրոնը, լուսավորական հիմնարկները նրա համար, վորպեսզի մասսաներին խավարի մեջ պահի: Յարիզմը խափանում էր տեղական բնակչության լավագույն մարզկանց ամեն մի ձեռներեցությունը: Վերջապես, ցարիզմը սպանում էր ծայրամասերի ժողովրդական զանգվածների ամեն մի ակտիվությունը: Յարիզմը այս բոլորով տեղացիների մեջ առաջ է բերել զեպի այն ամենը, ինչ ուսական է, ամենախոր անվստահություն, վորը յերբեմն փոխարկվում է թշնամական հարարերությունների: Կենտրոնական Ռուսաստանի ու ծայրամասերի միջև միությունը ամրապնդելու համար պետք է վերացնել այդ անվստահությունը, պետք է ստեղծել փոխադարձաբար իրար հասկանալու և յեղաշարական վստահության մթնոլորտ: Բայց անվստահությունը վերացնելու համար ամենից առաջ պետք է ողնել ծայրամասերի ժողովրդական զանգվածներին ազատվելու ֆեոդալական-նահապետական լծի Մնացուկներից (перехватки), պետք է վերացնել, — զործով վերացնել, և վոչ թե միայն խոսքով, — կոլոնիզատորական տարրերի բոլոր ու ամեն տեսակի արտոնությունները, պետք է ժողովրդական զանգվածներին հնարավորություն տալ շահակելու հեղափոխության բարեքնները: Կարճ ասած՝ մասսաներին պետք է ապացուցել, վոր պրոլետարական կենտրոնական Ռուսաստանը նրանց ու միմիայն նրանց շահերն և պաշտպանում, և այս պետք է ապացուցել վոչ թե կոլոնիզատորների ու բուրժուական նացիոնալիստների զեմ զործադրելով միմիայն ուսպրեսիվ միջոցներ, վորոնք հաճախ մասսաներին միանգամայն անհասկանալի յեն, այլ, ամենից՝ առաջ, հետևողական ու լավ մտածված անտեսական քաղաքականությամբ:

Բոլորին հայտնի յե լիբերալների պահանջն ընդհանուր պարտադիր ուսուցման վերաբերյալ: Կոմունիստները ծայրամասերում չեն կարող լիբերալներից ավելի աջ լինել, — նրանք, յեթե ուզում են վերացնել ժողովրդի մեջ տիրող խավարը, յեթե ուզում են հոգեպես մերձեցնել Ռու-

ստասանի կենտրոնն ու ծայրամասերը, պետք է կիրառեն ընդհանուր կրթութիւնը: Բայց զրա համար անհրաժեշտ է զարգացնել տեղական ազգային գոյրոցը, ազգային թատրոնը, ազգային լուսօրինարկները, բարձրացնել ծայրամասերի ժողովրդական զանգվածների կուլտուրական մակարդակը, վորովհետև հազիվ թէ հարկ կա ազացուցելու, վոր ադիւտութիւնն ու խափարը խորհրդային իշխանութիւն ամենափոսանգաւ վոր թիւամին են: Մենք չիտենք, թէ առհասարակ այս ուղղութիւնը մեր աշխատանքը վորքան հաջող է գնում, բայց մեզ հազորում են, վոր կարեւորագույն ծայրամասերից մեկում տեղական լուսժողովմասը տեղական գոյրոցի վրա ծախսում է իր վարկերի ընդամենը 10% -ը: Յեթե այդ նիշտ է, ապա պետք է ընդունել, վոր մենք այս մարզում, ցածրք սրտի, «չին սեծիմից» հետու չենք գնացել:

Խորհրդային իշխանութիւնը ժողովրդից կտրված իշխանութիւն չէ, — ընդհակառակը, այն իր տեսակով միակ իշխանութիւնն է, վոր դուրս է յեկել սուսական ժողովրդական զանգվածներից և նրանց համար հարազատ է, մտտ և նրանց: Մրանով էլ, իսկապես, բացատրվում է այն չտեսնված ուժն ու նկունութիւնը, վորը կրիտիկական բողնեւերին սովորաբար ցուցաբերում է խորհրդային իշխանութիւնը: Անհրաժեշտ է, վոր խորհրդային իշխանութիւնը նույնքան էլ հարազատ ու մտտ լինի Ռուսաստանի ծայրամասերի ժողովրդական մասաների համար: Բայց հարազատ գառնալու համար խորհրդային իշխանութիւնը ամենից առաջ պետք է հասկանալի գառնա նրանց համար: Ուստի անհրաժեշտ է, վոր բոլոր խորհրդային մարմինները ծայրամասերում, — գտտարունը, ազմինխտրացիան, անտեսութիւն մարմինները, անմիջական իշխանութիւն մարմինները (նույնպես և կուսակցութիւն մարմինները) բոտ հարազատին կազմվեն տեղացիներից, վորոնք գիտեն տեղական բնակչութիւն կենցաղը, բարքերը, սովորութիւնները, լեզուն, վոր զեպի այդ ինտտիտուաները զրավվեն տեղաբնակ ժողովրդական մասաներից բոլոր լավագույն մարդիկ, վոր տեղական աշխատավորական մասաները ներգրավվեն յերկրի կառավարման բոլոր բնագավառները՝ ներառյալ այտտեղ նաև ուղղմական կազմավորումները (формирования), վորպեսզի մասաները տեսնեն, վոր խորհրդային իշխանութիւնն ու նրա մարմինները նրանց սեփական շանքերի գործն են, նրանց իզմերի մարմտցումը: Միայն այս նանապարհով է, վոր կարելի յն անխորտակելի հողեկան կտոլ հաստատել մասաների ու իշխանութիւն միջև, միայն այս նանապարհով է, վոր կարելի յն խորհրդային իշխանութիւնը հասկանալի ու մտտ զարմենլ ծայրամասերի աշխատավոր զանգվածների համար:

Ընկերներից վրմանք Ռուսաստանի ավտոնոմ հանրապետութիւնների և առհասարակ խորհրդային ավտոնոմիայի վրա նայում են իրրև

մի ժամանակվոր, թեև անհրաժեշտ շարքերի, վորը չէր կարելի թույլ
չտալ միջանի հանգամանքներ նկատի առնելով, բայց վորի դեմ պետք
և պայքարել, ժամանակի ընթացքում այն վերացնելու համար: Հարկիվ
թե հարկ կա ապացուցելու, վոր այս հայացքն արժատապես սխալ է և,
համենայն դեպս, վոչ մի ընդհանուր բան չունի ազգային հարցի վե-
րաբերմամբ խորհրդային իշխանության վարած քաղաքականու-
թյան հետ: Խորհրդային ավտոնոմիան մի ինչ-վոր վերացական և մտա-
ցածին բան չէ, առավել ևս չի կարելի այն համարել մի դատարկ դե-
կլարատիվ խոստում: Խորհրդային ավտոնոմիան ծայրամասերը կենտրո-
նական Ռուսաստանի հետ միավորելու ամենաիրական, ամենակոնկրետ
ձևն է: Վոչ վոք չի ժխտելու, թե Ուկրաինան, Ադրբեջանը, Քուրդես-
տանը, Կիրգիզիան, Բաշկիրիան, Քաթարիան և այլ ծայրամասերը,
վորքան վոր նրանք ձգտում են ժողովրդական մասսաների կուլտուրա-
կան ու նյութական բարգաժանմանը, չեն կարող յուր գնալ առանց մայ-
րենի դպրոցի, առանց դատարանի, ազմինխտբացիայի, իշխանության
որդանների, վորոնք կազմված են առավելագույն տեղացիներից: Դեռ ավե-
լին, այս մարզերի իսկական խորհրդայնացումը, նրանց վերածումը
այնպիսի խորհրդային յերկիրներին, վորոնք սերտորեն կապված լինեն
կենտրոնական Ռուսաստանի հետ իբրև պետական մի ամբողջութուն,
աճեցվակայելի յե՞ն առանց տեղական դպրոցի լայն կազմա-
կերպման, առանց դատարան, ազմինխտբացիայի, իշխանության
մարմիններ և այլն ստեղծելու՝ այնպիսի մարզկանցից, վորոնք գիտեն
ընտելության կենցաղն ու լեզուն: Բայց մայրենի լեզվով դպրոց, դա-
տարան, ազմինխտբացիա, իշխանության որդաններ կազմակերպելի՞
չեց այս և, վոր նշանակում է գործով իրականացնել խորհրդային ավ-
տոնոմիան, վորովհետև խորհրդային ավտոնոմիան վոչ այլ ինչ է, բայց
յեթև այս բոլոր ինստիտուտների գումարը, վորոնց ուկրաինական,
թուրքեստանական, կիրգիզական և այլ ձևեր են տրվել:

Մյուսինց հետո Բենչպետ կարելի չէ լուրջ խոսել խորհրդային ավ-
տոնոմիայի վաղանցիկության մասին, նրա դեմ պայքարելու անհրա-
ժեշտության մասին և այլն:

Յերկուսից մեկը.

Կամ ուկրաինական, ադրբեջանական, կիրգիզական, ուղբեկական,
բաշկիրական և այլ լեզուներն իսկական իրականութուն են, ըստ վո-
րում՝ այդ մարզերում, հետևաբար, բացարձակապես անհրաժեշտ է գար-
դացնել մայրենի դպրոց, դատարան, ազմինխտբացիա, իշխանության
մարմիններ՝ տեղացիներին, և այն ժամանակ այս մարզերում խորհրդ-
ային ավտոնոմիան պետք է կիրառվի մինչև վերջը, առանց վերա-
պահության,

կամ ուկրաինական, ադրբեջանական և այլ լեզուները դատարկ հո-

բննվածք են, հետեարար, մայրենի լեզվով դպրոցները և այլ ինստիտուտները պետք չեն, և այն ժամանակ՝ խորհրդային ավտոնոմիան պետք և գին չպրտվի, վորպես անհարկավոր խլամ:

Յերբորդ ուղի վորոնելը կամ գործը չդիտենալու և կամ տիուր թեբամաության արդյունք և:

խորհրդային ավտոնոմիայի իրազորման նանապարհն դանվող լուրջ արդեւքներից մեկը ծայրամասերու՝ տեղական ծագում ունեցող ինտելիգենտ ուժերի մեծ պակասն և, խորհրդային ու կուսակցական աշխատանքի առանց բացառության բոլոր նյութերի վերաբերյալ հրահանգիչների պակասը: Այս պակասը չի կարող շարգելակել ինչպես լուսավորական, այնպես էլ հեղափոխական-շինարարական աշխատանքը ծայրամասերում: Յեւ այս պատճառով էլ անխոհեմություն, գործի համար մնասակար կլիներ վանել իրենից տեղական ինտելիգենտների առանց այն էլ փոքրաթիվ այդ խմբերը, վորոնք, թերևս, կկամենային ծառայել մողովրդական մասսաներին, բայց չեն կարողանում այդ բանն անել, գուցե այն պատճառով, վոր նրանք, իբրև վոջ-կոմունիստներ, անվրատառության միջոցորտով շրջապատված են համարում իրենց, վախենում են նարափոր սեպրեսիաներից: Այս խմբերի վերաբերմամբ հանդուրժյաժ կարող և գործադրվել խորհրդային աշխատանքի մեջ նրանց ներգրտվելու քաղաքականությունը, նրանց աստիճանաբար խորհրդայնացնելու: Նպատակով՝ անտեսական, ազբարային, պարենային և այլ պոստերի գրտվելու քաղաքականությունը: Վորովհետև հազիվ թե կարելի լինի պնդել, թե ինտելիգենտական այս խմբերը պակաս հուսալի չեն ջան, ասենք, այն հակահեղափոխական դիմվորական մասնագետները, վորոնք, ջնայած նրանց հակահեղափոխականությանը, այնուամենայնիվ աշխատանքի գրտվվեցին և հետո խորհրդայնացան կարևորագույն պոստերում:

Բայց ազգային ինտելիգենտական փոքր խմբերի ոգտազործումը բնավ էլ հերիք չե հրահանգիչների վերաբերմամբ յեղած պահանջը բաժարարելու համար: Միաժամանակ անհրաժեշտ և ծայրամասերում ծաժաւել կոտավարման բոլոր նյութերի վերաբերյալ դասընթացների և զըբրոցների հարուստ ցանց՝ տեղացիներից հրահանգչական կադրեր ստեղծելու համար: Վորովհետև պարզ և, վոր առանց այդպիսի կադրերի առկայության մինչև ծայր աստիճան կգծվարունս մայրենի լեզվով մայրենի դպրոց, դատարան, ազմինխտրացիա և այլ ինստիտուտներ կազմակերպելը:

խորհրդային ավտոնոմիայի իրականացման նանապարհն պակաս լուրջ արդեւք չե հաճախ կոպիտ անտակառության փոխարկվող այն հապնակությունը, վոր ցուցաբերում են ընկերներից վոմանք՝ ծայրամասերի խորհրդայնացման գործում: Յերբ այդ ընկերները սիրտ են անում Վհ-

բոսական ջանքեր» վերցնել իրենց վրա «մաքուր կոմունիզմ» կիրառելու վերաբերմամբ ախպխի մարզերում, վորոնք կենտրոնական Ռուսաստանից մի ամբողջ պատմական ժամանակաշրջանով հեռ են մնացել, ախպխի մարզերում, վորտեղ տակավին ամբողջապես չի վերացված միջնադարյան կացութանը, ապա կարելի չե համոզված ստել, վոր այդպիսի հեծելազորական արշավանքից, այդպիսի «կոմունիզմից» լավ բան դուրս չի գա: Մենք կկամենայինք այդ ընկերներին հիշեցնել մեր ծրագրի հայտնի կետը, ըստ վորի՝

«ՌԳԿ կանգնած և պատմա-գատակարգային տեսակետի վրա՝ հաշի՛ նստելով այն բանի հետ, թե տվյալ ազգը իր պատմական զարգացման ինչ աստիճանի վրա չե կանգնած,—միջնադարից բուրժուական գեմոկրատիայի սանոզ, ԹԲ բուրժուական գեմոկրատիայից խորհրդային կամ պրոլետարական գեմոկրատիայի սանոզ անապարհի վրա և այլն»:

Յեզ՛ ախուհետե՛

«Համենայն դեպս, այն ազգերի պրոլետարիատի կողմից, վորոնք ճշտ ազգ են չեղել, անբաժնու և ստանձին զգուշութուն ու ստանձին ուշադրութուն գեղի ճշգրտի կամ իրավապես ազգերի աշխատավորական մասունքի ազգային զարգացմանը: Մասուկները» (տես «ՌԳԿ ծրագրերը»):

Այսինքն, յեթե, որինսպ, բնակարանները խտացնելու ուղիզ անապարհն Աղբրեջանում վանուտ և մեզանից աղբրեջանյան մասսաները, վորոնք բնակարանը, բնասանկան ոջախը համարում են անձեռնմխելի, սրբազան, ապա պարզ և, վոր այդ նույն նպատակին հասնելու համար բնակարանները խտացնելու ուղիզ անապարհը պետք և փոխարինել անուղղակի, շրջանցիկ անապարհով: Կամ թե չե՛ յեթե, որինսպ, Գաղլստանի մասսաները, վորոնքուժեղ կերպով բռնված են կրոնական նախապաշարութենքով, կոմունիստների հետևից դնում են «շարխաթի հիման վրա», ապա պարզ և, վոր կրոնական նախապաշարութենքի դեմ այս յերկրում պայքարելու ուղիզ անապարհը պետք և փոխարինելի անուղղակի, ավելի զույժ անապարհներով: Յեզ՛ այն և այն:

Կար՛ն ասած՝ ժողովրդական հետամուտ մասսաների բանապաղ կոմունիզացիայի» հեծելազորային արշավանքներից անհրաժեշտ և անցնել այդ մասսաներին խորհրդային զարգացման ընդհանուր հունի մեջ աստիճանաբար ներգրավելու շրջահայաց ու լավ մտածված քաղաքականությանը:

Ընդհանուր առմամբ՝ սրանք են խորհրդային ավտոնոմիան իրականացնելու այն զորմական պայմանները, վորոնց կիրառումը ապահովում և Ռուսաստանի կենտրոնի ու ժայրամասերի հողեկան մերձեցումը և հաստատուն հեղափոխական միությունը:

Մորհրդային Ռուսաստանը աշխարհում դեռ չտեսնված փորձ և անում՝ փոխադարձ վստահության հիմունքներով, կամավոր, յեղբայրա-

կան համաձայնութեան հիմունքներով կազմակերպել մի ամբողջ շարք ազգութայնների ու ցեղերի միատեղ համակեցութեանը միասնական պրոլետարական պետութեան շրջանակներում Լեզափոխութեան յերեք տարին ցույց տվեց, զոր այդ փորձն ունի հաջողութեան բոլոր շաները: Բայց նա, այդ փորձը կարող է լիակատար հաջողութեան հույս ունենալ միայն այն դեպքում, յեթե ազգային հարցի վերաբերյալ մեր գործնական քաղաքականութեանը տեղերում չի տարածայնվելու ազգարար ված խորհրդային սոցալիստիկ հետ, վերցվածնրա բազմազան ձևերով ու աստիճաններով, յեթե մեր յուրաքանչյուր գործնական քայլը տեղերում նպատակու յե այն բանին, զոր ծայրամասերի ժողովրդական մասսաները հողորդակից լինեն պրոլետարական հողեկան ու նյութական բարձր կուլտուրային այն ձևերով, զորոնք համապատասխան են այդ մասսաների կենցաղին ու ազգային կերպարանքին:

Աս յե կենտրոնական Ռուսաստանի ու Ռուսաստանի ծայրամասերի այն Լեզափոխական դաշինքի ամբողջական յերաշխիքը, զորի հանդեպ շարգութեւր կլինեն Անտանտի բոլոր ու ամեն տեսակի մեքենայութեաները:

„Սոցալզա“ № 226,

10 Եպիտեմբեր 1920 թ.

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԼԵՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

Թեղիսներ ՌԿ(Բ)Կ X համադուժարի համար՝ հաստատված կուսակցու-
թյան կԿ-ի կողմից
(1921 թ.)

---

1. ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՐԳԸ ՅԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՃՆՇՈՒՄԸ

1. Ժամանակակից ազգերը վորոշ դարաշրջանի — բարձրացող կա-
պիտալիզմի դարաշրջանի—արգասիք են: Ֆեոդալիզմի վերացման ու
կապիտալիզմի դարգացման պրոցեսը դրա հետ մեկտեղ հանդիսանում է
մարդկանց վորպես ազգեր կազմավորվելու պրոցես: Անգլիացիները, Ֆրանս-
սացիները, գերմանացիները, իտալացիները վորպես ազգեր կազմավոր-
վեցին ֆեոդալական տրոհվածութունը հաղթանակող կապիտալիզմի հաղ-
թական դարգացման որով:

2. Այնտեղ, վորտեղ ազգերի գոյացումն ընդհանուր և մերողական
առումով՝ ըստ ժամանակի զուգադիպել է կենտրոնացված պետութուն-
ների գոյացմանը, ազգերը, ընդհանուրաբար, ձևավորվել են վորպես պե-
տութուն, զարգացել են վորպես ինքնուրույն բուրժուական ազգային
պետութուններ: Այսպես է յեղել Անգլիայում (առանց Իռլանդիայի),
Ֆրանսիայում, Իտալիայում: Յեվրոպայի արևելքում, ընդհակառակը,
կենտրոնացված պետութունների գոյանալը, վոր արագացվել է ինքնա-
պաշտպանության պահանջներով (թյուրքերի, մոնղոլների արշավանք և
այն), տեղի ունեցավ ֆեոդալիզմը վերացնելուց առաջ, հետևաբար ազ-
գերի գոյանալուց առաջ: Այս պատճառով էլ այստեղ ազգերը չզարգա-
ցան և չեյին էլ կարող զարգանալ իրրև ազգային պետութուններ, այլ
կազմեցին՝ սովորաբար մի ուժեղ, տիրապետող ազգից և միջանի թույլ-
յինթակա ազգերից բաղկացած միջանի խառն, բաղձազգի բուրժուական
պետութուններ: Այդպիսիք են՝ Ավստրիան, Հունգարիան, Ռուսաս-
տանը:

3. Ֆրանսիայի և Իտալիայի նման ազգային պետութունները, վոր-
ոնք սկզբներում հենված են յեղել զլիազորապես իրենց սեփական ազ-
գային ուժերի վրա, ընդհանրապես ասած՝ ազգային ճնշում չեն տեսել:
Ճ՝ հակազրութուն սրան՝ բազմազգի պետութունները, վորոնք կառուց-

վում են մյուս ազգերի նկատմամբ մի ազգի, ավելի շիջու՞մ նրա իշխող դասակարգի տիրապետութան վրա, հանդիսանում են ազգային ճնշման և ազգային շարժումների սկզբնական հայրենիքն ու հիմնական ասպարեկը: Գերիշխող ազգի շահերի և հպատակ ազգերի շահերի հակասութուններն այն հակասութուններն են, առանց վորոնց լուծման անհնարին և բազմազգի պետութան կայուն գոյությունը: Բուրժուական բազմազգի պետութան զոդրերգությունն այն և, վոր նա անզոր և լուծելու աչք հակասութունները, վոր ազգերը «հաժասարեցնելու» և ազգային փոքրամասնությունները «պաշտպանելու»: Նրա ամեն մի փորձը՝ մասնավոր սեփականությունը և դասակարգային անհաժասարությունը պահպանելու պայմաններում՝ սովորաբար վերջանում և նոր անհաջողությամբ, ազգային ընդհարումների նոր սրումով:

4. Կապիտալիզմի հետագա անումը Յեվրոպայում, վաճառահանման նոր շուկաների պահանջը, հումքի ու վառելիքի վորոնումը, վերջապես, իմպերիալիզմի զարգացումը, կապիտալի արտահանումը և ծովային ու յերկաթուղային մեծ ճանապարհների ապահովման անհրաժեշտությունը մեկ կողմից հանդեցրին այն բանին, վոր ազգային հին պետությունները նոր տերիտորիաներ դավթեցին և զարձան բազմազգի (գաղութային) պետություններ՝ իրենց հատուկ ազգային ճնշումով ու ազգային ընդհարումներով (Անգլիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա), մյուս կողմից — հին բազմազգի պետությունների գերիշխող ազգերի մեջ ուժեղացավ վոչ միայն պետական հին սահմանները պահելու, այլև այս վերջիններն ընդարձակելու, նոր (թույլ) ազգություններ՝ իհաշիվ հարևան պետությունների՝ իրենց հպատակեցնելու ձգտումը: Գրանտով իսկ ազգային հարցն ընդլայնվեց և իրերի բուն իսկ ընթացքով, վերջիվերջո, միաձուլվեց գաղութների ընդհանուր հարցի հետ, իսկ ազգային ճնշումը ներպետական հարց լինելուց վերածվեց միջպետական հարցի, իմպերիալիստական բռնձ պետությունների պայքարի (ու պատերազմի) հարցի՝ թույլ, իրավապակաս ազգությունները հպատակեցնելու համար:

5. Իմպերիալիստական պատերազմը, վոր մինչև արժանները բաց աբեց բուրժուական բազմազգի պետությունների ազգային անհաշտելի հակասություններն ու ներքին անզորությունը, հանդեցրեց ազգային կոնֆլիկտների ծայրահեղ սրմանը՝ հաղթած գաղութային պետությունների ներսում (Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան), պարտված հին բազմազգի պետությունների (Ավստրիան, Հունգարիան, Ռուսաստանը 1917 թ.) կատարյալ քայքայմանը, և վերջապես, բուրժուական ազգային նոր պետությունների գոյացմանը (Հեհաստանը, Չեխո-Սլովակիան, Հարավ-Սլավիան, Ֆինլանդիան, Վրաստանը, Հայաստանը և այլն) վորպես ազգային հարցի առաջիկ «արժատական» լուծման՝ բուրժուալիստի

կողմից: Բայց ազգային ինքնուրույն նոր պետությունների գոյացումը չհաստատեց և չէր ել կարող հաստատել ազգությունների խաղաղ համակեցություն, չվերացրեց և չէր ել կարող վերացնել վոչ ազգային անհավասարությունը, վոչ ազգային ճնշումը, վորովհետև նոր ազգային պետությունները, վորոնք հնչում են մասնավոր սեփականություն ու դասակարգային անհավասարության վրա, չեն կարող գոյություն ունենալ՝ ա) առանց իրենց ազգային փոքրամասնություններին ճնշելու (որին նակ՝ Լեհաստանը, վոր ճնշում է բելուսուսներին, հրեաներին, յիտալացիներին, ուկրաինացիներին. Վրաստանը, վոր ճնշում է ոսերին, արխաղներին, հայերին. Հարավ-Սլավիան, վոր ճնշում է խրվաթներին, բոսնիացիներին և այլն). բ) առանց իրենց տերիտորիան ի հաշիվ հարևանների ընդարձակելու, վորը կոնֆլիկտներ ու պատերազմներ է առաջացնում (Լեհաստանը՝ Լիտվայի, Ուկրաինայի, Ռուսաստանի դեմ. Հարավ-Սլավիան՝ Բուլղարիայի դեմ. Վրաստանը՝ Հայաստանի, Քյուրդիայի դեմ և այլն). գ) առանց իմպերիալիստական լինելու պետություններին ֆինանսական, տնտեսական ու ռազմական տեսակետից յենթարկվելու:

6. Այսպիսով հետպատերազմյան շրջանը բաց է անում ազգային թշնամանքի, անհավասարության, ճնշման, կոնֆլիկտների, պատերազմների, քաղաքակիրթ յերկիրների ազգությունների կողմից ինչպես միմյանց նկատմամբ, ախպես ել իրավապակաս ժողովուրդների նկատմամբ իմպերիալիստական դազանություններ գործադրելու անմխիթար պատկեր. մի կողմից՝ միջանի լմեծ պետություններ, վորոնք ճնշում և շահագործում են թե կախյալ և թե լանկախ (փաստորեն միանգամայն կախյալ) ազգային պետությունների ամբողջ մասսան և այդ պետությունների պայքարը միմյանց դեմ՝ ազգային պետությունները շահագործելու մեծահուրհի համար. մյուս կողմից՝ թե կախյալ և թե անկախ ազգային պետությունների պայքարը լմեծ պետությունների անտանկի ճնշման դեմ. ազգային պետությունների պայքարը միմյանց դեմ՝ իրենց ազգային տերիտորիան ընդարձակելու համար. ազգային պետությունների պայքարը, յուրաքանչյուրին առանկին վերցրած, իրենց ճնշված ազգային փոքրամասնությունների դեմ. վերջապես, զաղութների ազատագրական շարժման ուժեղացումը լմեծ պետությունների դեմ և ազգային կոնֆլիկտների սրումն ինչպես այդ պետությունների ներսում, ախպես ել ազգային ախ պետությունների ներսում, վորոնք իրենց կողմի մեջ ունեն, իրբև կանոն, մի շարք ազգային փոքրամասնություններ: Այս և լաշխարհի պատկերը, վոր ժառանգություն է թողել իմպերիալիստական պատերազմը:

Բուրժուական հասարակությունն ազգային հարցի լուծման գործում կատարյալ անանկ դուրս յեկավ:

կին ու Գենիկլինին, իսկ Աղբրեղանի ու Հայաստանի հանրապետութիւնները չէյին կարող վտարի կանգնել՝ առանց իրենց տանն ազգային թշնամանքն ու ազգային ճնշումը վերացնելու, առանց Արևմտաքրի ու Արևելքի ազգութիւնները աշխատավոր մասսաների վստահութիւնն ու խանդավառութիւնն իրենց կողմն ունենալու: Խորհրդային հանրապետութիւնների ամրապնդումը և ազգային ճնշման վոչնչացումը հանդիսանում են իմպերիալիստական ստրկացումից աշխատավորութիւնն ազտագրելու միևնույն պըրոցեսի յերկու կողմը:

3. Բայց խորհրդային՝ Թեկուզ և ծավալով ամենամոնշան հանրապետութիւնների գոյութիւնը մահացու սպառնալիք է իմպերիալիզմի համար: Այդ սպառնալիքը վոչ միտն ասն է, վոր խորհրդային հանրապետութիւնները, իմպերիալիզմից խզելով իրենց կապերը, գաղութներ ու կիսագաղութներ լինելուց դարձան իրոք ինքնուրույն պետութիւններ և զբանով իսկ իմպերիալիստներին զրկեցին տերիտորիայի մի ալիւրդ պատասից և ալիւրդ յեկամուսներից, այլև ամենից առաջ ասն, վոր խորհրդային հանրապետութիւնների բուն իսկ գոյութիւնը, այս հանրապետութիւնների յուրաքանչյուր քայլը՝ բուրժուազիան ճնշելու և պըրլետարիատի դիկտատուրան ամրապնդելու ճանապարհին՝ մեծագույն ազիտացիա յե կապիտալիզմի ու իմպերիալիզմի դեմ, ազիտացիա յն՝ կախյալ յերկիրներն իմպերիալիստական ստրկացումից ազտագրելու համար, մի անհաղթահարելի գըրծոն է՝ կապիտալիզմը նրա բոլոր տեսակներով քայքայելու և կազմալուծելու համար: Այստեղից՝ իմպերիալիստական շեմծ պետութիւնների կողմից խորհրդային հանրապետութիւնների դեմ պայքարելու անխուսափելիութիւնը, շեմծ պետութիւնների ձգտումը՝ վոչնչացնելու այդ հանրապետութիւնները: Խորհրդային Ռուսաստանի դեմ շեմծ պետութիւնների պայքարելու պատմութիւնը — պետութիւններ, վորոնք խորհրդային Ռուսաստանի դեմ են հանում ծայրամասային բուրժուական մի կառավարութիւնը մյուսի հետևից, հակահեղափոխական գեներալների մի խումը՝ մյուսի հետևից, վորոնք հոգածութիւնը բլոկադի յեն յենթարկում խորհրդային Ռուսաստանը և առհասարակ աշխատում են նրան անտեսապես մեկուսացնել: — պերճախոս կերպով ասում է, վոր միջազգային տըվյալ հարարութիւնների պարադալում, կապիտալիստական շըջափակման պայմաններում, առանձին վերցրած՝ խորհրդային վոչ մի հանրապետութիւն չի կարող իրեն ապահոված համարել համաշխարհային իմպերիալիզմի կողմից անտեսական ուժասպառման ու ուղմական ջախջախման յենթարկվելուց:

4. Այս պատեհառով անկայուն, անհաստատուն է խորհրդային առանձին հանրապետութիւնների մեկուսացած գոյութիւնը, քանի վոր կապիտալիստական պետութիւնների կողմից նրանց գոյութիւնն դեմ

ապամնայիք կա: Խորհրդային հանրապետութիւններէ պաշտպանութեան ընդհանուր շահերը՝ մի կողմից, պատերազմի քայքայած արտադրողական ուժերի վերականգնումը՝ մյուս կողմից, հացապակաս խորհրդային հանրապետութիւններին հացաշատ հանրապետութիւններէ կողմից անհրաժեշտ պարենային ոգնութեան ցույց տալը՝ յերրորդ կողմից, — չբաժանարար թելադրում են առանձին խորհրդային հանրապետութիւններէ պետական միութեան կնքել՝ վորպես իմպերիալիստական ստրկացումից և ազգային ճնշումից փրկվելու միակ ուղի: «Երևնց» և «ոտար» բուրժուազիայից ազատված ազգային խորհրդային հանրապետութիւնները կարող են իրենց գոյութեանը պաշտպանել և հաղթել իմպերիալիզմի միացյալ ուժերին՝ միայն միավորվելով վորպես մի սերտ պետական միութեան, կամ թե չե՛ նրանք բնավ չեն հաղթի:

5. Խորհրդային հանրապետութիւններէ Ֆեդերացիան, հիմնված սպանական ու անտեսական գործի ընդհանրութեան վրա՝ հանդիսանում է պետական միութեան այն ընդհանուր ձևը, վորը հնարավորութեան և տալիս. ա) ապահովելու ինչպես առանձին հանրապետութիւններէ, այնպես և ամբողջովին վերջրած՝ Ֆեդերացիայի ամբողջութեանն ու անտեսական դարգացումը. բ) ընդգրկելու զարգացման տարրեր աստիճաններէ վրա կանգնած դանազան ազգերի ու ժողովուրդների կենցաղի, կուլտուրայի և անտեսական կացութեան ամբողջ բազմազանութեանը, և համապատասխան սրան՝ կիրառել Ֆեդերացիայի այս կամ այն ձևը. գ) կարգի դնելու այն ազգերի ու ժողովուրդների խաղաղ համակեցութեանն ու յեղբայրական համագործակցութեանը, վորոնք այս կամ այն կերպ իրենց բախտը կապել են Ֆեդերացիայի բախտի հետ: Ռուսաստանի փորձը, — վորտեղ կիրառվում են Ֆեդերացիայի զանազան ձևերը, սկսած խորհրդային ավտոնոմիայի վրա հիմնված Ֆեդերացիայից (Կիրգիզիան, Բաշկիրիան, Թաթարիան, Լեւնցիները, Դաղստանը), մինչև անկախ խորհրդային հանրապետութիւններէ հետ պայմանագրական հարաբերութիւններէ վրա հիմնված Ֆեդերացիան (Ուկրաինան, Ադրբեյջանը), և վորտեղ թույլ են տրվում այս ձևերի միջև միջանկյալ աստիճաններ (Թուրքեստանը, Բելուուսիան). — ամբողջապես հաստատեց Ֆեդերացիայի՝ իբրև խորհրդային հանրապետութիւններէ պետական միութեան ընդհանուր ձևի՝ ամբողջ նպատակահարմարութեանն ու ճկունութեանը:

6. Բայց Ֆեդերացիան կարող է ամուր լինել, իսկ Ֆեդերացիայի արդյունքները՝ իրական միայն այն դեպքում, յեթե Ֆեդերացիան հենվում է իր մեջ մտնող յերկիրների փոխազարձ վստահութեանն ու կամս վոր համաձայնութեան վրա: Յեթե ՌՄՖՊՆ աշխարհումս միակ յերկիրն է, վորտեղ հաջողվել է մի ամբողջ շարք ազգերի ու ժողովուրդների խաղաղ համակեցութեան և յեղբայրական համագործակցութեան փորձը,

ապա դա այն պատճառով է, վոր այնտեղ չկան վոչ արքայետոզներ, վոչ էլ հպատակներ, վոչ մետրոպոլիտ, վոչ էլ զազուկներ, վոչ իմպերիալիզմ, վոչ էլ ազգային ճնշում,—այնտեղ ֆեդերացիան հաստատված է զանազան ազգերի աշխատավոր մասսաների փոխադարձ վստահության և զեպի միությունն ունեցած կամավոր ձգտման վրա: Ֆեդերացիայի այս կամավոր բնույթն անպատճառ պետք է պահպանվի նաև առաջիկայում, վորովհետև միայն այսպիսի ֆեդերացիան է, վոր կարող է դառնայ անցման ձև զեպի բոլոր յերկիրների աշխատավորության այն բարձրագույն միասնությունը համաշխարհային միասնական անտեսության մեջ, վորի անհրաժեշտությունն ավելի ու ավելի շոշափելի յե դառնում:

III. ՌԿԿ ԼՆՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

1. ՌՍՖՖՀ և նրա հետ կապված խորհրդային հանրապետությունները մոտ 140 միլիոն բնակչություն են ներկայացնում: Նրանցից վոչ-վելիկոուսները մոտ 65 միլիոն են (ուկրաինացիները, բելոուսները, կիրգիզները, ուզբեկները, թուրքմենները, տաջիկները, ազրբեյջանցիները, Պովոլժյայի թաթարները, Ղրիմի թաթարները, բուխարացիները, խիվացիները, բաշկիրները, հայերը, չեչենները, կարաչաղացիները, ոսերը, չերքեսները, ինգուշները, կարաչայցիները, բալկարները*, կալմիկները, կարելները, ավարցիները, զարգինները, կազիկուսները, կյուրդները, կուլմիկները**, մարիները, չուվաշները, վոտյակները, Պովոլժյայի գերմանացիները, բուրյատները, յակուսները և այլն): Ծարիզմի քաղաքականությունը, կալվածատերերի ու բուրժուազիայի քաղաքականությունն այդ ժողովուրդների նկատմամբ հեռեկայն է յեղել՝ սպանել նրանց մեջ ամեն մի պետականության սաղմ, խեղդել նրանց կուլտուրան, ճնշել լեզուն, նրանց տղիտության մեջ պահել և, վերջապես, ըստ կարելույն նրանց սուսացնել: Այդպիսի քաղաքականության արդյունքներն են՝ այդ ժողովուրդների անզարգացածությունն ու քաղաքական հետամնացությունը:

Այժմ, յերբ կալվածատերերն ու բուրժուազիան ստապլված են, իսկ ժողովրդական մասսաները խորհրդային իշխանություն են հռչակել նաև այդ յերկիրներում, կուսակցության խնդիրն է՝ ոգնել վոչ-վելիկոուս ժողովուրդների աշխատավորական մասսաներին՝ հասնելու առաջանցած կենտրոնական Ռուսաստանին, ոգնել նրանց, վորպեսզի՝ ա) իրենց մոտ զարգացնեն ու ամբապնդեն խորհրդային պետականությունը այն ձևերով, վորոնք համապատասխան են այդ ժողովուրդների ազգային

* Վերջին յարբ ժողովուրդները միավորվում են վորպես «Եռանկաններին» խումբ:

** Վերջին հինգ ժողովուրդները միավորվում են վորպես «Դադասնցիներին» խումբ:

Նկարագրին, ք) իրենց մոտ կազմակերպեն տեղական բնակչության կենցաղն ու հազերանությունն իմացող տեղացիներին կազմված՝ մայրենի լեզվով գործող դատարան, ազմինխատրացիա, անտեսության որդաններ, իշխանության որդաններ, դ) իրենց մոտ մայրենի լեզվով զարգացնեն մամուլ, գաղտոց, թատրոն, ակումբային գործը և առհասարակ՝ կուլտուր-լուսավորական հիմնարկներ:

2. Յեթն 65 միլիոն վոչ-վիլիկոտուս բնակչությունից հանենք Ուկրաինան, Բելուսուսիան, Ազրբեջանի աննշան մասը, Հայաստանը, վորոնք այս կամ այն աստիճանով անցել են արդյունաբերական կապիտալիզմի շրջանը, ապա մնում և մոտ 30 միլիոն՝ առավելապես թյուրքական բնակչություն (Թուրքեստան, Ազրբեջանի մեծ մասը, Դաղստանը, լեռնականները, թաթարները, բաշկիրները, կիբգիզները և ուրիշներ), վորոնք դեռ չեն անցել կապիտալիստական զարգացման բովով, չունեն կամ գրեթե չունեն իրենց արդյունաբերական պրոլետարիատը, մեծ մասամբ պահպանել են անասնաբուծական անտեսությունն ու նահապետական-առճային կենցաղը (Կիրգիզիան, Բաշկիրիան, Հյուսիսային Կովկասը), կամ կիսակապիտալիստական-կիսաֆեոդալական կենցաղի նախնադարյան ձևերից դենը չեն անցել (Ազրբեջանը, Ղրիմը և այլն), բայց արդեն ներգրավված են խորհրդային զարգացման բնդհանուր հունի մեջ:

Կուսակցության խնդիրն այս ժողովուրդներին աշխատավորական մասսաների վերաբերմամբ (բացի 1 կետում նշանակված խնդրից) այն և, վոր ոչնի նրանց վերացնելու նահապետական-ֆեոդալական հարաբերութունների մնացուկները և հազորդակից դառնալու խորհրդային անտեսության շինարարությանը՝ գյուղացիական աշխատավորական խորհուրդների հիման վրա, այդ ժողովուրդների մեջ կոմունիստական այնպիսի ամբողջու կազմակերպություններ ստեղծելու միջոցով, վորոնք ընդունակ լինեյին ոգտադործելու սուսական բանվորների ու գյուղացիների խորհրդային-անտեսական շինարարության վերաբերյալ փորձը և իրենց շինարարական աշխատանքում կարողանային զրա հետ մեկտեղ հաշվի առնել յուրաքանչյուր ավյալ ժողովրդի անտեսական կոնկրետ իրադրության, դասակարգային կառուցվածքի, կուլտուրայի ու կենցաղի բոլոր առանձնահատկությունները՝ առանց մեխանիկորեն տեղափոխելու կենտրոնական Ռուսաստանի անտեսական միջոցառումները, վորոնք պիտանի չեն անտեսական զարգացման այլ, ավելի բարձր աստիճանի համար:

3. Յեթն 30 միլիոն՝ առավելապես թյուրքական՝ բնակչությունից, հանենք Ազրբեջանը, Թուրքեստանի մեծ մասը, թաթարներին (Պովոլ-ժյեյի ու Ղրիմի), Բուխարան, Խիվան, Դաղստանը, լեռնականներին մի մասը (կարբաղացիներին, չերքեսներին, բալկարներին) և միջանի այլ ազգություններ, վորոնք արդեն նստակյաց են դարձել և ամուր կեր-

պով հաստատվել են վորոշ տերիտորիայի վրա, ապա մուտք են մտնում 10 միլիոն կիրգիզներ, բաշկիրներ, չեչեններ, ոսեր, ինգուշներ, վորոնց հոգեբը մինչև վերջին ժամանակներս կռննիզացիայի որչևև եյին ծառայում ուսու գաղթականների համար, վորոնք արդեն կարողացել են խել վերահիշյալներից վարելու լավագույն հողամասերը և նրանց սխաժամատիկորեն արտամղում են անպտուղ անապատները: Մարիզմի քաղաքականութունը, կալվածատերերի ու բուրժուադիայի քաղաքականութունն ախ և յեղել, վոր այս շրջաններում վորքան կարելի յեշատ կուլակային տարրեր արմատավորեն ուսու գյուղացիներից ու կազակներից՝ դարձնելով այս վերջիններիս մեծապետական ձգտումների վատահելի հենարան: Այս քաղաքականության արդյունքը՝ յերկրի խորքերը քշվող տեղացիների (կիրգիզներ, բաշկիրներ) աստիճանական բնաջնջվելն և:

Կուսակցության խնդիրն այս ժողովուրդների աշխատավորական մասսաների վերաբերմամբ (բացի 1 և 2 կետերում հիշատակված խընդիրներից) ախ և, վոր միավորեն նրանց ջանքերը տեղական ուսու բնակչության աշխատավոր մասսաների ջանքերի հետ՝ ընդհանրապես կուլակությունից, մանավանդ վելիկոռուսական գիշատիչ կուլակությունից ազատվելու համար մղվող պայքարում, վոր բոլոր ուժերով ու բոլոր միջոցներով ոգնի նրանց՝ իրենց ուսերից թոթափելու կուլակ-կուլնիզատորներին և, այսպիսով, ապահովի նրանց մաքրկային զոյության համար սնհրաժեշտ պիտանի հողերով:

4. Բացի վերը հիշատակված ազգերից ու ժողովուրդներից, վորոնք դասակարգային վորոշ կառուցվածք ունեն և վորոշ տերիտորիա յեն գրավում, ՌՍՖՖՆ սահմաններում զոյություն ունեն նաև առանձին հասուն ազգային խմբեր, ազգային փոքրամասնություններ, վորոնք ցբբված են այլազգի կոմպակտ մեծամասնությունների մեջ և մեծ մասամբ շուռնեն վոշ վորոշ դասակարգային կառուցվածք, վոշ ել վորոշ տերիտորիա (լատիշները, եստոնացիները, լեհերը, հրեաները և ուրիշներ): Մարիզմի քաղաքականութունն ախ և, վոր բոլոր միջոցներով, ընդհուպ մինչև ջարդերը (հրեական ջարդերը) ի չիք դարձնի այս փոքրամասնությունները:

Այժմ, յերբ ազգային արտոնությունները վոնչացված են, ազգությունների հավասարությունը կենսագործված և, իսկ ազգային փոքրամասնությունների համար ազատ ազգային զարգացման իրավունցն ապահովված և խորհրդային հասարակակարգի հենց բնույթով, կուսակցության խնդիրն ազգային այդ խմբերի աշխատավորական մասսաների վերաբերմամբ ախ և, վոր ոգնի նրանց՝ լիակատար կերպով ոգտագործելու նրանց համար ապահովված ազատ զարգացման այս իրավունքը:

5. Կոմունիստական կազմակերպությունների զարգացումը ծայրամասերում ընթանում և փոքր ինչ յուրորինակ պայմաններում, վորոնք

արգելակում են կուսակցութեան նորմալ աճումն այդ շրջաններում: Մի կողմից ծայրամասերում աշխատող վելիկոուս կոմունիստները, ժոր սպետականն ազգի գոյութեան պայմաններումն են մեծացել և ազգային ճնշումն ասած բանը չեն իմացել, կուսակցական աշխատանքի մեջ հաճախ խիստ պակասեցնում են ազգային առանձնահատկություններին նշանակութունը, կամ թե չե՛ր՝ բնավ ել նրանց հետ հաշվի չեն նստում, իրենց աշխատանքի մեջ հաշվի չեն առնում սովալ ժողովրդի դասակարգային կառուցվածքի, կուլտուրայի, կենցաղի, պատմական անցյալի առանձնահատկությունները՝ այսպիսով գուհկացնելով ու խեղաթյուրելով կուսակցութեան քաղաքականությունն ազգային հարցում: Այս հանդամանքի հետևանքը լինում և կոմունիզմից մեծապետականութեան, կոլեկտիվատորութեան, վելիկոուսական շովինիզմի կողմը թեքվելը: Մյուս կողմից կոմունիստ տեղացիները, ժորոնք ապրել են ազգային ճնշման ծանր շրջանը և տակավին վոչ ամբողջովին են ազատագրվել այդ ճնշման ուրվականներից, հաճախ չափազանցում են ազգային առանձնահատկությունների նշանակութունը կուսակցական աշխատանքում սովերի մեջ թողնելով աշխատավորութեան դասակարգային շահերը, կամ թե չե՛ր՝ սովալ ազգի աշխատավորութեան շահերը պարզիպարզ շփոթում են միևնույն ազգի շահավաղայինն աշխարհի հետ՝ չկարողանալով դասել առաջինները վերջիններից և սրանց վրա կառուցել կուսակցական աշխատանքը: Իր հերթին՝ այս հանգամանքը ասնում և ղեպի թեքում կոմունիզմից՝ բուրժուա-գեմեկրատական նացիոնալիզմի կողմը, նացիոնալիզմ, ժորը յերբեմն ընդունում և պանիսլամիզմի, պանթյուրքիզմի ձև (Արևելքում):

Համագումարը վճռականորեն դատապարտելով այս յերկու թեքումն ել, ժորպես կոմունիզմի համար փասակար ու վտանգավոր թեքումներ՝ հարկավոր և համարում մասնանշել առաջին թեքման, — մեծապետականութեան, կոլեկտիվատորութեան կողմը կատարվող թեքման առանձին վտանգավորությունն ու առանձին փասակարությունը: Համագումարը հիշեցնում և, ժոր առանց հաղթահարելու կոլեկտիվատորական ու նացիոնալիստական մնացուկները կուսակցական շարքերում՝ ծայրամասերում անհնարին և ստեղծել ամբակուս և մասսաների հետ կապված խկապես կոմունիստական կազմակերպություններ, ժորոնք իրենց շարքերում ինտերնացիոնալիզմի հիմունքով համախմբում են տեղական և ոուս բնակչութեան պրոլետարական տարրերը: Ուստի և՛ համագումարը գանում և, ժոր ազգայնական, առաջին հերթին կոլեկտիվատորական տատանումների վերացումը կոմունիզմի մեջ, դասակարգութեան կարևորագույն խնդիրներից մեկն և ծայրամասերում:

Ծ. Ռազմանականերում ունեցած հաջողությունների կապակցութեամբ և առանձնապես Վրանգելի լիկվիդացիայից հետո, արդյունա-

բերական պրոլետարիատ չունեցող կամ գրեթե չունեցող միջանդի հեռաձայն ծայրամասերում ուժեղացել և քաղցրենիական-նացիոնալիստական տարրերի կողմից կարիերայի համար հանդես բերվող ձգտումը դեպի կուսակցութունը: Այս տարրերը, հաշվի առնելով կուսակցության՝ վորպես փաստորեն կառավարող ուժի՝ դուրսընդ, սովորաբար կոմունիզմի գույն են ներկվում և հաճախ ամբողջ խմբերով ձգտում են դեպի կուսակցութուն՝ նրա մեջ մտցնելով վատ քողարկված շովինիզմի ու քայքայման վողի, ընդվորում ծայրամասերում ընդհանրապես թույլ յեղող կուսակցական կազմակերպութունները վոչ միշտ են ի վիճակի լինում անդրդիելի մնալ կուսակցութունն ի հաշիվ նոր անդամների շնորհախելու գայթակղության հանդեպ:

Կոչ անելով վճռականորեն պայքարելու պրոլետարիատի կուսակցության մեջ խցկվող ամեն տեսակի կեղծ-կոմունիստական տարրերի դեմ, համազումաբը նախազգուշացնում և կուսակցությանը՝ ի հաշիվ քաղցրենիական-նացիոնալիստական ինտելիգենտական տարրերի շնորհախելուց՝ Համազումաբը գտնում և, վոր կուսակցության համալրումը ծայրամասերում պետք և կատարվի գլխավորապես ի հաշիվ այդ ծայրամասերի պրոլետարիտների, չքավորների և աշխատավոր դուռապանների, միաժամանակ աշխատելով ամբացնել ծայրամասերի կուսակցական կազմակերպութունները՝ նրանց վորակական կազմը բարելավելու միջոցով:

Զեկուցում ԹԿ(բ)Կ X համագումարում 1921 թ. մարտի 10-ին

Նախքան կուսակցության՝ ազգային հարցի վերաբերյալ կոնկրետ հերթական խնդիրներին անմիջականորեն անցնելը, անհրաժեշտ է սահմանել միջանի նախադրյալ, առանց վորոնց անհնարին և ազգային հարցի լուծումը: Այդ նախադրյալները վերաբերում են ազգերի յերևան դալու, ազգային ճնշման սաղմնավորվելու, պատմական զարգացման ընթացքում տեղի ունեցող ազգային ճնշման ձևերի և այսպ՝ զարգացման գամնազան շրջաններում ազգային հարցի լուծման ձևերի հարցին:

Այդպիսի յերեք շրջան կա:

Առաջին շրջանը՝ դա—Արևմուտքում Ֆեոդալիզմի լիկվիդացիայի և կապիտալիզմի հազթության շրջանն և: Մարդկանց վորդես ազգեր կազմավորվելը դուզադիպում և այդ շրջանին: Յես նկատի ունեմ այնպիսի յերկիրներ, ինչպիսիք են Անգլիան (առանց Իռլանդիայի), Ֆրանսիան, Իտալիան: Արևմուտքում—Անգլիայում, Ֆրանսիայում, Իտալիայում և մասամբ Իերմանիայում Ֆեոդալիզմի լիկվիդացիայի և մարդկանց վորդես ազգեր կազմավորվելու շրջանն ըստ ժամանակի ընդհանուր ու ամբողջական աուումով դուզադիպեց կենտրոնացված պետությունների յերևան դալու շրջանին, վորի պատճառով ազգերն այնտեղ իրենց զարգացման ընթացքում պետական ձևեր էյին ընդունում: Յեվ քանի վոր այդ պետությունների ներսում չկային ազգային ուրիշ փոքրիշատե նշանակելի խմբեր, ուստի այնտեղ չկար նաև ազգային ճնշում: Յեվլրտպայի արևելքում, ընդհակառակը, ազգությունների դոյացման և Ֆեոդալիան արոճվածության վերացման պրոցեսն ըստ ժամանակի չզուզադիպեց կենտրոնացված պետությունների դոյացման պրոցեսին: Յես նկատի ունեմ Հունգարիան, Ավստրիան, Ռուսաստանը: Այս յերկիրներում կապիտալիստական զարգացում դեռևս չկար, այն, թերևս, նոր էր սաղմավորվում, այնինչ, թուրքերի, մոնղոլների և Արևելքի այլ ժողովուրդների արշավանքից պաշտպանվելու շահերը պահանջում էյին անհապաղ կազմել կենտրոնացված այնպիսի պետություններ, վորոնք ընդունակ լինեյին զսպելու արշավանքի ուժը: Յեվ վորովհետև Յեվ-

բուսայի արևելքում կետրոնացված պետութունների յերևան դալու պրոցեսն ավելի արագ եր ընթանում, քան մարդկանց վորպես ազգեր կազմավորվելու պրոցեսը, ուստի այնտեղ գոյացան խառը պետութուններ, վորոնք բաղկացած ենին իրրև ազգեր տակավին չկազմավորված, բայց արդեն իրրև ընդհանուր պետութուն միավորված միջանի ժողովուրդներից:

Այսպիսով, առաջին շրջանը բնորոշվում է կապիտալիզմի արշալույսին ազգութունների յերևան դալով, ըստվորում՝ Յեվրոպայի արևմուտքում ծնվում են դուստ-ազգային պետութուններ՝ առանց ազգային ճնշման, իսկ Արևելքում ծնվում են բազմազգի պետութուններ՝ մի, ավելի զարգացած ազգի գլխավորութամբ և մնացած՝ ավելի պակաս զարգացած ազգերով, վորոնք յենթարկվում են տիրապետող ազգին քաղաքականապես, իսկ ապա նուև անտեսապես: Արևելքի այդ բազմազգի պետութունները յեղան այն ազգային ճնշման հայրենիքը, վորը առաջացրեց ազգային կոնֆլիկտներ, ազգային շարժումներ, ազգային հարց և այդ հարցի լուծման դանազան յեղանակներ:

Ազգային ճնշման դարգացման և այդ ճնշման դեմ պայքարելու յեղանակների դարգացման յերկրորդ շրջանը զուգադիպում է իմպերիալիզմի յերևան դալու շրջանին, յերբ կապիտալիզմը, վնտուելով վաճառահանման, հումքի, վառելիքի և եժան բանուժի շուկաներ, յերբ այն, պայքարելով կապիտալի արտահանման և յերկաթուղային ու ձողային մեծ նանապարհների ապահովման համար, դուրս է թուշում ազգային պետության շրջանակներից և ընդարձակում է իր տերիտորիան՝ մոտիկ ու հեռու հարևանների հաշվին: Այս յերկրորդ շրջանում հին ազգային պետութունները Արևմուտքում—Անգլիան, Իտալիան, Ֆրանսիան—դադարում են ազգային պետութուններ լինելուց, այսինքն՝ Նրանք, նոր տերիտորիաներ զավթելու հետևանքով, բազմազգի, գաղութային պետութուններ են դառնում՝ զբանով իսկ հանդիսանալով հենց ազգային ու գաղութային այն ճնշման ասպարեղը, վորը զբանից ել շուտ գոյութուն ուներ Յեվրոպայի արևելքում: Յեվրոպայի արևելքում այդ շրջանը բնորոշվում է հպատակ ազգերի (չեխեր, լեհեր, ուկրաինացիներ) զարթոնքով և ուժեղացումով, վորոնք իմպերիալիստական պատերազմի հետևանքով հանգեցնում են հին բուրժուական բազմազգի պետութունների քայքայմանը և նոր ազգային պետութունների գոյացմանը,— պետութուններ, վորոնք ստրկական դրության մեջ են գտնվում այսպես կոչված մեծ պետութունների հանդեպ:

Յերրորդ շրջանը՝ դա—խորհրդային շրջանն է, կապիտալիզմի վոշնչացման ու ազգային ճնշման վերացման շրջանը, յերբ տիրապետող ու հպատակ ազգերի, գաղութների ու մետրոպոլիայի հարցը անցնում է պատմական արխիվին, յերբ ՌՍՖՖՆՀ տերիտորիայի վրա մեր առջև

կանգնում են ազգութիւններ, վորոնք ունեն հաճասար իրավունքներ, դարգանալու հաճասար հնարավորութիւն, բայց իրենց անտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական հետամնացութեան պատճառով պահանջ են պատմականորեն ժառանգած վորոշ անհաճասարութիւն: Ազգութիւններէ յայ անհաճասարութեան էութիւնն այն է, վոր մենք, պատմական դարգացման շնորհիվ, անցյալից մի ժառանգութիւն ենք ստացել, ըստ վորի մի ազգութիւն, այն է՝ վելիկոուսականը, քաղաքական ու արդյունարերական տեսակետից ավելի դարգացած է դուրս յեկել, քան մյուս ազգութիւնները: Սրանից ել՝ փաստական անհաճասարութիւն, վորը մի տարում չի կարող վերացվել, բայց վորը պետք է վերացվի՝ հետամնաց ազգերին անտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական ոգնութիւնն ցույց տալու միջոցով:

Ահա պատմականորեն մեր առջևով անցնող ազգային հարցի դարգացման յերեք շրջանը:

Առաջին յերկու շրջանները մի ընհանուր դիժ ունեն: Այդ դիժն այն է, վոր ազգութիւնները յերկու շրջանումն ել ճնշում ու ստրկացում են կրում, վորի պատճառով ազգային պայքարը ուժի մեջ է մտում, իսկ ազգային հարցը՝ չլուծված: Բայց նրանց միջև տարբերութիւնն ել կա: Դա այն է, վոր ազգային հարցն առաջին շրջանում դուրս չի գալիս առանձին բաղմազդի պետութիւնների շրջանակներից և ընդգրկում է միայն սակավաթիվ, գլխավորապես յեվրոպական ազգութիւնները, մինչդեռ յերկրորդ շրջանում ազգային հարցը ներպետական հարցից վերածվում է միջպետական հարցի— իմպերիալիստական պետութիւնների միջև պատերազմ մղելու հարցի՝ իրավապակաս ազգութիւններն իրենց հպատակեցրած պահելու համար, Յեվրոպայի սահմաններից դուրս նոր ժողովուրդներ ու ցեղեր իրենց ազգեցութեանը յենթարկելու համար: Այսպիսով, ազգային հարցը, վորն առաջներում միայն կուլտուրական յերկիրներում նշանակութիւնն ունէր, այս շրջանում կորցնում է իր մեկուսացած բնույթը և ձուլվում է զաղութների ընդհանուր հարցի հետ:

Ազգային հարցի դարգանալը և համազաղութային հարց դառնալը պատմական պատահականութիւնն է: Այդ զարգացումը բացատրվում է, նախ, նրանով, վոր իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ պատերազմած պետութիւնների իմպերիալիստական իմբերն իրենք հարկազրկված յեզան դիմել զաղութներին, վորտեղից նրանք մարդկային նյութ էյին քաղում, վորից գորքեր էյին ստեղծվում: Անկասկած է, վոր այս պրոցեսը, իմպերիալիստների կողմից զաղութների հետամնաց ժողովուրդներին անխուսափելիորեն դիմելու պրոցեսը, չէր կարող այդ ցեղերին ու ժողովուրդներին չարթնացնել ազատագրման համար, պայքարի համար: Այնուհետև՝ յերկրորդ գործոնը, վորը հանգեցրեց այն բանին, վոր ազգային հարցը լայնացավ, զարգացավ ու դարձավ համազաղու-

Թային մի հարց, վորն ընդգրկեց ամբողջ յերկրագունդը սկզբում ազատագրական շարժման կայծերով, ապա նաև բոցով, դա՛ իմպերալիստական խմբերի՝ Թյուրքիան բաժանելու և նրա պետական գոյությունը դադարեցնելու փորձն է: Թյուրքիան, վորը մուսուլմանական ժողովուրդների մեջ պետականության կողմից ամենազարգացած յերկիրն է, այդ Թյուրքիան չէր կարող հաշտվել այսպիսի հետանկարի հետ, նա պայքարի դրոշ բարձրացրեց և իմպերալիզմի դեմ իր շուրջը համախմբեց Արևելքի ժողովուրդներին: Յերբորդ գործանը՝ դա—խորհրդային Ռուսաստանի յերևան դաին և, վորի պայքարն իմպերալիզմի դեմ մի շարք հաջողություններ ունեցավ, և, բնականորեն, վողերեց Արևելքի ճնշված ժողովուրդներին, արթնացրեց նրանց, պայքարի բարձրացրեց նրանց և դրանով իսկ հնարավորութուն տվեց ճնշված ազգությունների ընդհանուր հակառակուսեղծելու՝ Իսլանդիայից մինչև Հնդկաստան:

Ահա այն բոլոր գործոնները, վորոնք ազգային ճնշման դարգացման յերկրորդ խտադիսյում հանդեցրին այն բանին,՝ վոր բուրժուական հասարակությունը վոչ միայն չլուծեց ազգային հարցը, վոչ միայն չհանդեցրեց խաղաղության՝ ժողովուրդների միջև, այլ, ընդհակառակը, ազգային պայքարի կայծը բորբոքելով՝ դարձրեց ճնշված ժողովուրդների, գաղութների ու կիսագաղութների պայքարի բոց՝ ընդդեմ համաշխարհային իմպերալիզմի:

Այնքերև և՛ միակ սեփիմը, վորն ընդունակ է ազգային հարցը լուծելու, այսինքն, այն սեփիմը, վորն ընդունակ է զանազան ժողովուրդների և ցեղերի խաղաղ-համակեցությունն ու յեղբայրական համադորժակցությունն ապահովող պայմաններ ստեղծելու՝ դա—խորհրդային իշխանության սեփիմն է, պրոլետարիատի գիկատատուբայի սեփիմը:

Հաղիվ թե հարկ կա ապացուցելու, վոր կապիտալի տիրապետության, արտադրության միջոցների մասնավոր սեփականության տիրապետության և դասակարգերի գոյության պայմաններում չի կարող ապահովված լինել ազգությունների հավասարությունը, վոր, քանի՛ դեռ գոյութուն ունի կապիտալի իշխանությունը, քանի՛ դեռ պայքար է մղվում արտադրության միջոցներին տիրանալու համար, ազգությունների վոչ մի հավասարություն չի կարող լինել, ինչպես և չի կարող լինել համադորժակցություն ազգերի աշխատավորական զանգվածների միջև: Պատմությունն ասում է, վոր ազգային անհավասարությունը վոչնչացնելու միակ յեղանակը, ճնշված և չճնշված ժողովուրդների աշխատավոր մասսաների յեղբայրական համադորժակցության սեփիմ հաստատելու միակ յեղանակը՝ դա—կապիտալիզմի վերացումը և խորհրդային հասարակակարգի հաստատումն է:

Այսուհետև, պատմությունը ցույց է տվել, թե, վորքան վոր սուանձին ժողովուրդներին հաջողվում է ազատագրվել իրենց ազգային բուր-

ժուղայությանը, ինչպես նաև շոտաբն բուրժուազությանը, այսինքն, վորքան վոր նրանք իրենց մոտ խորհրդային հասարակարգը ևն հաստատելը, իմպերիալիզմի առկայությունը պայմաններում նրանք ի վիճակի չեն առանձին գոյություն ունենալու և հաջողություն բերելու իրենց գոյությունը՝ առանց խորհրդային հարևան հանրապետությունների անտեսական և ուղղակի աջակցության: Հունգարիայի որինակը պերճախոս կերպով ցույց և տալիս, վոր առանց խորհրդային հանրապետությունների պետական միություն, առանց նրանց վորպես միասնական ուղղման անտեսական ուժ համախմբելու անհնարին և հաստատուն մնալ համաշխարհային իմպերիալիզմի միացած ուժերի հանդեպ վոչ ուղղակի, վոչ ևլ անտեսական ճակատներում:

Խորհրդային հանրապետությունների ֆեդերացիան պետական միություն այն վորոնելի ձևն և, վորի կենդանի մարմնացումը ՌՄՖՖՆ-ն և՛ Ահն, ընկերներ, այն նախադրյալները, վորոնց մասին յես ուղղում էլի կանխապես աշատեղ խոսել նրա համար, վորպեսզի հետո հիմնավորեմ ազգային հարցը ՌՄՖՖՆ շրջանակներում լուծելու գործում մեր կուսակցություն կողմից վորոշ քայլեր անելու անհրաժեշտությունը:

Թեև խորհրդային սեփմի որով Ռուսաստանում և Ռուսաստանի հետ կապված հանրապետություններում ալևս չկան վոչ իշխող, վոչ ևլ իրավադուրի ազգություններ, վոչ մետրոպոլիս, վոչ ևլ զազուլներ, վոչ շահագործվողներ, վոչ ևլ շահագործողներ, բայց և այնպես, ազգային հարց Ռուսաստանում այնուամենայնիվ գոյություն ունի Ազգային հարցի էությունը Ռուսաստանում այն և, վոր վոչնչացնենք ազգությունների այն հետամնացությունը (անտեսական, քաղաքական, կուրտուրական), վորը մենք ժառանգել ենք անցյալից, վոր հետամնաց ժողովուրդներին հարավորություն տանք կենտրոնական Ռուսաստանին համակու՝ թե պետական, թե կուլտուրական և թե անտեսական տեսակետներից: Հին սեփմի որով ցարական իշխանությունը չեր աշխատում և չեր ևլ կարող աշխատել զարգացնելու պետականություն Ուկրաինայում, Ադրբեջանում, Թուրքիստանում և այլ ծայրամասերում. նա կովում ևր ծայրամասերում պետականություն զարգացնելու դեմ, ինչպես նաև նրանց կուլտուրական զարգացման դեմ՝ ձգտելով բռնություն բարձրացնել յինթարկելու տեղական բնակչությունը: Այս, հին պետությունը, կալվածատերերն և կապիտալիստները ժառանգություն են թողել այնպիսի հարաված ժողովուրդներ, ինչպիսիք են կիրգիզները, չեչենները, ոսերը, վորոնց հոգերը ծառայել են Ռուսաստանի կազախային և կուլակային տարրերի կոլոնիալիզմի համար: Այդ ժողովուրդները զատապարտված են յեղել չլված տանջանքների և մահացման: Այնուհետև, իշխող ազգություն հանդիսացած վելիկոռուս ազգության դրությունը իր ազդեցություն հեռքերը թողել և նույնիսկ կոմունիստ

ուսանների վրա, վորոնք չեն կարողանում կամ չեն կամենում ավելի մտաւեանալ ընդհանրի աշխատավորական մասսաներին, հասկանալ նրանց կարիքները և ոգնել նրանց, վոր դուրս գան հետամնացությանից ու անհուշաուրականությանից: Յես խոսում եմ ուսւս կոմունիստների այն սակավաթիվ խմբերի մասին, վորոնք, իրենց աշխատանքի մեջ անսուսելով կենցաղի ու կուլտուրայի առանձնահատկությունները ծայրամասերում՝ յերբեմն թեքվում են ուսւսական մեծապետական շովինիզմի կողմը: Ապա, ազգային ճնշում ապրած վոչ-ուսւս ազգությունների դուրսությունը նույնպէս ազդեցություն և ունեցել կոմունիստ-ընդհանրի վրա, վորոնք յերբեմն չեն կարողանում տարբերել իրենց ժողովրդի աշխատավորական մասսաների դասակարգային շահերն այսպէս կոչված «համաժողովրդական» շահերից: Յես խոսում եմ դեպի տեղական ընդհանրի նացիոնալիզմը յեղած այն թեքման մասին, վորը յերբեմն դիտվում և կոմունիստ ընդհանրի շարքերում և վորը Արևելքում արտահայտվում և պոմիլիալիզմով, պանթյուրքիզմով: Վերջապէս, անհրաժեշտ և մահացումից փրկել կիրգիզներին, բաշկիրներին և լեճնային մի քանի ցեղեր, ապահովել նրանց համար անհրաժեշտ հողեր ի հաշիվ կուլակ-կոլտնիշատորների:

Բնորոշելով կուսակցության այս հերթական խնդիրները՝ յես կուզեյի անցնել ընդհանուր խնդրին—մեր կոմունիստական քաղաքականությունը ծայրամասերում անտեսական կացության այն հատուկ պայմաններին հարմարեցնելու խնդրին, վոր մենք ունենք զլիավորապէս Արևելքում:

Բանն այն և, վոր մի ամբողջ շարք, զլիավորապէս թյուրքական ժողովուրդներ—նրանք մոտ 30 միլիոն են—չեն անցել, չեն կարողացել անցնել արդյունաբերական կապիտալիզմի շրջանը, ուստի չունեն կամ զբեթն չունեն արդյունաբերական պրոլետարիատ, վորի պատճառով նրանք հարկազրկած են անտեսության նախնադարյան ձևերից անցնել խորհրդային անտեսության ստադիան՝ առանց արդյունաբերական կապիտալիզմի շրջանն ապրելու: Այս ծանր, բայց քնավ վոչ անհնարին սպերացիան կատարելու համար անհրաժեշտ և հաշիվի առնել այդ ժողովուրդների անտեսական կացության, նույնիսկ պատմական անցյալի, կենցաղի ու կուլտուրայի բոլոր առանձնահատկությունները: Անտեսականայնի ու վտանգավոր և այս ժողովուրդների տերեւորիան փոխադրել այն միջոցառումները, վորոնք ուժ ու նշանակություն են ունեցել այստեղ, Ռուսաստանի կենտրոնում: Պարզ և, վոր ՌՍՖՍՀ անտեսական քաղաքականությունը կիրառելիս անպայման պետք և նկատի ունենալ տնտեսական կացության, դասակարգային կառուցվածքի, պատմական անցյալի այն բոլոր առանձնահատկությունները, վոր մենք գտանք ծայրամասերում: Յես այլևս չեմ խոսում այնպիսի անպատեհություն-

ներքի վերացման մասին, ինչպիսին է, որինակ, Գարժողոճմատի պահանջը՝ մասնաբաշխման (разверстка) կարգով խոչըր հանձնել Կիրգիզիայում, վորտեղ մուսուլման բնակչությունը յերբեք խող չի ունեցել։ Այս որինակից յերևում է, թե մինչև վոր աստիճան չեն ուղղում հաշվե նստել կենցաղի այն առանձնաատկությունների հետ, վորոնք առաջին իսկ հանապարհորդի աչքին են ընկնում։

Ինձ հենց նոր մի տոմսակ (записка) տվին՝ խնդրելով պատասխանել ընկ. Չիչերինի հողվածին²⁵։ Ընկերներ, յես գտնում եմ, վոր Չիչերինի հողվածներից, վորոնք յես ուշադրությունը եմ կարգացել, բացի գրականագործությունից (литературщина)²⁶ ուրիշ վոչինչ չստացվեց։ Այնտեղ չորս սխալ կամ թյուրմացություն կա։ Նախ, ընկ. Չիչերինը հակամեա է ժխտելու իմպերիալիստական պետությունների միջև յեղած հակասությունները՝ զերազնահատելով իմպերիալիստների ինտերնացիոնալ միավորումը և աչքաթող անելով, թերազնահատելով իմպերիալիստական խմբերի ու պետությունների միջև յեղած այն ներքին հակասությունները, վորոնք գոյություն ունեն և պատերազմ են ծնում (Յրանսիա, Ամերիկա, Անգլիա, Ճապոնիա և այլն)։ Նա զերազնահատել է իմպերիալիստական վերնախավերի միավորման մոմենտը և թերազնահատել է այն հակասությունները, վոր կան այդ տրեստի ներսում։ Իսկ մինչդեռ՝ այդ հակասությունները կան, և նրանց վրա յես խարսխվում Արագործողոճմատի գործունեությունը։ Ապա՝ ընկ. Չիչերինը թույլ է տալիս յերկրորդ սխալը։ Նա թերազնահատում է այն հակասությունները, վոր գոյություն ունեն իշխող մեծ պետությունների և նորերս կազմված ազգային պետությունների միջև (Չեխո-Սլովակիա, Ահաստան, Ֆինլանդիա և այլն), վորոնք ֆինանսապես և ուղղակիանապես յենթարկված են այդ մեծ պետություններին։ Ընկ. Չիչերինը միանգամայն աչքաթող է արել, վոր, ջնայած ազգային այդ պետությունների յենթարկված վիճելուն մեծ պետություններին կամ, ավելի ճիշտը, ջնորհիվ այդ յենթարկման՝ մեծ պետությունների և այդ պետությունների միջև կան հակասություններ, վորոնք արտահայտվեցին, որինակ, Ահաստանի, Եստանիայի և այլոց հետ ունեցած բանակցությունների ժամանակ։ Արագործողոճմատի գոյության իմաստը հենց այն է, վոր այդ բոլոր հակասությունները հաշվի առնի, նրանց վրա հենվի, խուսանավի (лабыровать) այս հակասությունների շրջանակներում։ Ամենաապշեցուցիչ կերպով ընկ. Չիչերինը թերազնահատել է այս մոմենտը, Ընկ. Չիչերինի յերրորդ սխալն այն է, վոր նա չափազանց շատ է խոսում ազգային ինքնորոշման մասին, վորը, իրոք, դարձել է իմպերիալիստների կողմից հարմարարար ուղտագործվող մի դատարկ լողունդ։ Ընկ. Չիչերինը տարրինակ կերպով մուսացել է, վոր մենք այս լողունդին արդեն յերկու տարի յես, ինչ հրաժեշտ ենք տվել։ Այդ լողունդը մեր ծրագրի մեջ այլևս

չկա: Մեր ծրագրի մեջ խոսվում է վոչ թե ազգային ինքնորոշման մասին, — միանգամայն նապաղ մի լողունգ, — այլ ավելի հասակաձույլ ու պարզորոշ լողունգի մասին, — ժողովուրդների պետական անջատման իրավունքի մասին: Սրանք յերկու տարբեր բաներ են: Ընկ. Զիչերինն իբրև հողվածների մեջ տարրերակ կերպով հաշվի չի առնում այս մոմենտը, վորի պատճառով նրա բոլոր առարկութունները մի լողունգի դեմ, վորը նապաղ է դարձել, անգնդակ կրակոցի բնույթ են ստանում, վորովհետև վոչ յես իմ թեղիներում, վոչ էլ կուսակցութայն ծրագիրը վոչ մի խոսքով չեն հիշատակում ինքնորոշման մասին: Այնտեղ խոսվում է միայն ժողովուրդների պետական անջատման իրավունքի մասին: Բայց զազութներում բորբոքվող ազատագրական շարժման տվյալ մոմենտում մեզ համար այդ լողունգը հեղափոխական մի լողունգ է հանդիսանում: Վորքան վոր խորհրդային պետութունները կամավոր սկզբունքներով միավորվում են իրրև Ֆեդերացիա, այդչափ էլ անջատման իրավունքը ԻՍՖՅՆՆ մեջ սանոց ժողովուրդների իսկ կաժքով Թում է չազատորոշված: Իսկ վորքան վոր մենք գործ ունենք այն զազութների հետ, վորոնք գտնվում են Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Ամերիկայի, Ճապոնիայի նահկերում, վորքան վոր մենք գործ ունենք այնպիսի յենթարկված յերկրների հետ, ինչպիսիք են Արարիան, Միջագետքը, Թյուրքիան, Հնդկաստանը, այսինքն՝ այն յերկիրների հետ, վորոնք Անտանտի զազութներ են, այդչափ էլ ժողովուրդների անջատման իրավունքի լողունգը հեղափոխական լողունգ է, և հրաժարվել նրանից՝ նշանակում է Անտանտին ձեռնառնանել: Զորբորդ թյուրիմացութունը՝ դա — գործնական ցուցումների բացակայութունն է ընկ. Զիչերինի հողվածներում: Հողվածներ գրելըն իհարկե, հեշտ է, բայց զրանք չընկ. Ստալինի թեղիների դեմ՝ վերնագրելու համար պետք է առաջադրել վորևև լուրջ բան, թեկուզ գործնական հակառակարկներ: Այնինչ՝ յես նրա հողվածներում չզատա գործնական վոչ մի առաջարկ, վորին արժեքար ունկնդրել:

Յես վերջապես եմ, ընկերներ: Մենք յեկանք հետևյալ յեզրակացութուններին: Բուրժուական հասարակութունը վոչ միայն անընդունակ յեղավ լուծելու ազգային հարցը, այլ, ընդհակառակը, այն շուտեւելու իր փորձերով նա ազգային հարցը բորբոքեց ու դարձրեց զազութային հարց է իբր դեմ ստեղծեց մինոր հակառակ, վորը ձգվում է Իտալիայից մինչև Հնդկաստան: Միակ պետութունը, վորն ընդունակ է դնելու և լուծելու ազգային հարցը՝ դա այն պետութունն է, վորը կենված է արտագրութայն միջոցների ու գործիքների կոլեկտիվ սեփականութայն վրա, այն է՝ խորհրդային պետութունը: Խորհրդային Ֆեդերատիվ պետութայն որով այն չկան վոչ ճնշված, վոչ էլ իշխող ազգութուններ, ազգային ճնշումը վոչնչացված է, բայց, էին բուրժուական հասարակակարգից ժառանգած՝ ավելի կուլտուրական ու պակաս կուլտուրական

ազգութիւններէ փաստական անհազատութեան (կուլտուրական, տընտեսական, քաղաքական) հետեանքով, ազգային հարցը ստանում է մի ձև, զորք պահանջում է մշակել այնպիսի միջոցառումներ, զորոնց նպատակն է հեշտացնել հետամնաց ժողովուրդների աշխատավորական մասաների համար անտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական առաջադիմութիւնը, նրանց հնարավորութիւն տալ համեկու առաջ անցած կենարժեքական — պրոլետարական — Ռուսաստանին: Սրանից բխում են զորժնական այն առաջարկները, զորոնք կազմում են ազգային հարցի վերաբերմամբ իմ առաջարկած թեկնանքի յերբորդ բաժնի բովանդակութիւնը: (Մափանաշուրյուններ):

ՅԵԶՐԱՓՈՒԿԱԿՄԱՆ ԵՈՍԻՐ

Ընկերներ, Ազգային հարցի վերաբերյալ դիտկուրալում ամենաշնորհը տվյալ համազուգումի համար՝ դա — այն է, զոր մենք ազգային հարցի վերաբերյալ ղեկարացրանքից՝ Ռուսաստանի վարչական վերաբաժանմամբ անցել ենք հարցի զորժնական դրմանը: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան սկզբին մենք սահմանափակվում էինք ժողովուրդների անշտաման իրավունքների ղեկարացրալով: Հետամնաց ժողովուրդների աշխատավորական մասաները Ռուսաստանի պրոլետարիատի հետ մտակացնելու շահերից յենելով 1918 թ. և 1920 թ. մենք աշխատանք էինք կատարում՝ Ռուսաստանն ըստ ազգային հատկանիշի վերաբաժանման յենթարկելու զժողովուրդի ներկայումս մենք այս համազուգումում զուտ զորժնական հոգի վրա հարց ենք դնում այն մասին, թե աշխատավորական մասաների ու մանր բուրժուական տարրերի նկատմամբ ինչպիսին պէտք է լինի կուսակցութեան քաղաքականութիւնը Ռուսաստանի հետ կապված ազատում մարդերի և անկախ հանրապետութիւնների ներսում: Այս պատեառով ինձ ազգեցրեց ընկ. Չատոնսկու հայտարարութիւնն այն մասին, թե ձեզ առաջարկված թեղիաները վերացական բնույթ են կրում. յես ձեռքումս ունեմ նրա սեփական թեղիաները, զորոնք նա, չըղիտես ինչու, շտաշտարեց համազուգումի ուշադրութեանը, — թեղիաներ, զորտեղ ինձ չհաջողվեց գտնել զորժնական բնույթի վոչ մի առաջարկ, — բառացի վոչ մի, բացառութեամբ, զուցի, մի առաջարկի այն մասին, զոր «ԲՍՃԽՆ» անունը փոխարինվի «Արևելա-յեվրոպական» բառով, իսկ «Ռուսաստանյան» բառը՝ «Ռուսական» կամ «վելիկոուսական» բառով: Այս թեղիաների մեջ զորժնական ուրիշ առաջարկներ յես չգտա:

Յես այժմ անցնում եմ հաջորդ հարցին: Պետք է հայտարարեմ, զոր յելույթ ունեցող պատվիրակներից յես ափելին էլի սպասում: Ռուսաստանում քսաներկու ծայրամաս են հաշվում, ըստ վորում՝ այդ ծայրամասերից մի քանիսին ուժգնապես շոշափել է արդյունաբերական զար-

գացումը, և նրանք արդյունաբերական կողմից քիչ բանով են տարբերվում Ռուսաստանից, մյուսները դեռ չեն անցել կապիտալիզմի ստադիան և արմատապես տարբերվում են կենտրոնական Ռուսաստանից, յերբորդները բոլորովին ձեռնկաթ են: Թեղիսների մեջ անհարին և ընդգրկել ծայրամասերի այս ամբողջ բազմազանությունը իր ամբողջ կենդանությունը: Ձի կարելի պահանջել, վոր ամբողջությամբ առած վողջ կուսակցություն համար նշանակություն ունեցող թեղիաները կրեն միայն թուրքեստանական, միայն աղբրեջանական կամ միայն ուկրաինական բընույթ: Անհրաժեշտ և բոլոր ծայրամասերի համար ընտրող ընդհանուր գծերը վերցնել և մտցնել թեղիաների մեջ՝ վերանալով մասնավորից: Թեղիաներ մշակելու այլ մեթոդներ զոյություն չունեն բնություն մեջ: Անհրաժեշտ և միջանի խմբի բաժանել վոչ-վելիկոուսական ազգությունները, վոր և արված և թեղիաներում: Վոչ-ուսական ազգությունները մոտ 65.000.000 հոգի յեն: Այդ բոլոր՝ վոչ-ուսական ազգությունների համար ընտրող ընդհանուր գիծն այն և, վոր նրանք, իրենց պետականությունը զարգացնելու իմաստով վերցրած, հետ են մնացել կենտրոնական Ռուսաստանից: Մեր խնդիրն և՛ գործ դնել բոլոր ջանքերը նրա համար, վորպեսզի ոգնենք այդ ազգություններին, նրանց պրոլետարիան, նրանց աշխատավորական տարրերին՝ զարգացնելու իրենց մոտ մայրենի լեզվով խորհրդային պետականությունը: Այս ընդհանուրը նշված և թեղիաներում, նրանց զործնական մասում: Ապա, յեթե գնանք ծայրամասերի առանձնահատկությունների հետագա կենդանացման ուղիով, հարկ կլինի գտնել վոչ ուսական ազգությունների մոտ 65.000.000 հոգի ընդհանուր գումարից մի 30 միլիոն թյուրքական բնակչությունը, վոր կապիտալիզմի բովով չի անցել: Ընկ. Միկոյանը իրավացի չե՛ ասելով, թե Աղբրեջանը վորտեղ կողմերով բարձր և ուսական զավաճներից, Նա, ակներևորեն, Բագուն շփոթում և Աղբրեջանի հետ: Բագուն անել և վոչ թե Աղբրեջանի ընդերքից, այլ վերևից կառուցված՝ Նորելի, Ռոտշիլդի, Վիշուտի և այլոց ջանքերով: Ինչ վերաբերում և բուն Ազըրբեջանին, ապա այն ամենահետամնաց նահապետական-ֆեոդալական հարաբերությունների յերկիր և հանդիսանում: Ուստի՝ Աղբրեջանն ամբողջական առումով յես վերագրում եմ այն ծայրամասերի խմբին, վորոնք կապիտալիզմի բովով չեն անցել, և վորոնց վերաբերմամբ անհրաժեշտ և կիրառել՝ այդ ծայրամասերը խորհրդային սոստեսություն հունը ներքաշելու յուրահատուկ մեթոդներ: Այս մասին ասված և թեղիաներում: Ապա, կա մի յերբորդ խումբ, վորը ընդգրկում և 8 կամ 10 միլիոնից վոչ ավելի, — դա առավելագույն անամաբուծական ցեղերն են, վորտեղ տոճական կենցաղը տակավին կենդանի յե, և վորոնք դեռ չեն անցել հոգազործական սոստեսության: Իրանք գլխավորապես կիրգիզներն են, թուրքեստանի հյուսիսային մասը, բաշկիրները, չեչենները, ոսերը:

ինչպէս շնորհաբար Ազգութեան խնամքով աշխարհը անհրաժեշտ է, վոր նրանք ազատվեն անհրաժեշտ հողով: Այստեղ կիրթիվներին խոսք չափին, վերաբանութեան շնորհով զազարեցրին: Նրանք ափելի շատ բան կատելին այն մասին, թե ինչ տանջանքներ են ապրում լեռնային Բաշկիրիան, Կիրթիլիան ու լեռնականները, վորոնք առանց հողի բնաջինջ են լինում: Բայց այն, ինչ այս առթիվ ասաց Սաֆարովը, դա վերաբերում է միայն 8—10 միլիոն բնակչութեան կազմող մի խմբի: Ուստի, միտք չունի ընդ. Սաֆարովի գործնական առաջարկները տարածել բոլոր ժայռամասերի վրա, վորովհետև վոչ-ուսուսական ազգութեան ներքին մտայն համար— իսկ նրանք մոտ 55 միլիոն են— այդ ուղղութեամբ վոչ մի նշանակութեամբ չունեն: Ահա թե ինչու յես, չառարկելով առանձին կետերի այն կոնկրետացման, լրացումների ու բարելավումների դեմ, վոր մայրեց Սաֆարովը և վորոնք վերաբերում են ազգութեան ներքին վորոշ խմբերին, պետք է ասեմ, վոր չի կարելի ունիվերսալացնել այդ ուղղութեամբ: Ապա, յես պետք է դիտողութեամբ անեմ ընդ. Սաֆարովի մի ուղղման առթիվ: Նրա ուղղութեան շնորհիվ մեկի մեջ ապրել և մի ֆրակ՝ ժողովային-կուլտուրական ավտոնոմիային՝ մասին:

«Մինչև Լեռնականներին կողմնորոշութեամբ, — ասած է այնտեղ, — Ռուսաստանի արևելյան ժայռամասերի զոգոթային և կիսազոգոթային ժողովուրդները, շնորհիվ իմպերիալիստական քաղաքականութեան, զրկված են ինչ ասեմ մի Ընտրութեան շնորհիվ՝ սեփական ազգային-կուլտուրական ինքնորոշման, մայրենի լեզվով կրթվելու միջոցով հողորդակց լինելու կապիտալիստական քաղաքակրթութեան նվաճումներին» և այլն:

Յես պետք է ասեմ, վոր այս ուղղութեամբ յես չեմ կարող բնորոշել վորովհետև նրանից բուժողովի հոս և փչում: Այդ բուժողական ձևակերպում է՝ ազգային-կուլտուրական ինքնորոշում: Մենք վաղուց հրաժեշտ ենք ավել ինքնորոշման մշուշային լողուններին — զրանք վերականգնել հարկավոր չէ: Ընդամենը՝ այս ամբողջ նախադասութեանը բառերի ամենամանրնական համակցութեամբ և:

Այստեղ յես մի տոմսակ ունեմ այն մասին, վոր մենք, կոմունիստներս, իրր թե արհեստականորեն բելոսուսական ազգութեամբ ենք արմատավորում: Դա ճիշտ չէ, վորովհետև զոյութեամբ ունի բելոսուսական ազգութեամբ, վորն ունի ուս լեզվից տարբեր իր լեզուն, ուստի և բելոսուսական ժողովուրդի կուլտուրան կարելի չէ բարձրացնել միայն նրա մայրենի լեզվով: Հենց այսպիսի ճանքը հինգ տարի սրանից առաջ լավում էլին Ուկրաինայի մասին, ուկրաինական ազգութեամբ մասին: Իսկ դեռ մոտ անցյալում ասում էլին, թե ուկրաինական հանրապետութեամբ և ուկրաինական ազգութեամբ գերմանացիների հորինվածքն են: Մինչդեռ, պարզ է, վոր ուկրաինական ազգութեամբ զոյութեամբ ունի, և նրա կուլտուրան զարգացնելը կոմունիստներին պարտականութեամբ է: Մ. Սալիմ—8

և Ձի կարելի պատմութեան դեմ զնալ: Պարզ և վոր, յեթե Ուկրաինայի քաղաքներում մինչև այժմ տակավին ուսական տարրերն են զերակռում, ապա այդ քաղաքները ժամանակի ընթացքում անխուսափելիորեն կուկրաինացվին: Մի քառասուն տարի սրանից առաջ Ռիգան գերմանական քաղաք էր հանդիսանում, բայց վորովհետև քաղաքները գյուղերի հաշվին են աճում, իսկ գյուղն ազգութեան պահպանողն է, ուստի Ռիգան այժմ զուտ լատիշական քաղաք է: Սրանից մի հիսուն տարի առաջ Հունդարիայի բոլոր քաղաքները գերմանական բնույթ ունեյին, այժմ դրանք մաջարացել են: Նույն այս բանը կլինի Բելուսիսիայի վերաբերմամբ, վորի քաղաքներում դեռևս գերակշռում են վոլգերուսները:

Վերջացնելով յեզրափակման խոսքս՝ համազումարին առաջարկում եմ ընտրել մի հանձնաժողով, վորի մեջ պետք է մանեն մարդերի ներկայացուցիչները՝ թեղիաների այն գործնական առաջարկների հետազոտողներն ապամբ համար, վորոնք հետաքրքրում են մեր բոլոր ծայրամասերին: (Մափաճարութիւններ):

ՍԱՆՏԱՄԱՆԻՈՑ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱԿՑ
 ԿՈՍՏԱՅՆՍՊՈՒԼԻՍԻՆ ԵՄԵՐՍՅՈՒՆ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱԿՑ
 ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԿ ԿՈՄՍՅՈՒՆԱԿՑ
 ԴԻՅ, 1911 թ.

Ազգային հարցի այն դրուժը, վոր տվել են կոմունիստները, եյապես տարբերվում է դրա այն դրուժից, վորին հետևում են II ու II^{1/2} Ինտերնացիոնալի²⁰ գործիչները, բոլոր և ամեն տեսակի «սոցիալիստական», «սոցիալ-դեմոկրատական», մենշեիկյան, կեյսերական ու նման այլ կուսակցությունները:

Առանձնապես կարևոր է նշել չորս հիմնական մոմենտներ, վորպես ազգային հարցի նոր գրման ամենաբնորոշ տարրերիչ հատկանիշներ, վորոնք սահման են գնում ազգային հարցի հին ու նոր ըմբռնման միջև:

Առաջին մոմենտը՝ դա—ազգային հարցի՝ վորպես մասի՝ ձուլումն է գաղութների ազատագրման ընդհանուր հարցի՝ վորպես ամբողջի՝ հետ: II Ինտերնացիոնալի գարաշրջանում ազգային հարցը սովորաբար պարփակվում էր այնպիսի հարցերի նեղ շրջանով, վորոնք վերաբերում են բացառապես «քաղաքակիրթ ազգերին»: Իռլանդացիներ, չեխեր, լեհեր, ֆիններ, սերբեր, հայեր, հրեաներ ու Յեվրոպայի միջանի այլ ազգություններ—այս և իրավապահաս ժողովուրդների այն շրջանը, վորոնց բախտով հետաքրքրվում էր II Ինտերնացիոնալը: Ասիական ու աֆրիկական սպանյակ ու հարյուր միլիոնավոր ժողովուրդները, վորոնք յննթակա յնն ամենակոտորտ ու ամենազաժան ձևի ազգային ճնշման, սովորաբար «սոցիալիստներին» տեսադաշտից դուրս էլին մնում: Սպիտակներին ու սևերին, «անկուլտուրական» նեգրերին ու «քաղաքակիրթ» իռլանդացիներին, «հեռաձայն» հնդկացիներին ու «չուսավոր» լեհերին վարանում էլին միևնույն շարքը դասեր: Լուելյայն յննթադրվում էր, վոր, չեթե հարկավոր էլ և պայքարել յեվրոպական իրավապահաս ազգությունների ազատագրման համար, ապա «կարգին սոցիալիստներին» բնավ սաղական չէ լրջությամբ խոսել գաղութների ազատագրման մասին, վորոնք «անհրաժեշտ են» «քաղաքակիրթության» «պահպանման» համար: Այս,—ներեցեք արտահայտությունս,—սոցիալիստները չեն ևլ յննթադրել, վոր ազգային ճնշման վոշնչացումը Յեվրոպայում աներևակայելի յն, առանց Ասիայի ու Աֆրիկայի գաղութային ժողովուրդներն իմպերիալիզմի ճնշումից ազատագրելու: վոր առաջինն որ-

զանապէս կապված և յերկրորդի հետ: Կոմունիստներն առաջինն ելին, վոր հայտարարեցին ազգային հարցի ու զազութների հարցի միջև յեղած կապակցութիւնը, թեորեսիկորեն հիմնավորեցին այդ կապակցութիւնը և այն դրին իրենց հեղափոխական պրակտիկայի հիմքում: Սրանով իսկ վոճնչացվեց սպիտակների ու սևերի միջև, իմպերիալիզմի՝ սևուլուրականն՝ ու բանկուլուրականն՝ սարուկների միջև յեղած պատը: Այս հանգամանքը նշանակելիորեն հեշտացրեց՝ ընդհանուր թշնամու դեմ, իմպերիալիզմի դեմ հետաձայն զազութների մղած պայքարն առաջավոր պրոլետարիատի մղած պայքարի հետ կոորդինացիայի յենթարկելու գործը:

Յերկրորդ մասնեք՝ դա—ազգերի ինքնորոշման իրավունքի ճապաղ լողունգն ազգերի ու զազութների պետական անջատման, ինքնուրույն պետութիւն կազմելու իրավունքի հեղափոխական պարզ լողունգով փոխարինելն և: Թոսելով ինքնորոշման իրավունքի մասին՝ II Ինտերնացիոնալի գործիչները սովորաբար ակնարկ անգամ չեյին անուս պետական անջատման իրավունքի մասին,—ինքնորոշման իրավունքը, լավագույն դեպքում, մեկնաբանվում եր իրրև ավտոնոմիայի իրավունք ընդհանրապէս: Ազգային հարցի բնասնազեաները,—Շպրինգերն ու Բուսերը,—նույնիսկ այնտեղը հասան, վոր ինքնորոշման իրավունքը վերածեցին Յեվրոպայի ճնշված ազգերի կուլուրական ավտոնոմիայի իրավունքի, այսինքն՝ իրենց կուլուրական հիմնարկներն ունենալու իրավունքի, քսվորում ամբողջ քաղաքական (ու տնտեսական) իշխանութիւնը տիրապետող ազգութիւն ձեռքին եր թողնվում: Այլ կերպ ասած, իրավապակաս ազգերի ինքնորոշման իրավունքը վերածվեց տիրապետող ազգերի արտոնութիւն՝ տիրանալու քաղաքական իշխանութիւն, ըստ վորում պետական անջատման հարցը բացառվեց: II Ինտերնացիոնալի զազափարական պարագլուխը, Կուսցիկին հիմնականում միացավ ինքնորոշման վերաբերյալ Շպրինգեր-Բուսերի սված այս՝ ըստ ելութիւն իմպերիալիստական մեկնաբանութիւնը: Զարմանալի չե, վոր իմպերիալիստները, ըբռնելով ինքնորոշման լողունգի այս՝ իրենց համար հարմար առանձնահատկութիւնը՝ այն հայտարարեցին իրենց սեփական լողունգ: Հայանի յե, վոր ժողովուրդների ստրկացման նպատակներ հետապնդող իմպերիալիստական պատերազմը մղվում եր ինքնորոշման գրոշի ներքու: Այսպէս ինքնորոշման ճապաղ լողունգը ազգերի ազատագրման, ազգերի հայասարութիւն գործիքից վերածվեց ազգերին ձեռնասուն դարձնելու գործիքի, ազգերին իմպերիալիստներին հնազանդ պահելու գործիքի: Վերջին տարիներում իրերի ընթացքը ամբողջ աշխարհում, հեղափոխութիւն տրամաբանութիւնը Յեվրոպայում, վերջապէս, ազատագրական շարժման անուրը զազութներում պահանջում ելին, վորպէսզի ռեակցիոն դարձած այդ լողունգը

զենն շարժվի և փոխարինվի մի ուրիշ, հեղափոխական լողունըով վորը կարողանում և ցրել իրավապահաս ազգերի աշխատավոր մասսաների կողմից տիրապետող ազգերի պրոլետարիատի նկատմամբ տածած անվերատանուխթյան միջուկը, կարողանում և մաքրել ճանապարհը՝ դեպի ազգերի հավասարությունը և դեպի այդ ազգերի աշխատավորների միասնությունը: Այդպիսի լողունը և հանդիսանում կոմունիստների առաջադրած՝ իրավապահաս ազգերի ու գաղութների պետական անջատման իրավունքի լողունը: Այդ լողունը արժանիքն այն և, վոր այն՝

ա) զոհնշացնում և կասկածների ամեն մի հիմք, թե մի ազգի աշխատավորությունը հափշտակողական ձգտումներ ունի մի այլ ազգի աշխատավորության վերաբերմամբ, հետևաբար, փոխադարձ վատանուխթյան և կամավոր միավորման հող և պատրաստում:

բ) պոկում և խմբերխախտաների դիմակը, վորոնք կեղծաբար ինքնորոշման մասին են շաղակրատում, բայց աշխատում են հնազանդության մեջ պահել, իրենց խմբերխախտական պետության շրջանակներում պահել իրավապահաս ժողովուրդները և գաղութները, և դրանով իսկ խորացնում են այս վերջինների ազատագրական պայքարը խմբերխախմբի գեմ:

Հազիվ թե հարկ կա ապացուցելու, վոր ուսական բանվորները չենին նվաճի Արևմուտքի ու Արևելքի իրենց այլազգի ընկերների համարանքը, յեթև իշխանությունը վերցնելով, չհոչանկեն ժողովուրդների պետական անջատման իրավունքը, յեթև դործով չապացուցեն ժողովուրդների անկապակի այս իրավունքը՝ կենսագործելու իրենց պատաստակամությունը, յեթև չհրաժարվեն, ասեմք, Ֆինլանդիայի նկատմամբ ունեցած «իրավունքից» (1917 թ.), յեթև դորքը չհանենին հյուսիսային Պարսկաստանից (1917 թ.), յեթև չհրաժարվեն Մոնղոլիայի, Չինաստանի վորտչ մասի վերաբերյալ պահանջներից և այն և այն:

Նույնքան ևլ անկասկածելի յե, վոր յեթև խմբերխախտաների՝ ինքնորոշման դրոշով հմտորեն քաղաքկված քաղաքականությունը Արևելքում վերջին մամանակներս, այնուամենայնիվ, կրում և անհաջողություն անհաջողության կետերից, ապա այդ, ի միջի այլոց, նրանից և, վոր այդ քաղաքականությունն այնուող հանդիպից ուժեղացող ազատագրական շարժման, վորն անկ և ժողովուրդների պետական անջատման իրավունքի լողունը լողով մղվող ազիտացիայի հողի վրա: Այս բանը չեն հասկանում II և II ¹/₂ Իստերնացիոնալի հերոսները, վորոնք շանասիրարար վատարանում են Բագվի «Գործողության և պրոպագանդի խորհուրդը»¹⁰¹ նրա թույլ տված միջանի, վոչ-եյակիան վրիպումների համար, բայց այս բանը կհասկանա ամեն վոք, ով նեղություն հանձն կարնի մանովմանալու հիշյալ «Մորհրդի» գործունեյությանը՝ նրա գոյության

մի տարում և ասիական ու ամֆրիկական զաղութները վերջին յերկու-
յերեք տարվա ազատագրական շարժմանը:

Յերարդ մոմենտը՝ ազգային-զաղութային հարցի ու կապիտալի իշ-
խանության հարցի, կապիտալիզմի տապալման, պրոլետարիատի դիկ-
տատուրայի հարցի միջև յեղած կապը, որգանական կապը հայտնաբե-
րեն և: II Ինտերնացիոնալի դարաշրջանում իր ծավալով մինչև ծայր
աստիճան նեղ դարձված ազգային հարցը սովորաբար դիտվում էր ա-
ռանձին վերցրած, առանց կապակցվելու գալիք պրոլետարական հեղա-
փոխության հետ: Լույսայն յենթադրվում էր, թե ազգային հարցը կլուծ-
վի «բնականորեն» մինչև պրոլետարական հեղափոխությունը, կապիտա-
լիզմի շրջանակներում մի շարք ռեֆորմներ կիրառելու միջոցով, թե
պրոլետարական հեղափոխությունը կարող է կատարվել առանց ազգա-
յին հարցի հիմնական լուծման, և, ընդհակառակը, ազգային հարցը կա-
րող է լուծվել առանց կապիտալի իշխանությունը տապալելու, առանց
պրոլետարական հեղափոխության և մինչև այդ հեղափոխությունը:
Իրերի մասին յեղած այս՝ ըստ էության իմպերիալիստական՝ հայացքը
կարմիր թիվի պես անցնում է Շարլինգերի և Բաուների՝ ազգային հար-
ցի վերաբերյալ հայտնի ալիստությունների միջով: Բայց վերջին տաս-
նամյակը յերևան հանեց ազգային հարցի այսպիսի ըմբռնման ամբողջ
սխալականությունը, ամբողջ նեխավածությունը: Իմպերիալիստական պա-
տերազմը ցույց տվեց, իսկ վերջին տարիների հեղափոխական պրակտիկան
մի ավելորդ անգամ հաստատեց, Վոր՝

1) ազգային և զաղութային հարցերն անբաժանելի յեն կապիտալի
իշխանությունից ազատագրվելու հարցից:

2) իմպերիալիզմը (կապիտալիզմի բարձրագույն ձևը) չի կարող
գոյություն ունենալ առանց իրավապակաս ազգերի և զաղութների քա-
ղաքական ու անտեսական սարկացման:

3) իրավապակաս ազգերն ու զաղութները չեն կարող ազատագրու-
վել առանց կապիտալի իշխանության տապալման:

4) պրոլետարիատի հաղթությունը չի կարող հաստատուն լինել
առանց իրավապակաս ազգերն ու զաղութներն իմպերիալիզմի ճնշումից
ազատագրելու:

Յեթև Յեվրոպան ու Ամերիկան կարող են կոչվել սոցիալիզմի ու
իմպերիալիզմի միջև մզվող հիմնական մարտերի ֆրոնտ, ասպարեզ, ասպ
իրավապակաս ազգերն ու զաղութներն իրենց հումքով, վառելիքով,
պարենով, մարդկային նյութի հսկայական պաշարով պետք և ճանաչ-
վեն վորպես իմպերիալիզմի թիկունք, ռեզերվ: Պատերազմը շահելու
համար պետք է վոչ միայն ճակատում հաղթել, այլև հեղափոխականաց-
նել հակառակորդի թիկունքը, նրա ռեզերվները: Ուստի, համաշխարհա-
յին պրոլետարական հեղափոխության հաղթությունը միայն այն ժամա-

նակ կարելի չե ապահովված համարել, յնթե պրոլետարիատը կարողանա իր սեփական հեղափոխական պայքարը զուգակցել իրավապահաս ազգերի ու զաղութների աշխատավորական մասսաների ազատագրական շարժման հետ՝ ընդգեմ իմպերիալիստների իշխանութան, հանուն պրոլետարիատի դիկտատուրայի: II և II ³/₂ Խտերնացիոնալի գործիչներն այս «մանրունքն» աչքաթող են արել՝ ազգային-զաղութային հարցը կարելով իշխանութան հարցից՝ Արևմուտքում անող պրոլետարական հեղափոխութան դարաշրջանում:

Զորքող մոմենտը՝ դա — ազգային հարցի մեջ նոր տարր, ազգութունների փաստական (և ի՞նչ թե միայն իրավական) հավասարեցման տարր մայնեն (սոցիալիստ, աշակցութուն հետամնաց ազգություններին՝ նրանցից առաջ անցած ազգությունների կուլտուրական ու տնտեսական մտկորդակին բարձրանալու համար), վորպես տարրեր ազգությունների աշխատավոր մասսաների միջև յեղբայրական համագործակցություն հաստատելու պայմաններից մեկը: II Խտերնացիոնալի դարաշրջանում սովորաբար սահմանափակվում էյին շաղախին իրավահավասարություն՝ հռչակելով. լավագույն դեպքում՝ այսպիսի իրավահավասարություն կենսագործելու պահանջից դենը չէյին գնում: Բայց ազգային իրավահավասարությունը, վորն ըստինքյան քաղաքական մի շատ կարևոր նվաճում է, որից և անում, սակայն, դատարի հնչյուն մնալու, յնթե այս շատ կարևոր իրավունքի ոգտագործման համար առկա չեն բավականաչափ սեուրաներ ու հնարավորություններ: Անկասկած է, վոր հետամնաց ժողովուրդների աշխատավորական մասսաներն անկարող են այն չափով ոգտագործել շաղախին իրավահավասարությամբ՝ նրանց ընձևեած իրավունքները, ինչ չափով կարող են ոգտագործել այդ իրավունքները առաջավոր ազգությունների աշխատավորական մասսաները. իրեն զգալ և ապրիս անցյալից ժառանգած՝ ազգությունների այն փաստական անհավասարությունը (կուլտուրական, տնտեսական), վորը չի կարելի վոհնչացնել մի-յերկու տարում: Այս հանգամանքն առանձնապես ուժեղ կերպով և զգացվում Ռուսաստանում, վորտեղ մի շարք ազգություններ չեն կարողացել անցնել, իսկ միջանիսն էլ ընսով վտոջ չեն գրել կապիտալիզմի ճանապարհը, չունեն կամ գրեթե չունեն իրենց պրոլետարիատը, վորտեղ, ջնայած արդեն իրականացված լրակատար ազգային իրավահավասարության՝ այդ ազգությունների աշխատավորական մասսաները իրենց կուլտուրական ու տնտեսական հետամնացության պատճառով անզոր են բավականաչափ ոգտագործելու իրենց ձևոք բերած իրավունքները: Այդ անհավասարությունն էլ ավելի չե ուժեղ զգացվելու Արևմուտքում՝ պրոլետարիատի հաղթելու շնորհիվ յալ սրը», յերբ անխուսափելիորեն հրապարակ կզան դարգացման ամենատարրեր աստիճանների վրա կանգնած բաղձաթիվ հետամնաց գա-

դուքներն ու կիսագաղութները: Հենց այս պատճառով անհրաժեշտ է, վոր առաջավոր ազգերի հաղթած պրոլետարիատը ոգնության գա, իրական ու տեսական ոգնության՝ հետամնաց ազգությունների աշխատավոր մասսաներին—նրանց կուլտուրական ու տնտեսական զարգացման գործում, վոր նա ոգնի վերջիններին՝ բարձրանալու զարգացման բարձրագույն աստիճանին, հասնելու առաջ անցած ազգություններին: Առանց այդպիսի ոգնության անկարելի չէ գլուխ բերել զանազան ազգերի ու ժողովուրդների աշխատավորների այն խաղաղ համակեցությունն ու յեղբայրական համագործակցությունը համաշխարհային միասնական տնտեսության մեջ, վորոնք այսպես անհրաժեշտ են սոցիալիզմի վերջնական հաղթանակի համար:

Բայց սրանից հետևում է, վոր չի կարելի սահմանափակվել միմյազայն շարժումներն իրավահավասարությամբ, վոր անհրաժեշտ է շարժային իրավահավասարությունից անցնել ազգությունների փաստական հավասարեցման միջոցներին, գործնական այսպիսի միջոցառումներ մշակելուն ու կենսագործելուն, վորոնք վերաբերում են՝

- 1) հետամնաց ազգերի ու ժողովուրդների տնտեսական կացության, կենցաղի, կուլտուրայի ուսումնասիրությանը.
- 2) նրանց կուլտուրայի զարգացմանը.
- 3) նրանց քաղաքական լուսավորությանը.
- 4) նրանց աստիճանաբար ու անհիվանդազին կերպով տնտեսության բարձրագույն ձևերին հաղորդակից դարձնելուն.
- 5) հետամնաց ու առաջավոր ազգությունների աշխատավորների միջև տնտեսական համագործակցություն գլուխ բերելուն:

Մրանք են այն չորս հիմնական մոմենտները, վորոնք բնորոշում են կոմունիստների կողմից տրված՝ ազգային հարցի նոր դրումը:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան ուժը, ի միջի այլոց, այն է, վոր նա, ի տարրերութեան արեւմուտքի հեղափոխութեաններէր, առասական պրոլետարիատի շուրջը համախմբեց բազմաթիւն մանր բուրժուազիան է, ամենից առաջ, նրա ամենահուժկու և բազմաքանակ շերտերը — գյուղացիութեանը: Դրանով իսկ առասական բուրժուազիան մեկուսացվեց, թողնվեց առանց բանակի, իսկ առասական պրոլետարիատը դարձավ յերկրի բախտը վորոշողը: Ռուսական բանվորներն առանց այս բանի իրենց ձեռքին չէին պահի իշխանութեանը:

Յազազութեան, ազրարային հեղաշրջում և ազգութեանների ազատութեան — սրանք են այն յերեք հիմնական մոմենտները, վորոնք առասական պրոլետարիատի կարմիր դրոշի շուրջը հազաքեցին անձայրածիր Ռուսաստանի ավելի քան քսան ազգութեանների գյուղացիներին:

Այստեղ առաջին յերկու մոմենտի մասին խոսելու անհրաժեշտութեան չկա — դրանց մասին գրականութեան մեջ արդեն բավականաչափ խոսվել է, դեռ նրանք, ասենք, իրենք են իրենց մասին խոսում: Ինչ վերաբերում է յերրորդ մոմենտին — առասական կոմունիստների ազգային քաղաքականութեանը, — ապա նրա կարևորութեանը, յերևի, տակավին լիովին չի դիտակցված: Ուստի, ավելորդ չի լինի նրա մասին մի քանի խոսք ասել:

Սկսենք նրանից, վոր ՌՍՖՍՀ 140 միլիոն բնակչութեանից (գուրս յեկոս՝ Թիբրանդիոն, Եստոնիան, Լատվիան, Լիտվան, Լեհաստանը) վելիկուստները կազմում են 75 միլիոնից վոչ ավելի, իսկ մնացած 65 միլիոնը ներկայացնում են վոչ-վելիկուստական ազգութեանները:

Այնուհետև, այս ազգութեանները բնակվում են գլխավորապես ծայրամասերում, այն կետերում, վորոնք ռազմական տեսակետից ամենից ավելի յեն խոցելի, ըստվորում՝ այս ծայրամասերը հարուստ են հումքով, վտակելքով, պարենային մթերքներով:

Վերջապես, այս ծայրամասերը արդյունաբերական ու ռազմական տեսակետից ավելի քիչ են դարգացած (կամ բնավ դարգացած չեն), քան կենտրոնական Ռուսաստանը, վորի հետևանքով առանց կենտրոնական Ռու-

սաստանի ռազմա-անտեսական ոգնության նրանք անկարող են պաշտպանել իրենց ինքնուրույն գոյությունը, ախպես, ինչպես վոր կենտրոնական Ռուսաստանը ի վիճակի չե պահպանելու իր ռազմա-անտեսական հզորությունը առանց ծայրամասերի վառելիքա-հումքային ու պարենային ոգնության:

Այս հանգամանքները, պլյուս կոմունիզմի ազգային ծրագրի հայտնի դրութիւնները, վորոշել են ռուսական կոմունիստների ազգային քաղաքականության բնույթը:

Այդ քաղաքականության ելութիւնը կարելի չե արտահայտել միջանի խոսքով՝ հրամարում բոլոր և ամեն տեսակի «պահանջներից» և «իրավունքներից» այն մարդերի վերաբերմամբ, վորտեղ վոչ-ուս ազգություններ են բնակված. այդ ազգությունների նկատմամբ ինքնուրույն պետական գոյության իրավունքի ճանաչում (վոչ թե խոսքով, այլ գործով). այդ ազգությունների կամավոր ռազմա-անտեսական միութիւնը կենտրոնական Ռուսաստանի հետ. ոգնութիւն հետամնաց ազգություններին՝ նրանց կուլտուրական ու անտեսական զարգացման գործում, առանց վորի այսպես կոչված «ազգային իրավանալասարութիւնը» դատարկ հնչիւն և դառնում, այս ամենը գլուխացիւնների լիակատար ապաստրկացման և ամբողջ իշխանութիւնը ծայրամասերի ազգությունների աշխատավորական տարրերի ձեռքում կենտրոնացնելու հիմունքով — այս և ռուսական կոմունիստների ազգային քաղաքականութիւնը:

Ինչ ասել կուզի, վոր իշխանության գլուխ կանգնած ռուսական բանվորներն իրենց այլազգի ընկերների և, ամենից առաջ, իրավապակաս ազգությունների ճնշված մասսաների համակրանքն ու վստահութիւնը չեյին նվաճի, յեթե գործով չապացուցեյին այսպիսի ազգային քաղաքականութիւն կենսագործելու իրենց պատրաստակամութիւնը, յեթե չհրաժարվեյին Ֆինլանդիայի վերաբերմամբ «իրավունք» ունենալուց, յեթե զորքերը դուրս չբերեյին հյուսիսային Պարսկաստանից, յեթե լիկվիդացիայի չենթարկեյին ռուսական իմպերիալիստների պահանջները Մոնղոլիայի ու Ջինաստանի վորոշ շրջանների նկատմամբ, յեթե չողնեյին նախկին ռուսաստանյան կայսրութիւնի հետամնաց ազգություններին՝ զարգացնելու մայրենի լեզվով կուլտուրան ու պետականութիւնը:

Որքան այս վստահութիւն հիման վրա յե, վոր կարողացաւ առջանալ ՌՄՖՅՆ ժողովուրդների այն անխորտակելի միութիւնը, վորի դեմ անզոր հանդիսացան «զիվանազիտական» բոլոր ու ամեն տեսակի խորամանկութիւնները և ինքնաճով իրագործված «բլուզակները»:

Դեռ աղելինն Ռուսական բանվորները չեյին կարող հաղթել Կոլչակին, Դենիկինին, Վրանգելին՝ առանց նախկին Ռուսաստանի ծայրամասերի ճնշված մասսաների համակրանքն ու վստահութիւնն իրենց կող-

մը ունենալու: Զպեսք և մոռանալ, վոր այդ խոռվարար գններալներէ գործողութիւններէ շրջանը սահմանափակվում ևր ծայրամասերէ շրջանով, վորոնք բնակված են առաջերայես վոչ- ուուսական ազգութիւններով, խոկ վերջիններս շեյին կարող չատել Կոլչակին, Իենիկինին, Վրանգելին՝ նրանց իմպերիալիստական ու ուուսացման քաղաքականութիւն համար: Անտանար, վոր միջամտեց գործին և աշակցեց այդ գններալներին, կարող ևր հենվել ծայրամասերի միայն ուուսիֆիկատորական սարքերի վրա: Սրանով նա միայն բորբոքեց ծայրամասերի բնակչութիւն տակութիւնը ղեպի խոռվարար գններալները և խորացրեց այդ բնակչութիւն համակրանքը ղեպի խորհրդային իշխանութիւնը:

Այս հանդամանքը վորոշեց Կոլչակի, Իենիկինի, Վրանգելի թիկունքներէ ներքին թուրքութիւնը և, նշանակում և, նաև նրանց նակատներէ թուրքութիւնը, այսինքն, վերջիվերջո՝ նրանց պարտութիւնը:

Բայց ուուսական կոմունիստներէ ազգային քաղաքականութիւն բարերար արդյունքները չեն սահմանափակվում ՌՍՖՖՆ և նրա հետ կապված խորհրդային հանրապետութիւններէ սահմաններով: Դրանք, ճիշտ և, անուղղակի կերպով, արտահայտվում են նույնպես հարևան յերկիրներէ վերաբերմունքով ղեպի ՌՍՖՖՆ, Թյուրքիայի, Պարսկաստանի, Ավղանստանի, Հնդկաստանի և արևելյան այլ ծայրերկիրներէ ղեպի Ռուսաստանը ունեցած վերաբերմունքի արմատական բարելավումը, — Ռուսաստան, վորն առաջներում այդ յերկիրներէ համար ճիվաղ և համարվել, — մի վրաս և, վորի գևմ այժմ վարանում և վիճել անգամ այնպիսի քաջարի քաղաքագես, վորպիսին լորդ Կերզոնն և, Հազիվ թե հարկ կատարացուցելու, վոր յեթև ՌՍՖՖՆ ներսում խորհրդային իշխանութիւն գոյութիւն չորս սարվա ընթացքում սխտեմատիկորեն չկերտուվեր վերն աւրվագծված ազգային քաղաքականութիւնը, հարևան յերկիրներէ կողմից ղեպի Ռուսաստանը յեղած վերաբերմունքի հիշյալ արմատական փոփոխութիւնը աներևակայելի կլիներ:

Ընդհանուր առմամբ՝ սրանք են կոմունիստներէ ազգային քաղաքականութիւն արդյունքները: Դրանք, այդ արդյունքները, առանձնապես պարզ են դառնում հատկապես այժմ, խորհրդային իշխանութիւն չորրորդ տարեդարձին, յերը վերջացած և ծանր պատերազմը, լայն շինարարական աշխատանքն սկսված և, և ահամա հետ ևս նայում անցած ճանապարհիչ նրա համար, վորպեսզի այն ընդդրկես մի հայացքով:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Զեկուցում խորհուրդների Համառուսաստանյան X համագումարում
1922 թ. դեկտեմբերի 26-ին

Ընկերներ, Միջանի որ սրանից առաջ, մինչև այս համագումարի բացումը, համառուսաստանյան ԿԳԿ նախագահութիւնը անդրկովկասյան հանրապետութիւնների, Ուկրաինայի և Բելուռուսիայի խորհուրդներին համագումարներից մի շարք վորոշումներ ստացավ այն մասին, վոր ցանկայի ու անհրաժեշտ և այս հանրապետութիւնները միավորել վորպէս միութենական մի պետութիւն: Համառուսաստանյան ԿԳԿ նախագահութիւնը խորհրդածեց այս հարցի շուրջը և արտահայտվեց միավորման ժամանակին լինելու ոգտին: Այս վորոշման կապակցութեամբ՝ ներկա համագումարի որակարգում դրված և հանրապետութիւններին միավորման հարցը:

Խորհրդային սոցիալիստական հանրապետութիւնների միավորման կամպանիան սկսվել և դեռևս սրանից մի յերեք-չորս ամիս առաջ, Զեռներեցութիւնն իրենց վրա վերցրին Ադրբեյջանի հանրապետութիւնը, Հայաստանինը և Վրաստանինը, ապա նրանց միացան Ուկրաինական ու Բելուռուսական հանրապետութիւնները: Կամպանիայի իմաստն այն և, վոր պայմանագրային հին հարաբերութիւնները—կոնվենցիայի հարաբերութիւնները ՌՄՖՖՀ և մյուս խորհրդային հանրապետութիւնների միջև—սպառել են իրենց, դուրս յեկավ, վոր բավական չեն: Կամպանիայի իմաստն այն և, վոր պայմանագրային հին հարաբերութիւններից անխուսափելիորեն հարկ և լինում անցնելու ավելի սերտ միավորման հարաբերութիւնների, —այնպիսի հարաբերութիւնների, վորոնք յենթադրում են միասնական միութենական պետութեան ստեղծում համապատասխան միութենական գործադիր և որենսդիր ընույթի մարմիններով, Միութեան ԿԳԿ ու Ժողկոմխորհով,—կարճ ասած, այն, ինչ առաջ շիպվածորեն կոնվենցիոն հարաբերութիւնների շրջանակներում են լուծվում՝ ներկայումս կամպանիայի ընթացքում յենթադրվում և ձևավորել վորպէս մի մշտական բան:

Վորոնք են այն պատճառները, վոր հանրապետութիւնները մղում

են զեւրբ միավորման ուղին, վորոնք են այն հանգամանքները, վոր վորոշել են միավորման անհրաժեշտությունը:

Գոյութեան ունեն յերեք խումբ հանգամանքներ, վորոնք վորոշել են խորհրդային հանրապետութեանների վորպէս միութենական մի պետութեան միավորվելու անխուսափելիութեանը:

Հանգամանքների առաջին խումբը՝ դա — այն փաստերն են, վոր վերաբերում են մեր ներքին անտեսական կացութեանը: Նախ, մեր անտեսական այն ուսուրանների սղութեանը, վորոնք հանրապետութեանների արամադրութեան տակ են մնացել յոթնամյա պատերազմի հետեանքով, — սղութեան, վորը ստիպում է մեզ միավորելու այդ սուղ միջոցները՝ նրանց ավելի ուսցիտնալ ոգտազորման և անտեսութեան այն հիմնական նյութերի դարգացման համար, վորոնք բոլոր հանրապետութեաններում կազմում են խորհրդային իշխանութեան վողնաշարը: Յերկրորդ, աշխատանքի պատմականորեն առաջ յիկած բնական բաժանումը, աշխատանքի անտեսական բաժանումը՝ մեր ֆեդերացիայի զանազան շրջանների ու հանրապետութեանների միջև: Որինակ, հյուսիսը մանուֆակտուրայի մատակարարում հարավին ու արևելքին. հարավն ու արևելքը հյուսիսին մատակարարում են բամբակ, վառելիք և այլն: Անավասիկ մարզերի միջև հաստատված աշխատանքի այս բաժանումը զրչի մի շարժումով չի կարող ջնջվել, այն պատմականորեն ստեղծված և ֆեդերացիայի անտեսական դարգացման ամբողջ ընթացքով: Յե՛վ աշխատանքի այս բաժանումը, վորը հանրապետութեանների անջատ գոյութեան պարագայում անհնարին և զարձնում առանձին շրջանների լիակատար դարգացումը, հանրապետութեաններին պարտադրում է համախմբել իրրև մի միասնական անտեսական ամբողջութեան: Յերրորդ, ամբողջ ֆեդերացիայում հաղորդակցութեան հիմնական միջոցների միասնութեանը, վորոնք կազմում են ամեն մի հնարավոր միավորման ներքն ու հիմքը: Ըստինքյան հասկանալի չե, վոր չի կարելի թույլատրել հաղորդակցութեան միջոցների անջատ գոյութեանն առանձին հանրապետութեանների արամադրութեան ներքո ու նրանց շահերի շրջանակներում, վորովհետև դա անտեսական կյանքի հիմնական ներքիլ — արանադրութեան — կզարձնի վոչ պլանով ոգտազորմով առանձին մասնիկների մի կույտ: Այս հանգամանքը նույնպէս արամադրում է հանրապետութեաններին միավորվելու վորպէս մի պետութեան: Վերջապէս մեր ֆինանսական միջոցների սղութեանը: Ընկերներ, պետք և ուղղակի ասել, վոր մեր ֆինանսական գրութեանը այժմ, խորհրդային իշխանութեան գոյութեան վեցերորդ տարում, ավելի մեծ մասշտաբով դարգանալու շատ ավելի քիչ հնարավորութեաններ ունի, քան, որինակ, հին ևե՛ծիմի որով, վորն ունեք տարեկան հինգ հարյուր միլիոն տվող ողի, վորպիսին մեզանում չի լինի, այդ ևե՛ծիմն ապահովվել եր մի քանի հարյուր միլիոնանոց արտասահ-

մանյան վարկերով, վոր մենք նույնպես չունենք: Այս ամենը խոսուած է այն մասին, վոր մեր ֆինանսական զարգացման աշտպիսի նվազ հնարավորութիւններ ունենալով, առանց ուժերը համախմբելու, առանց առանձին հանրապետութիւնների ֆինանսական ուժերը իրրև մի ամբողջութիւն դումարելու՝ մեզ չի հաջողվի լուծել մեր հանրապետութիւնների ֆինանսական տնտեսութիւն հիմնական և հերթական խնդիրները:

Սա յի այն հանգամանքների առաջին խումբը, վորոնք մեր հանրապետութիւններին մղում են դեպի միավորման ուղին:

Հանգամանքների յերկրորդ խումբը, վորոնք վորոշել են հանրապետութիւնների միավորումը, այդ—մեր արտաքին դրութիւն հետ կապված փաստերն են: Յես նկատի ունեմ մեր ռազմական դրութիւնը: Յես նկատի ունեմ մեր հարաբերութիւններն արտասահմանյան կապիտալի հետ, Արտասի (Внешторг) միջոցով: Յես նկատի ունեմ, վերջապես, մեր ղիվանագիտական հարաբերութիւնները բուրժուական պետութիւնների հետ: Ընկերներ, հարկավոր և հիշել, վոր, ջնայած մեր հանրապետութիւնները բարեբախտ դուրս յեկան քաղաքացիական պատերազմի կացութիւնից, զբախց հարձակման յեթարկվելու վտանգը բնավել բացառված չի: Այդ վտանգը պահանջում է, վոր մեր ռազմաճակատը բացարձակ միասնական լինի, վոր մեր բանակն տնպայման միասնական լինի, մանավանդ այժմ, յերբ մենք վտտք զրինք, իհարկե, վոչ բարոյական ղինաթափման ուղին, այլ սպառազինութիւնների իրական նյութական կրճատման ուղին: Այն բանից հետո, յերբ մենք զորքերի կազմը հասցրինք 600 հազարի, մանավանդ այժմ անհրաժեշտ և ունենալ միասնական անխզելի մի ռազմաճակատ, վոր կարողանա ապահովել հանրապետութիւն արտաքին անվտանգութիւնը: Այնուհետև, բացի ռազմական բնութի վտանգից, կա նաև մեր ֆեդերացիայի տնտեսական մեկուսացման վտանգը: Դուք զիտեք, վոր շենոգայից ու Հասդայից ⁴¹ հետև և Ուրկարտից ⁴² հետո թեև մեր հանրապետութիւնը տնտեսական բոյկոտի յենթարկել չհաջողվեց, բայց մեր տնտեսութիւն պետքերի համար անհրաժեշտ կապիտալի մեծ հոսանք չի նկատվում: Մեր հանրապետութիւնների տնտեսական մեկուսացման վտանգ կա: Խտերվենցիայի աշտ նոր ձևը, վորը պակաս վտանգավոր չի, քան ռազմական ինտերվենցիան, կարող է վերացվել կապիտալիստական շրջապատման հանդեպ մեր խորհրդային հանրապետութիւնների տնտեսական միասնական հակատ ստեղծելով միայն: Վերջապես, մեր ղիվանագիտական դրութիւնը: Դուք վկա ելիք այն բանին, թե ինչպես նորերս, Լոզանի կոնֆերենցիայի ⁴³ բացման նախորդակին Անտանտի պետութիւններն ամեն կերպ ջանում ելին մեկուսացնել մեր ֆեդերացիան: Դիվանագիտորեն այդ նրանց չհաջողվեց: Մեր ֆեդերացիայի դեմ ուղղված ղի-

վանագիտական կազմակերպված բոլորած նեղքված եւ Անտանտը հարկադրված եր հաշի նստելու մեր ֆեդերացիայի հետ ու փոքր ինչ հետ քաշվելու, նահանջելու:

Հիմք չկա հուշարու, թե մեր ֆեդերացիան դիվանագիտական մեկուսացման յենթարկելու այս և նման փաստերը շնն կրկնվի Այստեղից ել՝ արդեն դիվանագիտական գծով միավորված նախատի անհրաժեշտութեամբ:

Աս յև այն հանգամանքների յերկրորդ խումբը, վորոնք խորհրդային սոցիալիստական հանրապետութեաններին մղում են դեպի միավորման ուղին:

Հանգամանքների թե առաջին խումբը և թե յերկրորդը գործել և ուժ են ունեցել մինչև այժմ, խորհրդային իշխանութեան գոյութեան ամբողջ շրջանում: Թե մեր անտեսական կարիքները, վորոնց մասին հենց նոր յես խոսեցի, թե մեր ռազմա-դիվանագիտական կարիքները արտաքին քաղաքականութեան ընդգծումով, անկասկած, առաջնորդում են գործել: Սակայն, այդ հանգամանքները բացառիկ ուժ են ձեռք բերել միայն այժմ, քաղաքացիական պատերազմը վերջանալուց հետո, յերբ հանրապետութեաններն առաջին անգամ հնարավորութեամբ ստացան անտեսական շինարարութեան ձեռնամուխ լինելու, առաջին անգամ տեսան իրենց անտեսական միջոցների ամբողջ սղութեամբ և ինչպես ներքին անտեսական գծով, այնպես և արտաքին գծով միավորվելու ամբողջ անհրաժեշտութեամբ: Ահա թե ինչու այժմ, խորհրդային իշխանութեան գոյութեան վեցերորդ տարում, հերթի յև դրվել անկախ խորհրդային սոցիալիստական հանրապետութեանների միավորման հարցը:

Վերջապես, փաստերի յերրորդ խումբը, վորոնք նույնպես միավորում են պահանջում և կապված են խորհրդային իշխանութեան կառուցվածքի ընույթի, խորհրդային իշխանութեան դասակարգային ընտելման հետ: Խորհրդային իշխանութեանն այնպես և կառուցված, վոր նա, ինտերնացիոնալ լինելով իր ներքին կյանքում, մասսաներում ամեն կերպ արժատավորում և միավորման դադափաբը, ինքն և նրանց մղում դեպի միավորման ուղին:

Յեթև կապիտալը, մասնավոր սեփականութեանն ու շահագործումը անջատում են մարդկանց իրարից, նրանց բաժան-բաժան անելով միմյանց թշնամի բանակների, վորի որինակ կարող են ծառայել Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան և անգամ այնպիսի փոքրիկ ռազմազգի պետութեաններ, ինչպիսիք են Լեհաստանն ու Հարավ-Սլավիան՝ իրենց անհաշտ ներքին ազգային հակասութեաններով, վորոնք կրծում են այդ պետութեանների բուն իսկ հիմքը, — յեթև, յես ասում եմ, այնտեղ, Արևմուտքում, վորտեղ կապիտալիստական գեմոկրատիան և թագավոր-

բում և վորտեղ պետութունները հիմնված են մասնավոր սեփականութան վրա, պետութան հենց բազան արամադրում և ազգային փոխադարձ գողգողի, կոնֆլիկտների ու պայքարի, — ապա այստեղ, խորհրդային աշխարհում, վորտեղ իշխանութունը կառուցված և վոչ թե կապիտալի, այլ աշխատանքի վրա, վորտեղ իշխանութունը կառուցված և վոչ թե մասնավոր սեփականության, այլ կոլեկտիվ սեփականության վրա, վորտեղ իշխանութունը կառուցված և վոչ թե մարդը մարդուն շահագործելու, այլ այդ շահագործման դեմ պայքարելու վրա, այստեղ ընդհանրապես, իշխանութան հենց բնութունը արամադրում և այն բանին, վոր աշխատավոր մասսաները բնականորեն ձգտեն միավորվելու վորպես սոցիալիստական մի ընտանիք: Միթե սա ապշեցուցիչ չէ, վոր այստեղ, Արևմուտքում, բուրժուական դեմոկրատիայի աշխարհում մենք գործուենք բազմազգի պետութունների աստիճանարար իրենց բազմազուցիչ մասերին տարբալուծվելու և անկման հետ (Մեծ Բրիտանիայի պես, վորը չգիտեմ թե ինչպես և հարգարելու Հնդկաստանի, Յեզիպոսի, Իսլանդիայի գործը, կամ Լեհաստանի պես, վորը դարձյալ չգիտեմ թե ինչպես և հարգարելու բելյուռուսների, ուկրաինացիների, գերմանացիների, հրեաների գործը), իսկ այստեղ, մեր Ֆեդերացիայում, վորը 30-ից վոչ պակաս ազգութուններ և միավորում, այստեղ, ընդհանրապես, մենք գործուենք անկախ հանրապետութունների միջև պետական կապերի ամրանալու պրոցեսի հետ, մի պրոցեսի հետ, վորը տանում և զեպի անկախ ազգութունների ավելի ու ավելի սերտ մտտիկացում, վորպես միանկախ պետութուն: Ահա ձեզ պետական միավորումների յերկու տիպ, վորոնցից առաջին տիպը, կապիտալիստականը, տանում և զեպի պետութան բազմազուցիչ մասերի փլլումը, իսկ յերկրորդ տիպը, խորհրդայինը, ընդհանրապես, տանում և զեպի առաջնորդ անկախ ազգութունների աստիճանարար, բայց հաստատուն մերձյումը վորպես մի անկախ պետութուն:

Սա յե փաստերի յերրորդ խումբը, վորոնք առանձին հանրապետութունները մղում են զեպի միավորման ուղին:

Իսկ Բնչպիսին պետք և լինի հանրապետութունների միավորման ձևը: Միավորման հիմունքները ուրվագծված են այն բանալու, ուր վոր Համառուսական ԿԳԿ նախադառնութունն ստացել և Ուկրաինայի, Բելյուսիայի և Անդրկովկասի խորհրդային հանրապետութուններից:

Չորս հանրապետութուն են միավորվում. ՌՍՖՖՀ, վորպես մի ամբողջական Ֆեդերալ կազմավորում, Անդրկովկասյան հանրապետութունը, նույնպես վորպես մի ամբողջական Ֆեդերալ կազմավորում, Ուկրաինան ու Բելյուսիան: Երկու անկախ խորհրդային հանրապետութունները՝ Խորեզմն ու Բուխարան, վորոնք վոչ թե սոցիալիստական, այլ ժողովրդական խորհրդային հանրապետութուններ են,

առայժմ այս միավորման շրջանակներէից զուրս են մնում՝ միայն այն պատճառով ու բացառապէս այն պատճառով, զոր այդ հանրապետութեանները գեւ սոցիալիստական չեն: Յետ չեմ կասկածում, ընկերներ, հուսով եմ, զոր զուք ել չեք կասկածում, զոր այդ հանրապետութեանները, նրանց ներքնապէս գեպի սոցիալիզմ զարգանալով, նույնպէս կմանեն այժմ ձեռավորվող միութենական պետութեան կազմի մեջ:

Կարող ե թվալ, թէ ավելի նպատակահարմար կլիներ, յեթի հանրապետութեաններէ միութեան մեջ մտնելը զոչ թէ ՌՍՖՖՆՀ իրրեւ ամբողջական ֆեդերալ կազմավորում, այլ իրրեւ ՌՍՖՖՆՀ կազմի մեջ մտնող առանձին հանրապետութեաններ, ակներեորեն, կանխապէս ՌՍՖՖՆՀ տարբարութեամբ հիմնական մասերի: Յետ կարծում եմ, զոր այս ուղին զոչ սացրոնալ, աննպատակահարմար եւ ե բացառվում ե կամպանիայի բուն իսկ ընթացքով, Նախ, այդ ուղին կհանդեցներ այն բանին, զոր գեպի հանրապետութեաններէ միավորումը տանող պրոցեսի հետ միասին՝ մենք կունենայինք արդէն զոյութեան ունեցող ֆեդերալ կազմավորումներէ ապամիավորման պրոցես, — մի պրոցես, զորը տակնուվրայ յե ա՛նում հանրապետութեաններէ միավորման իսկապէս սկսված հեղափոխական պրոցեսը:

Յերկրորդ, այս սխալ ճանապարհով զնալով մենք կհամնայինք մի այնպիսի պատկերի, զորի պատճառով հարկ կլիներ, բացի ավտոնոմութը հանրապետութեաններէից, ՌՍՖՖՆՀ-ից առանձնացնել նաև հատուկ ուստական Համառուսական ԿԴԿ եւ ուստական Ժողկոմխորս, զորը կտանի գեպի մի մեծ կազմակերպական ցնցում, զորն այժմ բնավ հարկավոր չեւ ու ֆուտակար եւ, ե զորը զոչ մի չափով չի պահանջվում զոչ ներքին, զոչ ել արտաքին իրազրութեամբ: Ահա թէ ինչու յետ կարծում եմ, զոր իրրեւ միութեան միավորվող սուբյեկտները պետք ե լինեն չորս հանրապետութեանները՝ ՌՍՖՖՆՀ, Անդրկովկասյան ֆեդերացիան, Ուկրաինան եւ Բելուուսիան:

Այն հիմունքները, զոր պետք ե զրվեն միավորման պայմանադրերը կազմելիս, հետեյալներն են լինելու՝ արտաքին առևտրի, ուղղմա-ծովային, արտաքին գործերի, հազորակցութեան ճանապարհների եւ փոստ-հեռադրի Ժողովրդական կոմիտարիտաները կազմվում են միայն Միութեան Ժողովուրդում: Յինանաների, տնտեսութեան, պարենավորման, աշխատանքի եւ տեսչութեան Ժողովուրդաները մնում են պայմանադիր կնքող հանրապետութեաններէ կազմի մեջ, բայց պայմանով, զոր նրանք կարգանան զորնեւ միութենական կենտրոնի համապատասխան կոմիտարիտաների գիրեկտիֆներով: Սա նրա համար ե անհրաժեշտ, զորպէսպի հանրապետութեաններէ աշխատավորական մասսաների ուժերը պարենավորման, Ժողովրդական տնտեսութեան գերազույն խորհրդի, ֆինժողկոմատի կամ աշխատանքի զծով միավորվեն միութենական կենտրոնի

զեկավարությամբ, Վերջապես, մյուս կոմիտարիտաները՝ ներքին գործերինը, արդարադատությանը, լուսավորությանը, հողագործությանը և այլն—դրանք ընդամենը վեցն են,—վորոնք ուղղակի առնչություն ունեն հանրապետությունների կազմի մեջ մասնող ժողովուրդների կենցաղի, բարքերի, հողաշինարարության հատուկ ձևերի, դատակազմության հատուկ ձևերի, լեզվի ու կուլտուրայի հետ,—սրանք պետք և թողնվեն վորպես ինքնուրույն կոմիտարիտաներ, վորոնց զեկավարում են պայման կնքող հանրապետությունների ԿԳԿ-ներն ու ժողկոմխորհները: Սա անհրաժեշտ և իբրև մի ունալ պայման, վորն ապահովում և խորհրդային հանրապետությունների կազմի մեջ մասնող ժողովուրդների ազգային զարգացման ազատությունը:

Ահա այն հիմունքները, վորոնք, իմ կարծիքով, պետք և զբվեն իբրև հիմք այն պայմանագրի, վոր մոտ որերս կնքվելու յն մեր հանրապետությունների միջև: Սրան համապատասխան՝ յնս բանաձևի մի նախագիծ ունեմ առաջարկելու, վորին հավանություն և ավելի Համառուսական ԿԳԿ նախագահությունը:

1. Ընդունել, վոր ժամանակն և Ռուստոսանի Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Խորհրդային Հանրապետության, Ուկրաինայի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետության, Անդրկովկասյան Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Խորհրդային Հանրապետության և Բելուսսիայի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետության միավորումն իբրև Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունների Միություն:

2. Միավորման հիմունքն զնել կամավորության և հանրապետությունների իրավահավասարության սկզբունքը՝ նրանցից յուրաքանչյուրին իրավունք վերապահելով՝ ազատորեն դուրս գալու Հանրապետությունների Միությունից:

3. Հանձնարարել ընկ. ընկ. Կալինինից, Տրոյեկուց, Սաալինից, Ռիկովից, Կամենկից, Յուրուպայից, Մուտովից, Սոկոլնիկովից, Սալզենովից, Գյառակովից, Ռուևուսակից, Մալիզ-Մալինից, Մուխոբարովից, Մալիկովից, Յանսոնից, Մանուսրովից, Ռուխմբայիկից բազկացած պատվիրակությանը՝ Ուկրաինայի, Անդրկովկասյան հանրապետության ու Բելուսսիայի պատվիրակութայիններից նա միտակց մշակել Հանրապետությունների Միություն կազմու, ու վերաբերյալ զնկարացիայի նախագիծը՝ շարադրելով այն հանձնաձևերը, վորոնք թույլտրում են հանրապետությունները միավորել իբրև մի միութենական պետություն:

4. Հանձնարարել պատվիրակությանը մշակել՝ Հանրապետությունների Միության մեջ ՌՍՖՖՍՀ մասնելու պայմանները՝ այդ պատվիրակությանը զարտադրելով միութենական պայմանագրերը քննարկելիս պաշտպանել նաեղայի գրույթները: 5) միութենական կամապատասխան որենալիք և զործալիք ժողովների կազմելը: 6) ազգա-մուսլիմ, հաղորդակցության հանապարհների, արտաքին գործերի արտաքին առևտրի և փոստի ու հեռագրի կոմիտարիտաները միտակցելը:

7) պայման կնքող հանրապետությունների ֆինանսների, պարենավորման, ժողովրդական տնտեսության, աշխատանքի կոմիտարիտաները և բնավոր-գյուղացիական տեսչութայինը միութենական հանրապետության կամապատասխան կոմիտարիտաների գերեկախի՞նքին յնթարկելը:

դ) պայման կենդող հանրապետութիւններէ ժողովուրդներէ ազգային դարգացման շահերը իրօքին տարւումկերը:

5. Գայմանագրի նախագիծը, նախքան Հանրապետութիւններէ Միութեան առաջին համագումար մտցնելը, ներկայացնել Համառուսաստանյան ԿԳԻ-ի հաժմարութեան՝ հաննին նոր նախագահութեան:

6. Կնազդերն պատվիրակութեանը, մշտմորման պայմաններէ նկատմամբ Համառուսաստանյան ԿԳԻ ի հաժմարութեանն ստանալու հիման վրա՝ կնքել ԲՍՃԻՆՆ պայմանագիրը Սեկտորնայի, Անդրկովկասի ու Բելուուսիայի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետութիւններէ նեա՝ Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետութիւններէ Միութեան կազմնու մասին:

7. Գայմանագրի ներկայացնել Հանրապետութիւններէ Միութեան 1 համագումարի հաստատութեանը:

Այս և այն բանաներ, վոր առաջարկում եմ ձեր ուշադրութեանը: Ընկերներու Խորհրդային Հանրապետութիւններէ կազմկելու ժամանակից սկսած աշխարհի պետութիւնները բաժանմել են յերկու բանակի՝ սոցիալիզմի բանակի ու կապիտալիզմի բանակի: Կապիտալիզմի բանակում մենք ունենք իմպերիալիստական պատերազմներ, ազգային գժտութեան, ճնշում, դադութեան ստրկութեան ու շովինիզմի Խորհուրդներէ բանակում, սոցիալիզմի բանակում, ընդհակառակը, մենք ունենք ժողովուրդներէ փոխադարձ վստահութեան, ազգային հաժմարութեան, խաղաղ համակեցութեան և յեղրայրական համագործակցութեան: Կապիտալիստական դեմոկրատիան տասնյակ տարիներ ջանում և լուծել ազգային հակասութեանները՝ ազգութեաններէ ազգա դարգացման շահերը շահագործման սխտեմի նեա համատեղելու կարգով: Բայց այդ մինչև այժմ չի հաջողմել և չի հաջողվի: Ընդհակառակը, ազգային հակասութեաններէ կծիկը քանի դնում ավելի յե խճճվում՝ մահ սպառնալով կապիտալիզմին: Միայն այստեղ, խորհուրդներէ աշխարհում, սոցիալիզմի բանակումն և, վոր հաջողվեց արմատախիլ անել ազգային ճնշումը և պուխ բերել ժողովուրդներէ փոխադարձ վստահութեանն ու յեղրայրական համագործակցութեանը: Յե՛վ միայն այն բանից նետո, յերը այս հաջողվեց խորհուրդներին, մենք հնարաժորութեան ստացանք կառուցելու մեր Ֆեդերատիան և պաշտպանելու այն ինչպես ներքին, այնպես ևլ արտաքին թշնամիներէ հարձակումից: Խորհրդային իշխանութեանը հինգ տարի տուջ հաջողվեց զնել ժողովուրդներէ խաղաղ համակեցութեան և յեղրայրական համագործակցութեան հիմքերը: Այժմ, յերը մենք այստեղ լուծում ենք միավորման ցանկալիութեան, անհրաժեշտութեան հարցը. մենք պետք և այդ հիմքերը պսակենք նոր շնքով՝ միութեանական նոր հզոր աշխատավորական պետութեան կառուցմամբ: Մեր հանրապետութեաններէ ժողովուրդներէ կամքը, վորոնք նորերս հաժմարվեցին իրենց համագումարներում և միտքան կերպով վորոշեցին կազմել Հանրապետութեաններէ Միութեան, անկասկածելիորեն

խոսում ե ասին, վոր միավորման գործը եիշտ ճանապարհի վրայն գտնվում, վոր ասն հիմնված ե կամավորության ե ժողովուրդներին հավասարության մեծ սկզբունքի վրայ: Հուսանք, ընկերներ, վոր մեր միութենական հանրապետությունը կազմելով մենք կստեղծենք հուսալի պատվարը միջ-չզգային կապիտալիզմի դեմ, վոր միութենական նոր պետությունը զճռական մի նոր քայլ կլինի՝ համայն աշխարհի աշխատավորներին վորպես միասնական Համաշխարհային Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետություն միավորելու ճանապարհին: (Յերկատանվ ծափահարություններ, Յերգում եմ «Ինտերնացիոնալ»):

Պարիսից մեծ Համառուտության քառերորդ
 համագումար: Սզազիբ հազիբզուրյուն:
 Լուս. Համառուտության ԿԿԿ: Մ. 1913

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ
ՄԱՍԻՆ

Չեկուցում Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութեան խորհուրդներին 1 համագումարում 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին

Ընկերներ, Խորհրդային իշխանութիւնն ապամութիւն մեջ այսօրվա որք բեկումնային և նա ուղենիշեր և դնում էին, արդեն անցած շրջանի միջև, յերբ խորհրդային հանրապետութիւնները թեպետև միասին ելին դարձում, բայց շոկ-շոկ էլին դնում ամենից առաջ զբաղված լինելով իրենց գոյութիւնն հարցով, և նոր, արդեն բացված շրջանի միջև, յերբ խորհրդային հանրապետութիւնների անջատ գոյութիւնը վերջ և պրօւմ, յերբ հանրապետութիւնները միավորվում են իրրև միասնական միութեանական պետութիւն՝ անտեսական փլուզման գիւղում հաջող պայքարելու համար, յերբ խորհրդային իշխանութիւնը արդեն մտածում և վոչ միայն իր գոյութիւնն մասին, այլև այն մասին, վորպեսզի գործանա իրրև լուրջ միջազգային ուժ, վորը կարող լինի ազգել միջազգային իրադրութիւնն վրա, վորը կարող լինի փոխել այն՝ հոգուս աշխատավորութիւնն շահերի:

Ի՞նչ էր խորհրդային իշխանութիւնը հինգ տարի սրանից առաջ: Մի փոքրիկ, հազիվ նկատելի մեծութիւն, վորը առաջացնում էր իր ըստ թիշամիներէ ծագրը և իր շատ բարեկամներէ ափսոսանքը: Այդ փլուզման շրջանն էր, յերբ խորհրդային իշխանութիւնը հենվում էր վոչ այնքան իր սեփական ուժերի վրա, վորքան իր հակառակորդների անգորութիւնն վրա. յերբ խորհրդային իշխանութիւնն թշնամիները, բաժանված լինելով յերկու կողմիցիայի՝ աճարտ-գերմանական կուլիցիայի և անգլո-ֆրանսական կուլիցիայի,—զբաղված էլին միմյանց գիւղ պատերազմելով և գնեք խորհրդային իշխանութիւնն գիւղ դարձնելու հարավորութիւնն չունելին: Այդ՝ ռազմական փլուզման շրջանն էր խորհրդային իշխանութիւնն պատմութիւնն մեջ, Սակայն, կուլիցիա ու Ինտիկիներէ հարվածներէ տակ խորհրդային իշխանութիւնը ստեղծեց հարմիր բանակը և փլուզման շրջանից հաջողութիւնը դուրս յեկավ:

Հետագայում խորհրդային իշխանութիւնն պատմութիւնն մեջ բացվեց յերկրորդ շրջանը—անտեսական փլուզման գիւղ պայքարելու շրջանը: Այդ շրջանը գիւղ հեռու յե սպառված լինելուց, բայց արդեն աճել և իր արդյունքները, վորովհետև այս շրջանում մենք ու-

նենք խորհրդային իշխանության հաջող պայքարն անցյալ տարի յերկրին բաժին ընկած սովի դեմ. այս շրջանում մենք ունենք գյուղատնտեսության նշանակելի վերելք, թեթև արդյունաբերության նշանակելի աշխուժացում. մենք արդեն ունենք արդյունաբերության հրամանատարական կազմի առաջ յեկած կազր, վորը մեր հույսը, մեր ապավենն է. Բայց այս ամենը բնավ էլ բավական չե տնտեսական փլուզումը հաղթահարելու համար: Փլուզումը ջախջախելու և վերացնելու համար անհրաժեշտ և զուսմարել բոլոր խորհրդային հանրապետությունների ուժերը, անհրաժեշտ և հանրապետությունների ունեցած բոլոր ֆինանսական ու տնտեսական հնարավորությունները արամազրել մեր արդյունաբերության հիմնական ճյուղերի վերականգնման գործին: Այստեղից՝ խորհրդային հանրապետությունները իբրև մի միութենական պետություն միավորելու անհրաժեշտությունը: Այսորվա որը հանդիսանում է մեր հանրապետությունները վորպես մի պետություն միավորելու որ, վորպեսզի զուսմարենք մեր ուժերը՝ մեր տնտեսության վերականգնման գործի համար:

Ռազմական փլուզման դեմ պայքարելու ազգական շրջանը մեզ սովեց կարմիր բանակ—խորհրդային իշխանության գոյության հիմքերից մեկը: Հետևյալ շրջանը—տնտեսական փլուզման դեմ պայքարելու շրջանը—պետական գոյության համար մեզ տալիս է նոր շրջանակներ—խորհրդային Հանրապետությունների Միությունը, վորը, անկասկած, առաջ կշարժի խորհրդային տնտեսության վերականգնման գործը:

Ներկայումս թե՛ և հանդիսանում խորհրդային իշխանությունը: Այս խառնավորական մեծ պետություն, վոր առաջացնում է թնամիների մեջ արդեն վոչ թե ծաղր, այլ ատամների կրճատց:

Մրանք են խորհրդային իշխանության զարգացման արդյունքները՝ նրա գոյության հիմք տարում:

Բայց, ընկերներ, այսորվա որը միայն հանրապետարային չե, սրան հետ միասին այն հանդիսանում է նոր Ռուսաստանի հաղթանակի որ ընդդեմ հին Ռուսաստանի, ընդդեմ Յեվրոպայի ժանդարմ Ռուսաստանի, ընդդեմ Ասիայի դահիճ Ռուսաստանի: Այսորվա որը հանդիսանում է հաղթանակի որ նոր Ռուսաստանի համար, վորը փշրեց ազգային ճնշման շղթաները, կազմակերպեց հաղթությունը կապիտալի դեմ, ստեղծեց պրոլետարիատի գիկտատուրան, արթնացրեց Արևելքի ժողովուրդներին, վորդևորում է Արևմուտքի բանվորներին, կարմիր դրոշը կուսակցական գրոշից դարձրեց պետական դրոշ և այս գրոշի շուրջը հավաքեց խորհրդային հանրապետությունների ժողովուրդներին նրա համար, վորպեսզի նրանց միավորի իբրև մի պետություն, իբրև խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միություն, զալիք Համաշխարհային խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության նախատիպարը:

Մեզ, կամուծիսաներիս, հանախ հայհոյում են՝ սնդկելով, թե մենք անընդունակ ենք կառուցելու Քոզ խորհրդային իշխանության հինգ տարվա պատմությունը այն բանի ապացույց ծառայի, զոր կամուծիսաները կարողանում են նաև կառուցել: Քոզ խորհուրդների այստեղից համազուտաբար, զոր կոչված ե հաստատելու: Հանրապետութունների Միության վերաբերյալ զեկլարացիան ու պայմանագիրը, Վորոնք յերեկ ընդունվել են լիազոր պատվիրակութունների կոնֆերենցիայի կողմից, թող միտքենական այս համազուտաբար ցույց տա բոլոր նրանց, ով դեռ չի կորցրել հասկանալու ընդունակությունը, զոր կամուծիսաները կարողանում են նույնքան լավ կառուցել նորը, զորքան լավ կարողանում են քանդել հինը:

Ահա, ընկերներ, այն զեկլարացիան, զոր յերեկ ընդունեց լիազոր պատվիրակութունների կոնֆերենցիան: Յեա կարգում եմ այն.

Գ Ե Կ Լ Ա Ր Ա Յ Ի Ա

ԽՈՐՀՐԳՅՈՒՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱԶՄԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Քորհրդային հանրապետութունների կազմվելու ժամանակից սկսած աշխարհի պետութունները յերկու բանակի բաժանվեցին՝ կադիստրիզմի բանակի և սոցիալիզմի բանակի:

Այստեղ, կադիստրիզմի բանակում — ազգային թշնամանք ու անաժապարտյուն, զոգոթյունի սարկություն ու չովինիզմ, ազգային նշում ու շարժեր, ինդերիտալիստական գոգանում, թյուններ ու պատերազմներ:

Այստեղ, սոցիալիզմի բանակում — ժողովուրդների փոխադարձ ժառանգյուն ու խաղաղություն, ազգային ազատություն ու հաժապարտություն, խաղաղ համակցություն ու յեղբայրական համագործակցություն:

Կադիստրիստական աշխարհի սասնյակ սարինների զործադրած փորձերը՝ լուծելու ազգությունների հարցը, ժողովուրդների ազատ գորգացումը մարդու կողմից մարդուն շահագործելու սխառմի նեա համատեղելու հանապարհով — անպատու գուր յեկան: Ընդհակառակը, ազգային հակասութունների կծիկը քանի զնում ափելի չե խնկում՝ սպանալով կադիստրիզմի բուն իսկ գոյությունը: Բուրժուազիան անզոր յեղավ գուր ըրելու ժողովուրդների համագործակցությունը:

Միայն խորհուրդների բանակում, միայն ընակցության մեծատանությունն իր շուրջը համարժեքած պրոլետարիատի զիկատատու բայի պայմաններում հնարավոր յեղավ արժատապես զշնչացնելու ազգային նշումը, սակզմելու փոխադարձ ժառանգյուն իրազուսթյուն և զնելու ժողովուրդների յեղբայրական համագործակցության հիմքերը:

Միայն շնորհիվ այս հանգամանքների չե, զոր խորհրդային հանրապետութուններին հաջողվեց նեա մզել ամբողջ աշխարհի՝ թե ներքին և թե արտաքին ինդերիտալիստների հարձակումը, միայն շնորհիվ այդ հանգամանքների նրանց հաջողվեց հաղթությամբ լիկվիդացիայի յնթարկել թաղաքացիական պատերազմը, ապունվել իրենց գոյությունը և ձեռնամուխ լինել անտեսական խաղաղ շինարարության:

Բայց պատերազմի տարիներն աննազ շանցան: Պատերազմից ժառանգու-
թյուն Ձեռքած ավերված դաշտերը, կանգ առած գործարանները, քայքայված
արտադրողական ուժերը և ծայր աստիճան նվազած անասնական ուսուցանող
անբավարար են դարձնում առանձին կանրապետութայինների առանձին շանքերը
անասնական շինարարութային ընդգլխավորում: Ժողովրդական անասնութային
վերականգնումը կանրապետութայինների անշտա գոյության պայմաններում
անհնարին դուրս յեկավ:

Մյուս կողմից, միջազգային դրության անկայունութայինը և նոր հարձակում-
ների վտանգն անխուսափելի յեն դարձնում խորհրդային կանրապետութայինների
միասնական նակատի ստեղծումը կանդեպ կապիտալիստական շրջապատում:

Վերջապես, իր դասակարգային բնութամբ ինտերնացիոնալ խորհրդային
իշխանության բուն իսկ կառուցվածքը խորհրդային կանրապետութայինների աշ-
խատավոր ժառանգներին մղում և վորպես սոցիալիստական մի ընտանիք միավոր-
վելու ուղին:

Այս բոլոր կանգամանքները հրամայաբար պահանջում են, վոր խորհրդային
կանրապետութայինները միավորվեն իրրև մի միութենական պետութային, վորն
ընդունակ և ազանվելու ժողովուրդների թե արտաքին անվտանգութայինը, թե
ներքին անասնական առաջադիմումը և թե ազգային զարգացման ապաստու-
թյունը:

Խորհրդային կանրապետութայինների նորերս իրենց խորհուրդների կամա-
զումարներում կավաքված և Խամիրդային Սոցիալիստական կանրապետութային-
ների Միութային կազմելու մասին միաբան վճիռ կայացրած ժողովուրդների
կամքը նուսուլի յերաշխիք և այն բանի, վոր այս Միութայինը իրավաբանաբար
ժողովուրդների կամավոր միավորում և, վոր յուրացանչապ կանրապետութային
կամար ազանվված և Միութայինից ազատորեն դուրս գալու իրավունքը, վոր
Միութային մուսքը բաց և բոլոր թե գոյութային ունեցող և թե ազգայնաբան առա-
ջանալիք սոցիալիստական խորհրդային կանրապետութայինների կամար, վոր
նոր միութենական պետութայինը կհանդիսանա ժողովուրդների խաղաղ կամա-
կեցութային և յեղբայրական կամազործակեցութային ասկավին 1917 թ. նակամ-
բերին դրված հիմքերի արժանի պտակը, վոր այն ազանվով պտավոր կհասայի
կամայխարհային կապիտալիզմի դեմ և մի նոր վնասկան քայլ բոլոր յերկիրների
աշխատավորական ժառանգներին իրրև կամայխարհային Սոցիալիստական Խորհրդ-
դային կանրապետութային միավորվելու նամապարին:

Հայաբարբելով այս ամենի մասին ամբողջ աշխարհի առաջ և կանդիսա-
վորապես նախակելով խորհրդային իշխանութային հիմքերի անասանութայինը,
հիմքեր, վորանք իրենց արտասայութայինը գտան մեզ լիազորած սոցիալիստա-
կան խորհրդային կանրապետութայինների սահմանադրութայինների մեջ, մենք,
այդ կանրապետութայինների պտավիրակներս, մեզ արված լիազորութայինների
հիման վրա վորոշում ենք ստորագրել «Խորհրդային Սոցիալիստական կանրա-
պետութայինների Միութային» կազմելու վերաբերյալ պայմանագրերը:

Անա նաև նույն այդ կենփերենցիայի ընդունած պայմանագրի
տեքստը:

ՊՈՅՄԱՆԱԳԻՐ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱԶՄԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ռուսաստանի Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Խորհրդային կանրապետու-
թյունը (ՌՄՖՖՀ), Ուկրաինայի Սոցիալիստական Խորհրդային կանրապետու-

թյունը (ՈւՍՆՆ), Քեղառևիտայի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունը (ԲՍՍՀ) և Անդրկովկասյան Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Խորհրդային Հանրապետությունը (ԱՍՆՆՀ—Ղրատանը, Աղբրեշանը և Հայաստանը) կնքում են ներկա միութենական պայմանագիրը՝ իբրև մի միութենական պետություն—Վերջինից Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության—միավորվելու մասին՝ նաև յույն հիմունքներով:

1) Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության՝ հանձին նրա զերազույն մարմինների՝ իրավաբանը յնթակա յեն:

ա) Միությանը միջազգային հարաբերությունների մեջ ներկայացնելը:

բ) Միության արտաքին սահմանները փոփոխելը:

գ) Միության կազմի մեջ նոր հանրապետություններ ընդգրկելու մասին պայմանագրեր կնքելը:

դ) պատերազմ հայտարարելն ու հաշտություն կնքելը:

ե) պետական արտաքին փոխտեսքություններ կնքելը:

զ) միջազգային պայմանագրերի ստաֆիկացիան:

է) արտաքին և ներքին առևտրի սիստեմներ սահմանելը:

ը) Միության ամբողջ մտավորական անասությունը հիմունքներ ու ընդհանուր պայմանները, ինչպես նաև կոնցեսիան պայմանագրեր կնքելը:

թ) արտադրության ու փոստ-հեռագրական գործը կարգավորելը:

ժ) Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության զինված ուժերի կազմակերպման հիմունքներ սահմանելը:

ժա) Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության միասնական պետական բյուջեն հաստատելը, գրեմական, փողային ու վարկային սիստեմ, ինչպես նաև համամիութենական, հանրապետական և տեղական հարկերի սիստեմ սահմանելը:

բբ) Հոգայելիարարության ու հոգապաշտման, ինչպես նաև Միության ամբողջ տնտեսությանի վրա ընդերքից, անտառներից ու ջրերից ստովելու ընդհանուր սկզբունքներ սահմանելը:

գգ) Միութենական ընդհանուր որենազրությունը վերաբնակությունների մասին (о переселенных):

դդ) գաղաղակցության ու գաղաղարության հիմունքներ սահմանելը, ինչպես նաև թողապաշտական ու քրեական միութենական որենազրությունը:

եե) աշխատանքի մասին հիմնական որենքներ սահմանելը:

զզ) մտավորական բուսավարության ընդհանուր սկզբունքներ սահմանելը:

էէ) մտավորական աստղաբանության բնագավառում ընդհանուր միջոցներ սահմանելը:

ըը) չափերի ու կշիռների սիստեմ սահմանելը:

թթ) համամիութենական վիճակագրության կազմակերպելը:

ի) Հիմնական որենազրության միութենական թաղաքացիության բնագավառում աստերակրացիների իրավունքների վերաբերմամբ:

խ) ընդհանուր ամերիտիայի իրավունքը:

խբ) միութենական հանրապետությունների խորհուրդների համազուգարների, կենտրոնական Գործադիր կոմիտեների ու մտավորական կոմիտեների Խորհուրդների՝ միութենական պայմանագիրը խախտող վարչապետները վերացնելը:

2. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության իշխանության զերազույն մարմինը հանդիսանում և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության խորհուրդների համազուգարը, իսկ համազուգարների միջև ընկած մասնատկաշրջաններում — Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության կենտրոնական Գործադիր կոմիտեն:

3. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության խորհուրդների համազումարը կազմում է ջազարային խորհուրդների ներկայացուցիչներից՝ հաշվելով 1 պատգամավորը 25,000 ընտրողներից և խորհուրդների նահանգական համազումարների ներկայացուցիչներից՝ հաշվելով 1 պատգամավորը 125,000 ընտրողից:

4. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության խորհուրդների համազումարի համար պատվիրակներ ընտրվում են խորհուրդների նահանգական համազումարներում:

5. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության խորհուրդների հերթական համազումարները զուգարում և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն աստիճանի մեկ անգամ, արտակարգ համազումարներ զուգարում և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն իր սեփական զեռով կամ թե՛ յերկուսից զուր պակաս միութենական հանրապետությունների պատանջով:

6. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության խորհուրդների համազումարն ընտրում և Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն միութենական հանրապետությունների ներկայացուցիչներից՝ յուրաքանչյուրի ընտելությամբ համեմատ ընդամենը 371 անգամի կազմով:

7. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի հերթական նստաշրջանները զուգարվում են աստիճանի յերեք անգամ Արտակարգ նստաշրջաններ զուգարվում են Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի նախագահության զորոշմամբ կամ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհրդի զորոշմամբ, նույնպես և միութենական հանրապետությունների մեկի Կենտրոնական Գործադիր կոմիտեյի պատանջով:

8. Խորհուրդների համազումարները և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի նստաշրջանները զուգարվում են միութենական հանրապետությունների մայրաքաղաքներում այն կարգով, զոր սահմանում և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի նախագահությանը:

9. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն ընտրում և նախագահության, զորը հանդիսանում և Միության իշխանության բարձրագույն մարմինը Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի նստաշրջանների միջև ընկած ժամանակաշրջաններում:

10. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի նախագահությանն ընտրվում և 19 անգամի կազմով, զորանցից Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն, ըստ միութենական հանրապետությունների թվի, ընտրում և Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի 4 նախագահ:

11. Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի զործադիր մարմին հանդիսանում և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհուրդը (Միության Ժողովմարմինը), զորին ընտրում և Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն՝ զերջինիս լիազորությունների ժամանակվա համար՝ նեռեսյուց կազմով:

Միության Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհրդի նախագահ,

Նախագահի տեղակարգ

Արասբին զարների ժողովրդական կոմիտար,

Ռազմական և նավային զարների ժողովրդական կոմիտար,

Արասբին առևտրի ժողովրդական կոմիտար,

Հաղորդակցութեան և անապատների ժողովրդական կոմիտար,

Փաստի և նկարչի ժողովրդական կոմիտար,

Բանօրստ-գյուղացիական տեսչութեան ժողովրդական կոմիտար,

Փողովրդական Տնտեսութեան Դերագույն Խորհրդի նախագահ,

Աշխատանքի ժողովրդական կոմիտար,

Գարնափորման ժողովրդական կոմիտար,

Ներմանքների ժողովրդական կոմիտար:

12. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան տերիտորիայի վրայ նկատարեալ արհեստանութեան և արտադրական և արտադրատեսչութեաններէ Հանրերը նահանգափոխութեան զիմ պայտարելու ընդգրկուած միափոխելու նպատակներով՝ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեային կից՝ Նիժնով և Դերագույն Դատարան՝ զատական զերազույն նահապետական Ֆունկցիաներով, իսկ Միութեան ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդին կից՝ Գնական Քաղաքական Կարչութեան միափոխող մարմին, վորի նախագահը ժամուռ և Միութեան ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի մեջ՝ Խորհրդակցական և աշխի իրավունքով:

13. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան ժողովրդարի զեկրեաններն ու վորչուաները պարտադիր են միութեանական բոլոր անարապետութեաններէ նամար և ի կատար են տնջում տնձնիչականքն Միութեան արքաղ տերիտորիայի վրա:

14. Միութեան Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեայի և ժողովմարքի զեկրեաններն ու վորչուաները տղվում են՝ միութեանական անարապետութեաններում անարապարձանէի յեզուներով (առւերնն, ուկրայիներնն, բելուսերնն, վրացերնն, չայերնն, թուրքերնն):

15. Միութեանական Հանրապետութեաններէ Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեաները Միութեան ժողովմարքի զեկրեաններն ու վորչուաները բողարտելում են՝ չղաղարեցներով նրանց կատարումը՝ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեայի նախագահութեանը:

16. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի վորչուաներն ու կարգադրութեանները կարաղ են վերացնել միայն Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեան ու նրա նախագահութեանը, իսկ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան առանձին ժողովրդական կոմիտեաների կարգադրութեանները կարաղ են վերացնել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեան, նրա նախագահութեանը և Միութեան ժողովմարքը:

17. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան ժողովրդական Կոմիտեաների կարգադրութեանները կարաղ են կտակցնել միութեանական անարապետութեաններէ Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեաները կամ Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեաների նախագահութեանները միայն բացառիկ զեզրերում, աղյայ կարգադրութեանը՝ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններէ Միութեան ժողովմարքի կամ Կենտրոնական Դարձադիր Կոմիտեայի վորչուաներին տնձներերնն տնձամտապատարան լինելու պարտադրում:

Կարգադրութիւնը կտնցնելու մասին միութենական Լանքադետութիւններէ Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն կամ Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտէի Նախագահութեանն անկապազ կազմուած և Խորհրդային Սոցիալիստական Լանքադետութիւններէ Միութեան Ժողովրդական Կոմիտէներէ Խորհրդին և Խորհրդային Սոցիալիստական Լանքադետութիւններէ Միութեան Լա-
մապատասխան Ժողովրդական կոմիտէին:

18. Միութենական Լանքադետութիւններէ Ժողովրդական Կոմիտէներէ Խորհրդի կազմի մէջ մտնում են.

Ժողովրդական Կոմիտէներէ Խորհրդի Նախագահը,
Նախագահի անդակաւը,

Ժողովրդական Տնտեսութեան Գերագոյն Խորհրդի Նախագահը,

Լոպատրուսիան Ժողովրդական կոմիտէը,

Գարննամուսնի Ժողովրդական կոմիտէը,

Ֆինանսներէ Ժողովրդական կոմիտէը,

Աշխատանքի Ժողովրդական կոմիտէը,

Ներքին գործերի Ժողովրդական կոմիտէը,

Արգարագատութեան Ժողովրդական կոմիտէը,

Բանվորա-գյուղացիական տնտեսութեան Ժողովրդական կոմիտէը,

Լուսավորութեան Ժողովրդական կոմիտէը,

Առողջապահութեան Ժողովրդական կոմիտէը,

Սոցիալական ապահովագրութեան Ժողովրդական կոմիտէը,

Ազգային գործերի Ժողովրդական կոմիտէը,

յնչպէս նաև՝ Խորհրդակցական Լաշի իրավունքով Միութեան արտաքին գործերի, ազգական և ծովային գործերի, արտաքին առևտրի, կազմակերպութեան և անապարհներէ և փոստի ու կոտորի Ժողովմասններէ լիազօրները:

19. Միութենական Լանքադետութիւններէ Ժողովրդական Տնտեսութեան Գերագոյն Խորհուրդը և պարնամուսնի, ֆինանսներէ, աշխատանքի ու բանվորա-գյուղացիական տնտեսութեան Ժողովրդական կոմիտէները, անմիջականորէն յենթարկելով միութենական Լանքադետութիւններէ Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտէներին և Ժողովմասններին՝ իրենց գործունէութեան մէջ ղեկավարում են Խորհրդային Սոցիալիստական Լանքադետութիւններէ Միութեան Լամապատասխան Ժողովրդական կոմիտէներէ կարգադրութիւններով:

20. Միութեան մէջ մտնող Լանքադետութիւնները ունեն իրենց բյուջէները, իրանց Կանցիտանում են Միութեան Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտէի կողմէ կատարուող Կամմիութենական բյուջէի բազմաբաժնի մասերը: Լանքադետութիւններէ բյուջէները նրանց յիկամտային ու ծախսի մասերով սահմանում և Միութեան Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտէին: Միութենական Լանքադետութիւններէ բյուջէներէ գոյացմանը արամադրելից յիկամտաներէ Բժշկութեան ու յիկամտային Կատիցուսներէ շտաբները իրարում և Միութեան Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտէին:

21. Միութենական Լանքադետութիւններէ ցարգացայիններէ Լամադ միական միութենական ցարգացայութիւն և սահմանվում:

22. Խորհրդային Սոցիալիստական Լանքադետութիւններէ Միութեանն ունի իր գրքը, զինանշանը և պետական կնիքը:

23. Խորհրդային Սոցիալիստական Լանքադետութիւններէ Միութեան ժայռադաշտը Կանգրիտանում և Մակվա ցարգաքը:

24. Միութենական Լանքադետութիւններէ իրենց սահմանադրութիւններէ մէջ փոփոխութիւններ են մտնում՝ Լամապատասխան ներկա պայմանադրին:

25. Միութենական պայմանագրի հաստատումը, փոփոխումը և լրացումը յենթակա յե Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւններէ Միութեան Խորհուրդներէ համազումարի բացառիկ իրաւասութեանը:

26. Միութենական հանրապետութիւններէջ յարաբանչյուրին Միութեանից ազատորեն զուրս գալու իրաւունք և զերազանձում:

Ընկերներ, Խորհրդային Հանրապետութիւններէ լիազօր պատվիրակութիւններէ կոնկրետներնցիայի հանձնարարութիւններ յես ձեզ առաջարկ եւ՛ ա՛նում հաստատել Հանրապետութիւններէ Խորհրդային Միութեան կազմելու զերարերյալ զեկլարացիայի ու պայմանագրի հենց նոր կարգացված տեքստերը: Ընկերներ, առաջարկում եմ ընդունել զբանջ կամունիստներին հատուկ միտքանութիւններ ու զբանով իսկ մի նոր գլուխ զրել մարդկութեան պատմութեան մեջ: (Մափաճարութիւններ):

„Խորհրդային Սոցիալիստական

Հանրապետութիւններէ Միութեան

Խորհուրդներ | Համագումար»,

Սզազիւր Խազիւզութիւն, Խրաւ, Խամառուսաստանյան

ԿԳ-Կ Մ. 1922

Կուսակցութեան ԿԿ հաշմանութեանն ստացած թեղիաներ՝ ՌԿ(Բ)Կ
 XII համագումարի առթիվ
 (1923 թ.)

I

1. Կապիտալիզմի զարգացումը տակավին անցյալ դարում զբստորեցարտադրութեան ու փոխանակութեան յեղանակների ինտերնացիոնալացման, ազգային ինքնամեմոփութեան զոչնչացման, ժողովուրդների արնտեսական մերձեցման և հակայական տերիտորիաները վերպես մի կապակցված ամբողջութուն սատիճանաբար միավորելու տենդենց: Կապիտալիզմի հետագա զարգացումը, համաշխարհային շուկայի զարգացումը, ժողովին ու յերկաթուղային մեծ ճանապարհների զործի կարգավորումը, կապիտալի արտանունումը և այլն՝ ել ավելի ուժեղացրին այդ տենդենցը՝ ամենաբազմազան ժողովուրդներ կապելով աշխատանքի միջազգային բաժանման և բազմակողմանի փոխադարձ կախման կապերով: Վերջան վեր այդ պրոցեսն արտացոլում եր արտադրողական ուժերի վիթխարի զարգացումը, վերջան վեր այն հեշտացնում եր ազգային առանձնացման և զանազան ժողովուրդների շահերի հակադրութեան զոչնչացումը, — այն յեղել և և մնում ե առաջադիմական պրոցես, վերոմեմոնյութական նախադրային ե նախապատրաստում ազագա համաշխարհային սոցիալիստական տնտեսութեան համար:

2. Բայց այս տենդենցը զարգացել ե յուրաճատուկ ձևերով, վերոնջբրոլորովին չեն համապատասխանում նրա ներքին պատմական իմաստին: Ժողովուրդների փոխադարձ կախումը և տերիտորիաների արնտեսական միավորումը կապիտալիզմի զարգացման ընթացքում սահմանմում ե յին զոչ թե ժողովուրդներին՝ վերպես իրավաճախար միավորներին՝ համագործակցութեան հանապարհով, այլ մի ժողովուրդ մյուսների կողմից հպատակեցնելու կարգով, ավելի պակաս զարգացած ժողովուրդներին ավելի շատ զարգացած ժողովուրդների կողմից ճնշելու և շահագործելու կարգով: Գաղութային թալաններ ու հափշտակումներ, ազգային ճնշում ու անհավասարութեան, իմպերիալիստական կամայա-

կանուխյանն ու բունուխյանն, դադութային ստրուխյանն ու աղգային իրավագրուխյանն, վերջուպես, «քաղաքակիրթ» աղգների պայքարը միմյանց դեմ՝ «անքաղաքակիրթ» ժողովուրդների դրա խշխուռ համար, — սրանք են այն ձևերը, վորոնց շահանակներում ընթացել է ժողովուրդների անտեսական մտքանկման պրոցեսը: Ուստի և՛ միավորման աննդենցի հետ մեկտեղ աճում էր այդ միավորման բռնի ձևերը վոշնշացնելու աննդենցը, աճում էր ճնշված դադութները և կախյալ աղգուխյանները իմպերիալիստական ճնշումից ազատագրելու պայքարը: Վորքան վոր այդ յերկրորդ աննդենցը ճնշված մասսաների բժշոսացում էր նշանակում ընդդեմ միավորման իմպերիալիստական ձևերի, վորքան վոր դա ժողովուրդների միավորում էր պահանջում՝ համադրմանկցությանն ու կամավոր միության սկզբունքներից, դայեղել է և մնում և առաջագիտական աննդենց, վորովհետև դա հողեկան նախադրյալներ և նախապատրաստում ապագա համաշխարհային սոցիալիստական անտեսությանն համար:

3. Կապիտալիզմին հասուկ ձևերով արտահայտված այս յերկու հիմնական աննդենցների պայքարը լցնում է բազմազգի բուրժուական պետությանների վերջին կես հարյուրամյակի պատմությանը: Կապիտալիստական դարգացման շրջանակներում այդ աննդենցների միջև յեղած անհաշտ հակասությունը դրված է յեղել բուրժուական դադութային պետությանների ներքին անդորությանն ու սրգանական անկախյանության հիմքում: Անխուսափելի կոնֆլիկտներ այդպիսի պետությանների ներսում և անխուսափելի պատերազմներ այդպիսի պետությանների միջև, հին դադութային պետությանների քայքայում և նորերի գոյացում, դադութների նոր հետամուտն ու բազմազգի պետությանների նոր քայքայում, վորը տանում է դեպի աշխարհի քաղաքական քարտեզի նոր վերամանրը — սրանք են այս հիմնական հակասության արգյունքները: Մի կողմից, հին Ռուսաստանի, Ազատընտնագրիայի, թյուրքիայի քայքայումը, մյուս կողմից՝ այնպիսի դադութային պետությանների պատմությանը, ինչպիսիք են Մեծ Բրիտանյանն ու հին Գերմանյանը, վերջուպես, «մեծ» իմպերիալիստական պատերազմը և դադութայինն ու իրավագրական ժողովուրդների հեղափոխական շարժման աճումը, — այս բոլորը և սրանց նման փաստերն սկներևրեն խոսում են բազմազգի բուրժուական պետությանների անկախյանությանն ու անհաստատությանն մասին:

Այսպիսով, ժողովուրդների անտեսական միավորման պրոցեսի ու այդ միավորման իմպերիալիստական յեղանակների միջև յեղած անհաշտ հակասությանը պայմանավորել է բուրժուազիայի անընդունակությանը, անդնականությանը, անդորությանը՝ դանելու աղգային հարցի լուծմանը ճիշտ կերպով մտահնարու ձևը:

4. Մեր կուսակցութունը հաշվի յե առել այդ հանգամանքները՝ զննելով ազգային հարցի վերաբերյալ իր քաղաքականութեան հիմքում ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, ժողովուրդների ինքնուրույն պետական գոյութեան իրավունքը: Իր գոյութեան տակալին առաջին որերին, իր առաջին համագումարում (1898 թիվ), յերբ կապիտալիզմի հակասութեանը ազգային հարցի գծով զեռես սպառնչ պարզութեամբ չեյին կարողացել վորոշել, կուսակցութունը ճանաչեց ազգութեանների այս անկաստելի իրավունքը: Հետագայում ընդհուպ մինչև Հոկտեմբերեան հեղաշրջումը իր համագումարներում ու կոնֆերենցիաներում կայացրած հատուկ վորոշումներով ու վճիռներով նա անփոփոխորեն հաստատում եր իր ազգային ծրագիրը: Իմպերիալիստական պատերազմն ու նրա հետ կապված հուժկու հեղափոխական շարժումը գաղութներում միայն նորից եյին հաստատում կուսակցութեան վճիռներն ազգային հարցի նկատմամբ: Այդ վճիռների իմաստն այն է, վոր՝ ա) վճռականապես ժխտում են հարկադրանքի բոլոր ու ամեն տեսակի ձևերն ազգութեանների նկատմամբ. բ) ճանաչվում են ժողովուրդների հավասարութեանն ու սուվերենութեանն իրենց բախտը տնորինելու գործում. գ) ճանաչվում է այն դրույթը, թե ժողովուրդների հաստատուն միավորումը կարող է կիրառվել միայն համագործակցութեան ու կամավորութեան սկզբունքներով. դ) հռչակվում է այն ճշմարտութունը, վոր նման միավորման իրականացումը հնարավոր է կապիտալի իշխանութեան տապալման հետեանքով միայն:

Մեր կուսակցութունն իր աշխատանքի մեջ այս ազատագրական ազգային ծրագիրը չի դադարել հակադրելու ինչպես ցարիզմի բացահայտ-կեղծիչ քաղաքականութեանը, այնպես էլ մենշևիկների ու եսերների թերատ, կիսաիմպերիալիստական քաղաքականութեանը: Յեթե ցարիզմի ռուսիֆիկատորական քաղաքականութունը ցարիզմի ու հին Ռուսաստանի ազգութեանների միջև անդունդ ստեղծեց, իսկ մենշևիկների ու եսերների կիսաիմպերիալիստական քաղաքականութունը հանգեցրեց այն բանին, վոր այդ ազգութեանների լավագույն տարրերը հեռացան կերենշչիկայից, պառ մեր կուսակցութեան ազատագրական քաղաքականութունը կուսակցութեան համար նվանեց այդ ազգութեանների լայն մասսաների համակրանքն ու աջակցութունը՝ ցարիզմի և իմպերիալիստական ռուսական բուրժուազիայի զեմ կուսակցութեան սղած պայքարում: Հազիվ թե կարելի յե կասկածել այն մասին, վոր այս համակրանքն ու այս աջակցութունը հանդիսացան այն վճռողական մոմենտներից մեկը, վորոնք վորոշեցին մեր կուսակցութեան կորութեանը հոկտեմբերեան որերին:

5. Հոկտեմբերեան հեղափոխութունը տվեց մեր կուսակցութեան վճիռների գործնական հանրագումարներն ազգային հարցի վերաբեր-

մամբը Տապալելով կայմաժառանգի ու կապիտալիստների՝ ազգային ճնշման հիմնական կրողների իշխանությունը և իշխանություն գլուխ կանգնեցնելով պրոլետարիատին՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը մի հարվածով կտրատեց ազգային ճնշման շղթաները, շուտ ազնից ժողովուրդներին միջև յեղած հին հարաբերությունները, խախտեց ազգային հին թշնամանքի հիմքերը, մաքրեց հողը ժողովուրդների համագործակցություն համար և վոչ միայն Ռուսաստանում, այլև Եվրոպայում ու Ասիայում ուսական պրոլետարիատի համար նվաճեց նրա այլազգի յեղբայրակիցներին զատանությունը։ Հողի վրա հարկ կա ապացուցելու, վոր ուսական պրոլետարիատն առանց այսպիսի զատանության չէր կարողանա հաղթել Կոլչակին ու Դենիկինին, Եուզենիչին ու Վրանգելին։ Մյուս կողմից՝ անկասկած և, վոր ճնշված ազգություններն և չէին կարողանա իրենց ազատագրմանը հասնել՝ առանց Ռուսաստանի կենտրոնում պրոլետարիատի ղեկառուութեան հաստատվելու։ Ազգային թշնամանք ու ազգային ընդհարումներն անխուսափելի չեն, անխափանելի, քանի կապիտալիստ և իշխանություն գլուխ կանգնած, քանի նախկին «պետական» ազգի մանր բուրժուազիան և, ամենից առաջ, գյուղացիությունը, նացիոնալիստական նախապաշարմունքներով լեցուն լինելով՝ կապիտալիստների հետեից են դնում, և, ընդհակառակը, ազգային խաղաղությունն ու ազգային ազատությունը կարելի չէ ապահովված համարել, յեթև գյուղացիությունն ու մանր-բուրժուական այլ շերտերը պրոլետարիատի հետեից են դնում, այսինքն՝ յեթև ապահովված և պրոլետարիատի ղեկառուութեան։ Ուստի և՛ խորհուրդների հաղթությունը և պրոլետարիատի ղեկառուութեան հաստատումը այն բազան, այն հիմքն են, վորի վրա կարող և կուուցվել ժողովուրդներին յեղբայրական համագործակցությունը պետական միասնական միություն մեջ։

Յ. Բայց Հոկտեմբերյան հեղափոխության արդյունքները չեն սպառվում ազգային ճնշման վոչնչացմամբ, ժողովուրդների միավորման համար հոգ ստեղծելով։ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը իր զարգացման ընթացքում այդ միավորման ձևերն ևլ մշակեց, նշեց հիմնական այն գծերը, վորոնցով պետք և կուուցվի ժողովուրդների վորպես միութենական մի պետություն միավորվելու։ Հեղափոխության առաջին շրջանում, յերբ ազգություններին աշխատավոր մասսաներն առաջին անգամ իրենց զգացին ազգային ինքնուրույն մեծություններ, մինչդեռ ոտարերկրյա ինտերվենցիայի սպառնալիքը տակավին իրական վասնդ չէր ներկայացնում, — ժողովուրդների համագործակցությունը զեռուս չունէր միանգամայն վորոշ, խստորեն հաստատված ևւ՛ Քաղաքացիական պատերազմի ու ինտերվենցիայի շրջանում, յերբ ազգային համբաղետությունների ուղղման ինքնապաշտպանություն շահերը առաւ. Սալիճ—10

ջին պլանի վրա ելին դրվել, այնինչ անտեսական շինարարության հարցերը տակավին հերթական չեյին, համազործակցությունը ռազմական միության և ընդունեց: Վերջապես, հետպատերազմյան շրջանում, լերը պատերազմից քայքայված արտադրողական ուժերի վերականգնման հարցերը առաջնահերթ դարձան, — ռազմական միությունը լրացվեց անտեսական միությամբ: Ազգային հանրապետությունների վորպես խորհրդային Հանրապետությունների Միություն միավորվելը համազործակցության և ներքին զարգացման ավարտական ետապն է, վորն այս անգամ ընդունեց ժողովուրդների վորպես խորհրդային բազմազգի միասնական պետություն ռազմատնտեսապես և քաղաքականապես միավորվելու բնույթ:

Այսպիսով, պրոլետարիատը խորհրդային հասարակակարգում գտավ ազգային հարցի ճիշտ լուծման բանալին, նա գրա մեջ հայտնագործեց ազգային իրավահավասարության ու կամավորության սկզբունքների վրա հիմնված կայուն բազմազգի պետություն կազմակերպելու ուղին:

7. Բայց գտնել ազգային հարցի ճիշտ լուծման բանալին՝ տակավին չի նշանակում լիովին ու վերջնականապես լուծել այն, սպասել այդ լուծումը՝ նրա կենդանու-գործնական իրականացումով: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն առաջագրած ազգային ծրագրի ճիշտ կենսագործման համար անհրաժեշտ է դեռ հազթահարել այն արգելքները, վորոնք մեզ ժառանգություն են արված ազգային ճնշման անցած շրջանից և վորոնք չեն կարող հազթահարվել մի հարվածով, կարճ ժամանակամիջոցում:

Այդ ժառանգությունը կազմում են, նախ՝ մեծապետական շոփներից միացուկները, — շոփնիկովի, վորը վելիկոուսների յերբեմնի արտոնյալ դրության արտացոլումն է: Այդ միացուկները տակավին ուղրում են մեր կենտրոնական և տեղական խորհրդային աշխատողների գլուխներում, գրանք բուն են գրել մեր կենտրոնական և տեղական պետական հիմնարկներում, գրանց ամրացնելու յեն գալիս վելիկոուսական-շոփնիստական սորք ամենովելիսովյան ²² հովերը, վորոնք նեպի կապակցությամբ ափելի ու ափելի յեն ուժեղանում: Դրանք գործնականապես արտահայտվում են ռուս խորհրդային յինտելիկների սնապարծ-արհամարհական և անհոգի-բյուրոկրատական վերարերմուքով դեպի ազգային հանրապետությունների կարիքներն ու պահանջները: Բազմազգի խորհրդային պետությունն իրոք հաստատուն, իսկ ժողովուրդների համազործակցությունը նրանում իրոք յեղբայրական կարող են դառնալ լուկ այն դեպքում, յեթե մեր պետական հիմնարկները պրակտիկայում այդ միացուկները վճուպես ու անդառնալիորեն ջընջ-

վեն: Ուստի, վեյիկոուսական շովինիզմի մնացուկների դեմ վճռական պայքար մղելը մեր կուսակցութեան առաջին հերթական խնդիրն է:

Այդ ժառանգութեանը, յերկրորդ, կազմում է Հանրապետութեան ներքին Միութեան ազգութեանների փաստական, աշխնքն՝ անտեսական ու կուլտուրական անհավասարութեանը: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան ներք ընթացքի արդյունքները մեր ազգային իրավահավասարութեանը ժողովուրդների մեծ նշխանում է հանդիսանում, բայց այն ինքնըստինքյան չի լուծում ամբողջ ազգային հարցը: Մի շարք հանրապետութեաններ ու ժողովուրդներ, զորոնք չեն անցել կամ գրեթե չեն անցել կապիտալիզմի բովոճ, զորոնք չունեն կամ գրեթե չունեն իրենց պրոլետարիատը, զորոնք այդ պատճառով էլ հետ են մնացել անտեսական ու կուլտուրական անտեսելուից՝ առանց գրաից իրական ու տեական ողնութեան ստանալու ի վիճակի չեն լիովին ողտագործելու այն իրավունքներն ու հնարավորութեանները, զոր նրանց ընձեռում է ազգային իրավահավասարութեանը, ի վիճակի չեն բարձրանալու զարգացման ավելի բարձր աստիճանը և աշակերտվ հասնելու առաջ անցած ազգութեաններին: Փաստական այս անհավասարութեան պատճառները թաղմով են վոչ միայն այս ժողովուրդների պատմութեան մեջ, այլև ցարիզմի ու ռուսական բուրժուազիայի քաղաքականութեան մեջ, զորոնք ձգտել են ժայրամուտերը դարձնել արդյունաբերական զարգացած կենտրոնական շրջանների կողմից շահագործվող բացառապես հումքային շրջանները: Անկարելի է կարճ ժամանակամիջոցում հաղթահարել այս անհավասարութեանը, մի-յերկու տարում վերացնել այս ժառանգութեանը: Մեր կուսակցութեան գեուես X համագումարը նշել է, զոր՝ «փաստական ազգային անհավասարութեան վոչնչացումը տեական պրոցես է, զորը պահանջում է համառոտն և հաստատականորեն պայքարել ազգային ճնշման ու դադարթային սարկութեան բոլոր մնացուկների դեմ»: Բայց անպատճառ հարկավոր է հաղթահարել այն: Սեղ այն կարելի է հաղթահարել միայն ռուս պրոլետարիատի կողմից իրական ու տեական ողնութեան ցույց տալով Միութեան հետամնաց ժողովուրդներին՝ նրանց անտեսական և կուլտուրական առաջադիմութեան գործում: Առանց այս բանի հիմք չկա հույս դնելու միասնական միութենական պետութեան շրջանակներում ժողովուրդների կանոնավոր ու հաստատուն համագործակցութեանը կարգավորելու գրա: Ուստի է՝ ազգութեանների փաստական անհավասարութեանը վերացնելու պայքարը, հետամնաց ժողովուրդների կուլտուրական ու անտեսական մակարդակը բարձրացնելու պայքարը մեր կուսակցութեան յերկրորդ հերթական խնդիրն է:

Այդ ժառանգութեանը, վերջապես, կազմում են նացիոնալիզմի մնացուկները մի ամբողջ շարք ժողովուրդների մեջ, զորոնք կրել են ազգային ճնշման ծանր լուծը և սակավին չեն կարողացել ազատագրու-

վել ազգային հին վիրավորանքների զգայունից: Այդ մնացուկները գործնական արտահայտութունն են հանդիսանում առաջնորդում են շնչված ժողովուրդների վորոշ ազգային խորթացածութունը և լիակատար վրաստահության բացակայութունը դեպի այն միջոցառումները, վորոնք ուսաներից են գալիս Սակայն, իրենց կազմի մեջ մի քանի ազգութուններ ունեցող վորոշ հանրապետութուններում այս պաշտպանողական նացիոնալիզմը հաճախ վերածվում և հարձակողական նացիոնալիզմի, ավելի ուժեղ ազգության թունդ շոփինիզմի, վորն ուղղված և այդ հանրապետութունների թույլ ազգութունների դեմ: Այդպես և վրացական շոփինիզմը (Վրաստանում), վոր ուղղված և հայերի, սուրի, աջբացիների ու արխազների դեմ, ազրբեջանական շոփինիզմը (Ազրբեջանում), վոր ուղղված և հայերի դեմ, ուզբեկական շոփինիզմը (Բուխարայում) ու Խորեզմում), վոր ուղղված և թուրքմենների ու կիրգիզների դեմ,— շոփինիզմի այս բոլոր տեսակները, վորոնց, ի դեպ ասած, խրախուսում են նեպի ու կոնկուրենցիայի պայմանները, մեծազույն չարք են, վորոնք սպառնում են միջանի ազգային հանրապետութունների գարննել զզգոցի ու խառնակչության աստարեզ: Ինչ ասել կուզի, վոր այս բոլոր յերևույթներն արգելակում են ժողովուրդների փաստական միավորումը վորպես միասնական պետական միութուն: Վարքան վոր նացիոնալիզմի մնացուկները հանդիսանում են վելիկոուսական շոփինիզմից պաշտպանվելու յուրահատուկ մի ձև, վելիկոուսական շոփինիզմի դեմ վճռական պայքար մղելն ամենավստահելի միջոցն և նացիոնալիստական մնացուկները հաղթահարելու համար: Իսկ վորքան վոր այդ մնացուկները վերածվում են տեղական շոփինիզմի, վորն առանձին հանրապետութուններում ուղղված և թույլ ազգային խմբերի դեմ, ուղղակի պայքարն այդ մնացուկների դեմ կուսակցության անդամների պարտականութունն և: Ուստի և նացիոնալիստական մնացուկների և, ամենից ատաջ, այդ մնացուկների շոփինիստական ձևերի դեմ պայքարելը մեր կուսակցության յերբորդ հերթական խնդիրն և:

8. Հնի ժառանգության ամենացայտուն արտահայտութուններից մեկը պետք և համարել այն փաստը, վոր կենտրոնում և տեղերում խորհրդային շինությունների մի նշանակալից մասը Հանրապետութունների Միութունը զնահատում և վոչ թե իբրև հավասար պետական միավորների միութուն, վորը կոչված և սպահովելու ազգային հանրապետութունների ազատ գարգացումը, այլ իբրև մի քայլ դեպի այդ հանրապետութունների վերացումը, իբրև այսպես կոչված՝ Եմիասնական-անբաժանելի ն կազմելու սկիզբ: Դատապարտելով այսպիսի ըմբռումը իբրև հակադրուխտարական ու ռեակցիոն ըմբռում՝ համազույսարը կոչ և անում կուսակցության անդամներին աշխուրջ հետևելու այն բանին, վորպեսպի հանրապետութունների միավորումը և կոմիսարիատների

միտակաւուսմը շովինիստտրենն արամազրզված խորհրդային շինողներէնը չորսադարձեն՝ իբրև ազգային հանրապետութիւններէ տնտեսական ու կուլտուրական կարիքները անտեսելու իրենց գործերէ քաղաքիւսում կոմիտարիտաներէ միտակաւուսմը մի քննութիւնն և խորհրդային ապարատի համար. յեթև գործնականուսում այս գործը մեծապետական ուղղութիւնն ստանար, ապա կուսակցութիւնը ստիպված պետք և լինել այսպիսի ազնաւանդ հեծ ձեռք առնելու ամենազնաւան միջոցներ՝ ընդհուպ մինչև միջոցնի կոմիտարիտաներէ միտակաւուսմը վերացնելու հարցի դրուսը, մինչև վար խորհրդային ապարատն առաջիկայում պատշաճ կերպով վերադաստիարակելի իսկապես պրոլետարական և իսկապես յեղրայայտական ուշադրութիւնն զոգով դեպի փոքր ու հետաձեաց ազգութիւններէ կարիքները և պահանջները:

9. Վարջան վար հանրապետութիւններէ Միութիւնը ժողովուրդներէ համակցութիւնն նոր ձև և, միտակաւան միութենական պետութիւնն մեջ նրանց համագործակցելու նոր ձև, այն՝ պետութիւնն, վորի շրջանակներում պէտք և վերացվեն վերը ուրվագծված մնացուկները ժողովուրդներէ միտակաւ աշխատանքի պրոցեսում.— Միութիւնն բարձրագույն որդանները ախպես պետք և կոտուցված լինեն, վորպեսզի լիովին արտացոլեն Միութիւնն բոլոր ազգութիւններէ վոջ միայն ընդհանուր կարիքներն ու պահանջները, այլև առանձին ազգութիւններէ (հատուկ կարիքներն ու պահանջները: Ուստի և Միութիւնն գոյութիւնն ունեցող կենտրոնական որդաններէ հետ միասին, վորոնք ամբողջ Միութիւնն աշխատավոր մասսաներէ ներկայացուցչութիւնն են հանդիսանում անկախ ազգութիւննից,— համասարութիւնն սկզբունքներով պետք և ըստեղծվի ազգութիւններէ ներկայացուցչութիւնն մի հատուկ որդան: Միութիւնն կենտրոնական որդաններէ այսորինակ կոտուցուսը լիակատար հնարավորութիւնն կտար զգայուն կերպով ունկնդրելու ժողովուրդներէ կարիքներին ու պահանջներին, իր ժամանակին ցույց տալու նրանց անհրաժեշտ ունութիւնն, ստեղծելու լիակատար փոխադարձ զատահութիւնն իրազգութիւնն և, այսպիսով, ամենաամենազնաւան միջոցներով վերացնելու վերը հիշված ժառանգութիւննը:

10. Յեղնելով առանձինց, համագումարը հանձնարարում և կուսակցութիւնն անգամներին հասնելու, իբրև գործնական միջոցներ, այն բանին, վորպեսզի՝

ա) Միութիւնն բարձրագույն մարմիններէ սիտանում համասարութիւնն սկզբունքներով հիմնվի առանց բացասութիւնն բոլոր ազգային հանրապետութիւններէ և ազգային մարզերէ ներկայացուցչութիւնն հատուկ մարմինն.

բ) Միութիւնն կոմիտարիտաները կաուցվեն Միութիւնն ժողովուրդ-

ների կարիքների ու պահանջների բավարարումը ապահովող հիմունքներով:

դ) ազգային հանրապետութիւնների ու մարզերի որդանները կառուցվեն առաջելուպես տեղացիներից, զորոնք գիտեն համապատասխան ժողովուրդների լեզուն, կենցաղը, բարքերն ու սովորութիւնները:

II

1. Մեր կուսակցութեան կազմակերպութիւնների զարգացումն ազգային հանրապետութիւնների մեծամասնութեան մեջ ընթանում է այնպիսի պայմաններում, զորոնք լիովին չեն, զոր նպաստում են նրանց անձանն ու ամբողջմամբ: Այս հանրապետութիւնների անտեսական հետաձայնութիւնը, ազգային պրոլետարիատի փոքրամթիւ լինելը, տեղացի հին կուսակցական աշխատողների կազրերի պակասութիւնը կամ նույնիսկ բացակայութիւնը, մայրենի լեզվով լուրջ մարքսիստական գրականութեան բացակայութիւնը, կուս-դաստիարակչական աշխատանքի թուլութիւնը, վերջապես, արժատական-նացիոնալիստական տրոզիցիաների Ֆացուկների առկայութիւնը, — տրոզիցիաներ, զորոնք դեռևս չեն վերացել, — տեղացի կոմունիստների մեջ զորոջ թեքում են առաջացրել՝ ազգային առանձնահատկութիւնները զերպոնահատկութեան ուղղութեամբ, պրոլետարիատի դասակարգային շահերը թերազնահատելու ուղղութեամբ, թեքում դեպի նացիոնալիզմը: Այս յերևույթը առանձնապես վտանգավոր է դառնում միջանի ազգութիւն ունեցող հանրապետութիւններում, զորտեղ նա հահաի ընդունում է ազիլի ումեղ ազգութեան կոմունիստների զեպի շովինիզմը կատարվող թեքման ձև, մի թեքում, զորն իր սուր ծայրով ուղղված է թույլ ազգութիւնների կոմունիստների դեմ (Վրաստան, Ադրբեջան, Բուխարա, Խորեզմ): Ինպի նացիոնալիզմը յեղող թեքումը վնասակար է այն տեսակետից, զոր նա, արզելուկելով ազգային բուրժուազիայի զազափարային ազդեցութիւնից ազգային պրոլետարիատի ազատվելու պրոցեսը՝ դժվարացնում է տարբեր ազգութիւնների պրոլետարների համախմբումն իրեն միասնական ինտերնացիոնալ կազմակերպութիւն:

2. Մյուս կողմից, ուստական ծագում ունեցող կուսակցական հին աշխատողների բազմաքանակ կազրերի առկայութիւնը ինչպես կուսակցութեան կենտրոնական հիմնարկներում, այնպես էլ ազգային հանրապետութիւնների կոմկուսների կազմակերպութիւններում, կուսաշխատողներ, զորոնք ծանոթ չեն այդ հանրապետութիւնների աշխատավորական մասսաների բարքերին, սովորութիւններին ու լեզվին և այդ պատճառով էլ միշտ չեն, զոր զգայուն են զեպի նրանց կարիքները, — մեր կուսակցութեան մեջ թեքում է առաջացրել՝ կուսակցական աշխատանքում ազգային առանձնահատկութիւններն ու ազգային լեզուն թերազնա-

հասերու ուղղութեամբ, առաջացրել և գոռոզ-արհամարհական վերաբերմունք զեպի այդ առանձնահատկութեանները, թեքում զեպի վելիկուուսական շօվինիզմը: Այս թեքումը ֆեասակար և վոչ միայն այն պատճառով, զոր այն, արդելակելով ազգային լեզուն իմացող տեղացիները կամունիստական կազրեր կազմելու գործը, կուսակցութեան համար ըստանգծում և ազգային հանրապետութեանների պրոլետարական մասսաներից կարվելու վտանգ, այլև, ամենից առաջ, այն պատճառով, զոր դատում և անեցնում և վերը սերվազծված թեքումը զեպի նացիոնալիզմ՝ գծվարացնելով նրա զեմ պայքարելը:

Յ. Գատապարտելով այդ յերկու թեքումն և զորպես կամունիզմի գործի համար ֆեասակար և վտանգավոր թեքումներ և կուսակցութեան անդամներին ուշադրութեամբը գործնելով այն հասուէկ ֆեասակարութեան և հասուէկ վտանգավորութեան վրա, զոր ունի զեպի վելիկուուսական շօվինիզմն յեզած թեքումը, — համազուեմարը կոչ և անում կուսակցութեանը՝ շուտափույթ կերպով վերացնելու մեր կուսակցական շինարարութեանից հին այդ մնացուկները:

Համազուեմարը հանձնարարում և կենտկոմին կիրառել զորպես գործնական միջոցներ՝

ա) ազգային հանրապետութեանների տեղացի կուսակցական աշխատողներից բարձր աիպի մարքսիստական խմբակներ կազմելը:

բ) սկզբունքային մարքսիստական գրականութեանը մայրենի լեզվով գորգացնելը:

գ) Արեւելքի ժողովուրդների Համալսարանը և նրա տեղական բաժանմունքներն ուժեղացնելը:

դ) ազգային կամկուսների կենտկոմներին կից՝ տեղական աշխատողներից հրահանգչական խմբեր ստեղծելը:

ե) մայրենի լեզվով կուսակցական մասսայական գրականութեան գորգացնելը:

զ) հանրապետութեաններում կուսգատափարակչական աշխատանքը ուժեղացնելը:

է) հանրապետութեաններում յերիտասարգութեան շրջանում աշխատանքն ուժեղացնելը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՄԵՆՏՆԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՅԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Զեկուցում ԲԿ(Բ)Կ XII համագումարում 1923 թ. ապրիլի 23-ին

Ընկերներ: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան ժամանակից սկսած յերրորդ անգամն և քննարկում ենք ազգային հարցը. առաջին անգամը—VIII համագումարում, յերկրորդ անգամը—X և յերրորդ անգամը—XII համագումարում: Արդյոք սա նշան չե՞ այն բանի, թե ինչ-Վոր բան սկզբունքորեն փոխվել և ազգային հարցի մասին ունեցած մեր հայացքներում: Վճշ, ազգային հարցի վերաբերյալ սկզբունքային հայացքը նույնն և մնացել, ինչ Վոր եր մինչև Հոկտեմբերը, և նրանից հետո: Բայց X համագումարի ժամանակից սկսած փոխվել և միջազգային իրադրութեանը՝ հեղափոխութեան այն ծանր ռեզերվների տեսակարար կշիռը ուժեղանալու իմաստով, Վոր ներկայումս Արևելքի յերկիրներն են ներկայացնում: Սա՞ առաջինը: Յերկրորդ, X համագումարի ժամանակից սկսած մեր կուսակցութեանը նեպի կապակցութեամբ նույնպէս ունեցել և միջանի փոփոխութեաններ ներքին գրովի մասնակցութեամբ: Այս բոլոր նոր գործոնները անհրաժեշտ և հաշվի առնել, տալ նրանց հանրագումարը: Այս իմաստով կարելի չե՞ աւել, Վոր ազգային հարցը նոր գրում ունի XII համագումարում:

Ազգային հարցի միջազգային նշանակութեանը: Ձեզ հայտնի չե՞, բնկերներ, Վոր մենք հանդիսանում ենք, մենք Վորպէս խորհրդային ֆեդերացիա, պատմական բախտի կամքով ներկայումս հանդիսանում ենք համաշխարհային հեղափոխութեան առաջավոր շրջանը: Ձեզ հայտնի չե՞, Վոր համակապիտալիստական ֆրոնտը առաջին անգամ մենք ճնշեցինք՝ բախտի կամքով ամենքից առաջ դանդաղով: Ձեզ հայտնի չե՞, Վոր մեր առաջնորդման ընթացքում մենք հասանք մինչև Վարշավա, յսկ հետո Նահանջեցինք՝ ամբանալով այն դիրքերում, Վոր մենք ամենից ամուր էյինք համարում: Այդ մոմենտից սկսած մենք անցանք նեպին և այդ մոմենտից սկսած մենք հաշվի առանք միջազգային հեղափոխական շարժման տեսլի դանդաղումը, այդ մոմենտից սկսած մեր քաղաքականութեանը դարձավ արդեն Վոր թե հարձակողական, այլ պաշտպանողական: Գնալ առաջ այն բանից հետո, յերբ մենք Վարշավայի

մտաերթում անհաջողութիւնն կրեցինք (Նշմարտութիւնը շթազցնենք) զնաւ առաջ մենք շեյինք կարող, զորովհետեւ մենք սխալ եյինք անուս կարելի թիկունքից, իսկ այն մեղանուս գյուղացիական է, և, վերջապէս, մենք սխալ եյինք անուս շափազանց հետու զնաւ հեղափոխութիւն այն սեղերփներից, զոր արժան էն բախտի կամքով՝ Արեւմտյան ու Արեւելյան սեղերփներից: Ահա թե ինչու մենք շրջադարձ ձեռնարկեցինք ներսում՝ նեպի կողմը և զբուսւմ՝ առաջնարժման զանդազեցման կողմը՝ զՆեպոլի, զոր պետք է շուսչ առնել, բուսել մեր վերքերը, — առաջափոր ջոկատի, պրոլետարիատի վերքերը, կոնտակտ ստեղծել գյուղացիական թիկունքի հետ, հետագայ աշխատանք կատարել սեղերփների մէջ, զորանք հետ էն մնացել մեզնից, — արեւմտյան սեղերփների և արեւելյան ձանք սեղերփների մէջ, զորանք համաշխարհային կապիտալիզմի հիմնական թիկունքն էն կազմուս: Ազգային հարցը քննարկելիս խոսքն անա այս սեղերփների մասին է, — ձանք, արեւելյան սեղերփների մասին, զորանք, զբա հետ միասին, համաշխարհային խօսքիայլիզմի թիկունքն էն կազմուս:

Սերկուսից մեկը՝ կամ մենք խօսքիայլիզմի խորը թիկունքը, — արեւելյան դազաութային ու կրտազաութային յերկիրները, — կշարժենք, կըհեղափոխականացնենք և զբանով կարագացնենք խօսքիայլիզմի անկուսը, կամ մենք այստեղ կփրկենք և զբանով կամբացնենք խօսքիայլիզմը, ու զբանով կթուլացնենք մեր շարժման ուժը: Հարցը այսպէս և զբովմ:

Բանն այն է, զոր ամբողջ Արեւելքը Հանրապետութիւնների մեր Միութիւն զբա նայում և իբրև փորձագաշտի զբա: Կամ մենք այս Միութիւն շրջանակներում ճիշտ կլուծենք ազգային հարցը՝ նրա գործնական կիրառման մէջ, կամ մենք այստեղ, այս Միութիւն շրջանակներում, կհաստատենք ժողովուրդների միջև խնկապէս յեզրայրական հարաբերութիւններ, իսկական համագործակցութիւն, — և այն ժամանակ ամբողջ Արեւելքը կտեսնի, զոր նա հանձին մեր ֆեդերացիայի ազատագրութիւն զբոշ ունի, ունի առաջափոր ջոկատ, զորի հետքերով նա պետք է զնա, և այդ կլինի համաշխարհային խօսքիայլիզմի կրտի սկիզբը: Կամ թե՛ մենք այստեղ, ամբողջ ֆեդերացիայի կազմի մէջ սխալ թույլ կըտանք, կխախտենք առաջներում ճշովամ ժողովուրդների զատահութիւնը զեպի Ռուսաստանի պրոլետարիատը, Հանրապետութիւնների Միութիւնը կզրկենք Արեւելքի աշքում նրա ունեցած ձողական ուժից, և այն ժամանակ կամնի իպերիայիզմը, տանուլ կտանք մենք:

Այս և ազգային հարցի միջազգային նշանակութիւնը:

Ազգային հարցը մեզ համար նշանակութիւն ունի նաև ներքին զբութիւն տեսակետից, զոչ միայն այն պատճառով, զոր թփական տեսակետից նախկին պետական (сержантина) ազգը ճոտ 75 միլիոն է:

խոյն Թաղամաքի մարտի 25 (սա, այնուամենայնիվ, քիչ չէ), և վոչ եւ միայն այն պատճառով, զոր առաջնորդում ճնշված ազգերը զբաղում են տնտեսական զարգացման համար առաջելի հարկավոր շրջանները և ուղղման կամ ստրատեգիայի տեսակետից՝ առաջելի կարևոր կետերը, — վոչ միայն այս պատճառով, այլ ամենից առաջ այն պատճառով, զոր այս յերկու տարում մենք այսպես կոչված նեպ մացրինք, իսկ սրա կապակցութեամբ ուստական նացիոնալիզմը սկսեց անել, ուժեղանալ, ծնվեց ամենովեթափանդութեան զարգացումը, ցանկութեամբ և թափառում խաղաղ ճանապարհով անելու այն, ինչ չհաջողվեց անել Դեմոկրատիայի, այսինքն ստեղծել այսպես կոչված «միասնական» և անբաժանելիները:

Յե՛վ, այսպիսով, մեր ներքին կյանքում նեպի կապակցութեամբ մի նոր ուժ է ծնվում — վեյիկոուսական շովինիզմը, վորը բուն և զբեւ մեր հիմնարկներում, թափանցում է վոչ միայն խորհրդային, այլ և կուսակցական հիմնարկները, թափառում է մեր ֆիզիկապետի բոլոր անկյուններում և տանում է զեպի այն, զոր յեթե մենք այդ նոր ուժին վճռական հակահարված չտանք, յեթե մենք արմատից չկտրենք այն — իսկ նեպական պայմաններն անեցնում են այդ ուժը, — մենք ռիսկ ենք անում կանգնելու նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և առաջներում ճնշված ազգերի գյուղացիների միջև կապերը խզվելու պատկերի առջև, — մի բան, զոր հավասար և պրոլետարիատի դեկտատարայի խարխլման:

Բայց նեպը անեցնում է վոչ միայն ուստական շովինիզմ, նա անեցնում է նաև տեղական շովինիզմներ՝ մանավանդ այն հանրապետութեաններում, զորոնք միջանդ ազգութեաններ ունեն: Յես նկատի անենք Վրաստանը, Ադրբեջանը, Բուխարան, մասամբ կարելի չե նկատի անել Քուրդիստանը, զորտեղ մենք ունենք միջանդ ազգութեաններ, վորոնց առաջավոր տարրերը, զուցե շուտով սկսեն առաջնութեան համար կոնկուրենցիայի մեջ մտնել միմյանց դեմ: Այս տեղական շովինիզմները, իհարկե, իրենց ուժով այն վտանգը չեն ներկայացնում, ինչ վեյիկոուսական շովինիզմն և ներկայացնում: Բայց նրանք, այնուամենայնիվ, վտանգ են ներկայացնում սպառնալով մեզ՝ միջանդ հանրապետութեաններ զարձնել ազգային խառնակչութեան ասպարեզ, խախտել այն տեղ ինտերնացիոնալիզմի կապերը:

Մրանք են միջազգային ու ներքին բնույթի այն հիմքերը, զորոնք խոսում են ազգային հարցի կարևոր, առաջնակարգ նշանակչութեան մասին՝ առհասարակ և տվյալ մոմենտում՝ մանավանդ:

Ի՞նչն և ազգային հարցի գասակարգային ելութունը: Ի՞նչ և ազգային հարցը: Ազգային հարցի գասակարգային ելութունը փոխարարներութեանները վորոշելն է, — յես խոսում եմ մեր իրազրութեան մասին, խորհրդայինի մասին, — նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և նախ-

կին ճնշված ազգությունների գյուղացիության էիշա փոխհարաբերությունները ժորտելը: Չողման հարցն ախտեղ ափելի քան բաժանականափ քննարկվեց, բայց զողման հարցն ընկ. ընկ. Կամենեփի, Կալինինի, Սոկոլնիկովի ղեկուցման կապակցությամբ, մինչև իսկ ընկ. Ռիկովի և ընկ. Տրոյեկու ղեկուցման կապակցությամբ քննարկելիս, այլ քննարկման ժամանակ նկատի չեք առնվում գլխավորապես ուս. պրոլետարիատի վերաբերմունքը ղեկի ուս. գյուղացիությունը: Ախտեղ, ազգային բնագավառում, մենք ափելի բարդ մեխանիկա ունենք: Ախտեղ մենք զործ ունենք նախկին պետական ազգին պատկանող և մեր ամբողջ ֆեդերացիայի պրոլետարիատի ամենակուլտուրական խոյը հանդիսացող պրոլետարիատի ու գյուղացիության՝ առաջնապես առաջնորդում ճնշված ազգությունների գյուղացիության միջև՝ էիշա փոխհարաբերություններ հաստատելու հարցի հետ: Այս և ազգային հարցի դասակարգային էյությունը: Սեթի պրոլետարիատին հանդիվի ալլազգի գյուղացիության հետ հաստատել այնպիսի հարաբերություններ, ժորտնք կկարողանան խարխել ամեն մի ուսական բանի նկատմամբ չեղած, ցարիզմի քաղաքականությամբ տառնյակ տարիներսով սնուցվող ու արժատավորվող անվատահոթյան մնացուկները, — ափելին՝ չեթև ուս. պրոլետարիատին հանդիվի հասնել լիակատար փոխադարձ բժրոճման ու զատահոթյան, իրական միություն հաստատել վոչ միայն ուս. պրոլետարիատի ու ուս. գյուղացիության միջև, այլև ուս. պրոլետարիատի ու այլ ազգությունների գյուղացիության միջև, ապա խնդիրը լուծված կլինի Մրա համար անհրաժեշտ և, վորպեսզի պրոլետարիատի իշխանությունն ալլազգի գյուղացիության համար նույնքան հարազատ լինի, վորքան ուս. գյուղացիության համար և: Վորպեսզի խորհրդային իշխանությունն ալլազգի գյուղացիության համար էլ հարազատ զատան՝ անհրաժեշտ և, վոր այլ իշխանությունը նրա համար հակահայի լինի, վոր այն մայրենի լեզվով զործի, վոր զպրցներն ու իշխանության մարմինները կառուցվեն լեզուն, բարձերը, սովորույթները, կենցաղն իմացող տեղացիներին: Մորհրդային իշխանությունը, վոր մինչև վերջին ժամանակներս ուսական իշխանություն և հանդիսացել, միայն այն ժամանակ և միայն այնքան կլինի վոչ միայն ուսական, այլև միջազգյան (международная), առաջներում ճնշված ազգությունների գյուղացիների համար հարազատ, չերը այլ չերկիրների հանրապետություններում հիմնարկներն ու իշխանության մարմինները կխոսեն ու կզործեն մայրենի լեզվով: Այս և ազգային հարցի հիմքերից մեկը՝ առհասարակ, խորհրդային իրազրության մեջ՝ մանավանդ:

Վճրն և ազգային հարցի լուծման բնորոշ գիծը ափյալ մոմենտում, 1923 թվականին: Ազգային դժով լուծում պահանջող հարցերը ինչ ձև

են ընդունել 1923 թվականին: Մեր ֆեդերացիայի ժողովուրդների միջև տնտեսական զծով, ռազմական զծով, քաղաքական զծով համազոր-
ծակցութուն հաստատելու և: Յես նկատի ունեմ միջազգայն հարաբե-
րությունները: Ազգային հարցը, վորի հիմքը կազմում է նախկին
պետական ազգի պրոլետարիատի և ալազգի գյուղացիության միջև
հիշտ հարաբերություններ հաստատելու խնդիրը, տվյալ մոմենտում ըն-
դունում է այն ժողովուրդների համազործակցության ու յիզրայրական
համակցության առանձին և, վորոնք առաջներում անջատված էին
և վորոնք այժմ միավորվում են միասնական պետության շրջանակնե-
րում: Ահա ազգային հարցի էությունն այն ևնով, ինչ և նա ընդու-
նել է 1923 թվականին: Պետական այդ միավորման կոնկրետ ևնը Հան-
րապետությունների այն Միությունն է, վորի մասին ևնք խոսեցինք
խորհուրդների համագումարում տակավին անցյալ տարվա վերջերին, և
վորը մենք այն ժամանակ հիմնադրեցինք:

Այդ Միության հիմքը՝ Միության անդամների կամավորությունն
ու իրավական հավասարությունն են: Կամավորությունն ու հավասարու-
թյունը՝ այն պատճառով, վոր մեր ազգային ծրագրի յիշակեալ ազգու-
թյունների ինքնուրույն պետական գոյության իրավունքի կետն է, —
այն, ինչ առաջներում ինքնորոշման իրավունք էր կոչվում: Յեղնելով
արանից՝ ևնք վորոշակի պետք է ասենք, վոր ժողովուրդների վոչ մի
միություն, ժողովուրդների վոչ մի միավորում իբրև միասնական պե-
տություն չի կարող հաստատուն լինել, յեթև նա հիմնված չէ լիակատար
կամավորության վրա, յեթև տվյալ ժողովուրդը, յեթև ժողովուրդներն
իրենք չեն ուզում միավորվել: Յերկրորդ հիմքը՝ Միության կազմի մեջ
մտնող ժողովուրդների իրավական հավասարությունն է: Յեզ այդ հաս-
կանալի յե: Յես չեմ խոսում փաստական հավասարության մասին, այս
մասին յես նետազայում կասեմ, վորովհետև առաջ անցած ազգություն-
ների ու նետաճաց ազգությունների միջև փաստական հավասարու-
թյուն հաստատելը շատ բարդ, շատ ծանր, մի շարք տարիներ պահան-
ջող գործ է: Յես այստեղ իրավական հավասարության մասին եմ խո-
սում: Այստեղ հավասարությունը նրանով է արտահայտվում, վոր ըո-
լոր հանրապետությունները, տվյալ զեկքում չորս հանրապետություն՝
Անդրկովկասը, Բելուուսիան, Ուկրաինան ու ՌՍՖՖՀ, վորոնք Միու-
թյան կազմի մեջ են մտնում, միևնույն չափով են ոգավում Միության
բարիքներից և միաժամանակ հոգուտ Միության միևնույն չափով են
հրամարվում անկախության իրենց վորոշ իրավունքներից: Յեթև արտ-
գործ ժողկոմատ չեն ունենալու ՌՍՖՖՀ, Ուկրաինան, Բելուուսիան,
Անդրկովկասյան հանրապետությունը, ապա պարզ է, վոր այս արտ-
գործ ժողկոմատները վերացնելիս և Հանրապետությունների Միության
մեջ ընդհանուր արտգործ ժողկոմատ ստեղծելիս տեղի կունենա վորոշ

սանձանափակում այն անկախության, զոր ունեցել են այդ հանրապետություններից և զորը Միության մեջ մանող բոլոր հանրապետությունների համար հաճախարաչափ և սանձանափակվելը, Պարզ և, զոր, յեթև այդ հանրապետություններն առաջներում իրենց արտառժողկոմաաններն են ունեցել, իսկ այժմ այդ արտառժողկոմաանները զիրացում են՝ ինչպես ՌՍՖՍՀ մեջ, այնպես էլ մյուս հանրապետություններում՝ Հանրապետությունների Միությանը կից ընդհանուր արտառժողկոմաա ստեղծելու համար, ապա այստեղ ևս տեղի չե ունենում այն անկախությունը զորոշ սանձանափակումը, զորը առաջ լիակատար ձևով կար և զորը այժմ կրճատվել է՝ հողուտ ընդհանուր Միության և այլն և այլն: Կամանք դուս սիտյաստիկ հարց են տալիս. իսկ ի՞նչ և, միավորումից հետո հանրապետությունները անկախ են մնում արդյոք: Այդ սիտյաստիկ հարց և, նրանց անկախությունը սանձանափակվում և, զորովհետև ամեն մի միավորում առաջներում յեղած իրավունքներն մի զորոշ սանձանափակում և նրանց զիրարբերմամբ, ովքեր միավորվել են: Բայց այստեղ անկախություն տարբերը մնում են, անդաման, յուրաքանչյուր հանրապետություն նկատմամբ, զորովհետև յուրաքանչյուր հանրապետություն Միության կազմից միակողմանիորեն դուրս գալու իրավունք ունի: Ահա թե զորոնք են անկախություն տարբերը, ահա պատենդիայում անկախություն այն մաքսիմումը, զորը մնում և Միության մեջ մանող հանրապետություններից յուրաքանչյուրի համար և զորը նա միշտ կարող և իրականացնել:

Այսպես ուրեմն, մեր իրադրություն մեջ տվյալ մտենաում ազգային հարցի կոնկրետ ձևը հանդել և ժողովուրդների անասական, արտաքին-քաղաքական և սպորտական համադրմակցություն սանձանելու հարցին: Մենք պետք և այս հանրապետությունները այս զմերով միավորենք իրրև միասնական միություն, զոր կոչվում և ՌՍՄ: Տվյալ մտենաում սրան են հանդել ազգային հարցի կոնկրետ ձևերը:

Բայց հեթաթիբը հեշտ և սազում, սակայն գործը շուտ չի արվում:

Բանն այն և, զոր մենք մեր իրադրություն մեջ ունենք մի ամբողջ շարք գործոններ, զորոնք զոչ միայն նպաստում են ժողովուրդների իրրև մի պետություն միավորվելուն, այլև արդեակում են այդ միավորումը:

Անկախ գործոնները ձեզ հայտնի չեն. ամենից առաջ ժողովուրդների անասնական մերձեցումը, զորը հաստատվել և գեոևս մինչև խորհրդային իշխանությունը և ամբապնդված և խորհրդային իշխանություն կողմից, ժողովուրդներն միջև աշխատանքի զորոշ բամանումը, զորը հաստատվել և մեղանից առաջ և ամբապնդվել և մեր կողմից, խորհրդային իշխանություն կողմից. — դա մի հիմնական գործոն և, զորը նպաստում և հանրապետությունների իրրև Միության միավորվելուն: Միավորմանը

նպաստող յերկրորդ գործոն պետք է համարել խորհրդային իշխանության բնությունը: Այս հասկանալի չի: Խորհրդային իշխանությունը բանվորների իշխանություն է, պրոլետարիատի զիջատուրա, զորն իբր բնությամբ արամադրում է, զոր Միության մեջ մտնող հանրապետությունների ու ժողովուրդների աշխատավոր մասսաները բարեկամարար արամադրվեն միմյանց նկատմամբ: Այս հասկանալի չի: Յե՛վ յերրորդ գործոնը, զոր աշակցում է միավորմանը, զա իմպերիալիստական շրջապատումն է, զորն այն միջավայրն է, զորի պայմաններում հարկ է լինում գործելու Հանրապետությունների Միությանը:

Բայց կան և այնպիսի գործոններ, զորոնք խանգարում են այդ միավորմանը, արգելակում են այդ միավորումը: Հանրապետությունների իբրև միասնական միություն միավորվելու գործն արգելակող հիմնական ուժը, զա—այն ուժն է, զորը աճում է մեղանում, ինչպես յնս ասացի, նեպի պայմաններում. զա—վելիկոուսական շովինիզմն է: Ինչով էլ պատահականությունն է, ընկերներ, զոր ամենով իսկանները յազմաթիվ կողմնակիցներ են ձեռք բերում խորհրդային պաշտոնյաների մեջ: Դա բնավ պատահականությունն է: Պատահականությունն է և այն, զոր պարսն ամենով իսկանները գողում են կոմունիստ-բուլլետներին, կարծես թե ասելով՝ ինչքան կամենաք խոսեցեք բուլլետի մասին, ինչքան կամենաք շաղակրատեցեք ձեր ինտերնացիոնալիստական տեղեկացների մասին, իսկ մենք հո գիտենք, զոր այն, ինչ չհաջողվեց անել Դենիկինին, այն զուք կանք, զոր մեծ Ռուսաստանի մեծ զազափարը զուք. բուլլետները, վերականգնեցիք կամ թե չե զուք, համենայն դեպս, կվերականգնենք այն: Այս ամենը պատահականությունն է: Պատահականությունն է և նաև այն, զոր այս գազափարը թափանցել է նույն իսկ մեր միջանի կուսակցական հիմնարկները: Յես ակա՛նատես էյի այն բանին, թե ինչպես փետրվարյան պլենումում, զորտեղ առաջին անգամ դրվում էր յերկրորդ պարտի հարցը, կենտկոմի կազմում լսվում էյին կոմունիզմին չհամապատասխանող ճառեր,— ճառեր, զորոնք ընդհանուր զոչինչ չունեն ինտերնացիոնալիզմի հետ: Այս ամենը ժամանակի նշան է, համահարակ է:

Այստեղից բղխող հիմնական վտանգը, զա—այն վտանգն է, զորը բղխում է նրանից, թե նեպի կապակցությամբ զոչ թե օրեցօր, այլ ժամե՛ծամ մեղանում աճում է մեծապետական շովինիզմը, ամենակարծրացած նացիոնալիզմը, զորը ջանում է ջնջել բոլոր զոչ-ոռուսականը, կառավարման բոլոր թելերը համարել ոռուսական սկզբունքի շուրջը և անշի զոչ-ոռուսականը: Հիմնական վտանգն այն է, զոր այնպիսի քաղաքականություն վարելով մենք ո՛րիսկ ենք անում կորցնելու նախկին անշված ժողովուրդների կողմից դեպի ոռուսական պրոլետարները յեղած այն վտանգությունը, զոր նրանք ձեռք են բերել հոկտեմբերյան սրբերին,

չերբ ուսւ պրոլետարները առաջադիցին կազմաձայնութիւն, ուսւ կապիտալիստներին, չերբ նրանք, ուսւ պրոլետարները, խորտակեցին ազգային ճնշումը, դուրս հանեցին զորքերը Պարսկաստանից, Մանդուխայից, հըռչակեցին Ֆինլանդիայի, Հայաստանի անկախությունը և սահմանափակ ազգային հարցը դրին միանգամայն նոր հիմքերի վրա: Այն վստահությունը, վոր մենք այն ժամանակ ձեռք բերինք, մենք կարող ենք կորցնել մինչև վերջին մնացորդները, յեթև ամենքս չզինվենք այդ նոր, կրկնում եմ. վերհիտուսական շովինիզմի դեմ, վորը անմտրեմ, անկերպարան ստգում և կաթիլ առ կաթիլ ներծծվելով մեր աշխատողներին սկանջներն ու աշքերք, կաթիլ առ կաթիլ փոխելով նրանց վողին, ամբողջ հողին՝ այնպես, վոր քիչ և մնում բոլորովին չճանաչես այդ աշխատողներին: Անա այս վստանցն և, բնկերներ, վորքի մեջքը մենք ինչ էլ վոր ինի պեսք և կտրենք, այլայես՝ մեզ սպառնում և սուսջնեքում ճնշված ժողովուրդներին բանվորների ու գյուղացիների վստահությունը կորցնելու. նեանակարը, մեզ սպառնում և այդ ժողովուրդներին և ուսուսկան պրոլետարիտաթի միջև յեղած կապի խզման նեուանկարը, և գրանով իսկ մեզ սպառնում և մեր գիկասատուրայի սխախմում մի ինչ-վոր ճեղք թալլ առլու. վստանցը: Չմտանաք, ընկերներ, վոր յեթև մենք պարզված գրոշներով էլինք գնում կերնակու. դեմ և զյեցինք ժամանակավոր կաստավարությունը, սպա, իմիջի այլոց. նրանից էր, վոր այնտեղ թիկուճքում մենք ունեյինք այն ճնշված ժողովուրդների վստահությունը, վորոնք ազատագրություն էլին սկընկարում ուսւ պրոլետարներին: Չմտանաք այնպիսի սեղերիներին մասին, ինչպես ճնշված ժողովուրդներն են, վորոնք լուս են, բայց իրենց լուսթյամբ ճնշում ու. վնում են շատ բան: Հանաթ այդ չի զգացվում, բայց նրանք, այդ ժողովուրդները, սպրում են, նրանք կան, և նրանց մասին մտանալ չի կարելի: Այն, բնկերներ, վստանգուվոր և նրանց մասին մտանալլ: Չմտանաք, վոր յեթև մենք կոչակի, Գենիկիինի, Վրանդևի ու Սուդիինի թիկուճքում շունենայինք, այսպես կաշված սայազգիներին, շունենայինք սուսջներում ճնշված ժողովուրդներին, վորոնք զեպի ուսւ պրոլետարները ամսած իրենց լուս համակրանքով բայքայում էլին այդ գններալների թիկուճքը, — բնկերներ, սո մի սուսնին գործն և մեր զարգացման մեջ, — լուս համակրանքը, այն վոշ վոք չի տեսում ու չի լուս, բայց այն վնում և տանն ինչ, — յեթև այդ համակրանքը չիներ՝ մենք այդ գններալներից վոշ մեկին գնն չեյինք շղբաթի: Այն ժամանակ, չերբ մենք նրանց վրա էլինք գնում, նրանց թիկուճքում սկզից փուլումը: Ինչնու. Վորովնեան այդ գններալները նեմում էլին կապակ-կորնիկաստրական սարքերի վրա, նրանք ճնշված ժողովուրդների սուսջ գնում էլին վերջիններիս նեուսգս ճնշման նեուանկար, և ճնշված ժողովուրդներն ստիպված էլին մեր գերիզը գաբ.

մինչդեռ մենք պարզում ելինք այդ ճնշված ժողովուրդների ազատագրման գործը: Անա թե ինչը զճոնց այդ գեներալների բախտը, ահա այն գործոնների գումարը, վորոնց մեր զորքերի հաջողություններն սովորի տակ են թողել, բայց վորոնք վերջին հաշվով զճոնել են ամեն ինչ: Այս չի կտրելի մտածալ: Անա թե ինչու մենք պետք է կտրուկ շրջադարձ կատարենք շովինիստական նոր տրամադրությունների դեմ պայքարելու իմաստով և անարգանքի սյունին դամենք մեր հիմնարկների այն պաշտոնյաներին և այն կուսակցական ընկերներին, վորոնք մոռանում են Հոկտեմբերին ունեցած մեր նվաճման մասին, այն և՛ առաջներում ճնշված ժողովուրդների զստահության մասին, վորը մենք պետք է թանգ գնահատենք:

Այս է առաջին և ամենավտանգավոր գործոնը, վորն արդելակում է ժողովուրդների և հանրապետությունների իբրև միասնական միություն միավորվելու գործը: Պետք է հասկանալ, վոր յեթե մի այնպիսիում ինչպիսին վիլիկոուսական շովինիզմն է, փարթամորեն ծաղկի ու տարածվի,— առաջներում ճնշված ազգերի կողմից վաչ մի զստահություն չի լինի, վոչ մի համադրմանկցություն միասնական միություն մեջ մենք չենք կառուցի և Հանրապետությունների վոչ մի Միություն մենք չենք ունենա:

Յերկրորդ գործոնը, ընկերներ, վոր նույնպես արդելք է լինում առաջներում ճնշված ժողովուրդների միավորմանը ուսական պրոլետարիատի շուրջը՝ դա այն փաստական անհավասարությունն է, վոր մենք ցարիզմի շրջանից ենք ժառանգել:

Իրավական հավասարություն մենք հուշակել ենք և կիրառում ենք, բայց իրավական հավասարությունից, վորն ըստ ինքյան մեծագույն նշանակություն ունի խորհրդային հանրապետությունների զարգացման պատմության մեջ, մինչև փաստական հավասարությունը, այնուամենայնիվ, հեռու չի: Մեր Ֆեդերացիայի կազմի մեջ հեռ մնացած բոլոր ազգություններն ու բոլոր ցեղերը ֆորմալ կերպով նույնքան իրավունքներ ունեն, ինչքան և մյուս, առաջ անցած ազգությունները: Բայց դժբախտությունն այն է, վոր ազգություններից վոմանք չունեն իրենց պրոլետարները, արդյունաբերական զարգացում չեն ապրել նույնիսկ չեն ել սկսել, կուլտուրապես ստակալի հեռ են մնացել և միանգամայն անզոր են ոգտագործելու այն իրավունքները, վոր նրանց ընձեռել է հեղափոխությունը: Այս, ընկերներ, այլևի կարևոր հարց է, քան դպրոցների հարցը: Այստեղ մեր ընկերներից վոմանք կարծում են, վոր ցայտուն կերպով առաջին պլանի վրա գնելով դպրոցների ու լեզվի հարցը՝ հենց դրանով կարելի չի հանգույցը կտրուկել: Ճիշտ չէ, ընկերներ, այստեղ դպրոցներով շատ հեռուն չես գնա, գրանք, հենց այդ դպրոցները, զարգանում են, լեզուն նույնպես զարգանում է, բայց փաս-

տացի անհավասարութիւնը, այս և բոլոր զժողովութիւններէ ու բազմութիւններէ հիմքը: Այստեղ զգրոցներով ու լեզվով չեն պրծնի, այստեղ հարկավոր և մեր իրական, սխառեմտակ, անկեղծ, իսկապէս պրոլետարական ոգնութիւնը կուրտաբազան ու անտեսապէս հետաձայն ազգութիւններէ աշխատավոր մասսաներին: Անհրաժեշտ և, զոր բացի զգրոցներից ու լեզվից, ուսուստանյան պրոլետարիաւը ձեռք առնի բոլոր միջոցները, զորպէսզի ձայնամասերում, կուրտաբազան հետ մնացած հանրապետութիւններում, — իսկ նրանք իրենց մեղքով չեն, զոր հետ են մնացել, այլ այն պատահաով, զոր առաջներում նրանց զիտում ելին իբրև հումքի ազդարներ, — անհրաժեշտ և հասնել այն բանին, զոր այդ հանրապետութիւններում արդունարերութիւն ոջախներ ստեղծվեն: Այս ուղղութիւնը միքանի փորձ արժան է: Արաստանը վերցրել և Մոսկվայից մի գործարան, և վերջինս, յերեկ, մտա ժամանակներս կսկսի բանել: Բուխարան վերցրել և մի գործարան, իսկ կարող եր չորս գործարան վերցնել: Քուրքեստանը մի մեծ գործարան և վերցնում, և, այսպիսով, բոլոր ավայնները կան, զոր անտեսապէս հետ մնացած և պրոլետարիատ չունեցող այդ հանրապետութիւնները ուսու պրոլետարիատի ոգնութիւնը իրենց մտա պետք և հիմնեն արդունարերութիւն ոջախներ, թեկուզ փոքրիկ ոջախիկներ՝ նրա համար, զորպէսզի այդ ոջախիկներում լինեն անզայի պրոլետարներ խմբեր, զորոնք կկարողանան ծառայել իբրև հազարակիցութիւն կամբջակ՝ ուսու պրոլետարներից ու գյուղացիներից՝ զեպի այդ հանրապետութիւններէ աշխատավոր մասսաները: Ահա այս բնագավառում հարկավոր և, զոր մենք լուրջ աշխատենք, և այստեղ միայն զգրոցներով ու լեզվով չեն պրծնի:

Բայց կա նաև մի յերբորդ գործոն, զորն արգելադրում և հանրապետութիւնների միավորումը իբրև մի միութիւն, — զա նացիոնալիզմ և առանձին հանրապետութիւններում: Նեպը ազգում և զոջ միայն ուսու, այլև զոջ-ուսու բնակչութիւնն զբաւ Նեպը մասնավոր առևտուր ու արդունարերութիւն և զարգացնում զոջ միայն Ռուսաստանի կենտրոնում, այլև առանձին հանրապետութիւններում: Ահա նենց այս իսկ Նեպը և նրա հետ կապված մասնավոր կապիտալը սնում, անցնում են զբացակհան, ազրբեջանակհան, ուզրեկակհան և այլ նացիոնալիզմ շարկով, յեթև չլիներ վելիկոուսակհան շովինիզմը, զորը հարձակողական և, զորովհետև այն ուժեղ է, զորովհետև այն առաջ էլ ուժեղ և յեղեղ, ու ճնշելու և նվաստացնելու նրա սովորքները մնացել են, — յեթև վելիկոուսակհան շովինիզմը չլիներ, ապա, թերևս, անզակհան շովինիզմը իբրև պատասխան վելիկոուսակհանի, զոյսութիւն ունենար այսպէս ասած՝ մինիմալ ու մինիմալուր կերպով, զորովհետև, վերջին հաշիւով, հակաուսակհան նացիոնալիզմը պաշտպանողական մե և, պաշտպանութիւն մի զորոջ այլանզակ մե և՛ ընդդեմ ուսուական նացիոնալիզմի, Ե. Սալիմ — 11

ընդդէմ ուստական շովինիզմի: Յեթե այդ նացիոնալիզմը միայն պաշտպանողական լիներ, ելի կարելի կլիներ նրա պատճառով ազմուկ չբարձրացնել, կարելի կլիներ գործողութիւնների ամբողջ ուժը և պայքարի ամբողջ ուժը կենտրոնացնել վեկիկոուսական շովինիզմի դեմ՝ հույս ունենալով, թէ հենց վոր տապալվի այս ուժեղ թշնամին, ապա սրա հետ միասին կտապալվի նաև հակաուսական նացիոնալիզմը, վորովհետև նա, այդ նացիոնալիզմը, կրկնում էմ, վերջին հաշիւով ուսկցիա յե վեկիկոուսական նացիոնալիզմի հանդեպ, պատասխան և նրան, վորոշ պաշտպանութիւն և: Այո, սա այսպես կլինի, յեթե տեղերում հակաուսական նացիոնալիզմը ուստական նացիոնալիզմի հանդեպ ուսկցիա լինելուց դենը չգնար: Բայց դժբախտութիւնն այն է, վոր միջանի հանրապետութիւններում պաշտպանողական այդ նացիոնալիզմը դառնում է հարձակողական:

Վերցնենք Վրաստանը: Այստեղ 30%—ից ավելի վոշ վրացական բնակչութիւն կա: Գրանց թվում են՝ հայերը, արխազները, աջարացիները, օսերը, թաթարները: Գլուխ են կանգնած վրացիները: Վրացի կոմունիստների մի մասում ծնվել և զարգանում է մի գաղափար—շատ ել հաշիւ չնստել այդ մանր ազգութիւնների հետ. նրանք պակաս կուտուրական են, հրրև թե՛ պակաս զարգացած են, ուստի նրանց հետ կարելի յե հաշիւ չնստել: Դա շովինիզմ է—մասսակար ու վտանգավոր շովինիզմ, վորովհետև կարող է վրացական փոքրիկ հանրապետութիւնը վերածել խառնակութիւն ասպարեզի և արդեն իսկ խառնակութիւն այդպիսի ասպարեզ է դարձել այն:

Ադրբեջանը: Հիմնական ազգութիւնը ադրբեջանականն է, բայց այնտեղ կան նաև հայեր: Ադրբեջանցիների մի մասի մեջ նույնպես կա այսպիսի, յերբեմն շատ ել չքողարկված, տենդենց այն նյութի մասին, թէ մենք, գիտեք ինչ, ադրբեջանցիներ ենք,—բնիկներ, իսկ նըրանք, հայերը,—յեկվորներ են: Քանի վոր այսպես և, արդոք չի՞ կտրելի նրանց մի քիչ հետ մղել, հաշիւ չնստել նրանց շահերի հետ: Սա—նույնպես շովինիզմ է: Սա խախտում է ազգութիւնների այն հավասարութիւնը, վորի հիման վրա կառուցվում է խորհրդային իշխանութիւնը:

Բախարան: Այնտեղ, Բախարայում, յերեք ազգութիւն կա. ուղբեկները—հիմնական ազգութիւնը, թուրքմենները՝ բուխարական շովինիզմի տեսակետով՝ «պակաս կարևոր» ազգութիւն, և կիրգիզները: Այնտեղ նրանք քիչ են, և նրանք «պակաս կարևոր են»:

Պորեզում՝ նույն բանն է. թուրքմեններն ու ուղբեկները: Ուղբեկները հիմնական ազգութիւնն են, իսկ թուրքմենները, «պակաս կարևոր»:

Այս ամենը տանում է դեպի կոմֆիլիաներ, դեպի խորհրդային իշ-

խանության թուղթերը Այս հակումը զեպի տեղական շովինիզմը նույնպես պետք է արմատում խափանել: Իհարկե, տեղական շովինիզմը, համեմատած վելիիտուսական շովինիզմի հետ, վորը ազգային հարցի ընդհանուր սխառեմում կազմում է ամբողջի յերեք քառորդը՝ այնքան կարևոր չէ, բայց տեղական աշխատանքի համար, տեղացիների համար, հենց ազգային հանրապետութունների խաղաղ զարգացման համար այս շովինիզմը առաջնակարգ նշանակութուն ունի:

Այս շովինիզմը յերբեմն սխուռ է յինթարկվել շատ հետաքրքրական եզրույցիայի: Սեռ նկատի ունեմ Անդրկովկասը: Դուք զիտեք, վոր Անդրկովկասը բազկացած է յերեք հանրապետութուններից, վորանք իրենց կազմում տասը ազգութուն ունեն: Անդրկովկասը վաղ ժամանակներից հանդիսացել է կոտորածի ու խառնակչության ասպարեկ, իսկ հետո, մենչեթիկների ու նալիճախոսների որով պատերազմի ասպարեկ: Դուք զիտեք զբացահայտական պատերազմը, 1904 թվականի սկզբի ու 1905 թվականի վերջի կոտորածը ձեզ նույնպես հայտնի չե: Սեռ կարող եմ մի շարք շրջանների անուններ տալ, վորտեղ մեծամասնութուն կազմող հայերը կոտորել են բնակչության ամբողջ մնացած մասը, վոր բազկացած է թաթարներից, — որինակ, Ջանգեղուրը: Կա մի այնպիսի մարզ, վորտեղ մեծամասնութունը հայեր են, և այնտեղ նրանք կոտորել են բոլոր թաթարներին: Կարող եմ մասնանշել մի ուրիշ գաղտ. — Նախիջևանը: Այնտեղ զերակչողը թաթարներն են յեղել, և նրանք կոտորել են բոլոր հայերին: Դա յեղել է ինպերիայիզմի շնից Հայաստանի ու Վրաստանի ազատարկելուց հենց առաջ: (Մը ձայն սեղից. «Իրենց ձեռք են լուծել ազգային հարցը»): Իհարկե այդ ել ազգային հարցի լուծման վորտը ձե և: Բայց այդ՝ լուծման խորհրդային ձե չե: Փոխադարձ ազգային թշնամանքի այս իրազրության մեջ, իհարկե, սուսները զեր չունեն, վորովհետև կոզում են թաթարներն ու հայերը, սուսնց սուսների: Ահա թե ինչն: Անդրկովկասում հարկավոր է մի հատուկ մարմին, վորը կարողանար կարգավորել փոխհարաբերություններն ազգությունների միջև: Համարձակ կարելի չէ ստել, վոր նախկին պետական Ռուսաստանի պրոչեսարիտաթի և մնացած բոլոր ազգությունների աշխատավորների փոխհարաբերությունները կազմում են ազգային ամբողջ հարցի յերեք քառորդը: Բայց այս հարցի մի քառորդը պետք է շամին թողնել իրենց, առաջներում ճշգրտած ազգությունների փոխհարաբերություններին: Սեղ ահա՝ փոխադարձ անվաստության այս պայմաններում, յեթև վոր խորհրդային իշխանությունն Անդրկովկասում չկորոզանար ստեղնել ազգային խաղաղության մի մարմին, վորը կարողանում է հարթել բազկուսներն ու կոնֆլիկտները, մենք կվերադասնայինք ցարիզմի զարաշրջանին կամ զաշնակների ⁴⁵, մուսավաթականների ⁴⁶, մենչեթիկների զարաշրջանին, յերբ

մարդիկ հրդեհում ու կոտորում էյին իրար: Անա թե ինչու Կենտրոնը չեղծեց հաստատել և Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի՝ վորպես ազգային խաղաղության որգանի՝ պահպանության անհրաժեշտությունը:

Այստեղ կար և Յուսի և վրացի-կոմունիստների մի խումբ, վորը չի առարկում այն բանի դեմ, վոր Վրաստանը միավորվի Հանրապետությունների Միության հետ, բայց առարկում և այն բանի դեմ, վոր այդ միավորումը տեղի ունենա Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի միջոցով: Նրանք, դուք տեսնում եք, ուզում են Միությանն ավելի մտախնդիր և, թե իբր հարկավոր չէ Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի ձևով այս միջնապատը մեր, վրացիներին ու Հանրապետությունների Միության միջև, թե իբր Ֆեդերացիան հարկավոր չէ: Սա, կարծես թե, շատ հեղափոխականորեն և հնչում: Բայց այստեղ ուրիշ դիտավորություն կա: Նախ, այդ հայտարարությունները խոսում են այն մասին, վոր Վրաստանում ազգային հարցի ընազազաում դեպի ուսաները յեղած վերաբերմունքը յերկրորդական նշանակություն ունի, վորովհետև այդ ընկերությունները (նրանց այսպես են անվանում) յոչինչ չունեն այն բանի դեմ, վոր Վրաստանը Միության հետ միավորվի ուղղակի, այսինքն՝ չեն վախենում վելիկոուսական շովինիզմից՝ գանելով, վոր նա այսպես թե այնպես տակից կտրված է, կամ թե՛ վճռողական նշանակություն չունի: Նրանք, ակներև և, ավելի վախենում են Անդրկովկասի Ֆեդերացիայից: Ինչու՞ Ինչու պետք է յերեք ժողովուրդներ, վոր ապրում են Անդրկովկասում, վոր այսքան ժամանակ կովել են իրար դեմ, վոր կոտորել են միմյանց, վոր պատերազմել են միմյանց դեմ, — ինչու պետք է այդ ժողովուրդները այժմ, յերբ, վերջապես, խորհրդային իշխանությունը նրանց միջև յեղբայրական միության կապեր և հաստատել Ֆեդերացիայի ձևով, յերբ այդ Ֆեդերացիան ավել և փոխազարձ յեղբայրության իսկական արգասիքներ, ինչու այժմ պետք է կարել Ֆեդերացիայի այդ կապերը: Ինչու՞ և բանը, ընկերներ: Բանն այն է, ընկերներ, վոր Անդրկովկասի Ֆեդերացիայի կապերը զրկում են Վրաստանին այն արտոնյալ դրություն բաժնից, վորը նա կարող էր զբաղել իր աշխարհագրական դիրքով: Դատեցեք ինքներդ: Վրաստանն ունի իր նազանգնդիտը — Բաթումը, վորի վրայով են դալիս ապրանքներն Արևմուտքից, Վրաստանը ունի մի այնպիսի յերկաթուղային հանգույց, ինչպիսին Քիֆիսն և, վորին չեն կարող մի կողմ թողնել հայերը, չի կարող մի կողմ թողնել Ադրբեջանը, վորն իր ապրանքները Բաթումից և ստանում: Յեթե Վրաստանը առանձին հանրապետություն լիներ, յեթե նա չմտներ Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի մեջ, նա կարող էր մի փոքրիկ ուլտիմատում ներկայացնել թե Հայաստանին, վորը չի կարող առանց Քիֆիսի կառավարվել, և թե Ադրբեջանին, վորն առանց Բա-

Թուով չի կարող յոյս դնալ: Այստեղ վրէժն ոգուտները կլինեյին: Սա պատահականությունն է, ընկերներ, վոր մի այսպիսի վայրենի զեկրեա կորզանի մասին հենց Վրաստանում և ժողովում: Այժմ այդ մեղքը Սերերբրյակովի ⁵⁵ վրայնն գցում: Գիշուք թե այդպես եր: Բայց չմ վոր նա Վրաստանում և մնալի և վոր թե Ազգրեհանում մե վոր ել Հայաստանում: Սա պատահականությունն է, վոր չեղել և մի այսպիսի զեկրեա, վորով ուզեցել են կարգափոխել բնակչության ազգային խմբերի միջև յեղան հարարերությունները նրա համար, վորպեսզի մի բան պահեն հոգուտ Վրաստանի և Վրաստանին հնարափորություն տան ոգուտորմեյա, այն նպատակով որ աշխարհագրական դիրքը, վոր նա անպայման անի և վոր հանձնին ուկրոնիստների նա չի ուզում կորցնել: Այնուհետև, այստեղ մի ուրիշ պատճառ ել կա: Թիֆլիսը Վրաստանի մայրաքաղաքն է, բայց այնտեղ վրացիները 25/100-ից ավելի չեն, հայերը 35/100-ից պակաս չեն, այնուհետև զաշիս են բոլոր Մասցած ազգությունները: Այս ել մեզ Վրաստանի մայրաքաղաք: Թե վոր Վրաստանն առանձին հանրապետություն լիներ, ապա այստեղ կարելի չեր կատարել բնակչության վորոշ տեղափոխություն, որինակ, հայ բնակչության տեղափոխություն Թիֆլիսից: Յեղել և նո մի այսպիսի զեկրեա, վորի մասին ընկ. Մախարաձեն հայանեց. թե այն ուզված եր հայերի դեմ: Կարելի չեր վորոշ տեղափոխություն կատարել այնպես, վոր հայեր ստրեցտարի Թիֆլիսում ավելի քիչ լինեյին, քան վրացիներ, և, այսպիսով, Թիֆլիսը դարձնել իսկական վրացական մայրաքաղաք: Յես յենթադրում եմ, վոր տեղահանության զեկրեաը նրանք վերացրել են: Բայց նրանց մեութում բազմաթիվ հնարափորություններ, բազմաթիվ այնպիսի ճկուն մեներ կան, — որինակ, Երևանաթափումը, — վորոնց միջոցով կարելի կլիներ, պահպանելով ինտերնացիոնալիզմի սուքը, բանն այնպես սարքել, վոր Թիֆլիսում հայեր պակաս լինեն: Աշխարհագրական դիրքի տեսա այս ոգուտները, վոր չեն ուզում կորցնել ուկրոնիստները, և վրացիների աննպատակ գիրքը բուն Թիֆլիսում, վորտեղ վրացիներ ավելի քիչ կան, քան հայեր, — հենց սրանք են ստիպում մեր ուկրոնիստներին պայքարել Ֆեդերացիայի դեմ: Մենչեխիկները հայերին ու թաթարներին ուզողի Թիֆլիսից տեղահանում եյին: Իսկ այժմ, խորհրդային իշխանության սրով, տեղահանել չի կարելի, ուստի և պետք և անշտափել Ֆեդերացիայից, և այն ժամանակ իրավական հնարափորություններ կլինեն, վորպեսզի ինքնուրույնորեն այնպիսի ուղերայիսներ կատարեն, վորանք կհանգեցնեն այն բանին, վոր վրացիների նպատակով որ դիրքը լիովին կոպտադորմփի Ազգրեհանի ու Հայաստանի դեմ: Յեզ այս ամեն, հետևանքով կստեղծվեր վրացիների արտանյալ դրություն Անդրկովկասի ներսում: Այս և ամբողջ ժամանակը Արդյոք մենք կարծիք ենք, անտեսելով ազգային խաղաղության շահերն Անդրկովկ-

կատու, արդյոք մենք կարող ենք ստեղծել այնպիսի պայմաններ, զոր վրացիները զանվեյին արտոնյալ գրության մեջ Հայաստանի ու Ազըրբեջանի հանրապետությունների հանդեպ: Վնչ: Մենք այդ բանը թույլ տալ չենք կարող:

Կառավարման մի հին հատուկ սեստեմ կա, յերբ բուրժուական իշխանությունը մտեցնում է իրեն միջանի ազգություն, նրանց արտոնություններ է տալիս, իսկ Ֆացած ազգություններին նվաստացնում է՝ չկամենալով զրազվել նրանցով: Այսպիսով, իրեն մտեցնելով մի ազգություն՝ նա սրա միջոցով նշում է գործ դնում Ֆացածների վրա: Այսպես էյին կառավարում, որինակ, Ավստրիայում: Բոլորի հիշողության մեջ եավսարիական մինիստր Բեյատի հայտարարությունը, յերբ նա կանչեց հունգարական մինիստրին ու ասաց, շղու կառավարիք քո հորդաները, իսկ յես իմ հորդաներից գլուխ կթափեմ, դա սակ կուզի՝ հուպ տուր ու ճզմիր Հունգարիայում քո ազգություններին, իսկ յես կճզմեմ իմ ազգություններին: Դու և յես՝ արտոնյալ ազգեր ենք, իսկ Ֆացածներին ճզմիր: Նույն այս բանը տեղի յեր ունենում լեների վերաբերմամբ բուն Ավստրիայի ներսում: Ավստրիացիները լեներին իրենց մտեցրին, նրանց արտոնություններ էյին տալիս, վորպեսզի լեները ավստրիացիներին ոգնեն՝ սրանց դիրքերը լենաստանում ամբացնելու համար, իսկ սրա փոխարեն լեներին հնարավորություն էյին տալիս Գալիցիան խեղդելու: Մա մի առանձին գուտ ավստրիական սեստեմ է— գատեկ ազգություններից վոմանց ու նրանց արտոնություններ տալ, վորպեսզի այնուհետև Ֆացածների հախից զան: Բյուրուկրատիայի տեսակետից՝ սա կառավարման խնայողական ձև է, վորովհետև հարկ է լինում զրազվել մի ազգությամբ, բայց քաղաքական տեսակետից, դա անխուսափելի մահ է, վորովհետև խախտել ազգությունների հաճասարության սկզբունքները և վորևև արտոնություն թույլ տալ մի ազգության համար՝ դա նշանակում է մահվան դատապարտել իր ազգային քաղաքականությունը:

Հենց նույն կերպ էլ այժմ Անգլիան է կառավարում Հնդկաստանը: Վորպեսզի բյուրոկրատիայի տեսակետից աճելի հեշտությամբ գլուխ թափեն Հնդկաստանի ազգություններից ու ցեղերից, Անգլիան Հնդկաստանը բաժանել է Բրիտանական Հնդկաստանի (240,000,000 բնակչություն) ու բնիկների Հնդկաստանի (72,000,000): Ի՞նչ հիման վրա: Հենց այն հիման վրա, զոր Անգլիան ցանկացել է ազգերի մի խումբը զատել ու նրան արտոնություններ տալ, վորպեսզի գրանով իսկ աճելի հարմար կերպով կառավարի մյուս ազգությունները: Բուն Հնդկաստանում ազգությունները 800-ից պակաս չեն, և Անգլիան վճռել է՝ փոխանակ յես զրազվեմ 800 առանձին ազգություններով, աճելի լավ է զատել միջանի ազգ, տալ նրանց վորոշ արտոնություններ և նրանց միջոցով կառավարել:

մյուսներին, զորովհետև, նախ, մնացած ազգերի զժգոնությունը այս դեպքում ուղղվելու չե արտոնյալներին, և զոր թե Անդլիայի դեմ, իսկ յերկրորդը, յերկու-յերեք ազգով «զբաղվելը» ավելի եծան կնատի, քան 800-ով «զբաղվելը»:

Աս նույնպես կառավարման սխտեմիկ և, անդլիական սխտեմիկ Դա ինչ բանի չե հանդեցնումս Ապարատի եծանացման,—այս նիշա և Բայց, ընկերներ, յեթե վերանանք բյուրեղատապան հարձարություններից, ապա այս՝ անդլիական տիրապետության մահն և Հնդկաստանում, այստեղ, այս սխտեմում և անդլիական կառավարման ու անդլիական տիրակալության ամբողջ սխտեմի սխտեմի անխուսափելի, ինչպես յերկու անգամ յերկու չորս՝ մահը:

Անց դեպի այս զտանգավոր հանապարհն ևն մղում մեր ընկեր զբացի-ուկրոնիստները, զոր քան զոր նրանք պայքարում են ֆեդերացիայի դեմ, խախտելով կուսակցության բոլոր սրենքները, զոր քան զոր նրանք ուզում են դարձել ֆեդերացիայից, զորպեսզի պահեն իրենց նպատակավոր դիրքը: Նրանք մեզ մղում են դեպի մի ուղի՝ զորով արտոնություններ ընձևուելու իրենց՝ ի հաշիվ Հայաստանի ու Ազրբեջանի հանրապետությունների: Մենք այս հանապարհը չենք կարող ընտրել, զորովհետև սա հաստատապես մահ և մեր ամբողջ քաղաքականության ու խորհրդային իշխանության համար կովկասում:

Պատահականություն չե, զոր այս զտանգը զգացին մեր ընկերները Վրաստանում: Հարձակման անցած զբացական այս շովինիզմը, զոր ուղղված եր հայերի ու ազրբեջանցիների դեմ, զրդովց Վրաստանի կոմկուսին: Պատահականություն չե, զոր Վրաստանի կոմկուսը, զորը իր լեզու զոյսության սրից սկսած յերկու համադումար և ունեցել, ամեն անգամ միահամուռ մերժում եր ընկեր-ուկրոնիստների դիրքը, զորովհետև առանց Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի չի կարելի խաղաղություն պահել կովկասում, չի կարելի հաժարարություն հաստատել: Չի կարելի թույլ տալ, զոր մի ազգություն ավելի արտոնյալ լինի, քան մյուսը: Այս բանը մեր ընկերներն զգացին: Ահա թե ինչու նպայքարի յերկու տարում Մղիվանու խումբը ներկայացնում և մի գոքբիկ խմբակ, զորին մի դուխ գուրս և շարտում կուսակցությունը հենց Վրաստանում:

Պատահականություն չե նաև այն, զոր ընկ. Լենինը այնպես շատպում եր և այնպես իթանում եր, զորպեսզի ֆեդերացիան անհապաղ մացվի: Պատահական չե նաև այն, զոր մեր Կենտկոմը յերիցս հաստատել և ֆեդերացիայի անհրաժեշտությունը Անդրկովկասում,—ֆեդերացիա, զորն ունի իր ԿԻԿ և իր դործապիւր իշխանությունը, զորի զվեժները պարտապիւր են հանրապետությունների համար: Պատահական չե և այն, զոր յերկու հանձնաժողովն ել— թե ընկ. Չերժինսկունը և թե ընկ.

մյուսներին, զորովհետև, նախ, մնացած ազգերի զժգոնությունը այս դեպքում ուղղվելու չե արտոնյալներին, և զոր թե Անդլիայի դեմ, իսկ յերկրորդը, յերկու-յերեք ազգով «զբաղվելը» ավելի եծան կնատի, քան 800-ով «զբաղվելը»:

Աս նույնպես կառավարման սխտեմիկ և, անդլիական սխտեմիկ Դա ինչ բանի չե հանդեցնումս Ապարատի եծանացման,—այս նիշտ և Բայց, ընկերներ, յեթե վերանանք բյուրոկրատական հարմարություններից, ապա այս՝ անդլիական տիրապետության մահն և Հնդկաստանում, այստեղ, այս սխտեմում և անդլիական կառավարման ու անդլիական տիրակալության ամբողջ սխտեմի սխտեմի անխուսափելի, ինչպես յերկու անգամ յերկու չորս՝ մահը:

Անց դեպի այս զտանգավոր հանապարհն ևն մղում մեր ընկեր վրացի-ուկրոնիստները, վոր քան վոր նրանք պայքարում են ֆեդերացիայի դեմ, խախտելով կուսակցության բոլոր սրենքները, վոր քան վոր նրանք ուզում են դարձել ֆեդերացիայից, վորպեսզի պահեն իրենց նպատակավոր դիրքը: Նրանք մեզ մղում են դեպի մի ուղի՝ վորով արտոնություններ բնակուելու իրենց՝ ի հաշիվ Հայաստանի ու Ազրբեջանի հանրապետությունների: Մենք այս հանապարհը չենք կարող ընտրել, վորովհետև սա հաստատապես մահ և մեր ամբողջ քաղաքականության ու խորհրդային իշխանության համար կովկասում:

Պատահականություն չե, վոր այս զտանգը զգացին մեր ընկերները Վրաստանում: Հարձակման անցած վրացական այս շովինիզմը, վոր ուղղված եր հայերի ու ազրբեջանցիների դեմ, վրզովցի Վրաստանի կոմկուսին: Պատահականություն չե, վոր Վրաստանի կոմկուսը, վորը իր լեզույ դոյության սրից սկսած յերկու համադումար և ունեցել, ամեն անգամ միահամուռ մերժում եր ընկեր-ուկրոնիստների դիրքը, վորովհետև առանց Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի չի կարելի խաղաղություն պահել կովկասում, չի կարելի համաստրություն հաստատել: Չի կարելի թույլ տալ, վոր մի ազգություն ավելի արտոնյալ լինի, քան մյուսը: Այս բանը մեր ընկերներն զգացին: Ահա թե ինչու նպայքարի յերկու տարում Մղիվանու խումբը ներկայացնում և մի գոքբիկ խմբակ, վորին մի դուխս գուրս և շարտում կուսակցությունը հենց Վրաստանում:

Պատահականություն չե նաև այն, վոր ընկ. Լենինը այնպես շատպում եր և այնպես իթանում եր, վորպեսզի ֆեդերացիան անհապաղ մացվի: Պատահական չե նաև այն, վոր մեր Կենտկոմը յերիցս հաստատել և ֆեդերացիայի անբաժնեշտությունը Անդրկովկասում,—ֆեդերացիա, վորն ունի իր ԿԻԿ և իր գործադիր իշխանությունը, վորի զեխուները պարտադիր են հանրապետությունների համար: Պատահական չե և այն, վոր յերկու հանձնաժողովն ել— թե ընկ. Ջերմինսկունը և թե ընկ.

մյուսներին, զորովհետև, նախ, մնացած ազգերի զժգոնությունը այս դեպքում ուղղվելու չե արտոնյալներին, և զոր թե Անդլիայի դեմ, իսկ յերկրորդը, յերկու-յերեք ազգով «զբաղվելը» ավելի եծան կնատի, քան 800-ով «զբաղվելը»:

Աս նույնպես կառավարման սխտեմիկ և, անդլիական սխտեմիկ Դա ինչ բանի չե հանդեցնումս Ապարատի եծանացման,—այս նիշա և Բայց, ընկերներ, յեթե վերանանք բյուրոկրատական հարմարություններից, ապա այս՝ անդլիական տիրապետության մահն և Հնդկաստանում, այստեղ, այս սխտեմում և անդլիական կառավարման ու անդլիական տիրակալության ամբողջ սխտեմի սխտեմի անխուսափելի, ինչպես յերկու անգամ յերկու չորս՝ մահը:

Անց դեպի այս զտանգավոր հանապարհն ևն մղում մեր ընկեր զբացի-ուկրոնիստները, զորքան զոր նրանք պայքարում են ֆեդերացիայի դեմ, խախտելով կուսակցության բոլոր սրենքները, զորքան զոր նրանք ուզում են դարձել ֆեդերացիայից, զորպեսզի պահեն իրենց նպատակավոր դիրքը: Նրանք մեզ մղում են դեպի մի ուղի՝ զորով արտոնություններ բնակուելու իրենց՝ ի հաշիվ Հայաստանի ու Ազրբեջանի հանրապետությունների: Մենք այս հանապարհը չենք կարող ընտրել, զորովհետև սա հաստատապես մահ և մեր ամբողջ քաղաքականության ու խորհրդային իշխանության համար կովկասում:

Պատահականություն չե, զոր այս զտանգը զգացին մեր ընկերները Վրաստանում: Հարձակման անցած զբացական այս շովինիզմը, զոր ուղղված եր հայերի ու ազրբեջանցիների դեմ, զրդովց Վրաստանի կոմկուսին: Պատահականություն չե, զոր Վրաստանի կոմկուսը, զորը իր լեզու զոյսության սրից սկսած յերկու համադումար և ունեցել, ամեն անգամ միահամուռ մերժում եր ընկեր-ուկրոնիստների դիրքը, զորովհետև առանց Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի չի կարելի խաղաղություն պահել կովկասում, չի կարելի համասարություն հաստատել: Չի կարելի թույլ տալ, զոր մի ազգություն ավելի արտոնյալ լինի, քան մյուսը: Այս բանը մեր ընկերներն զգացին: Ահա թե ինչու նպայքարի յերկու տարում Մղիվանու խումբը ներկայացնում և մի գոքբիկ խմբակ, զորին մի դուխ գուրս և շարտում կուսակցությունը հենց Վրաստանում:

Պատահականություն չե նաև այն, զոր ընկ. Լենինը այնպես շատպում եր և այնպես իթանում եր, զորպեսզի ֆեդերացիան անհապաղ մացվի: Պատահական չե նաև այն, զոր մեր Կենտկոմը յերիցս հաստատել և ֆեդերացիայի անբաժնեշտությունը Անդրկովկասում,—ֆեդերացիա, զորն ունի իր ԿԻԿ և իր դործապիւր իշխանությունը, զորի զեխոնները պարտապիւր են հանրապետությունների համար: Պատահական չե և այն, զոր յերկու հանձնաժողովն ել— թե ընկ. Չերժինսկունը և թե ընկ.

կամաններովնը՝ Կույրիշեղի հետ միասին⁵⁵,—զարլ Մոսկվա՝ ասացին, զոր չի կարելի յուս զնալ առանց ֆեդերացիայի:

Պատահական չե, վերջապես, նաև այն, զոր Վոցիթալիտայիցնակի Վեստնիկին մենշևիկները զովում են մեր ընկեր-ուկընդիստներին ֆեդերացիայի դեմ պայքարելու համար, ձեռքերի վրա յեն ման ածում նրանց ձկնորսը ձկնորսին հեռվից ե տեսնում:

Այցնում եմ, ընկերներ, այն միջոցների, այն յեղանակների ջննարկմանը, վորոնց ոգնությամբ անհրաժեշտ ե, զոր մենք հաղթահարենք միավորումը արգելակող այս յերեք հիմնական գործոնները՝ վելիկոուսական շովինիզմը, փաստական անհավասարությունը և տեղական նացիոնալիզմը մանավանդ այն զեպքում, յերբ այն շովինիզմի յե փոխարկվում: Այն միջոցներից, զորոնք կարող են ոգնել մեզ՝ անհիվանդագին կերպով վերացնելու այս ամբողջ ժառանգությունը, հին ժառանգությունը, վորն արգելակում ե ժողովուրդների մերձեցումը, յե կնշեմ միայն յերեքը:

Առաջին միջոցը. ձեռք առնել բոլոր միջոցներն այն բանի համար, վորպեսզի խորհրդային իշխանությունը հանրապետություններում հասկանալի ու հարազատ դառնա, վորպեսզի խորհրդային իշխանությունը մեղանում լինի վոչ միայն ուսուսական, այլև միջազգայն: Սրա համար անհրաժեշտ ե, զոր վոչ միայն զպրոցները, այլև բոլոր հիմնարկները, բոլոր մարմինները, ինչպես կուսակցական, այնպես ել խորհրդային՝ քայլ առ քայլ ազգայնաճան, զոր նրանք զործեն մասսաների համար հասկանալի լեզվով, զոր նրանք զործ են տվյալ ժողովրդի կենցաղին համապատասխանող պայմաններում: Միայն այս պայմանով ե, վոր մենք հնարավորություն կստանանք խորհրդային իշխանությունը դարձնելու ուսուսականից՝ միջազգայն, մոտ, հասկանալի ու հարազատ բոլոր հանրապետությունների և առանձնապես այն հանրապետությունների աշխատավոր մասսաների համար, վորոնք հետ են մնացել տնտեսապես ու կուլտուրապես:

Յերկրորդ միջոցը, վորը կարող ե հեշտացնել ցարիզմից ու բուրժուազիայից ստացված ժառանգությունը անհիվանդագին կերպով վերացնելու մեր գործը, դա կոմիսարիատների մի այնպիսի կառուցվածքն ե Հանրապետությունների Միության մեջ, վորը զոնե հիմնական ազգություններին հնարավորություն տար կուլեկիաների կազմում ունենալու իրենց մարդիկը և վորը ստեղծեր մի այնպիսի իրադրություն, յերբ առանձին հանրապետությունների կարիքներն ու պահանջները անպայման բավարարվեյին:

Յերրորդ միջոցը. անհրաժեշտ ե, վոր մեր բարձրագույն մարմինների կազմում լինի մի այնպիսի մարմին, վորը հանդիսանար առանց բացառության բոլոր հանրապետությունների և ազգությունների կա-

րիքները ու պահանջները արտացոլումը: Յետ ուղում եմ այս վերջինին վրա հասկացալու հրաժիրել ձեր ուշադրութեանը:

Յեթև վոր սենք կարողանայինք միութենական կրի կազմում հիմնել յերկու պայտա, վորոնցից առաջինն ընարգիւր խորհուրդները միութենական համագումարում անկախ ազգութեաններից, իսկ յերկրորդ պայտան ընարգիւր հանրապետութեանների ու մարզերի կազմից (հանրապետութեանները համասարարար և ազգային մարզերը նույնպես համասարարար) և հաստատվիւր Հանրապետութեանների Միութեան խորհուրդների նույն համագումարի կազմից, յես կարծում եմ, վոր այն ժամանակ մեր գերագոյն հիմնարկների կազմում մենք կունենայինք նաև գումա ազգային պահանջների արտացոլումը և վոչ թև միայն առանց բացառութեան բոլոր պրոլետարական խմբերի գասակարգային շահերի արտացոլումը: Մենք կունենայինք մի մարմին, վորը կարտացոլիւր Հանրապետութեանների Միութեան տերիտորիայի վրա բնակվող ազգութեանների, ժողովուրդների ու ցեղերի հատուկ շահերը: Ձի կարելի, ընկերներ, մեր պայմաններում, յերբ Միութեանն ընդհանուր առմամբ միավորում և 140 միլիոն մարդ, վորոնցից մի 65 միլիոնը վոչառաններ են, —այս տեսակի մի պետութեան մեջ չի կարելի կառավարել՝ այտակ, Մտեղիտում, բարձրագոյն մարմնում, մեր առջև չունենալով այդ ազգութեանների պատմիչականներն, վորոնք արտացոլելին վոչ միայն ամբողջ պրոլետարիատի համար ընդհանուր շահերը, այլև առանձին, հատուկ, սպեցիֆիկ, ազգային շահերը: Առանց սրան, ընկերներ, չի կարելի կառավարել: Չունենալով ձեռքում այս ծանրաշարք և այնպիսի մարդկանց, վորոնք ընդունակ են նկատելու առանձին ազգութեանների այս հատուկ կարիքները՝ չի կարելի կառավարել:

Յերկիւր կառավարելու յերկու յեղանակ կա. մի յեղանակն այն և, յերբ ազարտար պարզացվում և և այն պիտալորում և, սանք, մի խումբ կամ մի մարդ, վորը տեղերում նկարեր ու աչքեր ունի՝ նահանգապետների նկալ: Մա կառավարման շատ պարզ նև և, ըստ վորում՝ գլուխը, կառավարելով յերկիրը՝ այն տեղեկութեաններն և առանում, վոր կարող են ստացվել նահանգապետներից, և գլուխն իրեն միխթարում և այն հասով, վոր աղնվարար և նիշտ և կառավարում: Հետո բաղիւումներ են ձագում, բաղիւմները փոխարկվում են կանֆլիկտների, կանֆլիկտները՝ ազատամարտութեանների: Հետո ազատամարտութեանները ընդվում են: Կառավարման այնպիսի սխառնը՝ մեր սխառնը չև, ի դեպ, այն չափազանց թանգ և, թեպետև, պարզ և: Խորհրդային յերկրում մենք պետք և յուրացնենք կառավարման այն սխառնը, վորը նարավորութեան և տալիս ճշտութեամբ կառնելու բոլոր փոփոխութեանները, բոլոր հանգամանքները՝ թև գլուղացիների մեջ, թև նայիւնալ-

ների մեջ, թե այսպես կոչված այլազգիների մեջ, թե ուսաների մեջ, զորպեսզի բարձրագույն որգանների սխտեմուս լինեն մի շարք ծանրաշափեր, զորոնք կուսեն ամեն մի փոփոխություն, հաշվի առնեն ու կանխեն թե բասմաշական շարժումը, թե բանդիտականը, թե Կրոնշտադտը, թե ամեն մի հնարավոր փոթորիկ ու ձախորդություններ: Սա կառավարման խորհրդային սխտեմն եւ Նա այն պատճառով ե կոչվում Խորհրդային իշխանություն, ժողովրդական իշխանություն, վոր հենվելով բուն ներքնախավերի վրա՝ նա բոլորից շուտ ե զգում ամեն մի փոփոխություն, համապատասխան միջոցներ ե ձեռք առնում ե ժամանակին ե շտկում գիծը, յեթե այն ծովել ե,—ինքն ե իրեն քննադատում ու շտկում ե գիծը: Կառավարման այս սխտեմը խորհրդային սխտեմն ե, ե այն պահանջում ե, զորպեսզի բարձրագույն մարմինների սխտեմուս մենք ունենանք մարմիններ, վորոնք առանց ֆեստորդի արտացոլին ազգային կարիքներն ու պահանջները:

Առարկություն կա, թե այդ կրորդացնի կառավարման ամբողջ սխտեմը, թե այդ նոր մարմիններ կկուտակի իրար գլխի Այդ ճիշտ ե Մինչև այժմ մենք ունեյինք ՌՍՖՖՆՀ ԿԳԿ, ապա ստեղծեցինք Միության ԿԳԿ, այժմ, յերևի, հարկ կլինի Միության ԿԳԿ բաժանել յերկու մասի Ինչ արած: Յես մատնանշեցի, վոր կառավարման ամենապարզ ձևն ե՝ մեկին այդ զործի գլուխ նստեցնել ե նրան նահանգապետներ տալ, բայց Հոկտեմբերից հետո արդեն չի կարելի զբաղվել այդպիսի եքսպերիմենտներով: Միտեմը բարդացել ե, բայց այն հեշտացնում ե կառավարումը ե ամբողջ կառավարումը խորպես խորհրդային ե դարձնում: Ահա թե ինչու յես կարծում եմ, վոր համադումարը պետք ե ընդունի հատուկ մարմնի, Միության ԿԳԿ-ի կազմում յերկրորդ պալատի, զորպես բացարձակապես անհրաժեշտ մի մարմնի, հիմնադրումը:

Յես չեմ ասի, թե սա Միության ժողովուրդների միջև համագործակցությունը կարգավորելու կատարյալ ձև ե, չեմ ասի, թե սա գիտության վերջին խոսքն ե, բնավ ել վոր Ազգային հարցը մենք սակավին հաճախ ենք գնելու, վորովհետև ազգային ու միջազգային պայմանները փոփոխվում են ե ելի կարող են փոխվել: Յես չեմ հրաժարվում այն բանից, վոր զուցե մենք հարկադրված լինենք միքանի կոմիսարիատներ, վոր մենք միաձուլում ենք Հանրապետությունների Միության կազմի մեջ, հետո անշատել, յեթե խորձը ցույց տա, վոր կոմիսարիատներից վոժանք, միաձուլվելով, միևուս են աղել:

Բայց մի բան պարզ ե,—վոր տվյալ պայմաններում ու տվյալ իրադրության մեջ մեր արամագրության սակ աղելի լավ մեթոդ ե ուրիշ աղելի հարմար մարմին չկա: Հանրապետության առանձին մասերի ներսում յեզոզ տատանումներն ու բոլոր փոփոխություններն արտացոլել կարողացող մարմին ստեղծելու համար աղելի լավ միջոցներ ե այլ

համապարհ, քան յերկրորդ պայտաթի հիմնումն և՛ մենք առայժմ չունենք: Ըստինքսան հասկանալի չե, զոր յերկրորդ պայտառում պետք և ներկայացվեն զոչ միայն այս շորս հանրապետությունը, զորոնք միաժորվել են, այլ բոլոր ժողովուրդները, զորովհետև խոսքը զոչ միայն այն հանրապետությունների մասին և, զորոնք ձեռնադրեն միաժորվել են (նրանք չորսն են), այլև բոլոր ժողովուրդների ու ազգությունների մասին և: Ուստի մեզ անհրաժեշտ և ունենալ մի այնպիսի ձև, զորը կարողանար առաջ առանց քայառության բոլոր ժողովուրդներին ու հանրապետությունների պահանջների արտացոլումը:

Սեռ ամփոփում եմ, ընկերներ: Ուրեմն ազգային հարցի կարևորությունը զորոշվում և նոր սխառացիայով միջազգային գրության մեջ, նրանով, զոր մենք այստեղ Ռուսաստանում, մեր Ծեղեղացիայում, պետք և ազգային հարցը լուծենք ճիշտ, որինսակելի ձևով, զորպեսզի որինակ տանք մեր հեղափոխության ծանր ռեզերվները հանդիսացող Արևելքին և գրանով իսկ ուժեղացնենք այդ ռեզերվների վստահությունը, հակումը դեպի մեր ֆեդերացիան: Ներքին գրության տեսակետից՝ նեղի պայմանները, ուժեղացող վերիկոտասական շովինիզմը և անգական շովինիզմը նույնպես մեզ պարտադրում են ընդգծելու ազգային հարցի առանձին կարևորությունը:

Այնուհետև յես առաջի, զոր ազգային հարցի կառությունը, — զա ճիշտ հարարբությունների սահմանումն և՛ նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և նախկին զոչ-պետական ազգերի դառապիսության միջև, զոր այս տեսակետից՝ ավյալ մոմենտում ազգային հարցի կունկրեա ձեն արտահայտվում և նրանով, զոր ուղիներ դանենք, միջոցներ դանենք ժողովուրդների համագործակցությունը և համակցությունը հանրապետություններում, միասնական պետության մեջ, հարգարելու համար:

Այնուհետև յես խոսեցի այն գործոնների մասին, զորոնք նպաստում են ժողովուրդների այդպիսի մերձեցմանը. յես խոսեցի այն գործոնների մասին, զորոնք արգելադրում են այդպիսի միաժորումը: Սեռ հատկապես կանց ասա վերիկոտասական շովինիզմի, զորպես ամբապնդվող ուժի վրա: Այդ ուժն այն հիմնական վստանդն և, զորը կարող և խախտել ասաջներում ճնշված ժողովուրդների վստահությունը դեպի սուս պրոլետարիատը: Դա — մեր ասենաժամանդավոր թշնամին և, զորին մենք պետք և առաջալինք, զորովհետև, յեթև մենք նրան առաջալինք, ապա յայն-ով տապալած կլինենք նաև այն նապրոնալիզմը, զորը պահպանվել և և զորը դարգանում և առանձին հանրապետություններում:

Ապա Մենք կանդձած ենք այն վստանդի առջև, զոր ընկերներին միքանի խմբեր մեզ կարող են մղել ազգություններից վստանց ի ֆուսս

մյուսների արտոնություններ ընձեռելու ճանապարհը: Յես հայտարարեցի, զոր մենք այդ ճանապարհը բռնել չենք կարող, զորովհետև դա սեղանական նացիոնալիզմի դարդացումն է ամենաայլանդակ, ամենաշփոթիստական ձևով, զորովհետև այն կարող է խախտել ազգային խաղաղությունը և սպանել այլազգի մասսաների վստահությունը դեպի խորհրդային իշխանությունը:

Այնուհետև, յես ասացի. թե այն հիմնական միջոցը, զորը մեզ կարող է հնարավորություն տալ ամենաանհիվանդագին կերպով վերացնելու միավորմանը խանգարող այդ գործոնները դա, — յնրկրորդ պալատն է ԿԴԿ կազմում, — մի պալատ, զորի մասին ավելի բացահայտորեն յես խոսել եմ Կենտկոմի փետրվարյան պիտուումում և զորի մասին թեզիսներում ավելի սքողված ձևով է խոսվում, զորպեսզի հնարավորություն տրվի ընկերներին, մի գուցե ուրվագծելու, գտնելու մի ուրիշ, ավելի ճկուն ձև, մի ուրիշ, ավելի հարմար մարմին, զորը կարողանա արտացոլել ազգությունների շահերը: Մրանք են յեզրակացությունները:

Յես կարծում եմ, զոր միայն այս ճանապարհը բռնելով մենք կհասնենք ազգային հարցի ճիշտ լուծմանը, մենք կհասնենք այն բանին, զոր լայնորեն կպարզենք պրոլետարական հեղափոխության զրոշը և նրա շուրջը կհավաքենք Արևելքի յերկիրների համակրանքն ու վստահությունը, — Արևելքի, զորը ներկայացնում է մեր հեղափոխության ծանր սեղանները և կարող է զնոտղական դեր խաղալ իմպերիալիզմի դեմ պրոլետարիատի մղելիք ապագա մարտերում: (Մափաճառաբյուզներ):

ՅԵԶՐԱՓԱՎՄԱՆ ԽՈՍԻՐ

Ընկերներ: Նախքան ազգային հարցի սեկցիայի աշխատանքների մասին հազորում անելուն անցնելը՝ ինձ թույլ տվեք առարկություն անելու այն հռետորներին, զորոնք արտահայտվեցին իմ ղեկուցման շուրջը, յերկու հիմնական կետի վերաբերմամբ: Սա ընդամենը մոտ 20 բողոք կելի, զոչ ավելի:

Առաջին հարցը՝ դա — այն հարցն է, զոր մի խումբ ընկերներ, Բուխարինի ու Ռուկոփսկու ղլխավորությամբ, չափազանց ուռեցրին ազգային հարցի նշանակությունը, չափազանցրին այն և ազգային հարցի՝ պատճառով աչքաթող արին սոցիալական հարցը, — բանձոր դասակարգի իշխանության հարցը:

Մինչդեռ մեզ համար, զորպես կոմունիստների համար, պարզ է, զոր մեր ամբողջ աշխատանքի հիմքը բանվորների իշխանությունն ամբողջելու աշխատանքն է, և միայն սրանից հետո յես, զոր մեր առջև ծառանում է մյուս հարցը, շատ կարևոր, բայց առաջինին ստորագիշտ մի հարց — ազգային հարցը: Մեզ ասում են, թե չի կարելի նեղացնել նախնայիններին: Այդ միանգամայն ճիշտ է, յես համաձայն եմ դրա հետ, —

հարկավոր չէ նեղացնել նրանց: Բայց սրանից ստեղծել մի նոր թևորիս այն մասին, թե զեյրկատուական պրոլետարիատը պետք է դնել իրավապահաս զինակի մեջ՝ նախկին ճնշված ազգերի հանդեպ՝ սա նշանակում է անպատեն՝ բան ստել: Այն, ինչ ընկ. Լենինի մտ խոսքի գարնվածք է նրա հոգվածում, ընկ. Բուխարինը մի ամբողջ լողունդի՝¹² զերանեց: Մինչդեռ, պարզ է, զոր պրոլետարական դիկտատուրայի քաղաքական հիմքը ամենից առաջ է գլխավորապես կենտրոնական շըրջաններն են, արդյունաբերական շըջանները, և զոր թե ծայրամասերը, զորանք գյուղացիական յերկիրներ ևն: Յեթև զոր մենք չափազանցության մեջ ընկնելով՝ գերակշռություն տանք գյուղացիական ծայրամասերին ի զուտ պրոլետարական շըջանների, ապա պրոլետարիատի դիկտատուրայի սխառնում կարող է ճեղք առաջ դալ: Սա, ընկերներ, զամենգավոր և: Քաղաքականության մեջ չի կարելի՝ գերազել ճիշտ այնպես, ինչպես զոր չի կարելի է թերազել:

Հարկավոր է հիշել, զոր բացի ազգերի ինքնորոշման իրավունքից՝ կա նաև բանձոր դասակարգի իր իշխանությունը ամբապնդելու իրավունքը, և այս զերջին իրավունքին յենթակա յե ինքնորոշման իրավունքը: Դեպքեր ևն լինում, յերբ ինքնորոշման իրավունքը հակասության մեջ է մտնում մի ուրիշ, ավելի բարձր իրավունքի հետ, — իշխանության նոխնած բանձոր դասակարգի կողմից իր իշխանությունն ամբապնդելու իրավունքի հետ: Այսպիսի դեպքերում, — այս ուղղակի պետք է ստել, — ինքնորոշման իրավունքը չի կարող է չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա բանձոր դասակարգի կողմից իր դիկտատուրայի իրավունքն իրականացնելու գործին: Առաջինը պետք է տեղի աա յերկրորդի առաջ: Այսպես էր, սրինակ, 1920 թվականին, յերբ մենք հարկազրված էլինք, նկատի ունենալով բանձոր դասակարգի իշխանությունը պաշտպանելու շահը, դեալ Վարչապետի զբա:

Ուստի՝ չպետք է մոռանալ, զոր նացիոնալներին ամեն տեսակի խոտուսներ բաժանելով, պատվի բռնելով ազգությունների ներկայացուցչիչների առջև, ինչպես այդ անում էլին ընկերներից զամենք այս համազուսմարում, հարկավոր է հիշել զոր ազգային հարցի ներգործության զուրտը և, այսպես սասած, նրա իրավասության սահմանները մեր արտաքին ու ներքին պայմաններում սահմանափակվում են քրանձորական հարցի՝ զորպես բոլոր հարցերից հիմնականի՝ ներգործության ու իրավասության զուրտով:

Այսուպ շտա շտտերը զկայակոչում էլին Վաղիմիր Իլյիչի գրություններն ու հոգվածները: Յես չեյի կամենա մեջբերում անել իմ սուսցչից՝ ընկ. Լենինից, զորովհետև նա այտտեղ չէ, և յես յերկյուզ եմ կրում, զոր, գուցե, նրան սխալ ու զոր տեղին զկայակոչում: Բայց և այնպես, յես հարկազրված եմ մեջ բերել տկալամատիկ մի տեղը, զորը զոր

մի թուրքմաշուքյան տեղիք չի տալիս, վորպեսզի ընկերները կասկածներ չունենան ազգային հարցի տեսակարար կշռի վերաբերմամբ: Իջնորոշման վերաբերյալ հողմածուս, քննարկելով Մարքսի նամակը ազգային հարցի մասին, ընկ. Լենինը այսպիսի հետևություն և անուս.

«Բանվորական հարցի» համեմատությամբ ազգային հարցի ստորագոր նշանակություն ունենալը Մարքսի համար կասկածի յերթակա չէ»¹⁰:

Այստեղ ընդամենը յերկու տող և, բայց նրանք վնասում են ամեն ինչ: Այ, սա պետք և ականջի ող դարձնեն վոչ ըստ բանականության շերմեռանդ մեր միջանի ընկերները:

Յերկրորդ հարցը—այդ վելիկոռուսական շովինիզմի ու տեղական շովինիզմի հարցն և Այստեղ հանդես յեկան ընկ. Ռակովսկին և մանաժանդ ընկ. Բուխարինը, վորը առաջարկեց դեռ պիսի տեղական շովինիզմի ֆրասակարության մասին խստող կետը: Թե իբր ինչ կարիք կա զբաղվելու մի այնպիսի փոքրիկ վորդով, ինչպիսին տեղական շովինիզմն և, յերբ մենք մի այնպիսի «Դոգրաթ» ունենք, ինչպիսին վելիկոռուսական շովինիզմն և: Ընդհանրապես, ընկ. Բուխարինի արամադրությունը զղջական էր: Սա հասկանալի չե. տարիներով նա մեզանչև և ազգությունների դեմ ժխտելով ինքնորոշման իրավունքը,—ժամանակ և, վերջապես, վոր զղջա: Բայց զղջալով, նա մի ուրիշ ծայրահեղության դիմեց: Կուլտուրային և, վոր ընկ. Բուխարինը կոչ և անում կուսակցությանը հետևելու իր որինակին և նույնպես զղջալու, թեև ամբողջ աշխարհը դիտե, վոր կուսակցությունն այստեղ մեղք չունի, վորովհետև նա իր գոյության հենց սկզբից (1898 թ.) նանաչև և ինքնորոշման իրավունքը և, ուրեմն, զղջալու բան չունի: Բանն այն և, վոր ընկ. Բուխարինը չի հասկացել ազգային հարցի էությունը: Յերբ ասում են, թե ազգային հարցի անկյունաքար պետք է դարձնել վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ պայքարելը, զբանով ուզում են նշել որև կոմունիստի պարտականությունը, զբանով ուզում են ասել, վոր որև կոմունիստի պարտականությունն և անձամբ պայքար լինի ուսական շովինիզմի դեմ: Յեթև ուսական շովինիզմի դեմ պայքարելուն ձեռնարկելին վոչ թե որև կոմունիստները, այլ թուրքմաշուքյան կամ վրացական կոմունիստները, ապա նրանց այդպիսի պայքարը կզնահասեին վորպես հակառուսական շովինիզմ: Դա կխնկեր ամբողջ գործը և կամբաստնեի վելիկոռուսական շովինիզմը: Միայն որև կոմունիստները կարող են իրենց վրա վերցնել վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ պայքարելու գործը և այն մինչև վերջը հասցնել:

Իսկ թե՛նչ են ուզում ասել, յերբ առաջարկում են պայքարել տեղական հակառուսական շովինիզմի դեմ: Դրանով ուզում են նշել տեղական կոմունիստների պարտականությունը, վոչ-որև կոմունիստների

«Պրոլետարիատը պետք է պահանջի այն զառութիւններն ու ազգերի քաղաքական անջաման ազատութիւնը, զորոնց անշուք է ընթաց ազգը: Լակոտակ դեպքում պրոլետարիատի ինտերնացիոնալ շարժը կձեռն գտաւ որչափ որ խոտրի ինտերնացիոնալիզմ զոչ գտաւութիւնը, զոր էլ զառակազային նամերալիութիւնը անաբար չին անշուք ու անշող ազգերի բանձորներն միջին:

Մրանք, այսպէս ասած, տիրապետող կամ նախկին տիրապետող ազգի պրոլետարիների պարտականութիւններն են: Այնուհետև նա խոսում է արդեն առաջնորդում անշուք ազգերի պրոլետարիների կամ կսմուշիստների պարտականութիւն մասին:

«Մյուս կողմից, նախկին անշուք ազգերի սոցիալիստները պետք է պաշտպանեն ու կենսագործեն անշուք ազգի բանձորների լիակատար և անպայման, այդ թիւում նաև կազմակերպական միասնութիւնը, անշող ազգի բանձորների հետ: Առանց սրան անհրաժեշտ է պաշտպանել պրոլետարիատի ինքնուրույն քաղաքականութիւնը և նրա զառակազային նամերալիութիւնը այլ յերկրներէ պրոլետարիատի նկատմամբ թուրքազային թուրք ու ամեն տեսակի արարքների, գովանանութիւնների ու խարդախութիւնների դաժաններում, զորովհետև անշուք ազգերի թուրքազային ազատագրութեան լուրճները շարունակ վերածում է բանձորներին խարդախ գործիչն»:

Ինչպէս տեսնում եք, յեթև արդեն գնանք ընկ. Լենինի հետքերով, — իսկ այստեղ ընկերներից զոմանք նրա անուշով եյին յերգվում, — ապա անհրաժեշտ է յերկու թեղիսն ել՝ ինչպէս վերիկոտուսական շոքիինիզմի դեմ պայքարելու, այնպէս ել տեղական շոքիինիզմի դեմ պայքարելու: Թեղիսը՝ թողնել բանաձևի մեջ, զորպէս մի յերևութի յերկու կողմերը, ինչպէս առհասարակ շոքիինիզմի դեմ պայքարելու թեղիսներ:

Յես սրանով վերջացնում եմ առարկութիւններս այն հանտորների դեմ, զորոնք այստեղ հանդես յեկան:

«Յուսատեանի» կամուկոսական (ք) կուսակցութեան ասանելույնտող կամազոււմարը.

Սպագիւ կամազոււմարը: Լուս. «Յոտ».

Յայտ հազմ. Պ. 1923

վորին մասնակցել են ազգային հանրապետութեանները և մարզերի պատասխանատու աշխատողները ¹²

(1928 թ.)

I

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒ ՄԱՐԶԵՐԻ ԱԶԵՐԻ ՅԵՎ, «ԶԱ-
ԽԵՐԻ» ՄԱՍԻՆ

(Սա խորհրդակցութեան արակարգի առաջին կեսին «Մուլթան-Գալիսի վորժի
» ասթիվ 1923 թ. հունիսի 10-ին)

Յես խոսք վերցրի, վորպեսզի մի քանի դիտողութեան անեմ այս-
տեղ հանդես յեկած բնիկներնրի ճատերի նկատմամբ: Ինչ վերաբերում
և Մուլթան-Գալիսի վորժի կապակցութեամբ շոշափոված հարցի սկզբ-
բունքային կողմին, յես կաշխատեմ այն լուսարանել յերկրորդ կեսի
վերաբերյալ իմ զեկույցման մեջ:

Ամենից առաջ բուն խորհրդակցութեան հարցի մասին: Այստեղ
մեկը ասաց (յես մտապա, թե իսկապես ո՞վ), թե ներկա խորհրդակ-
ցութեանը մի արատաւոր յերևույթ և: Դա ճիշտ չէ: Այսպէս խոր-
հրդակցութեանները մեր կուսակցութեան համար ինչ-վոր նոր բան չեն:
Ներկա խորհրդակցութեանը թիւով չարբարդն և խորհրդային իշխանու-
թեան գոյութեան ընթացքում: Մինչև 1919 թ. սկիզբը յերեք խոր-
հրդակցութեան և յեզեր: Այն ժամանակ իշխանութեանը մեզ թույլ եք
տալիս այսպիսի խորհրդակցութեաններ գումարել: Հետագայում, 1919
թվականից հետո, 1920—1921 թ. թ., յերբ մենք ամբողջապես իրզի-
ցինք քաղաքացիական պատերազմի մեջ, մենք ժամանակ չուենլինք
այս տեսակ խորհրդակցութեանները համար: Յե՛վ միայն այժմ, այն բա-
նից հետո, յերբ մենք վեջացրինք քաղաքացիական պատերազմը, յերբ
մեր աշխատանքը բնթացով զեպի խորը անտեսական շինարարութեան
գծով, այն բանից հետո, յերբ բուն կուսակցական աշխատանքն էլ արե-
լի կոնկրետ գործով, մասնավորապէս ազգային հանրապետութեաններում ու
մարզերում, — մենք նորից հնարավորութեան ստացանք այսպիսի խոր-
հրդակցութեաններ գումարելու: Յես կարծում եմ, վոր կենականը հա-
ճախ և դիմելու այս միջոցին, վորպեսզի ստեղծի լիակատար գոյա-
ւ. Աստիլն—12

դարձ ըմբռնում քաղաքականությունը տեղերում կիրառողներին և այդ քաղաքականությունը մշակողներին միջև։ Յես կարծում եմ, Վոր նման խորհրդակցություններ պետք և գումարել վոչ միայն բոլոր հանրապետություններից ու մարզերից, խորհրդակցություններ, վորոնք վորոշ շափով հախուռն են (ОГЪЗЫММО), վորովհետև նրանցում կարելի չե լուծել միայն ավելի համ պակաս շափով ընդհանուր բնույթի հարցեր, այլև խորհրդակցություններ ըստ առանձին մարզերի ու հանրապետությունների, ավելի կանկրեա վորոշումներ մշակելու համար։ Միայն այսպիսի հարցադրումը կարող է բաժարարել թե կենտրոնին և թե տեղերի աշխատողներին։

Յես չսեցի ընկերներից վումանց, վորոնք խոսում են այն մասին, թե ինչպես յես նախագրուշացնում եյի Սուլթան-Գալիեվին, թե ինչպես յես հնարավորություն ստացա ծանոթանալու նրա առաջին կոնսպիրատիվ նամակին, կարնեմ, գրված Աղիզամովի անունով, վորը չզրեա ինչու լուծ և և հանդես չի գալիս, թեև ամենից առաջ և ամենից շատ հենց նա պետք է արտահայտվեր։ Յես հանդիմանություն ստացա այդ ընկերների կողմից, վոր յես չափից դուրս շատ եմ պաշտպանել Սուլթան-Գալիեվին։ Այո, յես, իրոք, պաշտպանել եմ նրան մինչև վերջին հնարավորությունը, և սա յես համարել եմ ու շարունակում եմ համարել իմ պարտականությունը։ Բայց յես նրան պաշտպանել եմ մինչև վորոշ սահման։ Յե՛վ յերբ Սուլթան-Գալիեվը այդ սահմանն անցավ, յես նրանից յերես դարձրի նրա առաջին կոնսպիրատիվ նամակը խոսում և այն մասին, վոր նա, Սուլթան-Գալիեվը, արդեն խորտ և իր կապերը կուսակցությունից, վորովհետև նրա նամակի տուր գրեթե սպիտակ-գվարդիական է, վորովհետև նա կենտրոնի անդամների մասին այնպես և գրում, ինչպես կարող են գրել միայն թշնամիների մասին։ Յես նրան պատահմամբ հանդիպեցի Փարիսըրոյում, վորտեղ նա պաշտպանում էր թաթևանրապետության պահանջները Հոգժողութւմտի գծով։ Հենց այն ժամանակ յես նրան նախագրուշացրի հանձնելով նրան մի գրություն, վորտեղ նրա կոնսպիրատիվ նամակը յես անվանում եյի հակակուսակցական նամակ, վորտեղ յես նրան մեղադրում եյի վախճողյան արիւթի կազմակերպություն սարքելու մեջ, և ասելով նրան, վոր յեթե նա չզողարեցնի անշեղալ հակակուսակցական աշխատանքը, նրա վերջը վատ կլինի, և բացառված կլինի ամեն մի աշակցության իմ կողմից։ Նա մե՛ծ շփոթմունքով ինձ պատասխանեց, թե ինձ մուրության մեջ են գցել, թե հերավի գրել և Աղիզամովին, բայց այն չի գրել, այլ մի ինչ-վոր ուրիշ բան, թե նա ինչպես յեղել է, ասպես է, թու՛ւմ և կուսակցական մարդ և ազնիվ խոսք և տալիս, վոր այսուհետև ել կուսակցական կմեա Բայց և այնպես, արանից մի շառաթ անց նա յերկրորդ կոնսպիրատիվ նամակն և ուղարկում, վորտեղ

Ազիզամովին պարտադրուած և կոտր կասառանել քամաւչներէ և Նրանց լիզիբ Վալիզովի հետ, իսկ Նամակը «այրիւ» Այալիսով ստացվեց ստորութեան, ստացվեց խորեբայութեան, վարը ինձ սարկեց կարելու ամեն մի կոտր Սուլթան-Գալիեովի հետ Այդ մասնաւորից սկսած՝ Սուլթան-Գալիեով ինձ կամար դարձով մի մարդ, վարը կուսակցութեանից, խորհուրդներից դուրս և կանչեման, և յետ հնարավոր շնամարեցի խոսել Նրա հետ՝ չնայած այն բանին, վոր նա մի քանի անգամ խիստ ցանկացել և «մտնել» իմ մաս տիկ քիչ գրուցելու»։ Արանք ևս փաստերը, «Զախ» ընկերները սակավովին 1915 թվականի սկզբներից ինձ կշատմուած ելին, վոր յետ շախկցուած ևս Սուլթան-Գալիեովին, պահպանուած ևս Նրան կուսակցութեան համար, սփռուած ևս՝ հուսարով, թե նա կզողարի նախընտանիստ լինելուց, կդառնա մարքսիստ։ Ան, իրոք վոր, իմ պարտականութեանն ելի համարուած մինչև վորոշ ժամանակ աշակցել Նրան։ Արևելյան համարակետութեաններու ևս մարդերու ինտելիգենտներ, մասնող մարդիկ, նույնիսկ առհասարակ գրագիտներ այնքան քիչ են, վոր կարելի չի մասների վրա հաշիկը.— արանից հետս ևլ ինչպես կարելի չի Նրանց շատախարհ շնամարքսութեան կլիներ ևնք շատնել բոլոր միջոցները Նրա համար, վորոշիցի Արևելքի պետական մարդկանց հետս պահենք քայքայութից ևս պահպանենք կուսակցութեան համար։ Բայց ամեն ինչ սահման ունի։ Իսկ այդ սահմանը հասավ այն վայրկյանին, յիբր Սուլթան-Գալիեովը կամուսնուաների բանակից անցավ քամաւչների բանակը։ Այդ ժամանակից սկսած նա զողարից կուսակցութեան համար գոյութեան ունենալուց։ Ահա թե ինչն։ Թշուրքիստի զետպանը Նրա համար ավելի ընդունելի չեղավ, քան մեր կուսակցութեան կն։

Ան հենց նույնպիսի հանդիմանութեան ևս լսել ընկ. Ծամիզուլովից, թե յետ, հակառակ Նրա պնդումներին՝ մի հարվածով հաշիվը մարքելու Վալիզովի հետ՝ պաշտպանել ևս Վալիզովին, աշխատելով Նրան պահել կուսակցութեան համար։ Ան, իրոք, պաշտպանել ևս, հույս ունենալով, թե Վալիզովը կարող և ուղղվել Նրանից վատերն ևն ուղղվել, այդ բանը մենք գիտենք քաղաքական կուսակցութեանների պատմութեանից։ Ան վնակի, վոր Ծամիզուլովը հարցը շափողանց պարզ կերպով և վնակու։ Ան Նրա խորհրդին չհետեցի։ Եշտարիս և, Ծամիզուլովի գուշակութեանը մի տարի անց արդարացած, Վալիզովը չուղղվեց, գնաց բնամայների մաս։ Բայց և այնպես կուսակցութեանը շահեց այն բանից, վոր մենք մի տարով ուշացրինք Վալիզովի հետանալը կուսակցութեանից։ Ան թե վոր Վալիզովի գտատատանը մենք 1918 թվականին սեննեյինք, յետ համոզված ևս, վոր այնպիսի ընկերներ, ինչպիսիք են Մուրադիներ, Ազիզամովը, Խալիզովը և ուրիշները, այն ժամանակ չեյին մնա կուսակցութեան շարքերում։ (Ալ Օայն՝ «Խալիզովը կմտար»)։ Գուցե Խալիզովը չհետանար, բայց մեր շարքերում աշխատող ընկերներ

ըի մի ամբողջ խումբ կենսանար Վալիզովի հետ միասին Ահա թե ինչի-
յինք մենք հասել մեր համբերատար վերաբերմունքով ու կանխատե-
սությամբ:

Յեա լսեցի ընկ. Ռիսկուլովին, և պետք և ասեմ, զոր նրա ճարտ
լիովին անկեղծ չեք, կիսազիջմանազիտական եր (Մի ձայն՝ «Ճիշտ և»),
և առնասարակ նրա ճառն իմ զրա ծանր սպազորություն գործնեց, Յեա
նրանից ավելի պարզորոշություն ու ավելի անկեղծություն եյի սպա-
սում: Ինչ ել զոր ասի ընկ. Ռիսկուլովը, պարզ և, զոր նրա տանք
զտնվում են Սուլթան-Գալիեվի յերկու կոնսպիրատիվ նամակները, զոր-
րոնք նա զոչ զօքի ցույց չի տվել, պարզ և, զոր նա գաղափարապես
կապված և յեղել Սուլթան-Գալիեվի հետ: Այն, զոր Ռիսկուլովը սահ-
մանադատվում և Սուլթան-Գալիեվի գործից քրեականին վերաբերող
մասում, պնդելով, թե ինքը կապված չե Սուլթան-Գալիեվի հետ այն
գծով, զոր տանում և զեղի բասմաչությունը, դա դատարկ բան և: Թոր-
հըրդակցության մեջ խոսքը դրա մասին չև: Թոսքը սուլթան-գալիեվական-
նության հետ գաղափարային ու իդեոլոգիական կապ ունենալու մա-
սին և: Բայց զոր ընկ. Ռիսկուլովը այդպիսի կապ Սուլթան-Գալիեվի
հետ ունեցել և, դա պարզ և, ընկերներ, այդ ինքն ընկ. Ռիսկուլովը
ել չի կարող ժխտել: Բայց միթե չի հասել ժամանակը այստեղ, այս
ամբիոնից, զճռականորեն ու առանց վերապահության, վերջապես, սահ-
մանադատվելու սուլթան-գալիեվականությունից: Այս իմաստով վերց-
րած՝ ընկ. Ռիսկուլովի ճառը կիսազիջմանազիտական եր ու անբա-
զարար:

Ընկ. Յենրայեվը նույնպես զիվանազիտական զոչ-անկեղծ էառ
ասաց: Միթե այս փաստ չե, զոր ընկ. Յենրայեվը և մի խումբ թաթար
աշխատողներ, զորոնց յես, չնայած նրանց գաղափարային անտույն-
նությանը, հիանալի պրակտիկներ եմ համարում, զոր նրանք Սուլթան-
Գալիեվի ձերբակալությունից հետո դիմել են նկ, նրան անհասպող
ազատելու նպատակով, լիովին յերաշխավորելով Սուլթան-Գալիեվի
համար, ակնարկելով, թե Սուլթան-Գալիեվից վերցված փաստաթղթերը
խակական չեն: Միթե այս փաստ չե: Սակայն, քնչ յերևան բնից
ցննությունը: Գարզվեց, զոր ըլոր փաստաթղթերն ևլ իսկական են
յեղել: Նրանց իսկականությունն ընդունեց Սուլթան-Գալիեվը ինքը,
ընդամեն իր մեղքերի մասին ավելի շատ բան հազորելով, քան փա-
տաթղթերում եր ասված, իր հանցանքը ընդունեց ամբողջապես, մինչև
վերջը, և, ընդունելով, զղջաց: Միթե պարզ չե, զոր այս ամենից հետո
ընկ. Յենրայեվը պետք և զճռականորեն ու անդառնալիորեն ընդունեք
իր սխալները և սահմանազատվեք Սուլթան-Գալիեվից: Սակայն,
ընկ. Յենրայեվը այս բանը չարեց: Նա առիթ գտավ փոքր ինչ ձաղրե-
լու «Ճախերին», բայց զճռականորեն ու կոռուսխատորեն սահմանազատ-

վել այն անգունոցից, ուր ընկած Աուլթան-Գալիեզը, նա չկամեցավ, յերևի յենթադրելով, թե գիվանագիտությանը կիրկի:

Ընկ. Զիրզեվոսի հառը սկզբից մինչև վերջը ամբողջովին զիվանագիտությանն էր: Ո՞վ ու՞մ է գաղափարապես ղեկավարելիս յեղևի՞ Աուլթան-Գալիեզը Զիրզեվոսին, թե Զիրզեվոսը Աուլթան-Գալիեզին, — այս հարցը յես առկախ եմ թողնում: Սակայն, յես կարծում եմ, զոր գաղափարապես սովելի շուտ Զիրզեվոսն է ղեկավարել Աուլթան-Գալիեզին, քան հակառակը: Անս Աուլթան-Գալիեզի տեսական մարզանքներն մեջ առանձնապես անթույլատրելի զույնն չեմ տեսնում: Ենթե զոր Աուլթան-Գալիեզի մաս քանը սահմանափակվեր պանթյուրքիզմի կամ պանիսլամիզմի իղևոլոգիայով, դա զես այնքան մեծ գոթախառնության չեք լինի, յես կասելի՞ այդ իղևոլոգիան, շնայած կուսակցության X համագումարի՝ ազգային հարցի վերաբերյալ քանակնով արգելված լինելուն, կարող ե հանդուրժելի համարվել և զոր կարելի չե սահմանափակվել նրա քննադատությամբ մեր կուսակցության շարքերում: Բայց յերբ իղևոլոգիական մարզանքները վերջանում են քասմաչներն լեղերներն, Վալիզովի և աբիշներն հետ կապ հաստատելու աշխատանքով, ապա այստեղ քասմաչական պրակտիկան արգեն զոչ մի կերպ չի կարելի արգարացնել անձեղ իղևոլոգիայով, ինչպես զոր այդ փորձում և անել ընկ. Զիրզեվոսը: Աուլթան-Գալիեզի գործունեյության այսպիսի արգարացումով զոչ զուքի չեք խաբի: Այս կերպ կարելի չե արգարացում գանել թե իմպերիալիզմի համար, թե ցարիզմի համար, զորովհետև նրանք նայնպես իրենց իղևոլոգիան ունեն, արտաքուստ յերբեմն անձեղ իղևոլոգիան: Զի կարելի այսպես գատելու Դուք այստեղ կանգնած եք զոչ թե արիբունայի առջև, այլ պատասխանատու աշխատողներն խորհրդակցության առջև, զորոնք ձեզանից շխտակության, անկեզմության են պահանջում, և զոչ թե գիվանագիտության:

Ի՞մ կարծիքով, լավ խոսեց ընկ. Խոջանովը, զաս չխոսեց ընկ. Իկրամովը: Բայց այս ընկերներն հուսերում յես պետք և նշեմ մի տեղ, մի այնպիսի տեղ, զորը խորհրդածության տեղիք և առիտ: Նրանք յերկուսն էլ սասցին, թե ներկա Թուրքեստանի և ցարական Թուրքեստանի միջև զոչ մի ասարբերություն չկա, թե միայն ցուցանակն և փոխվել, թե Թուրքեստանը Յնացել և առաջվանը, հենց այնպիսին, ինչպես ցարի որով էր: Ընկերներ, յեթև դա լեզվի սխալ չե, յեթև դա լավ մտածված նաև և և յեթև դա լիակատար գիտակցությամբ և սոված, ապա պետք և տակ, զոր այս ղեկցում քասմաչներն իրավացի չեն, իսկ մենք իրավացի չենք: Ենթե Թուրքեստանն իրոք զոր դադուք և, ինչպես ցարիզմի որով էր, ապա այն մամունակ քասմաչները իրավացի չեն, այն մամունակ զոչ թե մենք պետք և գատենք Աուլթան-

Գալիեփին, այլ նա պետք է դատի մեզ, ինչպես այնպիսի մարդկանց, վորոնք խորհրդային իշխանության շրջանակներում հանդուրժում են գաղութի դոյությունը: Յեթե դա ճիշտ է, չեմ հասկանում, թե ինչու դուք ինքնեզրք բասմաչության չեք զնացել: Ահնեքե և, վոր ընկ. ընկ. Խոջանովն ու Իկրամովը իրենց ճառի այս տեղի վրա լավ չեն մտածել, վորովհետև նրանք չեն կարող չգիտենալ, վոր այժմյան խորհրդային Թուրքեստանն արմատապես տարբերվում է ցարական Թուրքեստանից: Այս ընկերների ճառերի մեջ այս մութ տեղը յես ուշում էլի նշել այն նպատակով, վորպեսզի ընկերները ջանան մտածել սրա մասին և ուղղեն իրենց սխալը:

Յես իմ վրա յեմ վերցնում այն մեղադրանքների մի մասը, վոր ընկ. Իկրամովը շարադրեց, նկատի ունենալով ԿԿ դործունեյությունը, — այն, վոր մենք միշտ չե, վոր ուշադիր ենք յեղել և մեզ միշտ չե, վոր հաջողվել է ժամանակին զնել գործնական այն հարցերը, վոր արևելյան հանրապետությունների ու մարզերի իրազրությունն է թելադրել: Իհարկե, ԿԿ շատ է ծանրաբեռնված, և նա ի վիճակի չէ ամեն տեղ ժամանակին հասնելու: Բայց ժիծադիլի կլինեք կարծել, թե ԿԿ ամեն ինչ կարող եք իր ժամանակին անել: Իհարկե, Թուրքեստանում պարոպներ քիչ կան: Տեղական լեզուները տակավին չեն մտել պետական հիմնարկների գործառության մեջ, հիմնարկները չեն ազգայնացված: Առհասարակ կուլտուրան ցածր է: Այս ամենը ճիշտ է: Բայց միթե կարելի չէ լրջորեն ուսուսալ, թե ԿԿ կամ ամբողջությամբ վերցրած կուլտուրությունը կարող են յերկու-յերեք տարում բարձրացնել Թուրքեստանի կուլտուրան: Մենք ամենքս ադադակում ու զանգամովում ենք նրանից, թե ուստական կուլտուրան, ուսու ժողովրդի կուլտուրան, մի ժողովրդի, վորն ավելի կուլտուրական է, քան Հանրապետությունների Միության մյուս ժողովուրդներն են, ցածր է: Սրա մասին Իլլիչը շարունակ ադադակում է, — թե մեղանում չկա կուլտուրականություն, թե հնարավորություն չկա ուստական կուլտուրան կյադես բարձրացնելու յերկու-յերեք և անգամ տասը տարում: Իսկ յեթե ուստական կուլտուրան յերկու-յերեք և նույնիսկ տասը տարում չի կարելի բարձրացնել, ապա ել ի՞նչպես կարելի չէ պահանջել կուլտուրայի արագացված բարձրացում վոչ-ուստական, հետամնաց, սակավազրազես մարդերում: Միթե պարզ չէ, վոր ընդգծել իննը տասերորդն այստեղ ընկնում է իրազրության, հետամնացության վրա, վոր այստեղ, ինչպես ասում են, վոչինչ անել չես կարող:

«Ձախերի» ու աջերի մասին:

Նրանք արդյոք կան մարզերի ու հանրապետությունների կազմակերպությունների մեջ: Իհարկե, կան: Այս չի կարելի ժխտել:

Վորժնք են աջերի մեղքերը: Դրանք այն են, վոր աջերը հակա-

թույն, հուսալիք պատճառ չեն և չեն ել կարող լինել նացիոնալիստա-
 կան այն հովերի գեմ, զորոնք դարդանում և ուժեղանում են նեպի կա-
 պակցութեամբ: Այն, զոր տեղ պատվ առլթան-գալիեզականութեանը,
 այն, զոր նա իր կողմնակիցները զորոջ շրջան ստեղծեց արևելյան
 հանրապետութեաններում, առանձնապես Բաշկիրիայում ու Թաթարիա-
 յում, — սա անկասկածելի կերպով խոսում և այն մասին, զոր աջ մար-
 բերը, զորոնք այնտեղ, այդ հանրապետութեաններում, զերակշիռ մե-
 ծամանութեան են կազմել, բախարաք չափի պատճառ չեն հանդիսա-
 նում նացիոնալիզմի գեմ: Հարկավոր և հիշել, զոր մեր կազմակերպ-
 ութեանները ծայրամասերում, հանրապետութեաններում ու մարզե-
 րում, կարող են դարդանալ ու զուգի կանգնել, մարքսիստական իս-
 կական ինտերնացիոնալիստական կազմեր դառնալ միայն այն զեպ-
 քում, յի՞նչ նրանք նացիոնալիզմը հազթանարեն նացիոնալիզմը՝ հիմ-
 նական դադավարային խոչընդոտն և՛ ծայրամասերում ու հանրապե-
 տութեաններում մարքսիստական կազմեր, մարքսիստական աշան-
 դարդ տեղեկելու համապարհին Մեր կուսակցութեան պատմութեան
 ասում և, զոր բաշկիրները կուսակցութեանը նրա սուսական մասում
 անել և ամբապել և՛ պայքարելով մենշեիզմի գեմ, զորովհետև մենշեիզմը
 բուրժուադիայի իդեոլոգիան և, մենշեիզմը բուրժուական իդեոլոգիայի
 հազարդիչն և մեր կուսակցութեան մեջ, և զերջինս՝ առանց մենշեիզմը
 հազթանարելու՝ չեր կարող զուգի կանգնել: Իլլիչը մի քանի անգամ
 գրել և այդ մասին: Միայն այն չափով, ինչ չափով զոր բաշկիրը
 հազթանարել և մենշեիզմին, նրա կազմակերպական ու իդեոլոգիական
 ձևերում՝ նա անել ու ամբապելով և զորպես իսկական զեկավար կու-
 սակցութեան: Նույն այս բանը պետք և ասել նացիոնալիզմի մասին՝
 ծայրամասերի ու հանրապետութեանները մեր կազմակերպութեան-
 ները նկատմամբ: Նացիոնալիզմը այս կազմակերպութեանները համար
 նույն այն զերն և իտպում, ինչ զոր մենշեիզմն անցյալում իտպեցել և
 բաշկիրները կուսակցութեան համար: Միայն նացիոնալիստական քո-
 դարկման միջոցով և, զոր մեր կազմակերպութեանները մեջ ծայրամասե-
 րում կարող են թափանցել բուրժուական ամեն սեռակի, այդ թվում
 նաև մենշեիզման, ազգեցութեաններ: Մեր կազմակերպութեանները
 հանրապետութեաններում միայն այն զեպքում կարող են դառնալ մարք-
 սիստական կազմեր, յի՞նչ նրանք կարողանան անդրդիելի մնալ հան-
 զեպ այն նացիոնալիստական հովերի, զորոնք իցիզում են մեր կու-
 սակցութեան մեջ ծայրամասերում, իցիզում են այն պատճառով, զոր
 զերանմիզում և բուրժուադիան, ամուս և նեպը, ամուս և նացիոնալիզմը,
 զերիկուստական շտիկիզմի մնացուկներ կան, զորոնք նույնպես առաջ
 են մզում տեղական նացիոնալիզմը, դոյութեան ունի ամեն կերպ նա-
 ցիոնալիզմին աշակցող արտասահմանյան պետութեանները ազգեցու-

թյունը: Այս թշնամու դեմ հանրապետություններում ու մարզերում պայքարելն այն ստադիան է հանդիսանում, զոր պետք է անցնեն մեր կուսակազմակերպություններն ազգային հանրապետություններում, յեթև նրանք ուղում են ամբանալ ինչպես իսկական մարքսիստական կազմակերպություններ: Ուրիշ ճանապարհ չկա: Յեզ այս պայքարում աշխրջ թույլ են: Թույլ են, զորովհետև սկեպտիցիզմով են վարակված կուսակցության վերաբերմամբ և հեշտությամբ են յենթարկվում նացիոնալիզմի ազդեցությանը: Այ թե զհրն և կոմկազմակերպություններին աջ թևի մեղքը հանրապետություններում ու մարզերում:

Բայց զոչ պակաս, յեթև զոչ ավելի, մեղավոր են «ձախերը» ծայրամասերում: Յեթև կոմկազմակերպությունները ծայրամասերում չեն կարող ամբապնդվել ու զարգանալ զորպես իսկական մարքսիստական կազմեր, առանց նացիոնալիզմը հազթահարելու, ուպա այդ կազմերն իրենք կարող են մասսայական կազմակերպություններ դառնալ, կարող են իրենց շուրջը համախմբել աշխատավոր մասսաների մեծամասնությունը միայն այն դեպքում, յեթև սովորեն դառնալ բազմականաչափ ճկուն, զորպեսպի դեպի մեր պետական հիմնարկները գրավեն բոլոր փոքրիշատե լոյալ ազգային տարրերը՝ նրանց զիջումներ անելով, յեթև նրանք սովորեն մանեվրել նացիոնալիզմի դեմ կուսակցության մեջ զնուական պայքար մղելու՝ և տեղացիներին, ինտելիգենցիային և ալլն բոլոր փոքրիշատե լոյալ տարրերը դեպի խորհրդային աշխատանք գրավելու համար պայքար մղելու միջև: «Ձախերը» ծայրամասերում քիչ թե շատ ազատ են դեպի կուսակցությունը սկեպտիկ վերաբերմունք ունենալուց, նացիոնալիզմի ազդեցությանը յենթարկվելու հակումից: Բայց «ձախերի» մեղքն այն է, զոր նրանք չեն կարողանում ճկուն լինել բնակչության բուրժուա-դեմոկրատական և պարզպես լոյալ տարրերի վերաբերմամբ, նրանք չեն կարողանում և չեն ուղում մանեվրել այդ տարրերը գրավելու գործում, նրանք ազճատում են յերկրի աշխատավոր բնակչության մեծամասնությունը գրավելու վերաբերյալ կուսակցության գիծը: Այնինչ, ինչ էլ զոր լինի, անհրաժեշտ է ստեղծել և մշակել այս ճկունությունն ու նացիոնալիզմի դեմ պայքարելու և փոքրիշատե լոյալ տարրերը դեպի մեր պետական հիմնարկներին շարքերը գրավելու միջև մանեվրելու այս ընդունակությունը: Այդ կարելի է ստեղծել և մշակել միայն այն դեպքում, յերն հաշի նստանք այն ամբողջ բարդության և ուրույնության հետ, զորին մենք հանդիպում ենք մեր մարզերում ու հանրապետություններում: յերն չզբազմենք այն որինակաների սոսկ տեղափոխությամբ, զորոնք ստեղծվում են կենտրոնական շրջաններում և զորոնք մեխանիկորեն չեն կարող տեղափոխվել ծայրամասերը: յերն ձեռք չվերցնենք բնակչության նացիոնալիստորեն արմատազրկած տարրերից, նացիոնալիստորեն արմատազրկած մանր բուր-

մտանքերից, յիսն սովորենք այդ սարբերը ներգրավել ընդհանուր պետական աշխատանքի մեջ: «Ձախերը» նրանով են մեղանշում, զոր նրանք չեն հասկանում կոտակցութեան այս բարդ խնդիրները առաջնակարգ կարեւորութեամբ:

Յեթն անգամ նրանով են սպառնում, զոր նրանք նացիոնալիզմին յենթարկվելու իրենց հակումով հեշտութեամբ կարող են դժգոհացնել մեր կամուրջատական կադրերը անուշը ծայրամասերում, ապա «Ձախերը» կոտակցութեամբ նրանով են սպառնում, զոր նրանք, իրենց զուհկացած ու արտագաթուխ (СКОРОПЛАТЕННЫМ) «կամուրջով» սարված՝ մեր կոտակցութեամբ կարող են կարել գյուղացիութեանից ու տեղական բնակչութեան լայն խաղերից:

Այս վտանգներից զմրն և առավել վտանգավոր: Յեթն «ձախ» թերօգ ընկերները մտադիր են աշուհեռե ել տեղերում կիրառել բնակչութեան արհեստական շերտավորման (расслаивания) քաղաքակառուցութեամբ, իսկ այդ քաղաքակառուցութեամբ գործադրվում էր զոչ միայն Ձեշնիայում ու Յակուտական մարզում, զոչ միայն Քուրքեստանում... (Իրաւիքով. «Ես գիշերենցիացիայի առկախկա յն»), Ընկ. Իրրահիմովը այժմ մտանք շերտավորման տակախկան փոխարինել գիշերենցիացիայի տակախկայով, բայց զրանից զոչինչ չփոխվեց—յեթն, ասում եմ յես, նրանք առաջիկայում եւ մտադիր են վերից կիրառել շերտավորման քաղաքակառուցութեամբ, յեթն նրանք կարծում են, թե կարելի յե ուստական որինակները տեղափոխել ազգային ուրույն իրաւորութեան մեջ՝ հաշի շնտակով կենցաղի ու կանկրեա պայմաններին հետ. յեթն նրանք կարծում են, թե, պայքարելով նացիոնալիզմի դեմ, զրա հետ մեկտեղ հարկավոր է զուրա շարտել ամեն ազգային բան՝ մի խոսքով, յեթն «ձախ» կամուրջատները ծայրամասերում մտադիր են անուղղելի մեալ,— ապա յես պետք և ասեմ, զոր յերկու վտանգից «ձախ» վտանգը կարող է զուրա դալ առավել վտանգավոր վտանգը:

Աս այն ամենն և, ինչ յես ուղում (եյի ասել «Ձախերը» և աջերի հարցի վերաբերմամբ: Յես փոքր ինչ առաջ վաղցեցի, բայց սա նրանից եր, զոր ամբողջ խորհրդակցութեամբ առաջ վաղցեց՝ կանխելով յերկրորդ կեախի քննարկումը:

Պետք և աջերին մտրակել նրա համար, զորպեսզի տախկենք նրանց, սովորեցնենք նրանց պայքարել նացիոնալիզմի դեմ՝ տեղացիներից իսկական կամուրջատական կադրեր գործնելու. համար Լայց պետք և հարվածել նաե «Ձախերին» նրա համար, զորպեսզի նրանց սովորեցնենք ճկունութեամբ, հմտա մանկորման՝ բնակչութեան լայն մասաներին գրափելու. համար Անհրամեշտ և այս ամենն անել, այն պատճառով, զոր, ինչպես բնկ՝ ինչանուղը ճիշտ նկատեց. ճշմարտութեամբ աջերի ու «Ձախերի» «ձեղանկում ես»:

II

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՈՒ ՄԱՐԶԵՐՈՒՄ
ՄԱՐԳՍԻՍԱՆԿԱՆ ԿԱԿՐՍԵՐ ԱՃՅՑՆԵՆՈՒ ՅԵՎ ԱՄՐԱՊՆԴԻՆՈՒ ՄԱՍԻՆ

(Քարերզակցութեան որակարգի յերկրորդ կետը կազմող «Կուսակցութեան XII նամակումարի» ազգային հարցի վերաբերյալ բանաձևի կենսադարձման պրակտիկ միջոցառումները զեկուցումից, զոր արժան է 1923 թ. հունիսի 10-ին)

... Յես անցնում եմ տեղացիներից մարքսիստական կադրեր անկցնելու և ամբապնդելու յեղանակների հարցին, կադրեր, զորոնք կարող են ծառայել զօրպես խորհրդային էլիտանութեան ամենակարևոր և վերջին հաշիվով վճարողական պատվարը ծայրամասերում և ազգային հանրապետութեաններում: Յեթե վերջնենք մեր կուսակցութեան դարգացումը (յես վերջնում եմ նրա ուսական մասը իբրև հիմնական), զիտենք նրա դարգացման հիմնական հոսանքներն ու հետո արտ անալոզիայով կառուցենք մարդերում ու հանրապետութեաններում մեր կամուսնիստական կազմակերպութեանների դարգացման մատակա պատկերը, ապա, յես կարծում եմ, մենք կզտենք այն առանձնահատկութեանները հասկանալու բանալին, զոր գոյութեան ունեն այդ յերկիրներում, ծայրամասերում մեր կուսակցութեան զարգանալու տեսակետից: Մեր կուսակցութեան, նրա ուսական մասի դարգացման առաջին շրջանում հիմնական խնդիրը կադրեր, մարքսիստական կադրեր ստեղծելն է յեզելու նրանք, մարքսիստական այդ կադրերը, պատրաստվում, զարբերվում էյին մեզանում մենշևիզմի դեմ մզվող պայքարում: Այն ժամանակ, այն շրջանում, այդ կադրերի խնդիրը, — յես վերջնում եմ այդ շրջանը սկսած բոլշևիկյան կուսակցութեան հիմնադրումից մինչև կուսակցութեանից լիվիզիզատորներին, իբրև մենշևիզմի ամենից ավելի լրիվ արտահայտիչների, արտաքսիա մոմենտը, — հիմնական խնդիրն այն եր, զոր բոլշևիկների կողմը նվաճենք բանվոր դասակարգի առաջիկ աշխուժ, առաջիկ ազնիվ և առաջիկ աչքի ընկնող տարրերը, ստեղծենք կադրեր, զարբերենք ավանգարդու Այստեղ պայքարն առաջին հերթին մզվում եր բուրժուական բնույթի այն հոսանքների դեմ, առանձնապես մենշևիզմի դեմ, զորոնք խանդարում էյին կադրերը համախմբելուն, իբրև միասնական մի ամբողջութեան, իբրև կուսակցութեան հիմնական կորիզ համախմբելուն: Այն ժամանակ կուսակցութեան առաջ տեղադին չեր ծառայած իբրև հերթական ու հրատապ պահանջ՝ բանվոր դասակարգի ու աշխատավոր գյուղացիութեան միլիտանավոր մասսաների հետ լայն կադրեր հաստատելու խնդիրը, այդ մասսաներին գրավելու խնդիրը, յերկրում մեծամասնութեան նվաճելու խնդիրը: Այդ բանի համար կուսակցութեանը դեռ չեր հասունացիր

Մեր կուսակցութեան զարգացման միայն հետևյալ աստիճանում, կուսակցութեան յերկրորդ ստադիայում միայն, յերբ այդ կազմերն աւելի էյին, յերբ նրանք կազմալարվել էյին իրրև մեր կուսակցութեան հիմնական կորիզ, յերբ բանձոր գոտակարգի լավագոյն տարրերի համակրանքն արդեն նշանված կամ գրեթե նշանված էր, — միայն սրանից հետո կուսակցութեան ասո՞ղ ծառայող իրրև հերթական ու հետաձգում չհանդուրժող պահանջ՝ միխոնախոր մասսաներին զրազելու խոնդիրք, կուսակցական կազմերը իրապես մասսայական բանձորական կուսակցութեան վերածելու խնդիրը Այս շրջանում մեր կուսակցութեան կորիզի համար հարկ չեղավ պայքար մղելու զՆձ այնքան սենշնիզմի դեմ, զորքան մեր կուսակցութեան «Ճախ» տարրերի դեմ, ամեն տեսակի «սուղղիխաների» դեմ, զորքան հեղափոխական ֆրազիտոլոգիայով էյին փորձում փոխարինել 1905 թվականին հաջորդած մոմենտի նոր պայմաններին առանձնահատկութեաններին լուրջ ուսումնասիրութեանը, զորքան իրենց պահեպացված «հեղափոխական» տակտիկայով արգելափակ էյին մեր կուսակցութեան կազմերը իրապես մասսայական կուսակցութեան զարձնելու գործը, զորքան իրենց աշխատանքով կուսակցութեանը բանձորական լայն մասսաներից կտրելու սպանունչիք էյին սանդուռւմ Հազիվ թէ կտրիք կո սոցացուցելու, զոր կուսակցութեանը ասանց վնասկան պայքար մղելու այս «Ճախ» վտանգի դեմ, ասանց նրան հազիվհարելու չեք կտրող զրազել միխոնախոր աշխատախոր մասսաներին:

Այս և յերկու ֆրոնտով, աշիւրի ու «Ճախերի» դեմ պայքար մղելու մտաւփոր պատկերը, մեր կուսակցութեան զարգացման պատկերը նրա հիմնական, ուստական մասուռւմ:

Ընկեր Լենինը իր «Ճախութեան» մանկական հիփանդութեանը կամուսնիզմի մեջ» բրոշյարում բովանկանաչափ համոզիչ կերպով արվել և կամուսնիատական կուսակցութեաններին զարգացման այս անհրամեշտ, անխուսափելի պատկերը Ընկ. Լենինը այնպիսի սոպացուցում էր, զոր զարգացման մտաւփորապես նույն այդ աստիճանները պետք և անցնեն և արդեն իսկ անցնում են կամուսնիատական կուսակցութեաններն Արևմուտքում Ազիւրայնեք մեր կողմից, զոր նույն այդ բանը պետք և սան ծայրամասերի մեր կամկազմակերպութեաններին ու կամկուսաների զարգացման մասին:

Մակայն, հարկաւփոր և նշել, զոր, չնայած անալոգիային այն բանի միջև, ինչ տարել և մեր կուսակցութեանը անցյալում և ինչ այժմ ենտարրում ծայրամասերի մեր կուսակազմակերպութեանները, այնուամենայնիւ սոզային հանրապետութեաններում ու մարդերում գոյութեան ունեն մեր կուսակցութեան զարգացման զորոշ էյական ասանձնահատկութեաններ, զորքան մենք անպայման պետք և հազիւ տունենք և ա-

ուանց զորոնց խնամքոտ հաշվառման մենք ոխակ ենք առում՝ ծայրամասնրուս տեղացիներից մարքսիստական կազմեր անկցնելու խնդիրները զորոշելիս թույլ տալ մի շարք ամենակողմիտ սխալներ:

Անցնենք այդ առանձնահատուկութունների ցննարկմանը:

Այլ և «ձախ» տարրերի դեմ մեր ծայրամասային կազմակերպութուններում պայքարելը հարկավոր ու պարտադիր է, այլապես մենք չենք անցնի մասսաների հետ սերտորեն կապված մարքսիստական կազմեր: Սա հասկանալի չէ, Բայց դուրսյան առանձնահատուկութունը ծայրամասերում և տարրերութունը մեր կուսակցության զարգացման անցյալից այն է, զոր կազմեր կռելը և նրանց մասսայական կուսակցության զերածելը կատարվում և ծայրամասերում զոչ թե բուրժուական հասարակակարգի որով, ինչպես այդ տեղի յեր ունենում մեր կուսակցության պատմության մեջ, այլ խորհրդային հասարակակարգի որով, պրոլետարիատի զիկտատուրայի որով: Այն ժամանակ, բուրժուական հասարակակարգի որով, ըստ ժամանակի պայմանների կարելի չիր և պետք էր հարվածել նախ մենշևիկներին (մարքսիստական կազմեր պատրաստելու համար), իսկ հետո ոտզովխաներին (այդ կազմերը մասսայական կուսակցության զերածելու համար), այս թեքումների դեմ ժզվող պայքարով լցնելով ամբողջ յերկու շրջան մեր կուսակցության պատմության մեջ: Այժմ ըստ ժամանակի պայմանների այս բանը մենք զոչ մի կերպ չենք կարող անել, զորովհետև կուսակցությանն այժմ իշխանության դուրս է կանգնած, իսկ իշխանության դուրս կանգնած կուսակցութունը կարիք ունի այն բանի, զոր ծայրամասերում ունենա մարքսիստորեն-գտահելի կազմեր տեղացիներից, զորոնք զբա հետ մեկտեղ կապված են րնակչության լայն խավերի հետ: Այժմ մենք չենք կարող սկզբում զերջնականապես ջախջախել աջերին՝ «ձախերի» ողնությամբ, ինչպես այդ տեղի յեր ունենում մեր կուսակցության պատմության մեջ, իսկ նետ «ձախերին»՝ աջերի ողնությամբ, — այժմ մենք պայքար պետք է մզենք միաժամանակ յերկու Ֆրոնտով, աշխատելով հարվածել յերկու գտանդին էլ, զորպեսզի սբա հետևանքով ծայրամասերում ստանանք մասսաների հետ կապված մարքսիստորեն պատրաստված կազմեր տեղացիներից: Այն ժամանակ կարելի չիր խոսել այնպիսի կազմերի մասին, զորոնք դեռևս կապված չեն լայն մասսաների հետ և զորոնք պետք է կապվելին նրանց հետ զարգացման հաջորդ շրջանում, — այժմ այդ մասին խոսելն անգամ ծիծաղելի չէ, զորովհետև խորհրդային իշխանության որով լայն մասսաների հետ չկապված մարքսիստական կազմերը նշանակում են խորհրդային իշխանության անկում: Դրանք կլինելին այնպիսի կազմեր, զորոնք ընդհանուր զտշինչ չեն ունենա զոչ մարքսիզմի, զոչ էլ մասսայական կուսակցության հետ: Այս ամենը նշանակելիորեն բարդացում է զործը և ծայ-

բամասերի մեր կազմակերպությանն ենք թե ինչպես աշխատեցինք, այնպես էլ «նախերի» դեմ միամամանակ պայքար մղելու անհրաժեշտությունը: Այստեղից՝ չերկու. ֆրոնտով մղվող պայքարում մեր կուսակցությունը դիրքն է—կողմը չերկու թեքման դեմ միամամանակ:

Այսուհետև հարկ է նշել այն հանգամանքը, զոր մեր կուսակցակերպությանն ենք դարդացումը մայրամասերում կատարվում է զույլ թե մեկուսացած կերպով, ինչպես այդ տեղի չե ունեցել մեր կուսակցությունը պատմություն մեջ նրա առևտական մասի նկատմամբ, այլ մեր կուսակցություն հիմնական կորիզի անմիջական ներգործությունը, կորիզ, զորը փորձված է զույլ միայն մարքտիստական կազմեր կազմակերպելու գործում, այլև այդ կազմերը բնակչություն լայն մասաների հետ շարկակցելու. գործում, խորհրդային իշխանություն համար մղվող պայքարում հեղափոխական մանյովր անելու գործում: Այս կողմից գրություն առանձնահատկությունը մայրամասերում այն է, զոր մեր կուսակցակերպությանն ենք այդ չերկերներում, ըստ խորհրդային իշխանություն այնպեղ անեցած գարդացման պայմաններ, կապը բնակչություն լայն մասաների հետ անբացնելու, շահերից չիլնելով կարող են է պետք է ժանեղբուն իրենց ումերով՝ սրա համար սպասարմելով մեր կուսակցություն նախորդ շրջանի հարուստ փորձը: Մինչև զերջին մամանակներս մայրամասերում ՌԿԿ ԿԿ սովորաբար մանեղբում էր անմիջականորեն, մայրամասերի կամկազմակերպությունների ղլխի վրայով, չերկեն նա յնիակ շրջանեղբում այս կազմակերպությունները՝ ներգործելով խորհրդային շինարարությունը բնգհանուր աշխատանքի մեջ շատ թե ջիլ լայն շնույլ թե լայն էր և ամեն տեսակի ազգային տարերը: Այնտ այդ աշխատանքը մայրամասային կազմակերպություններն իրենք պետք է կատարեն նրանք կարող են այդ անել է նրանք պետք է այդ անեն՝ միշտ հիշելով, զոր այս հանապարհը լավագույն միջոցն է անպայմաներից բազկացած մարքտիստական կազմերը գործնելու. իրապես մասայական մի կուսակցություն, զորն բնգուհանկ է իր հետեղից տանելու չերկերի բակչություն մեծամասնությունը:

Արանք են այն չերկու առանձնահատկությունները, զորանք պետք է խտարեն հաշիլն անեղեն մեր կուսակցությունը զիմը մայրամասերում փորտելու՝ մարքտիստական կազմեր անեղնելու. է այդ կազմերի կողմից բնակչություն լայն մասաներին գրավելու գործում:

ՌԿԿԻ ԿԿ շտաբի խորհրդակցությունը
ազգային կոմսոլեզու քյուսկենի և
ժուլերի պատասխանատու տեղապաղենի
են Արտիկայում 1933 թ. հունիսի 9—17-ին:
Սպագի կոմկոսոլեզու քյուսկենի 1933 թ.

Հ.ԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՄԻՋԻՆ ՇԵՐՏԵՐԻ
ՀԱՐՑԸ

(1928 թ.)

Անկասկած է, զոր միջին շերտերի հարցը բանձրական հեղափոխության հիմնական հարցերից մեկն է: Միջին շերտերը, այսինքն՝ գյուղացիությունը, քաղաքային մասը աշխատավորական տարրը: Սրանց կարգը պետք է դասել ճնշված ազգությունները, զորոնք ինչը տասերորդ մասով բազկացած են միջին շերտերից: Սրանք, ինչպես տեսնում եք, հենց այն շերտերն են, զորոնք իրենց անտեսական դրությունը կանգնած են պրոլետարիատի ու կապիտալիստների դասակարգի միջև: Այս շերտերի անսակարար կշիռը զորոշում են յերկու հանգամանք. նախ, այդ շերտերը ներկայացնում են գյուղյուս ունեցող պետությունների բնակչության մեծամասնությունը կամ, համեմայն դեպք, նշանակելի փոքրամասնությունը. յերկրորդ, նրանք այն լուրջ սեպերվներն են, զորոնց միջից կապիտալիստների դասակարգը հավաքում է իբ բանակը պրոլետարիատի դեմ: Պրոլետարիատը, մանավանդ մի այնպիսի յերկրում, ինչպիսին Հանրապետությունների մեր Միությունն է, չի կարող իշխանությունը իբ ձեռքին պահել առանց միջին շերտերի, և, ամենից առաջ, գյուղացիության համակրանքի, աջակցության: Պրոլետարիատը չի կարող նույնիսկ լրջությամբ յերազել իշխանությունը վերցնելու մասին, յեթե այդ շերտերը գոնե չեզոքացված չեն, յեթե այդ շերտերը դեռ չեն կարողացել պոկվել կապիտալիստների դասակարգից, յեթե նրանց մասսան դեռևս կազմում է կապիտալի բանակը: Այստեղից՝ պայքար միջին շերտերի համար, պայքար գյուղացիության համար, մի պայքար, զորը 1905-ից մինչև 1917 թվականները կարմիր թեւի նման անցնում է սեր ամբողջ հեղափոխության միջով, մի պայքար, զորը դեռևս չի վերջացած և զորը դեռ սպազայում էլ մղվելու յ:

1848 թվականի հեղափոխությունը Ֆրանսիայում պարտություն կրեց. իմիջի ալուց, այն պատճառով, զոր նա համակրական արձագանք չգտավ ֆրանսական գյուղացիության միջև: Փարիզի կոմունան ընկավ, իմիջի ալուց, այն պատճառով, զոր հանդիպեց միջին շերտերի, և ամենից առաջ գյուղացիության, դիմադրությունը: Նույն այս բանը պետք

և առի 1905 թվականի ռուսաստանյան հեղափոխության մասին: Սեր-
նեյով չեզբույսական հեղափոխությունների փորձից՝ մեքանի գոհնիկ
մարքսիստներ, Կաուցկու գլխավորությամբ, այն չեզբույսական են
չեղել, թե միջին շերտերը, և ամենից առաջ՝ գյուղացիությունը, բան-
վորական հեղափոխության համարյա թե բնածին թշնամիներն են, թե
այս պատճառով, անհրաժեշտ է զարգացնել ավելի ակտիվ շրջանի
ուղղություն բռնել, մի զարգացում, զորի հետևանքով պրոլետարիատը
կզատվա ազդերի մեծամասնությունը, և դրանով իսկ ռուս պայմաններ
կատեղծվեն բանվորական հեղափոխություն հաղթության համար: Նրանք,
այդ գոհնիկ մարքսիստները, այս հիման վրա պրոլետարիատին նախազգու-
շացնում էին բովանդատված հեղափոխությունից: Նրանք այս չեզբույսակա-
նության հիման վրա միջին շերտերը բազմաբանությամբ նկատառու մեծությ-
անընդմեջ էին կապիտալի լիակատար անորինությունը: Նրանք այս
չեզբույսական հիման վրա մեզ ռուսաստանյան Հոկտեմբերյան հեղա-
փոխություն կործանում էին դաշակում՝ վկայակոչելով այն հանգամանքը,
զոր Ռուսաստանում պրոլետարիատը փոքրամասնություն է կազմում,
զոր Ռուսաստանը գյուղացիական շերտեր և և զոր այս պատճառով ան-
հնարին և բանվորական հաղթական հեղափոխությունը Ռուսաստա-
նում:

Ընտրոշ և, զոր Մարքսն ինքը բուրժուական աշխարհ էր զնահատում
միջին շերտերը, և, ամենից առաջ, գյուղացիությունը: Այն ժամանակ,
չերք գոհնիկ մարքսիստները, ձեռք բաշելով գյուղացիությունից և
խոչնդով նրան կապիտալի լիակատար քաղաքական անորինություն
առի՝ ազդելով հայտարարում էին իրենց բազմաբանությամբ կոչվածու-
թյամբ, — Մարքսը, մարքսիստներից ամենաակտիվ բանից այդ մարք-
սիստը, կունենիստների կուսակցությունը համառոտ են խորհուրդ էր առ-
լիս աշխարհայ շունել գյուղացիությունը, նրան նմանել պրոլետարիատի
կողմը և դալիք պրոլետարական հեղափոխություն մեզ ապահովել նրա
աշխարհայությունը: Հայանի չե, զոր 50-ական թվականներին, չերք Փե-
տրովարյան հեղափոխությունը նրանսխալում ու Գերմանիայում պարտ-
վեց, Մարքսը գրում էր Լենինին, իսկ նրա միջոցով և Գերմանիայի
կադուսին:

Շորնի ամբողջ ընթացքը Գերմանիայում կախում է՝ պրոլետարական հե-
ղափոխությունը, այսին առաջ, գյուղացիական պատերազմի շերտերը կրտա-
րականությունը ստեղծությունը սույն առաջ: Նորափոխությունից:

Այս դրվել և 50-ական թվականներին Գերմանիայի մասին, գյուղա-
ցիական մի շերտերի մասին, զորանց պրոլետարիատն աննշան փոքրա-
մասնություն էր կազմում, զորանց պրոլետարիատը ավելի քիչ էր կազ-
մակերպված, քան 1917 թվականի Ռուսաստանում, Գերմանիայում, զոր-

տեղ գյուղացիութիւնն իր դռութեամբ ավելի պակաս եր տրամադրուած պրոլետարական հեղափոխութեանն աջակցելու, քան այդ տեղի ունեւր 1917 թվականի Ռուսաստանում:

Անկասկած է, զոր Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը հանդիսացաւ գյուղացիական պատերազմի» այն բարեբախտ միացումը «պրոլետարական հեղափոխութեան» հետ, զորի մասին գրել է Մաքսը հակառակ բոլոր «սկզբունքային» շահակրատներէ: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ապացուցեց, զոր այդպիսի միացումը հնարավոր ու իրագործելի յի: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ապացուցեց, զոր պրոլետարիատը կարող է իշխանութեանը վերցնել ու այն իր ձեռքին պահել, յեթէ նա կարողանա պոկել միջին շերտերը և ամենից առաջ գյուղացիութեանը կապիտալիստներէ դասակարգից, յեթէ նա կարողանա այդ շերտերը կապիտալիստներէն բերանջնակալել պրոլետարիատի ղեկավարներէ վերածել:

Կարճ ասած՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը, աշխարհի բոլոր հեղափոխութիւններէց առաջինը, միջին շերտերի և ամենից առաջ գյուղացիութեան հարցն առաջին պլանի վրա մղեց և հաղթականորեն լուծեց այն, հակառակ II Ինտերնացիոնալի հերոսներէ բոլոր «մեծերի» ու վոդրերի:

Այս է Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան մատուցած առաջին ծառայութեանը, յեթէ տվյալ դեպքում առհասարակ կարելի չի խոսել ծառայութեաններէ մասին:

Բայց բանը սրանով չի սահմանափակվել: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ավելի հեռու գնաց՝ փորձելով պրոլետարիատի շուրջը միախմբել ճնշված ազգութիւնները: Վերս արդէն ասվեց, զոր վերջիններս իննը տասներորդ մասով բաղկացած են գյուղացիներից ու քաղաքային մանր աշխատավոր տարրերից: Բայց սրանով չի սպառվում «ճնշված ազգութեան» հասկացողութեանը: Ծնշված ազգութիւնները սովորաբար ճնշվում են վոչ միայն իբրև գյուղացիութեան ու քաղաքային աշխատավոր տարր, այլև իբրև ազգութիւններ, այսինքն՝ իբրև վորոշ պետականութեան, լեզվի, կուլտուրայի, կենցաղի, բարքերի, սովորույթների տեղ աշխատավորութեան: Ծնշման կրկնակի պընսը չի կարող չհեղափոխականացնել ճնշված ազգութիւնների աշխատավոր մասաներին, չի կարող չմղել նրանց պայքարելու ճնշման հիմնական ուժի դեմ—պայքարելու կապիտալի դեմ: Այս հանգամանքը հանդիսացաւ այն բազան, զորի հիման վրա պրոլետարիատին հաջողվեց իրականացնել «պրոլետարական հեղափոխութեան» միացումը վոչ միայն գյուղացիական պատերազմի», այլև «ազգային պատերազմի» հետ: Այս ամենը չի կարող չընդհանրանել պրոլետարական հեղափոխութեան դործողութեան դաշտը Ռուսաստանի սահմաններից շատ դեմը, չի կարող հարվածի տակ

տեղ գյուղացիութիւնն իր դրութեամբ ավելի պակաս եր տրամադրուած պրոլետարական հեղափոխութեանն աջակցելու, քան այդ տեղի ունեւր 1917 թվականի Ռուսաստանում:

Անկասկած է, Վոր Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը հանդիսացած է գյուղացիական պատերազմի» այն բարեբախտ միացումը «պրոլետարական հեղափոխութեան» հետ, վորի մասին գրել է Մարքսը հակառակ բոլոր «սկզբունքային» շաղկարատներէ: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ապացուցեց, վոր այդպիսի միացումը հնարավոր ու իրագործելի չէ: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ապացուցեց, վոր պրոլետարիատը կարող է իշխանութեանը վերցնել ու այն իր ձեռքին պահել, յեթէ նա կարողանա պոկել միջին շերտերը և ամենից առաջ գյուղացիութեանը կապիտալիստներէ դասակարգից, յեթէ նա կարողանա այդ շերտերը կապիտալի ռեզերվներէց պրոլետարիատի ռեզերվներէ վերանշարժել:

Կարճ ասած՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը, աշխարհի բոլոր հեղափոխութեաններէց առաջինը, միջին շերտերի և ամենից առաջ գյուղացիութեան հարցն առաջին պլանի վրա մղեց և հաղթականորեն լուծեց այն, հակառակ II Ինտերնացիոնալի հերոսներէ բոլոր «մեծերի» ու վոդրերի:

Այս ե Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան մատուցած առաջին ծառայութեանը, յեթէ տվյալ դեպքում առհասարակ կարելի չէ խոսել մատուցութեաններէ մասին:

Բայց բանը սրանով չի սահմանափակվել: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանն ավելի հեռու գնաց՝ փորձելով պրոլետարիատի շուրջը միախմբել ճնշված ազգութեանները: Վերս արդեն ասվեց, վոր վերջիններս իննը տասներորդ մասով բաղկացած են գյուղացիներից ու քաղաքային մանր աշխատավոր տարրերից: Բայց սրանով չի սպառվում «ճնշված ազգութեան» հասկացողութեանը: Ծնշված ազգութեանները սովորաբար ճնշվում են վոչ միայն իբրև գյուղացիութեան ու քաղաքային աշխատավոր տարր, այլև իբրև ազգութեաններ, այսինքն՝ իբրև վորոշ պետականութեան, լեզվի, կուլտուրայի, կենցաղի, բարքերի, սովորույթների տեղ աշխատավորութեան: Ծնշման կրկնակի պրեսը չի կարող չհեղափոխականացնել ճնշված ազգութեանների աշխատավոր մասաներին, չի կարող չմղել նրանց պայքարելու ճնշման հիմնական ուժի դեմ—պայքարելու կապիտալի դեմ: Այս հանգամանքը հանդիսացավ այն բազան, վորի հիման վրա պրոլետարիատին հաջողվեց իրականացնել «պրոլետարական հեղափոխութեան» միացումը վոչ՝ միայն «գյուղացիական պատերազմի», այլև «ազգային պատերազմի» հետ: Այս ամենը չի կարող չընդլայնել պրոլետարական հեղափոխութեան դործողութեան դաշտը Ռուսաստանի սահմաններից շատ դեմը, չի կարող հարվածի տակ

չցնել կապիտալի առաջնել խոր սեղերը։ Այնն պայծարը ավյալ գերիշխող ազգութեան միջին շերտերի համար պայծար և կապիտալի մերձագույն սեղերը։ Համար, ազգա պայծարը մնշված ազգութեաններին ազատագրման համար չեք կարող չվերստնել պայծարի՝ կապիտալի առանձին ամենախոր սեղերը նվաճելու համար, պայծարի՝ գաղութային ու իրազատակաս ժողովուրդները կապիտալի մնշումը ազատագրելու համար։ Այս վերջին պայծարը վերջացած լինելուց առկալին հետո յե,—գեա ավելին, նա գեա չի ունեցել մինչև անգամ առաջին վնասկան հաջողութեանները։ Բայց նա, այդ պայծարը խոր սեղերը ներքի համար, Հսկաները յան հեղափոխութեան շնորհիվ և սկսելի, և նա, անկասկած, քայլ առ քայլ մալուզելու յե այն շափով, ինչ շափով իսպերիտիզմն և դորդանալու, այն շափով, ինչ շափով անելու յե Հանրապետութեաններին մեր Միութեան հզորութեանը, այն շափով, ինչ շափով գորդանալու յե պրոլետարական հեղափոխութեան Արևմուտքում։

Կարն ասած՝ իրականում Հսկաները յան հեղափոխութեանը սկսող դրեց այն պայծարին, զոր մղում և պրոլետարիատը մնշված ու իրազատակաս յերկիրներին ժողովրդական մասսաներից բողիկացած կապիտալի խոր սեղերը։ Համար, նա առաջինը բարձրացրեց այդ սեղերը ներքի նվաճման պայծարի գրոշը,—այս և նրա մասուցած յերկրորդ մասսայութեանը։

Գլուղացիութեան նվաճումը մեղանում ընթացել և սոցիալիզմի գրոշի ներքո։ Գլուղացիութեանը, զորը հող սասացով պրոլետարիատի մեղքից, զորը կարվածառեղերին հաղթեց պրոլետարիատի ոգնութեանը և զորը իշխանութեան հասով պրոլետարիատի գեկալարութեանը, չէր կարող չզգալ, չեք կարող չհասկանալ, զոր իր ազատագրման պրոցեսն ընթացել և և գեա ընթանալու յե պրոլետարիատի գրոշի ներքո, նրա կարմիր գրոշի ներքո։ Այս հանգամանքը չեք կարող սոցիալիզմի գրոշը, սոցիալիզմի, զորը առաջնում գլուղացիութեան համար իրազատակ և յեղել, չզարկնել մի գրոշ, զորը դրսովում և նրա ուշադրութեանը և հեղափոխում և նրա ազատագրումը՝ մեկնվածութեանից, ազատութեանից, մնշումից, նույն այդ բունը սկսած և ասել, բայց էլ ավելի մեծ շափով, մնշված ազգութեաններին վերաբերմամբ։ Ազգութեաններին ազատագրման պայծարի կանչը, մի կանչ, զորը հաստատված և այնպիսի փաստերով, ինչպիսին են՝ Ֆինլանդիայի ազատագրումը, գորքերը Գարկաստանից ու Չինաստանից գուրս հանելը, Հանրապետութեաններին Միութեան կազմելը, բացարձ բարոյական սգնութեանը Թուրքիայի, Չինաստանի, Հնդկաստանի, Սեղիպատի ժողովուրդներին,—այս կանչն առաջին անգամ հնչեց այն մարդկանց շրթունքներից, զորնք հաղթելին Հսկաները յան հեղափոխութեան մեջ։ Զի կարելի պատահականութեան

անձանել այն փաստը, զոր Բուսաստանը, զորն առաջներում հնշման գրոշ է յեղել հնշված ազգությունների աշքում, այժմ, այն բանից հետո, յերբ նա սոցիալիստական դարձավ, ազատագրության գրոշի յե վերածվել: Պատահական չե նաև այն, զոր Հոկտեմբերյան հեղափոխության առաջնորդի, ընկ. Լենինի անունն այժմ ամենասիրելի անունն է սոցալութային ու իրազայակա յերկիրների հնշված ու հզմված դոկտրինների և հեղափոխական ինտելիգենցիայի բերանում: Յեթե առաջներում լայնածավալ Հոսմեակոն կայսրության հնշված ու հզմված սպրտեկների մեջ քրիստոնեյությունն էր համարվում փրկության փարոս, ապա այժմ բանն այնպես է ընթանում, զոր սոցիալիզմը կարող է ծառայել (և արդեն իսկ սկսում է ծառայել) իմպերիալիզմի լայնածավալ գաղութային տեղությունների բազմամիլիոն մասսաների համար զորպես ազատագրության գրոշ: Հագիվ թե կարելի չե կտակածել, զոր այս հանդամանքը նշանակելիորեն հեշտացրել է սոցիալիզմի նկատմամբ յեզան նախապաշարմունքների դեմ պայքարելու գործը և սոցիալիզմի գաղափարների համար ճանապարհ և բաց արել դեպի հնշված յերկիրների ամենահեռավոր անկյունները: Յեթե առաջներում սոցիալիստի համար դժվար էր առանց յերեսկալի (ՅԱՆՔԱՅՈ) յերևալ հնշված կամ հնշող յերկիրների զոչ-պրոլետարական, միջին շերտերի մեջ, ապա այժմ նա կարող է այդ շերտերի մեջ բացորոշ կերպով հանդես գալ սոցիալիզմի գաղափարների պրոպագանդով՝ հուսալով, զոր նրան լավ կուսկնդրեն և, թերևս, կհամաձայնվեն նրա հետ, զորովհետև նա իր կողմն ունի մի այնպիսի ուժեղ փաստարկ, ինչպիսին Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն է: Այս ևս Հոկտեմբերյան հեղափոխության արդյունքն է:

Կարճ ասած՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը մաքրեց սոցիալիզմի գաղափարների ճանապարհը՝ դեպի բոլոր ազգությունների և ցեղերի միջին, զոչ-պրոլետարական, սոցիալիզմի շերտերը, սոցիալիզմի գրոշը վերջիններիս համար ժողովրդականացած գրոշ դարձրեց, — այս է Հոկտեմբերյան հեղափոխության մատուցած յերբորդ ծառայությունը:

1924 թ. ապրիլի սկզբին Սվերդլովյան համալսարանում շինարարական
հիմունքների մասին կարգաչամ դասախոսութուններից

Այս թեմայից յետ վերջնում եմ յերկու դիտարկ հարց՝ ա) հարցի
դրուժը, բ) ճշգրտած ժողովուրդների ազատագրական շարժումը և
պարտադրական հեղափոխությանը:

1) Հարցի դրուժը, Ազգային հարցը վերջին յերկու տասնամյակում
մի շարք ամենայնուրև ժողովուրդներ և կրել, Ազգային հարցը II
Ինտերնացիոնալի մասնակցաշրջանում և ազգային հարցը լենինիզմի
մասնակցաշրջանում բնագի էլ միևնույն չեն: Նրանք միմյանցից խորա-
պես աարբերվում են մոշ միայն ծագումով, այլև իրենց ներքին բնույթով:

Առաջինում ազգային հարցը պարտակիմում եր սովորաբար այն-
պիսի հարցերի սեղմ շրջանում, վորտնք վերաբերում են դիտարկապես
սկզբաուրական» ազգությաններին: Իտլանդացիներ, հունգարներ, լե-
ներ, ֆիններ, սերբեր և Յեդրոպայի միջանին՝ ուրիշ ազգությաններ—
այս և այն իրավասակաս ժողովուրդների շրջանը, վորտնք բախտով հե-
տաքրքրվում էյին II Ինտերնացիոնալի հերոսները: Ամենակոպիտ և
ամենագաման ձևի ազգային ճշգրտան յենթարկվող ստիական ու աֆրի-
կական ժողովուրդների տասնյակ և հարյուրավոր միլիոնները սովորա-
բար աևտագաշայց դուրս էյին մնում: Սովետականներն ու սևերին,
սկուլտուրականներին ու սանկուլտուրականներին չէյին համարձակ-
վում միևնույն կարգը դասել: Սերկու-յերեք դասարկ ու թիվաքաղցր
բանասեր, վորտնք շանսաբարտր խուսափում էյին գաղութների ազա-
տագրման հարցից, սա այն ամենն է, ինչով կարող էյին պարճենալ
II Ինտերնացիոնալի դորժիչները: Ազգային հարցում յեղած այդ յերկ-
վությանն ու կիտատությանը այժմ վերացված պետք և համարել: Աե-
նինիզմը բաց արեց այդ ազագակող անհամապատասխանությանը, քան-
զեց ալիտակներն ու սևերն, յեվրոպայիներն ու ասիայիներն, իմպերիա-
լիզմի սկուլտուրական» ու սանկուլտուրական» սարուհիների միջև յեղած
պատր և, այսպիսով, ազգային հարցը շագկապեց գաղութների հարցի
հետ: Հենց դրանով էլ ազգային հարցը մասնավոր ու ներպետական
հարցից վերածվեց ընդհանուր ու միջազգային հարցի, կախյալ յերկիր-

ների ու դադուքների ճնշված ժողովուրդներին իմպերիալիզմի լծից ազատագրելու համաշխարհային հարցի:

Առաջներում ազգերի ինքնորոշման սկզբունքը սովորաբար սխալ էր մեկնաբանվում, հաճախ նեղացվելով մինչև ազգերի ավտոնոմիայի իրավունքը: Ի Ինտերնացիոնալի լիգերներից վճռանք անգամ այն տեղը հասան, զոր ինքնորոշման իրավունքը վերածեցին կուլուրական ավտոնոմիայի իրավունքի, այսինքն, ճնշված ազգերի՝ իրենց կուլուրական հիմնարկներն ունենալու իրավունքի, թողնելով ամբողջ քաղաքական իշխանությունը տիրապետող ազգի ձեռքում: Այս հանդամանքը տանում էր դեպի այն, զոր ինքնորոշման գաղափարը աննեքսիաների դեմ պայքարելու գործիք լինելուց աննեքսիաներն արդարացնելու գործիքի վերածվելու ռիսկի յեր յենթարկվում: Այդ խառնաշփոթությունն այժմ պետք է հաղթահարված համարել: Լենինիզմը լայնացրեց ինքնորոշման հասկացողությունը՝ մեկնաբանելով այն վորպես կախյալ յերկրներն ու դադուքների ճնշված ժողովուրդների լիակատար անշատման իրավունք, զորպես ազգերի ինքնուրույն պետական գոյություն իրավունք: Դրանով իսկ բացառվեց ինքնորոշման իրավունքը, զորպես ավտոնոմիայի իրավունք մեկնաբանելու միջոցով աննեքսիաներն արդարացնելու հնարավորությունը: Իսկ բուն ինքնորոշման սկզբունքը այդպիսով մասսաներին խաբելու գործիք լինելուց, ինչպիսին նա, անկասկած, հանդիսանում էր իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ սոցիալ-չովինիստների ձեռքում, վերածվեց բոլոր և ամեն տեսակի իմպերիալիստական իդձերն ու շովինիստական մեքենայությունները մերկացնելու գործիքի, մասսաներին ինտերնացիոնալիզմի վողով քաղաքականապես լուսավորելու գործիքի:

Ճնշված ազգերի հարցն առաջներում սովորաբար դիտվում էր վորպես զուտ իրավական հարց: «Ազգային իրավահավասարություն» հանդիսավոր հռչակում, անթիվ դեկլարացիաներ «ազգերի հավասարություն» մասին, — ահ թե ինչի վրա ելին ժամանակ վատնում Ի Ինտերնացիոնալի կուսակցությունները, վորոնք սվազում են այն փաստը, թե «ազգերի հավասարությունը» իմպերիալիզմի որով, յերբ ազգերի մի խումբը (փոքրամասնությունը) ապրում է ի հաշիվ ազգերի մյուս խմբի շահագործման, ձագր և ճնշված ժողովուրդների վերաբերմամբ: Այդ բուրժուական-իրավական տեսակետը ազգային հարցում այժմ պետք է մերկացված համարել: Լենինիզմը ազգային հարցը լայնահազոր դեկլարացիաների բարձունքներից գետին իջեցրեց՝ հայտարարելով, զոր «ազգերի հավասարություն» վերաբերյալ դեկլարացիաները, յեթև նրանք չեն ավտոնոմիզմ ճնշված ժողովուրդների ազատագրական պայքարին պրոլետարական կուսակցությունների կողմից ցույց արվող ուղղակի աջակցություն, դատարկ ու կեղծ դեկլարացիաներ են: Դրանով իսկ

ճնշման ազդերի հարցը գտարևով խմբերիալիզմի դեմ՝ ազդերի իրական հաժախութեան, նրանց ինքնուրույն պետական գոյութեան համար մզվող պայքարում ճնշման ազդերին աջակցութեան, ոգնութեան, իրական ու մշտական ոգնութեան ցույց տալու հարցը:

Առաջներում ազգային հարցը սեփարմատարեն ներդրում, վերջին տասնինն ինքնուրույն հարց՝ առանց կապակցվելու կապիտալի իշխանութեան, խմբերիալիզմի տապալման, պրոլետարական հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի հետ: Լուսլայն յենթագրվում էր, թե պրոլետարիատի հաղթութեանը Սեփարտայում հնարավոր է առանց ուղղակի գաշինքի գաղութներին ազատագրական շարժման հետ, թե ազգային-գաղութային հարցը լուծում կարող է առանալ սուսուփուս, բինքնանոսով, պրոլետարական հեղափոխութեան մեծ նանապարհից դուրս, առանց հեղափոխական պայքարի ընդդեմ խմբերիալիզմի: Այս հակահեղափոխական տեսակետը այժմ մերկայացված պետք է համարել: Լենինի ինքն ապացուցեց, իսկ խմբերիալիստական պատերազմը և հեղափոխութեանը Ռուսաստանում հաստատեցին, վերջին ազգային հարցը կարող է լուծվել միմիայն պրոլետարական հեղափոխութեան կապակցութեանը ու նրա հոգի վրա, վերջին հեղափոխութեան հաղթութեան նանապարհը Արևմուտքում անցնում է խմբերիալիզմի դեմ գաղութներին ու կախյալ յերկիրներին ազատագրական շարժման հետ կնքվող հեղափոխական դաշինքի վրայով: Ազգային հարցը պրոլետարական հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի մի մասն է, պրոլետարական գիլիտատուրայի հարցի մասը:

Հարցն այսպես է գրված՝ արդյոք արդեն սպասված են այն հեղափոխական հնարավորութեանները, վերջին ճնշման յերկիրներին հեղափոխական-ազատագրական շարժման ընդերքում, թե վերջ, և յեթե սպասված չեն,—արդյոք հայտ, հիմք կան այդ հնարավորութեաններն սպասարմելու. պրոլետարական հեղափոխութեան համար, կախյալ ու գաղութային յերկիրները խմբերիալիստական բարձուաղիայի սեղերվ լինելուց հեղափոխական պրոլետարիատի սեղերվի, պրոլետարիատի գաշնակցի վերամելու համար:

Լենինի ինքն այս հարցին գրականորեն և պատասխանում, այսինքն ճնշման յերկիրներին ազգային-ազատագրական շարժման ընդերքում հեղափոխական ընդհանակութեաններին գոյութեանը նանաչելու վողով և գրանք ընդհանուր թշնամուն տապալելու շահերի, խմբերիալիզմը տապալելու շահերի համար սպասարմելու հնարավորութեան վողով:

Խմբերիալիզմի գարդացման մեխանիկան, խմբերիալիստական պատերազմը և հեղափոխութեանը Ռուսաստանում ամբողջովին հաստատում են լենինիզմի յերկայացութեանները սրտ վերարերյայր:

Այստեղից՝ ճնշման ու կախյալ մողովուրդներին ազգային-ազատա-

զբական շարժմանը պրոլետարիատի կողմից աջակցութեամբ, զնական և ակախիվ աջակցութեամբ ցույց տալու անհրաժեշտութեամբ:

Այդ, իհարկե, չի նշանակում, թե պրոլետարիատը պետք և աջակցի ազգային ամեն մի շարժման, ամենուրեք ու միշտ, բոլոր առանձին կոնկրետ դեպքերում: Թողք զերարերում և ազգային այնպիսի շարժումներին աջակցելու, զորոնք նպատակ ունեն թուլացնել, տապալել իմպերիալիզմը և զոչ թե ամբաստնողի ու պահպանել այն: Լինում են դեպքեր, յերբ առանձին ճնշված յերկիրների ազգային շարժումներն ընդհարվում են պրոլետարական շարժման զարգացման շահերի հետ: Ըստինքյան հասկանալի չի, զոր այսպիսի դեպքերում աջակցելու մասին խոսք անդամ չի կարող լինել: Ազգերի իրավունքների հարցը զոչ թե մեկուսացված ու ինքնարթի հարց է, այլ պրոլետարական հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի մի մասն է, զորը ստորագաս և ամբողջին և պահանջում է իրեն գիտել ամբողջի տեսանկյանով: Մարքան անցյալ դարի 40-ական թվականներին կողմնակից եր լեհերի և հունգարացիների ազգային շարժման՝ ընդդեմ չեխերի ու հարավային սլավոնների ազգային շարժման: Ինչ՞ու՞ Այն պատճառով, զոր չեխերն ու հարավային սլավոններն այն ժամանակ Եսեակցիոն ժողովուրդներն էին, Եսեակցիոն ֆորդուստերն Յեվրոպայում, արտուտախիզմի ֆորդուստեր, այնինչ՝ լեհերը և հունգարացիները Եսեակցիոնական ժողովուրդներն էին, զորոնք կոմուն էին արտուտախիզմի դեմ: Այն պատճառով, զոր չեխերի ու հարավային սլավոնների ազգային շարժմանն աջակցել՝ այն ժամանակ նշանակում էր անուղղակի աջակցութեամբ ցարիզմին, Յեվրոպայի հեղափոխական շարժման ամենամատանդավոր թշնամուն:

Ե՛մեծկրատիայի առանձին պահանջները,—ասում է Լեհինը,—այդ թվում նաև ինքնորոշումը, զոչ թե արտուտ են, այլ համագեոմոկրատական (այժմ համասոցիալիստական) համաթեորեմային շարժման մի մասնիկը: Հնարավոր է, զոր առանձին կոնկրետ դեպքերում մասնիկը հակառի ընդհանուրին, այն ժամանակ պետք է յիտել մասնիկը (տես Կ. XIX, էջ 257-258):

Այսպես և առանձին ազգային շարժումների, այդ շարժումներին հնարավոր Եսեակցիոն ընույթի հարցի վիճակը, յիթի, հարկավ, զբանք զնահաստեմք զոչ թե մեակական տեսակետից, զոչ թե զերացական իրավունքների տեսակետից, այլ կոնկրետ կերպով, հեղափոխական շարժման շահերի տեսակետից:

Նույն այս բանը պետք է ասել առհասարակ ազգային շարժումների հեղափոխական բնույթի մասին: Ազգային շարժումների առաջին մեծամասնութեան անտարակուսելի հեղափոխականութեամբ շուրջնույն հարաբերական և և յուրորինակ, զորքան զոր հարաբերական և յուրորինակ և միջանի առանձին ազգային շարժումների հնարավոր Եսեակցիոնութեամբ: Ազգային շարժման հեղափոխական բնույթը իմպերիալիս-

տական ննշման պայմաններում ամենևին էլ չէին նշմարում, զոր շարժման մեջ անդամային պրոլիտարիան տարբեր լինեն, զոր շարժումը հեղափոխական էր և հանրապետական ծրագրի ունենա, զոր շարժումը դեմոկրատական հիմք ունենա: Ավզանական նմիքի պայքարն Ավզանատանի անկախությունից համար սրբակախությունն հեղափոխական պայքար է՝ չնայած նմիքի ու նրա գործակիցներին միտակցողական հայեցակետերին, զորո՞վնեա այդ պայքարը թուլացնում, քայքայում, խաբխում և իմպրիտայիզմը, մինչդեռ՝ այնպիսի «կոտորած» դեմոկրատների ու սոցիալիստների, «հեղափոխականների» ու հանրապետականների պայքարը, ինչպիսիքն են, ասենք, Կերենսկին ու Մերեթելին, Ռենդելն ու Շայլեմանը, Պերնոլն ու Դանը, Հենդերսոնն ու Կլայնը, իմպրիտայիստական պատերազմի մամանակ՝ ռեակցիոն պայքար էր, զորո՞վնեա նրա հետևանքը չեղավ իմպրիտայիզմի դուռսփորումը, ամբողջումը, հաղթությունը: Սեդիտական վաճառականներն ու բուրժուական ինտելիգենտների պայքարը Սեդիտատի անկախությունից համար, նույն այս պատճառներով, սրբակախությունն հեղափոխական պայքար է, չնայած ինքիպետական ազդային շարժման լիզերներին բուրժուական ճաղմանն ու բուրժուական կոչմանը, չնայած այն բանին, զոր նրանք սոցիալիզմին դեմ են, այնինչ՝ անդլիսական բանվորական կառավարությունից պայքարը Սեդիտատի կախյալ գրությունը պահպանելու համար, նույն այս պատճառներով, ռեակցիոն պայքար է՝ չնայած այդ կառավարության անդամներին պրոլիտարիան ճաղմանն ու պրոլիտարիան կոչմանը, չնայած այն բանին, զոր նրանք «կոդմակից են» սոցիալիզմին: Սեա այլևս չեմ խոսում ուրիշ, այլևից խոսը՝ Հնդկաստանի ու Քինաստանի նման այնպիսի գաղութային ու կախյալ յերկիրների ազդային շարժման մասին, զորոնց յուրաքանչյուր քայլն ազատագրության հանապարհին, յեթև այդ քայլն անգամ խախտում և ձևական դեմոկրատիայի պահանջները, շոգեմուրնի հարժամ և իմպրիտայիզմին, այսինքն, մի քայլ է, զորը, անկասկած, հեղափոխական քայլ է:

Լենինն իրավացի չէ՝ ասելով, զոր ննշված յերկիրների ազդային շարժումը պետք է դնանտակ զույ թև ձևական դեմոկրատիայի տեսակետից, այլ իմպրիտայիզմի դեմ մզվող պայքարի բնդհանուր հաշվեկշռի փաստական արդյունքների տեսակետից, այսինքն՝ «զույ թև մեկուսացված, այլ համաշխարհային մասշտաբով» (տես է. XIX, էջ 257):

2) Անուված ժողովուրդների ազատագրական շարժումը և պրոլետարիան հեղափոխարյունը: Ազդային հարցը լուծելին լենինիզմը հետևյալ գրություններից է յեղնում.

ա) աշխարհը բաժանված է յերկու բանակի. քաղաքակիրթ մի բուռն ազգերի բանակ, զորոնք տեր են Փինանասական կապիտալին և շահապրծում են յերկրագնդի բնակչության հալածական մեծամասնությանը,

և գաղութներէ ու կախյալ յերկիրներէ ճնշված ու շահագործվող ժողովուրդներէ բանակ, վորոնք կազմում են այդ մեծամասնութիւնը.

բ) Ֆինանսական կապիտալի կողմից ճնշվող ու շահագործվող գաղութներն ու կախյալ յերկիրները կազմում են իմպերիալիզմի ուժերի մեծագոյնն ու երջագոյնն ազրյութը.

գ) կախյալ ու գաղութային յերկիրներէ ճնշված ժողովուրդներէ հեղափոխական պայքարն իմպերիալիզմի դէմ ճնշումից ու շահագործումից այդ ժողովուրդներէ ազատագրվելու միակ ուղին է.

դ) կարևորագոյնն գաղութային և կախյալ յերկիրներն արդեն վտառ են դրել ազգային-ազատագրական շարժման ուղին, մի շարժում, վորը չի կարող չհանդեսնել համաշխարհային կապիտալիզմի ճշմարտութիւն.

ե) զարգացած յերկիրներէ պրոլետարական շարժման և գաղութներէ ազգային-ազատագրական շարժման շահերը պահանջում են հեղափոխական շարժման այս յերկու տեսակը միացնել իրրև մի ընդհանուր ճակատ՝ ընդդէմ ընդհանուր թշնամու, ընդդէմ իմպերիալիզմի.

զ) բանվոր գասակարգի հաղթութիւնը զարգացած յերկիրներում և ճնշված ժողովուրդներէ ազատագրութիւնը իմպերիալիզմի լծից անհնարին են տուանց ընդհանուր հեղափոխական ճակատ կազմելու և ամբարշտելու.

է) ընդհանուր հեղափոխական ճակատ կազմին տե՛սնարին և տուանց ճնշող ազգերի պրոլետարիատի կողմից ուղղակի ու զնաական աջակցութիւնն ցույց տալու ճնշված ժողովուրդներէ ազատագրական շարժմանը՝ ընդդէմ «հայրենական» իմպերիալիզմի, վորովհետեւ շատաքի կարող լինել այն ժողովուրդը, վոր ուրիշ ժողովուրդներ և ճնշում» (Մարքս).

ը) այդ աջակցութիւնը նշանակում է թէ ու թիկունք լինել, պաշտպանել ու կենսագործնել ազգերի անջատման, ազգերի ինքնուրույն պետական գոյութեան իրաճուանքի լողունը.

թ) տուանց այդ լողունը կենսագործելու տե՛սնարին և հաջողցնել ազգերի միաճորումն ու համագործակցութիւնը համաշխարհային միասնական տնտեսութեան մեջ, վորը սցիալիզմի հաղթութեան նյութական բաղան է.

ժ) այդ միաճորումը կարող է լինել միայն կամավոր միաճորում, վորը ծաղիկ և ժողովուրդներէ փոխադարձ ժատահութեան և յիզրայրական փոխհարաբութեանն է հիման վրայ

Մշտնից ել բղիտում են ազգային հարցի յերկու կողմը, յերկու տեսնդենցը՝ իմպերիալիստական կապանքներից քաղաքականապես ազատագրվելու և ինքնուրույն ազգային պետութիւն կազմելու տենդենց, վոր տուաջ և յիկել իմպերիալիստական ճնշման ու գաղութային շահագործման հիման վրայ, և ազգերի տնտեսական մերձեցման տենդենց, վոր

տառաջ և յեկեղ համաշխարհային շուկայի ու համաշխարհային անասնաբ-
թյան պայայցման կապակցությամբ:

Քաղաքացու կապիտալիզմը—տառ և չենինը,—տառ և պատմական շրջա-
տեղից ազդանքը հարցում Առաջին տեղեկնքն և՛ ազդանքն էլ յայնքն ու ազդա-
նքն շարունակելի դարձնելը, պայքարն ամեն տեսակի ազդանքն ճշման դեմ,
ազդանքն պետությունների տեղեկնքն: Յերկրաբազ տեղեկնքն և՛ ազդանքն միջև ամեն
տեսակի հարաբերությունների դարձացումը և համախառնումը, ազդանքն միջ-
նապատերի բանցումը, կապիտալն, անասնաբույ անասնական էլ յայնքն, բազա-
քակտություն, գիտություն և այլն իրարեկախության միասնությունն ստեղծումը:
Յերկու տեղեկնքն էլ կապիտալիզմի համաշխարհային ուղին են: Առաջին տեղե-
կնքն գերակշռում է կապիտալիզմի դարձացման սկզբում, շրջաբազը բնորոշում
և հասուն է գեղեցիկ քաղաքացուական հասարակութուն գերածգեղն ընթացող կա-
պիտալիզմը (տես է. XXV, էջ 125—145):

Իմպերիալիզմի համար այս շրջապատ տեղեկնքն անհաշտելի հակա-
տություններ են, զորովհետև իմպերիալիզմը չի կարող ազդել առանց
շահագործման և առանց դադու թնկերը բռնի կերպով բնասանական ամբող-
ջի շրջանակներում, պակեյում, զորովհետև իմպերիալիզմը կարող է ազ-
դերը մերձեցնել միայն աննկարագրի ու գաղութային դավթությունների մի-
ջոցով, առանց զորանց նա, ընդհանրապես տասն, աներևակայելի չե:

Այս տեղեկնքները կոմունիզմի համար, ընդհակառակը, միևնույն
դարձի, ճնշված մոպոպուրդներն իմպերիալիզմի լծից ազատագրելու դար-
ձի շրջապատ: Կողմն են միայն, զորովհետև կոմունիզմը գիտե, զոր հա-
մաշխարհային միասնական անասնաբույ մեջ մոպոպուրդներն միավո-
րումը հնարագործ և միայն միախառնում զտասնություն և կամավոր հա-
մաձայնություն հիմունքներով, զոր մոպոպուրդներն կամավոր միավո-
րում կադմելու մասնապարտի համար կամավոր էն հանդիսանում գաղութ-
ները բնասանական իմպերիալիստական բաժնաբաշխում անջատելը, նրանց
ինքնուրույն պետություններն գերածելը:

Այստեղից հետևում է գերիշխող ազդանքի (Անգլիա, Ֆրանսիա, Ա-
մերիկա, Իտալիա, Ընդունիա) քաղաքացուական մեծապետական ռադի-
կալիզմի դեմ համար, անընդհատ, վճարական պայքար մղելու անհրաժեշտ-
ությունը, քաղաքացուական կառավարությունների դեմ, չեն կամենում
աջակցել բիրենց գաղութներն ճնշված մոպոպուրդներն այն պայքարին,
զոր գերիշխաններն մղում են ճնշվածից ազատագրվելու համար, պետական
անջատման համար:

Առանց այսպիսի պայքարի աներևակայելի չե գերիշխող ազդանքի
բանվոր դասակարգի դաստիարակումն իսկական ինտերնացիոնալիզմի
մոպոպուրդ, կախյալ շրջապատների ու գաղութների աշխատավոր մասսաներն
հետ մերձեցնելու մոպոպուրդ, պայքարական հեղափոխությունն իսկապես
նախապայքարատեսիլու մոպոպուրդ: Հեղափոխությունը Ռուսաստանում չեք

հաղթի և Կոլչակը Գեներալներն հետ միասին շախջախված չեյին Անի-
յեթն ուսսական պրոլետարիատը չվայելեր նախկին Ռուսաստանի կայս-
րության ճնշված ժողովուրդներին համակրանքն ու աջակցությունը:
Բայց այդ ժողովուրդներին համակրանքն ու աջակցությունը նվաճե-
լու համար ամենից առաջ պետք է փշրեր ուսսական խնդիրայիլովի
չղթաները և ազատեր այդ ժողովուրդները ազգային ճնշումից: Առանց
արան անկարելի կլիներ ամբապնդել խորհրդային իշխանությունը, ար-
մատավորել իսկական ինտերնացիոնալիզմ ու ստեղծել ժողովուրդներին
համազորակցության այն յերևելի կազմակերպությունը, զորք կոչվում
է Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություններին Միություն
և զորք կենդանի նախապայարն և ժողովուրդներին ապագա միավորման
համաշխարհային միանական անտեսության մեջ:

Այստեղից էլ հետևում է ճնշված յերկիրներին սոցիալիստներին ազ-
գային ինքնամիտվության, նեղայնցության, կղզիացման դեմ պայքա-
րելու անհրաժեշտությունը, սոցիալիստներին, զորոնք չեն կամենում իրենց
ազգային զանգակաանից ավելի վեր բարձրանալ և չեն հասկանում, զոր
իրենց յերկրին ազատազրական շարժումը կապակցված է գերիշխող
յերկիրներին պրոլետարական շարժման հետ:

Առանց այդպիսի պայքարի անկարելի յե պաշտպանել ճնշված ազ-
գերին պրոլետարիատի ինքնուրույն քաղաքականությունը և նրա դասա-
կարգային համերաշխությունը գերիշխող յերկիրներին պրոլետարիատի
հետ՝ ընդհանուր թշնամուռ աստղալիու համար մղվող պայքարում, իմ-
պերիայիլովը աստղալիու համար մղվող կռվում. առանց այդպիսի պայ-
քարի անկարելի կլիներ ինտերնացիոնալիզմը:

Այս և գերիշխող ու ճնշված ազգերին աշխատավորական մասանե-
րը հեղափոխական ինտերնացիոնալիզմին վոզով դաստիարակելու ճա-
նապարհը:

Անա թե ինչ և սուռ Լենինը՝ բանվորներին ինտերնացիոնալիզ-
մին վոզով դաստիարակելու վերաբերմամբ կոմունիզմին կատարելիք այս
յերկկողմանին աշխատանքի մասին.

«Արդյոք կարճ և այդ դաստիարակությունը... լինել կոմիտեանմ միանսակ
մեծ ու ճնշող ազգերի և փոքր, ճնշվող ազգերի մեջ, աննքաշայի յեթարկող ազ-
գերի ու աննքաշայի յեթարկվող ազգերի մեջ:

Անհեր և, զոր զոչ Գեղի միևնույն նպատակը տանող, դեպի բոլոր ազգերի
լիակատար իրավահավասարությունը, ամենասերտ մրձեցումը յիլ հնազու միա-
նույնը տանող հանապարհ, այստեղ ակներևորին անցնում է առբեր կենդան
հանապարհներով—մեկ է թե, սանք, դեպի ալյալ էջ՝ մեշտեղում գանվող կեալ
տանող հանապարհ անցնում է ձախնրտ մեկ կողքի յեղբյց և ալ՝ հակադիր յեղբյց:
Յեթն մեծ, ճնշող, աննքախ անող ազգին պտականող սոցիալիստը, գամունելով
ընդհանրապես ազգերի միանուրումը, թեկուզ մի բողե ժոռանա, զոր շեր՝ նի-
կույալ II-ը, շեր՝ վիլեյելը, Գեորգը, Գուանկարեն՝ և այլն՝ նույնպես մանք ազգե-

րի նա միանուլիլու կողմանից են (աննհրաժեշտ մշտնջող—նիկույ) II կողմանից և Տաշիքայի նա տխուսալիլու, Վիլնյու II կողմանից և Քեղիտայի նա տխուսալիլու և այլն.—այս նախ աշխարհը ժիւղակի գովարտելու զարս կզա՞ թնարիս, ինչոքիսիցմի՞ աշխից՝ պարտիկայու:

Բանտարեկի ինտերնացիոնալ դատարանիս ծանրաթյան կնարանը մեզոյ յերկրնուսմ անխուսառնիլուսն պետք և լինի Նրանց կողմից մեզման յերկրների անխուսառնա պատուսթյանը զարգելն ու պարտազանիլը: Ասանց որան յկա ինտերնացիոնալիլու: Մենք իրաւունք ունենք և պարտաւոր ենք զամուսնի, վարեա ինտերնացիոնալի և վարեա սրիկայի, մեզոյ ազգին պատկանող ամեն մի աշխարհաւ, վարն աշխարհի պարտազանց յի մղուան: Աս մի անպայման պատանջ և, թեկուզ անխուսառն զնալիլ Նարաւոր և շէրս գործիկէլ: Լինի միշն անշխարհիլը 1000-ից ընկամենը մի գեղարուս...:

Ընդհանրապէս, քորք ազգի աշխարհաւն իր աշխարհայի ծանրաթյան կնարանը պետք և զարննի ազգերի տխուսալուս քիսիլուսն: Մեր ընդամուս զարմուսլի յերկրուց յարը: Նա կարող և յիտաւելով իր վարեա ինտերնացիոնալիս, պարտաւանությաննիլը՝ կողմանից լինել: Են իր ազգի զազաւանանկալության և Են իր ազգը կարնան X, Y, Z, ու այլ պետության մեջ մայնելուան, զայց զուր զնորերուսմ ևլ նա պետք և պայքարի ծանրապայքին նեղուսիլուս: Ինքնամտության, կզգիսցանն զնմ, ամբողջի ու ընդամուսնի նալուսանն կամար, մանտարի շնննըն ընդամուսնի շաննըն յնիլուսիլուս կամար:

Նորքի մեջ յիտարացած մարդիկ սահասական ևն կամարուս, վար մեզոյ ազգերի աշխարհաւնը պնպն անխուսալիլուս պատուսթյանն, ինչ մեզման ազգերի աշխարհաւնը—սիլայնան պատուսթյան վրա: Բայց մի քորք իտերնացիոնալիլը զարմուսլի վար գեղի ինտերնացիոնալիլուս և ազգերի միմուսլուս ամանց այլ ազգի, սիլայլ գրությանից զէպի այլ նպատակը սաննց միլ ազն յկա և լի կարող լինելու (սան Ն. XIX, ևլ 261—262):

¹Պատմագ., 10, 177.

16 մայիսի 1924 թ.

ԱԶԳ-ԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ ՀԱՐԱՎ-ԱԼԱՎԻԱՅՈՒՄ

Ճառ կոմիտեերնի Գործկոմի հարավ-սլավական հանձնաժողովում
1925 թ. մարտի 30-ին

Ընկերներ, Յես կարծում եմ, զոր ընկ. Սեմիչն իր համար լիովին չի պարզել ազգային հարցի դրժման հիմնական եյությունը բոլշևիկների մաս: Բոլշևիկները զոչ մինչև Հոկտեմբերը, զոչ ել Հոկտեմբերից հետո ազգային հարցը յերբեք չեն կարել հեղափոխության ընդհանուր հարցից: Ազգային հարցի նկատմամբ յեղած բոլշևիկյան մտեցման հիմնական եյությունն այն ե, զոր բոլշևիկներն ազգային հարցը միշտ դիտել են հեղափոխության հեռանկարի հետ անխզելիորեն կապակցված կերպով:

Ընկ. Սեմիչը մեջբերում արեց Լենինից՝ ասելով, թե Լենինը կողմնակից եր ազգային հարցի վորոշ լուծում սահմանադրությամբ անբաղնդելու: Մբանով նա, ընկ. Սեմիչը, ակներևարար ուղում եր ասել, զոր Լենինը, իբր թե, ազգային հարցը սահմանադրական հարց եր համարում, այսինքն զոչ թե հեղափոխության հարց, այլ ռեֆորմի հարց: Դա բարոթովն սխալ ե Լենինը սահմանադրական պատրանքներով յերբեք չի տառապել և չեր ել կարող տառապել: Բավական ե աչքի անցկացնել նրա յերկերը, զորպեսզի համոզվենք սրանում: Յեթե Լենինը իրոսում եր սահմանադրության մասին, ապա նա նկատի ուներ ազգային հարցի լուծման զոչ թե սահմանադրական ուղին, այլ հեղափոխական ուղին, այսինքն՝ նա սահմանադրությունը դիտում եր վորպես հեղափոխության հաղթության արդյունք: Մեղանում եՍՆՄ մեջ նույնպես սահմանադրություն կա, և այն արտացոլում ե ազգային հարցի վորոշ լուծում: Սակայն, այդ սահմանադրությունը լույս աշխարհ յեկավ զոչ թե բուրժուազիայի հետ դործարք կնքելու հետևանքով, այլ հաղթական հեղափոխության հետևանքով:

Ընկ. Սեմիչը այնուհետև վկայակոչում ե Ստալինի՝ ազգային հարցի վերաբերյալ հայտնի բրոշյուրը, զոր գրված ե 1913 թվականին, ճգնելով այնտեղ գտնել իր արգարացի լինելու թեկուզ անուղղակի հաստատումը: Բայց այս վկայակոչումը ապարդյուն դուրս յեկավ, զորովհետև նա չգտավ և չեր ել կարող գտնել զոչ թե մեջբերում, այլև մի

հետագայ տկնարել, զոր վաղբերչառն արդարացներ նրա բանամանագրական: մտանցումն ազգային հարցին: Ի հաստատումն այս բանի յես ընկ-Անժիլին կարող եյի հիշեցնել Ասայինի բրոշյուրից մի հայանի տեղ, զորտեղ ազգային հարցի զածման ավարտիական մեթոդը (սանձանդրականը) հակադրվում է ուստական մարքսիստների մեթոդին (հեղափոխականին):

Ահա այդ տեղը.

«Ավարտիայիները տազաթյանների ազատութեանը մտադիր են իրադրել ժամեր ակնարկների միջոցով, գանդազարայր Առաջարկելով ազգային ավստանման, իրի գործնական միջոց՝ ավարտիայիները ընտվ հայ շին գնում արևմտական փոփոխութեան վրա, գեմակրատական-ազատագրական շարժման վրա, զորը նրանք շունեն նստանկարում Այնինչ, ուստական մարքսիստները տազաթյանների ազատութեան հարցը շաղկապում են համանական արևմտական փոփոխութեան հետ, գեմակրատական-ազատագրական շարժման հետ՝ հիմք շունենալով հայ գնելու ակնարկների վրա: Իսկ սա եյաղեն փոխում է բանը՝ Ռուսաստանի ազգերի համանական բախտի իմաստով:»

Թվում է, պարզ է:

Սեղ սա զոչ թե Ասայինի անձնական տեսականն է, այլ ուստական մարքսիստների ընդհանուր տեսականն է, զորանք ազգային հարցը գիտում են ու գիտել են հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի հետ անխզելիտրեն կապակցած կերպով:

Ասանց բանագրութիլ լինելու կարելի չե տեղ, զոր ուստական մարքսիզմի պատմութեան մեջ ազգային հարցի գրումը չերկու ստադիա չե աճեցել, առաջինը, այսինքն՝ մինչնտկաներբյան ստադիան, և չերկրորդը, այսինքն, հոկտաներբյան ստադիան: Առաջին ստադիայում ազգային հարցը գիտվում էր զորպես բուժմուական-գեմակրատական հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի մի մասը, այսինքն, զորպես պրոլետարիատի ու գյուղացիութեան զիկտատութայի հարցի մի մասը: Սերկրորդ ստադիայում, չերք ազգային հարցն ընդլայնվեց և վերածվեց գաղութների հարցի, չերք ազգային հարցը ներդեատական հարց լինելուց վերածվեց համաշխարհային հարցի, — ազգային հարցն արդեն գիտվում էր զորպես պրոլետարիական հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի մի մասը, զորպես պրոլետարիատի զիկտատութայի հարցի մի մասը: Թե այնտեղ է թե այստեղ, ինչպես տեսում էք, մտանցումը խիստ հեղափոխական է յեղել:

Սես կարծում եմ, զոր ընկ. Անժիլը իր համար այս ամենը զես լիտվին չի տարգել: Այստեղից էլ հետևում են՝ ազգային հարցը սանձանագրական հողի վրա իջեցնելու, այսինքն՝ այն իրի ակնարկի հարց գիտելու նրա փորձերը:

Այս սխալից բղխում է նրա մեկ ուրիշ սխալը, այն, զոր նա ազ-

գային հարցը չի ուզում դիտել վորպէս ըստ բանի ելության գլուղացիական հարց: Վոչ թե ազգարային, այլ գլուղացիական, վորովհետև սրանք յերկու տարբեր բաներ են: Միանգամայն ճիշտ է, վոր ազգային հարցը չի կարելի գլուղացիականի հետ նույննցնել, վորովհետև, բացի գլուղացիական հարցերից, ազգային հարցը իբր մեջ պարփակում է նաև ազգային կուլտուրայի, ազգային պետականութեան և այլ հարցեր: Բայց անտարակույս է նույնպէս և այն, վոր ազգային հարցի հիմքը, նրաներքին ելութունը, այնուամենայնիվ, գլուղացիական հարցն է: Հենց սրանով է բացատրվում այն, վոր գլուղացիութեան ազգային շարժման հիմնական բանակն է հանդիսանում. վոր առանց գլուղացիական բանակի հուժկու ազգային շարժում չի լինում և չի կարող լինել: Հենց այս էլ նկատի ունեն, յերբ ասում են, թե ազգային հարցն ըստ բանի ելուրյան գլուղացիական հարց է: Յես կարծում եմ, վոր այս ֆորմուլան ընկ. Սեմիչի կողմից ընդունել չցանկանալու մեջ թաղնված է ազգային շարժման ներքին հզորութեան թերազնահատումը և ազգային շարժման խորը ժողովրդական, խորը հեղափոխական բնույթը չհասկանալը: Այս չհասկանալը և այս թերազնահատումը մեծ վտանգ են ներկայացնում, վորովհետև զործնականում դրանք նշանակում են ներքին այն պատենցիալ ուժի թերազնահատում, վոր թաղնված է, ասենք, խրվաթների ազգային ազատութեան շարժման մեջ.—մի թերազնահատում, վորը հղի չէ լուրջ բարդութեաններով հարազատական ամբողջ կուլուրի համար:

Սա ընկ. Սեմիչի յերկրորդ սխալն է:

Անկասկած սխալ պետք է համարել նույնպէս ընկ. Սեմիչի վորտե՛ր մեկնարանելու ազգային հարցը Հարավ-Սլավոնայում առանց կապակցելու միջազգային իրադրութեան և հավանական հետանկարների հետ Յեվրոպայում: Ընկ. Սեմիչը, յիշելով այն բանից, վոր ավյալ մասնատում խրվաթների ու սլովենների մեջ չկա անկախութեան լուրջ ժողովրդական շարժում, այն յեղրակացութեան և գալիս, վոր ազգերի անջատման իրավունքի հարցն ակադեմիկ, համեմայն դեպս, վոչ-ակտուալ հարց է: Սա, իհարկ է, ճիշտ չէ: Յեթե անգամ համաձայնվենք, վոր այս հարցը ավյալ մասնատում ակտուալ չէ, ապա այն կարող է միանգամայն ակտուալ դառնալ, յեթե պատերազմ սկսվի կամ յերբ պատերազմ սկսվի, յեթե Յեվրոպայում հեղափոխութեան ընկնի կամ յերբ այն բռնկի: Իսկ վոր պատերազմը անխուսափելիորեն կսկսվի, վոր Յրաճի այնտեղ անպայման կովտելու չեն, սրա մասին կասկած չլինել չի կարող, յեթե նկատի ունենանք իմպերիալիզմի բնութեանն ու դարգացումը:

1912 թ., յերբ մենք, ուսական մարքսիստներս, ուրվագրում եյինք ազգային ծրագրի առաջին նախագիծը, Ռուսաստանի կայսրութեան և վոչ

մի մայրամասում մենք ասեղավին շունչինք անկախութեան լուրջ շարժումս։ Բայց և այնպէս, մենք անհրաժեշտ համարեցինք մեր ճրագրի մեջ մացենի ազգերի ինքնորոշման իրավունքի վերաբերյալ կետը, այսինքն՝ յարաբանչյուր ազգութեան անջատման և ինքնուրոյն պետական գոյութեան իրավունքի վերաբերյալ կետը։ Ինչուսկայն Վարդանան մենք չեկնում ելինք վոչ միայն այն բանից, ինչ վոր այն ժամանակ առկա չեր, այլ այն բանից, ինչ պարզամտ և վրաս չեր համուած միջազգային հարաբերութեաններին ընդհանուր սխառեմում, այսինքն, այն ժամանակ մենք հաշիւ ելինք նստում վոչ միայն ներկայի, այլև ապագայի հետ։ Անով մենք դիտելինք, վոր յեթև վորևէ ազգութեան անջատում պահանջի, ապա առասկան մարտիրոսները պայքարելու ելին նրա համար, վորպեսզի յարաբանչյուր ազգութի ազգութեան վերաբերմամբ ապահովված լինի անջատման իրավունքը Լ'նկ։ Սեմիչը իր ճատում քանիցս վկայակոչում եր Ստալինի բռնչյութն ազգային հարցի մասին։ Բայց ահա թև Ստալինի այդ բռնչյութում ինչ և ապավին ինքնորոշման ու անկախութեան մասին։

Երկուրորիցմի անուշը Սեփրոպայում պատահականութեան չև Սեփրոպայում կազմուելի համար անզը նեղ և գառնում, և նա նմանում և ստաք յերկիրնրի վորտները նոր շուկաներ, և ման քանվորներ, գործազման նոր կեանք Բայց սա ամում և դեղի արտաքին բարգոթքաններ ու պատուական Միանգամայն հնարավոր և ներքին ու արտաքին կանչակառարներին այնպիսի գուղակցութեան, յերբ Ռուսաստանի այս կամ այն ազգութեանը հարկավոր համարի գնել և յունել իր անկախութեան հարցը։ Անով, հարկավ, մարտիրոսներ չանք չև նման դեղքերում խոչընդոտներ գնելու։

Սա գրովել և դևս 1913 թվականին Գուք դիտելք, վոր այս գլուխը ամբողջապէս հաստատովելց հետագայում, ինչպէս պատերազմի մասմանակ, այնպէս ել պատերազմից հետո, հատկապէս պրոլետարիատի գիկտատարայի հաղթութեանից հետո Ռուսաստանում։

Այդպիսի հնարավորութեաններն ավելի ես մեծ հիմքով պետք և հաշիւի ամեղեն առհասարակ Սեփրոպայում և մանավանդ Հարավ-Սլավոնիայում առանձնապէս այժմ, յերբ ազգային-հեղափոխական շարժումը խորացել և ճնշված յերկիրներում և հեղափոխութեանը հաղթել և Ռուսաստանում։ Հարկավոր և նույնպէս նկատի առնելու այն հանգամանքը, վոր Հարավ-Սլավոնիան լրավին անկախ յերկիր չև, վոր նա կապված և վորոշ իմպերիալիստական խորավորութեանի հետ, և վոր, հետևաբար, նա չի կարող հետո։ Մնալ ումերի այն մեծ խաղից, վոր անելի յև առնում Հարավ-Սլավոնիայից դուրս։ Անով յեթև դուք ազգային ճրագիր ևք կատարում հարավ-արավական կուսակցութեան համար, — իսկ այժայ դեղքում խոսքը հատկապէս գրա մասին և, — ապա հարկավոր և հիշել, վոր ճրագիրը պետք և յելնի վոչ միայն այն բանից, ինչ ավչալ մտննում

ա, այլ և այն բանից, ինչ դարդանում և և ինչ անխուսափելիորեն տեղի յե ունենալու միջազգային հարաբերությունների շնորհիվ Ահա թե ինչչա յես կարծում եմ, զոր ազգերի ինքնորոշման իրավունքի հարցը պետք և համարել ակառուար, հրատապ հարց:

Այժմ ազգային ծրագրի մասին Ազգային ծրագրի յեւակեալը պետք և լինի խորհրդային հեղափոխության գրույթը Հարազ-Սլավիայում, գրույթն այն մասին, զոր առանց բուրժուազիայի տապալման և հեղափոխության հաղթության ազգային հարցը փոքրիշատե բաշարաբ կերպով չի կարող լուծվել: Իհարկե, բացառություններ հնարավոր են: Մի այլպիսի բացառություն, որինուկ, յեղել և մինչև պատերազմը, յերբ Նորվեգիան անջատվում եր Շվեդիայից, զորի մասին իր հազմաններից մեկուսմանը ամանաարար խոսում և Լենինը: Բայց սա պատերազմից առաջ եր և բարեհաջող հանգամանքների բացառիկ դուզադիպության պայմաններում: Պատերազմից հետո, և հատկապես խորհրդային հեղափոխության հաղթությունից հետո Ռուսաստանում, նման դեպքեր հազվի թե կարողանան հնարավոր լինել: Համենայն դեպ՝ այլպիսի հնարավորությունների ոգտին յեղող շանսերը այժմ այնքան են քիչ մնացել, զոր զբանց կարելի չե զերոյի հավասարեցնել: Բայց յեթե այսպես և, ապա պարզ և, զոր մենք չենք կարող ծրագրի կառուցել զերոյի նշանակություն ունեցող մեծությունների հիման վրա: Ահա թե ինչչա ազգային ծրագրի յեւակեալը պետք և լինի հեղափոխության զերարերյալ գրույթը:

Այսուհետև Ազգային ծրագրի մեջ անպատճառ պետք և մտցվի մի հատուկ կետ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին՝ ընդհուպ մինչև պետական անջատումը: Յես արդեն վերևում ասացի, թե ներկա ներքին և միջազգային պայմաններում ինչչա չի կարելի առանց այսպիսի կետի յուր զնալ:

Վերջապես, ծրագրում պետք և լինի նաև մի հատուկ կետ ազգային, տերիտորիալ ավտոնոմիայի մասին Հարազ-Սլավիայի այն ազգությունների համար, զորոնք հարկավոր չեն համարի անջատվել Հարազ-Սլավիայից: Իրավացի չեն նրանք, ովքեր կարծում են, թե այլպիսի կոմբինացիան պետք և բացառվի: Դա ճիշտ չե: Վորոշ պայմաններում, Հարազ-Սլավիայում խորհրդային հեղափոխության հաղթության հետևիվանքով, միանգամայն հնարավոր և, զոր ազգություններից զմասնք չեն կամենա բաժանվել՝ հար և նման այն բանին, ինչպես այդ տեղի ունեցավ մեզանում, Ռուսաստանում: Հասկանալի չե, զոր այլպիսի դեպքի համար անհրաժեշտ և ծրագրում մի կետ ունենալ ավտոնոմիայի մասին՝ նկատի ունենալով հարազ-սլավական պետության փոխակերպումը ազգային ավտոնոմ պետությունների ֆեդերացիայի՝ խորհրդային հասարակակարգի հիմունքով:

Այսպես, ուրեմն, անջատման իրավունք այն ազգությունների հա-

մտք, վերանք կցանկանան անջատվել, և ավանումիսյի իրավունք այն ազգու թյուններին համար, վերանք կզերազատեն մնալ հարազ-ալավական պետութան շրջանակներում:

Թյուրիմացու թյուններից խուսափելու համար պետք և սակ, վոր անջատման իրավունքը հարկավոր չե հասկանալ վորպես անջատվելու պարտականություն, պարտավորութան: Ազգությունը կարող և ոգտագործել այս իրավունքն անջատման մտքով, բայց նա կարող և և շոգտագործել այն, և յեթե նա շցանկանա այդ,—դա նրա գործն և, և սրահետ չի կարելի հաշի շնտել: Ընկերներից վումանք անջատման իրավունքը պարտականութան ևն վերածուծ, որինակ, պահանջելով իրավթներից, վոր ինչ ևլ վոր ինի անջատվեն: Այդ գիրքը ուղիղ չե, և այն պետք և ղեն շպրտել: Չի կարելի իրավունքը շիտթել պարտականութան հետ:

«Քուսեվիկ», թ 7,
15 ապրիլի 1926 թ.

ԱՐԵՎԵԼ-ՔԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԳՆԵՐԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ճառ Արևելքի Աշխատավորների Կոմունիստական Համալսարանի
ուսանողների ժողովում 1925 թ. մայիսի 18-ին

Ընկերներ, Թույլ տվեք, ամենից առաջ, ժողովունել ձեզ Արևելքի Աշխատավորների Կոմունիստական Համալսարանի գոյության 4-րդ տարեգարձի առթիվ Ինչ ասել կուզի, զոր յես ձեր Համալսարանին ցանկանում եմ ամեն տեսակի հաջողություններ Արևելքի համար կոմունիստական կազմեր պատրաստելու դժվարին ճանապարհին:

Ապա, Թույլ տվեք ներողություն խնդրել այն բանի համար, զոր յես հափազանց քիչ եմ լինում ձեզ մոտ, թեև պարտավոր եմ ավելի հաճախակի լինելու Ինչ արած, — ծանրարեւոյվածությունը հնարագորություն չի տալիս ավելի հաճախակի այցելելու ձեզ:

Իսկ այժմ անցնենք Արևելքի Աշխատավորների Համալսարանի քաղաքական խնդիրների հարցին:

Յեթե վերլուծենք Արևելքի Աշխատավորների Համալսարանի կազմը, ապա այս դեպքում չի կարելի չնկատել այդ կազմի զորոշ յերկվությունը: Այս Համալսարանը միավորում է Արևելքի 50-ից շուրջ պակաս ազգություններ ու ազգագրական խմբեր: Համալսարանի ունկնդիրները՝ նրանք բոլորն էլ Արևելքի զավակներ են: Բայց այս բնորոշումը դեռևս պարզ ու ամբողջացած բան չի տալիս: Բանն այն է, զոր Համալսարանի ունկնդիրների մեջ կա յերկու հիմնական խումբ, զորոնք ներկայացնում են զարգացման միանգամայն տարբեր պայմանների յերկու շարք: Առաջին խումբը՝ զբանք խորհրդային Արևելքից մեզ մոտ յեկած մարդիկ են, այն յերկիրներից, զորտեղ այլևս չկա բուրժուազիայի իշխանություն, իմպերիալիստական ճնշումը տաղավթած է, իսկ իշխանության դուրս են կանգնած բանավորները: Ունկնդիրների յերկրորդ խումբը՝ զբանք զազգութային ու կախյալ յերկիրներից մեզ մոտ յեկած մարդիկ են, այն յերկիրներից, զորտեղ մինչև այժմ էլ կապիտալիզմն է թագավորում, զորտեղ իմպերիալիզմի ճնշումը պահպանել է իր ամբողջ ուժը, և զորտեղ տակավին պետք է անկախություն նվանել՝ դուրս վճռելով իմպերիալիստներին:

Այսպիսով, մեր առջև յերկու Արևելք ե, գորոնք տարբեր կյանքով են ապրում և տարբեր պայմաններում են կարգանում:

Ինչ ասել կուզի, զոր ունկնդիրներն կազմի այս յերկուսի բնույթը չի կարող իր կնիքը չդնել Արևելքի Աշխատադորներն Համալսարանի աշխատանքի գրաս: Հենց սրանով էլ բացատրվում է այն, զոր այս Համալսարանը մի գոտքով խորհրդային հողի գրաս չե կանդնած, իսկ մյուսով—գաղութներն ու կախյալ յերկիրներն հողի գրաս:

Սրանից էլ բխում է յերկու գիծ Համալսարանի գործունեյության մեջ. մի գիծը, զոր նպատակ ունի այնպիսի կազմեր ստեղծել, զորոնք կարողանան սպասարկել Արևելքի խորհրդային հանրապետությաններն կարիքներին, և մյուս գիծը, զոր նպատակ ունի այնպիսի կազմեր ստեղծելու, զորոնք կարողանան սպասարկել Արևելքի գաղութային և կախյալ յերկիրներն աշխատադոր մասաններն հեղափոխական պահանջներին:

Այսպիսից էլ բխում են յերկու տեսակի խնդիրներ, զոր ծառայած են Արևելքի Աշխատադորներն Համալսարանի առջև:

Փնտարկենք Արևելքի Աշխատադորներն կոմունիստական Համալսարանի այս խնդիրները՝ յուրաքանչյուրն առանձին գերցրած:

1. ԱՐԵՎԷԼԵՒԻ ԱՆԿԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ՝ ԱՐԵՎԷԼԵՒԻ ԵՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՏԱՐԱՐ

Գորոնք են այս յերկիրներն, այս հանրապետությանների գոյության ու կարգացման բնորոշ առանձնահատկությանները՝ ի տարբերության գաղութային ու կախյալ յերկիրներից:

Առաջին, այն, զոր այս հանրապետությաններն ազատ են ինկլիբիտիստական ճշտույթից:

Յերկրորդ, այն, զոր նրանք կարգանում ու կանսլիդացիայի յեն յենթարկվում, զորպես ազգեր՝ զոչ թե բուրժուական կարգերն հովանու տակ, այլ խորհրդային իշխանության հովանու տակ: Սա պատմության մեջ անզուգական փաստ է, բայց սա այնուամենայնիվ փաստ է:

Յերկրորդ, այն, զոր ինչ չափով զոր նրանք արդյունաբերական տեսակետից քիչ են կարգացած, նրանք իրենց կարգացման բնիացրում ամբողջովին և լիակա կարող են հենվել Յորհրդային Միության արդյունաբերական պրոլետարիատի աջակցության վրա:

Չորրորդ, այն, զոր ազատ լինելով գաղութային ճշտույթից, գանձելով պրոլետարիատի զիկաստութայի պաշտպանության ներքո և լիակա Մորհրդային Միության անդամ՝ այս հանրապետությանները

կարող են և պետք է հաղորդակից լինեն մեր յերկրի սոցիալիստական-շինարարությանը:

Հիմնական խնդիրն այն է, զոր հեշտացնենք այս հանրապետությունների ընտելորների ու գյուղացիների համար մեր յերկրում սոցիալիզմի շինարարությանը հաղորդակից լինելու գործը, ստեղծենք ու զարգացնենք այս հանրապետությունների գոյության հատուկ պայմաններին հարմարեցրած այնպիսի նախադրյալներ, զորոնք կկարողանան առաջ շարժել ու արագացնել այդ հաղորդակցումը:

Այստեղից էլ բխում են այն հերթական խնդիրները, զորոնք ծառայած են խորհրդային Արևելքի ակտիվ աշխատողների առջև.

1) Ստեղծել Արևելքի խորհրդային հանրապետություններում արդյունաբերական ոջախներ՝ զորպես բաղանիք՝ գյուղացիներին բանվոր դասակարգի շուրջը համախմբելու համար: Դուք գիտեք, զոր այս գործը արդեն սկսված է, և այն առաջ է գնալու խորհրդային Միության տընտեսական անձանը զուգընթաց: Այդ հանրապետություններում յեղած գանազան տեսակի հումքի առկայությունը յերաշխիք և այն բանի, զոր այս գործը ժամանակի ընթացքում կհասցվի մինչև վերջ:

2) Բարձրացնել գյուղատնտեսությունը և, ամենից առաջ, վտուղումը: Դուք գիտեք, զոր այս գործը նույնպես առաջ է շարժված, զոնե Անդրկովկասում ու Քուրքեստանում:

3) Բարձրացնել և առաջ շարժել գյուղացիների ու տնայնազորների լայն մասսաների կոոպերացման գործը, զորպես ամենապատահելի հանապարհ Արևելքի խորհրդային հանրապետությունները խորհրդային տնտեսական շինարարության ընդհանուր սխտեմի մեջ ներառելու համար:

4) Խորուրդները մտտեցնել մասսաներին, նրանց ըստ կազմի ազգային դարձնել և, այսպիսով, արժատաժորել ազգային-խորհրդային պետականություն, զորը մոտ ու հասկանալի յե աշխատավոր մասսաներին:

5) Ջարգացնել ազգային կուլտուրան, արժատաժորել ինչպես հանրակրթական, այնպես էլ արհեստագիտական-տեխնիկական բնույթի դասընթացների ու դպրոցների լայն ցանց մայրենի լեզվով՝ տեղացիներից խորհրդային-կուսակցական և արհեստակցական-տնտեսավարական կազմեր պատրաստելու համար:

Իրագործել այս խնդիրները՝ հենց սա յե, զոր նշանակում է հեշտացնել սոցիալիստական շինարարության գործն Արևելքի խորհրդային հանրապետություններում:

Պետում են խորհրդային Արևելքի որինակելի հանրապետությունների մասին: Բայց թնչ բան է որինակելի հանրապետությունը: Որինակելի հանրապետություն այն հանրապետությունն է, զորը ազնվորեն ու բարեխղճորեն իրագործում է այս բոլոր խնդիրները՝ զբանով իսկ

հարեան զազութային ու կախյալ շերկիրներէ բանջորներէ ու զյուզա-
ցիներէ մեջ ստեղծելով ձգտում զեւրբ ազատագրական շարժումը:

Անս զիբը խոսեցի խորհուրդներն ազգություններէ աշխատավոր
մասսաներին մտանցնելու մասին, — խորհուրդներէ ազգայնացման մասին:
Բայց այդ ինչ և նշանակում և զործնականում ինչպէս և արտասայա-
վում: Անս կարծում եմ, զոր մասսաներին այդպէս մտնեալու որինակ
կարելի էլլիներ հասարակ նորերս ավարտված ազգային սահմանազանումը
Քուրքեստանում: Բուրժուական մամուլը այդ սահմանազանն մեջ շրջ-
չելիցան խորամանկությունն և տեսնում: Մինչդեռ, պարզ և, զոր այս-
ակզ զոչ թէ «խորամանկությունն» և արտասայվել, այլ Քուրքանեստա-
նի և Ուղրեկստանի ժողովրդական մասսաների՝ իշխանության իրենց
սեփական այնպիսի մարմիններն ունենալու խորագույն ձգտումը, զոր-
ոնք մաս ու հասկանալի չեն իրենց: Մինչհեղափոխական զարաշըջա-
նում այս շերկու շերկերն էլ կտոր-կտոր ելին արված զանազան խա-
նությունների ու պետությունների կողմից, ներկայացնելով հարմար
ապարեղ թիշխանություն ունեցողներին՝ զահագործողական մեքենայու-
թյունների համար: Այժմ հասել և մտնեալ, շերք հնարավորությունն և
ստացվել վերամիացնելու այս ժգնները զորպէս անկախ պետություն-
ներ նրա համար, զորպէսպէ Ուղրեկստանի ու Քուրքանեստանի աշխա-
տավոր մասսաները մտանցնելու ու զոգնելու իշխանության մարմինների
հետ: Քուրքեստանի սահմանազանը, ամենից ասալ, այդ շերկիրներէ
ձգտոված մասերի վերամիացումն և զորպէս անկախ պետություններ:
Անթի այդ պետությունները հետս կամեցան մտնել թորձրդային Միւս-
թյան մեջ իբրև նրա իրավահամար անդամներ, ապա այս միայն
այն և ասում, զոր բուշեկները դառել են Արևելքի ժողովրդական մաս-
սաների ամենախոր ձգտումների բանալին, իսկ թորձրդային Միւսթյու-
նը հանդիսանում և զանազան ազգությունների աշխատավոր մասսաների
միակ կամավոր միավորումն աշխարհում: Լեհաստանի գերամիացման
համար բարձրագիտան մի տարող շարք պատերազմների կարիք ունե-
ցալ: Իսկ Քուրքանեստանի և Ուղրեկստանի գերամիացման համար
կոմունիստները միայն միջանի ամսվա բացատրական պրոպագանդի
կարիք ունեցան:

Անս թէ ինչպէս և հարկավոր մերձեցնել կատավորման մարմին-
ները, ավյալ զեւրբում խորհուրդները, զանազան ազգություններէ աշ-
խատավոր բայն մասսաների հետ:

Անս թէ զորն և այն բանի ազգացույցը, զոր բուշեկյան ազգա-
յին քաղաքականությունը միակ նիշա քաղաքականությունն և:

Անս խոսեցի, այնուհետև, ազգային կուրտերան Արևելքի խորձր-
դային հանրապետություններում բարձրացնելու մասին: Բայց ինչ և
ազգային կուրտերան: Ինչպէս այն համատեղել պրոլետարական կուր-

տուրայի հետ Լենինը միջին չի ասել տակավին մինչև պատերազմը՝ վոր մենք յերկու կուլտուրա ունենք—բուրժուական ու սոցիալիստական, վոր ազգային կուլտուրայի լողունը բուրժուազիայի սեակցիոն լողունք է, բուրժուազիայի, վորը Չանուս է նացիոնալիզմի թույնով թունավորել աշխատավորութան սիտակցութունը: Ինչպես համասեղել ազգային կուլտուրայի կերտումը, մայրենի լեզվով գործող դպրոցների ու դասընթացների դարգացումն ու տեղացիներից կազրեր պատրաստելը սոցիալիզմի կառուցման հետ, պրոլետարական կուլտուրայի կերտման հետ: Արդյոք այստեղ չկան անանցանելի հակասութուն: Իհարկե, չկա: Մենք պրոլետարական կուլտուրա յենք կերտում: Մա միանշամայն ճիշտ է: Բայց ճիշտ է նաև այն, վոր իր բովանդակութամբ սոցիալիստական հանդեսացող պրոլետարական կուլտուրան, նայած լեզվի, կենցաղի և այլնի տարբերությանը, ընդունում է արտահայտման զանազան ձևեր ու յեզանակներ՝ սոցիալիստական շինարարության ասպարեզ ներքաշված զանազան ժողովուրդների մեջ: Իր բովանդակութամբ պրոլետարական, ձևով ազգային, — այսպես է այն համամարդկային կուլտուրան, զեպի վորն ընթանում է սոցիալիզմը: Պրոլետարական կուլտուրան, չի վերացնում ազգային կուլտուրան, այլ բովանդակութուն է տալիս նրան: Յեզ ընդհակառակը, ազգային կուլտուրան վոչ թե վերացնում է պրոլետարական կուլտուրան, այլ ձև է տալիս նրան: Ազգային կուլտուրայի լողունը բուրժուական լողունք էր, քանի զեռ իշխանության գլուխ բուրժուազիան էր կանգնած, իսկ ազգերի կոնսոլիդացումը կատարվում էր բուրժուական կարգերի հովանու տակ: Ազգային կուլտուրայի լողունը պրոլետարական լողունը դարձում է յերբ իշխանության գլուխ կանգնեց պրոլետարիաը, իսկ ազգերի կոնսոլիդացիան սկսեց ընթանալ խորհրդային իշխանության հովանու տակ: Ով չի հասկացել յերկու զանազան իրադրությունների այս սկզբունքային տարբերությունը, նա յերևեք չի հասկանա վոչ լենինիզմը, վոչ էլ ազգային հարցի էյությունը՝ լենինիզմի տեսակետով վերցրած:

Յոսում են այն մասին (որինակ կաուցիկին), վոր սոցիալիզմի շըրջանում տեղծվում է համամարդկային միասնական լեզու, իսկ բոլոր մյուս լեզուներն անհանում են: Յեռ քիչ եմ հավատում միասնական համապարփակ լեզվի այս տեսությանը: Փորձը, համենայն դեպս, խոսում է վոչ թե թեր, այլ զեմ այսպիսի տեսության: Մինչև այժմ բանն այնպես է ընթացել, վոր սոցիալիստական հեղափոխությունը լեզուների քանակը վոչ թե պակասեցրել է, այլ ավելացրել է, վորովհետև նա, թափահարելով մարդկության խորագույն ներքնախավերը և նրանց առաջ մզելով քաղաքական թատերաբեմ՝ արթնացնում է նոր կյանքով ապրելու համար մի ամբողջ շարք ազգություններ, վորոնք առաջներում անհայտ

եյին կամ քիչ էյին հայանի: Ո՛վ կարող եք կարծել, թե հին ցարական Ռուսաստանը ներկայացնում է 50-ից վաղ պակաս ազգություն և ազգազրական խումբ: Սակայն, Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը կարտեղով հին շղթաները և ասպարեզ քաշելով մի շարք մտացված մոզովուրդներ ու ազգություններ՝ նրանց նոր կյանք ու նոր զարգացում աճեց: Այժմ խոսում են Հնդկաստանի՝ վորպես մի միասնական ամբողջության՝ մասին: Բայց հազիվ թե կարելի չե կասկածել, զոր Հնդկաստանում հեղափոխական ցնցում լինելու դեպքում ասպարեզ դուրս կդան իրենց առանձին լեզուն, առանձին կուլտուրան ունեցող՝ առաջներում անհայտ ստանյակ ազգություններ: Անվ չեթե խոսքը վերաբերում է պրոլետարական կուլտուրային դանազան ազգություններին հազորակից լինելուն, ապա հազիվ թե կարելի չե կասկածել, զոր այդ հազորակցումն ընթանալու չե այնպիսի անկողով, զորոնք համապատասխանում են այդ ազգություններին լեզվին ու կենցաղին:

Վերջերս չես բարյատ ընկերներից մի նամակ ստացա, զորտեղ նրանք խնդրում են պարզարանել համամարզկային և ազգային կուլտուրաներին փոխարարերությունների բարձր ու զմվարին հարցերը: Ահա այդ նամակը.

«Շատ ենք ինչրում պարզարանել մեզ համար նեակյո խիստ բարձր ու զմվարին հարցերը: Կամոնիստական կուսակցության վերջնական նպատակը միասնական համամարզկային կուլտուրան է: Ի՞նչպե՞ս և պատկերացվում մեր առանձին ազգանոմ համարպետությունների սահմաններում զարգացող կուլտուրաներից միասնական համամարզկային կուլտուրային անցնելը: Ի՞նչպե՞ս պետք է տեղի ունենա առանձին ազգային կուլտուրաների ու առանձնահատկությունների (լեզուն և այլն) ասիմիլացիան?»

Յես կարծում եմ, զոր վերևում ասածը կարող կլիներ իբրև պատասխան ծառայել բարյատ ընկերներին հուզող հարցին:

Բարյատ ընկերները դնում են համամարզկային պրոլետարական կուլտուրա կերտելու ընթացքում առանձին ազգությունների ասիմիլացիայի չենթարկվելու հարցը: Անկասկած է, զոր ազգություններից միջքանխը կարող են չենթարկվել ու չերեկ անշուշտ կենթարկվեն ասիմիլացիայի պրոցեսին: Այդպիսի պրոցեսներ առաջներումն ել չեղել են: Բայց բանն այն է, զոր ազգություններից միջքանխի ասիմիլացիան վաղ թե բացատում, այլ չենթադրում է մի ամբողջ շարք հզոր ազգությունների ու մեղացման ու զարգացման հակադիր պրոցես, զորովհետև ասիմիլացիայի մասնակի պրոցեսն ազգությունների զարգացման ընդհանուր պրոցեսի արդյունքն ևս Այս իսկ պատճառով միջքանի առանձին ազգությունների հնարավոր ասիմիլացիան վաղ թե թալացնում, այլ հաստատում և այն միանգամայն նիշտ դրույթը, թե պրոլետարական համամարզկային կուլտուրան շի բացատում, այլ չենթադրում և

մեռւաւ եւ ազգային կուլտուրան այնպէս, ինչպէս Վոր ազգային կուլտուրան Վոյ թե վերացնուած, այլ լրացնուած ու հարստացնուած եւ համաձարզկային պրոլետարական կուլտուրան:

Ընդհանուր առմամբ, սրանք են հերթական այն խնդիրները, Վոր ծառայած են Արևելքի խորհրդային հանրապետութիւններէ ալտիմ աշխատողներէ առջև:

Մրանք են այդ խնդիրներէ բնույթն ու բովանդակութիւնը:

Անհրաժեշտ եւ ոգտադործել անտեսական ուժեղ շինարարութիւն եւ գյուղացիներին արժող նոր գիշումներէ սկսված շրջանը նրա համար՝ ժողովուրդի առաջ շարժենք այդ խնդիրներէ իրազդոժուածը եւ դրանով իսկ հեշտացնենք Արևելքի՝ առաջելապէս գյուղացիական յերկիրներ հանդիսացող խորհրդային հանրապետութիւններէ համար Խորհրդային Միութիւն մեջ կատարվող սոցիալիզմի շինարարութիւնը հազորդակից լինելու գործը:

Ասուած են, թե գյուղացիութիւն վերաբերմամբ կուսակցութիւն վարած նոր քաղաքականութիւնը, մի շարք նոր գիշումներ անելով (կարճատեւ վարձակալութիւն, վարձու աշխատանք թույլ տալը), իբ մեջ պարունակուած եւ նահանջի միջանի տարրեր: Արդոյք ճիշտ եւ այս: Այ՛, ճիշտ եւ Բայց դրանք նահանջի այնպիսի տարրեր են, Վոր մենք թույլ ենք տալիս կուսակցութիւն ու խորհրդային իշխանութիւն կողմը պահպանած լինելով ուժերի հսկայական գերակշռութիւնը: Կայուն վալյուտա, զարգացող արդյունաբերութիւն, զարգացող տրանսպորտ, ամբացող վարկային սխտեւ, Վորի ոգնութիւն, արտոնյալ վարկի միջոցով, ամենափոքր ցնցում իսկ առաջ չբերելով կարելի չե քայքայել կամ բարձր աստիճանի հասցնել բնակչութիւն ցանկացած շերտը, — այս ամենը պրոլետարական դիկտատուրայի ձեռքուած այնպիսի սեղերովներ են, Վորոնց հիման վրա նահանջի միջանի տարրերը մի ճակատամասուած կարող են միայն հեշտացնել ամբողջ ճակատով հարձակվելու գործի նախապատրաստուածը: Կուսակցութիւն կողմից գյուղացիութիւնն արած այդ միջանի նոր գիշումները հենց այս պատճառով պետք ե Վոյ թե դժվարացնեն, այլ սովյալ մոմինտուած հեշտացնեն գյուղացիութիւնը սոցիալիստական շինարարութիւնը հազորդակից զարձանելու գործը:

Այս հանգամանքն թնչ նշանակութիւն կարող ե ունենալ Արևելքի խորհրդային հանրապետութիւններէ համար: Դա կարող ե միայն այն նշանակութիւնն ունենալ, Վոր այդ հանրապետութիւններէ ալտիմ աշխատողներէ ձեռքը տալիս ե մի նոր դենք, Վորը հեշտացնուած ե արագացնուած ե այդ յերկիրներէ զողուած խորհրդային անտեսական զարգացման բնդհանուր սխտեմի հետ:

Այս ե գլուղուած կուսակցութիւն վարած քաղաքականութիւն ե

հերթական աճն խնդիրներէ կազր, զորոնք ծառայած են խորհրդային Արեւելքի տկարիմ աշխատողներէ առջև:

Այս կապակցութեամբ՝ Արեւելքի ժողովուրդներէ Համալսարանի խնդիրն Արեւելքի խորհրդային հանրապետութեաններէ վերաբերմամբ աճն է, զոր աչգ հանրապետութեաններէ համար կազրեր զատախարակի աշնպիսի ուղղութեամբ, զորը կապահովի վերը մատնանշված հերթական խնդիրներէ իրագործուելը:

Արեւելքի ժողովուրդներէ Համալսարանը չի կարող կյանքից կազր-վել: Դա կյանքից հետո կանգնած մի հիմնարկ չէ և չի ել կարող լինել: Դա իր դոյութեան բոլոր արմատներով պետք է շարկապիւս լինի իրական կյանքի հետ: Այս պատճառով նա չի կարող կազրվել հերթական աճն խնդիրներէ, զոր կանգնած են Արեւելքի խորհրդային հանրապետութեաններէ առջև: Ահա թէ ինչու Արեւելքի ժողովուրդներէ Համալսարանի խնդիրն աճն է, զոր աչգ հանրապետութեաններէ համար համապատասխան կազրեր զատախարակիլիս՝ հաշվի առնի նրանց հերթական խնդիրները:

Ընդսին անբաժնեա և նկատի ունենալ խորհրդային Արեւելքի տկարիմ աշխատողներէ պրակտիկայում արտահայտվող յերկու թեքման տակալութեանը, զորոնց ղեմ պաշարելն այս Համալսարանի պատերի մէջ անբաժնեա և նրա համար, զորպիսի խորհրդային Արեւելքի համար զատախարակներ իսկական կազրեր և իսկական հեղափոխականներ:

Առաջին թեքումը՝ դա գոհարանութեանն է, գոհակցումն աճն խնդիրներէ, զորոնց մասին չեա խոսելի վերը, դա—մի փորձ է՝ միտանիւրեւն փոխադրելու անտեսական շինարարութեան աճն որինակները, զորոնք միանպատայն հասկանալի և կիրառելի չեն Խորհրդային Միութեան կենարանում, բայց բնավ հարմար չեն դալիս աչպետ կազրված՝ ծայրամասերի դարդացման պայմաններին: Այս թեքումը թույլ տվող ընկերները յերկու բան չեն հասկանում: Նրանք չեն հասկանում, զոր պայմանները կենարանում ու «ծայրամասերում» միակերպ չեն և հետո չեն նույնական լինելուց: Նրանք, բացի սրանից, չեն հասկանում, զոր Արեւելքի խորհրդային հանրապետութեաններն իրենք ել միտանալ չեն, զոր նրանցից մի բանիսը, որինակ, Վրաստանն ու Հայաստանը, կանգնած են ազգային ևնափորման բարձր աստիճանի վրա, մյուսները, որինակ, Չեչենիան ու Կարաբղան կանգնած են ազգային ևնափորման ցածր աստիճանի վրա, իսկ նրանցից յերբողները, որինակ, Կիրգիզստանը, այս յերկու ծայրահեղութեան միջև միջին դիրք են գրտում: Այս ընկերները չեն հասկանում, զոր ասանց տեղական պայմաններին հարմարվելու, ասանց յարաբանելու յերկրի բոլոր ու ամեն տեսակի առանձնահատկութեաններն ուղի-ուղիով հաշվի առնելու՝ զորեւ յորք բան չի կարելի կառուցել: Այս թեքման հետեանքն է մաս-

սաներից կտրվելը և վերասերվելով ձախ ֆրագյորներ դառնալու Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանի խնդիրն այն է, Վոբ կադրերը գաստիարակի այս գոնհարանության դեմ անհաշտ պայքար մղելու ժողով:

Յերկրորդ թեքումը, ընդհակառակը, տեղական առանձնահատկությունները չափազանցնելն է, այն ընդհանուրը ու դիտարկողը մոռացության տալը, վոբը շողկալուով և Արևելքի խորհրդային հանրապետությունները Խորհրդային Միության արդյունաբերական շրջանների հետ, սոցիալիստական խնդիրները լուսթյան տալը, նեղնայաց ու սահմանափակ նացիոնալիզմի խնդիրներին հարմարվելը: Այս թեքումը թույլ տվող ընկերները քիչ են հող տանում իրենց յերկրի ներքին շինարարության մասին, նրանք գերադասում են այդ զարգացումը թողնել իրերի բնական ընթացքին: Նրանց համար դիտարկողը զոչ թե ներքին շինարարությունն է, այլ շարտաքինն քաղաքականությունը, իրենց հանրապետության սահմանների ընդարձակումը, գատավեք (ТРЕБОВА) շրջապատող հանրապետությունների հետ, հարևաններից մի ավելի ուղղապատու պոկելու և այսպիսով իր յերկրի բուրժուական նացիոնալիստներին դուր գալու ցանկությունը: Այս թեքման հետևանքն է սոցիալիզմից կտրվելը և վերասերվելով՝ սովորական բուրժուական նացիոնալիստներ դառնալը: Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանի խնդիրն այն է, Վոբ կադրերը գաստիարակի այս թաղնված նացիոնալիզմի դեմ անհաշտ պայքար մղելու ժողով:

Մրանք են Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանի խնդիրներն Արևելքի խորհրդային հանրապետությունների նկատմամբ:

II. ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԳԱՂՈՒԹԱՅԻՆ ՅԵՎ ԿԱՅԱԼ ՅԵՐԿԻՐՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՐ

Անցնենք յերկրորդ հարցին, Արևելքի գաղութային ու կախյալ յերկիրների նկատմամբ Արևելքի աշխատավորների կոմսամալսարանի խնդիրներին:

Վորմք են այդ յերկիրների գոյություն ու զարգացման ընթացքը առանձնահատկությունները՝ ի տարբերություն Արևելքի խորհրդային հանրապետություններից:

Առաջինն այն է, Վոբ այդ յերկիրներն սպրում ու զարգանում են իմպերիալիզմի ճնշման ներքո:

Յերկրորդն այն է, Վոբ յերկակի ճնշման գոյությունը, — ներքին (իր բուրժուազիայի) ճնշման և արտաքին (ոտար իմպերիալիստական բուրժուազիայի) ճնշման գոյությունը, — սրում ու խորացումն է այդ յերկիրներում հեղափոխական ճգնաժամը:

Յերրորդն այն է, Վոբ այդ յերկիրներից միջանիսում, որինակ,

Հնչեկատանում, կապիտալիզմը անուժ է ուժեղացած տեմպով՝ մենելով ու ձևափոխելով տեղացի պրոլետարներին շատ թե՛ քիչ բազմաքանակ դասակարգ։

Չորրորդն այն է, զոր այսպիսի յերկիրներին ազգային բուրժուազիան հեղափոխական շարժման անձամբ բաժանվում է յերկու մասի— հեղափոխական (մանր բուրժուազիան) ու համաձայնողական մասի (խոշոր բուրժուազիան)։— զորոնցից առաջինը շարունակում է հեղափոխական պայքարը, իսկ յերկրորդը բյուկ է կնքում իմպերիալիզմի հետ։

Հինգերորդն այն է, զոր այսպիսի յերկիրներում իմպերիալիստական բրդկի կողքին կազմավորվում է մի այլ բրդկ, բանվորներին և հեղափոխական մանր բուրժուազիայի բրդկը, հակաիմպերիալիստական մի բրդկ, զորը հետապնդում է իմպերիալիզմից լիովին ազատազրկելու նպատակները։

Վեցերորդն այն է, զոր այսպիսի յերկիրներում պրոլետարիատի հեղեմանիայի և ժողովրդական մասսաներն ազգային համաձայնողական բուրժուազիայի ազդեցութլունից ազատելու հարցն ափելի ու ափելի հրատապ բնույթ է ստանում։

Յոթերորդն այն է, զոր այս հանդամանքը նշանակելիտրեն հեշտացնում է այսպիսի յերկիրներին ազատազրկական-ազգային շարժումը Արեւմուտքի առաջավոր յերկիրներին պրոլետարական շարժման հետ զուգելու գործը։

Մրանից, անձազն, յերեք յեզրակացութլուն է բղխում.

1) Առանց հազիթական հեղափոխութլան անհնարին է հասնել գաղութային ու կախյալ յերկիրներին իմպերիալիզմից ազատազրկուն. անկախութլունը ձբի չես ստանա։

2) Անհնարին է հեղափոխութլունն առաջ շարժել և նժանել կապիտալիստներն զարգացած գաղութներին ու կախյալ յերկիրներին լիակատար անկախութլունը՝ չձեկուսացնելով ազգային համաձայնողական բուրժուազիան, չազատելով մանր-բուրժուական հեղափոխական մասուները այդ բուրժուազիայի ազդեցութլունից, չկիրառելով պրոլետարիատի հեղեմանիան, չկազմակերպելով բանվոր դասակարգի առաջավոր տարրերը զորպես ինքնուրույն կոմունիստական կուսակցութլուն։

3) Անհնարին է հասնել գաղութային ու կախյալ յերկիրներում հաստատուն հաղթութլան, յիժն այդ յերկիրներին ազատազրկական շարժման և Արեւմուտքի առաջավոր յերկիրներին պրոլետարական շարժման միջև իրական զուգում շատեզմի։

Գաղութային և կախյալ յերկիրներին կոմունիստներին հիմնական ինչդերն այն է, զոր իրենց հեղափոխական աշխատանքում այս յեզրակացութլուններից յեկնեն։

Այս հանգամանքների կապակցութեամբ՝ վորոնք են զազութները ու կախյալ յերկիրներէ հերթական խնդիրները:

Գաղութներէ և կախյալ յերկիրներէ յուրորինակութեանը աճյալ մոտենաում այն և, զոր բնութեան մեջ այլևս միասնական և համայնապարփակ զազութային Արեւիք չկա: Առաջնեւում զազութային Արեւիքը պատկերացնում էլին իրրև ինչ-վոր միասնական ու միակերպ մի բան: Այժմ այդ պատկերացումն իրականութեանն արդեն չի համապատասխանում: Մենք այժմ ունենք զազութային ու կախյալ յերկիրներէ առնվազն յերեք կատեգորիա: Առաջին՝ Մարտիկոյի նման յերկիրներ, զորոնք չունեն կամ գրեթէ չունեն իրենց պրոլետարիատը և արդունարերական տեսակետից բոլորովին զարգացած չեն: Յերկրորդ, Չինաստանի ու Յեզիպտոսի նման յերկիրներ, զորոնք արդյունաշերական տեսակետից քիչ են զարգացած և ունեն համեմատաբար փոքրաքանակ պրոլետարիատ: Յերրորդ, Հնդկաստանի նման յերկիրներ, զորոնք կապիտալիստերն փոքրիշատե զարգացած են և ունեն աճելի կամ պակաս բաղձաքանակ ազգային պրոլետարիատ:

Գարզ և, զոր այս բոլոր յերկիրները միևնույն կարգը դասելու զոչ մի հնարաձորութեան չկա:

Մարտիկոյի նման յերկիրներում, վորտեղ ազգային բուրժուազիան հեղափոխական ու համաձայնողական կուսակցութեաններէ բաժանվելու հիմք տակավին չունի, կոմունիստական տարրերի խնդիրն այն և, զոր մեռք առնեն բոլոր միջոցները՝ իմպերիալիզմի դեմ միասնական ազգային ճակատ ստեղծելու համար: Կոմունիստական տարրերի առանձնացումը վորպես միասնական մի կուսակցութեան այսպիսի յերկիրներում կարող է տեղի ունենալ միայն իմպերիալիզմի դեմ մղվող պայքարի ընթացքում, առանձնապես՝ իմպերիալիզմի դեմ հաղթական հեղափոխական պատերազմ մղելուց հետո:

Յեզիպտոսի ու Չինաստանի նման յերկիրներում, վորտեղ ազգային բուրժուազիան արդեն բաժանվել է հեղափոխական ու համաձայնողական կուսակցութեաններէ, բայց վորտեղ բուրժուազիայի համաձայնողական մասը տակավին չի կարողանում զոզվել իմպերիալիզմի հետ, կոմունիստներն արդեն չեն կարող իմպերիալիզմի դեմ միասնական ազգային ճակատ կազմելու նպատակ դնել իրենց առաջ: Միասնական ազգային ճակատի քաղաքականութեանից կոմունիստներն այսպիսի յերկիրներում պետք է անցնեն բանվորներէ ու մանր բուրժուազիայի հեղափոխական բրտի քաղաքականութեանը: Այսպիսի յերկիրներում այդ բրտը կարող է ընդունել միասնական կուսակցութեան, «Գոմինդանի»⁵⁴ նման՝ բանվորազուղացիական կուսակցութեան մէ, սակայն, պայմանով, զոր այդ յուրորինակ կուսակցութեանն իրակամում ներկայացնի յերկու ուժի—կոմունիստական կուսակցութեան և

Նեղափոխական մասը բուրժուազիայի կուսակցութեան բլոկի Մերկացնել ազգային բուրժուազիայի կիսատախտակներն (ПОЛУБЮРЖУАЦИИ) ու ան-նեղափոխականներն և զնաական պայքար մղել խոզերիախիզմի դեմ— սրանք են այդ բլոկի խնդիրները: Այդպիսի յերկկազմ (ДВУХСОСТАВНАЯ) կուսակցութեանը հարկավոր և նպատակահարմար և, յեթև այն չի կապում կամկուսի գույք ու ներքը, յեթև այն չի նշում կամկուսի ազիտացիոն և պրոպագանդիստական աշխատանքի ազատութեանը, յեթև նա պրոլետարիներին կամկուսի շուրջը համախմբելուն չի խանգարում, յեթև նա Նեշապնում և՛ Նեղափոխական շարժումը կոմկուսակցութեան կողմից փաստորեն ղեկավարելու գործը: Այդպիսի յերկկազմ կուսակցութեանը հարկավոր չէ և նպատակահարմար չէ, յեթև նա չի համապատասխանում այս բոլոր պայմաններին, զորովհետև նա կարող և միայն սանել ղեկի կամունիստական տարրերի լուծվելը բուրժուազիայի շարքերում, ղեկի այն, զոր կամկուսը կկորցնի պրոլետարական բանակը:

Իրութեանը փոքր ինչ այլ և Հնդկաստանի նման յերկիրներում: Հնդկաստանի նման զազութիւնրի գոյութեան պայմաններում հիմնականը և նորը զոչ միայն այն և, զոր ազգային բուրժուազիան բաժանվել և Նեղափոխական ու համաձայնողական կուսակցութեաններին, այլև, ամենից առաջ, այն և, զոր այդ բուրժուազիայի համաձայնողական մասն արգեն կարողացել և հիմնականում համաձայնութեան գալ խոզերիախիզմի նեա: Հեղափոխութեանից ափելի փոխեմալով, քան խոզերիախիզմից, իր քսակի շահերի մասին ափելի հողալով, քան իր սեփական հայրենիքի մասին՝ բուրժուազիայի առաջիկ հարուստ ու ազդեցիկ այս մասը յերկու գուտրով կանդնում և Նեղափոխութեան անհաշաթնումներին բանակում, բլոկ կնքելով խոզերիախիզմի նեա՝ իր սեփական յերկրի բանվորներին ու գյուղացիներին ղեմ: Չի կարելի Նեղափոխութեան հաղթութեան հասնել՝ չջախջախելով այս բլոկը: Բայց այս բլոկը ջախջախելու համար կրակը պետք և կենտրոնացնել համաձայնողական ազգային բուրժուազիայի դեմ՝ մերկացնելով նրա գաղափարութեանը, ապառելով նրա ազդեցութեանից աշխատավոր մասաները և սխտեմատիկարար նախապատրաստելով այն պայմանները, զորոնք անհրաժեշտ են պրոլետարիատի Նեղեմներայի համար: Այլ կերպ առած՝ բանն այն և, զոր այնպիսի զազութիւնրում, ինչպիսին Հնդկաստանն և, պրոլետարիատին պետք և նախապատրաստել ապատարական շարժման առաջնորդի գերի համար՝ քայլ առ քայլ նեա մղելով այս պատվավոր պատից բուրժուազիային ու նրա մունեակներին: Սակցել հակախոզերիախիզմական Նեղափոխական բլոկ և այս բլոկում ապահովել պրոլետարիատի Նեղեմներն,— այս և խնդիրը: Այս բլոկը կարող և ընդունել,— բայց միշտ չէ, զոր անպայման պետք և ընդունի,— ձեակա-նորեն միասնական պրատֆորմով միացած բանվորազգայնական

կուսակցութեան ձև կոմկուսի ինքնուրույնութեանն այսպիսի յերկիրներում պետք է լինի կոմունիզմի առաջավոր տարրերի հիմնական լուրջագր, վորովհետև միմիայն կոմունիստական կուսակցութեանը կարող է նախապատրաստել ու իրագործել պրոլետարիատի հեղեմոնիան: Բայց կոմկուսը կարող է և պետք է բացահայտ բլոկ կնքի բուրժուազիայի հեղափոխական թևի հետ, վորպեսզի ազգային համաձայնողական բուրժուազիան մեկուսացնելով՝ իմպերիալիզմի դեմ մղած պայքարում իր հետևից տանի քաղաքային ու գյուղական մանր բուրժուազիայի միլիոնավոր մասսաները:

Այստեղից ել բղխում են կապիտալիստերեն զարգացած դադութները և կախյալ յերկիրների հեղափոխական շարժման հերթական խնդիրները:

1) Բանվոր դասակարգի լավագույն տարրերին նվաճել կոմունիզմի կողմը և ստեղծել ինքնուրույն կոմունիստական կուսակցութեաններ:

2) Ստեղծել բանվորների, գյուղացիների ու հեղափոխական ինտելիգենցիայի ազգային-հեղափոխական բլոկ՝ համաձայնողական ազգային բուրժուազիայի ու իմպերիալիզմի բլոկի դեմ:

3) Այս բլոկում ապահովել պրոլետարիատի հեղեմոնիան:

4) Պայքարել քաղաքային ու գյուղական մանր բուրժուազիան համաձայնողական ազգային բուրժուազիայի ազդեցութեանից ազատելու համար:

5) Ապահովել ազատագրական շարժման զոդումն առաջավոր յերկիրների պրոլետարական շարժման հետ:

Մբանք են Արևելքի դադութային ու կախյալ յերկիրների ակտիվ աշխատողների առջև ծառայած հերթական խնդիրների յերեք խմբերը:

Այս խնդիրներն առանձնապես լուրջ բնույթ և առանձնապես կարևոր նշանակութեան են ստանում, յիթե նրանց դիտենք ներկայիս միջազգային իրադրութեան լույսի տակ: Միջազգային իրադրութեանը տվյալ մոմենտում բնորոշվում է հեղափոխական շարժման ժամանակավոր հանդարտման սկսված շրջանով: Բայց ի՞նչ բան է հանդարտվելը, ի՞նչ կարող է նշանակել տվյալ մոմենտում: Այն կարող է միայն նշանակել ճնշման ուժեղացում՝ Արևմուտքի բանվորների նկատմամբ, Արևելքի դադութների նկատմամբ և, ամենից առաջ, թորհրդային Միութեան՝ վորպես բոլոր յերկիրների հեղափոխական շարժման զրոշակակիրի՝ նկատմամբ: Հազիվ թե կարելի յե կասկածել, վոր թորհրդային Միութեան նկատմամբ այս ճնշման նախապատրաստութեանն իմպերիալիստների շարքերում արդեն սկսված և Ջրաբարութեան կամպանիան Ստոնիայում յեղած ապստամբութեան կապակցութեամբ, սրի-

կայանական հարսմանքը Խորհրդային Միութեան դեմ՝ Սոֆիայում չեղած պայքի շահերի կապակցութեամբ, բուրժուական մամուլի ընդհանուր արշավանքը մեր յերկրի դեմ, — այս ամենը հարձակման նախապատրաստական ետապն է։ Աս հասարակական կարծիքի հրետանային նախապատրաստութեանն է, զորը կատարվում է այն հաշվով, զորպեսզի քաղաքներին ընտելացնեն Խորհրդային Միութեան դեմ հարձակումներ գործելուն և բարոյական նախադրյալներ առեղծին ինտելիցենցիայի համար։ Թե ինչ դուրս կգա ստի և զրպարտութեան այս կամպայնիայից, արդյոք խնդրի խախտանքը լուրջ հարձակման նշանարկելու սխիկ կանեն թե զոչ, — մենք զեռես կտեսնենք։ Բայց զոր այդ հարձակումները զոչ մի լուր բան չեն խոստանում զազութներին՝ հաղթ թե հիմք չա սրանում կատակածելու։ Առաջ խնդրի խախտի հաղանական հարվածի դեմ հեղափոխութեան միացյալ ուժերի հակահարված նախապատրաստելու հարցն որով անխափանելի հարցն է։

Ահա թե ինչու այլալ մտնենաում առանձին կարևորութեան և ոտանում զազութներին ու կախյալ յերկիրներին հեղափոխական շարժման հերթական խնդիրներին անշեղ իրազորմուծը։

Այս բոլոր հանդամանքների կապակցութեամբ, զմրն և Արևելքի մոզոզուրդների Համալսարանի միտին զազութային ու կախյալ յերկիրների նկատմամբ։ Այդ միտին այն է, զոր հաշվի առնենք այդ յերկիրների հեղափոխական զարգացման բոլոր առանձնահատկութեանները և այդ յերկիրներից չեղած կազմերը զաստիարակենք այնպիսի ազգութեամբ, զորն ազանդում և զիրը շարագրված քաղապան հերթական խնդիրներին երազարմուծը։

Արևելքի մոզոզուրդների Համալսարանում կան մոտ 10 տարրեր խումբ ունկնդիրներ, զորոնք մեզ մաս են յեկել զազութային ու կախյալ յերկիրներից։ Բոլորին հայանի չե, զոր այդ ընկերները ծարավի չեն լուչսի ու գիտութեան։ Արևելքի մոզոզուրդներին Համալսարանի խնդիրն է՝ այդ ընկերներից զորքնել իսկական հեղափոխականներ, զորոնք զինված են լենինիզմի թևորիտյով, յուրացրել են լենինիզմի գործնական փորձը և ընդունակ են կատարելու զազութներին ու կախյալ յերկիրներին ազատազրական շարժման հերթական խնդիրները, զոչ թե բունազրոտիկ կերպով, այլ խզնմտորեն։ Ընդամին՝ անհրաժեշտ է նկատի առնենայ յերկու թեքման առկայութեանը զազութային Արևելքի ակտիվ աշխատողների պրակտիկայում, թեքումներ, զորոնց դեմ պայքարելն անհրաժեշտ է, զորպեսզի իսկապես հեղափոխական կազմեր զաստիարակենք։

Առաջին թեքումը ազատազրական շարժման հեղափոխական հնարափորութեանների թերազնահատումն և և զազութներում ու կախյալ յերկիրներում միանական համազարգիտկ ազգային նակաս առնենայու։

գաղափարի գերազնահատումը՝ անկախ այս յերկիրների վիճակից ու դար-
գացման աստիճանից: Մաթեքում և դեպի աջ, մի թեքում, վորը հղի յե
հեղափոխական շարժումը նվաստացնելու և կոմունիստական տարբերը
բուրժուական նացիոնալիստների ընդհանուր խմբում լուծելու վտանգով:
Այս թեքման դեմ վճռական պայքար մղելը Արևելքի ժողովուրդների
Համալսարանի ուղղակի պարտականութունն է:

Յերկրորդ թեքումն ազատագրական շարժման հեղափոխական հնա-
բաժորութունների գերազնահատումն և և բանվոր դասակարգի կողմից
հեղափոխական բուրժուազիայի հետ ընդդեմ իմպերիալիզմի դաշինք
կնքելու գործի թերազնահատումը: Այս թեքումով, թվում է թե, տա-
ռապում են Ճավայի կոմունիստները, վորոնք մոտ անցյալում իրենց
յերկրի համար սխալ կերպով խորհրդային իշխանության լուրուհը եյին
առաջադրել: Մաթեքում և դեպի ձախ, մի թեքում, վորը հղի յե մաս-
սաններից կտրվելու և կոմկուսն աղանդի վերածելու վտանգով: Այս
թեքման դեմ վճռական պայքար մղելն Արևելքի գաղութների ու կա-
խյալ յերկիրների համար իսկապես հեղափոխական կադրեր դաստիարա-
կելու անհրաժեշտ պայմանն է:

Ընդհանուր առմամբ՝ սրանք են Արևելքի ժողովուրդների Համա-
լսարանի քաղաքական խնդիրները խորհրդային և գաղութային Արևելքի
ժողովուրդների նկատմամբ:

Հուսանք, վոր Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանը այս խնդիր-
ները կարող կլինի պատվով իրագործել:

Ընկ. Սեմիչի հոգովածի ասիլով
(1923 թ.)

Միայն կարելի չե վողջունել, վոր ընկ. Սեմիչն աշխ, հարավ-ալա-վական հանձնաժողովում յեղած գիտելութայից հետո, իր հոգովածում ամբողջապես և լիովին միանում և ՌԿԿ՝ Կոմիտեներնի պատվիրակու-թյան գիրքին, բայց սխալ կլիներ այս հիման վրա կարծել, թե, մի կողմից, ՌԿԿ պատվիրակության և, մյուս կողմից, ընկ. Սեմիչի միջև տարաձայնությաններ չեն յեղել մինչև գիտելութան կամ հարավ-ալա-վական հանձնաժողովում յեղած գիտելութայի ժամանակը Ընկ. Սեմիչը, բայց յերևութեն, արածադիր և հենց այսպես և յմասնելու ազդային հարցի վերաբերյալ տարածայնությաններ յմասին՝ ճշմելով դրանք թյուրիմացությաններ և անասարկեցնել: Բայց նա, ցախը սրտի, խո-րատես սխալում և նա իր հոգովածում պնդում և, թե իր հետ յեղած բանավեճը հիմնված և սխի շարք թյուրիմացությաններին վրա, վորոնք տոաջացել են հարավ-ալավական հանձնաժողովում նրա արտասանած սխի կիսատ թարգմանվածս ճատից: Այլ կերպ ասած, դուրս և գալիս, վոր այստեղ մեղավորը պարտավորն և, վորը, չգիտես ինչու, ընկ. Սե-միչի հոգովածը կիսատ և թարգմանել: Ան ստիպված և՛ հայտարարել, ճշմարտության շահը նկատել անելով, վոր ընկ. Սեմիչի այս պնդումը ընտվ չի համապատասխանում իրականությանը: Իհարկե, ավելի լավ կլիներ, յեթե ընկ. Սեմիչն իր այս հայտարարությանն ամբողջովեք մեջբե-րուաներ անելով հարավ-ալավական հանձնաժողովում արտասանած իր ճատից, վոր պահվում և Կոմիտեներնի արխիվում և Բայց, չգիտես ինչու, նա այդ բանը չի արել: Այս պատճառով ընկ. Սեմիչի գիտարբն յես և՛ հարկադրված կատարելու այս՝ վոչ այնքան հանելի, բայց միանշամայն անհրամեշտ պրոցեսը:

Սա առավել ևս անհրամեշտ և, ջանի վոր նույնիսկ աշխ, յերբ ընկ. Սեմիչն ամբողջովին համերաշխվում և ՌԿԿ պատվիրակության գիրքին, նրա ներկա գիրքի մեջ այնուամենայնիվ քիչ անպարզության չի մնացել:

Հարավ-սլավական հանձնաժողովում արտասանած իմ ճառում (տես «Բնական» № 7), յես խոսել եմ յերեք հարցի շուրջը յեզան տարածայնությունների մասին՝ 1) ազգային հարցի լուծման ուղիները հարցի շուրջը, 2) սոյնյալ պատմական դարաշրջանում ազգային շարժման ունեցած ներքին սոցիալական բովանդակության հարցի շուրջը, և 3) ազգային հարցում միջազգային մոմենտի ունեցած դերը հարցի շուրջը:

Առաջին հարցի նկատմամբ յես պնդում եյի, զոր ընկ. Սեմիչը եղև լիտայե չի պարզել իր համար ազգային հարցի դրման հիմնական ելությունը բոլշևիկները մտա, զոր նա ազգային հարցը կարում և հեղափոխության ընդհանուր հարցից, զոր նա, այսպիսով, կանգնում և ազգային հարցը սահմանադրական հարցին հանդիցնող ճանապարհի վրա:

Արդյոք ուրիշ և այս ամենը:

Կարգացեք հետևյալ տեղերն ընկ. Սեմիչի՝ Հարավ-սլավական հանձնաժողովում արտասանած ճառից (30 մարտի 1925 թ.) և ինքներդ գտակցեք:

«Արդյոք կարելի՞ չի ազգային հարցը հանդիցնել սահմանադրական հարցի Ամենից առաջ՝ մի տեսակով գրում Ասեն՝ թե, մի X պետության մեջ յերեք ազգ են ապրում—A B և C: Այս յերեք ազգը ցածկություն են կայանում, զոր իրենց ուզում են ազգել մի պետության մեջ, Ուրեմն ինչի՞ մասին և խոսքն այս դեպքում: Ինչպիսի, ներքին կարաբերությունները այս պետության ներսում կարգավորելու մասին և նշանակում և, հարցը սահմանադրական կարգի հարց և Այս տեսակով գիրքում ազգային հարցը սահմանադրական հարցի չի նշանում ... Ենթե այսպիսի տեսակով դեպքում ազգային հարցը մենք կանգնում ենք սահմանադրականի, այն ժամանակ պետք և սուել—և այս շարունակ ընդգծել եմ յես,—զոր ժողովուրդների ինքնարդուտ, ընդհուպ մինչև սահմանում, սահմանադրական հարցի լուծման պայմանն և Յեզ յես միայն այս առումով եմ գնում սահմանադրական հարցը:

Յես կարծում եմ, զոր ընկ. Սեմիչի ճառից բերված այս տեղերը հետագա մեկնաբանությունների կարոտ չեն: Պարզ և, զոր նա, ով ազգային հարցը դիտում և իրիկ պրոլետարական հեղափոխության ընդհանուր հարցի բաղկացուցիչ մասը՝ չի կարող այն սահմանադրական հարցի հանդիցնել Յեզ ընդհուպակալը. միայն նա, ով ազգային հարցը կարում և պրոլետարական հեղափոխության ընդհանուր հարցից, միայն նա կարող և ազգային հարցը սահմանադրական հարցի հանդիցնել:

Ընկ. Սեմիչի ճառում մատնանշում կա այն մասին, թե ազգային ինքնարդուտան իրավունքն առանց հեղափոխական պայքարի չի կարող նվանվել: Ընկ. Սեմիչն ասում և. «Հասկանալի չի, զոր նման իրավունքները միայն հեղափոխական պայքարով կարելի չի նվանել: Դրանք չեն կարող նվանվել պառլամենտական ճանապարհով, այլ միայն կա-

բող են անաշտանայ հեղափոխական ժամատայական գործողություններով: Բայց ի՞նչ և նշանակում է հեղափոխական պայքար» և «հեղափոխական գործողություններ»: «Հեղափոխական պայքարն» ու «հեղափոխական գործողությունները» արդյոք կարելի՞ չեն նույնացնել արևապետոզ դասակարգի տապալումն հետ, իշխանությունը վերջնելու հետ, հեղափոխության հազմության, վորպես ազգային հարցի լուծման պայմանի հետ: Իհարկե, չի կարելի Մի բան և, յերբ խոսում ես հեղափոխության հազմության, իբրև ազգային հարցի լուծման հիմնական պայմանի, մասին և բոլորովին ուրիշ բան և, յերբ ազգային հարցի լուծման պայման ես գնում «հեղափոխական գործողություններն» ու «հեղափոխական պայքարը»: Անհրաժեշտ և նշելի, վոր սեփորմենքի ուղին, սահմանադրական ուղին, ընտվ էլ չի բացառում «հեղափոխական գործողություններն» ու «հեղափոխական պայքարը»: Այս կամ այն կուսակցության հեղափոխական թև սեփորմիտական ընույթ ունենալը վորոշելիս վճռակա՞նք պետք և համարել զո՞չ թե ըստինքյան վերջրած «հեղափոխական գործողությունները», ալլ այն քաղաքական նպատակներն ու խնդիրները, հանա՞ն վորոնց գրանք ձեռնարկվում և սպասողովում են կուսակցության կողմից: Մուսական մենչիկինքը 1906 թվականին, առաջին Գումայի ցրումից հետո, ինչպես հայանի չե, անաշտելում ելին կազմակերպել «բնզհանուք գործողուք» և նույնիսկ շղինված ազատամարտություն: Բայց այդ ընտվ էլ չեք խանդարում, վոր նրանք մենչիկինքը մնային: Վորովհետև այն ժամանակ նրանք ինչի՞ համար ելին այս ամեն անաշտարկու: Իհարկե, զո՞չ թե ցարիզմը ջախջախելու և հեղափոխության լիակատար հազմությունը կազմակերպելու համար, ալլ նրա համար, վորպեսզի ցարական կասալարության վրա «հնչում գործ գնեն»՝ սեփորմ նվանելու նպատակներով «սահմանադրությունն» ընդարձակելու նպատակներով, «բարելավված» Գումայ գումարելու նպատակներով: «Հեղափոխական գործողություններ» հին կարգերը բարեփոխելու համար՝ իշխանությունը արևապետոզ դասակարգի ձեռքին պահելով նա՞նչե՞նդ.— սա մի բան և, սա սահմանադրական ուղի չե՝ «հեղափոխական գործողություններ» հին կարգերը խորտակելու համար, արևապետոզ դասակարգը տապալելու համար,— սա մի ալլ բան և, սա հեղափոխական ուղի չե, սա հեղափոխության լիակատար հազմության ուղին և: Այստեղ տարբերությունն արմատական և:

Ահա թե ինչու յես կարծում եմ, վոր ընկ. Սեմիչի կողմից «հեղափոխական պայքարը» վկայակոչելը, ազգային հարցը սահմանադրական հարցի հանդիչնելով նա՞նչե՞նդ՝ զո՞չ թե հերքում, ալլ հաստատում և թմ այն հայտարարությունը, թե ընկ. Սեմիչը շղեւ լիտպես չի պարզել իր համար ազգային հարցի գրանն հիմնական ելությունը բորչիկներին մաս», վորովհետև նա չի հասկացել, վոր ազգային հարցը հարկա-

վոր և դիտել վոչ թի մեկուսացված, այլ հեղափոխութեան հաղթութեան հարցի հետ անխզելիորեն կապակցելով՝ վորպես հեղափոխութեան ընդհանուր հարցի մի մասը:

Պնդելով այն՝ յետ բնագ չեմ ուզում տեսիլ, թե ընկ. Սեմիչին՝ այս հարցի վերաբերյալ սխալի մասին ինչ-վորնոր բան ասացի: Բնագ յերբեք ընկ. Սեմիչին այս սխալի մասին ընկ. Մանուկյակին խոսել և դեռևս Կոմիտեերնի V կոնգրեսում, հայտարարելով, թե՛

«Եր՛ Վեպուշին հարցը մտքորդի մի լույսի տակ բերչալում և հարավ-արևմտեան կոմունիստական կուսակցութեան սրգան մեղացնելու և հրապարակված մի շարք նպատակներում ընկ. Սեմիչը իբրև կոմիտեի համար գործնական բազմադաստաղդում և սահմանադրութեան վերամայման պայքարը, այսինքն ազգերի ինքնորոշման ուղղով հարցը փոխադրում և բացառապես սահմանադրական հոգի վրա (տես՝ V կոնգրեսի պապարթյունը, էջ 506):»

Այս իսկ սխալի մասին հարավ-արևմտեան հանձնաժողովում խոսել և ընկ. Չինովյեովը՝ հայտարարելով, վոր

«Ընկ. Սեմիչի նեանկարում, բանից դուրս և գալիս, քիչ բան և պահասում—հեղափոխութեանը, վոր ազգային հարցը Վեպուշիական և վոչ թե սահմանադրական պարզեմ և (տես Վեպուշյան Ձ 83):»

Ձի կարող պատահել, վոր Կոմիտեերնի՝ Թիֆ Կեղևայացուցիչները բոլոր այս դիտողութեաններն ընկ. Սեմիչին սխալների մասին պատահական լինեն, դուրի հիմքից: Առանց կրակի ծուխ չի չկնում:

Սրանք են ընկ. Սեմիչի ասացին, հիմնական սխալի հանգամանքները:

Նրա մյուս սխալներն անմիջականորեն քղիում են այս հիմնական սխալից:

Յերկրորդ հարցի վերաբերմամբ յետ իմ նառում պնդում եյի (տես Վեպուշիկ Ձ 7), վոր ընկ. Սեմիչը ասողային հարցը չի ուզում դիտել վորպես ըստ եյուլթյան գյուղացիական հարցը:

Արդյոք ճիշտ և այս:

Կարդացե՛ք հարավ-արևմտեան հանձնաժողովում ընկ. Սեմիչին արտասանած նառի հետևյալ տեղը և ինքններդ գտեսցե՛ք.

«Վերն և,—հարցում և ընկ. Սեմիչը,—Հարավ-Մլավիայում յեղած ազգային բարձման ասցիալական իմաստը՝ Յեզ Կույն տեղում ել պատասխանում և Վեպուշիական այլ բարձրագույնումը կոմունիստային պայքարն և մի կողմից՝ սերտական հասարակի և մյուս կողմից՝ կրոնական ու սլովենական կաղիթայի միջև (տես ընկ. Սեմիչի նառը հարավ-արևմտեան հանձնաժողովում):»

Վոր սլովենական ու կրոնական բուրժուազիայի կոնկուրենտային պայքարը սերտական բուրժուազիայի դեմ այստեղ վորող դեր չի կարող չխաղալ,—սրա մասին, հարկում, չի կարող կասկած լինել: Բայց

նույնքան անհասկած և նաև այն, զոր այն մարզը, զորն ազգային շարժման սոցիալական իմաստը տեսնում և ասարեք ազգութունների բուրժուազիայի կոնկուրենտային պայքարի մեջ, չի կարող ազգային հարցը դիտել իբրև ըստ եյության գյուղացիական հարց: Ի՞նչն և ազգային հարցի եյությունը ներկայումս, յերբ ազգային հարցը տեղափոխվում և ներպետական հարցից վերածվում և համաշխարհային հարցի, իմպերիալիզմի դեմ դադութներն ու կախյալ ազգութունների մզած պայքարի հարցի Ազգային հարցի եյությունը այժմ այն պայքարն է, զոր դադութներն ու կախյալ ազգութունների ժողովրդական մասսաները մղում են այդ դադութներն ու այդ ազգութունները անբաղատազ ազգության իմպերիալիստական բուրժուազիայի կողմից ֆինանսական շահագործման, քաղաքական ստրկացման ու կուլտուրական գիծադրվման յենթարկելու դեմ: Ազգային հարցն այսպես գնելիս՝ թե՛ նշանակությունն է կարող և ունենալ ասարեք ազգութունների բուրժուազիայի միմյանց դեմ մզած կոնկուրենտային պայքարը: Անպայման՝ վոչ վընուսական, իսկ վորոշ փեղքներում՝ նույնիսկ վոչ կարևոր նշանակություն: Միանշտամայն ակններև և, զոր այստեղ խոսքը, գլխավորապես, վոչ թե այն մասին և, զոր մի ազգության բուրժուազիան կոնկուրենտային պայքարում հաղթում և կամ կարող և հաղթել մյուս ազգության բուրժուազիային, այլ այն մասին, զոր անբաղատազ ազգության իմպերիալիստական խումբը շահագործում ու ճնշում և դադութների և կախյալ ազգութունների հիմնական դանդախներին և, ամենից առաջ, գյուղացիական մասսաներին, իսկ ճնշելով ու շահագործելով վերջիններիս, նա դրանով իսկ նրանց ներդրումով և իմպերիալիզմի դեմ մղվող պայքարի մեջ, նրանց դարձնում և պտրեատարական հեղափոխության դաշնակիցներ: Ազգային հարցը չի կարելի դիտել վորպես ըստ եյության գյուղացիական հարց, յեթև ազգային շարժման սոցիալական իմաստը ասարեք ազգութունների բուրժուազիայի կոնկուրենտային պայքարի յե հանգեցվում: Ենթ ընդհանառակը, չի կարելի ազգային հարցի սոցիալական իմաստը տեսնել ասարեք ազգութունների բուրժուազիայի կոնկուրենտային պայքարում, յեթև ազգային հարցը դիտում են ըստ եյության՝ վորպես գյուղացիական հարց: Այս յերկու Ֆորմուլաների միջև հավասարության նշան գնելու վոչ մի հնարավորություն չկա:

Ընկ. Սեմիչը վկայակոչում և Մտալինի՝ 1912 թվականի վերջին գրված «Մարքսիզմը և ազգային հարցը» բրոշյուրի մի տեղը: Այնտեղ ասված և, զոր բազմային պայքարը բուրժուական դասակարգերի պայքար և միմյանց դեմ: Մրանով նա, յերևի, փորձում և ակնարկել տվյալ պատմական պայմաններում տեղի ունեցող ազգային շարժման սոցիալական իմաստը վորոշելու իր ֆորմուլայի ճիշտ լինելը: Բայց Մտալինի բրոշյուրը գրված և մինչև իմպերիալիստական պատերազմը:

յնքը ազգային հարցը մարքսիստների պատկերացմամբ ասկածին չէր հանդիսանում համաշխարհային նշանակութիւն ունեցող հարց, յնքը մարքսիստների հիմնական պահանջը ինքնորոշման իրավունքի վերաբերմամբ գնահատվում էր զոչ թէ իբրև պրոլետարական հեղափոխութեան մաս, այլ իբրև բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութեան մաս: Միևեզևի կլիներ չափանել, զոր ախ ժամանակից էր վեր միջազգային իրադրութեանն արժատապես փոխվել է, զոր, մի կողմից՝ պատերազմը, մյուս կողմից՝ Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը Ռուսաստանում, ազգային հարցը բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխութեան մասնիկից պրոլետարական-սոցիալիստական հեղափոխութեան մասնիկի յն վերածել: Դեռ 1916 թ. հոկտեմբերին շինքնորոշման վերաբերյալ դիակուսիայի արդյունքներին՝ մասին դրած էր հողմածում Լենինն ասել է, զոր ազգային հարցի ինքնորոշման իրավունքի վերաբերյալ հիմնական կեաը զազարեց համագեմոկրատական շարժման մասը կազմելուց, զոր ախ արդեն համապրոլետարական, սոցիալիստական հեղափոխութեան բազկացուցիչ մասի յե վերանվել: Եւ յես չեմ խոսում ինչպես Լենինի, այնպես էլ ուսական կամուքովի այլ ներկայացուցիչներին՝ ազգային հարցին վերաբերող հետագա աշխատութեաններին մասին:

Այս ամենից հետո թնչ նշանակութեան կարող է ունենալ Մտայլոնի՝ Ռուսաստանի բուրժուակամ-դեմոկրատական հեղափոխութեան շարժանում դրած ըրողութի հայանի տեղն ընկ: Մեմիչի կողմից վկայակոչելը այժմ, յնքը մենք շնորհիվ պատմական նոր իրադրութեան, մըտել ենք նոր դարաշրջան, համաշխարհային պրոլետարակամ հեղափոխութեան դարաշրջանը: Այդ վկայակոչումը միայն այն նշանակութեանը կարող է ունենայ, զոր ընկ: Մեմիչը մնջըրբում է անում տարածութեանից ու ժամանակից դուրս՝ անկախ կենդանի պատմական իրադրութեանից՝ դրանով իսկ խախտելով դիալեկտիկայի տարրական պահանջները և հաշվի չնստելով այն բանի հետ, զոր այն, ինչ ճիշտ է մի պատմական իրադրութեան մնջ, կարող է սխալ դուրս գալ մի այլ պատմական իրադրութեան մնջ: Հարավ-սլավական հանճնածողմում արտասանած իմեատում յես արդեն ասել եմ, զոր ազգային հարցին՝ ուսական բողնիկների դրման մնջ պետք է տարբերիլ յնրկու ստադիա—մինչ-հոկտեմբերյան ստադիա, յնքը խոսքը բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխութեան մասին էր, իսկ ազգային շարժումը դիտվում էր իբրև համագեմոկրատական շարժման մի մասը, և հոկտեմբերյան ստադիա, յնքը խոսքն արդեն պրոլետարական հեղափոխութեան մասին էր, իսկ ազգային հարցը պրոլետարական հեղափոխութեան բազկացուցիչ մասի յնր վերածվելու: Հողիվ թե հարկ կա ապացուցելու, զոր այս տարբերումը վեատղական նշանակութեան ունի: Յես վախենում եմ, զոր ընկ: Մեմիչն իր համար մինչև այժմ էլ չի պարզել ազգային հարցի դրման այս

յերկու ստադիաների միջև յեղած տարբերության իմաստն ու նշանակութիւնը:

Ահա թե ինչն է յս կարծում եմ, զոր ազգային շարժումը զոչ թե իբրև ըստ կյության գյուղացիական հարց, այլ իբրև տարբեր ազգութիւնների բուսմուտային մրցման հարց գիտելու ընկ. Սեմիչի փորձի մեջ «Բնագնում և ազգային շարժման հոգրության քերականաւում և նոր խորագրես ժողովրդական, խորագրես հեղափոխական բնութիւնը» (տես՝ «Բողիկի» № 7):

Մրանց են ընկ. Սեմիչի յերկրորդ սխալի հանդամանքները:

Բնորոշ և, զոր ընկ. Սեմիչի այս սխալի մասին նախ քան և առում հարազտ-սլովական հանձնաժողովում արտասանած իր ճառում ընկ. Զինովյեվը՝ հայտարարելով, զոր

«Միայն և ընկ. Սեմիչի այն պնդումը, թե Հարազտ-Սլովիայում գյուղացիական շարժումն իբրև թե դիտարկում և բարձրագիտի կազմը, ուստի և այն հեղափոխական շարժում չէ» (տես «Պրավդա» № 83):

Արդ յոց այս գուղագիտութիւնը պատահական և իհարկե, զոչ նորից ենք ասում՝ առանց կրակի ծուխ չի վնում:

Վերջապես, յերրորդ հարցի վերաբերմամբ յս պնդում եյի, զոր ընկ. Սեմիչը փորձ և անում «ճշմարանելու ազգային հարցը Հարազտ-Սլովիայում՝ առանց միջազգային իրադրութիւն և Յեվրոպայի հազմանական հետանկարների հետ կապակցելու»:

Արդ յոց ուղիղ և այս:

Այն, ուղիղ և Վորովհետև ընկ. Սեմիչն իր ճառում անգամ հետաժոր ակնարկ չարեց այն մասին, զոր միջազգային իրադրութիւնը ներկա պայմաններում, առանձնապէս Հարազտ-Սլովիայի վերաբերմամբ, կարևորագոյն գործոն և ազգային հարցի լուծման գործում: Այն փաստը, զոր Հարազտ-սլովական պետութիւնն ինքը կազմավորվեց իմպերիալիստական յերկու հիմնական կոալիցիաների տուրուդմիտցի հետևանքով, զոր Հարազտ-Սլովիան չի կարող դուրս պրծնել ուժերի այն մեծ խաղից, զորը ներկայումս տեղի յս ունենում շրջապատող իմպերիալիստական պետութիւններում,— այս ամենը դուրս և Լնացել ընկ. Սեմիչի տեսողաշտից: Ընկ. Սեմիչի այն վկայակոչումը, թե նա միանգամայն հնարավոր և համարում զորոշ փոփոխութիւններ միջազգային իրադրութիւն մեջ, զորոնց շնորհիվ ինքնորոշման հարցը կարող և դասունալ ակտուալ-գործնական հարց,— այդ վկայակոչումը այժմ, միջազգային տվյալ իրադրութիւն մեջ, արդեն բավական չի կարելի համարել Այժմ քանը ընավ ել այն չի, զոր հնարավոր ու հետաժոր ապագայի միջազգային իրադրութիւն մեջ զորոշ փոփոխութիւններ տեղի ունենալու պարագայում ընդունվի աղգերի ինքնորոշման իրավունքի հարցի

ակառուսալությունը, — այժմ, կարիքի դեպքում, այս բանը կարող ելին ժողովուհ հետանկար ընդունել մինչև իսկ բուրժուական գեմակրատները: Բանն այժմ այս չէ, այլ այն, Վոր հարավ-սլավական պետութեան՝ պատերազմների ու բռնութեանների հետևանքով կազմավորված ներկա սահմանները ազգային հարցի լուծման յերակետի և սրինական բազայի չզերածվեն: Երկուսից մեկը. կամ ազգային ինքնորոշման հարցը, այսինքն՝ Հարավ-Սլավոնայի սահմանների արմատական փոփոխման հարցը հեռավոր ազգայի միջից դժգուհուրեն նշմարվող մի հավելադիր և (привеска) ազգային ծրագրի վերաբերմամբ, կամ նա ազգային ծրագրի հիմունքն է: Համենայն դեպս, պարզ է, Վոր ինքնորոշման իրավունքի կեանք չի կարող միաժամանակ լինել հարավ-սլավական կոմ-իտի ազգային ծրագրի քն հավելադիրը և քն հիմունքը: Վախենում եմ, թե ընկ. Մեմիշը մինչև այժմ էլ շարունակում և գիտել ինքնորոշման իրավունքն իրքև ազգային ծրագրի հետանկարային հավելադիր:

Ահա թե ինչու յես կարծում եմ, Վոր ընկ. Մեմիշը՝ ազգային հարցը կարում և ընդհանուր միջազգային իրադրութեան հարցից, Վորի պատահառով նրա մտա ինքնորոշման հարցը, այսինքն՝ Հարավ-Սլավոնայի սահմանների փոփոխման հարցն ըստ էության Վոր թե ակառուսալ հարց է, այլ ակադեմիական հարց:

Մրանք՝ են ընկ. Մեմիշի յերբորդ սխալի հանգամանքները:

Բնորոշ է, Վոր կոմիտեաների՝ կանգրուում արած իր գեկուցման մեջ ընկ. Մանուկիսկին նույն բանն և ասում ընկ. Մեմիշի սխալի մասին:

«Ընկ. Մեմիշի մտա ազգային հարցի ստորջ գրման հիմնական նախադրյալն այն միտքն է, թե պարբերաբար բուրժուական պետութեանը պետք է վերցնել այն սահմաններում, Վորն սեղծված են նրանում մի տար պատերազմների ու բռնութեանների միջոցով» (տես՝ Գոմբեռերի V հոնգրեսի ազգութեանը, էջ 599):

Արդյոք այս գուգադիպութեանը կարելի՞ չէ պատահական գուգադիպութեանը համարել:

Իհնրիկն, չի կարելի Նորից ենք ասում, ասանց կրակի ծուխ չի լինում:

(1926 թ.)

Ընկ. Շումսկու հայտարարութիւններէ մեջ միջոցնի ճիշտ մտքեր կան: Ծիշա եւ զոր լայն շարժումն ուղրախնական կուլտուրայի եւ ուղրախնական հասարակայնութիւն հատար սկսվել ու անուժ ե Ուղրախնայում ծիշա եւ զոր զոչ մի դեպքում չի կարելի այս շարժումը տալ մեզ անհարադատ տարրերի ձեռքը: Ծիշա եւ զոր Ուղրախնայի մի ամբողջ շարք կոմունիստներ չեն հասկանում այս շարժման իմաստն ու նշանակութիւնը եւ այս պատճառով միջոցներ ձեռք չեն առնում նրան տիրանալու համար: Ծիշա եւ զոր պետք ե բեկում առաջացնել մեր կուսակցական ու խորհրդային աշխատողներէ կադրերի մեջ, աշխատողները, զորոնք մինչև որս ել ուղրախնական կուլտուրայի ու ուղրախնական հասարակայնութիւն հարցում տողորձած են հեզմանքի ու սկեպտիցիզմի վողով: Ծիշա եւ զոր պետք ե խնամքով ջոկել ե ստեղծել այնպիսի կադրեր, զորոնք ընդունակ են տիրանալու նոր շարժմանն Ուղրախնայում: Այս ամենը ճիշտ եւ Բայց ընկ. Շումսկին որս հետ միաժամանակ թույլ ե ասլիս անվազն յերկու լուրջ սխալ:

Առաջին, նա շփոթում ե մեր կուսակցական ու խորհրդային ապարատներէ ուղրախնացումը պրոլետարիատի ուղրախնացման հետ: Կարելի չե ե պետք ե ուղրախնացնել, ընդամին զորոչ տեմպ պահպանելով, մեր կուսակցական, պետական ե այլ ապարատները, զորոնք ապաստրիում են ընակչութիւնը: Բայց չի կարելի զերից ուղրախնացնել պրոլետարիատը: Զի կարելի ցերպել ուսու բանվողական մասսաներին, զոր ուսական լողվից ու ուսական կուլտուրայից հրաժարվեն ե ընդունեն իրքե իրենց կուլտուրա ու իրենց լեզու ուղրախնականը: Սա հակասում ե աղղութիւններէ ազատ զարգացման սկզբունքին: Սա զոչ թե աղղային աղաատութիւն կլինել, այլ աղղային ճնշման մի յուրորինակ ձե: Անկասկած ե, զոր ուղրախնական պրոլետարիատի կազմը փոխվելու չե այն չափով, ինչ չափով Ուղրախնայի արդունաբերութիւնն ե զարգանալու, ինչ չափով տեղի չե ունենալու շրջակա գյուղերից ուղրախնական բանվողներէ հասանքը գեպի արդունաբերու-

թյուն: Անկասկած է, զոր ուկրաինական պրոլետարիատի կազմը ուկրաինաանալու յե այնպես, ինչպես, ասենք, մի ժամանակ զերմանական բնույթ ունեցող պրոլետարիատի կազմը Լատվիայում և Հունգարիայում սկսեց հետո լատվիանալ և հունգարաանալ: Բայց սա տեսական, տարերային, բնական պրոցես է: Փորձել այս տարերային պրոցեսը փոխարինել պրոլետարիատի բուն ուկրաինացեամբը վերջից, — նշանակում է զարել ուտոպիական ու ֆրաստկար մի քաղաքականություն, զորն ընդունակ է առաջացնելու: Ուկրաինայի պրոլետարիատի զոչ ուկրաինական խավերում հակաուկրաինական շրջիկիցմ: Ինձ թվում է, զոր ընկ. Եուսիկին սխալ է հասկանում ուկրաինացեամբը և հաշվի չի նստում այս վերջին վտանգի հետ:

Յերկրորդ, միանգամայն ճշտորեն ընդգծելով ուկրաինական կուլտուրայի և հասարակայնության համար Ուկրաինայում յեղած նոր շարժման գրական բնույթը՝ ընկ. Եուսիկին, սակայն, չի տեսնում այդ շարժման սովերային կողմերը: Ընկ. Եուսիկին չի տեսնում, զոր Ուկրաինայում կոմունիստական բնիկ կազմերը թույլ լինելու հետևանքով ամենուրեք զոչ-կոմունիստական ինտելիգենցիայի կողմից գլխավորվող այդ շարժումը կարող է տեղ-տեղ ընդունել ուկրաինական կուլտուրան և ուկրաինական հասարակայնությունը համախորհրդային կուլտուրայից ու հասարակայնությունից խորթացնելու պայքարի բնույթ, ընդհանրապես «Մոսկվայի» դեմ, ընդհանրապես ուսանելի դեմ, ուսանական կուլտուրայի և նրա բարձրագույն նվաճման դեմ—լենինիզմի դեմ—պայքարելու բնույթ: Յես չեմ աղացուցելու, զոր այդպիսի վտանգն ավելի ու ավելի իրական է դառնում Ուկրաինայում: Յես միայն կուզեյի ասել, զոր նման թերություններից ազատ չեն անդամ ուկրաինական կոմունիստներից վտանգ: Յես նկատի ունեմ բոլորին հայտնի մի այնպիսի դոստ, ինչպիսին հայտնի կոմունիստ Յվիլինովի հոգվածն է ուկրաինական մամուլում: Յվիլինովի պահանջն Ուկրաինայի էպրոլետարիատի ամհապազ ապառուսացման մասին, նրա կարծիքն այն մասին, թե՛ ուկրաինական պոեզիան զորքան կարելի յե շուտ պեճ է փոխել ուսանական գրականությունից, նրա վեճից, նրա հայտարարությունն այն մասին, թե՛ էպրոլետարիատի գաղափարները մեզ առանց Մոսկվայի արվեստի էլ հայտնի յեն», նրա տարվելը ուկրաինական էյնրիտասարդ» ինտելիգենցիայի ինչ-զոր մեխիական դերով, կուլտուրան քաղաքականությունից կարելու նրա ծիծաղելի և վոչ մարքսիստական փորձը,—այս ամենը և սրա նման շատ բան այժմ ավելի քան տարորինակ է հնչում (չի կարող չհնչել) ուկրաինական կոմունիստի բերանում: Մինչդեռ արևմտա-յեվրոպական պրոլետարները և նրանց կոմունիստական կուսակցությունները համակրանքով են լըցված դեպի «Մոսկվան», դեպի միջազգային հեղափոխական շարժման ու

լենինիզմի այդ միջնաբերդը, մինչդեռ արևմտա-յեզրուղական պրո-
լետարները հիացմունքով են նայում Մոսկվայում ծածանվող զրո-
շին՝ ուկրաինական կոմունիստ Խժիլեզոյը «Մոսկվայի» ողախն ժողինչ
այլ բան չունի ասելու, բացի նրանից, զոր կոչ և անուն ուկրաինա-
կան զործիչներին «զորքան կարելի չե շուտ» փախել «Մոսկվայից»:
Յե՛ղ այս ինտերնացիոնալիզմ և կոչում: Այլ թի՛չ ասել ժող-կոմունիս-
տական բանակին պատկանող մյուս ուկրաինական ինտելիգենտների
մասին, յեթե ընկ. կոմունիստներն Խժիլեզոյի լեզվով են սկսում խո-
սել, և զոչ միայն խոսել, այլև գրել մեք խորհրդային մտածույթ: Ընկ.
Շումսկին չի հասկանում, զոր Ուկրաինայում ուկրաինական կուլտու-
րայի համար առաջ յեկած նոր շարժմանը հնարավոր և տիրանալ՝
միայն պայքարելով ընկ. Խժիլեզոյի ծայրահեղութունները դեմ կոմու-
նիստների շարքերում: Ընկ. Շումսկին չի հասկանում, զոր միայն այդ-
պիսի ծայրահեղութունները դեմ պայքարելով կարելի չե ուկրաինա-
կան բարձրացող կուլտուրան և ուկրաինական հասարակայնութունը
զերածել խորհրդային, կուլտուրայի ու հասարակայնութան:

ՅՑ ապրիլ 1956 թ.

Ա. Առլոն անգամ և ողվում:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

«Միջազգային գրութայունը և ՍՍՀՄ պաշտպանութայունը» նախից, վոր արտատանված և ԿԿ-ի և ԿՎՀ-ի միացյալ պլենումի նիստում 1927 թ. սոստատի 1-ին:

Անցնենք Չինաստանի հարցին: Յես չեմ ընդարձակարանելու (расширяться) չինական հեղափոխության բնույթի ու հեռանկարների հարցում սպառնալից ուժանցած սխալների մասին: Չեմ ընդարձակարանելու, վորովհետև արտ մասին բավականաչափ շատ ու բավականաչափ համոզիչ խոսովից, և այստեղ չարժե սովածը կրկնելու: Յես չեմ ընդարձակարանելու նույնպես այն մասին, թե ներկա ստագիայի չինական հեղափոխությունն, իբր թե, հեղափոխություն և մարքային ավտոնոմիայի համար (Տրոցկի): Չարժե ընդարձակարանել նույնպես այն մասին, թե, իբր, Չինաստանում գոյություն չունեն ֆեոդալական թնայակներ, իսկ յեթև գրանք գոյություն ևլ ունեն, ապա վոքքիլատե լուրջ նշանակություն չունեն, ըստ վորում, սպարային հեղափոխությունը Չինաստանում, այսպիսով, միանգամայն անհասկանալի յե դատում (Տրոցկի և Ռադնկ): Չինական հարցում սպառնալից ուժանցած այս և նման սխալների մասին դուք, յերևի, արգեն դիտեք մեր կուսակցական մամուլից:

Անցնենք գաղութային ու կախյալ յերկիրների հեղափոխության հարցերը լուծելիս լենինիզմի ունեցած հիմնական յելակնանների հարցին:

Վճրն և Կոմինտերնի և առհասարակ կոմունիստական կուսակցությունների յելակետը՝ գաղութային ու կախյալ յերկիրների հեղափոխական շարժման հարցերին մոտենալիս:

Դա այն խիստ արբեւոյթյունն և, վոր կա իմպերիալիստական յերկիրների, ուրիշ ժողովուրդներին ճնշող յերկիրների հեղափոխության և գաղութային ու կախյալ յերկիրների, ուրիշ պետությունների իմպերիալիստական ճնշումը կրող յերկիրների հեղափոխության միջև: Հեղափոխությունն իմպերիալիստական յերկիրներում՝ դա մի բան և, այստեղ բուրժուազիան հանդիսանում և ուրիշ ժողովուրդների ճնշողը, այստեղ նա հակահեղափոխական և հեղափոխության բոլոր ստագիա-

ներսւմ, ազգային մամնւորը, զորպէս ազատագրական պայքարի մամնա՝ ախտեղ բացակայում ևւ Հեղափոխութեանը զարգութեային ու կախիշալ յերկիրներում՝ դա մի ալլ բան և, ախտեղ ուրիշ պետութեաններէ իմպերիալիզմի ճնշումը հեղափոխութեան զործոններից մեկն և, ախտեղ ալլ ճնշումը չի կարող չպիտեչի նույնպէս և ազգային բուրժուազիային, ախտեղ ազգային բուրժուազիան զորոշ ստադիայում և զորոշ ժամանակով կարող և աջակցել իր յերկրի հեղափոխական շարժմանը՝ ընդդեմ իմպերիալիզմի, ախտեղ ազգային մամնւորը, զորպէս ազատագրութեան պայքարի մամնա, հեղափոխութեան զործոն և հանդիսանում Զդնի ալլ տարբերութեանը, չհասկանալ ալլ զանազանութեանը, նույնացնել իմպերիալիստական յերկիրների հեղափոխութեանը զարգութեային յերկիրների հեղափոխութեան հետ՝ դա նշանակում և դուրս զալ մարքսիզմի ճանապարհից, լինինիզմի ճանապարհից, II Ինտերնացիոնալի կողմնակիցներէ ճանապարհը բռնել:

Ահա թե ալս մասին ինչ և տակ Հենինը՝ ազգային ու զարգութեային հարցի վերաբերյալ իր գեկուցման մեջ կոմինտերնի II կոնգրեսում:

«Դնչն և մեր քեղիաների ամենից կարելո, ճիմնական գազափարը: Տարբերութեանը մեզում ու մեզող ժողուրդների միջև Մենք ալլ տարբերութեանը ընդգծում ենք—ի հակադրութեան II Ինտերնացիոնալին ու բուրժուական զմտեկրատիային»* (հ. XXV, էջ 351):

Ուղղիցիայի հիմնական սխալն ալն և, զոր նա չի հասկանում ու չի ընդունում մի ախլի հեղափոխութեան և մյուս ախլի հեղափոխութեան միջև յեղած ալս տարբերութեանը:

Ուղղիցիայի հիմնական սխալն ալն և, զոր նա մույնացնում և Թուսաստանի 1905 թ. հեղափոխութեանը, իմպերիալիստական, ուրիշ ժողովուրդներին ճնշող մի յերկրի հեղափոխութեանը Զինաստանի հեղափոխութեան հետ, ճնշված, կիսազազութեային, ուրիշ պետութեանների իմպերիալիստական ճնշման դեմ պայքարելու հարկադրված ալլ յերկրի հեղափոխութեան հետ:

Մնշանում, Թուսաստանում, 1905 թվին, հեղափոխութեանը կատարվում ևր բուրժուազիայի դեմ, լիրերալ բուրժուազիայի դեմ՝ ճաշած ալն բանին, զոր հեղափոխութեանը բուրժուական-դեմոկրատական ևր Թուսաստան Վորոժհեան իմպերիալիստական յերկրի լիրերալ բուրժուազիան չի կարող հակահեղափոխական չլինել: Հենց ալս պատճառով ևւ ալն ժամանակ բողեկիներէ մոտ խոսք չի յեղել և չիր ևլ կարող լինել լիրերալ բուրժուազիայի հետ ժամանակադուր ըլկներ ու համաձայնութեաններ կնքելու մասին: Սրանից յեղնելով՝ ուղղիցիան պնդում և, թե

* Հնգգծումն իմ և—Ի. Սա

Նույն այդ բանը պետք է կիրառվի նաև Չինաստանում՝ հեղափոխական շարժման բոլոր ստադիաներում, քն ազգային բուրժուազիայի հետ ժամանակավոր համաձայնություններ և բլոկներ կնքելը Չինաստանում յերբեք է ինչպիսի պայմաններում ևլ քնկուղ լինի, քույրարելի չէ։ Բայց սոցիալիստական մտայնում և, վոր ախպես կարող են ասել միայն այնպիսի մարզիկ, վորոնք չեն հասկանում և չեն ընդունում ճշգրտած յերկիրներէ հեղափոխության ու ճշտող յերկիրներէ հեղափոխության միջն յեղած տարբերությունը, վոր ախպես կարող են ասել միայն այնպիսի մարզիկ, վորոնք խղում են իրենց կապերը լենինիզմից և դարձում են դեպի II Ինտերնացիոնալի կողմնակիցները։

Ահա քն քնչ և ասում լենինը զազութային յերկիրներէ բուրժուական-ազատադատական շարժման հետ ժամանակավոր համաձայնություններ ու բլոկներ կնքելու քյուլտուրելիության մասին.

«Վաճառական Ինտերնացիոնալը պետք է ընթանա՝ զազութների ու հասարակ յերկիրների բուրժուական դեմոկրատիայի հետ ժամանակավոր դադիմ կնքած, բայց յպետք է մշտնադի նրա հետ և անպայման պետք է պահանջ պրոլետարական շարժման ինքնաբուխությունը, քնքն այդ շարժումը նույնիսկ ամենաազգային ևև ունի (Վ. XXV, էջ 200) ... «Մենք իբրև հասկաններ միայն այն զեղքերում պետք է պաշտպանենք և կպաշտպանենք բուրժուական-ազատագրական՝ շարժումները զազութային յերկիրներում, յերբ այդ շարժումներն իբրք հեղափոխական շարժումներ են, յերբ նրանց ներկայացուցիչները մեզ չեն խանգարի հեղափոխական վորով գառախարակելու և կազմակերպելու գյուղացիությունն ու շահագործողների լայն մասսաները» (Վ. XXV, էջ 202)։

Ինչպես կարող եր տպատանել, վոր լենինը, վորը շանթ ու կայծակ եր արձակում՝ բուրժուազիայի հետ Ռուսաստանում համաձայնության դադու դեմ, ընդունում է աչպիսի համաձայնությունների և բլոկների քույրարելիությունը Չինաստանում։ Թերևս, լենինը սխալվիլ էր Թերևս, նա հեղափոխական տակախկայից շնու և յեկել դեպի սպարտանիստական տակախկան։ Իհարկե, վոչ, Այս տպատանել է, վորովհետև լենինը հասկանում եր ճշգրտած յերկրի հեղափոխության ու ճշտող յերկրի հեղափոխության միջն յեղած տարբերությունը, Այս տպատանել է, վորովհետև լենինը հասկանում եր, վոր զազութային յերկիրներում ազգային բուրժուազիան իբ դարձացման վորոշ ստադիայում կարող է աշակցել իբ յերկրի հեղափոխական շարժմանն՝ ընդդեմ արտաքին ինպերիալիզմի։ Այս բանը չի ուղում հասկանալ սոցիալիստան, բայց նա չի ուղում այս բանը հասկանալ այն պատճառով, վոր նա խղում է իբ կապերը լենինի հեղափոխական տակախկայից, խղում է իբ կապերը լենինիզմի հեղափոխական տակախկայից։

Աչպեք դուք ուշադրություն դարձրիլ էք այն բանին, քն սպար

* Հեղգրումը լին է—Ի. Սա.

զիցիայի լիզերներն իրենց ճառերում բնչպես հոգաարությամբ զանց ելին առնում Լենինի այս ցուցումները, զախենալով շոտաիել նրանց, չնայած այն բանին, զոր ընկ. Բուխարինը իր զեկուցման մեջ շեշտակի նրանց առջև գրեց Լենինի այս ցուցումների հարցը: Իսկ ինչ՞ա յին նրանք զանց առնում Լենինի կողմից գաղութային ու կախյալ յերկրներէ համար արած այս տակախկան ցուցումները: Նրանք ինչ՞ա յին զախենում այդ ցուցումներէ: Վարովհեակ նրանք զախենում են ճշմարտությունից: Վարովհեակ Լենինի ասկախկան ցուցումները զլիտվայը են առնում չինական հեղափոխության հարցերում արոցկիզմի ունեցած զազափարային-ցաղաքական ամբողջ դիրքավորումը:

Չինական հեղափոխության կառավարի մասին: Ոտղղիցիան այն աստիճանի չե խճճվել, զոր նա այժմ ժխտում և զօրհե կառալի առկայությունը չինական հեղափոխության զարգացման մեջ: Բայց միթե լինում և հեղափոխություն առանց իր զարդացման զորոշ կառավարի: Միթե մեր հեղափոխությունը չի ունեցել զարդացման իր կառավարը: Վերցրե՛ք Լենինի ապրիլյան թեղիսները և կտեսնե՛ք, զոր Լենինը մեր հեղափոխության մեջ ընդունում եր յերկու կառալ. առաջին կառալը բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխությունն և և ազրարային շարժումը զորպես նրա զլիտվոր առանցք. յերկրորդ կառալը Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն և և պրոլետարիատի կողմից իշխանություն զբաղելը զորպես նրա՝ զլիտվոր առանցք: Վերջինք են չինական հեղափոխության կառավարը: Դրանք ըստ իս յերեքը պետք է լինեն. առաջին կառալը՝ համազգային միավորված ճակատի հեղափոխությունն և կանառայան ժամանակաշրջանը. յերր հեղափոխությունն իր հարվածն ուղղում եր առաջիկայն ստարեկրյա իմպերիալիզմի դեմ, իսկ ազգային բուրժուազիան աջակցում եր հեղափոխական շարժմանը. յերկրորդ կառալը բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխությունն և, ազգային դրքերի Յանցիզի գետը դուրս գալուց հետո, յերր ազգային բուրժուազիան հեղափոխ հեղափոխությունից, իսկ ազրարային շարժումը ծաղալվեց զորպես գյուղացիության տասնյակ միլիոններէ հուժկու հեղափոխություն (ներկայումս չինական հեղափոխությունը գտնվում և իր զարգացման յերկրորդ կառալում). յերրորդ կառալը խորհրդային հեղափոխությունն և, զորը տակավին չկա, ըայց զորը կզա: Ով չի հասկացել այն բանը, զոր հեղափոխությունը առանց իր զարգացման զորոշ կառավարի չի լինում, ով չի հասկացել այն բանը, զոր չինական հեղափոխությունն ունի իր զարգացման յերեք կառալը, նա զոչինչ չի հասկացել զոր մարքսիզմից, զոր էլ չինական հարցից:

Ի՞նչն և չինական հեղափոխության առաջին կառալի բնորոշ դիժը:

Չինական հեղափոխության առաջին կառալի բնորոշ դիժն այն և, զոր նա, առաջին, համազգային միավորված ճակատի հեղափոխություն

և յեղել և վոր նա, յերկրորդ, ուղղված և յեղել, զլիաավորապես, արտաքին իմպերիալիստական ճնշման դեմ (հոնկոնդոյան զարծազուլէ և այլն): Կանտոնն այն ժամանակ արդյոք յեղմը և Չինաստանի հեղափոխական շարժման կենտրոնը, պլայցարմը: Անդայտան, յեղել և: Այժմ այս բանը թիբեա միայն կույրերը կարող են ժխտել:

Արդյոք ճիշտ և վոր դադութային հեղափոխութեան առաջին ետապը հենց այսպիսի բնույթ պետք և կրի: Յես կարծուս եմ, զոր հիշատ և կոմիստերնի II կոնգրեսի «Լրացուցիչ թեզմաներում», վորնք ջննախոսում են (ТРАКТОУТ) Չինաստանի և Հնդկաստանի հեղափոխութեան մասին, ուղղակի ասված և, զոր այս յերկիրներում «տարերկրյա բնացումը» (ЗАСИЛС) շարունակ արգելադրում և սոցիալական կյանքի զարգացումը, զոր՝ «այս պատճառով՝ հեղափոխութեան առաջին փուլը զարգացումը պետք և լինի տարերկրյա կապիտալիզմի տաղալումը»⁶ (ան կոմիստերնի II կոնգրեսի սղագիր հաշվետգութեանը, էջ 605):

Չինական հեղափոխութեան բնորոշ դիմն և այն փաստը, զոր նա անցել և իր զարգացման այդ «առաջին քայլը», իր զարգացման առաջին ետապը, անցել և հեղափոխութեան համադրային միավորված հասկատի շրջանը և մտել և իր զարգացման յերկրորդ շրջանը, ազբարային հեղափոխութեան շրջանը:

Որինակ, թյուրքական հեղափոխութեան (քեմալիստները) բնորոշ դիմը, ընդհակառակը, այն փաստն և, զոր նա կանդ առաջ «առաջին քայլի վրա», իր զարգացման առաջին ետապի վրա, բուրժուական-ազատագրական շարժման ետապի վրա՝ անգամ փորձ չանելով անցնելու իր զարգացման յերկրորդ ետապը, ազբարային հեղափոխութեան ետապը:

Ի՞նչ էյին ներկայացնում Գոմինդանն ու նրա կառավարութեանը հեղափոխութեան առաջին ետապում, կանտոնյան ժամանակաշրջանում: Այն ժամանակ նրանք հանդիսանում էյին բանվորների, սյուզացիների, բուրժուական ինտելիգենցիայի ու ազգային բուրժուազիայի մի բլոկի կանտոնն այն ժամանակ արդյոք հեղափոխական շարժման կենտրոն եր, հեղափոխութեան պլայցարմ եր, թե վոչ: Արդյոք այն ժամանակ ճիշտ եր կանտոնյան Գոմինդանին, զորպես իմպերիալիզմի դեմ ազատագրական պայքար մղող կառավարութեան՝ աջակցելու քաղաքականութեանը: Արդյոք իրավացի էյինք մենք՝ ողնութեան ցույց տալով կանտոնին՝ Չինաստանում և, ասենք, Անդորային՝ թյուրքիայում, յերբ կանտոնն ու Անդորան պայքար էյին մղում իմպերիալիզմի դեմ: Այո, մենք իրավացի էյինք: Մենք իրավացի էյինք, և մենք այն ժամանակ Լենինի հետքով էյինք դնում, զորովհետև կանտոնի ու Անդորայի

⁶ Հնդկու.Յ իՅ է-Ի Սու

պայքարը ցրվում էր իմպերիալիզմի ուժերը, թուլացնում ու պակասեցնում էր անուս իմպերիալիզմը և զբաժնով իսկ հեշտացնում էր համաշխարհային հեղափոխութեան ոչխարի զարգացման գործը, ԽՍՀՄ զարգացման գործը: Ճիշտ և արդյոք, Վոր պողոտայի Ներկայիս լիդերները մեզ հետ միասին այն ժամանակ աշակցում էին թե Կանադոնին և թե Անգորային՝ ցույց տալով նրանց վորոշ ոգնութուն: Այո, ճիշտ և թող վորևէ մեկը վործի կտակածել արա մասին:

Բայց թնչպես հասկանալ գաղութային հեղափոխութեան առաջին ետապում ազգային բուրժուազիայի հետ միասնական հակառ ունենալը: Այս նշանակում և արդյոք, վոր կոմունիստները չպետք և սրեն բանվորների ու գյուղացիների պայքարը կալվածատերերի ու ազգային բուրժուազիայի դեմ, վոր պրոլետարիատը, թեկուզ ամենափոքր չափով, թեկուզ մի բուլեյով, պետք և զոհարերի իր ինքնուրույնութունը: Վոչ, չի նշանակում: Միասնական հակառը հեղափոխական նշանակութուն կարող և ունենալ միայն այն դեպքում և միայն այն պայմանով, յեթե նա չի խանգարի կոմկուսակցութեանը՝ կատարելու իր ինքնուրույն քաղաքական և կազմակերպական աշխատանքը, կազմակերպելու պրոլետարիատը վորպես ինքնուրույն քաղաքական ուժ, վորքի հանելու գյուղացիութունը կալվածատերերի դեմ, բացահայտորեն կազմակերպելու բանվորների և գյուղացիների հեղափոխութունը և, այսպիսով, պայմաններ նախապատրաստելու պրոլետարիատի հեղեժոնիայի համար: Յես կարծում եմ, վոր ընդ. Բուխարինն իր զեկուցման մեջ, բուրժուային հայտնի փաստաթղթերի հիման վրա, լիովին ապացուցեց, վոր Կոմիստերնը չի նական կոմկուսակցութեանը միասնական հակառի հենց այսպիսի բուրժուազիայի և ներշնչել:

Ընդ. ընդ. Կամենսկին ու Զինովյեվին այստեղ վկայակոչում էին միակ հեռագիրը, վորը 1926 թ. հոկտեմբերին Շանհայ էր ուղարկված և վորը խոսում և այն մասին, վոր առայժմ, մինչև Շանհայի վերցնելը, հարկ չկա սրելու ազրարային շարժումը: Յես հետո յեմ այն բանից, վոր այդ հեռագիրը ճիշտ համարեմ: Յես մեր Կի յերբեք անխաշակա՞ն չեմ համարել և չեմ համարում: Առանձին սխալներ լինում են, և, անվիճելի յե, վոր սխալ և այս հեռագիրը: Բայց, առաջին, մի քանի շարաթ անց (1926 թվի նոյեմբերին), առանց ուղղիցիայի վորևէ մատնանշման, այս հեռագիրը հենց մե՞ք ի՞նչու չեղյալ հայտարարեցի՞ք: Յերկրորդ, ուղղիցիան ինչու մինչև այժմ այս մասին լռութուն էր պահպանում, ինչու այս հեռագրի մասին նա հիշեց միայն ի՞նչը ամբռ տե՞ք, և ինչու յե նա կուսակցութունից թազցնում այն, վոր այդ հեռագիրը մենք չեղյալ ենք հայտարարել սրանից ի՞նչը ամբռ ամբռ առաջ: Այս պատճառով չարամիտ գրպարութուն կլիներ կարծել. թե դա, այդ հեռագիրն և վորոշել մեր զեկավարութեան գիծը: Իրականում՝ այդ մի առանձին եպիզոդիկ հե-
Ի. Սեպիճ—10

ապրիլ եր, վորը բացարձակապես բնորոշ չէ Կոմիտեերնի դժի համար, մեր զեկավարութեան դժի համար: Այս, կրկնում եմ, յերևում ե թեկուզ նրանից, վոր այդ հեռագրերը միջանի շարքի անց չէրայլ հայտարարեցինք դիմ ազնու և մեր զեկավարութեան համար անպայման բնորոշ մի շարք փաստաթղթերով:

Թույլ ավելք զկայակոչել այդ փաստաթղթերը:

Ահա, որինակ, մի քաղվածք 1926 թ. Յոյեմբերից, այսինքն վերջ հիշված հեռագրից մի ամիս անց կայացած՝ Կոմիտեերնի VII պլենում-մի բանաձևից.

«Ընթացիկ՝ դրոթյան որդիներու առանձնահատկութեանը նրա անցումային (սօբօրոնիսի) բնույթն է, յերբ պրոլետարիատը պետք է ընտրութեան անի բարձաւարի նշանակելի խաղերի հետ ըսկ կնքելու հեռանկարի և գյուղացիութեան հետ իր ունեցած գաղտնիքի հետագա ամբողջական հեռանկարի միջև: Յերև սրայեանիսան արմատական ազդարային ծրագիր շառաչադրի, ապա նա չի կարողանա հեղափոխական պայմարի մեջ մերգավիլ գյուղացիությունը յեկ կկարգի հեղեմիսան ազգային-ազատագրական շարժման մեջ»:

Յեզ այնուհետև.

«Կանաւորի ժողովրդական հասարակութեանը չի կարողանա հեղափոխութեան մեջ իշխանութեան իր ձեռքին պահել, չի կարողանա լիակատար կազմութեան ձեռք բերել ստորերկրյա իմպրիւրիզմի դիմ և սեփական յերկրի սեւեռիայի դիմ, մինչև վոր ազգային ազատագրութեան գարծը չնույնանա ազդարային հեղափոխության հետ» (տես Կրկն-ի VII բնույթի ված պլենում-մի բանաձևը):

Ահա ձեզ մի փաստաթուղթ, վորն իբրք վորոշում է Կոմիտեերնի զեկավարութեան դիմը:

Չափազանց տարորինակ է, վոր սողովիցիայի լիդերները զանց են աւելում Կոմիտեերնի՝ բոլորին հայտնի այս փաստաթուղթը:

Թերևս անհամեստութեան չի լինի, յեթե յես զկայակոչեմ Կոմիտեերնի չինական հանձնաժողովում Յուլից 1926 թ. Յոյեմբերից արտասանած իմ ճառը, այն հանձնաժողովում, վորը, իհարկե, վոչ առանց իմ մասնակցութեան, մշակել է VII բնույթի ված պլենում-մի բանաձևը չինական հարցի մասին: Դա, այդ ճառը, հետո լույս տեսա՞վ առանձին ըրոշուրով՝ «Չինաստանի հեղափոխութեան հեռանկարների մասին» վերնազրով: Ահա այդ ճառի մի քանի տեղերը.

«Յես գիտեմ, վոր զոմիտեերնականների և նույնիսկ չինական կոմունիստների մեջ կան մարդիկ, վորոնք հնարավոր չեն համարում հեղափոխութեան քաղկ տալը գյուղում, յերկուզ կրելով, թե գյուղացիութեանը հեղափոխութեան մեջ ներս քաշելը կիարելի է կակախողութեան ժրտանական ճակատը: Սա խորագույն մոլորություն է, ընկերներ, Լակախուլութիսասական ճակատը Ձիմաստանում այժման ուժով ու հզոր կլինի, վորքան ցուս ու հիմնավարապես հեղափոխության մեջ կներգա՞վի չինական գյուղացիությունը:

* Հնգգծումը ի՞նչ է—Ի. Ս.:

Յեղ ապա.

«Յնա գիտեմ, Վոր շինական կոմունիստների մեջ կան ընկերներ, Վորոնց բանվորների կողմից իրենց Նյութական ու իրավական գրուքյան բարձրացման համար արած գործազուլներն անցանկալի յնն համարում և բանվորներին համարում են նեա կենեալ գործազուլներից: (Մ) ծալն. «Դա յեղել և Կամասումա ու Մանուսյուս): Դա մեծ սխալ է, ընկերներ: Դա Չինաստանի պրոլետարիատի գերի ու տեսակարար կշիռն իջնուցույն թերազանատառն և Դա պետք է թեզիսներում նշվի Վորպես անպայման բացասական յերույթ: Մեծ սխալ կլինեք, յեթե շինական կոմունիստները չզգտագործեյին ներկա Նպաստավոր իրազրությունը նրա համար, Վորպեսզի ողնեն բանվորներին, թեկուզ գործազուլների միջոցով, յովացնելու իրենց Նյութական ու իրավական գրությունը: Այն ժամանակ էլ ինչի համար է նեպափոխությունը Չինաստանում (տես Մտալին, «Չինաստանի նեպափոխության նեառնեկարների մտախն):»

Անա յերրորդ փաստաթուղթը, 1926 թ. դեկտեմբերից, Վոր արված և այն մամենտին, յերբ կոմիսները պաշարում էյին Չինաստանի բուրձր քաղաքներից՝ հավատացնելով, թե բանվորների պայքարի ծաղալումը հասցնում է նեզնաժամի, գործադրության, Փարբիկանների ու գործարանների փակման.

«Միայն է քաղաքներում Նահանջելու և իրենց գրության բարձրացման համար բանվորների մեզան պայքարը կեկելու ընդհանուր քաղաքականությունը: Դյուզում պայքարը պետք է ծաղալել, բայց սրա նեա միտախն պետք է ողտագործել Նպաստավոր մամենաը, բանվորների Նյութական ու իրավական գրությունը բարելավելու համար, ամեն կերպ աշխատելով բանվորների պայքարին առ կազմակերպված քնույթ, Վորը բացառում է եքսցենները և չսփիչ ավելի առաջ Վազելը: Առանձնապես պետք է աշխատել, Վոր պայքարը քաղաքներում ուղղված լինի բուրձուպիտայի խոշոր խավերի գեմ և ամենից առաջ ինդուստրիալների գեմ՝ պայմանով, Վոր շինական մանր ու միջին բուրձուպիտան ըստ նեարաՎորության պակի ընդհանուր թշնամու գեմ ուղղված միտանական նեկաաթ շրջանակներում: Հաշտարար առյանների, միջնորդ գտաարանների և այլն սխտեմը Նպատակարարմար ենց գումում՝ պայմանով, Վոր այս ինտախուսաներում ապահովված լինի նիշ բանվորական քաղաքականությունը: Մրա նեա մեկուղ նարեկավոր ենց համարում Նախազուլացնել, Վոր բացարձակապես անթույլաբարել յնն գործազուլների աղտության, բանվորական ժողովների աղտության գեմ ուղղվող զեկերանները և այլն: Նեկաաթ ունենալով այս հարցի կարեորությունը, կանոնավոր կերպով ինֆորմացիա ուղարկեցեք:»

Չորրորդ փաստաթուղթը, Վոր արված է Չան Կայ-չիի նեզաշրջումից ամիս ու կես առաջ.

«Անհրաժեշտ է բանակում ուժեղացնել գոմինդանական ու կոմունիստական բլիչների աշխատանքը, կազմակերպել ալղախի բլիչներ այնտեղ, Վորտեղ նրանց չկան և Վորտեղ նեարավոր և գրտեց կազմակերպելը, իսկ այնտեղ, Վորտեղ աննեարին և կոմունիստական բլիչներ կազմակերպելը, անհրաժեշտ է ուժեղացրած աշխատանք կատարել քաղաքիված կոմունիստների միջոցով:

Անհրաժեշտ է բռնել բանվորներին ու գյուղացիներին զիմելու, գյուղացիա-

կան կոմիտեներ սեղերում զինված ինքնապաշտպանությամբ ստեղծված իշխանության փաստական մտահոգների վերածելու յեզ ալլն ուղղությամբ:

Անհրաժեշտ է, զոր ամեն տեղ ու ամենուրեք կոմիտեք հանդես գա զորպես ազգային. անթույլատրելի չե կամավոր կիտալիզացիայի քաղաքականությունը. կոմիտեք չի կարող հանդես գալ զորպես մասսայական շարժման արդյունք. կոմիտեք չպիտի և բազմի աջ զամիդանականների դավաճանական ու անակցիոն խաղամականությունը. նրանց մերկացնելու համար անհրաժեշտ է մասսաները մարտիկացիայի յեմբարկել Գոմինդանի ու յինկոմկուսի օուրչը:

Անհրաժեշտ է հեղափոխությանը նվիրված բոլոր աշխատողների ուղղությունը գործնել ախ բանի զբո, զոր ներկայումս չինական հեղափոխությունը, զաստիարակյին ուժերի զերախմբավորման և իմպերիալիստական բանակների կենտրոնացման կապակցությունը, հզնամամային շրջան և ապրում, և զոր նրա հետագա հաղթանակները հնարավոր են մասսայական շարժումը զարգացնելու վեասկան ուղղություն բանելու զեպրում միայն Հակոտակ զեպրում՝ հեղափոխությանը հակառակ զտանդ և սպանումս Ուստի՝ զերեկախները կենտրոնացնեն ավելի յե անհրաժեշտ, քան յերբիցես:

Իսկ ել ավելի զազ, տակազին 1926 թ. ապրիլին, աջ գոմինդանականների ու Ջան Կայ-չիի հեղաշրջումից մի տարի առաջ, Կոմինտերնը նախազգուշացրել է չինկոմկուսին՝ մասնանշելով նրան, զոր «հարկավոր է գործին այնպիսի ընթացք տալ, զորպեսզի աջերը հեռանան կամ զտարվեն Գոմինդանից»:

Կոմինտերնը ահա թե ինչպես և հասկացել և շարունակում և հասկանալ միասնական հակառի տակտիկան ընդդեմ իմպերիալիզմի՝ զազութային հեղափոխության առաջին ետապում:

Ողղույցիան արդյոք գիտե՞ այս զեկավար փաստաթղթերի մասին: Իհարկե գիտե: Իսկ ինչու է յա լուսնյուն պահպանում այս զեկավար փաստաթղթերի մասին: Այն պատճառով, զոր նա խառնակչություն և ձգտում և զոչ թե ճշմարտության:

Իսկ չե՞ զոր յեզել և ժամանակ, յերբ ուղղույցիայի այժմյան լիզերները, մանավանդ ընկ. ընկ. Զինովյեֆև ու Կամենեֆը, լնինիլզմից զորոջ բան հասկանում եյին և չինական հեղափոխական շարժման մեջ հիմնականում պաշտպանում եյին հենց նույն քաղաքականությունը, զորը կիրառել և Կոմինտերնը և զորն իր թեզիսներում նախազգել և մեզ համար ընկ. Լենինը: Յես նկատի ունեմ Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի VI պլենումը՝ 1926 թ. փետրվար-մարտին, յերբ Կոմինտերնի նախազգել ընկ. Զինովյեֆև եր, յերբ նա զեռևս լնինիստ եր և տակավին չեր քչել Տրոցկու բանակը: Յես խոսում եմ Կոմունիստական Ինտերնացիոնալի VI պլենումի մասին այն պատճառով, զոր գոյություն ունի այս պլենումի բանաձևը չինական հեղափոխության մասին, — զոր միաձայն ընդունվել և 1926 թ. փետրվար-մարտին և զոր տեղ չինական հեղափոխության առաջին ետապին, կանտոնյան Գոմինդանին և կանտոնյան կոոպարությունը մոտավորապես նույնպիսի

զնաւատական եւ արժոււմ, ինչպիսին Կոմիտներն ու ՀամԳԿ են տալիս եւ վորից ներկայուած ուղղիցիոսն յերես եւ դարձնուած Յես այդ բանաձևի մասին եւ խոստում այն պատճառով, վոր այն ժամանակ նրան ձայն եւ օղիւ ընկ. Զինոզիեզը եւ նրա զեմ ԿԿ-ի անդամներից վոչ վոք չի առարկել՝ չբացատրած ընկ. ընկ. Տրոցկուհւն, Կամենեվիկն եւ արդի ուղղիցիոսայի մյուս լիզերներին:

Յույլ օղիւք բերել այդ բանաձևից մի քանի տեղեր: Ահա թե ինչ եւ ստվում այդ բանաձևում Գումինգամի մասին.

«Զինական բանվորների Շանհայի ու Հանկոնգի գործադուլները (1925 թ. Լուսիս—սեպտեմբերը) բեկման ժամեւս սակզմեցին շինական ժազվոզի պատազրական պայքարի մեջ ընդգեմ ոտարերիչյա ինդերիւլիտանների... Պրոլետարիատի քաղաքական յերույթը հզոր խթան հանդիսացավ յերկրի բոլոր հեղափոխական-գեմեղատական հազմակերպութեաններէ եւ առաջին հերթին ժազվոզական հեղափոխական Գումինգամի հուսակցութեան ու Կանտոնի հեղափոխական կառավարութեան նկատաւ գորգացման ու ամրապնդման համար: Գումինգամի հուսակցութեանը, վորն իր հիմնական կորիզով հանգես յնկավ շինական կոմունիստների նա զաշնակցած, բամվուրներ, զլուրացիներ, ինտելիգենցիայի ու կադրայի մի զմեկուրտիայի հեղափոխական բուհ եւ * այդ խաղճերի գոտակաղաչին շահերի ընդհանրութեան հոգի վրա, շահերի ընդհանրութեան, վոր զայսութեան ունի ոտարերիչյա ինդերիւլիտանների եւ կյանքի ամբողջ ապագա-ֆեոդալական կայութեան զեմ, համուս յերկրի անկախութեան եւ միասնական հեղափոխական զեմեղատական իշխանութեան ձգվող պայքարում (տես ԿԻԳԿ-ի VI պլենումի բանաձևը):»

Այսպես ուրեմն, կանտոնյան Գումինգամը, վորպես չորս դասակարգի դաշինք: Գուք տեսնում եք, վոր սա համարյա թե բնարտիւն-վականութեանն է՝²⁵, վորը սրբագործել եւ վոչ այլ վոք, բայց յեթե Կոմիտներնի այն ժամանակվա նախագահ ընկ. Զինոզիեզը:

Կանտոնի գումինգամական կառավարւոյան մասին.

«Կանտոնում Գումինգամի կուսակցւոյան սեղծած հեղափոխական կառավարւոյանն արդեն կարողացել եւ կազմել բանվորների, զյուզայինների ու քաղաքային զեմեղատարի մանաւայն մասսաների նա եւ, նեմվելով նրանց վրա, շարժարիւն եւ ինդերիւլիտանների աշակցութեանը վայելող հակահեղափոխական բանդաները (եւ Գուանզուհի նահանգի ամբողջ քաղաքական կյանքն արմատապէս զեմեղատացնելու աշխատանք եւ կատարում): Այսպիսով ավանդաբղ հանդիսանալով անկախութեան համար շինական ժազվոզի ձգած պայքարում՝ Կանտոնի կառավարւոյանն որիմակ եւ ծառայում տպագայում յերկում կատարվիլի հեղափոխական-գեմեղատական զեմարարւոյան համար՝ (տես նույն տեղում):»

Բանից զուրս եւ գալիս, վոր Կանտոնի գումինգամական կառավարւոյանը, վորը չորս դասակարգի բուհ եւ հանդիսանում, հեղափոխական կառավարւոյանն եւ յեղել, եւ վոչ միայն հեղափոխական, այլ նույնիսկ

* Ընդգծումը իմն եւ—Ի. Սա.

որինակ է յեղել Չինաստանի ազազա հեղափոխական-զեմոկրատական կառավարութեան համար:

Բանվորների, գյուղացիների յիվ բուրժուազիայի միասնական նակտօք մտօին.

«Չինական կոմկուլը և Գոմինզանը նոր ժամանակների հանգեղ պետք է ծափախն ամենայն քաղաքական աշխատանք՝ ժողովրդական բանակների պայքարին աշակցելու համար կազմակերպելով մասսայական յեւույթներ, որտաղործելով իմպերիալիստների բանակում յեղած ներքին հակասութունները և զբանջ հակազդելով բնակչության ամենայն շերտերի (բանվորների, գյուղացիների, բուրժուազիայի) * միասնական ազգային-հեղափոխական նակաղը՝ հեղափոխական-զեմոկրատական կազմակերպութունների զեկավարութեամբ (սեւ նույն սեղան)»:

Իւրաքանչիւր և գալիս, վոր ժամանակավոր ըլտկները և համանայնութունները բուրժուազիայի հետ գաղութային յերկիրներում գաղութային հեղափոխութեան վորտը ետապում վոչ միայն թուլլատրելի, այլև ուղղակի անհրաժեշտ են:

Ճիշտ չէ արդոք, սա շատ է նման այն բանին, ինչ ասում է մեզ Լենինը գաղութային և կախյալ յերկիրներում կոմունիստների տակախկայի վերաբերյալ իր հայտնի ցուցումների մեջ: Ահստս միայն, վոր ընկ. ՉինոՎյեֆը արդեն մտապել է այս մասին:

Գոմինզանից դուրս գալու հարցը.

«Չինական խոր բուրժուազիայի առնէին իտվերը, վոր ժամանակավորապէս իմբրավորել էին Գոմինզան կուսակցութեան շուրջը, վերջին տարում հետացան նրանից. զբա հետեանցով Գոմինզանի ալ թեում կազմվեց մի վոչ-մեծ խումբ, վորը բացառապարեն հանգեւ է գալիս Գոմինզանի և աշխատավոր մասսաների սերտ գաշինքի զեմ, կոմունիստներին Գոմինզանից վտարելու որտին և Գանտանի կառավարութեան հեղափոխական քաղաքականութեան զեմ Գոմինզանի II կոնգրեսում (1926 թ. հունվար) այդ աչ բեկը դասապարտելը յիվ կոմունիստների հետ Գոմինզանի մտտական դաշինքի ամերածեսութեամբ նաստատում ամբապնում է Գոմինզանի ու կոմսոնի կառավարութեամբ գործունեութեամբ հեղափոխական ուղղութեամբ յիվ ապահովում է պրոլետարիատի հեղափոխական աշակցութեամբ Գոմինզանին * (սեւ նույն սեղան)»:

Բանից դուրս և գալիս, վոր չինական հեղափոխութեան առաջին հասպում Գոմինզանից կոմունիստներին դուրս գալը լուրջ սխալ կլիներ: Ահստս միայն, վոր այս բանամէին մայն տժած ընկ. ՉինոՎյեֆը ընդամենը մի ամիս անց մտապել է այս մասին: Վորտվհետս 1926 թ. ապրիլին եր (մի ամիս անց), ինչ ընկ. ՉինոՎյեֆը պահանջում եր, վոր կոմունիստներն անհապաղ դուրս գան Գոմինզանից:

Թեհումներ չինական կոմկուլում յիվ հեղափոխութեամբ գոմինզանական ֆագի վրայով բաշխու ամբուլլատրելիութեամբ.

* Հնդգու. Թ. Ե. — Ի. Ս. 2.

«Չինական կոմունիստների քաղաքական ինքնորոշումը զարգանալու յե չափասարազեա Քուսակար յերկու թեցման դեմ ել պայքարելով. ալ լիզվիզուտորութեան դեմ, զորն անտեսում ե չինական պրոլետարիատի դասակարգային ինքնուրույն խնդիրները ե տանում ե զեպի անկերպարան միանուշումը ընդհանուր դեմոկրատական սպառչին շարժման հետ, ե ծայրուհեղ ձախ արժանազորութեաների դեմ, զորոնք ձգտում են շարժման հեղափոխական-դեմոկրատական ետապի վրայով ցատկելու անմիջականորեն զեպի պրոլետարական գրկտատուարայի ու խորհրդային իշխանութեան խնդիրները՝ մոռանալով գլուղացիութեան մասին», չինական սպառչին սպատարական շարժման այս հիմնական ու գեոգրական գործոնի մասին» (սես նայն սեղում)։

Ինչպես տեսնում եք, այստեղ կա ամենը նրա համար, զորպեսզի այժմ մերկացվի ուղղիցիայի թե առաջ ցատկելը զարգացման գոմիշդանական փուլի վրայով Չինաստանում, թե գլուղացիական շարժումը թերազնահատեւը ե թե զեպի խորհուրդների կողմը առաջ նետվելը։ Վոչ թե վրիպում, այլ շեշտակի հարված։

Արդյոք այս բանաձևը ծանոթ ե ընկ. ընկ. Ջինոփյեփին, Կամենեփին, Տրոցկուին։

Պեսք ե յենթմադրել, զոր ծանոթ ե Լամենայն զեպա այն չի կարող ծանոթ չլինել ընկ. Ջինոփյեփին, զորի նախագահութեամբ եր անցկացվում այդ բանաձևը Կոմիստերնի VI պլենումում ե զորն ինքն ե ձայն տվել նրա ողտին։ Իսկ ուղղիցիայի լիզերներն այժմ ինչու յեն զանց առնում համաշխարհային կոմունիստական շարժման բարձրագույն ինստանցիայի այս բանաձևը։ Ինչու յեն նրանք լուութեան պահպանում այդ բանաձևի մասին։ Այն պատճառով, զոր այդ բանաձևը չինական հեղափոխութեան բոլոր հարցերում նրանց դեմ ե դառնում։ Այն պատճառով, զոր այդ բանաձևը շուտ ե տալիս ուղղիցիայի ամբողջ այժմյան արեցկիստական դիրքավորումը։ Այն պատճառով, զոր նրանք հեռացել են Կոմիստերնից, հեռացել են լենինիզմից ե այժմ, վախենալով իրենց անցյալից, վախենալով իրենց ստվերից, ստիպված են յերկշտութեամբ զանց առնել Կոմիստերնի VI պլենումի բանաձևը։

Արանք են չինական հեղափոխութեան առաջին ետապի հանգամանքները։

Այժմ անցնենք չինական հեղափոխութեան յերկրորդ ետապին։

Յեթե առաջին ետապը նրանով եր հատկանշվում, զոր հեղափոխութեան սուր ծայրը գլխավորապես ուղղված եր ոտարերկրյա իմպերիալիզմի դեմ, ապա յերկրորդ ետապի բնորոշ գիծն այն փաստն ե, զոր հեղափոխութեանն իր սուր ծայրը գլխավորապես ուղղում ե ներքին թշնամիների դեմ ե, ամենից առաջ, Փետրալների, Փետրալական ռեփիմի դեմ։ Առաջին ետապը արդյոք լուծից ոտարերկրյա իմպերիա-

* Ընդգծումը իմ ե—Ի. Սա

լիզմը տապալելու իր խնդիրը: Վնչ, չլուծեց: Այս խնդրի կիրառումը նա հանձնեց վորպես ժառանգության շինական հեղափոխության յերկրորդ ետապին: Առաջին ետապը հեղափոխական մասսաներին ավեց միայն առաջին մղումն իմպերիալիզմի դեմ, վորպեսզի ավարտի իր վաղժը և այդ գործն ապագային հանձնի: Պետք և կարծեմ, վոր հեղափոխության յերկրորդ ետապին ևս չի հաջողվի ամբողջապես լուծել իմպերիալիստներին վնչելու խնդիրը: Այս ետապը շինական բանվորներին ու գյուղացիներին լախ մասսաներին կտա հետագա մղումն ընդդեմ իմպերիալիզմի, բայց նա այս բանը կանի նրա համար, վորպեսզի այս գործի ավարտումը հանձնի շինական հեղափոխության հաջորդ ետապին — խորհրդային ետապին: Յեզ սրանում դարմանալու վոչինչ չկու: Միջին հայանի չե, վոր մեր հեղափոխության պատմության մեջ, բիևն այլ պայմաններում և այլ հանգամանքներում, տեղի չին ունեցել նմանորինակ փաստեր: Միջին հայանի չե, վոր մեր հեղափոխության առաջին ետապը ամբողջովին չլուծեց ազրարային հեղափոխությունն ավարտելու իր խնդիրը, այլ հանձնեց այս խնդիրը հեղափոխության հաջորդ ետապին — Հոկտեմբերյան հեղափոխությանը, վորը և լիովին ու ամբողջապես լուծեց Ֆեոդալական Մնացուկներն արմատախիչ անելու խնդիրը: Ուստի, դարմանալու վոչինչ չի լինի, յեթև շինական հեղափոխության յերկրորդ ետապում Հնաջողվի լիովին ավարտել ազրարային հեղափոխությունը և յեթև հեղափոխության յերկրորդ ետապը, թափահարելով գյուղացիության միլիոնավոր մասսաները և նրանց բարձրացնելով Ֆեոդալական Մնացուկների դեմ, այս գործի ավարտումը հանձնի հեղափոխության հաջորդ ետապին — խորհրդային ետապին: Յեզ սա միայն պլյուս կլինի Ձինաստանի ապագա խորհրդային հեղափոխության համար:

Ի՞նչն էր կոմունիստներին խնդիրը Ձինաստանի հեղափոխության յերկրորդ ետապում, յերբ հեղափոխական շարժման կենտրոնը հայանապես փոխադրվեց Կանտոնից Ուխան և յերբ, Ուխանի հեղափոխական կենտրոնի կողքին, հակահեղափոխական կենտրոն ստեղծվեց Նանկինում: Այն էր, վոր ամբողջ թափով ողտադործվի կուսակցության, պրոլետարիատի (արհմիություններ), գյուղացիության (գյուղացիական միություններ), առհասարակ հեղափոխության բացահայտ կողմակերպման հնարավորությունը: Այն էր, վոր Ուխանի գոմիլդանականները զեպի ձախ, ազրարային հեղափոխության կողմը մղվին: Այն էր, վոր Ուխանի Գոմիլդանը դարձվի հակահեղափոխության դեմ պայքարելու կենտրոն և պրոլետարիատի ու գյուղացիության ապագա հեղափոխական-դեմոկրատական դիկտատուրայի կորիզ:

Արդյոք ճիշտ և յեղի և այս քաղաքականությունը: Փաստերը ցույց ավին, վոր այդ միակ ճիշտ քաղաքականությունն և յեղի, վորն ըն-

գումակ և հեղափոխական հետազա զարգացման վոզով դաստիարակելու բանվորներին ու գյուղացիներին լախ մասսաները:

Ուղղիցիան ախ ժամանակ պահանջում էր անհապաղ կազմել բանվորական ու գյուղացիական պատգամավորներին խորհուրդներ: Բայց դա արկածախնդրութիւն էր, արկածախնդրական առաջացակում, վորովհետև անհապաղ խորհուրդներ կազմելն ախ ժամանակ կնշանակեր զարգացման ձախ - զամբնդանական ֆարկ վրայով թոխչք զարմել: Ինչձև Ախ պատճառով, վոր Ուխանի Գոմինդանը, վորը դաշինք էր պահպանում կոմունիստներին հետ, բունվորներին ու գյուղացիներին լախ մասսաներին աչքում տակավին իրեն չէր վարկարեկել և մերկացրել, տակավին իրեն չէր սպառել վորպես բուրժուական-հեղափոխական կազմակերպութիւն: Ախ պատճառով, վոր առաջադրել խորհուրդներին լողունդը և Ուխանի կառավարութիւնն առաջումն լողունդն ախդիտի մոմնատում, յերբ մասսաները սեփական ժողովով տակավին չեն համոզվել աչք կառավարութիւնն անպետք լինելու մեջ, նրան առապակելու անհրաժեշտութիւնն մեջ, — նշանակում և առաջ ցատակել, կարվել մասսաներին, զրկել իրեն մասսաներին աջակցութիւնից և, ախդիտով, առապակել սկսված զործը: Ուղղիցիան կարծում է, վոր յեթև նա հասկացել և Ուխանի Գոմինդանի անվտանգութիւնը, անհաստատուն լինելը, վորբաղբար չափով հեղափոխական լինելը (իսկ ախ բանը հասկանալը զժվար չէ ամեն մի քաղաքականապես վորակալ ախատողի համար), ապա աչք լիովին բավական է, վորպետի ախ ամենը մասսաներն էլ հասկանան, աչք լիովին բավական է Գոմինդանը խորհուրդներով փոխարինելու և իր հետից մասսաները տանելու համար: Բայց սա սողիցիանի սովորական ուլարա-ձախ սխալն է, սողիցիանի, վորն իր սեփական գիտակցութիւնն ու ըմբռնումն ընդունում և բանվորներին ու գյուղացիներին միլիոնավոր մասսաներին գիտակցութիւնն ու ըմբռնման տեղ: Ուղղիցիան իրավացի յե, յերբ ասում է, թև կուսակցութիւնը պետք և առաջ ընթանա: Սա սովորական մարքսիստական մի դրույթ է, վորը չպահպանելու դեպքում չկա և չի կարող լինել իսկական կոմիւնալ: Բայց աչք՝ ճշմարտութիւնն մի մասն և միայն: Ամբողջ ճշմարտութիւնն ախ է, վոր կուսակցութիւնը վոչ միայն առաջ ընթանա, աչք իր հետեից սանից սանի միլիոնավոր մասսաները: Առաջ ընթանալ, իր հետեից չտանելով միլիոնավոր մասսաները՝ դա նշանակում է իրականում հետ մնալ շարժումից, մնալ շարժման պոչում: Առաջ ընթանալ, կարվելով արիերադարդից (վերջապահից), չկարողանալով իր հետեից տանել արիերադարդը՝ աչք նշանակում է կատարել առաջացակում, վորը կարող և վորոչ ժամանակով առապակել մասսաներին առաջխաղացումը: Լենինյան ղեկավարումը, իսկապետ, հենց աչք է, վոր ազանգարը (առաջապահը) կարողանա իր հետից սանել արիերադարդը, վոր ազանգարը

տառջ դեռ՝ չկարվելով մասսաներից: Բայց վորպեսզի ավանդարդը մասսաներից չկտրվի, վորպեսզի ավանդարդն իրոք վոր կարողանա իր հետեից ասանկ միլիոնավոր մասսաները, սրա համար պահանջվում է մի վճռողական պայման, այն է՝ վոր մասսաներն իրենք իրենց սեփական փորձով համոզվեն ավտոգարդի ցուցումների, դիրեկտիվների, լոզունգների նիստ լինելու մեջ: Ոպողիցիայի դժբախտությունը հենց այն է, վոր նա չի ընդունում միլիոնավոր մասսաներին ղեկավարելու և նրանց այս պարզ կանոնը՝ չհասկանալով, վոր մենակ կուսակցությունը, մենակ առաջավոր խումբը, առանց միլիոնավոր մասսաների աջակցության, ի վիճակի չէ հեղափոխություն կատարելու, վոր հեղափոխություն բանումն էն վերջին հաշվով աշխատավորության միլիոնավոր մասսաները:

Ինչու մենք, բոլշևիկներս, 1917 թ. ապրիլին շտառապետներին Ժամանակավոր կառավարությունը տապալելու և խորհրդային իշխանություն հաստատելու գործնական լոզունգը, թեպետ և համոզված էյինք, վոր ամենամտիկ սպապայում մենք կանդամ կլինենք Ժամանակավոր կառավարությունը տապալելու և խորհրդային իշխանություն հաստատելու անհրաժեշտության առջև Այն պատճառով, վոր աշխատավորների լայն մասսաները ինչպես թիկունքում, այնպես էլ ճակատում, վերջապես, խորհուրդներն իրենք, ղեկ պատրաստ չեյին այսպիսի լոզունգ յուրացնելու, ղեկ հավատում էյին Ժամանակավոր կառավարության հեղափոխականությանը: Այն պատճառով, վոր Ժամանակավոր կառավարությունը ղեկ չի խայտառակվել ու չի վորակարհկել իրեն՝ թիկունքում և ճակատում հակահեղափոխությանը ցույց աված աջակցությամբ: Ինչու և նրանք 1917 թ. ապրիլին պարսավեց Բոգդանովի խումբը և նրանց գրառում, — մի խումբ, վոր առաջադրել էր Ժամանակավոր կառավարության անհապաղ տապալման և խորհրդային իշխանության հաստատման լոզունգը: Այն պատճառով, վոր Բոգդանովի փորձը բոլշևիկյան կուսակցությունը բանվորների ու դաշաղացիների միլիոնավոր մասսաներից կտրելու սպառնալիք ստեղծող մի վտանգավոր առաջնատիկում կլիներ:

Արկածախնդրություն՝ քաղաքականության մեջ, բոգդանովականություն՝ չինական հեղափոխության հարցերի վերաբերմամբ, — ահա թե այժմ ինչն է սպանում մեր արոցիխտական ոպողիցիային:

Ընկ. Զինովյեվը ասում է, թե, խոսելով բոգդանովականության մասին, այժմյան չինական հեղափոխությունը յես նույնացնում եմ Հոկտեմբերյան հեղափոխության հետ: Այդ, իհարկե, զատարկ բան է: Առաջին, շիտոպություններ Ժամանակակից թեմաների առթիվ՝ իմ հոդվածում յես վերապահում եմ արել, վոր բանալովիսն այստեղ պայմանական է, վոր էյս անալոգիան թույլ եմ տալիս բոլոր այն վերապահումներով, վորոնք անհրաժեշտ են, ՚յեթե նկատի ունենանք մե

որերի Ձինաստանի և 1917 թ. Ռուսաստանի սխուռացիայի տարբերությունը: Յերկրորդ, հիմարություն կլինեի պնդել, թե սովյալ յերկրի հեղափոխության մեջ յեղած այս կամ այն հոսանքը, այս կամ այն սխալը բնորոշելիս առհասարակ չի կարելի անալոգիաներ վերցնել ուրիշ յերկիրներին հեղափոխություններին: Մի՞թե մի յերկրի հեղափոխությունը չի սովորում մյուս յերկիրներին հեղափոխություններից, յի՞թե անգամ այդ հեղափոխությունները միասիւղ չեն: Ապա այն ժամանակ ինչի՞ յե հանդուս հեղափոխության վերաբերյալ գիտությունը: Ձինովյեվը, ըստ բանի ելության, ժխտում և հեղափոխության վերաբերյալ գիտության հնարավորությունը: Մի՞թե սա փաստ չե, Վոր Լենինը Հոկտեմբերյան հեղափոխությանը նախորդող շրջանում Ձխեիձեյին, Մերեթեկին, Ստեկլովին և ուրիշներին մեղադրում եր 1848 թվականի Փրանսական հեղափոխության «լուսիրլանականության» մեջ, Տեսեք Լենինի՝ «Լուսիրլանականություն» հոդվածը և կհասկանաք, Վոր Լենինը, Հոկտեմբերից առաջ այս կամ այն դործչի սխալները բնորոշելիս, լայնորեն ոգավում եր 1848 թ. Փրանսական հեղափոխությունից վերցրած անալոգիայից, թեև Լենինը լավ գիտեր, Վոր 1848 թ. Փրանսական հեղափոխությունը և մեր Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը միասիւղ հեղափոխություններ չեն: Յեվ յի՞թե կարելի յե խոսել Ձխեիձեյի ու Մերեթեկիի «լուսիրլանականության» մասին Հոկտեմբերյան հեղափոխությանը նախորդող շրջանում, ապա ինչ՞ե չի կարելի խոսել Ձինովյեվի և Տրոցկու «բողոքայնականության» մասին՝ Ձինաստանի ազրարային հեղափոխության շրջանում:

Ոպոզիցիան հավատացնում ե, թե Ուխանը հեղափոխական շարժման կենտրոն չի յեղել: Բայց այն ժամանակ ընկ. Ձինովյեվը ել ինչ՞ե յեր պնդում, թե «անհրաժեշտ ե ամեն կերպ ոգնել» Ուխանի Գոմինդանին նրա համար, Վորպեսզի այն դարձնենք չինական Կոմինյակների գեմ պայքարելու կենտրոն: Ինչ՞ե Ուխանի տերիտորիան և Վոչ թե մի այլ տերիտորիա յե ազրարային շարժման առավելագույն զարգացման կենտրոն դարձել: Մի՞թե սա փաստ չե, Վոր այս տարվա սկզբներին հենց Ուխանի տերիտորիան (Յուճան, Յուբեյ) և յեղել ազրարային շարժման առավելագույն զարգացման կենտրոնը: Ինչ՞ե Կանտոնը, Վոր տեղ չի յեղել մասսայական ազրարային շարժում, կարելի յե անվանել «հեղափոխության պլացդարմ» (Տրոցկի), իսկ Ուխանը, Վորի տերիտորիայում սկսվել և զարգացել ե ազրարային հեղափոխություն, չի կարելի համարել հեղափոխական շարժման կենտրոն, «պլացդարմ»: Այս գեպում՝ ինչ՞եվ բացատրել այն, Վոր ոպոզիցիան պահանջում եր կոմկուսը քոզնել Ուխանի Գոմինդանի և Ուխանի կառավարության կազմի մեջ: Մի՞թե ոպոզիցիան 1927 թ. ապրիլին Ուխանի «հակահեղափոխա-

կան» Գոմինգանի հետ բլոկի մեջ լինելու կողմն եր: Վճարեղից և ուղղիցիայի այս տեսակ «մոտացկոտությունն» ու շփոթվածությունը:

Ուղղիցիան չարախնդու է, զոր բլոկն Ուխանի Գոմինգանի հետ անհարատե դուրս չեկա՞վ ընդամենն պնդելով, թե Կոմինսերնը չլինական կոմունիստներին չի նախազուշացրել Ուխանի Գոմինգանի հնարավոր տապալման մասին: Հաղթի թե հարկ կա ապացուցելու, զոր ուղղիցիայի չարախնդությունը վկայում է միայն նրա քաղաքական անանկության մասին: Ուղղիցիան չերեխի կարծում է, թե զազութային յերկիրների ազգային բուրժուազիայի հետ կնքված բրկները պետք է հարատե լինեն: Բայց այսպես կարող են մասնել միայն անպիտի մարդիկ, զորանք կորցրել են լինինիզի վերջին մնացորդները: Յեթե ավյալ ստադիայում ֆեոդալներն ու իմպերիալիզմը Ձինաստանում ավելի ուժեղ դուրս չեկան, քան հեղափոխությունը, չեթե այդ թշնամական ուժերի ճնշումը հանդեցրեց Ուխանի Գոմինգանի դեպի աջ գառնալուծն և չլնական հեղափոխության ժամանակավոր պարտությանը, ապա այս առթիվ կարող են չարախնդալ պարտողականությամբ վարակված մարդիկ միայն: Ինչ վերաբերում է ուղղիցիայի այն պնդմանը թե Կոմինսերնը Ձինաստանի կոմիսարին չի նախազուշացրել Ուխանի Գոմինգանի հնարավոր տապալման մասին, ապա սա սովորական այն բամբասանքներից է, զորով այժմ հարուստ և ուղղիցիայի դիմանացը:

Թույլ ավելք բերել միջանի փաստաթուղթ՝ ուղղիցիոն բամբասանքները հերքելու համար:

Առաջին փաստաթուղթ, 1927 թ. մայիսից.

«Այժմ Գոմինգանի ներքին քաղաքականության մեջ ամենազիտավոր արարային հեղափոխությունը բոլոր նահանգներում, այս թվում նաև ասանձապետ Գուանդունում, սիստեմատիկորեն ծավալին է՝ «Ամբողջ իշխանությունը գյուղացիական միություններին ու կոմսոկներին գյուղում՝ լողունգով: Սա յե հեղափոխությանն ու Գոմինգանի հաղթությունների հիմքը, Սա յե Ձինաստանում ինքնբնայիզմի և նրա զործակալների դեմ լայն ու կոր քաղաքական և սոցիական բանակ ստեղծելու հիմքը: Հաղթի բանազրաման լողունգը զործակալներին միանգամայն ժամանակին է, այն նահանգների համար, զորոնք Խուսանի, Գուանդունի և այլնի նման՝ բանգված են ուժեղ արարարային շարժումով: Առանց այս բանի անհնարին է արտառային արժանալ ծավալումը»...

Հենց այժմ պետք է սկսել հեղափոխական գյուղացիներից ու բանվորների ուժը կամ ստաջ զիվիզիտ կազմակերպել՝ քայքայական գառանելի կրամկազմով: Սա կլինի Ուխանի զվարդիան ինչպես նախատեսում, այնպես նլ թիկունքում՝ անվտանգի զորամասերը զինաթափանելու համար: Այս բանը չի կարելի զանդազեցնել:

Պետք է ուժեղացնել աշխատանքը թիկունքում և Ձան Կայլի զորամասերում քայքայման համար պնդություն ցույց տալ գյուղացիական ազատամբն-

* Հնգգծումը թեև ե—Ի. Աս:

ըին Գուանզուեում, Վորսեզ կալվածատերերի իշխանությունն առանձնապես
անտանելի չեն:

Յերկրորդ փաստաթուղթը, 1927 թ. մայիսից.

Հարարբյուճն անճնարին և առանց ազտությանն հեղափոխության, Առանց
քանձ Գովինգանի հենկուր ամվասանիի զինեռայինի վարտուլի խաղալի կկատ-
նու. Երացեաների զեմ պեաք և կովել, բայց Վոշ թե գործերի, այլ գյուղտու-
թյանների միջոցով Մեքզ վճուպես այն բանի կովնն ենք, Վոր հողք փաստարեն
զբավեն վարից, Տան Գին-սյանի գնալու վերաբերյալ չերկայազը Վորոշ հիմք
ունի՞, Վոշ թե պեաք և կարգել բանգյուղաբնութից, այլ ամեն կերպ հարկավոր և
Նքան աշակցելը Այլապես կկործանեն վարձը:

Գովինգանի կել-ի հին լիզեմերից վճուճն ամցեմից վախճում, սասանվում,
համամայնագրականբյուճն են անում: Գովինգանի Կել-ի մեջ վարից պեաք և Ներ-
գրավել վորքան կարելի չե շատ գյուղացիական ու բանվորական լիզեմերի
Նուանց խիլալսի ասպը ժնւրդին վնասկան կկատուի կամ նրանց սիրտ դուրս կբերի:
Գովինգանի Ներկա կառուցվածքը պեաք և փոխել: Գովինգանի վերնախաճ
անպատանա պեաք և Թարմացնել և լրացնել Նոր այնպիսի լիզեմերով, վորանք
այլ չեն ընկել ազգաբային հեղափոխության մեջ, իսկ պերիֆերիան պեաք և
ընդլայնել բանգյուղամիությանների միլիոնավոր անգամներ լաշիկն: Առանց
այս բանի Գովինգանը կյամից կտրվելու չիվ ամեն մի հեղինակություն կտրցնելու
սխալ և անում:

Պեմ և վերացնել ամվասանիի զինեռայինից կախում ուճննալը: Մորիլիզա-
ցիայի չենթադիցեք մի քան հազար կոմունիստ, աճիւլացեք մի հիսուն
հազար հեղափոխական բանվոր ու գյուղացի Հունանից ու Թուրքից, կող-
մեցեք միջանի Նոր կուզալու, պատգարծեցեք զզրոցի կուրսանտներին հրամ-
կազմի համար և կազմակերպեցի, բունի ու չե, մեր վաստակի բանալը: Առանց
սրան չկա յնրաժիսի տալալու մներից: Մա զժվարին գործ և, բայց ուրիշ ճանապարհ-
ներ չկան: Գազմակերպեցեք հեղափոխական ապամական արիւճումու տեւանալը
Վոշ-կոմունիստ գովինգանականների գլխավորությամբ: Պատմեցի այն սպաներին,
վորոնք կսպ են պանպանում: Չան Կայ-եթի հեմ կամ գրեմվորներին յարում են ժողովը-
դի դեմ, բամվորների ու գլուղացիների դեմ: Չի կարելի գրազվել միայն համոզե-
լով: Ժամանակն և գործել սկսելու Միկաներին պեմ և պատմել: Մեր գովինգանա-
կանները շտգորեն դառնալ հեղափոխական յակորթիներ, նրանք կորած են քե ժողովրդի
չիվ քե հեղափոխության համար*:

Գուռք տեսնում ենք, վոր Գովինտերնը նախատեսել և անցքերը, նա
ժամանակին աղանջել և վտանդների մասին և չինական կոմունիստներին
նախազգուշացրել և Ուխանի Գովինգանի կործանման մասին, չեթե
գովինգանականները չկարողանան դառնալ հեղափոխական յակորթիներ:

Հնկ. Կանենեֆու ասում եր, թե չինական հեղափոխության պար-
տության մեջ մեղավորը Գովինտերնի քաղաքականությունն և, թե
մենք պիտի յակնելը անցրինք: Չինաստանում, Հնկերներ, մեր կուսակ-
ցության մասին աշպես կարող և խոսել միայն այն մարդը, ով պատ-
րաստ և հանցազորություն անելու մեր կուսակցության դեմ: Բուլշիկ-

* Հնդգծումը իմ ե—Ի. Սա

Ներքի մասին այսպես խոսում էլին մենչեիկները 1917 թ. հուլիսի պարտությունից շրջանում, յերբ ասպարեզ յիւան ուսասկան հազիւնյակները: Լենինը «Լոգուանդների շուրջը» վերնագրով իր հոդվածում գրել է, զոր հուլիսյան պարտությունը «հազիւնյակների հաղթությունն» է: Մենչեիկները այն ժամանակ շարախնդում էլին՝ պնդելով, թե ուսասկան հազիւնյակների յերևան գալու մեջ մեղավորը Լենինի քաղաքականությունն է: Ընդ. համենեպիս արդյ՛ք կարծում է, թե 1917 թ. հուլիսյան պարտության շրջանում ուսասկան հազիւնյակների յերևան գալու մեջ մեղավորը Լենինի քաղաքականությունն է, մեր կուսակցության քաղաքականությունը և զոչ թե զորևե այլ բան: Մի՞թե վայել է ընդ. համենեպիս որինակ վերցնել ավայլ դեպքում պարոնայք մենչեիկներից: (Միծաղ): Յես չեյի կարծում, թե ուղղիցիային պատկանող ընկերներն այս աստիճանի անկման կհամենն . . . Հայանի յե, զոր 1905 թ. հեղափոխությունը պարտություն կրեց, ըստ վորում այդ պարտությունն ավելի խորն եր, քան շինական հեղափոխության ներկա պարտությունը: Այն ժամանակ մենչեիկներն ասում էլին, թե 1905 թ. հեղափոխության պարտության մեջ մեղավոր է բոլշեիկներին ժայրանեզ հեղափոխական տակախկան: Ընդ. համենեպիս արդյ՛ք չի ուզում այստեղ ել իբրև որինակ վերցնել մեր հեղափոխության պատմության մենչեիկյան մեկնարանությունը և քար նետել բոլշեիկների վրա: Իսկ ինչ՞ով բացատրել Բախրական խորհրդային հանրապետության պարտությունը: Գուցե, Լենինի քաղաքականությամբ, և զոչ թե դասակարգային ուժերի հարաբերակցությամբ: Ինչ՞ով բացատրել Հունգարական խորհրդային հանրապետության պարտությունը: Գուցե, կամինտերնի քաղաքականությամբ, և զոչ թե դասակարգային ուժերի հարաբերակցությամբ: Ի՞նչպես կարելի յե պնդել, թե այս կամ այն կուսակցության տակախկան կարող է վերացնել կամ շուտ տալ դասակարգային ուժերի հարաբերակցությունը: Մեր քաղաքականությունը 1905 թ. արդյ՛ք ճիշտ եր. թե զոչ: Ինչ՞ու մենք այն ժամանակ պարտություն կրեցինք: Մի՞թե փաստերը չեն ասում, զոր ուղղիցիայի քաղաքականությունը վարելու դեպքում հեղափոխությունը Ձիւսաստանում ավելի արագ տեմպով պարտության կհամենր, քան այդ տեղի ունեցավ իրականում: Ի՞նչ անուան տալ այն մարդկանց, զորնք մոռանում են դասակարգային ուժերի հարաբերակցությունը հեղափոխության ժամանակ և փորձում են բացատրել ամեն բան ու ամենայն ինչ միմիայն այս կամ այն կուսակցության տակախկայով: Այս մարդկանց մասին միայն մի բան կարելի յե ասել—զոր նրանք իրենց կապերը կտրել են մարքսիզմից: Յեզրակացուլու՛ճՅԵՐ: Ուղղիցիայի ամենազլխաղոր սխալներն են.

1) Ոսկոզիցիան չի հասկանում չինական հեղափոխութեան բնույթն ու հեռանկարները:

2) Ոսկոզիցիան չի տեսնում Չինաստանի հեղափոխութեան ու Ռուսաստանի հեղափոխութեան, զազութային յերկիրների հեղափոխութեան ու իմպերիալիստական յերկիրների հեղափոխութեան միջև յեղած տարբերութեանը:

3) Ոսկոզիցիան կտրում է իր կապերը լենինյան տակտիկայից՝ հեղափոխութեան առաջին ետապում զեպի գազութային յերկիրների ազգային բուրժուազիան ունենալիք վերաբերմունքի հարցում:

4) Ոսկոզիցիան չի հասկանում Գոմինզանին կոմունիստների մասնակցութեան հարցը:

5) Ոսկոզիցիան ավանզարդի (կուսակցութեան) և արիերզարդի (աշխատավորութեան միլիոնավոր մասսաների) միջև յեղած հարաբերակցութեան հարցում խախտում է լենինյան տակտիկայի հիմունքները:

6) Ոսկոզիցիան կտրում է իր կապերը կոմունիստական Ինտերնացիոնալի VI և VII պլենումների բանաձևերից:

Ոսկոզիցիան ազմկալի գովաբանում է իր քաղաքականութունը չինական հարցում՝ պնդելով, Վոր այդ քաղաքականութունը վարելու զեպքում դրութունը Չինաստանում այժմ ավելի լավ կլինի: Հագիվ թե հարկ կա ապացուցելու, Վոր ոսկոզիցիայի թույլ տված ամենակոպիտ սխալների պարազայում՝ չինական կոմկուսը իրեն վերջնականապես փակուղու մեջ դցած կլինի, յիթե յուրացներ ոսկոզիցիայի հակալենինյան արկածախնդրական քաղաքականութունը: Յնթի կոմունիստական կուսակցութունը Չինաստանում կարճ ժամանակամիջոցում յերկու հազար հոգուց բաղկացած մի փոքրիկ խմբից անց-դարձավ 60 հազար անդամ ունեցող մասսայական կուսակցութուն: յիթե չինական կոմկուսին հաջողվել է այս ժամանակվա ընթացքում արհմիութունների մեջ կազմակերպել մոտ 3 միլիոն պրոլետարներ: յիթե չինական կոմկուսին հաջողվել է քնից արթնացնել բազմամիլիոն գյուղացիութունը և տասնյակ միլիոններով գյուղացիներ ներգրավել հեղափոխական գյուղացիական միութիւնների մեջ: յիթե չինական կոմկուսին հաջողվել է այս ժամանակվա ընթացքում ազգային շորքերի կողմից իր կողմը գրավել ամբողջ զնգեր ու ղեմիգիտներ: յիթե չինական կոմկուսին այս ժամանակվա ընթացքում հաջողվել է պրոլետարիատի հեզեմոնիայի գաղափարը ցանկութունից վերածել փաստի,— յիթե չինական կոմկուսին հաջողվել է կարճ ժամանակամիջոցում ձեռք բերել այս նվաճումները, ապա այս բացատրվում է, ի միջի այլոց, նրանով, Վոր նա զնացնել է լենինի գծած ուղիով, կոմինտերնի մասնանշած ուղիով:

Ինչ ասել կուզի, Վոր ոսկոզիցիայի քաղաքականութունը վարելու, նրա սխալները թույլ տալու, զազութային հեղափոխութեան հարցերում

Նրա հակալեհիստորիան կուրսը ընդունելու դեպքում՝ չի՞նական հեղափոխու-
թյան այս նվաճումները կամ բնավ չեյին լինի, կամ նրանք մինիմա-
մի կհանդեպին:

Սրա մասին կարող են հասկանել թերևս միայն ուլտրա-ձախ սե-
նեղասներն ու ավանալուրիստները:

„Յուզյոյիայի Մասի՛՛“ համալ.

Յուզյոյիայի, Կ. 1928

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ ԼՈՒԾԵԼՈՒ ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ՄԵՔՈՒԴԻ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ

«Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան միջազգային բնույթը» հոդվածից
(1927 թ.)

Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը սասանեցրեց իմպերիալիզմը վոչ միայն նրա տիրապետութեան կենտրոններում, վոչ միայն բնակավայրերում, այլ նաև հարվածեց իմպերիալիզմի թիկունքներին եւ, նրա պերիֆերիային եւ, խարխուլով իմպերիալիզմի տիրապետութեանը դադարեցնելու ու կախալ յնկիւրներում:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը, տապալելով կալվածատերերին ու կապիտալիստներին, փշրեց ազգային-զազութային ճնշման շղթաները և այդ ճնշումից ազատագրեց լայնատարած պետութեան առանց թացառութեան բոլոր ճնշված ժողովուրդներին: Պրոլետարիատը չի կարող ազատագրել իրեն՝ չազատագրելով ճնշված ժողովուրդներին: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան բնորոշ գիծն այն փաստն է, զոր նա իՍՂՄ-ի մեջ ազգային-զազութային այդ հեղափոխութեանները կիրառեց վնչ թե ազգային թշնամանքի ու ազգամիջյան ընդհարումները դրոշմներքո, այլ իՍՂՄ-ի ազգութեանները բանվորների ու գյուղացիների հոխաղարձ վստահութեան ու յեղբայրական մերձեցման գրոշի ներքո, վնչ թե հանուն նացիոնալիզմի, այլ հանուն ինտերնացիոնալիզմի:

Հենց այն պատճառով, վոր ազգային-զազութային հեղափոխութեանները մեղանում տեղի ունեցան պրոլետարիատի դեկադարութեամբ ու ինտերնացիոնալիզմի գրոշի ներքո, հենց այդ պատճառով էլ ժողովուրդ-պարիստները, ժողովուրդ-ստրուկները մարզկուլթյան պատմութեան մեջ առաջին անգամ բարձրացան իրեք վոր ազատ և իրեք վոր հազար սար ժողովուրդների գրութեան՝ վարակելով իրենց որինակով համայն աշխարհի ճնշված ժողովուրդներին:

Այս նշանակում է, զոր Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը նոր դարաշրջան է բաց արել, գաղութային հեղափոխութեանները դարաշրջան, վորոնք աշխարհի նմեված յնկիւրներում կիրառվում են պրոլետարիատի հետ դաժնակեցած, պրոլետարիատի դեկադարութեամբ:

Առաջներում ճնշվածները կարծել, թե աշխարհն սկզբից է վեր
Ի. Սոլիմ—17

բաժանված և յեղել ստորին ու վերին սասաների, սևերի ու սպիտակների, վորոնցից առաջիններն անընդունակ են քաղաքակրթության և գաղափարաբան են շահագործման առարկա լինելու, իսկ յերկրորդները հանդիսանում են քաղաքակրթության միակ կրողները, վորոնք կոչված են առաջինների շահագործելու: Այժմ այդ լեզուները պետք և համարել ջախջախված ու գեն շարժված: Հոկտեմբերյան հեղափոխության կարևորագույն հետևանքներից մեկն այն փաստն է, զոր նա այդ լեզուներին մահացու հարված հասցրեց՝ գործով ցույց տալով, զոր խորհրդային դարաշրջանն հունի մեջ ներքաշված ազատագրված վոլ-յեվրոպական ժողովուրդներն ամենին ևլ պակաս ընդունակ չեն առաջ շարժելու իրո՛ւ առաջավոր կուլուրան և ի՛ւմ առաջավոր քաղաքակրթությունը. քան յեվրոպական ժողովուրդները:

Առաջինբուժ Քընդունված եր» կարծել, թե ճշված ժողովուրդների ազատագրման միակ մեթոդը բուրժուական սոցիալիզմի մեթոդն է, աշգրիթ՝ միայնացի անջատվելու մեթոդը, նրանց ապամիավորվելու մեթոդը, տարբեր ազգերի աշխատավոր մասսաների ժխե ազգային թշնամանքն ուժեղացնելու մեթոդը: Այժմ այդ լեզուները պետք և համարել ներքված: Հոկտեմբերյան հեղափոխության կարևորագույն հետևանքներից մեկն այն փաստն է, զոր նա այդ լեզուներին մահացու հարված հասցրեց՝ գործով ցույց տալով ճշված ազգերի ազատագրման պրոլետարական, ինտերնացիոնալ մեթոդի, վորպես միակ ճիշտ մեթոդի, հնարավորութունն ու նպատակահարմարությունը, գործով ցույց տալով ամենատարբեր ժողովուրդների բանվորների ու գյուղացիների յեղբայրակ սն դաժիմի հնարավորութունն ու նպատակահարմարությունը՝ կամավորության ու ինտերնացիոնալիզմի հիմունքներով: Այս բանի ուղղակի ապացույց չի կարող չժառայել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության գոյությունը, Միություն, զորը նախատիպարն և բոլոր յերկիրների աշխատավորների ապագա միավորման միասնական համաշխարհային անտեսության մեջ:

Ինչ ասել կուզի, զոր Հոկտեմբերյան հեղափոխության այս և սըրանց նման արդյունքները չեին կարող և չեն ևլ կարող մնալ առանց լուրջ ազդեցություն ունենալու զազութային ու կախյալ յերկիրների հեղափոխական շարժման վրա: Այս մասին անկասկածելիորեն խուճում են այնպիսի փաստեր, ինչպիսին են՝ ճշված ժողովուրդների հեղափոխական շարժման աճումը Չինաստանում, Ինդոնեզիայում, Հնդկաստանում և այլն և այս յերկիրների ժողովուրդների կողմից դեպի ԽՍՀՄ տասնածան համակրանքի աճումը:

Գազութների ու կախյալ յերկիրների անխուժ շահագործման ու ճնշման դարաշրջանն անցավ:

Հասնլ և գաղութները ու կախյալ յերկիրներէ աշատաղբական հե-
զագախութեանները գարազուխը, այդ յերկիրներէ պրոլետարիատի գար-
թներէ գարազուխը, հեզագախութեան մեջ այդ պրոլետարիատի ունե-
նալիք հեզեմսեխի գարազուխը:

«Պատգամ» № 955,
5-7 հայտերէք 1927 թ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՅԵՂԱԾ ԹԵՔՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Համ Կ(բ)Կ XVI համագումարում 1930 թ. հունիսի 27-ին արված
զեկուցումից

Կուսակցութան մեջ յեղած թեքումների դեմ մղվող պայքարի պատկերը լրիվ չի լինի, յեթե մենք չշուտփենք կուսակցութան մեջ ազգային⁶ նարցի բնագավառում յեղող թեքումները: Յես նկատի ունեմ, նախ, թեքումը զեպի վելիկոուսական շովինիզմը և, յերկրորդ, թեքումը զեպի տեղական նացիոնալիզմը: Այս թեքումները ախճան նկատելի և համառ չեն, վորքան «ձախ» կամ աջ թեքումները: Նրանց կարելի չեք անվանել սոցացող թեքումներ: Բայց դա դեռ չի նշանակում, թե նրանք գոյություն չունեն: Վճշ, նրանք գոյություն ունեն և, վոր զլխավորն է, ամուս ևն: Այս մասին վոչ մի կասկած չի կարող լինել: Կասկած չի կարող լինել, քանի վոր դասակարգային պայքարի սրման ընդհանուր միտությունը չի կարող չաանել զեպի ազգային բաղիումների վորոշ սըրուս, բաղիումներ, վորոնք իրենց արտացոլումն ունեն կուսակցութան մեջ: Ուստի և, հարկ եր բաց անել և լույս աշխարհ հանել այդ թեքումների կերպարանքը:

Վճրն և զեպի վելիկոուսական շովինիզմը յեղած թեքման եյությունը մեր արդիական պայմաններում:

Դեպի վելիկոուսական շովինիզմը յեղած թեքման եյությունը՝ լեզվի, կուլտուրայի, կենցաղի ազգային տարբերությունները զանց աննլու ձգտումն և, ազգային հանրապետությունների ու մարզերի վերացումը նախապատրաստելու ձգտումն և, ազգային իրավահավասարության սկզբունքը խախտելու և ապարտան ազգախնայելու, մամուլը, դպրոցը և պետական ու հասարակական այլ կազմակերպություններն ազգախնայելու վերաբերմամբ կուսակցութան վարած քաղաքականությունը պատկասերծ անելու ձգտումն և:

Այս տիպի ուղիւնխաններն ընդամին յեխում ևն նրանից, թե, վորովհետև սոցիալիզմի հաղթությամբ ազգերը պետք և ի մի ձուլվեն, իսկ նրանց ազգային լեզուները պետք և վերածվեն միամանական մի ընդհանուր լեզվի, ապա հասել և ժամանակը, վորպեսզի վերացնենք ազգային տարբերությունները և հրաժարվենք առաջներում ընչված ժողո-

Վուրդները ազգային կուլտուրայի զարգացմանն աջակցելու քաղաքակա-
նությունից Ընդամին նրանք վկայակոչում են Լենինին՝ սխալ կերպով
մեջբերում անելով նրանից, իսկ յերբեմն էլ ուղղակի խեղաթյուրելով ու
զրպարտելով Լենինին Լենինն ասել է, Վոր սոցիալիզմի մեջ ազգա-
թյունների շահերը կմիաձուլվեն իրրե մի ամբողջություն, արդյոք սրա-
նից չի՞ հ' տեսում, թե ժամանակ է վերջ տալու ազգային հանրապետու-
թյուններին ու մարզերին ի շահ... Խնտերնացիոնալիզմի Լենինը 1913
թվականին բուհականներին հետ բանավիճելիս ասել է, Վոր ազգային
կուլտուրայի լիզուսդը բուրժուական լիզուսդ է, — արդյոք սրանից չի՞
հետևում, թե ժամանակ է վերջ տալու ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների ազգա-
յին կուլտուրային ի շահ... Խնտերնացիոնալիզմի Լենինն ասել է, Վոր
ազգային ճնշումը և ազգային միջնադարերը սոցիալիզմի որով Վոչըն-
չանում են, — արդյոք սրանից չի՞ հետևում, թե ժամանակ է վերջ տա-
լու ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների ազգային առանձնահատկությունները հաշ-
վի առնելու քաղաքականությանը և անցնելու ասիիլացիայի քաղա-
քականությանը ի շահ... Խնտերնացիոնալիզմի Սեղ այն և այն:

Կասկած չի կարող լինել, Վոր ազգային հարցում յեղած այս թե-
քումը, Վորն, ընդամին, ջողարկվում է Խնտերնացիոնալիզմի դիմակով
ու Լենինի անուամով, վելիկոռուսական նացիոնալիզմի ամենաներքին և այս
պատճառով էլ ամենավտանգավոր տեսակն է:

Նախ, Լենինը յերբեք չի ասել, թե ազգային տարբերություն-
ները պետք է անհետանան, իսկ ազգային լեզուները պետք է միա-
ձուլվեն Վորպես մի ընդհանուր լեզու մեկ պետության սահմաններում՝
միջև և սոցիալիզմի հողրալքյուսը համաօխադհային մասեաբով: Լենինը,
ընդհակառակը, ասել է ուղղակի հակադիր մի բան, այն է՝ «ազգային
ու պետական քարհուրքյումները ժողովուրդների ու յերկիրների միջև...
Մնալու յին դեռ շատ ու շատ յերկար ժամանակ՝ անգամ պրոլետարիատի
զիկտատուրան համաօխադհային մասշտաբով իրականացնելուց նես» *
(հ. XXV, էջ 229): Ի՞նչպես կարելի յե վկայակոչել Լենինին՝ մուտ-
նալով նրա այս հիմնական ցուցումի մասին:

Ելմարիտ է, նախկին մարքսիստներից մեկը, իսկ ներկայումս ու-
նեղատ ու ռեֆորմիստ պ. Կաուցկին պնդում է ուղղակի հակադիրն այն
բանի, ինչ Լենինն է մեզ ուսուցանում: Նա, հակառակ Լենինի, պնդում
է, թե պրոլետարական հեղափոխության հաղթությունն ավարտ-հուն-
զարկան միավորյալ պետության մեջ անցյալ դարի կեսերին կհանգե-
ցնեք գերմանական մի ընդհեմուր լեզվի գոյացմանը և չեխերի գերմա-
նացմանը, Վորովհետև՝ «հաշկանդումից ազատագրված դոխանական-
թյան ուժը միմիայն, արդի կուլտուրայի ուժը միմիայն, կուլտուրայի,

* Ընդգծում իմ ես.—Ս. Ա.

վորը բերում էլին իրենց հետ գերմանացիները, առանց վորեն բռնի գերմանացման, գերմանացիներ կդարձնե՞ր հետամտոց չիսա- կեց մամբ բաւժուաւեւի՞ն, գլուղացիներն ու պրոլետարներին, վորոնց վոյնի չե՞ր կարողանում թալ նրանց վախ ազգութիւնը» (տես՝ «Հեղա- փոխութեանը և հակահեղափոխութեանը» գրքի գերմաներեն հրատա- րակութեան առաջաբանը)։ Հասկանալի չէ, վոր այսպիսի «հոնցեպցիոն» միանգամայն ներդաշնակվում և կառուցու սոցիալ-շովինիզմի հետ։ Կառուցու հենց այս հայացքների դեմ եմ յետ պայքարել 1925 թ. իս յելույթում Արեւելքի Ժողովուրդների Համալսարանում։ Բայց միջին մեզ- մարքսիստներին համար, վոր կամենում ենք մինչև վերջը ինտերնա- ցիոնալիստներ մնալ, վորեն դրական նշանակութեան կարող և ունենալ չափը կորցրած գերմանական սոցիալ-շովինիստի հակամարքսիստական այս շարակրատութեանը։ Ո՞վ և իրավացին, — Կառուցիկն, թե Լենինը։ Յեթե Կառուցիկն և իրավացին, այն ժամանակ ինչո՞վ բացատրել այն փաստը, Վոր համեմատաբար այսպիսի հետամտոց ազգութեանները, ինչպիսիք են բելոռուսները և ուկրաինացիները, վորոնք վեիկոուու- ներին ավելի յեն մոտիկ, քան չեխերը գերմանացիներին, ԽՍՀՄ-ում պրոլետարական հեղափոխութեանը հաղթելու հետևանքով վնչ թե ու- սացան, այլ, ընդհակառակը, վերածնվեցին ու զարգացան իրեն ինքնու- բուն ազգեր։ Ինչո՞վ բացատրել, վոր այսպիսի ազգեր, ինչպիսիք են թուրքմենները, կիւրդիները, ուզբեկները, տաշկիները (չխոսելով ար- գեն վրացիների, հայերի, ադրբեջանցիների և այլոց մասին), չնայած իրենց հետամտացութեանը, ԽՍՀՄ-ում սոցիալիզմի հաղթութեան կա- տակցութեամբ վնչ միայն չուսացան, այլ, ընդհակառակը, վերածնվե- ցին ու զարգացան վորպես ինքնուբուն ազգեր։ Արդո՞ք պարզ չէ, վոր մեր հարգելի ուկրոնիստները, ցուցական ինտերնացիոնալիզմի հետևից ընկնելով, կառուցիկական սոցիալ-շովինիզմի անակերն են ընկել։ Արդո՞ք պարզ չէ, վոր, մաքսուելով մեկ պետութեան սահմաններում, ԽՍՀՄ-ի սահմաններում մեկ ընդհանուր լիզու լինելու համար, ըստ բանի ետ- քեան նրանք ձգտում են վերականգնելու առաջներում տիրապետած լիզմի, այն և՛ վեիկոուուսեկամ լիզմի առեմբուրյունները։ Ել այստեղ ձեռ- և ինտերնացիոնալիզմը։

Յերկոտդ, Լենինը յերբեք չի ասել, թե ազգային ճնշման վոչնչա- ցումը և ազգութեանների շահերի միանուումը, վորպես մի ամբողջու- քեան, հավասարազոր և՛ ազգային տարբերութեանների վոչնչացման։ Մենք վոչնչացրինք ազգային ճնշումը, մենք վոչնչացրինք ազգային արտոնութեանները և ազգային իրավահավասարութեան հաստատե- ցինք։ Մենք վոչնչացրինք, բայի հին իմաստով վերցրած, պետական սահմանները, սահմանաբաժան սյուները և մաքսային արգելքները։ ԽՍՀՄ-ի ազգութեանների միջև Մենք հաստատեցինք ԽՍՀՄ-ի ժողո-

վարդաների անտեսական և ցարգարական շահերի միասնությանը: Բայց արդյո՞ք սա նշանակում է, թե մենք գրանով խակ վոճնչացրինք ազգային տարրերությունները, — ազգային լեզուները, կուլտուրան, կենցաղը և այլն: Պարզ է, զոր չի նշանակում: Բայց յեթև ազգային տարրերությունները, — լեզուն, կուլտուրան, կենցաղը և այլն, — մուռ է կն, արդյո՞ք պարզ չէ, զոր ազգային հանրապետություններն ու մարզերը վոճնչացնելու պահանջը տվյալ պատմական ժամանակաշրջանում մի սեակցիոն պահանջ է, զորը պրոլետարիատի դիկտատուրայի շահերի դեմ է ուղղված: Արդյո՞ք հասկանձու էն մեր ուկլոնիստները, զոր այժմ վոճնչացնել ազգային հանրապետություններն ու մարզերը՝ դա նշանակում է ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների միլիոնավոր մասաներին զրկել մայրենի լեզվով կրթություն ստանալու հնարավորությունից, նրանց զրկել՝ մայրենի լեզվով դպրոց, դատարան, ազմինիստրացիա, հասարակական և այլ կազմակերպություններ ու հիմնարկներ ունենալու հնարավորությունից, նրանց զրկել սոցիալիստական շինարարությանը հաղորդակից լինելու հնարավորությունից: Արդյո՞ք պարզ չէ, զոր ցուցական խտերնացիոնալիզմի հետևից ընկնելով՝ մեր ուկլոնիստներն ընկել են վելիկոուսական սեակցիոն շոգլինիստների ճանկերը և մոռացել, ըրտրովին մոռացել են պրոլետարիատի դիկտատուրայի ժամանակաշրջանի կուլտուրական հեղափոխության լուզուսի մասին, զորը միևնույն ուժն ունի ԽՍՀՄ-ի բոլոր ժողովուրդների համար՝ թե՛ վելիկոուսների և թե՛ վոչ-վելիկոուսների համար:

Յե՛րտոզ, կենինը յերբեք չի սակել, թե պրոլետարիատի դիկտատուրայի պայմաններում ազգային կուլտուրան զարգացնելու լուզուսը սեակցիոն լուզուսի է: Ընդհակառակը, կենինը միշտ կողմնակից է յեղել այն բանին, զոր եզրուրյուն ցույց տվի ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդներին՝ իրենց ազգային կուլտուրան զարգացնելու: Կենինի, և վոչ թե մի ուրիշի զեկազարությանը է կազմվել և կուսակցության X համագումարում ընդունվել ազգային հարցի վերաբերյալ այն բանաձևը, զորտեղ ուղղակի ասվում է այն մասին, զոր

«Կուսակցության խնդիրն այն է, զոր եզրի վոչ-վելիկոուս ժողովուրդների աշխատավոր մասաներին՝ նանելու տուճ անցած կենարոնական Բուստատանին, ազմը նրանց՝ ա) զարգացնելու և ամրացնելու իրենց մու խորհրդրային պետականությանն այն ձևերով, զորոնց համապատասխանում են այդ ժողովուրդների ազգային-կենցաղային պայմաններին: բ) զարգացնելու և ամրացնելու իրենց մու մայրենի լեզվով գործող դատարան, ազմինիստրացիա, անտուրայան սրգաններ, իշխանության սրգաններ, զորոնց բողկացած են սեզական ընակչության սրգաններ և կոնսերվատիվության իմացող սեզացիներին: գ) զարգացնելու իրենց մու մայրենի լեզվով մամուլ, դպրոց, թատրոն, սկումբային գործ և առհասարակ կուլտուրա-լուսավորական հիմնարկներ: դ) կազմակերպելու և զարգացնելու մայրենի լեզվով ինչպես հանրակրթական, այնպես էլ

արևատարիտական-տեխնիկական բնույթի գաղափարացները ու զարգացնելը լայն ցանցով:

Գարզ չե՞ արդյոք, վոր Լենինը ամբողջապես ու լիովին կողմնակից է յեղել ազգային կուլտուրայի զարգացմանը պրոլետարիատի դիկտատուրայի պայմաններում:

Մի՞թե պարզ չէ, վոր պրոլետարիատի գիկտատուրայի պայմաններում ազգային կուլտուրայի լողունը ժխտել նշանակում է ժխտել ՅՍՀՄ-ի վոչ-վեյիկոուստ ժողովուրդների կուլտուրական վերելքի անհրաժեշտութունը, ժխտել հանրապարտագիր կըթության անհրաժեշտութունն այդ ժողովուրդների համար, հանձնել այդ ժողովուրդները ռեակցիոն նացիոնալիստների հագնոր ստրկացման:

Լենինը բուրժուազիայի սիրտպեսուրյաժ ժամանակվա ազգային կուլտուրայի լողունը, իրոք, վորակել է իբրև ռեակցիոն լողունը: Բայց մի՞թե կարճը եր այլ կերպ լինել ԽՆՆ ըմն է ազգային կուլտուրան ազգային բուրժուազիայի տիրապետության որով: Իր բովանդակությամբ բուրժուակամ է իր ձևով ազգային մի կուլտուրա, վորը նպատակ ունի մասսաները թունավորել նացիոնալիզմի թուխով է ամբացնել բուրժուազիայի տիրապետությունը: ԽՆՆ ըմն է ազգային կուլտուրան պրոլետարիատի գիկտատուրայի որով: Իր բովանդակությամբ սոցիալիստակամ է իր ձևով ազգային կուլտուրա, վորը նպատակ ունի մասսաները դաստիարակել ինտերնացիոնալիզմի վողով է ամբացնել պրոլետարիատի գիկտատուրան: ԽՆՆպես կարելի չէ շփոթել այս յերկու սկզբունքորեն տարբեր յերևույթները, չխզելով կապերը մարքսիզմից: Մի՞թե պարզ չէ, վոր, պայծաբելով ազգային կուլտուրայի լողունը դեմ բուրժուական կարգերում՝ Լենինը հարվածում եր ազգային կուլտուրայի բուրժուական բովանդակուրյանը, է վոչ թե նրա ազգային ձևին: Հիմարություն կլիներ յենթադրել, թե Լենինը սոցիալիստական կուլտուրան դիտում եր վորպես ասպարզային մի կուլտուրա, վորը չունի այս կամ այն ազգային ձևը: Բուռնականները, իրոք, մի ժամանակ Լենինին վերադրում էյին այս անմտությունը: Բայց Լենինի յերկերից հայտնի չէ, վոր նա կտրականապես բողքում եր այդպիսի զրպարտության դեմ, վնասպես սահմանահատվելով այդորինակ անմտությունից: Մի՞թե մեր հարգելի ուկլոնիստաները, վերջիվերջո, քարշ յեկան բուռնականների հետքերով:

Սլ ի՞նչ մնաց, այս ամեն ասվածից հետո, մեր ուկլոնիստաների վաստարկներից:

Վոչինչ, բացի ինտերնացիոնալիզմի դրոշով ժոնդլարություն անելուց է Լենինին զրպարտելուց:

Վեյիկոուսական շովնիզմի կողմը թեքվողները խորապես սխալվում են, կարծելով, թե ՅՍՀՄ-ում սոցիալիզմ կառուցելու ժամանա-

կաշքջանն ազգային կուլտուրաների քայքայման ու վերացման ժամանակաշրջանն է: Իսկապես հենց դրա հակառակն է: Իրականում պրոլետարիատի ղեկառուութիւնն ու սոցիալիզմի կառուցման ժամանակաշրջանը ՆՍՀՄ-ում ազգային կուլտուրաների, — բովանդակութեամբ սոցիալիստականն է և ձևով ազգային կուլտուրաների, — ծաղիկման ժամանակաշրջանն է: Նրանք, ախճալսն է, չեն հասկանում, զոր ազգային կուլտուրաների զարգացումը՝ մայրենի լեզվով հանրապարտագիր սկզբնական կրթութեան մասնելով ու արժատացնելով՝ պետք է մտ ըստով ծաղիկի: Նրանք չեն հասկանում, զոր ազգային կուլտուրաները զարգացնելու պայմանով միայն կարելի էլինի հետաձեռն ազգութեանն, ինչպես հարկն է, հարգողակից զարմնել սոցիալիստական շինարարութեան գործին: Նրանք չեն հասկանում, զոր հենց այս է ՆՍՀՄ-ի ժողովուրդների ազգային կուլտուրաների զարգացմանն ոգմելու և առակցելու լինելու քաղաքականութեան հիմքը:

Կարող եւ տարրինակ թվալ, զոր մենք, ազգային կուլտուրաներն ապագայում (թէ ըստ ձևի է թէ ըստ բովանդակութեան) զորպես մի ընդհանուր լեզու ունիցող ընդհանուր կուլտուրա միաձուլվելու կողմնակիցներս, դրա հետ մեկակց կողմնակից ենք ազգային կուլտուրաների ծաղիկման՝ տվյալ մոմենտում, պրոլետարիատի ղեկառուութեան ժամանակաշրջանում: Բայց սրա մեջ զոչ մի տարրինակ բան չկա: Պետք է հնարագործութեան տալ ազգային կուլտուրաներին զարգանալու և ծաղիկելու՝ դրանք իրենց բոլոր կարողութեանները, զորպեսզի պայմաններ ստեղծվեն՝ իրրն ընդհանուր լեզու ունեցող մի ընդհանուր կուլտուրա նրանց միաձուլվելու համար: Ձեռով ազգային ու բովանդակութեամբ սոցիալիստական կուլտուրաների ծաղիկումը մեկ յերկրում պրոլետարիատի ղեկառուութեան պայմաններում, զորպես մի ընդհանուր լեզու ունեցող ընդհանուր սոցիալիստական կուլտուրա (թէ ըստ ձևի է թէ ըստ բովանդակութեան) միաձուլվելու հետք, յերբ պրոլետարիատն ամբողջ աշխարհում կհաղթի, և սոցիալիզմը կհնցագի մեջ կմտնի, — հենց այս է ազգային կուլտուրայի հարցի լինելու գրման ղլուխակականութեանը:

Կարող են ասել, թէ այսպիսի հարցադրումը «հակասական է»: Բայց մի թէ հենց նույնպիսի «հակասականութեան» չկա մեղանում պետութեան հարցի նկատմամբ: Մենք կողմնակից ենք պետութեան մահացման: Յեղ մենք միաժամանակ պրոլետարիատի ղեկառուութեան կողմնակից ենք, ղլկառուութեան, զորը մինչև այժմ գոյութեան ունեցող պետական իշխանութեանների մեջ ամենահաճախ և ամենահզոր իշխանութեանն է: Պետական իշխանութեան բարձրագույն զարգացում՝ պետական իշխանութեան մահացման հետք պայմաններ նախապատրաստելու նպատակով. — անա մարքսիստական Փորձութեան: Այս «հակասական»

և՛, Այ՛, «հակասականն և՛» Բայց այս հակասականութիւնը կենսականն և և ամբողջովին արտացոլում և մարքայան գիտելեպիկան:

Կամ, որինակ, ազգերի ինքնորոշման, ընդհուպ մինչև անջատումը, իրավունքի հարցի լինիլյան գրումը: Լինիլը ազգային ինքնորոշման թեզիսը յերբեմն պատկերում եր պարզ ֆորմայայի մեով— բազմախաղաղութում միավորման համար: Դուք մեկ մասնեցեք— ազամիավորում միավորման համար: Այս նույնիսկ պարտողութ և թվում: Այնինչ՝ այս «հակասականն» ֆորմայան արտացոլում և մարքայան գիտելեպիկայի այն կենսական էշմարտութիւնը, զորը բոլլեիկներին հնարավորութիւն և տալիս ազգային հարցի բնագաղաղում վերցնելու ամենամանապիկ ամբողջները:

Նույն այդ բանը պետք և սակ յազգային կուլտուրայի վերաբերյալ ֆորմայայի մասին. մի յերկրում պրոլետարիատի գիտատուրայ յեզան ժամանակաշրջանում ազգային կուլտուրաների (և լեզուների) ձազկում՝ ամբողջ աշխարհում սոցիալիզմի հազթելու ժամանակաշրջանում նրանց մահացման համար և նրանց վորպես մեկ ընդհանուր սոցիալիստական կուլտուրա (ու մեկ ընդհանուր լեզու) միաձուլվելու համար պայմաններ նախապարտադեղու նպատակով:

Ով չի հասկացել մեր անցման ժամանակի այս յարբրինակութիւնը և «հակասականութիւնը», ով չի հասկացել պատմական պրոցեսների այս գիտելեպիկան՝ նա կորած և մարքայիզմի համար:

Մեր ուկլինիսաների դժբախտութիւնն այն և, զոր նրանք չեն հասկանում և չեն ուզում հասկանալ մարքայան գիտելեպիկան:

Մրանք են դեպի վելիկոուսական շովինիզմը յեզան թեքման հանգամանքները:

Դժվար չէ հասկանալ, զոր այս թեքումն արտահայտում և առաջներում ախրպետող վելիկոուս ազգի մահացող դասակարգերի կորցրած արտոնութիւններն իրենց վերադարձնելու ձգտումը:

Այսակզից էլ բզիում և վոլիկոուսական շովինիզմի վտանգը վորպես գլխավոր վտանգ կուսակցութիւնայն մեջ ազգային հարցի բնագաղաղում:

Վճրն և դեպի տեղական նացիոնալիզմը լեզան թեքման ելութիւնը:

Դեպի տեղական նացիոնալիզմը յեզան թեքման ելութիւնը՝ առանձնանալու և իր ազգային կեզի շրջանակներում պարփակվելու ձգտումն և, իր ազգի ներսում դասակարգային հակասութիւնները կոծկելու ձգտումը, սոցիալիստական շինարարութիւն ընդհանուր հոսանքից հեռանալու միջոցով վելիկոուսական շովինիզմից պաշտպանվելու ձգտումը, մի ձգտում՝ շտեմնելու մին, ինչ մոտեցնում ու միացնում և ԽՍՀՄ-ի ազգութիւնների աշխատավոր մասաներին, և տեմնելու միայն մին, ինչ կարող և նրանց միւմանցից հեռացնել:

Դեպի տեղական նացիոնալիզմը յեզած թեքումն արասցուում և առաջներում ճնշված ազգերի մեծնող դասակարգելի դժգոհությունը պրո-վեարքիտաի դիկտատուերայի ուժիմից, նրանց ձգտումը՝ առանձնանալու վորպես սեփական ազգային օկտուեթյուն և ախտեղ իրենց դասակարգային տիրապետությունը հաստատելու:

Այս թեքման վտանգն այն և, վոր նա պատվաստում և բուրժուական նացիոնալիզմ, թուլացնում և ԽՍՀՄ-ի աշխատավոր ժողովուրդներէ ժխտությունը և ջուր և անում ինտերվենցիոնիստներէ ջրազացին:

Այս և դեպի տեղական նացիոնալիզմը յեզած թեքման ելությունը: Կուսակցության ինդիքն այն և, վոր վճռական պայքար մղի այս թեքման դեմ և ախպիսի պայմաններ ապահովի, վորոնք անհրաժեշտ են ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդներէ աշխատավոր մասսաներէ ինտերնացիոնալ դաստիարակության համար:

ՅԵԶՐԱՓՈՒԿՄԱՆ ԽՈՍՔԻՑ

Հարցատուներէ յերկրորդ խումրը վերաբերում և ազգային հարցին: Այդ հարցատուներից մեկը, վորը յես ամենից ավելի հետաքրքրական և՛մ համարում, XVI համագումարում արած իմ զեկուցման մեջ ազգային լեզուների պրոբլեմին վերաբերող մեկնարանությունը զուգադրում և այն մեկնարանությանը, վորը արված և իմ յելույթի մեջ, Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանում 1925 թ., ու գտնում և, վոր այստեղ վորոշ անպարզություն կա, վորը պետք և պարզարանվի: Ե՛րևոք, —ասում և հարցատուսը, —այն ժամանակ առարկում եյիք (մի յերկրում) սոցիալիզմի ժամանակաշրջանում ազգային լեզուների մահանալու և մի ընդհանուր լեզու ստեղծելու վերաբերյալ (Կաուցիու) թեորիայի դեմ, իսկ այժմ, XVI համագումարում արած ձեր զեկուցման մեջ, հայտարարում եք, թե կոմունիստներն ազգային կուլտուրաների ու ազգային լեզուների, վորպես մի ընդհանուր լեզու ունեցող ընդհանուր կուլտուրա (սոցիալիզմի՝ համաօլտարեդային մտտեարով հարթիլու ճանապարհորդում), միաձուլվելու կողմնակից են, —արդյոք այստեղ անպարզություն չկա:

Յես կարծում եմ, վոր այստեղ վճշ անպարզություն կա, վոր և՛ վորևե հակասություն: Իմ յելույթի մեջ 1925 թվականին յես առարկում եյի Կաուցիու նացիոնալ-ըմիլիստական թեորիայի դեմ, վորի համաձայն, պրոլետարական հեղափոխության հաղթությունն անցյալ դարի կեսերին ավատոր-գերմանական միավորյալ պետության մեջ պետք և հանգեցնեթ ազգերի, վորպես մեկ ընդհանուր գերմեմակամ լեզու ունեցող մեկ ընդհանուր գերմեմակամ ազգ միաձուլվելուն և չեխերի գերմեմացումը: Յես առարկում եյի այս թեորիայի դեմ, վորպես հակամարքսիստական, հակալենինյան թեորիայի դեմ՝ վկայակոչելով ԽՍՀՄ-ի մեջ սոցիալիզմի հաղթելուց հետո մեր յերկրի

կյանքից վերցված փաստերը, վարձեց հերքում են այդ թեորիան: Յես այժմ եւ առարկում եմ այդ թեորիայի դեմ, ինչպես այդ յերևում է այս XVI համագումարում արած իմ հաշվետու զեկուցումից: Ասարկում եմ, վարձեցեալ, ասե՛ք, ԽՍՀՄ-ի բոլոր ազգերը, վարդես մի ընդհանուր վիճիկութեամբ լիզու սանցող ընդհանուր վիճիկութեամբ ազգ միաձուլվելու թեորիան նացիոնալ-շովինիստական թեորիա չէ, հակալենինյան թեորիա, վորը հակասում է լենինիզմի հիմնական այն գրութիւն, թէ ազգային տարրերությունները մոտակա ժամանակաշրջանում չեն կարող անհետանալ, թէ նրանք դեռևս յերկար ժամանակ պետք է մնան նույնիսկ պրոլետարական հեղափոխութեան՝ համաօխարհային մտտեարարի հաղթելուց հետո: Ինչ վերաբերում է ազգային կուլուարաների ու ազգային լեզուների ավելի հեռավոր հետանկարին, ապա յես միշտ յեզել եմ է շարժանակում եմ մնալ լենինյան այն հայացքին, թէ սոցիալիզմի՝ համաօխարհային մտտեարարի հաղթելու ժամանակաշրջանում, յերբ սոցիալիզմը կամրոնա է կենցաղի մեջ կմտնի, ազգային լեզուներն անխուսափելիորեն պետք է միաձուլվեն իրրե մի ընդհանուր լիզու, վորը, իհարկե, յի լինի վոչ վիճիկութեամբ, վոչ գերմանական լիզու, այլ մի ինչ-վոր նոր բան: Այս մասին յես նույնպես վորոշակի հայտարարեցի XVI համագումարում արած իմ զեկուցման մեջ:

Սլ ձևը է այստեղ անպարզութեանը, է, իսկպես, Բնչ է պահանջում այստեղ պարզաբանել:

Ըստ յերևութին, հարցատուսի հեղինակներն իրենց համար դոնէ յերկու բան լիովին չեն պարզել:

Նրանք իրենց համար չեն պարզել ամենից առաջ այն փաստը, վոր մենք ԽՍՀՄ-ում արդեն մտել ենք սոցիալիզմի ժամանակաշրջանը, ըստ վարում, ճաշած այն բանին, վոր մենք այս ժամանակաշրջանն ենք մտել, ազգերը վոչ միայն չեն մահանում, այլ, ընդհակառակը, դարգանում ու ծաղկում են: Իսկպես վոր, արդյոք մենք արդեն մտել ենք սոցիալիզմի ժամանակաշրջանը: Մեր ժամանակաշրջանը սովորաբար կոչվում է անցման ժամանակաշրջան՝ կապիտալիզմից դեպի սոցիալիզմ: Նա անցման ժամանակաշրջան էր կոչվում 1918 թ., յերբ Լենինն իր հռչակագրով՝ «Զախ» յերեխայութեան մասին» հողվածում առաջին անգամ բնորոշեց այս ժամանակաշրջանը անտեսական կյանքի նրա հինգ կացութեանով: Նա անցման ժամանակաշրջան է կոչվում ներկայումս, 1930 թվին, յերբ այդ կացութեաներից միքանիստ, իրրե հնացած, արդեն հատակն են իջնում, իսկ այդ կացութեաներից մեկը, այն է՝ նոր կացութեանն արդյունաբերութեան ու դուրամանտեութեան բնագավառում տնոււ ու դարգանում է շտեմնված արագութեամբ: Արդյոք կարելի չէ ասել, թէ անցման այս յերկու ժամանակաշրջանները նույնական են, թէ նրանք արմատապես չեն տարրերվում միմյանցից: Պարզ է, վոր չի կա-

բեյի: Մենք թնչ ունեյինք ժողովրդական տնտեսութեան ընազագառում 1918 թվականին: Բայց այժմ արդյունաբերութեան ու վառիչներ (ЗАЖИГВАТКИ), կառնտեսութեանների ու խորհանտեսութեանների, վորպես մասսայական յերեւոյթի, բացակայութեան, քաղաքում «նոր» բուրժուազիայի ու դուրսում կուլակութեան աճում: Մենք թնչ ունենք այժմ: Վերականգնւած ու վերականգնւող սոցիալիստական արդյունաբերութեան, խորհանտեսութեանների ու կառնտեսութեանների դարգացած սխտեմ, վորոնք ունեն ԽՍՀՄ-ի բոլոր ցանցերի 40% -ից աւելին միմիայն դարնանացանի հողաշերտում, ունենք մեծնող «նոր» բուրժուազիա՝ քաղաքում, մեծնող կուլակութեան՝ գյուղում: Թէ այստեղ և անցման ժամանակաշրջան: Յեւ այսուամենայնիվ նրանք արժատապես տարբերվում են միմյանցից, ինչպես յերկինքը յերկրից: Յեւ այնուամենայնիվ, վոչ վոք չի կարող ժխտել, վոր մենք կանգնած ենք կապիտալիստական վերջին լուրջ դասակարգի—կուլակների դասակարգի—վերացման շեմքին: Պարզ և, վոր մենք արդեն դուրս ենք յեկել իր հին մտքով վերցրած անցման ժամանակաշրջանից՝ մանկով ամբողջ հակառակ կատարվող ուղղակի ու ծաւալուն սոցիալիստական շինարարութեան ժամանակաշրջանը: Պարզ և, վոր մենք արդեն մտել ենք սոցիալիզմի ժամանակաշրջանը, վորովհետև սոցիալիստական հաստիածն այժմ իր ձեռքում բռնած ունի ժողովրդական ամբողջ տնտեսութեան բոլոր տնտեսական լծակները, թեև սոցիալիստական հասարակութեան կառուցումը և դասակարգային տարբերութեանների վոնչնացումը դեռ հետո յեն: Յեւ այնուամենայնիվ, չնայած դրան, ազգային լեզուները վոչ միայն չեն մահանում ու չեն միամուլվում վորպես մի ընդհանուր լեզու, այլ ընդհակառակը, ազգային կուլտուրաներն ու ազգային լեզուները զարգանում ու ծաղկում են: Արդյոք պարզ չի, վոր մեկ պետութեան շրջանակներում՝ սոցիալիստական ծաւալուն շինարարութեան ժամանակաշրջանում, մեկ յերկրում սոցիալիզմ լինելու ժամանակաշրջանում ազգային լեզուների մահանալու և նրանց՝ վորպես մի ընդհանուր լեզու՝ միամուլվելու թեորիան սխալ, հակամարքսիստական, հակալենինյան թեորիա յի:

Յորչորդ, հարցատոմսերի հեղինակները չեն պարզել այն, վոր ազգային լեզուների մահանալու և նրանց՝ վորպես մի ընդհանուր լեզու՝ միամուլվելու հարցը վոչ թե օճեպեսակամ հարց և, վոչ թե մեկ յերկրում սոցիալիզմի հաղթելու հարց և, այլ միջոցով չի հարց և, սոցիալիզմի միջոցով չի մասշտաբով հաղթելու հարց և: Հարցատոմսի հեղինակները չեն հասկացել, վոր մեզ յերկրում սոցիալիզմի հաղթելը չի կարելի չիթթել միջոցով չի մասշտաբով սոցիալիզմի հաղթելու հետ: Լենինը զուր չիբ ասում, վոր ազգային տարբերութեանները դեռ յերկար կմնան՝ նույնիսկ պրոլետարիատի դիկտատուրայի միջազգային մասշ-

տարով հաղթութիւն տանելուց հետո Բացի սրանից, պետք է նկատի ունենալ ևս մի հանգամանք, զորն առնչութիւն ունի ԽՍՀՄ մի շարք ազգութիւնների հետ: ԽՍՀՄ-ի կազմում կա Ուկրաինա: Բայց կա նաև մի ուրիշ Ուկրաինա այլ պետութիւնների կազմում: ԽՍՀՄ-ի կազմում կա Պետտուսիա: Բայց կա նաև մի ուրիշ Պետտուսիա այլ պետութիւնների կազմում: Արդյոք կարծիւմ էք դուք, թե ուկրաինական ու քուսուսական լեզվի հարցը կարող է լուծվել առանց այս յուրորինակ պայմանները հաշվի առնելու Այնուհետև, ՚հրցրեք ԽՍՀՄ-ի այն ազգութիւնները, զորանք տեղափոխված են նրա հարազային սահմանի ուղղութիւնը՝ սկսած Ազրբեջանից մինչև Կապուստանն ու Բուրյատ-Մոնղոլիան: Նրանք բոլորն էլ գտնվում են նույն դրութիւն մեջ: Ինչ զոր Ուկրաինան ու Պետտուսիան: Հասկանալի չե, զոր այստեղ էլ հարկ կլինի ուղադրութիւն առնելու այդ ազգութիւնների զարգացման պայմանների յուրորինակութիւնը: Արդյոք պարզ չէ, զոր այս բոլոր ու սրանց նման հարցերը, զորանք կապված են ազգային կուլտուրաների ու ազգային լեզուների պոռթիմի հետ, չեն կարող լուծվել մի պետութիւն շրջանակներում, ԽՍՀՄ-ի շրջանակներում:

Ահա թե, ընկերներ, զորանք են ազգային հարցի հանգամանքներն ընդհանրապես ազգային հարցի վերաբերյալ, զերը հիշված հարցառումսի հանգամանքները՝ մասնավորապես:

«Լամմյուրիենկան կամուկիտեակ-ն (ք) Կուսակցութիւն XVI համագումար»: Ազգիք Խազմե-վութիւն: Ուսու Պետտուս, 1960:

ԴԵՊԻ ՆԱՑԻՈՆԱԼԻՉՄԸ ՅՆՂԱՄ ԹԵՐՈՒՄՆԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ

Համ Կ(ը)Կ ԿԿ աշխատանքի մասին 1936 թ. հունվարի 26-ին
կուսակցության XVII համագումարին արված հաշվետու
զեկուցումից:

Կամ, վերցնենք, որինակ, ազգային հարցը: Նմանապես այստեղ
ազգային հարցի բնագավառում, ինչպես և այլ հարցերի բնագավառում,
կուսակցության մի մասի հայացքների մեջ խառնաշփոթություն կա,
վորը վորոշ վտանգ և ստեղծում: Յես խոսեցի կապիտալիզմի մնացուկ-
ների կենսունակության մասին: Հարկավոր և նկատել, վոր կապիտա-
լիզմի մնացուկները մարդկանց զիտակցության մեջ շատ ավելի կեն-
սունակ են ազգային հարցի բնագավառում, քան վորևե և այլ բնա-
գավառում: Նրանք ավելի կենսունակ են, վորովհետև ազգային զգես-
տով լավ քողարկվելու հնարավորություն ունեն: Շատերը կարծում են,
թե Սկրիպնիկի մշտագործությունը յեզակի մի դեպք է, բացառու-
թյուն կանոնից: Մա ճիշտ չէ: Սկրիպնիկի և նրա խմբի մեղսագործու-
թյունն Ուկրաինայում՝ բացառություն չէ: Ազգային այլ հան-
րապետություններում ևլ առանձին ընկերների մոտ նկատվում են
նմանորինակ խեղճածքներ:

Ի՞նչ և նշանակում թեքում դեպի նացիոնալիզմը,—միևնույն և խոսքը՝
դեպի վելիկոուսական նացիոնալիզմը յեղած թեքման մասին է, թե
դեպի տեղական նացիոնալիզմը յեղած թեքման մասին: Թեքումը
դեպի նացիոնալիզմ— բանվոր դասակարգի ինտերնացիոնալ քա-
ղաքացիանության հարմարեցումն և բուրժուազիայի նացիոնալիստա-
կան քաղաքականությանը: Դեպի նացիոնալիզմ յեղած թեքումն արտա-
ցուում է «իք», «ազգային» բուրժուազիայի փորձերը՝ խորխիլու խորհրդ-
ային կարգը և վերականգնելու կապիտալիզմ: Յերկու թեքման ազդուրն
էլ, ինչպես տեսնում եք, ընդհանուր և: Դա ստանալ է ինտերնացիոնալիզ-
մից: Յեթե ուզում եք յիրկու թեքումն ևլ կրակի տակ պահել, պետք է
հարվածել, ամենից առաջ, այդ ազդուրին՝ նրանց, ովքեր նահանջում են
ինտերնացիոնալիզմից,—միևնույն է, խոսքը դեպի տեղական նացիոնա-
լիզմը յեղած թեքման մասին է, թե դեպի վելիկոուսական նացիոնա-
լիզմը յեղած թեքման մասին: (Բառն ծափաճառուրյուններ):

Վիճուժ են այն մասին, թե Վճր թեքումն և գլխավոր վտանգ հանդիսանում,— գեղի վելիկոսուսական նաղիոնալիզմը յեղած թեքումը, թե գեղի տեղական նաղիոնալիզմը յեղած թեքումը: Արդի պայմաններում դա— ձևական, ուստի և դատարկ վեճ և: Հիմարություն կլինիք առ գլխավոր և Վճ-գլխավոր վտանգի մասին բոլոր մամանակների ու պայմանների համար պիտանի մի պատրաստի ունեցալու: Այդպիսի ունեցեալները ընտրյան մեջ առհասարակ չկան: Գլխավոր վտանգ և հանդիսանում այն թեքումը, Վորի դեմ դադարել են պայքարելուց և Վորին այսպիսով հնարավորություն են ա՛նկ աճելու և դառնալու պետական վտանգ: (Յերկտրասե ծափահարուքյուճճԵԵ):

Ուկրաինայում տակավին բոլորովին նորերս թեքումը գեղի ուկրաինական նաղիոնալիզմը գլխավոր վտանգ չէր հանդիսանում, բայց յերբ դադարեցին նրա դեմ պայքարելուց և նրան այնքան աճելու հնարավորություն տվին, Վոր նա միակցվեց ինտերվենյինիսանների հետ, այդ թեքումը դարձավ գլխավոր վտանգ: Ազգային հարցի բնագավառում յեղած գլխավոր վտանգի հարցը լուծվում և Վոչ թե ձևական անամը վեճերով, այլ տվյալ մամնատի գործերի գրության մարքսիստական վերլուծությամբ և այն սխալների ուսումնասիրությամբ, Վոր թույլ են արվել այն բնագավառում:

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ Ն Ե Ր

1875

Ի. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱՐՆԵՐՑԱԼ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԿԱՅԱՑՐԱԾ ՎՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻՑ ԱՄՆԱԳԻԼԱՎՈՐՆԵՐԸ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱՐՆԵՐՑԱԼ ԲԱՆԱԶԵՎԸ,

ՎՐ 1917 թ. ապրիլին (մայիսին) ընդունել և ՌՍԴԲԿ համառուսաստանյան
VII (ապրիլյան) կոնֆերենցիան

Ազգային ճշման քաղաքականությանը, լինելով ինքնակալության ու միապետության ժառանգությանը, աշակցության և դանում կալվածատերերի, կապիտալիստների ու մանր բուրժուազիայի կողմից՝ իրենց դասակարգային արտանույնությանը պակասելու և տարբեր ազգությանների բանվորներին ապամիավորելու համար Արդի ինդերիալիզմը, ուսմիացնելով թույլ ժողովուրդներին հնազանդեցնելու կառույցը, ազգային ճշմանը սրելու նոր գործունե և հանդիսանում է

Վարքան վր կապիտալիստական հասարակության մեջ հասանելի չե ազգային ճշման վերացումը, այդ հնարավոր է միայն պետության ըստ ազգերի ու լեզուների լիակատար իրավահավասարությանն ապահովող հետևողական-գեմեկրատական հանրապետական կառույցվածքով ու կառավարմամբ:

Ռուսաստանի կազմի մեջ մանուկ ըստ ազգերի վերաբերմամբ պետք է ընդունվի ուղատ անշատման և ինքնուրույն պետության կազմելու իրավունքը: Այսպիսի իրավունքը միասնաբար և այդ իրավունքի գործնական իրագործելիությանն ապահովող միջոցներ մեռք շտանելը հավասարազոր են հափշտակումների կամ աննեցիականների քաղաքականությանը աշակցելուն: Պրոլետարիատի կողմից՝ ազգերի անշատման իրավունքը նախապես և միայն ապահովում տարբեր ազգերի բանվորների կատարյալ համերաշխությանը և նպաստում է ազգերի իսկապես գեմեկրատիկ մերձեցմանը:

Ֆինլանդիայի և ուսական ժամանակավոր կառավարության միջև ներկայումս ծագած կոնֆլիկտն առանձնապես ակնառու կերպով ցույց է առել, ՎՐ ազատ անշատման իրավունքի միասնաբար ստանում է գեղի ցարիզմի քաղաքականությանն ուղղակի շարունակումը:

Ազգերի ազատ անշատման իրավունքի հարցն անթույլատրելի չե շփոթել այս կամ այն ազգի՝ այս կամ այն մամնատում անշատմելու նպատակահարմարության հարցի հետ: Պրոլետարիատի կուսակցությանն այս վերջին հարցը յուրաքանչյուր առանձին դեպքում պետք է լուծի միանգամայն ինքնուրույն կերպով՝ սերտաշ հասարակական զարգացման շահերի և սոցիալիզմի համար պրոլետարիատի մզած դասակարգային պայքարի շահերի տեսակետից:

Կուսակցությանը պահանջում է՝ լայն մարզային ավտոնոմիա, վերելից կատարվող հակազգային վերացում, պետական պարտադիր լեզվի վերացում և ինքնավար ու ավտոնոմ մարզերի սահմանների վերադրում՝ բուն տեղական ընտանիքային կազմից անտեսական ու կենցաղային պայմանները՝ ընտանիքային ազգային կազմը և այլն հաշվի առնելու կիման վրա:

Պրոլետարիատի կուսակցությանը վճականորեն մեքում է այսպես կոչված «կուլտուր-ազգային ավտոնոմիան», այսինքն՝ պետության իրավասությանից զրկու-

առանց զորոնց լուծման անհնարին և բազմազգի պետություն հայուն զոյությանը: Բազմազգի բուրժուական պետության զոչքերգությանն այն և, զոր նա անգոր և լուծելու այս նահատությաննեը, զոր ազգերը ընդատարեցնելու և ազգային փոքրամասնությաննեը պաշտպանելու նրա ամեն մի փորձը՝ մասնավոր սեփականությունը և զաստիարակին անհավատարությանը պահպանելու պայմաններում սովորաբար վերջանում և նոր անհավույթյամբ, ազգային ընդհարումներով նոր սրտամոլ և Կապիտալիզմի նստալուծմամբ Մեծբրտյան, վանառանձան նոր ռուսկաների պահանջը, հումքի ու վտանկի զորոնումը, վերջապես, իմպերիալիզմի զարգացումը, կապիտալի արտանմումը և ծովային ու յերկրամուկային մեծ հանապարհների սպանվածան անբարեկեցությանը մի կողմից հանգեցրին այն քանին, զոր ազգային կին պետություննեը նոր տերիտորիաներ զավթեցին և զարձան բազմազգի (զազութային) պետություններ իրենց հասուկ ազգային ճնշումով ու ազգային ընդհարումներով (Անգլիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա), մյուս կողմից՝ կին բազմազգի պետությունների դերիշխող ազգերի մեջ ուժեղացավ վոչ միայն պետական կին սահմանները պահելու, այլև այս վերջիններն ընդարձակելու, նոր (Քուլլ) ազգություններ՝ ի նաչիվ հարձան պետությունների՝ իրենց հաստակեցնելու ձգտումը: Գրանով իսկ ազգային հարցն ընդլայնվեց և իբրի բուն իսկ ընթացքով, վերջինվերջով՝ միանուլից զազութիներ ընդհանուր հարցի նսա, իսկ ազգային ճնշումը ներպետական հարց լինելուց վերածվեց միջպետական հարցի, իմպերիալիստական շնեծ պետությունների պայքարի (ու պատերազմի) հարցի՝ Քուլլ, իբրավարակաս ազգությաննեը հաստակեցնելու համար:

5. Իմպերիալիստական պատերազմը, զոր մինչև արժամանեը ըսյ արեց բուրժուական բազմազգի պետությունների ազգային անհաշակի նահատություններն ու ներքին անգորությունը, հանգեցրեց ազգային կոնֆլիկտների ծայրանդ արժանը՝ հազարավոր ազգութային պետությունների ներսում (Անգլիա, Ֆրանսիա, Իտալիա), պարտավոր կին բազմազգի պետությունների (Ալժաիր, Եթովպիա, Ինդոչինա, Ռուսաստանը (1917 թ.) կասարյուլ ցայքայմանը և վերջապես, բուրժուական ազգային նոր պետությունների գոյացմանը (Լեհաստանը, Չեխո-Սլովակիան, Հարավ-Սլավիան, Ֆինլանդիան, Վրաստանը, Հայաստանը և այլն) վարպես ազգային հարցի առաջին արժամանան լուծման՝ բուրժուալիստի կողմից: Ըսյց ազգային ինքնուրույն նոր պետությունների գոյացումը շնաստանեց և չեք ել հարող հաստատել ազգությանների իտաղոլ համակեցությանը, շփերացրեց և չեք ել հարող վերացնել վոչ ազգային անհավատարությանը, վոչ ազգային ճնշումը, վորովհետև նոր ազգային պետությունները, զորոնք նեմվում են մասնավոր սեփականություն ու զաստիարակին անհավատարության վրա, չեն հարող զոյության ուժեղացումը) առանց իրենց ազգային փոքրամասնություններին ճնշելու (սրինակ՝ Լեհաստանը, զոր ճնշում և քելուսաններին, Կրեաներին, լիտվացիներին, ուլրալինացիներին, Վրաստանը, զոր ճնշում և սուբերին, աքիազներին, ալաներին, Հարավ-Սլավիան, զոր ճնշում և իրվամաններին, ըսունիներին և այլն): Ը) առանց իրենց տերիտորիան ի նաչիվ հարձանները ընդարձակելու, վորը կոնֆլիկտներ ու պատերազմներ և սոսալացում (Լեհաստանը՝ Լիտվան, Ուկրաինայի, Ռուսաստանի դեմ, Հարավ-Սլավիան՝ Ռուսլաքիայի դեմ, Վրաստանը՝ Հայաստանի, Քուլլըքիայի դեմ և այլն): Գ) առանց իմպերիալիստական շնեծ պետություններին ֆինանսական, անանսական ու առգմական սեռականով յենթարկվելու:

6. Այապիսով, կեղտատերազմյան շրջանը ըսյ և անում ազգային թշնամանքի, անհավատարության, ճնշման, կոնֆլիկտների, պատերազմների, ցայքակերթ յերկրների ազգությանների կողմից ինչպես միմյանց նկատմամբ, այնպես և իբրավարակաս ժողովուրդների նկատմամբ իմպերիալիստական զազանություններ զորոնք պետական սեփականության պատկեր: Ինչ կողմից՝ մի քանի շնեծ պետություններ, զորոնք ճնշում ու

շահագործում են թե կախյալ և թե անկախ (փաստերն միանգամայն կախյալ) ազգային պետությունների ամբողջ մասան և այդ պետությունների պայթույթի միջանց զեմ ազգային պետությունները շահագործելու մեծաշնորհի համար. մյուս կողմից՝ թե կախյալ և թե անկախ ազգային պետությունների պայթույթը շահան պետությունների անասանիկ հնչման զեմ. ազգային պետությունների պայթույթի միջանց զեմ՝ իրենց ազգային սերիտարիան ընդարձակելու համար. ազգային պետությունների պայթույթը, յուրարանչյուրինը ստաննին զիջեցած, իրենց հնչման ազգային փոքրամասնությունների զեմ. զիջչապես, զազույթների ազատագրական շարժման ուժեղացումը շահան պետությունների զեմ և ազգային կանֆլիկտների սրումը ինչպես այդ պետությունների ներսում, այնպես էլ ազգային պետությունների ներսում, վարսեց իրենց կազմի մեջ ունեն, իբրև կանոն, մի շարք ազգային փոքրամասնություններ Այս և տալիարհի պատկերը, վոր մասնագություն և թողել ինչպիսիսիստական պատերազմը:

Բուրժուական հասարակությանը ազգային հարցի լուծման գործում կատարյալ մեանկ գուրս յեկավ:

II. ԽՐԴՆԻՐԱՅԻՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՐԳԸ ԵՆՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Ենթե մասնագոր սեփականությունն ու կապիտալը մարզկանց անխուսափելիքն անշտաում են իրարից, ազգային յերկպատակություն են բորբոքում և ուժեղացնում են ազգային հնչումը, ապա կոնկաիվ սեփականությունն ու աշխատանքը, նույնքան անխուսափելի կերպով, մարզկանց մտեցնում են միմյանը, խարխում են ազգային յերկպատակության կերպը, վունչացնում են ազգային հնչումը. Կապիտալիզմի գոյությունն առանց ազգային հնչման նույնքան աներակայելի յե, վորքան վոր աներակայելի յե սոցիալիզմի գոյությունն առանց հնչման ազգերի ազատագրության, առանց ազգային ազատության: Եովինիզմն ու ազգային պայթույթը անխուսափելի, անխափանելի յեն, քանի զես գոյապայտությունը (և առևտարակ՝ մանր բուրժուական, առաջին կերթին պետական ազգերի մանր բուրժուական), վոր յեյուն և նոցիտալիստական նախազարմուհցներով, բուրժուականի կեանից և զնում, և, ընդհակուսակը, ազգային խաղաղությունն ու ազգային ազատությունն ազանով շահ կարելի յե համարել, յեթե գոյապայտությունը պրոլետարիատի կեանից և զնում, այսինքն՝ յեթե ազանով շահ և պրոլետարիատի գիկատատարան: Ուստի և խորուրդների կազմությունը և պրոլետարիատի գիկատատարայի հաստատումը հանդիսանում են ազգային հնչումը վունչացնելու, ազգային կապիտալություն հաստատելու, ազգային փոքրամասնությունների իրավունցներն ազանովելու իննական պայմանը:

2. Խորհրդային կեպակությունն փորձն ամբողջովին հաստատում և այս գրույթը Խորհրդային հասարակակարգի հաստատումը Ռուսաստանում և ազգերի պետական անշտաման իրավունցի հոշուումը շուտ ավին Ռուսաստանի ազգությունների աշխատավորական մասաների միջև յեղան կարարությունները, խարխելիցին կին ազգային թըլնամանքը, զրկելիցին կիցից ազգային հնչումը և զեպի ուսական բանվորները նվանցին նրանց, այլազգի յեղարարակիցների վտատությունը վոշ միայն Ռուսաստանն այլև Յեվրոպայում ու Ասիայում, այս վտատությունը հասցրին խանդավառություն, ընդհանուր գործի համար մարանչելու պատրաստակամություն: Խորհրդային կանրպետությունների կազմվելը Աղբրիշանում, Հայաստանում ունեցավ նույն կեանեցները՝ վունչացնելով ազգային ընդհարումները և զիբացնելով թյուրք ու հայ, հայ ու աղբրիշանցի աշխատագոր մասաների միջև յեղան տարավոր թըլնամանքը նույն այս բանը պես և սեւի Հունդարիայում, Բավարիայում, Ֆինլանդիայում, Հավիտյում Խորհրդային ունեցան ժամանակագոր կազմության առթիվ: Մյուս կողմից՝

վստահ կարելի չե տան, վոր ուսուսկան բանվորները անկարող կլինեն չե կազմել Կոստանի ու Դենիկիներն, իսկ Աղբրեջանի ու Հայաստանի Կանրապետությանները չեյին կարող վտարել կանգնել առանց իրենց տանը ազգային թշնամանքն ու ազգային հնչումը վերացնելու, առանց Արեւմտաքի եւ Արեւելքի ազգությաններին աշխատավոր մասաների վտանաթյունն ու խանգավտանությունը իրենց կողմն ունենալու Խորհրդային Կանրապետությաններին ամբողջողումը եւ ազգային հնչման վոչնպեւումը կանգիտանում են՝ իմպերիալիստական սարկացումից աշխատավորությունը ազատագրելու միտնույն սրբոյտի յերկու կողմը:

3. Բայց խորհրդային, թիկուղ եւ ծավալով ամենամանչան Կանրապետությաններին գոյությունը մահացու ազանաւիթ եւ իմպերիալիզմի կամար Այդ սպանումիքը վոչ միայն այն ե, վոր խորհրդային Կանրապետությանները, իմպերիալիզմից իրենց կարողը իզելով գաղութներ ու կիսագաղութներ լինելուց դարձան իրոք ինքնուրույն պետությաններ եւ զբանով իսկ իմպերիալիստներին զրկելին սերիտարիայի մի ավելորդ պատասից ու ավելորդ յեկամուսներից, այլեւ ամենից տաշ այն, վոր խորհրդային Կանրապետությաններին բուն իսկ գոյությունը, այդ Կանրապետությաններին յարաբանչուր ցայլը՝ բուրժուազիան հնչելու եւ սրբութարեաթի զիկտատուրան ամբողջողելու հանապարհին՝ մեծագույն ազիտացիա յն կադիտաւիզմի ու իմպերիալիզմի դեմ, ազիտացիա յն՝ կախյալ յերկրէրենքն իմպերիալիստական սարկացումից ազատագրելու կամար, մի անհաղթաւարելի գործան ե՛ կադիտաւիզմը նրա բոլոր տեսակներով ցայցայելու եւ կազմալուծելու կամար Այստեղից իմպերիալիստական շեմք պետությաններին կողմից խորհրդային Կանրապետությաններին դեմ պայքարելու անիտուստիկությունը, շեմք պետությաններին ձգտումը՝ վոչնչացնելու այդ Կանրապետությանները: Խորհրդային Ռուսաստանի դեմ շեմք պետությաններին պայքարելու պատմությունը—պետությաններ, վորոնք Խորհրդային Ռուսաստանի դեմ են կանոն ծայրամասային բուրժուազիան մի պետությունը մյուսի հետեից, հակահեղափոխական գեներալներին մի խումրը մյուսի հետեից, վորոնք Կոզմությունը բրիկազի յն յն թարկում Խորհրդային Ռուսաստանը եւ առհասարակ աշխատան նրան աշխատեապես մեկուսացնելու—պերհախո կերպով ստում ե, վոր միջազգային տվյալ կարարությաններին պարագայում, կադիտալիստական շրջափակման պայմաններում առանձին վերջրած խորհրդային վոչ մի Կանրապետություն չի կարող իրեն ազանավճած կամարն կամայխարային իմպերիալիզմի կողմից անտեսական ուժապատման եւ ազանական ջախջախման յնթարկվելուց:

4. Այս պատեռուզ անկայուն, անհաստատուն ե խորհրդային առանձին Կանրապետությաններին մեկուսացած գոյությունը, ցանի վոր կադիտալիստական պետությաններին կողմից նրանց գոյության դեմ սպանաւիթ կա Խորհրդային Կանրապետությաններին պաշտպանության ընդհանուր շահերը՝ մի կողմից, պատերազմի ցայցայած արտազրոգական ուժերի վերականգնումը՝ մյուս կողմից, կարողակա խորհրդային Կանրապետությաններին կացաշատ Կանրապետությաններին կողմից անհրաժեշտ պարենային ոչնություն ցույց տալը՝ յերկրորդ կողմից—հրամայարք թիկողրում են խորհրդային առանձին Կանրապետությաններին պետական միություն կնքել՝ վորդես իմպերիալիստական սարկացումից ու ազգային հնչումից փրկվելու միակ ուղին Վրենցն եւ Ետարք բուրժուազիայից ազանավճած ազգային խորհրդային Կանրապետությանները կարող են իրենց գոյությունը պաշտպանել եւ կազմել իմպերիալիզմի միացայլ ուժերին՝ միայն միավորվելով վորդես մի սերտ պետական միություն կամ թն չե՛ նրանք ընավ չեն կազմի:

5. Խորհրդային Կանրապետությաններին ֆեդերացիան, հիմնված ազանական ու անտեսական գործի ընդհանրության վրա, կանգիտանում ե պետական միության այն ընդհանուր ձևը, վորը հնարավորություն ե տալիս՝ ա) ազանավելու ինչպես առանձին

հանրապետութիւններէ, այնպես եւ ամբողջովին վերջբամ՝ ֆեդերացիայի ամբողջութեամբ, եւ անտեսական զարգացումը, ը) ընդդէմէնու զարգացման տարբեր ստանձաններէ վրա կանգնած զանազան ազգերի ու ժողովուրդներէ կենցաղի, կուլտուրայի ու անտեսական կացութեան ամբողջ ըզդմապետութեամբ, եւ համապատասխան սրան կիրառելու ֆեդերացիայի այս կամ այն ձևը, զ) կարգի գնելու այն ազգերի ու ժողովուրդներէ խաղաղ համակեցութիւնն ու յեղաշարժական համագործակցութեամբ, վերանց այս կամ այն կերպ իրենց բախալը կապել են ֆեդերացիայի բախտի հետ, Թուստասանի փորձը, — վերանց կիրառում են ֆեդերացիայի զանազան ձևերը՝ սկսած խորհրդային ավտանտիայի վրա հիմնված ֆեդերացիայից (Կիւրդիզիան, Բաշկիրիան, Քաթարիան, Անտիցիները, Գազաանը) մինչև անկախ խորհրդային հանրապետութիւններէ հետ պայմանագրական հարաբերութիւններէ վրա հիմնված ֆեդերացիան (Ուկրաինան, Ազրբէյձանը), եւ վերանց թույլ են արժում այս ձևերէ միջանկյալ ստանձաններ (Քուրդեստանը, Բելառուսիան), — ամբողջապէս հաստատեց ֆեդերացիայի, իրեն խորհրդային հանրապետութիւններէ պետական միութեան ընդհանուր ձևի՝ ամբողջ նպատակահամարութիւնն ու նկատմութեամբ:

6. Բայց ֆեդերացիան կարող է ամուր լինել, իսկ ֆեդերացիայի աղբյուրները՝ իրական միայն այն դեպքում, յիսն ֆեդերացիան ներմում է նրա մէջ մտնող յերկիրներէ փոխադարձ վստահութեան եւ համաձայն համաձայնութեան վրա: Ենթիւ ՌՍՖՖՆ աշխարհումս միակ յերկիրն է, վերանց հաշտվել է մի ամբողջ շարք ազգերի ու ժողովուրդներէ խաղաղ համակեցութեան ու յեղաշարժական համագործակցութեան փորձը, սպառ դա այն պատճառով է, վոր այնքան չկան վոչ ախրապետողներ, վոչ էլ կոտակուներ, վոչ մտերուողիս, վոչ էլ զապումներ, վոչ իմպերիալիզմ, վոչ էլ ազգային նշուած, — այնուպէս ֆեդերացիան հաստատված է տարբեր ազգերի աշխատավոր մասուններէ փոխադարձ վստահութեան եւ զեպի միութեամբ ունեցած համաձայն ևզաման վրա մեղերացիայի այս համաձայն ընտլիս անպատճառ պետք է պակտանովի նաև առաջիկայում, վորովհետև միայն այսպիսի ֆեդերացիան է, վորը կարող է զտանալ անցման և զեպի բոլոր յերկիրներէ աշխատավորութեան այն բարձրագույն միասնութեամբ համաշխարհային միասնական անտեսութեան մէջ, վորի անհրաժեշտութեամբ ավելի ու ավելի շարժվելի յե գտանում:

III. ՈՎՅ ԼՆԻՐՔԱԿԱՆ ԽՆՆՆՐԱՆՈՐԸ

1. Վերջան վոր պրոլետարական կեղափոխութեամբ յանդերձախտական ըզդմապի պետութեան սեղ ազգային խորհրդային հանրապետութիւններէ ազատ ֆեդերացիա յե գնում, խորհրդային կարող ազանում է առաջինըսմ նշուած ազգութիւններէ աշխատավորներէ համար ստանձանաբար եւ անհիվանդազին կերպով զեպի կոմունիզմը զարգանալը եւ նրանց հնարավորութեան եւ տալիս՝ ազգային նշման ու անհավասարութեան թացուկներէ եւ իրենց սեփական շահագործողական վերնախավերէ զեմ ազգաբնիկս՝ ներմելու առաջավոր յերկիրներէ պրոլետարիատի կեղափոխական փորձի ու կազմակերպված ուժի վրա:

ՌՍՖՖՆ եւ նրա հետ կապված խորհրդային անկախ հանրապետութիւնները մոտ 140 միլիոն բնակչութեամբ են ներկայացնում: Նրանցից վոչ-վելիկոուսները մոտ 65 միլիոն են (ուկրաինացիները, ջելուսուսները, կիւրդիզները, ուզբէկները, թուրքմենները, առաջիկները, ազրբէյձանցիները, Գովուսի թաթարները, Ղրիմի թաթարները, բուխարացիները, իւրկացիները, բաշկիրները, հայերը, չեչենները, կարաբաղցիները, սոսերը, շեչցիզները, ինգուշները, կարաչայցիները, բալխարները*), կալմիկները, կարնները,

* Վերջին յիսը ժողովուրդները միավորվում են վորպէս Ղևոնտականներէ խումբ:

աժդարները, գարգինները, կազիկամուխները, կյուրինները, կուժիկները *, ժարինները, շուժաները, ժոռյակները, Գովուժյեի զերմանացիները, բուրյասաները, յալուսաները և այլն)։ Յարիզի քաղաքականությանը, կալվածատերերի ու բուրժուազիայի քաղաքականությանը այդ ժողովուրդների նկատմամբ նեոսոցյալիստական և յեղել՝ պղծակն շրանց մեջ ամեն մի պետականության սազմ, խեղել շրանց կուլտուրան, մշտել լեզուն, շրանց ազգաութայան մեջ պահել և, վերջապես, ըստ կարելույն շրանց ուսուցանել։ Այդպիսի քաղաքականության արդյունքներն են՝ այդ ժողովուրդների անզարգացածությանն ու քաղաքական նեոսոցյալիստականը։

Այժմ, յնրբ կալվածատերերն ու բուրժուազիան ստազալված են, իսկ ժողովուրդական մասսաները խորհրդային իշխանության են հաշակել նույն այդ յերկրում, կուսակցության խնդիրն է՝ պղծել վոչ-վելիկուսուս ժողովուրդների աշխատավորական մասսաներին՝ հասնելու առաջ անցած կենտրոնական Ռուսաստանին, ողնել շրանց, վարպետի (ա) իրենց մաս զարգացնեն ու ամբապնդեն խորհրդային պետականությանն այն ձևերով, վորանց նամապատասխան են այդ ժողովուրդներին ազգային-կենտրոնային պայմաններին, բ) իրենց մաս կազմակերպեն մայրնի լեզվով գործող գրասարան, ազգինիտարացիա, անսեուսության սրբաններ, սեղանիան ընակչութայան կենցաղն ու կոչքանությանն իմացող սեղանիներից բաղկացած իշխանության սրգաններ, գ) իրենց մաս մայրնի լեզվով զարգացնեն մամուլ, զոլրոց, թատրան, ա-կուլտուրային գործ և սանարտակ կուլտուր-լուսավորական կենտրոններ, դ) կազմակերպել և զարգացնել մայրնի լեզվով գործող՝ ինչպես նախաբնական, այնպես ել պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական ընտլթ ունեցող գասընթացներին ու զարոցների լույն ցանց (տառալին ներթին կերպիներին, բաղկերիներին, թուրքմեններին, ուղրեկներին, սա-լիկներին, ազրբեյժանցիներին, թաթարներին, զազասանցիներին կամոք), նպաստել ունե-նալով ընդկերից վորսիյալ բանվորներին և խորհրդային կուսակցական աշխատողների կոլլերի պատրաստելը կառավարչութայան բուրբ բնագավառների և ամենից առաջ լու-սավորության ընագավառի կամոք։

2. Յեթն 65 միլիոն վոչ-վելիկուսուս ընակչութայունից հանննք Ուկրաինան, Քեյ-ուսուսիան, Ազրբեյժանի մի մասը, Հայաստանը, վորոնք այս կամ այն սառխանով ան-ցել են արդյունաբերական կազիտալիզմի շրջանը, ապա մնում և մաս 30 միլիոն առավելապես թյուրքական ընակչութայուն (Քուրդեստանը, Ազրբեյժանի մեծ մասը, Դա-զըստանը, լեանականները, թաթարները, բաղկերիները, կերպիները և ուրիշներ), վո-րանք չեն անցնել կազիտալիստական զարգացման շտվով, շուտնե կամ զրեթե շուտնե իրենց արդյունաբերական սրտախտարիտաքը, մեծ մասամբ պահպանել են անասնաբու-մական անասնաութայունն ու նախապետական-սոսմական կենցաղը (Կիրգիզիան, Բաշ-կերիան, Հյուսիսային Կուկուսը), կամ կիսանասնապետական-կիսաֆեոդալական կենցաղից սահմալին վոչ ամբողջովին են զենն անցել (Ազրբեյժանը, Ղրիմը և այլն), բայց ար-զեն ներդալված են խորհրդային զարգացման ընգնանուր հուժի մեջ։

Ազգային փաստական աննավասարութայան վոչնչացումն այսանոլ մի սեական սրո-ցես ել, վորը պահանջում և կամառ և կուսաստալված պայքար մղել ազգային մշտման ու զազութային սարկութայան բուրբ մնացուկների գեմ Այստեղ ազգային աննավասարու-թյանը մինչև այժմ եննված և յեղել պատմականորեն կազմավորված անասնական աննավասարութայան վորս Այս աննավասարութայունն ամենից առաջ նրսնով եք սր-տանալովում, վոր Ռուսաստանի այս մայրամասերը (տառնմնապես Քուրդեստանը), վորանց գանգեկիս են յեղել զազութներին կամ կիսազազութներին դրութայան մեջ՝ բանի կերպով պահվում էյին ամեն սեական հուժք մասսակարարողների զերում, հուժք՝ վոր կենտրոնումն եք մշակվում։ Սա յեր շրանց մշտական նեոսոցյալիստական պատնաղ

* Վերջին կինգ ժողովուրդները միավորվում են վորպես զազասանցիներին իսամբ։

և սա խանգարում եր այդ հնչված ժողովուրդների մեջ արդյունաբերական պրոլետարիատի առաջնությունն և առավել ևս զարգանալուն: Այս ամենին անխուսափելիորեն պետք է հանդիպեր պրոլետարական հեղափոխությանն արևելյան ծայրամասերում և նրա առաջնությունն ինչպիսիք այն է, զոր հետևողականորեն վերացնի արդարյան անհավասարության բոլոր մնացորդները հասարակական ու անասական կյանքի բոլոր էություններում և, ամենից առաջ, պլանավարժարեն արդյունաբերության արժանավորի ծայրամասերում պարծարանները հումքի արդյունքների մաս փոխադրելու միջոցով (Քուրքեստան, Բուշկիրիա, Կիրգիզստան, Կովկաս—սեջասի, բրզդեզներ, կաշվեզներ արդյունաբերությանը և այլն):

Ազգային անհավասարության բոլոր տեսակները վաշխացնելու համար զգած իր վնասական ու հետևողական պայքարով, արևելյան ծայրամասերի աշխատավոր մասսաների վստահությանը նվազեցնելով հուսափրկությանը միևնույն ժամանակ նրանց համախորհում ու միավորումն է՝ հենց առաջնորդում հնչված ազգերի մեջ նաևակառուցական-ֆեոդալական հարաբերությանները վերջնականապես վերացնելու և այդ ազգերը կոմունիստական շինարարությանը հաղթողակից գործենելու համար: Արևելյան ծայրամասերում դասակարգային շերտավորման ցաղաքակնումության առաջին ցայլը պետք է լինի հետացնել սեղացի շահագործող բոլոր տարրերը մասսաների վրա ազդեցությանն ունենալուց, պայքարել նրանց դեմ խորհրդային ինքնավարության բոլոր որդաններում, սեղացի մասսաների՝ վերջին աշխատավորության խորհուրդներ ինքնակազմակերպվելու միջոցով գրկել շահագործող դասակարգերը դասակարգային արտոնության ներքին, Ընդամենի՝ առաջին հերթին պետք է կազմակերպվեն և ամենակազմադրվեն պետք է կոմունիստական հուսափրկության շարքերը և խորհրդային աշխատանքի ապագանը գրավեն սեղանական համեմատաբար փոքրաթիվ պրոլետարական տարրերը: Վերանց աշխատում են զանազան արևեսաներում, հանքերում, յերկաթուղիների վրա, ազդեցարաններում (СОЗВАРНЯ), հուսափային անասնաբույսերում:

Հետևյալ ցայլը պետք է լինի պրոֆեսիոնալ-կոոպերատիվ խառն արկի սեղանական շերտավորությանը անասնապետ կազմակերպելը, մի արդյունք պայմանավորված է նրանով, զոր սեղացի աշխատավոր մասսաները անասնական հետամնաց ձևերից անցնում են ավելի բարձր ձևերի—ցուլվորական աղբյուրներից՝ հողագործության, ազատ շահայի համար աշխատող համքարային արևեսանից՝ խորհրդային պետության համար աշխատող արտեսանի աշխատանքի (անասնապետ-կիսապրոլետարաների ներմուծությանը մեջ գրավելը), անասնապետական-արտեսանի արտադրությանը մասնակցությանը: Գործող ֆուլվորական պետության մշակման Քարհրդային իշխանությանը ամենից առաջ պետք է սպասողական միասնական կոոպերացիայի որդաններից ցանցի միջոցով պետության հասնի սեղանական կիսապրոլետարական մասսաներին, զորոնց ֆուլվորական պետական ընտելվելու վտանգի յն յնթակա: Քարհրդային անասնաբույսական կոոպերացիան այս առանձին պայմանների համաձայն պետք է վերակազմվի անասնական որդանների աշխատանքը այն ժողով, զոր ծանրության կենտրոնը փոխանցվի սեղանական միջավայրը, անասնապետական և այլ արևեսաները ներառվեն պլանային անասնական կազմակերպության մեջ, հաստատուն կապ ստեղծվի ընտելության արտադրողական կիսակառուցական մասսայի հետ և կունկրտ պլան մշակվի, համաձայն սեղանական պայմանների՝ ծայրամասերում արդյունաբերության արժանավորելու համար: Նույնպես վնասակարանապես պետք է նախազգուշացնել՝ կենտրոնական խորհրդային Մուսսոտանի արևելյաններին հուսափրկական հետևանք, առանձնապես հացի մեծաշերտը ծայրամասերում կենտադրանները, և, վաշխ քն խոսքով, այլ գործով պետք է պարենային ցաղաքակնումության կենտադրումը շահագույն սեղանական հետամնաց միջավայրի դասակարգային շերտավորման ցաղաքակնումության հետ: Պետք է միավորվի կենտրոնական

Ռուսաստանի անտեսական այդ միջոցառումների ամեն մի մեխանիկական փոխադրումը արևելյան ծայրամասերը, զորանց պիտանի յեն անտեսական զարգացման միայն ավելի բարձր աստիճանի համար: Տեղական շքավորների լայն մասսաները նրանց անտեսական կենսական շահերի հոգի զրա կազմակերպելով և միայն, զոր աշխատավորների խորհուրդները կարող կլինեն վտարի հանդի Արևելքի մոզավորդները՝ առավելոր յերկիրների պրոյուստրիտաի հետ մեկտեղ սու-ուսի ավան պայքարելու համար:

3. Յնթև 30 միլիոն առավելագու թյուրքական բնակչությունից հանենք Ազրբեյջանը, Քուրդստանի մեծ մասը, Քաթարներին (Գավուժիյէ ու Ղրխի), Քուխարան, Միվան, Դագստանը, Անտականների մի մասը (կարաբաղայիններին, շիրքեղներին, բարկարներին) և միքանի այլ ազգություններ, զորոնց արդեն հասակաց են գարնէլ և ամուր կերպով հաստավել են զորոշ տերիտորիայի զրա, ապա Մուսլ են մու 10 միլիոն կիրգիզներ, բաշկիրներ, շեյկեններ, Քուրդստանի հարավային մասը, ոսեր, ինգուշներ, զորանց հոգերը մինչև վերջին ժամանակներս կոյունիդացիայի սրյեկա ելին ծառայում սուս զաղթականների համար, զորոնց արդեն կարողացել են խլել վերակոյունիներից զարելու լավագույն հոգամարդը և նրանց սխտեմատիկորեն արտամզում են անդառու պտուղատները: Յարիզմի ջազաքականությունը, կալվածաներների ու բուրժուախայի ջազաքականությունն Մյունն այն և յնդել, զոր այս զրշտաներում զորքան կարելի յն շատ կուլակային՝ տարրեր սրմատավորեն սուս զրշտացիներից ու կազակներից՝ գարննելով այս վերջիններիս մեծագետական ձգտումների վտանակի նեմարան: Այս ջազաքականության արդյունքը՝ յերկրի խորքերը ջրլող տեղացիների (կիրգիզներ, բաշկիրներ) աստիճանական բնախնջվելն և:

Կուսակցության խնդիրն այս մոզավորդների աշխատավորական մասսաների վերաբրմամբ (բացի 1 և 2 կետերում հիշատակված խնդիրներից) այն և, զոր միավորի նրանց շահերը տեղական սուս բնակչության աշխատավոր մասսաների շահերի հետ՝ ընդհանրապես կուլակությունից, մանավանդ վելիկոուսական գերշատիչ կուլակությունից ազատվելու համար ձգվող պայքարում, զոր բուր ուժերով ու բուր միջոցներով ողնի նրանց՝ իրենց ուսերից թոթափելու կուլակ-կոյունիդաստրներին և, այսպիսով, ապահովի նրանց մարդկային գոյության համար անհրաժեշտ պիտանի հոգեր:

4. Բացի վերը հիշատակված ազգերից ու մոզավորդներից, զորոնց զատկաբարչին զորոշ կատուցվածք ունեն և զորոշ տերիտորիա յեն գրավում ՌՄՖՆՆՆ ստեմաներում, գոյություն ունեն նաև առանձին հասուն ազգային խմբեր, ազգային փոքրամասնություններ, զորոնց ջրված են այլազգի կոմպակտ մեծամասնությունների մեջ և, մեծ մասամբ, շահեն զորոշ տերիտորիա (լատիշները, հաստնացիները, լեհերը, հրեաները և ուրիշներ): Յարիզմի ջազաքականությունն այն և, զոր բուր միջոցներով, ընդհուպ մինչև շարգերը (հրեական շարգերը), ի չիք դարննի այս փոքրամասնությունները:

Այժմ, յերբ ազգային արտնությունները զուշնացված են, ազգությունների հովատարությունը կենսապարծված և, իսկ ազգային փոքրամասնությունների համար ազատ ազգային զարգացման իրավունքն ապահովված և խորհրդային հասարակարգը չենք բնութթով, կուսակցության խնդիրն ազգային այս խմբերի աշխատավորական մասսաների վերաբրմամբ այն և, զոր ողնի նրանց՝ լիակատար կերպով ոգտաքրծելու նրանց համար ապահովված ազատ զարգացման այս իրավունքը:

5. Կոմունիստական կազմակերպությունների զարգացումը ծայրամասերում ըմբանում և փոքր ինչ յարտրինակ պայմաններում, զորոնց արդեշակում են կուսակցության նորմալ առումն այս զրշտաներում Մի կողմից, ծայրամասերում աշխատող վելիկոուս կոմունիստները, զոր պետական ազգի գոյության պայմաններում են

մեծացել և ազգային մշուժ ասած բանը չեն իմացել, կուսակցական և խորհրդային աշխատանքի մեջ հանտի խիստ պակասեցնում են ազգային ասանմանատակութիւնների նշանակութիւնը կամ թե չե՛ք ընտել ել նրանց կետ հաղթի չեն նստում, իրենց աշխատանքի մեջ հաղթի չեն տանում ավյալ ժողովրդի գոտակարգային կատարմանը, կուստարայի, կենցաղի, պատմական անցյալի ասանմանատակութիւնները՝ այսպիսով զանկացանելով ու խեղաթյուրելով կուսակցութեան քաղաքականութեանն ազգային կարգում Այս կանգամանքի կեանքը լինում և կամուսնիքից մեծապետականութեան, կուսնիգատարութեան, վելիգուտական շփոթիքի կողմը թեքվելը: Մյուս կողմից, կամուսնիտ սեղացիները, վոր աղբիւ կն ազգային մշտման ծանր շրջանը և սակավին վոր ամբողջովին են ազատագրվել այդ մշտման ուրվականներից, հանտի շափազանցում են ազգային ասանմանատակութիւնների նշանակութիւնը կուսակցական և խորհրդային աշխատանքում սովերի մեջ թողնելով աշխատավորութեան գոտակարգային շանքը, կամ թե չե, ավյալ ազգի աշխատավորութեան շանքը պարզ-դիպարզ շփոթում են միևնույն ազգի շտմողայինն շանքի կետ՝ չկարողանալով գոտել տալիները վերլիններից և սրանց վոր կուտուցել կուսակցական աշխատանքը: Իր կերթին՝ այս կանգամանքը տանում և զեպի թեքում՝ կամուսնիքից բարձուս-դեմակրատական նացիոնալիզմի կողմը, նացիոնալիզմ, վորը յերբեմն ընդունում և պան-խաւազիքի, պանթյուրքիքի մե (Արեւելքում):

Գոմուսնիտական ինտերնացիոնալիզմի սկզբունքներից յեղած այս յերկու թտուսկար թեքումներն ել ուժ են տանում ծայրամասերի կամուսնիտական կազմակերպութիւնների սկզբունքական շրջանում անխուսափելի խնդրմանութիւնից: Մի կողմից, կուսակցութեան մեջ են ազդակում կուսակա-գազութարար տարրերը, մյուս կողմից կուսակցութեան մեջ մուտք են գործում սեղացի շտագործողական խմբերի նեկայացուցիչները:

Նամագումարը, վեակուստրեն գոտապարսելով այս յերկու թեքումն ել՝ վորդետ կամուսնիքի կամար գոտակար ու գոտակար թեքումներ՝ կարկաղոր և կամար կամ մասանշոյ ասալին թեքման — մեծապետականութեան, կուսնիգատարութեան կողմը հոտարվող թեքման — ասանմին գոտակարութեանն ու ասանմին թտուսկարութիւնը: Նամագումարը կիշեցնում և, վոր տոտնց կաթնարեւելու կուսնիգատարական ու նացիոնալիտական թացուկները կուսակցութեան շարքերում՝ ծայրամասերում անմուսնի և սեղգծել ամբակուտ ու մասաների կետ կազմած իսկպետ կամուսնիտական կազմակերպութիւններ, վորոնց իրենց շարքերում ինտերնացիոնալիզմի կամուսնիքով կամուսնում են սեղական և ուտ ընտելութեան պրոլետարական ու կիսապրոլետարական տարրերը: Ուտի և կամագումարը գտնում և, վոր ազգայական և, ասալին կերթին, կուսնիգատարական ասանմանների վերացումը կամուսնիքի մեջ, գա-կուսակցութեան կարեւորագուտն խնդիրներից մեկն և ծայրամասերում:

Կալ անելով վեակուստրեն գալարեւելու պրոլետարիտի կուսակցութեան մեջ իցելով ամեն սեականի կեղծ-կամուսնիտական տարրերի գեմ, կամագումարը նախագ-գուշացնում և կուսակցութեանը՝ ի հաղիվ քաղքենիական-ազգայական և կուսակցութեան տարրերի գընդալալիցելուց:

Միտմանակ կամագումարն ընդգծում և՛ ասալներում մեղմած ժողովուրդների ազգային ինտելիգենցիայի աղբիւ ու խորհրդային իլլիանութեանն իրենց նվիրված լինելը ազգայնացած տարրերին արեւելքում ծայրամասերում խորհրդային աշխատանքի մեջ կնտրեն և կազմակերպված մեղմ պոտագործելու անկրամեւտութիւնը:

ԱԶԳԱՍԻՆ ՄՈՒՄԵՆՏՆԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՍՏԱԿԱՆ ՑԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՒՆԱՐՔՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

(1923 թ. ապրիլին ՌՎ(Գ) XII կամագումարի ընդունած բանաձևը)

I

1) Կալտուսիզմի զարգացումը սակավին անցյալ գարում գրեւորեց արտագրութեան ու փոխանակութեան յեղանակների ինտերնացիոնալացման, ազգային ինցնտ-

փոփոխման ժողովուրդների անտեսական մերձեցման և հակադրան տեղափոխմանը վերջին մի կապակցված ամբողջությամբ աստիճանաբար միավորելու աննպաստը կապիտալիզմի հետագա զարգացումը, համաշխարհային շահայի զարգացումը, ծովային ու յերկաթուղային մեծ նանապարհների դործի կարգավորումը, կապիտալի արտաձուլումը և այլն, ել ավելի ուժեղացրին այդ աննպաստը՝ ամենաբարձր մասնավորապես կապիտալիզմի կապակցի աշխատանքի միջնակային բաժանման և բազմակողմանի փոխադրված կախման կապակցի՝ Վորքան վոր այդ պրոցեսն արտաքույրում եր արտադրական ուժերի վիթխարի զարգացումը, վորքան վոր այն նկատարում եր ազգային առանձնացման (обособленности) և զանազան ժողովուրդների շահերի հակադրության ժողովուրդները, այն յեղել և և թոււմ և առաջադիմական պրոցես, վորովհետեւ նյութական նախադրարաներ և նախապարտաւորում ազգագր համաշխարհային սոցիալիստական անտեսական շարքը:

2) Բայց այս աննպաստը կարգացել և յարանաուկ ձեւերով, վորոնք բոլորովին շնն համապատասխանում նրա ներքին պատմական իմաստին: Ժողովուրդների փոխադրված կախումը և տեղափոխմաների անտեսական միավորումը կապիտալիզմի զարգացման ընթացքում սահմանվում էին վոչ թե ժողովուրդների՝ վորպես իբրավանձնաբար միավորների՝ համադրմանը: Բայն համապարհում, այլ մի ժողովուրդ մյուսների կողմից կապակցեցներու կարգով, ավելի պակաս զարգացած ժողովուրդներին ավելի շատ զարգացած ժողովուրդների կողմից ճնշում և յանադրմանը: Կարգով: Կարգով: Բայն թաշտաներ ու հափշտակումներ, նպաստին ճնշում ու անհավասարություն, ինքնիշխանական համայնականություն ու բնութայն զարգացման սարկություն ու ազգային իբրավորություն, վերջապես, շարժարանիքի ազգերի պայքարը միմյանց դեմ՝ անընդունակելի միավորները վոր իշխելու համար—սրանք են այն ձեւերը, վորոնք շրջանակներում ընթացել և ժողովուրդների անտեսական մերձեցման պրոցեսը: Բայն հ' միավորման աննպաստը նեա մեկտեղ անում եր այդ միավորման յանի ձեւերը վոչնչն շարձելու աննպաստը, անում եր ճնշված զարգացմանը և կախյալ ազգություններին ինքնիշխանական ճնշումից ազատարելու պայքարը: Վորքան վոր այդ յերկրորդ աննպաստը ճնշված մասսաների ըմբոստացում եր նշանակում ընդդեմ միավորման ինքնիշխանական ձեւերի, վորքան վոր դա ժողովուրդների միավորում եր պատճառում՝ համադրմանը: Բայն ու համաժող միություն սկզբունքներով, զա յեղել և և թոււմ և առաջադիմական աննպաստը, վորովհետեւ զա նպաստն նախադրարաներ և նախապարտաւորում ազգագր համաշխարհային սոցիալիստական անտեսական շարքը:

3) Կապիտալիզմի հասուկ ձեւերով արտասոյազմած այս յերկու ինքնական աննպաստների պայքարը լցնում և բազմազգի բուրժուական պետությունների վերջին կես նախորդմանի պատմությունը: Կապիտալիստական զարգացման շրջանակներում այդ աննպաստների միջև յեղած աննպաստ հակասությունը զրված և յեղել բուրժուական զարգացման պետությունների ներքին անդրադրման ու սրբանական անկայունության ինքնուրույն: Անխուսափելի կոնֆլիկտներ այդպիսի պետությունների ներքում ու անխուսափելի պատերազմներ այդպիսի պետությունների միջև: Կին զարգացման պետությունների ցայքայում և նորերի գոյացում: զարգացման նոր նեոստումում ու բազմազգի պետությունների նոր ցայքայում, վորը սանում և դեպի աշխարհի ցուպագրական ցարտեղի նոր վերաձեւում—սրանք են այս ինքնական հակասության արդյունքները: Մի կողմից՝ կին Ռուսաստանի, Ավստրա-Հունգարիայի, Քայրքիտայի ցայքայումը, մյուս կողմից՝ այնպիսի զարգացման պետություններ, ինչպիսիք են՝ Մեծ Բրիտանիան ու կին Գերմանիան, վերջապես, ինքնիշխանական մեծ պատերազմը և զարգացման ու իբրավորական ժողովուրդների նեղափոխական շարժման անումը— այս բոլոր և սրանց նման փաստերն անկերտորեն խոսում են բազմազգի բուրժուական պետությունների անկայունության ու աննաստանության մասին:

Այսպիսի ժողովուրդների անտեսական միավորման պրոցեսի ու այդ միավորման իմպերիալիստական յեզանակների միջև յեզան անհաշտ հակառակությունը պայմանավորել է բուրժուազիայի անընդունակությունը, անպահանջությունը, անզորությունը՝ գտնելու ազգային շարքի յունմանը հիշա կերպով ժամանակ մեջ:

4) Մեր հուսակցությունը հաշի յե ասել այդ անզամանցները՝ զննելով ազգային շարքի վերաբերյալ իր ցարգրականության հիմքում ազգերի ինքնարոման իրավունքը, ժողովուրդների պետական ինքնուրույն գոյության իրավունքը: Իր գոյության ասկալին ասալին արերին, իր ասալին համապատարում (1898 թ.), յեր հասկալիզմի հակառակություններն ազգային շարքի գնով գեռես սպասել պարզությունը յեյին կարողացել վորալի, հուսակցությունը հանալեց ազգություններին այս անհասկալի իրավունքը և հասկալում, ընդհուլ մինչև և հակամերթյան ևնզալումը, իր համապատարներում ու հանքերնեյիաններում կայացրած հասուկ վորալմերով ու վերուներով նա անգրալիստին հաստատում եր իր ազգային ծրարիքը: Իմպերիալիստական պատերազմն ու նրա ևն հալովան ևնզալիստական ևսմկու շարմումը գրալիսներում միայն նորից եյին հաստատում հուսակցության վերուներն ազգային շարքում: Այդ վերուների իմասան այն է, վոր՝ ա) վեռահանալիստ միավում ևն շարքալիստներին բուրջ ու աննն տեսուկ մեներն ազգություններին վերաբերմամբ, բ) հանալովում ևն ժողովուրդների համապարտությունն ու սուվերենությունն իրենց բուրջ անարինելու գորմում, գ) հանալովում և այն գրալիստ, թե ժողովուրդների հաստատում միավորումը կարող է կերտովել միայն համազարմակցության ու համարության սկզբունքներով, զ) հալակովում և այն համարությանը, վոր նման միավորման իրականացումը ևնարավոր է կալիստալի իշխանության ասպալման ևնտեսանցով միայն:

Մեր հուսակցությունը իր աշխատանքի մեջ ազգային այս սպասալիստական ծրարիքը յն գաղալի ևնզալիստ ինչպես ցարիզմի ցարհալալ-կեզերիլ ցարգրականությանը, այնպես ել մեներնեկներին ու եներնեկի թերաա, կրալիզերիստիստական ցարգրականությանը: Յեթե ցարիզմի ուսիքիկատորական ցարգրականությանը ցարիզմի ու կին Ռուսաստանի ազգությունների միջև անզուլո սեղծեց, իսկ մեներնեկներին ու եներնեկի կրալիզերիստական ցարգրականությանը ևնզալիստ այն բանին, վոր այդ ազգություններին յովալում սարբերը ևնացան կերենչիլիստինց, սպա մեր հուսակցության սպասալիստական ցարգրականությանը հուսակցության համար նովանց այդ ազգություններին յայն ժաստներին հակալիստնցն ու ալակցությանը՝ ցարիզմի ու իմպերիալիստական ուսական բուրժուազիայի զեմ մեր հուսակցության մզան պայցարում: Հալով թե կարելի յե հասկանել այն մասին, վոր այս համալիստնցն ու այս ալակցությունը ևնզալիստնցն այն վեռալիստական մասնալիստներինց մեկը, վորանց վորալիստնցն մեր հուսակցության ևնզալիստնցը ևնտեսանցյան արերին:

5) ևնտեսանցյան ևնզալիստությունը սվեց մեր հուսակցության վերուների գորմնական ևնարալումարներն ազգային շարքի վերաբերմամբ: Տաղալիզով կալիստականերին ու կալիստալիստներին, ազգային հնչման հիմնական կրոլներին իշխանությունը և իշխանության գրալիստ հանգնեցնելով պրոլետարիաալ՝ ևնտեսանցյան ևնզալիստությունը մի հարմանով կարտակց ազգային հնչման շարքները, շուս սվեց ժողովուրդների միջև յեզան կին շարքերություններին, իարելից ազգային կին թեռամանցի կիմեերը, մարցեց ևնզ ժողովուրդների համազարմակցության համար և վոր միայն Ռուսաստանում, այլև Յեվրոպայում ու Ասիայում ուսական պրոլետարիատի համար նովանց նրա ալակցի յեզարալակիցներին վասակությունը: Հալով թե շարքի կա սպացուցելու, վոր ուսական պրոլետարիատն ասակց այսպիսի վասակության յեր կարողանա ևնզալիստի հուլակին ու Գներնեկներին, Յուզերնիլին ու Վրանգելին: Մյուս

կողմից, անկասկած է, զոր ճշգրտած ազգերն էլ չենին կարողանա իրենց պատարժումը հասնել առանց Ռուսաստանի կենտրոնում պրոլետարիատի զիկատատուրա հաստատվելու: Ազգային թշնամանքն ու ազգային ընդհարումները անխուսափելի, անխուփանելի յեն, քանի կադրաբարն է իշխանութայն զրուի կանգնած, քանի նախկին պետականն ազգի մանր բարձրագիտան, և անմեկից առաջ գյուղացիութայնը, նացիոնալիստական նախապաշարմունքներով լեցուն լինելով կապիտալիստների կեանքից են գնում, և, ընդհակառակը, ազգային խաղաղութայնն ու ազգային պատարժումը կարելի չն ապահովված համարել, յեթև գյուղացիութայնն ու մանր-բուրժուական այլ շերտերը պրոլետարիատի կեանքից են գնում, ախի՛նքն՝ յեթև ապահովված և պրոլետարիատի զիկատատուրան: Ուստի է՛ խորհուրդների կազմութայնը և պրոլետարիատի զիկատատուրայի հաստատումն այն բազան, այն կիմքն են, զորի վրա կարող է կառուցվել ժողովուրդների յնչբարձրական համագործակցութայնը պետական միասնական միութայն մեջ:

6) Բայց Հոկտեմբերյան նեպոփիսութայն արգյունքները չեն ապահովում ազգային ճշման զուշնացմամբ, ժողովուրդների միավորման համար հոգ ստեղծելով: Հոկտեմբերյան նեպոփիսութայնն իր զարգացման ընթացքում այդ միավորման մեքն էլ մշակեց, նշից կիմսական այն դեքը, զորոնցով պետք է կառուցվի ժողովուրդների զորպես միութեանական մի պետութայն միավորվելու: Հեպոփիսութայն առաջին շրջանում, յերբ ազգութայնների աշխատավոր մասաններն առաջին անգամ իրենց զգացին ազգային կենտրոնայն մեծութայններ, մի՛նչդեռ ստարեկերյալ կոնսերվիցիայի սպասնալիքը տակավին իրական զմանց չեր ներկայացնում:— Ժողովուրդների համագործակցութայնը զեռես չուներ միանգամայն զորոշ, խառնին հաստատված մե Բաղաջացիական պատերազմի ու կոնսերվիցիայի շրջանում, յերբ ազգային կոնսերվատիստների ազգական կենտրալացանութայն շահերը առաջին պլանի վրա էյին զբեկ: այնինչ անտեսական շինարարութայն կարցերը տակավին ներքական չենին, — համագործակցութայնը ռազմական միութայնն է ընդունել: Վերջուպես, նեպոփիստութայն շրջանում, յերբ պատերազմից ցայցայով արտազորական ուժերի վերահանգնման կարցերն առաջնահերթ զարման, — ազգական միութայնը լրացվեց արեանեսական միութայնը: Ազգային կոնսերվատիստների զորպես Մորերդային կոնսերվատիստների Միութայն միավորվելը համագործակցութայնն մեքի զարգացման ավարման հոտոն է, զորն այն անգամ ընդունել ժողովուրդների զորպես խորհրդային բողոքովի միասնական պետութայն ռազմա-անտեսապես և ցաղացականպես միավորվելու ընույթ:

Այսպիսով, պրոլետարիատը խորհրդային կասարակալարում դուավ ազգային կարցի ճիշա լուծման բունալին, նա զբա մեջ կայանագործեց ազգային իրավունավատարութայնն ու կամավորութայնն սկզբունքների վրա կիմսված կայուն բազմազգի պետութայն կազմակերպելու ուղին:

7) Բայց զոտնել ազգային կարցի ճիշա լուծման բունալին՝ տակավին չի նշանակում լրովին լուծել այն և վերջնականպես ազատել այդ լուծմանը նքա կոնկրետ-գործնական իրականացումով: Հոկտեմբերյան նեպոփիսութայնն առաջագրան ազգային ծրագրի ճիշա կենտրոնագործման համար անհրաժեշտ է նաև կազմարարել այն աղբյուրները, զորոնք մեզ ժառանգութայնն են արված ազգային ճշման անցած շրջանից և զորոնք չեն կարող կազմարարվել մի կարվածով՝ կարճ ժամանակամիջոցում:

Այդ ժառանգութայնը կազմում են, նախ, մեծապետական շովինիզմի Մացուկները, շովինիզմի, զորը վիճիկոտանների յերբնմնի արտանյալ զրութայնն արտացոլում են: Այդ Մացուկները տակավին աղբում են մեր կենտրոնական և տեղական խորհրդային աշխատողների զրուիներում, զորոնք լուծ են զրել մեր կենտրոնական և տեղական պետական կիՄարզներում, զբանց ամբոցներու յեն զալին վեճիկոտական-

զովինտասկան ժողովրդի անհատական կյանքը, ժողովրդի նեղի կազակցությանը ավելի ու ավելի յն ուժեղանում Գրանց գործնականագետ արտահայտում են ուսուցիչները, ինչպես նաև ինքնուրույն ինտելեկտների սնուցարձարամարական և անեղի-բյուրեղացուական վերաբերմունքով զեղյի ազգային ևանրազեուսթյունների կարիքներն ու պահանջները, Բազմազգի խորհրդային պետությանն իրոք ևստատան, իսկ ժողովուրդների ևանգործանասթյունը Գրանցում իրոք յեղբայրական կարոզ և գտանալ յոկ այն զեղցում, յեթև մեր պետական կրթարկների պրակտիկայում այդ Մացուկները վնասագետ ու անգտանախորհն շնջվեն: Գրությանը մի շարք ազգային ևանրազեուսթյուններում (Ուկրաինա, Քեյսուստիա, Ազրբեյջան, Քուրքեստան) Գրանցով և շարգանում, վոր խորհրդային իշխանության կրթական ևանարանը ևանգիտացոջ բանվոր գտանալորի նշանակելի մաջ պատկանում և վելիկուստ ազգությանը Այդ շրջաններում շողգրի ու գյուղի, բանվոր գտանալորի ու գյուղացիության զգուսը ունիպուսթյուն սարկելների յն ևանգիպում՝ ևանին Քե կուսակցական և Քե խորհրդային սրգաններում յեղամ վելիկուստական շովինիզմի Մացուկների Այս պայմաններում ուստական կուստուրայի տակվուսթյունների մասին յեղամ խոսակցությանները և այն գրույթի տառաղարուսթ, Քե ուստական ավելի բարձր կուստուրան անխուստիելիորեն ևազթելու յն ավելի ևետաՄաց մազուսթյունների կուստուրաներին (ուկրաինական, ազրբեյջանական, ուզբեկական, կրկիպական և այլն), վոր այլ ինչ են, բայց յեթև վելիկուստ ազգության սիրազեուսթյունն սմրազեղելու փորձ Ուստի և՝ վելիկուստական շովինիզմի Մացուկների զեմ վնասական պայցար մզելը մեր կուսակցության տառաղին ևերթական ինզիլեն և:

Այդ մասանգուսթյունը, յերկրորդ, կազմում և ևանրազեուսթյունների Միության ազգուսթյունների փաստական, ախիլեն՝ անտեսական ու կուստուրական աննազմասթյունները, ևնկաներիայն ևնգաթիսթյուն ևնց բերած ազգային իրավանաարությանը մազուսթյունների մեմ նգտանում և ևանխոսում, բայց այն ինչը յեղամ յն յունում սմրոշլ ազգային ևարցը: Մի շարք ևանրազեուսթյուններն ու մազուսթյուններ, վորանք յեն անցել կամ գրեթե յեն անցել կազիտակցովի բովով, վորանք յունեն կամ գրեթե յունեն իրենց պրոստարիտաթ, վորանք այզ պտանաող ևլ ևև են Մացել անտեսական ու կուստուրական տեսակետից, տանց գրից իրական ու տեսական ոգնության ստանալու ի վիկակի յեն լրովին սոտարթեղելու այն իրավանգներն ու ևնարաթիսթյունները, վոր Գրանց ըննևում և ազգային իրավանազմասարությանը, ի վիկակի յեն բարձրանալու զարգացման ավելի բարձր ստիկանը և ախիլով ևանելու տառաղ անցած ազգությաններին: Փաստական այս աննազմասարության պտանաները Քողմված են վոր միայն այս մազուսթյունների պտամության մեջ, այլև ցարիզմի ու ուստական բուրժուազիայի շողացանուսթյուն մեջ, վորանք մգտել են մայրամասերը զարձանելու սրգյունաբերպետ զարգացած կնտարնական շրջանների կողմից շուկարթվող բացաողական ևուցային շրջանները Անկարելի յն կարճ մամանակամիջոցում ևազթանաթել այս աննազմասարությանը, մի յերկու տառում վերացնել այս մասանգուսթյունը: Մեր կուսակցության զեուս X ևանազմարը նշել և, վոր ռփաստական ազգային աննազմասարության վոշնյացումը տեսական պրոցես և, վորը պահանջում և ևանտարեն և ևստատակամարեն պայցարել ազգային ընշման ու զազուսթյուն սարկության բուրք Մացուկների զեմ: Բայց անգտանալուսթյունը և ևազթանաթել այն: Յեզ այն կարելի յն ևազթանաթել միայն ուստ գրուստարիտակ կողմից իրական ու տեսական ոգնության ցույց տալով Միության ևետաՄաց մազուսթյուններին՝ Գրանց անտեսական ու կուստուրական տառաղիսթյուն զարձան Այս ոգնությանն տառաղին ևերթին պետց և արտահայտի տառաղներում ընշված ազգությանների ևանրազեուսթյուններում սրգյունաբերական սխալներ տեսեղելու ևանար մի շարք գործնական միջոցներ ևնց աննելով տառաղիսթյուն շափով այս

գործի մեջ գրավելով տեղական բնակչությանը՝ Վերջապես, այս ոչնչությանը, X ևս մտազուժարի բանասերի համաման, զուգանեա պետք է ընթանա այն պայտարին, զոր աշխատավոր մասաները մղում են իրենց սոցիալական գիւրջերի ամբողջական համար՝ նեղի կողակցությունը ուժեղացող տեղական ու յնչվոր շահագործողական վերնախավերի զեմ Վարքան զոր այդ անբաղկատուությանն են առավելապես դրսեպահանական շրջաններ են, ներքին սոցիալական միջոցառումները պետք է ամենից առաջ ընթանան աշխատավորական մասաներին ի նաչիվ պետական ազատ ֆունդի (տարածվել տալու անսպարեով) Ասանց այս բանի կիճը չկա ևս այս զենչու միութենական միասնական պետության շրջանակներում ժողովուրդների կանոնավոր ու հաստատուն համագործակցությանը կարգավորելու գրա Ուստի է՝ ազգությանների փաստական անկախությանը վերացնելու պայտարը, նուսանաց ժողովուրդների կուլտուրական ու տնտեսական մակարդակը բարձրացնելու պայտարը մեր կուսակցության յերկրորդ ներթական խնդիրն է:

Այս մասնագությունը, վերջապես, կազմում են նացիոնալիզմի Մացուկները մի ամբողջ շարք ժողովուրդների մեջ, զորոնց կրել են ազգային նշանա ծանր լուծը և սակավել են կարգապեղ արտաազգովն ազգային կիճ վերադարձնելու գաղտուկից: Այդ Մացուկների գործնական արտահայտությունն են անգլիանում ազգայնորում ճնշված ժողովուրդների ազգային վերջ խորթացածությունը և լիակատար վատաւության բացակայությունը զեղի այն միջոցառումները, զորոնց ուսանելից են գալիս: Սակայն, իրենց կազմի զե՞ միջանի ազգությաններ ունեցող անբաղկատուությաններում այս պաշտպանական նացիոնալիզմը անախ վերածվում է հարձակողական նացիոնալիզմի, ավելի ուժեղ ազգության թունց շովինիզմի, զոր ուղղված է այդ անբաղկատուությանների թույլ ազգությաններ զեմ Այդպես և վրացական շովինիզմը (Վրաստանում), զոր ուղղված է հայերի, տաերի, աշտարացիների ու արխաղների զեմ, ազրբեջանական շովինիզմը (Ազրբեջանում), զոր ուղղված է հայերի զեմ, ուղրեկական շովինիզմը (Բուխարայում ու Պորեզում), զոր ուղղված է թուրքմենների ու կիւրդիզների զեմ— շովինիզմի այս բոլոր տեսակները, զորոնց, ի զեղ առած, իրաւասում են նեղի ու կանգարելոցիայի պայմանները, մեծաույն շարք են, զորոնց սպանում են միջանի ազգային անբաղկատուությաններ գարնելի զզգզոցի ու խոսնակչության ապարեզ: Ինչ տակ կուզի, զոր այս բոլոր յերևույթներն արգելակում են ժողովուրդների փաստական միավորումը զորպես միասնական պետական միությանը Վարքան զոր նացիոնալիզմի Մացուկները անգլիանում են վիճիկոուսական շովինիզմից պաշտպանվելու յարատատուկ մի նե, վիճիկոուսական շովինիզմի զեմ վնասական պայտար մղելը ամենավատանելի միջոցն է նացիոնալիստական Մացուկները և ազգաբանելու անար ըսկ զորքան զոր այդ Մացուկները վերածվում են տեղական շովինիզմի, զորն առանկին անբաղկատուությաններում ուղղված է ազգային թույլ խմբերի զեմ, ուղղակի պայտարն այդ Մացուկների զեմ կուսակցության անգամները պարտականությունն է Ուստի է՝ նացիոնալիստական Մացուկների և ամենից առաջ, այդ Մացուկների շովինիստական նեների զեմ պայտարելը մեր կուսակցության յերկրորդ ներթական խնդիրն է:

Յ) Լնի մասնագության ամենացալուն արտահայտություններից մեկը պետք է համարել այն փաստը, զոր կենտրոնում է տեղերում խորհրդային լինոֆիկների մի ժառը անբաղկատուությունների Միութայնը զնաւատում է զոչ թե իբրև պետական հավատար միավորների մի միութայն, զորը կուզված է ապաւովելու ազգային անբաղկատուությունների ազատ գարգացումը, այլ իբրև մի ցալ զեղի անբաղկատուությունների վերացումը, իբրև ալապես կուզված ամբանական-անբաժանելի նե կազմելու սկիզբը:

Լնի մասնագության մի ալապիս արդյունքն էլ պետք է համարել ՈՍՏՆՂ զե-
Ի. Սալիք—19

բառեւայութիւններէն միշտմտի ձգտումը՝ իրենց յենթարկել ամբողջ կանրապետութիւններէ ինքնուրուին կոմիտարիտաները և այլ կանրապետութիւնները զեւրացնելու նամագար կարելի:

Դասադարձեւով այդպիսի շարժումը իբրև կանրապետարական ու սեպեցիան շարժում և նշանակելով ազգային կանրապետութիւններէ դուրսիցն ու նետագա զարգացման բացարձակ սահմանադուրսութիւնը՝ կամադուրսը կոչ և անուակուսակցութիւն անդամներին այսուրջ նետելու ախ ըսնին, վարչապետ կանրապետութիւններէ միտարումը և կոմիտարիտաներէ միտուումը չովինիտարն արժագրում խորհրդային ինտելիկները շարժարձնել՝ իբրև ազգային կանրապետութիւններէ անուսական ու կուսութեան կարիքներն անտեսելու իրենց փորձերէ ջողարկում կոմիտարիտաներէ միտուումը մի ընկուցիւն և խորհրդային ազարատի կամար. յիսի փորձեակնում ախ փորձը մեծապետական ուզգութիւն ստանար, ազա կուսակցութիւնը ստիպում պետք և լինել այսպիսի. պետաման զեմ ձեռք տանելու ամենաձեռակամ միջոցներ՝ ընդհուկ մինչև միշտմտի կոմիտարիտաներէ միտուումը վերացնելու կարելի դրումը՝ մինչև վար խորհրդային ազարատն առաջինկարում պատշաճ կերպով վերադասարկովի՝ իսկապետ դրոշմարական և իսկապետ յերաշխական ուշագրութիւն ձողով զեկի փորք ու նետամոց ազգութիւններէ կարիքները և պետաները:

9) կանրապետութիւններէ Միութիւնը, վար սեպեմում և առանկին կանրապետութիւններէ ըսնմարներն ու դուրացիներէ կոմիտարիտան և կամադուրսիւն սկզբունքներով, կանգնանում և պրոլետարիտատի առաջին փորձը՝ անկախ յերկիրներէ միջազգային փոխարարութիւններէ կարգադրման զարժում և առաջին ջոյլը՝ ազգագա Աշխատանքի կամաշխարհային Պարհրդային կանրապետութիւն սեպեմումն ուզգութիւն: Վարքան վար կանրապետութիւններէ Միութիւնը ժողովուրդներէ կամակնցութիւն նոր ևն և, միտանական միութեանկան պետութիւն միջ նրանց կամադրմանկցելու մի նոր ևն, այն պետութիւն, վարի շրջանակներում պետք և վերացումն վերջ ուրվուցումն Պաշտակաւ ժողովուրդներէ միտանց աշխատանքի պրոցեսում, — Միութիւն ջարձարգութիւն որգանները ախպետ պետք և կառուցում լինեն, վարպետի լիովին արտացոլն Միութիւն ջարձարգութիւններէ վոչ միտան ընդկանար կարիքներն ու պետանները, աշխատանկին ազգութիւններէ կառուկ կարիքներն ու պետանները: Ուստի և՛ Միութիւն դուրսիցն անկնցով կենարտանկան որգաններէ կնա միտան, վորանց ամբողջ Միութիւն աշխատար մասաներէ ներկայացուցչութիւնն ևն կանգնանում՝ անկախ ազգութիւններէ կոմիտարիտան սկզբունքներով պետք և սեպեմովի ազգութիւններէ ներկայացուցչութիւն մի կառուկ որգան: Միութիւն կենարտանկան որգաններէ աշարիմակ կառուցումը լիտարար կետովութիւն կտար զպայան կերպով անկնցրելու ժողովուրդներէ կարիքներէն ու պետաններէն, իբ մամանակին ջույլ առաջ նրանց սահմանադուրսութիւն, սեպեմութիւն լիտարար փոխարար մասանկցութիւն իրարարութիւն և, այսպիսով, ամենամանկվանգպի միջոցներով վերացնելու վերջ կիշում մասանգութիւնը:

10) Յելինկով սահմից, կամադուրսը կանձարարում և կուսակցութիւն անդամներին կաննելու, իբրև զարձեակն միջոցներէ, այն ըսնին, վարչապետի՝

ա) Միութիւն կենարտանկան որգանները կառուցելիս ազարտովում լինի առանկին կանրապետութիւններէ իրավունքներէ ու պարտականութիւններէ կոմիտարիտանը՝ ինչպետ նրանց փոխարար կարարութիւններէ, միջ, ախպետ և՛ Միութիւն կենարտանկան իշխանութիւն նկատամար:

բ) Միութիւն ջարձարգութիւն որգաններէ սրտեմում կոմիտարիտան սկզբունքներով կիտի առանց բացառութիւն ջարձարգութիւն կանրապետութիւններէ ու ազգային ժարգերի ներկայացուցչութիւն մի կառուկ ժարմին՝ ըստ կարելու, կաշի

անկելով այդ հանրապետութիւնների կազմի մէջ մտնող բոլոր ազգութիւնների ներկայացուցչութիւնը.

դ) Միութեան գործադիր օրգանները կառուցվեն այնպիսի սկզբունքներով, զորոնք ապահովում են հանրապետութիւնների ներկայացուցչների իրական մասնակցութիւնը նրանց մէջ և Միութեան ժողովուրդների կարիքների ու պահանջների բավարարումը.

զ) հանրապետութիւններին ընձեռվեն բավականաչափ լաւ ֆինանսական և մասնավորապէս բյուջեական այնպիսի իրավունքներ, զորոնք ապահովում են նրանց սեփական պետական-գործակաւն, կուլտուրական ու տնտեսական նեւերկրացութեան ցուցաբերումը.

կ) ազգային հանրապետութիւնների ու մարզերի օրգանները կառուցվեն առավելապէս համապատասխան ժողովուրդների լեզուն, կենցաղը, բարքերն ու սովորութիւնները գիտցող տեղացիներէից.

զ) հրատարակվեն հասուկ սրինքներ, զորոնք ապահովին մայրենի լեզվի գործածութիւնը բոլոր պետական այն օրգաններում և բոլոր այն կրթարկներում, զորոնք ապաստարկում են սեղանական այլ-լզվի ընտելութիւնը և ազգային փոքրամասնութիւնները, սրինքներ, զորոնք նկատարական ամբողջ խտութեամբ նստաղէն-զում և պատմում են ազգային իրավունքների և մասնավորապէս ազգային փոքրամասնութիւնների իրավունքների բոլոր խտրախնայներին.

է) ունկազգի Կարմիր բանակում գաստիարակչական աշխատանքը՝ Միութեան ժողովուրդների յերաբայրութեան և համերաշխութեան գազափ-բները արժանաւորելու ձգողով և գործնական միջոցառումներ նեւց անվովն՝ ազգային գործառնք կազմակերպելու զնտրքերմ-մը՝ պակտանելով այն բոլոր միջոցները, զորոնք անհրաժեշտ են հանրապետութիւնների լիակատար պաշտպանութեան ապահովելու համար

II

1) Մեր կուսակցութեան կազմակերպութիւնների զարգացումն ազգային հանրապետութիւնների մեծամասնութեան մէջ ընթանում և այնպիսի պայմաններում, զորոնք լիովին չեն, զոր նպաստում են նրանց անմտն ու անբացմանը Այս հանրապետութիւնների տնտեսական նեւառնացութիւնը, ազգային պրոլետարիատի փոքրամիջի կրնելը, տեղացի կուսակցական կրն աշխատողների կազրերի պակասութիւնը կամ նախնիկ բացակայութիւնը, մայրենի լեզվով յուրը մարքտիստական գրականութեան բացակայութիւնը, կուսպատիարակչական աշխատանքի թուլութիւնը, զերջապէս, արժանապակն ազգայնական արողիչանների Յնացուկների սակայութիւնը, արողիչաններ, զորոնք դեռեւ չեն զերացնր—տեղացի կամուխտանների մէջ զորոշ թնքում են առաջացրել ազգային առանձնաւակութիւնները գերազնաւատալու ուղղութեամբ, պրոլետարիատի գասակարգային շաները թերազնաւատելու ուղղութեամբ, թնքում դեպի նայիտնալիզմը Այս յերուսյիջը տաննմապէս զտանգալոր և գտանում միցանի ազգութեան ունկցող հանրապետութիւններում, զորտեղ նա հանախ ընդունում և ավելի ունկի ազգութեան կամուխտանների գեպի շովիիզմը կատարով թնքման նե, մի թուցում, զորն իր սուր ժայրով ուղղված և թույլ ազգութիւնների կամուխտանների գեմ (Ղրաստան, Ագրքիլան, Բախարա, Արեիզ), Դեպի նայիտնալիզմը յնզող թնքումը Չնասակար և այն տեսակետից, զոր նուարգելակելով ազգային բուրմուտալոյի գազափարային ազդեցութեանց ազգային պրոլետարիատի ազատվելու պրոցեսը՝ զմիարցնում և սարքեր ազգութիւնների պրոլետարների համախմբումն իրքն մրտանական ինտերնացիոնալ կազմակերպութեան:

2) Մյուս կողմից, ուստական ծագում ունկցող կուսակցական կրն աշխատողների բազմացմանկ կազրերի սակայութիւնը ինչպէս կուսակցութեան կենտրոնական կրմ.

Տվյալ ետագում գլխավոր ժամանց և Ներկայացնում մեծապետական քեմուսը, զօրք փորձում և զնաքաննեկ լինինյան ազգային քաղաքականության հիմունքները և ինտերնացիոնալիզմի գրոտի Ներքո քաղաքիում և առաջներում տիրապետած զնյիկոսուտական ազգի մեանոզ գրաստկարգերի նպաստները՝ իբրևց զերազարենելու կորցրած արտանությունները:

Մրտ նեա միասին տկախվում և թնցումը դեպի տեղական նացիոնալիզմը, զոր թուլացնում և մԱՄ մազավորդների միասնականությունը և շուր և անում ինտերվենցիայի չըազացին:

Կուսակցությունը պետք և ուժեղացնել պայքարն ազգային կարցում տեղ զըսուոզ յերկու թնցման զեմ և զեպի տալ թնցումները նանցես ընրվոզ կաշավադականության զեմ՝ միամտմանակ ուժեղացնելով ուշադրությունը զեպի լինինյան ազգային քաղաքականության զարմնական կիրառումը, զեպի Յորերգային Միության մազավորդների ազգային անհավատարության զերաշումը և Նրանց ազգային կուսուտարների լայն զարգացումը:

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱԳՐԻՑ,

Վորն ընդունել և ՌՎ(ք)Կ VIII կամապումաբը 1919 թվականի մարտին
Ա զ ա յ ի ն ն ա բ ա բ և բ ու թ յ ա լ ն ն և բ ի բ ն ա գ ա մ ա ս ա մ

ՌՎԿ-ը ազգային կարցում զեկամարվում և կետկայ զըույթներով:

1) Անկյունաքար պետք և գարմենել կաշվածատերերին ու բուրժուազիային տարաբնու նպատակով միանամուս կեղափոխական պայքար մզելու կամար զանապան ազգությունների պրոլետարներին ու կիտադարենաարներին մերենցնելու քաղաքականությունը:

2) Ճնշված յերկիրները աշխատավոր մասսաների կազմից զեպի այն պետությունների պրոլետարիատը յեղած անվատարությունը կազմաւարելու նպատարով, Վորնց նուում հյին այս յերկիրները, աներամեշա և Վոշնուցնել, ինչ ազգային իրմքն ել ուզում և լինի, բարբ և անն տեսակի արտանությունները, աներամեշա և ազգերի լիակատար կավատարություն, աներամեշա և ընդունել զազութիների և իրավամտար ազգերի զերաբերմամբ պետական անշտաման իրավունքը:

3) Վերպես լիակատար մրանության նանադարելին յեղած տնցման աներից մեղք, կուսակցությունը նույն նպատակով տաշտղարում և ըստ խորերգային տեղի կազմակերպված պետությունների ֆեդերատիվ միավորումը:

4) Այն կարցում, թն ս՛վ և ազգի անշտաման կամքը կըտը, ՌՎԿ կանգնած և պատմական - զատկարգային տեսակետի վրա՝ կաշի նասելով այն բանն նեա, թն սվյալ ազգն իր պատմական զարգացման ինչ աստիճանի վրա յե կանգնած—միջնադարից զեպի բուրժուական զեմակրատիա տանոզ նանադարելի՛ վրա, թմ բուրժուական զեմակրատիայից զեպի խորերգային կամ պրոլետարական զեմակրատիա տանոզ նանադարելի՛ վրա և այլն:

Նամենայն զեպս, այն ազգերի պրոլետարիատի կազմից, Վորնց նույլ ազգերն յեղծ, աներամեշա և առանկին զըուլության ու առանկին ուշադրություն՝ զեպի մեղքած կամ իրավապահա ազգերի աշխատավոր մասսաների ազգային զըացմունքների մացուկները: Այսպիսի քաղաքականությամբ և մրան, Վոր ինչպես այգ ցույց տվեց մի շարք խորերգային ազգային կանըպետություններ խորերգային Ռուսաստանի շուրջը միավորելու փորձը, նաբավոր և պայմաններ ասեզենել՝ միջազգային պրոլետարիատի ազգախապես աշխատանկ արբերի իբոց նաստատուն, կամավոր միանության կամար:

1 «Մարտի»-ի յիվ ազգային հարցը հողմածը, վոր զբմած է յեղևի Վիեննայում 1913 թ. վերջերին—1913 թ. սկզբներին, առաջին անգամ ազգել է Կ. Ստամբուլում ըստ իրական ժամանակի Վերսալի 1913 թ. ՁՄ 3-5-ում՝ «Ազգային հարցը և սոցիալ-գեմեոլոգիան» վերնագրով: 1916 թվին «Գրեքոյ» հրատարակչությանը (Պեհերուրդ) այդ հողմածը հրատարակեց առանձին ըրոշյուրով՝ «Ազգային հարցը և մարտիվը» անունով: 1920 թ. հողմածը վերահրատարակեց Ազգայնականների մարտիվում Մտալինի՝ ազգային հարցի վերաբերյալ «Հողմածների մողմածութիւն» մէջ (Ռուս. Պեհերուրդ, Տուլա): Այդ մողմածութիւն կցված էր մի առանձին առաջարան «Հեղինակի կողմից», վորի մէջ կար այս հողմածին վերաբերող նետեայտարբերութիւնը:

«... Հողմածը արտացոլում է ինկլիբիտիստական պատերազմի սկզբից սարխուկն առաջ յեղած կալվածատիրական-ցարխատական անկլիբիտի ինկլիբիտում, Ռուստանի ըստմուտական-գեմեոլոգիական նեղափոխութիւն հաստատեման կողմից առաջարկած առաւանտայան սոցիալ-գեմեոլոգիայի շարքերում ազգային հարցի վերաբերյալ անդի ունեցած սկզբունքային գիտականների շրջանը: Այն մամանակ ազգային յերկու թեորիա և համապատասխանորեն՝ ազգային յերկու մրազիբ էլին պայքարում—ալտերնակամը, վոր Քուսդն ու մեղեկներն էլին պաշտպանում, և ռուսակամը, ըստ իրականը, Յերկու հասանքի ընտրումն էլ ընթերցողը կզանի հողմածում: Հետագա անցքերը, մամանակ ինկլիբիտիստական պատերազմն ու Ավստրա-Հունգարիայի՝ ազգային առանձին պետութիւնների արեկվելը անկերտին ցույց տվին, թե ում կողմն է նմարում Քուսդը: Այժմ, յերբ Շարխուրն ու Քուսդն իրենց ազգային մրազիբ կարած առաւանկ առաջ են նստած, հողմով թե կարելի յե կասկած ունենայ այն մասին, վոր պատմութիւնը գառապարտեց ամբարխական զորոցը: Անգամ Քուսդը ստիվված էր ընդունելու, վոր ազգային-կուստարական ամբանմիայի (այսինքն՝ ամբարխական ազգային մրազիբի Ի. Ա.) պահանջը, վորն առաջադրված է յեղևի կալիտատիստական հասարակարգի շրջանակներում, կորցնում է իր ինտելից սոցիալիստական նեղափոխութիւն պայմաններում (տես «Քուսդի XII կոնֆերենցիան», 1920 թ.): Քուսդի մարտն անգամ չի անցնում, վոր զբմած իսկ նա ընդունեց (անակնկալորեն ընդունեց) ամբարխական ազգային մրազիբ անտական հիմունքների սկզբունքային անանկութիւնը, ազգային ամբարխական թեորիայի սկզբունքային անանկութիւնը:— 9:

2 Սիսիվիզը անկլիբիտ ազգային ցաղաքական մի հասանք է, վորը կողմնակիցներ ուներ էրն առեարկան և արեմտալորական մանր ու միջին ըստմուտարխի, ինտելիգենցիայի, առեարկան մասայուներ, արեմտալորների մէջ և էրնա ըստմուտներն աննանտամեաց իսկներն՝ մէջ: Սիսիվիզը իրեն նպաստակ էր զբել կողմակերպել Գաղտնիքում հրեական անփական ըստմուտական պետութիւն և ձգտում էր մեկուսացնել հրեական ըստմուտական մասաները պրոլետարիատի ընդհանուր պայքարից:— 10:

3 Պանիպամիզը թյուրքական, թաթարական և այլն վերնախմբերի իտաների:

մուշակների, կաշվամասերների, առևտրականների և այլն) քաղաքական զարգացումը — խոստովանեմ և, վերահասակներ, վորանց նպատակ էլին միավորելու, վորպես մի ամբողջություն, բայց այն ժողովուրդներին, վորանց զամբանում են իրան (մուսուլմանական կրոնը)։ Պանիրամիզմին մաս և պանիրամիզմի, վորը նպատակ էր միավորելու, բայց բնական իշխանության ներքո, բայց բնական մուսուլմանական ժողովուրդները — 10.

Րուսները — Շնչանուր Լեհական Բանվորական Միությանը Լիտվայում, Լեհաստանում ու Ռուսաստանում — կազմվեց Վիենայի նամակումարում 1897 թ. սեպտեմբերին և լայն աշխատանք ծավալեց առավելագույն նրան արևմտամուսուլմանական մասերում։ Բուսնը մասով ՌՄԴԲԿ մեջ նրա I նամակումարում 1898 թվականին՝ վորպես ամսանամ մի կազմակերպություն, վորն ինքնուրույն և նախկին նրան պրոպագանդային վերաբերող նպատակով միասին։ Մինչև 1901 թ. Բուսնը քաղաքական պահանջների թվում առանձնակի առաջարկում էր նրանների քաղաքացիական իրավունքավորության պահանջը միասին։ ՌՄԴԲԿ II նամակումարում 1903 թվականին Բուսնը կուսակցությունից զուրա յեկավ այն բանից նետ, յերբ նամակումարը մեզմեջ Բուսնի պահանջը՝ վերջինին նամակել նրան պրոպագանդային միակ ներկայացուցիչը և ընդունել կուսակցությունը Ֆեդերատիվ սկզբունքներով կառուցելու, իր VI նամակումարում, 1905 թվականին, Բուսնի առաջարկում և զուրա-ազգային ամսանամում պահանջել, ամսանամում, վորն արտահայտությունը պետք է լինե՞ր՝ պետության իրավունքային և սեզական ու սերիտարիալ ինքնավարության սրբանների իրավունքային կուսուրային նպատակ նետ (ժողովրդական կրթություն և այլն) կազմակերպում բայց Փանիրամիզմի նամակը և զրանց ազգին նամակելը՝ ի զեմս ինչպես սեզական, այնպես և կենտրոնական առանձին ինքնավարների, վորանց ընտրում են բայց սեզականներ՝ ընդունում, նամար, սեզական և զարգացում իրավունքային նրան վրան։ ՌՄԴԲԿ նետ Բուսնի յերկրորդ սեզան միավորվելու սեզին ունեցավ 1906 թվականին VI (Մասկուսի) նամակումարից նետ։ Նամակումարը չընձարկեց Բուսնի ազգային ծրագրի նպատակ և այն սակախ թողեց։ Բուսնը ներկուսակցական պայքարում մեծ մասով աջ զիբը եր բունում, պաշտպանելով մեջնիկներին, իսկ 1912 թվականից սկսած կազմակերպական սերտ նարաբերություններ մեջ մասով լիկվիդատորների նետ։ Պետերբուրգի մասնակ Բուսնը (քաղաքային սակավամիջով ինտերնացիոնալ սարքերի) պաշտպանողական զիբը եր բունել, իսկ Փետրվարյան նեպոտիստությունից նետ պաշտպանում եր կառուցիոն կառավարությունը և պայքար եր մզում բուսնիկներին զեմս 1918 թ. վերջերին Բուսնում սեզեցին նախ իմբեր կազմակերպվել և 1919 թ. մայիսին կայացավ Ուկրաինայի սեջնամում զեմուսնիտական Բուսնի) առաջին կենտրոնացիան, վորտեղ նա միավորվեց Վիենայից Լիտվայում Կոմունիստական Կուսակցությանը նետ վորպես միասնական զերական Կոմունիստական Միությանը (Վեմֆարքանդ), վորը 1919 թ. սոստատին ընդունվեց ՌՎ(Բ)Կ մեջ։ Բեյուտուսայում Բուսնի նախ թեղ, վոր կազմակերպվել եր վորպես զերական Կոմունիստական Կուսակցությունը, 1919 թ. մարտին նույնպես մասով ՌՎ(Բ)Կ մեջ։ Վերջագույն, 1921 թ. մարտին Մինսկում Բուսնի Պաշտպանները վեմս ընդունեցին ՌՎ(Բ)Կ մեջ պաշտպանական մանելու մասին, կուսակցությունից զուրա թողնելով Բուսնի միասնական մասը, Արքամովիչի զլիտվայումարում։ Մի ակելի առաջ, 1920 թվականին, իր XII կենտրոնացիայում, վորն ընդունեց իտերբուրային ինտերնային վերաբերմամբ ունեցած սպորտիստական սակախային կրամարվելու սեզնամակությունը, Բուսնի ընդունեց իր զլիտվայ ազգայնական պահանջի — զուրա-ազգային ամսանամում — նարկավոր չլինելը՝ նախարարելով, վոր զուրա-ազգային ամսանամում պահանջը, վորն առաջարկված է յեզել կառուցարարական նախարարակարգի պայմաններում, կրքեմում և իր իմաստը սոցիալիտական նեպոտիստության պայմաններում։ — 10.

⁸ Բուճի IX կոմսերենցիան սեպի յե ունեցել Վիեննայում 1212 թ. և Եմբուրգի և IV Պետական Դուսայի ընտրութայանների ու Ողտասայան (իվիլիզատորական) կոմսերենցիայի (սես ծանոթ. 8) զուտարժանն ևս կազմած նարչեբը— կոմսերենցիա, ժորին, ինչպես նայանի յե, ժամանակցին բուճականները: Բուճի IX կոմսերենցիայի վերինները կրում էին ժայրանից ողորտունիքի ու իվիլիզատորութայան բնութ (նախապետութայան լազուսնի վերացումը, սելիզուլ աշխատանքը նախի պանը ջաշիը, պրոխտարիտաի նկարխոսական խնդիրների մտացումը): Կոմսերենցիան սանկչիտ ավել Բուճի ըացաւայա միանալուն մեծնիկ— իվիլիզատորները և յնուկան սոցիալիտական կուսակցութայան (IHC) շնորհ թնի (սելվիզատ) նետ— 10:

⁹ Նկատի յե աւելում իվիլիզատորները այսպես կազմած Ողտասայան կոմսերենցիան, ժորը կայացավ 1212 թվականի ողտասային Վիեննայում, մի կոմսերենցիա, ժորի նպատակը նախորդներին ըրել կազմակերպելն եր կոմսերենցիային մասնակցեցին իվիլիզատորները, Բուճը, լախիները և կովիտայան ու. գ. մի մասը, իսկ կոմսերենցիայի գլխավոր կազմակերպիչն ու ներշնչողը Ն. Տրացիին նազիտացավ: Կոմսերենցիայի վերին ազգային նարչի մասին և նրա ընտապտութայանը սես ներկա կրաստարկութայան 50—60 էջերում— 10:

¹ Բուճի IV Տամազաւար սեպի յե ունեցել 1201 թվականի ապրիլի վերջերին Բիշտատկում նամագումարը նշակեց, ժոր Եսազութայան նաւկացութայանը կիրարկելի յե նաև կրեական ժողովրդի վերաբերմամբ, ժոր Ուսաստանը պետք և փոխակերպիլի ազգութայանները ֆեդերացիայի՝ նրանցից յուրացանչարի լիակատար ավանտիայով նանդըն՝ սնկախ այն սերիտարիայից, ժորանից նրանց ընտկում են. ջազաքացիական իրավանգութայան իր տառլում պատնիլի փոխարեն նամագումարն առաջադրեց ազգային իրավանգութայան լազուսը և տառլ մզեց ՌՄԻԿ ֆեդերատիվ կիմանցներով վերակազմելու պատնիլը: Ինչպես այս վերինները, այնպես էլ այս նամագումարում տառլ մզած և ուղտ Բուճի գրականութայան մեղ պաշտպանութայան գտած շխուր-ազգային ավանտիայի պատնիլը, ինչպես նայանի յե, նախորդներն կին Եմբուրգի, մասնավորապես Լենինի իրտա բանակիվը Բուճի գեմ (սես նրա նազմանները Յերկերի V ու VI կատարներում)՝ 21:

² Ավտարիական սոցիալ-գեմոկրատիայի Բրյուճի պարտապաղը (նամագումարը) սեպի յե ունեցել 1200 թ. սեպտեմբերի 26—29-ը Վիեննանութայանները կենտրոնական կեաը պարտապաղում ազգային նարչն եր Պարտապաղը մերմեց բանակիկ նարավ-արավոնական սոցիալ-գեմոկրատիայի տառլարիան նախադիծը, ժորը պաշտպանում եր երտարիտարիտ կուսուր-ազգային ավանտիայի զապափարը, և ընդունեց միացյալ գործադիր կոմիտեմազովի (կենտրոնական կամիտեի) տառլարիան բանակից, ժորը պատնիլում եր ազգայնորեն սանամագաւում մարզերի միութայան և ժորը այսպիսով, մի կամպոմիս եր նազիտանում կենտրոնացված պետութայան զապափարը պաշտպանող ավտար-գերմանական սոցիալ-գեմոկրատիների և ազգայնական զիբերուսիկ կանգնած նարավ-արավոնական, չիխական ու այլ սոցիալ-գեմոկրատների միլի: Իսկ կազմակերպական նարչում Բրյուճի պարտապաղը Վիեննաի պարտապաղից (սես ծանոթ. 11) ավելի նետ գնաց ազգային ու. գ. խորքին սոսնձնացան նամագումարով փոխակերպելով կուսակցութայան նաև կենտրոնական վարչութայանը ֆեդերատիվ որպանի, ժորը կազմված եր ազգային ու. գ. կազմակերպութայանները (գերմանական, չիխական, յնական, սուսիանական (ուկրաինականի), իտալականի ու նարավ-արավոնականի) գործադիր կամիտեները— 28:

³ Միզանում, փոռլ տասնու, պառլամենտ չիլոս— որանց այն խոսքերն են, ժոր 1908 թ. ապրիլի 26-ին սեպի և Պետական Դուսայում ֆինանսները ջարական միջխար (ավելի ուշ՝ պրեմիեր) Վ. Կեկոցավը— 30:

⁴ Այս խոսքերը վերջված են Կ. Մարքիսի ու Յր. Մեզլիսի՝ Կոմունիստական

կուսակցության Մանիֆեստին II զլիկից («Պրուլետարներն ու կոմունիստները») — 39:

¹¹ Ամառիական ս.-գ. կուսակցության Վլիկնայի (կամ Վլիկերի — այն հյուսիսային անունով, զորանք նա իր նիստերն եր ունենում) պարսյապարտ սեղի յե ունեցել 1897 թ. հունիսի 6—12-ը: Այս պարսյապարտով մինչ այդ միասնական կուսակցությանը բաժանվեց զից ինքնուրույն ազգային ս.-գ. խմբերի (գերմանական, չեխական, լեհական, սուսինական (սկրաբնական), իտալական ու հարավ-սլավոնական), զորոնք միավորված էլին միայն ընդհանուր համագումարով ու ընդհանուր կենտրոնական կամեթեյով: — 40:

¹² Եկոտի յե անվում 1844 թվականին «Deutsch-Französische Jahrbücher»-ում («Գերման-Ֆրանսական Տարեգրությաններ») ազգում Կ. Մարքսի «Zur Judenfrage» («Լեհական հարցի շարժը») հոդվածը, զորի մեջ Մարքսը բանավիճում եր գերմանական ազգաստեղծող սոցիալիզմի նախնուրը Բրունո Բաուերի հետ: Հոդվածը ըրույուրներով միտման անգամ հրատարակված և յեղել սուսերին թարգմանությամբ: ազգում և Կ. Մարքսի ու Յո. Մեդելի Յերիերի I հատարում, հրատ. Մարքս-Մեդելի Ինտարնատի, 1928 թ.: — 41:

¹³ Բուլգի VI համագումարը կայացել և 1905 թ. հոկտեմբերին Յյուրիխում (Շվեյցարիա): Բուլգը այս համագումարում վերջնականապես ձևակերպեց իր ազգային ծրագիրը՝ առաջադրելով «հանրային իրավական այնպիսի կենտրոններ ստեղծելու անհնչ, զորոնք սկսածն էլ կազմավորվել միայն զորպես կոոպերատիվայն ավանտսիս» կուլտուր-ազգային ավանտիստի ձևով, մի ավանտիստի, զորը «չմեջողում և՛ I) պետության իրավասությաննից և տեղական ու տերիտորիալ ինքնավարության որպաններ իրավասությաննից կուլտուրայի հարցերի հետ (ժողովրդական կրթության և այլն) կուպակցված բոլոր ֆունկցիաները հանելը, 3) այդ ֆունկցիաներն ազգին հանձնելն ի զեմս ինչպես տեղական, այնպես ևլ կենտրոնական առանձին կենտրոններ, զորոնք ընարվելու յեն բոլոր անգամներ կողմից՝ ընդհանուր, համասար, ուղղակի և զտուրնի ձայնավարության հիման վրա»: — 42:

¹⁴ Բուլգի VIII կոնֆերենցիան սեղի յե ունեցել 1910 թ. սեպտեմբերին Լիվում (Իտալիայում): Կոնֆերենցիան իր զլիկավոր ուշադրությանը նվիրեց հրեական համայնքի ու շարաքրոյս հանգամի հարցերին, զորոնք վերաբերյալ բանաձևերը վկայում էլին, զոր նացիոնալիզմն ավելի յե ուժեղացել Բուլգի մեջ: — 43:

¹⁵ Բուլգականներն ու կովկասյան ս.-գերմոկրատներն կողմից ստեղծվածը մացիկոնալիզմին հարմարեցնելու զերաբերյալ խոսքերը զորք և անել Գ. Գլեխանովը իր «Ժարձյալ մի պտուակախ զոնֆերենցիա» հոդվածում, զոր զեանված և ըձա Գարտիս: Թերթի (պլեխանովական-եմնելիկ - կուսակցականներն և բրուլլերի - կուսակցական-հաղվածականներն) որպես, զոր յույս եր սեանում 1912—1914 թ. թ.) 1912 թվականին հոկտեմբերի 15 (2)-ի ՈՅ-ում Գլեխանովը այս հոդվածում խոստերն պարտավել և Ողոստոյան լիկվիդատորական կոնֆերենցիայի ինչպես զումարումը, այնպես ևլ զորսուսները: — 47:

¹⁶ Եկոտի յե անվում Վ. Կոսովսկու այն նամակը՝ լիկվիդատորական ընաշա Ջարյա Ժուրնալի (1912 թ. ՈՅ 9—10) խմբագրությանը՝ «Աններկի զեմագոլիա» վերնազգով, զորն մեջ Վ. Կոսովսկին բանավիճում եր Գ. Գլեխանովի՝ նախորդ ծանութագրության մեջ ձառանցված «Ժարձյալ մի պտուակախ կոնֆերենցիա» վերնագրով հոդվածի զեմ, զորը զեանված եր ըձա Գարտիս-ի ՈՅ-ում: — 48:

¹⁷ Բուլգի VII համագումարը սեղի յե ունեցել 1905 թ. վերջերին Լիվո քաղաքում (Գալիցիա): Համագումարը արտահայտեց հողուս Բուլգը ՌՄԴԿ մեջ մանկու I V (Ստակոլովի) համագումարի ընդունած կանոնագրության հիման վրա, սակայն, այն վերազանումով, զոր՝ «մանկով ՌՄԴԿ մեջ և ընդունելով նրա ծրագիրը, Բուլգը

պահպանում և ազգային հարցի վերաբերյալ իր նրազերբը: VII համագումարից նետ-
Քուսնից ամբողջովին և վերջնականապես բռնեց մենչեիկյան ուղին— 43:

¹⁰ «Նաեմ Սյուխ» բուհական լեզու շարժմամբերը և, զորք լույս եր տեսնում
Վերսալում 1906 թվականին: Ընդամենը լույս և սեակ 9 համար— 49:

¹¹ Նկատի յե առնում *IV Պետական Դաւանյի համար Վարչաժողովից իրբի պա-
ղամար III C-ի* «ելեվիցայի» անդամ Յազիլլույին ընտրելը, զորք հասարակց բուհա-
կաններին ու III C-ի հազմած բրեկով հրեական բուհական նայիտախառնների նկա-
ընդգեւ յե սոցիալ-դեմոկրատական ընտրողների ձայների, ընտրողներ, զորանք մե-
ծամասնության էյին հազմում բանվոր ընտրողների կոնկրետական Պետական Դա-
ւանյի ու-դեմոկրատական Ֆրակցիան, շնորհիվ այն բանի, զոր նրանում այն ժամա-
նակ մեծամասնության էյին հազմում լիկվիդատորները, ընդունեց իր մեջ զու-սո-
ցիալ-դեմոկրատ Յազիլլույին՝ որանով իսկ աշխկցության ցույց տալով Քուսնի պա-
սակտիչ ջալլին և խորացնելով պատակասուը Անտասանի բանվորների մեջ: Այս մա-
սին սեա Մաուլինի՝ «Յազիլլույն զորպես ու-դ. Ֆրակցիայի իրավագրական անդամ ինչ-
զանք՝ «Պրովոզայի» 1913 թ. դեկտեմբերի 1-ի № 182-ուււ— 49:

¹² Հիմ «Եսկրտեա»—1900—1903 թ. թ. ժամանակաշրջանի «Եսկրտեա» (մինչև № 51-ը),
յերբ նրա խմբագրության մեջ խիստ զորան ժամանկցության ուներ Անիերը— այս-
պես եր կոչվում նաև ի սարբերության նոր «Եսկրայի», յերբ նա անցավ մենչեի-
կյան դիրքերը: Հին «Եսկրտեա» ամենամաստ պայջար եր մզում Քուսնի նայիտայից-
մի գեւ: Քուսնի և ազգային հարցում ու հուսակցության հազմակերպական կառուց-
ման հարցերում նրա բանած գիրքերի ցննագրասությանը նիբրված են «Եսկրայի» մի-
շարք հոդվածները, այդ թվում նաև Անիի ի հոդվածները— 49:

¹³ Կարլ Վաննիկ— չեխական ու-դ., աժաբրեական պառլամենտի (առխարատի) ու
Բըյուենի լանդտագի պատգամար, հիվանդանոցային գրամարկիզի գիրեկտոր Բըյու-
նում, չեխական սեպարատիստների առաջնորդներից մեկը: 1910 թ. 4. Վաննիկը
«Рознош» («Լափտարության») ժուռնալում հանդես յեկավ «Արդյար մեք ուզում ենք
խեմակալության սակ լինել, թի՞ պատ լինել» վերնագիրը կրող մի շարք հոդված-
ներով, զորանք նիբրված էյին սեպարատիզմի զաղափարի պաշտպանությանը և ա-
զգրված էյին ազգային լովիերով: Այս հոդվածները (զորանք նրատարակված են
նաև առանձին ըրտյուրով) այլ փաստաթղթերի նեա միտան որտասակված են
«Documente des Separatismus» («Մեպարատիզմի փաստաթղթերը») ժողովածուի մեջ,
զոր նրատարակված և մետաղադրների աժաբրեական միության հազմից, զորք փոր-
նում եր այս ժողովածուի նրատարակությամը խանգարել այն պատակաման զար-
գացմանը, զեպի զորք ամնում էյին չեխական բանվորական շարժումը Վաննիկը, Բու-
րիանը, Տուսարը և չեխական սեպարատիստների մյուս առաջնորդները:

4. Վաննիկը ըրտյուրից վերջրած այն սեղը, զորն այտան հիշատակում և Մա-
լինը, նեանայն եր սուււ:

«Չեխական բանվորը սակալին մինչև հատարակության հատարված վերա-
մունդը ինչպես կարող և նուսայ փրկել կարտից իր զորչայիին կամ դատրիկին
կամ նրանց պահովել ազգայում ավելի լավ գոյությամը, ցան այն, զոր նրան
վեհակվել և, յեթև չեխ ժողովրդի պատագական ուժերը նորի չեն համարում
գիմել իրենց իսկ արևեստավորների, վաճառականների ու արդյունաբերողների
ծառայությաններին»:

Սեվ չեխական բանվորական մասան ինչպես կարող և սպասել, թե ազա-
զայի պետության մեջ նա կասան այն, ինչ ըստ իրավունքի պետք և ստանա,
թե ցաղաբական, սոցիալական ու ազգային սեպարատիստներից նա իրավամտաւը
կպանա, յեթև նա ուրիշներին և ընկնում իր անեանական հիմքը, ուրիշ ազ-
գության պատկանող ընկերներին և ապիս պատաղործման համար արտագրական
նրատվորությանները, փաղի մեջ յեկած ուժը— 50:

²⁰ Ն.— վրացական մեծնիկների լիզեր, Վրաստանի մեծնիկեյան կառավարության նախկին պետ, այժմ սպիտակ վարանդի, ԽՍՀՄ զեմ ինտերվենցիոն կազմակերպելու կառույցի կոզմակից Նայ Ժարգանդիայի կեղծանունն էր— 51:

²¹ «Ալիևի» Յիսուքիանա («Ալի կյանի») վրացական մեծնիկների ամենաբյուքթի թիվը, Վր 1912 թ. չույս էր տեսնում Քուրթախում Լույս և տեսել 19 համար:

Այսուկ ընթացիկ ցիտատները վերջում են Ն.—ի (Նայ Ժարգանդիայի)՝ «էրնը և նորը տեսնը կրոյ այն նուզումներից մեկից, վարանը զետեղված են «Ալիևի» Յիսուքիայի» №№ 11—14-ում— 52:

²² 1903 թվականին II համազումարում ընդունված՝ ՌՄԳԿ ծրարքի ինքնարշման վերաբերյալ կետը ստում էր.

«Թ. Ինքնարշման իրավունք ըստը այն սպաներին, վարանը մտնում են պետության կազմի մեջ—55»:

²³ Նկատի չե տանվում Բալկանյան առաջին պատերազմը, Վր 1912 թ. նոյեմբերին սկսվեց, մի կողմից, Բուլղարիայի, Սերբիայի, Հունաստանի ու Չեխոսլովակիայի և, մյուս կողմից, Քուրթախի միջև: Այս պատերազմը նեաևանց էր Անտանտի պետությունների (Ֆրանսիա, Անգլիա, Ռուսաստան) շահերի և Յերբրայկ Միւթյան (Գերմանիա, Ավստրա-Հունգարիա, Իտալիա) շահերի քաղխման՝ Բալկանյան թերակղզու, Ինչպես այս պատերազմը, այնպես էլ Բալկանյան յերկրորդ պատերազմը (1913 թ.), վրը պայթեց ավարը չքամանած յերկվա գաղնակիցների միջև և վերջացավ Բուլղարիայի Զախլախումով, միայն ավելի ձգեցին ինդերվախտանների նախաաթյունների նախույցը Բալկաններում և նուզիտացան համախարհային ինդերվախտական պատերազմի նախերգանքը— 61:

²⁴ Այսուկ նկատի չեն առվում 1907 թ. նոյեմբերի 18 (5)—25 (12)-ը տեղի ունեցած՝ ՌՄԳԿ IV (այսպես կոչված՝ «III համառուսաստանյան») կոնֆերենցիայի և 1909 թ. հունվարի 3—9-ը (1908 թ. դեկտեմբերի 21—27-ը՝ ՚ին տամարով) տեղի ունեցած՝ ՌՄԳԿ V (այսպես կոչված՝ «Դեկտեմբերյան») կոնֆերենցիայի վրա: Անտանտի Նրանց բանալները տես՝ «ВКП (6) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК» գրքում, մաս 1: Մարքս-Ենգելս-Լենինի Իտախաուա (ԻՄՁՏ), 1922 թիվ— 66:

²⁵ Տես մանթթ. 19—66:

²⁶ Բուլղերիկների VII (Ապրիլյան) համառուսաստանյան կոնֆերենցիան, վր տեղի ունեցավ Պետերբուրգում 1917 թ. մայիսի 7—12-ը (ապրիլի 24—29-ը): Նշանակելի ուշադրության արժիք սպալին նորցի քննարկմանը: Լենինի գրած բանալի նախազիծը (տես էջ 275) պաշտպանող Մալինի գեկուցմանը սպալին նորցի սեկցիայի տնուկից նախազիծից Յու. Պյատակովի նախազեկուցումը, Պյատակովի, վրը կանգնած էր նախանիշման տեսակետի վրա և միտում էր տալերի ինքնարշման իրավունքի յուզումը: Յու. Պյատակովի դիրքը պաշտպանում էին Նույնան Ծ. Ձերմինկին, վրը արտախայում էր ՚ն սոցիալ-դեմոկրատների (Ռ. Լուքսեմբուրգի) տեսակետը, և Ծ. Մախարանն: Այս նորցի վերաբերմամբ մեծ նաուվ նուզան յեկով Լենինը (տես Յերկերի XX հասարը, էջ 275—278): Կոնֆերենցիան մերկեց բանալի այն նախազիծը, վր Յու. Պյատակովը էր առաջարկում, և լայների ճշող մեծամանությամբ ընդունեց Մալինի պաշտպանած բանալը: Վերաբանությունների սպալին թյունը (տես՝ «Петроградская общегородская и Всероссийская конференция РСДРП (большевиков) в апреле 1917 г.», գրքում, նրառ. Կուսուպի, Ռուս. Պետերառ, 1925.— 67:

²⁷ Նկատի չե տանվում Կենտկովի՝ այսպես կոչված 1913 թ. «Փետրվարյան» այն խորհրդակցությունը կուսակցական աշխատողների նեա, վրը կայացավ Կրակովում 1913 թ. դեկտեմբերի 28-ից մինչև 1913 թ. հունվարի 1-ը (՚ին տամարով): Պարըը-

դպրոցաթյունը նեանշալ բանակն ընդունեց հուլաուր-ազգային ավանտիայի արջի վերաբերմամբ:

Շնորհիցիայի (Նուսայի) անունից ընկ. Ձիկնկելու հոգից հուլաուր-ազգային ավանտիան՝ շուրջընշուր ազգութան ազատ զարգացման համար անհրաժեշտ հիմնարկներ ստեղծելու անժամ տակ պաշտպանելը հուսակցական ծրագրի ուղղակի խթանումն է: Ըստ էության՝ բարբադին նման ձեռնարկում մերժված է հուսակցութան ծրագրից նաստաղցի և համարմանը հասուկ թվեալությամբ: Նացիոնալիստական արտազրություններին, անգամ նման ծրագրով ձեռնել, դիվին անթույլատրելի յե պրոլետարական հուսակցութան համարն—70:

Ստալինի՝ Ազգությունների ժողովուրդի հոգից 1920 թվին լույս ընծայված՝ ազգային արջի վերաբերյալ մեզ շնորհվածների ժողովածուին մեջ գեղեցկված շնորհներնայն նկատելուամբ և ազգային արջը հոգվածին ակտիվակի կողմից վերնազգրած առաջարկում նվիրված է նեանշալ պարբերությանը:

«... Հոգվածն արտացոլում է հեղեմներըն նկատիությանից նեանշակամ շրջանը, յերբ խորհրդային իշխանությանը, կենտրոնական Ռուսաստանում՝ հեղեմներությանը հոգվելով բարբադից ժայռամտերի բուժուա-ազգայնական հաստատություններ՝ ժողովու հեղեմներության շրջաններին՝ նեա, յերբ Անտանտը, ժողովու խոսվից եր պատմանել խորհրդային իշխանության հարանուն ազգացությանը նրա (Անտանտի) գաղութներին վրա, խորհրդային Ռուսաստանը ինչպե՛ս նպատակով սկսեց բացահայտարեն աշխկնել բուժուա-ազգայնական հաստատություններին, յերբ բուժուա-ազգայնական հաստատություններին զեմ մտքը հոգվական պայտարի ընթացքում մեր առև ծառայում գործնական մի հոգը, ժող վերաբերում եր խորհրդային ժողովու ավանտիային հոնկրեա մեներին, ժայռամտերում եր խորհրդային ավանտ հանրապետությաններ հոգվակերպելուն, Ռուսաստանի արևելյան ժայռամտերի միջոցով խորհրդային Ռուսաստանի տարածմանն Արևելքի մեջված յերկիրներին վրա, համայնարտային ինչպե՛ս ինչպե՛ս զեմ Արևմուտքի ու Արևելքի հեղափոխական միտմանական նեանտ ստեղծելուն: Հոգվածը նշում է անխղճի կողմից գայությանն ազգային արջի ու իշխանության արջի միջև և ազգային բուժուա-պետությանը մեկնադրումում է ժողովու մեջված ժողովուրդների ու գաղութների ընդունուր արջի մի մտքը, ախինքն՝ նեան ախ, ինչի զեմ տարեկամ երին սովորարար ավանտիական շրջանն, մեներկները, անթորմանները, և Ինտեր-նացիոնալը և ինչն նեա հաստատվեց անցքերի արդու ընթացքով—75:

Սկսեցնական Ռուսաստանի Ռեկոնստրուկցիայի հոգվակերպելու անխղճական մանր-բուժուական հուսակցություններին և ազգայնական հոգվակերպություններին հիմնել հեղեմներում 1917 թ. ապրիլին Ռուսաստանի արևելարված եր համախ սուր հոնթիվների մեջ մանել ժամանակավոր հաստատություն նեա, ժողը անդրեխով միջոցներ եր մեռք առնում ազգային շարժումները մեջելու համար: Հեղեմներըն նկատիությանից նեա Ռուսաստանը գտանում է շարժային-գեմակրասական մեծ գեմատավոված բուժուական հեղեմներությանն (Ստալին) պատմարը: Քարհուրդներ և համարմանում արած իր գեկուցման մեջ (1918 թ. հունվար) Ստալինն ախուս եր ընտրելում Ռուսաստանի գեկավարող մանր-բուժուական-հուսակցային ավանտիաններին (Վիննի-չենկա և ուրիշներ):

Սկսեցնական խոսքով նրանց իրենց հայտարարելին արդու ինչ ժողովրդին հանձնելու հոգվակերպելու, իսկ նեապայում հրապարակված պարզարտությամբ նրանց սանձամոխակցելին ախ հանձնումը՝ հայտարարելով, ժող

կալքածատարական հողերի մի մասն անձնանմխելի յե և ժողովրդին հանձնելու յենթակա չե:

Քոստով Նրանք հայտարարելն իբննց լայնությանը զեզի խորուրդները, իսկ իբրևանում Նրանք կատարի պայքար էլին մզում Նրանց դե՛մ՝ դիմաբաժի անելով խորհրդային զորքերը, և՛երբակալելով խորհրդային աշխատանքին և խափանելով խորհուրդների նետապա գոյության ամեն մի ննարավորության:

Քոստով Նրանք խոսում էլին նեզափոխությանը նմխրված լինելու մասին, իսկ իբրևանում իբննց ցույց տվին նեզափոխության ամենափոխելիմ թշնամիներու Նրանք խոսում էլին Գոնի զեմ յեզած պայքարում չեզոքության պահպանելու մասին, իսկ իբրևանում ցույց էլին առկա զենեղալ Գայեղիկին ուղղակի և բացառապա ախկցության՝ ողնելով խորհրդային զորքերի զնեզակառւմանը և թույլ չնալով, զոր հյուսիս նաց գնալ:

1918 թ. փետրվարին Ռազան ստղուլեցին ուղերինական ազատամբված բանձորներն ու գյուղացիները, բայց չուսով այն զերականգնեցին Ուղերինայի զբաւարմեղված ավաար-գերմանական զորքերը: 1918 թ. ապրիլին Ռազայի ներկայացուցիչների ու ժողովաորնի պատմիրակության միջև, զորին զլիավորում եր Սառլինը, պեաք և հաշուության բանակցությաննեք անեղի ունենային (Կուրակում). առկայի, զեաման Սիբիրուպուզու նեզալըջումը այդ պահին զերջնականապես զերացրեց Գեւորանական Ռազան:

Ռազայի մասին ան Սառլինի նույնպես նեակալ կողմաներն ու նաեքը. շաղվողական կամբարների խորհուրդն Ուղերինայի մասին (Զույց ընդ Սերգեյ Բակինակու նեա) — Շրջեախա Ձ 236, 7 զեկտեմբերի 1917 թ., ընդայի զլիավոր ցարտաւարությանը և կազմական-կալեղինյան հականեզափոխությանը — Շրջեղա Ձ 209, 21 զեկտեմբերի 1917 թ., շրտախան թիկունցի և նակասի ընկեր ուղերինացիներին — Շրջեղա Ձ 213, 26 զեկտեմբերի 1917 թ., ընդայի մասին (Ճառ Լեյն-ի 1917 թ. զեկտեմբերի 27-ի նիստում), ը՛հնչ և Ռազան — Շրջեղա Ձ 215, 28 զեկտեմբերի 1917 թ.). շիրեղի բուրմուսական Ռազայի մասին — Շրջեղա Ձ 9, 26 նումբարի 1918 թ. — 75:

Ձ Ռազան Բելուուսիայում — մանր-բուրմուսական ազգայնական կազմակերպության եր, զորը կազմել և 1917 թ. նուլիին Մինակում՝ բելուուսական ազգային կազմակերպությանների համապումարում Եոլինիստական-ազգայնական սարքերի կողմից զեկավարող Ռազան հեկտեմբերյան նեզափոխությանը կալթությանց նեա մանում և խորհրդային իլխանության թշնամիների շարքերը, հայտարարում և անեղական խորհուրդները ցրմամ, նուլակում և Բելուուսական ժողովրդական նաշապետության անկախության և դեմում և Վիլնելմ Ա-ին, շնորակալության հայանելով Բելուուսիան զերմանական զորքերի կողմից ոկուղացիայի յենթարկելու համար 1918 թ. նումբարի 1-ին Բելուուսիայի բանձորա-գյուղացիական ժամանակավոր կառավարությանը Ռազան հայտարարեց սրենցից դարս կանգնած և Բելուուսիան նուլեց խորհրդային նաշապետությանը — 73

Ձ Աճառայ-Տերիլը (Տերկայիմ խոհուրդը)՝ ոկուղացիայի յենթարկված Բեսարաբիայում (Քիլնեմում) ումիեական շարքի գորմակալների կողմից կազմակերպված յերբային աշխատանքում եր, զորը գոյության ունեցով 1917 թ. նոյեմբերից մինչև 1918 թ. նոյեմբերի վերջը. ՍՓ.-Տերիլը բաղկացած եր ժողովական տաղային կառակցության և մի շարք բուսափորական կազմակերպությանների նաւակալի (ժուլնարովի) ներկայացուցիչներից, բոլիստի յեր յենթարկված մի շարք զավանների ու կազմակերպությանների կողմից: 1918 թ. մարտին ՍՓառուլ-Տերիլը, յերը նույնիսկ նրա անգամների նաւակելի մտաք նրամարվեց զիեարկելուց, ընդունեց Բեսարաբիան

Ռուսներն այն ամենամեծ ինքնակամքով միացնելու ակա, իսկ 1918 թ. նոյեմբերին սովետական սկզբունքները անցկացրին Սփառուչ-Ցերկյի թվաբեւում՝ Քեաթարեան լիովին (Նույնիսկ առանց վարեն ամառամիայն) Ռուսներն այն միացնելու մասին: Քեաթարեայի միացումը, ինչպես այդ ժամանակ այնպես էլ նետագայում, ինչպես հայտնի չե, առաջացրեց բնակչության յեռանդուն պայքար սկզբունքների դեմ, մի պայքար, զոր հետևի ընդունել է արյուննեղությամբ ճշգրտ ապստամբությունների ձև (Պատերի, Քաթար-Բուժարի և այլ ապստամբությունները):— 73:

²⁴ ԱՆՐԱՅԱՅԻ ԴԻՄՈՒՆՎԱՆՈՒՄ ԳՈՒՄԱՐՎԵՅ Ե 1917 թ. զինվածների 10-ին Բաղլիարայ բաղադրում (ավելի ուշ էր նիստերն անում եր Սիմֆերոպոլում) և էր մեծամասնությամբ հանդիսանում եր Քաթարեան մանր բուրժուազիայի ակնկալությունների ու արամազությունների արտակայիչը, մանր բուրժուազիայի, զոր գնում եր Քաթարեան ազգայնական ժողովրդական կուսակցության (ավելի ֆերկայականներին) նետելը: Կարուլայի էր կազմեց շահեց զրիմ-Քաթարեան ազգային կուսակցության (զերիկատարիս) Չ. Չելերիեվի ու Գ. Սալյամանի գլխավորությամբ: Այդ կուսակցությանը էր զործունեության ընթացքում նեմվում եր այն զինված գրամատերի (սեննելավառամբներին) — «СЕННАТОРЫ» լիս, զորոնց գանվում էին սուսական հակահեղափոխական ազգայության հրամանատարության ներքո: 1918 թ. հունվարին, չեր Կարուլայի փորձեց էր զինված ուժը հակազրել Սեփառուպոլի ազգայնափոխական կամիային, ազգային կուսակցության նեմ միասին նրան ցրեցին, ապա էլ էր զորը ժամանակով նեմ վերամեկեց՝ Դերիճը զերմանացիների կազմեց սկզբունքների յենթարկվելու ժամանակ:— 73:

²⁵ ԱՆՐԱՅԱՅԻ ԲԱՇԿԻՐԻՅԱՆՈՒՄ ԳՈՒՄԱՐՎԵՅ 1917 թ. նոյեմբերին Ուննուրուզ քաղաքում նրանում Չուկի Վալիբովի գլխավորությամբ զինված զեր էին իսպում ազգայնական տարրերը, զորոնց ներկայացնում էին բաշկիր բնակչության բուրժուազիական մասի շահերը: Կարուլայի ստեղծած բաշկիրական կուսակցությանը Վալիբովի գլխավորությամբ հակախորհրդային զործունեության ունեցավ և կազմեց զիններատեր Ռուսներ ու Կուլակի նեմ: Սակայն, Կուլակի քաղաքականության մեծապետական էլությունը, Կուլակի, զորը, է միջին այլը, հրաման արևակեց բաշկիրական ամառամիան վերացնելու մասին, մասսաների ճշգրտ ներքո Վալիբովի կուսակցությանը ստիպեց 1919 թվականին հայաարքելու խորհրդային իշխանության կողմ անցնելու մասին: Բաշկիրական խորհրդային հանրապետությանը կազմվելուց նեմ՝ բուրժուա-ազգայնական տարրերը Վալիբովի գլխավորությամբ շուտով խորհրդային իշխանության դեմ ապստամբություն բարձրացրին, զորը, սակայն, չզուսպանեցին բաշկիրական աշխատավորական մասսաները:— 73:

²⁶ Ավանում կառավարությունը Քուրհասանում Տանիլլայիվի, Եզդի-Ավանումի ու Չուկայիվի գլխավորությամբ կազմեց բուրժուա-ազգայնական կազմակերպությաններին այնպես կազմած՝ համաժողովրդական կամագումարում: 1917 թվի նոյեմբերին հանդուզում (այսանդից՝ «Գոկանդի ամառամիան անունը») է հեղափոխ Տաշքենդում զուսպում ունեցող ժողովրդական կամաբանների խորհրդի Ավանումիան գաննելով ուս աղիթակի-զվարդիականության կազմից՝ այս կուսակցությանը Քուրհասանում սկսեց քաղաքացիական պատերազմ, բայց 1918 թ. փետրվարին լիվիկայայի յենթարկվեց Տաշքենդի ու Սամարգանդի կարմիր-բանակային ջակատների կազմից:— 73:

²⁷ Ժողովրդային իշխանությունը Բաղլիարայում իսպում ազգային հարցի վերաբերումը Ռուսաստանում և կազմեցին, զորը զետեղված է Սաալիբի՝ Ազգայնությունների ժողովրդական կազմից 1920 թվին հրատարակած՝ ազգային հարցին վերաբերող «Կազմաների ժողովմանիս, մեջ, լեկզինակի կազմից» առաջարկում՝ նվերված և նեմայս պարբերությունը:

«... Կազմած զերաբերում և Ռուսաստանի՝ մարզային ամառամիայի կի-

մանքով կատարուող ու սակավին չափարժան վարչական վերաբանման ներկա շրջանին, ծայրամասերում՝ զորպես ՌՍԹՖՀ բողոքացուցիչ մասեր վարչական կամուսաններ ու ավտանոմ խորհրդային անբարպետություններ կազմակերպվելու շրջանին, Հոգվածի ծանրություն կենտրոնը՝ խորհրդային ավտանոմիան փաստաբան կենտազորներու նաքնն և, այսինքն՝ կենտրոնի ու ծայրամասերի միջև նկատարական միությունն ապահովելու նաքնն— միություն, զորը յերաշխիք և ընդգծել իմպերիալիզմի ինտերվենյունիստական մեծաբարկամներին, նորոգ և սարքերնակ թվալ, զոր հոգվածը զնապակն մերժում և ծայրամասերը Ռուսաստանից անջատելու պահանջը զորպես մի նականկափախական նորինվածք: Մենք Հնդկաստանը, Արաբիան, Յեզիդաստը, Մարոկկոն ու այլ գաղութներն Անտանտից անջատելու կողմն ենք, զորովհետև այս գեղացում անջատումը նշանակում է այլ մեղծած յերկիրների պատասխան իմպերիալիզմից, իմպերիալիզմի գերբերի թուլացում, նկատարության գերբերի ուժեղացում: Մենք դեմ ենք ծայրամասերը Ռուսաստանից անջատելուն, զորովհետև այս գեղացում անջատումը նշանակում է իմպերիալիստական սարկացում ծայրամասերի նամար, Ռուսաստանի նկատարական նորություն թուլացում, իմպերիալիզմի գերբերի ուժեղացում: Հենց այս պատեանով էլ Անտանտը, պայքարելով Հնդկաստանի, Յեզիդաստի, Արաբիայի և այլ գաղութների անջատման դեմ՝ զրա նեա մեկնեց պայքարում և ծայրամասերը Ռուսաստանից անջատելու նամար: Հենց այս պատեանով էլ կամուսիսանները, պայքարելով գաղութներն Անտանտից անջատելու նամար, զրա նեա մեկնեց շեն կարող չպայքարել ծայրամասերը Ռուսաստանից անջատելու դեմ: Անկերտուն, անջատման նաքնն յուժվում է՝ նայած միջպոլային կոնկրետ պայմաններին, նայած նկատարության շաներին:— 82:

³⁰ Նկատի յն անվում այն ժամանակվա արտաքին գործերի մոզկան Գ. Վ. Քիլերինի հոգվածները, զոր գրեմելվում են «Գրազմայի» № 50, 51 և 52-ում (6, 7 և 8 մարտի 1921 թ.) «Ընկեր Ստալինի թեղիսների դեմ անուանում»— 109:

³¹ Ու ի, Ինեմը սցիոնալ— այսպես կոչված Սոցիալիստական կուսակցությանների միջպոլային միավորումը, զորը կազմվել էր 1921 թ. փետրվարին Վիննայում՝ նկատարական վերելքի շրջանում Ուստերնայինայից ժամանակավորապես զուր յեկած մի շարք կուսակցությաններից (այլ թվում է ևս ևսակալն մենչևիկներին), զորը զլիավորում է յին Ց. Ազիերը, Ռ. Բուսերը, Լ. Մարտովը և ուրիշն: Ու ի, Ռուսերնայինայից նպատակ ուներ ընդգրկմարել կամինտերի նարանն ազկեությունը ըանվարական մասաների մեջ, զորոնց յերես է յին գարձնում իրեն վարկարկած Ուստերնայինայից: 1923 թ. Ու ի, Ռուսերնայինայից նաքնն վերամիացավ Ուստերնայինայի կնուս—115:

³² «Ընկվիլի» մալովուդների պրոպագանդի ու գործողությունների խոհուրդը անկզմվել է 1920 թ. անպաններին Արևելքի մոզմուդների Քաղվի կամավարում և նպատակ ուներ Արևելքի պրոպագանդական շարժման պրոպագանդի կազմակերպումը, այլ շարժմանն անկացել է այն միավորելը՝ իմպերիալիզմի դեմ կամայիստերային պրոլետարական նկատարության յուզանգով պա քարելու նամար: Դայություն ուներ ըստ մի սարին Ռուսերն, թյուրքերն, պարսիկներն ու արաբներն ընկաներով նրասարկում էր իր սրգանը «Նարոզի Վասակա» («Արևելքի մոզմուդները») անուանում—117:

³³ Ճնեմզա յիվ Հապա— Ճնեմզայում (Դուսիս) և Հապայում (Հարավից) անգի ունեցած միջպոլային անտեսական կուսակցություններն են, զորոնց ժամանակում է յին, մի կոզմից՝ կապիտալիստական պետությունները (Անգլիա, Ֆրանսիա, Դուսիս, Իտալիա և մի շարք շատ ուրիշ պետություններ), մյուս կոզմից՝ նոր բոլային Ռուսաստանը, և զորոնց իրենց նպատակ է յին գրել միջպոլային գրեմել զնեմ— ըանական և արևե-

յան Յնգրդայի օժտեսական վերականգնման նամար, իսկ ըստ բանի էյուրթյան՝ տուտական հարցը լուծելու նամար, այսինքն՝ Խորհրդային Ռուսաստանի և կապիտալիստական աշխարհի նարարերությունները զորաշելու նամար ճննելու գնալով այսպիսի պարմնական նպատակով—սակասուն ընդդայնելու և այնպիսի պայմաններ սակցմելու նամար, զորանցում նա ամենից ավելի բայն ու նախ զկերպով կարգաւար (Լենինի)՝ Խորհրդային Ռուսաստանն այս կոնֆերենցիայում վնասական նակահարում ավելի ստարերիցյա կապիտալին, զորը նպատակ էր այն բանին, զորպակցի մենք վնասները բոլոր պատերազմական և միջպատերազմական պարագները, ստարերիցյա սեփականատերերին վերադարձնելը նրանցից սզգայնացված սեփականությունը, սակցմելը Ռուսաստանում այնպիսի իրավական ու ֆինանսական կարգ, զորն ըստ բանի էյուրթյան՝ կունենար այն նետանքը, զոր Խորհրդային յերկիրը արեւմտախմբուրպական կապիտալի գազութը կզուսնար—126:

¹³ Եւրկուտ—անգլիական արքայաներկող և զորը մինչև նկարագրությունը Ռուսաստանում սեր էր նկայական սարսնությամբ նույն ու անաստի, նանքերի և այլն, ավելի ուշ՝ խորհրդային իշխանության զեմ յնգամ պայքարի կազմակերպչներէից մեկն էր, Կոլլակի խորհրդատու: 1923 թ. սեպտեմբերին Ռերկարաջ արտաքին առարի մոզվում Լ. Կրասինի նեա կնքեց մի նախնական պայմանագիր, զորով նա խորհրդային իշխանությանից զորպես կոնցեսիա ստանում էր Ուրալում և Կազակստանում օւնեցած իր ստաշվող սիբերականությունները (СИБИРОУГЛ) նշանակելի մասը Սախյան, այս պայմանագրի իրաւ սարկացուցիչ պայմանները, այլև լորը Կերպունի գլխավորած անգլիական կառավարության շելուակի թշնամական ըսպարականությունը խորհրդային իշխանության վերաբերմամբ, մի ըսպարականություն, զորը, մասնավորապես արտաւայմեց խորհրդային Ռուսաստանի ներկայացուցիչներին Լ-զանի կոնֆերենցիային (տես ծանոթ. 63) մասնակցել թույլ չտալու նպատակով, խորհրդային կառավարությանը նարկարեցին մերժել Ռերկարտի նեա կնքված պայմանագրի կատարումը—126:

¹⁴ Լոզանի կոնֆերենցիան զումարվեց 1923 թ. նոյեմբերին՝ Լույսերի ու թյուրքերի միջև նաշուության պայմանագիր կնքելու նամար Այդ կոնֆերենցիայի մասնակիցներն էյին՝ ՀԱՄԵ, Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Ճապոնիան, Ռումինիան, Հարավ-Սլավիան, Լուստանը և թյուրքիան, իսկ Խորհրդային Ռուսաստանին, զաշնակիցներին, ստանձնապես Անգլիայի պնդումով, թույլ արվեց մասնակցելու միայն նեզուցներին (Իտրզանեի) հարցի ցննարկմանը: Խորհրդային կառավարությունը մի շարք յեանեզուն ըսպարներ նայանց զաշնակիցներին այսպիսի վնաս զեմ, իսկ ըստ կոնֆերենցիայում նա, իմպերիալիստական տեսակետին, զորը պահանջում էր նեզուցները լիովին բաց անել սազմամոզելի նամար ինչպես խոշոպ մասնակ, այնպես էլ պատերազմի մասնակ (մի բան, զոր իր սուր մայրով ուղղված էր Խորհրդային Ռուսաստանի զեմ), նակարեց իր տեսակետը—նեզուցները, ինչ պետության սազմամոզելի նամար ուղում և լինի, բացասությամբ թյուրքիայի, կատարելապես փակելու տեսակետը: Դանձակ, ցններն ավելի ուշ փորձեցին բոլորովին նեապցնել կոնֆերենցիայից խորհրդային պատվիրակությունը, իսկ 1923 թ. մայիսի 10-ին խորհրդային ներկայացուցիչ Վ. Կրոպոտկին Լոզանում սպանվեց սպիտակ-գզարգիական Կոնրադիի ձեռքով—126:

¹⁵ Սմննովիթսկաեմուրյունը (ուզնեւափություն) մի նասանց և, զոր 1921 թ. մոզել և արտասանմանում սուտական սպիտակ-գզարգիական եմիգրացիայի մեջ, տաւվելապես նրա ինտայիգնետական խավերում՝ Ն. Վ. Ուսարյաւովի և այլոց գլխավորությամբ, զորանք նրասարակեցին ՎՄՃՄՄ վիխ մոզովման և ավելի ուշ նրասարակում էյին նայն անուած կրոպ մուսնար ՎՄՃՄՄ վիխականությունը՝ զա զազափարստություն և նոր բուրժուալիայի, զոր անում և կամայ-կամայ զոզվում էր

Կույակի ու ժառանգ ինտելիգենցիայի նաև նոր բուրժուազիան առաջադրեց իր գաղափարախոսությունը, — սենսիվիտական գաղափարախոսությունը, — զորի ելու-
թյունն ախ ե, թե՛ հոմոսեքսուալան հուսակցությունը պետք է վերանային, իսկ նոր
բուրժուազիան պետք է հետադիպացիայի յենթարկվի, ըստ զորում մենք, բռնիկները,
մեզ կամար աննկատայի կերպով, բանից զուրս ե զալիս, պետք է մտանանք գեմեկը-
տիկ անբուրժուազիան շնորհին, ապա պետք է այդ շնորհով ներս մտնենք ու զորն
մի կենսաբի պնությամբ, կենսաբ, ժողջ առաջ կզգվի շղկեան զինվարական, թե
բազաբացիական պաշտանյաներից, մենք պետք է անկեարծ գանվենք բուրժուական
սովորական անբուրժուազիան զբուրժուազիան մեջ (Մուսիկն) — 166:

¹² Դուսեմպիներ — Էմանուելությունն է հուսակցությունը — անպիտան մանր-բուր-
ժուական ազգայնական հուսակցությունն է, զորը ծագել է 90-ական թվականներին սկզբ-
ներին, իր ծրագրով մտնելուով եր առևանգան ետերներին: Թեակցիայի ե զառնարգով
սարկներին կատարում եր այդ բուրժուազիայի մարտական ամանագրով հցարկը-
մի շահերի պաշտպանի զերը: 1918 — 20 թ. թ., կանգնելով թյուրքական կրամանաա-
բության սակցման Հայաստանի բուրժուական անբուրժուազիան զբուրժուազիան զանպի-
տանքը այդ անբուրժուազիանը զարդերին անպիտան-ֆրանսական ինտելիկենաների ե
առևանգան սպիտակ-զվարդիականների նենակեա՝ խորհրդային իշխանության ե կոմ-
կուսի գեմ մզվող պայքարում Հայաստանի խորհրդայնացումից նաև զորպես վտա-
բանդի արտասանման գեացած նրա լիզերները կատարի պայքար են մզում խորհրդ-
ային Հայաստանի գեմ: — 163:

¹³ Մուսավոթիսմներ — Մուսավոթն է հուսակցությունը — թյուրք բուրժուա-զեմե-
կրատական մի հուսակցությունն է, զորը ծագել է 1912 թ. Բազլում, ազգրված է
պանիստանիզմով ու պնթյուրքիզմով: 1918 թ. Ալլերեշանում անգիտացել է անկանե-
զափոխական գլխավոր ուժը, զորն ապստամբությունն է բարձրացրել Բազլի կոմու-
նայի գեմ, իրեն պնությանն է կանչել թյուրքներին, ալիլի ուժ՝ անպիտաններին, ե
զաման պայքար է մզել բանվարական ու գյուղացիական շարժման գեմ: 1920 թ.
Ալլերեշանը խորհրդայնացումայուց նաև կորցրեց իր ազկեցությունը ե ներկայումս
իր կոգմանիկներն ունի ինտելիգենցիայի կամար աշխատող արտասանման վտա-
բանդիներին մեջ միայն: — 163:

¹⁴ Նկատի յե անմզում հուսակցության XII կամազումարում ընկ. Ս. Որչեի-
կիմեյի պատմած փաստն ախ մասին, թե ինչպես վրացական եուկլանիտաները կար-
զաղրել էին փակել Վրաստանի սանմանները Հյուսիսային Գովկասից ե Գովլմյնից
յեկզ ու սովից առած փախուսականների առջև ե կրամայել էին սանմանազկերն
ամապատասխան կորզանները գեմ: Մրս մեղքը ուկրնիտաները անհաշող կերպով
լանում էին գցել Լ. Մերեբրյակովի վրս, զորը Վրաստանում Գեմակովի անմանա-
զափերից մեկի զբուրժուազիան եր կանգնած: — 165:

¹⁵ Նկատի յե անմզում ընկ. ընկ. Ց. Ջերթինսկուց, Վ. Միցկիվիչ-Կապուկա-
սից ու Դ. Մանուիլսկուց բազկացած անմանազաղվել ե Վ. Կուլիշևիցի (այն ժամա-
նակ Գեմակովի ջարտուղար) ու Լ. Գամենիցի բազկացած անմանազաղվել, զորոնք
1923 թ. գործուղված էին Վրաստան՝ պարզելու կամար մի շարք կարցեր, զորոնք
կազմած էին վրացական կոմունիստների վերնախավին պատկանող մի աննշան խմբի՝
այսպես կազմած եուկլանիտաներին զորմանելու թյուրքական նա (Մզիլմանի, Մախարանե,
Ցիցցանե ե ալլը), զորոնք ամեն ջալլափոխում խախտում էին հուսակցության
Գեմարմանական Գամիսեյի վրսշումները: — 168:

¹⁶ Ընկ. Բուխարինը XII կամազումարում արտասանած իր նաուն առաջադրեց
նեանյալ զբուրժուազիան, զորի մասին այստեղ խոսում ե Մուսիկնը:

Եւ Մենք վրացեան նախկին մեմապետական ազգ՝ պետք է ազգայնական նպում-
ներին գեմ առ գեմ գեմանք ե մեզ անմզումար զբուրժուազիան մեջ գեմնք ազգային

Լուսնը ներքին էլ ավելի շատ զիջումներ անելու իմաստով Միայն այսպիսի զուգահեռանությամբ, զեմ առ զեմ գնալով, միայն այսպիսի թաղաքակառուցությամբ, յերբ արհեստակառույցներն մենք մեզ մյուսների համեմատությամբ ավելի ցածր զբուժյան մեջ կզենենք, միայն այսպիսի զեմով է, զոր մենք կարող կլինենք մեզ համար զենել առաջնորդում ենլովս ազգերի իսկական շտառնությամբ (սեռ *XII* համագումարի ազգերի հավաքումն իսկ, էջ 562—563)։—173.

¹⁰ Մեջբերումը արված է Լենինի՝ «Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին» ազգամեջ, — սեռ *Յեղիզերի XVII* հ. էջ 460. — 174.

¹¹ Յեղիզ սխառան էլ վերցված են Լենինի՝ «Մոսկովիտական Լեզաբխուսությամբ» և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը թեղիսենելից, — սեռ *Յեղիզերի XIX* հ. էջ 41. — 176.

¹² Կենդանի յուրող խորհրդակցությունը՝ ազգային հանրապետությունների ու մարզերի պատասխանատու աշխատակների հետ, զոր զուսմարվեց ընկ. Մառիինի մեաներկաթությամբ, կայացավ Մոսկվայում 1923 թ. հունիսի 9—12-ը։ Խորհրդակցության արագաբար կիսակատար ևարքն ընկ. Մառիինի ղեկուցումն էր՝ *XII* համագումարի՝ ազգային ևարքի վերաբերյալ քանակը կենսապարտելու գործնական միջոցառումների մասին Տեղերի գրության վերաբերյալ ղեկուցումներով հանդես յեկան ազգային ևանրապետությունների ու մարզերի քսան կուսակազմակերպությունների ներկայացուցիչներ։ Խորհրդակցությանը ըննարկեց նաև թաթարական աշխատող, ազգությունների ժողովատու կուլիգոյի անգամ Մուլթան-Պալիվի ևարքը, — այն Մուլթան Պալիվի, զորն արտագործելին է յեղել իր պատասխանատու պաշտոնը թե անլեզու կազմակերպություն ստեղծելու համար՝ նպաստել ունենալով ընդդիմադրել կուսակցության՝ ազգային ևարքի վերաբերյալ միջոցառումներին և թե կապ հաստատել հայաստանի ևանրապետական ևանրապետության հետ։ Խորհրդակցությանը մասնակցել են բարձր կենդանի անդամներից ու թեկնածուներից՝ ազգային ևանրապետությունների և մարզերի 55 ներկայացուցիչ։ Խորհրդակցության բանառնները՝ «ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК» գրքում, ժ. 1. Մարքո-Մեղիզի-Լենինի Ինստիտուտ, 1932. — 177.

¹³ Յխառը վերցված է Մարցոի՝ Պ. Մեղիզին 1856 թ. ապրիլի 16-ին գրած նամակից (սեռ՝ *Գ. Մարցո և Պ. Մեղիզի* — Էնամակներ, *Վ. Աղաբաբաևու իմաստություններ, Ռուս. Գեոգրամ, 1931*)։—191.

¹⁴ Գոմինգանի մասին մանրամասն սեռ 1927 թ. սոցառուսի 1-ին կենդանի և իվլ միացյալ պլենումում Մառիինի արտասանած համար այստեղ ապագրվող (էջ—235—236) համարն է շինաստանի մասին—220.

¹⁵ «Մարտինովականություն» («Մարտինովյիան») — Ա. Մարտինովի անունով (հայանի նախկին մենչիկին, զորին *XII* համագումարն ընդունել էր համարել) ն շարքերը Չինական Լեզաբխուսության ևարքին վերաբերող իր հոգվածներից մեկում Ա. Մարտինովը առաջարկեց պաշտոնաբար ղեկատարության իրազող կերպով, ասանց զբույսյան ունեցող ինքանություն հետ վնակն ընդարձակ և սուր պայքար ունենալու, ասանց յերկերող Լեզաբխուսության անցնելու գրույթը Մարտինովի այս սխալ գրույթի պատասխանատուությամբ ևարքի ստեղծման և ղեկավարման ևանրապետական բյուրոյի ղեկավարում էր ամեն կերպ զցել Գոմինգանի և համարել) ն ղեկավարության վրա—245.

¹⁶ Տան Գին-սյան (չինեկովուսի կենդանի նախկին անգամ, մի ժամանակ նրա ներկայացուցիչը Գոմինգանի Պարմիկումով), 1927 թվականին, լինելով Ուխտի կատավարության ևարգործության միջնարը, ամեն կերպ ազդելակում էր ազգային ևանրապետության ևարգործումը Չինաստանում Ալենի ուղ զուսմարվեց կուսակցությունների և անցավ կուսակազմակերպության շարքերը—253.

- БАУЭР, ОТТО. *Национальный вопрос и социал-демократия*. Перевод с немецкого М. С. Панина с предисловием Х. Житковского. Спб. Книг-во «Серп», 1909. Стр. LIV + 600.—15—18, 25, 28—38, 41.
- БАШЕР — см. Vaněk, K.
- 2-ой КОНГРЕСС КОММУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА. Стенографический отчет. Изд-во Коммунистического Интернационала. Петроград, 1921. Стр. 682—240.
- ВТОРОЙ ОЧЕРЕДНОЙ СЪЕЗД РОСС. СОЦ.-ДЕМ. РАБОЧЕЙ ПАРТИИ. Полный текст протоколов. Изд. Центрального Комитета. Генève [Женева] 1904. Стр. 394 + II—28, 43, 59.
- XII КОНФЕРЕНЦИЯ БУНДА. Изд. Гомельского комитета «Бунда». Гомель 1920.—84.
- ДЕБАТЫ ПО НАЦИОНАЛЬНОМУ ВОПРОСУ НА БРЮННСКОМ ПАРТЕЙТАГЕ. *Интернациональная социал-демократия и борьба национальностей в Австрии*. Перевод с немецкого П. А. Гуревича. Вместо предисловия: М. В. Ратнер — *Эволюция социалистической мысли в национальном вопросе*. Книг-во «Серп», Киев — Петербург 1906. Стр. 80.—32, 37.
- ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ТЕЗИСЫ ПО НАЦИОНАЛЬНОМУ И КОЛОНИАЛЬНОМУ ВОПРОСАМ — см. в книге: *2-й конгресс Коммунистического Интернационала*. Стеногр. отчет. Изд-во Коммунистического Интернационала. Петроград 1921.—240.
- ЗАТОНСКИЙ, Вл. *Тезисы по национальному вопросу*. Поезд-типография Податуправления Киевского Военного Округа. [1921]. Стр. 8—111.
- ЗИНОВЬЕВ, Г. Е. О ПОЛОЖЕНИИ В ЮГО-СЛАВСКОЙ КОМПАРТИИ (Речь тов. Зиновьева на заседании юго-славянской комиссии расширенного пленума ИККИ 30 марта). «Правда» № 83, 11 апреля 1925 г.—228, 231.
- ИЗВЕЩЕНИЕ О [АВГУСТОВСКОЙ] КОНФЕРЕНЦИИ ОРГАНИЗАЦИЙ РСДРП. Издание организационного Комитета [Вена.] Сентябрь 1912 г. Стр. 110.—10, 56.
- ИЗВЕЩЕНИЕ О VII СЪЕЗДЕ БУНДА. Женева Сентябрь 1906 г. Стр. 18.—48.
- КАУТСКИЙ, К. *Книшневская резня и еврейский вопрос*. (Перевод с немецкого.) Отдельный оттиск из № 42 «Искры». Типография «Искры». 1903. Стр. 8. [Смется также ряд изданий 1906 г.]—41.
- *Предисловие к немецкому изданию «Революция и контрреволюция в Германии» Фр. Энгельса* — см. русский перевод в книге: К. Маркс — *Собрание исторических работ*. Перевод с немецкого под редакцией и с примечаниями В. Базарова и И. Степанова. Изд. С. Смирнута. 1906 г. Стр. 426.—262.
- К ВОПРОСУ О НАЦИОНАЛЬНОЙ АВТОНОМИИ И ПРЕОБРАЗОВАНИИ РОСС. СОЦ.-ДЕМОКР. РАБОЧЕЙ ПАРТИИ НА ФЕДЕРАТИВНЫХ НАЧАЛАХ. [Автор — Вл. Коссовский.] Изд. Всеобщего Еврейского Рабочего Союза в Литве, Польше и России. Лондон. Февраль 1902 г. Стр. 24.—49.
- КОССОВСКИЙ, Вл. *Вопросы национальности*. Книг-во «Трибуна». Вильно 1907. Стр. 110.—27.
- *Непростительная демарш* Письмо в редакцию. «Наша Заря» № 9—10. 1912 г.—47—48, 60.
- ЛЕНИН, В. И. *Детская болезнь «славянизма» в коммунизме*. Сочинения, т. XXV. [Все ссылки на Соч. Ленина даются по 2-му и 3-му изданиям.]—187, 261.

- ЛЕНИН В. И. Доклад комиссии по национальному и колониальному вопросам на II конгрессе Коминтерна 26 июля 1920 г. Сочинения, т. XXV.—237—238.
- Итоги дискуссии о самоопределении. Сочинения, т. XIX.—198, 199, 203, 230.
  - К лозунгам. Сочинения, т. XXI.—254.
  - Критические заметки по национальному вопросу. Сочинения, т. XVII.—201.
  - Либлавоциана. Сочинения, т. XX.—251.
  - О задачах пролетариата в данной революции (Тезисы). Соч., т. XX.—239.
  - О «левом» реблчестве и о мелкобуржуазности. Сочинения, т. XXII.—268.
  - О праве наций на самоопределение. Сочинения, т. XVII.—174, 201.
  - Первоначальный набросок тезисов по национальному и колониальному вопросам. Сочинения, т. XXV.—238.
  - Социалистическая революция и право наций на самоопределение. Сочинения, т. XIX.—176.
- МАНУИЛЬСКИЙ, А. З. Речь по национальному вопросу на V конгрессе Коминтерна 20 июня 1924 г.—См. в книге «Пятый всемирный конгресс Коммунистического Интернационала» 17 июня—8 июля 1924 г. Стеногр. отчет. Ч. 1. М.—Л., Гиз. 1925 г.—228, 232.
- МАРКС, К. К еврейскому вопросу. Перевод под редакцией А. Луначарского. Изд. т-ва «Знание». Спб. 1906. Стр. 55. [См. К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, том I, изд. ИМЭ. 1928.]—41.
- Письмо Ф. Энгельсу от 16 апреля 1856 г.—см. в книге: К. Маркс и Ф. Энгельс. Письма. Перевод, редакция и примечания В. В. Адоратского. 4-е изд. М.—Л. 1931.—191.
- МАРКС, К. И ЭНГЕЛЬС, Ф. Манифест коммунистической партии.—39.
- И. [ИОН ЖОРДАНИЯ]. Старое и новое. «Часы Цховреба» № 12, 1912.—51—53.
- «НАША ЗАРЯ». Ежемесячный журнал. Спб. № 9—10, 1912 г.—48, 60.
- «НАШЕ СЛОВО» № 3, 1906 г. [Цитируется статья В. Медведя.—«Объединение Бунда с Рос. Соц.-Дем. Раб. Партией».—49.
- № 8, 1906 г. [Цитируется статья «Объединительный съезд РСДРП о национальных с-д. организациях». Стеногр. протоколы 24 и 25 засед.]—60.
- ОБ ОЧЕРЕДНЫХ ЗАДАЧАХ ПАРТИИ В НАЦИОНАЛЬНОМ ВОПРОСЕ. Революция X съезда РКП.—263—264.
- ОТЧЕТ О VIII КОНФЕРЕНЦИИ БУНДА. (Перевод с еврейского.) Женева 1911. Стр. 88.—45—48, 62.
- ОТЧЕТ О IX КОНФЕРЕНЦИИ БУНДА. Женева 1912 г. Стр. 48.—10, 47, 51.
- ПЛЕХАНОВ, Г. Еще одна раскольничья конференция. «Зя партия» № 3, 15(2) октября 1912 г.—47.
- ПРОГРАММА РКП.—90.
- РЕЗОЛЮЦИЯ ПО ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ В КИТАЕ—см. брошюру: «Тезисы и резолюция седьмого расширенного пленума Исполкома Коминтерна» (22 ноября—16 декабря 1926 г.). Гос. Изд. М.—Л. 1927.—242.
- РЕЗОЛЮЦИЯ ПО КИТАЙСКОМУ ВОПРОСУ—см. брошюру: VI расширенный пленум Исполкома Коминтерна. Тезисы и резолюция. Гос. Изд. М.—Л. 1926.—244—246.
- СЕМИЧ, М. К национальному вопросу в Югославии. «Большевик» № 11—12, 1925.—225.
- Речь в югославской комиссии ИККИ.—226—228.
- СТАЛИН, И. Заметки на современные темы. «Правда» № 169, 28 июля 1927 г. Отдельной брошюрой в издании Госиздата, М. 1927 г.—250.
- К национальному вопросу в Югославии. «Большевик» № 7, 1925.—226, 228, 231.
  - О перспективах революции в Китае. (Речь в китайской комиссии ИККИ 30 ноября 1926 г.) «Коммунистический Интернационал» № 13 (71), декабрь 1926 г. Отдельной брошюрой в издании Госиздата, М. 1927 г.—242.
  - Национальный вопрос и марксизм. Изд. «Привой». Спб. 1914, Стр. 80.—205, 207, 229, 230.
- ТУРКЕСТАНСКАЯ ДЕЛЕГАЦИЯ НА X ПАРТИЙНОМ СЪЕЗДЕ. Поправки и дополнения к тезисам тов. Сталина по национальному вопросу. «Правда» № 53, 10 марта 1921 г.—113.

- ФОРМЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ГОСУДАРСТВАХ. *Австро-Венгрия. Россия. Германия.* Под редакцией А. И. Кастелянского. Изд. т.-ва «Общественная польза». Спб. 1910. Стр. XIV+824—42.
- ХВЫЛЕВОЙ, Н. *Аподекти писаризму* («Культура і побу́та» № 13, 1926.)—234, 235.
- ЧИЧЕРИН, ГЕОРГИЙ. *Против тезисов тов. Сталина.* «Правда» №№ 50, 51 и 52 от 6, 8 и 9 марта 1921 г.—109, 110.
- ШПРИНГЕР, РУДОЛЬФ. *Национальная проблема (Борьба национальностей в Австрии.)* Перевод с немецкого М. Братанского и А. Брумберга под редакцией и с предисловием М. Ратнера. Изд. т.-ва «Общественная польза». Спб. 1909, Стр. XXVI+294—15, 28—31, 33—35.
- ШТРАССЕР—см. STRASSER, JOSEPH.
- DOCUMENTE DES SEPARATISMUS. Herausgegeben vom Oesterreichischen Metallarbeiterverband zum Zehnten ordentlichen Verbandstag. Wien 1911. SS. 166. [*Документы сепаратизма.* Издание австрийского профсоюза металлистов к десятому очередному съезду. Вена, 1911. Стр. 166.]—50.
- STRASSER, JOSEPH. *Der Arbeiter und die Nation.* Zweite, vermehrte Auflage, Reichenberg 1912. SS. 71. (ШТРАССЕР ИОСИФ. *Рабочий и нация.* Второе дополненное издание, Рейхенберг 1912. Ст. 71.)—22, 65.
- VANEK, K. *Cheem byt pod kuratelou anebo svobodni? Obrovéd' na otázku. Proc musí miti české dělnictvo své vlastní odborové organizace?* Brno, 1910. [ВАНЕК, К. *Хотим ли мы быть под опекой или быть свободными? Ответ на вопрос: почему чешская рабочая масса должна иметь собственную профсоюзную организацию?* Брно 1910. Стр. 63.]—50.
- VERHANDLUNGEN DES GESAMMTPARTEITAGES DER SOZIALDEMOKRATIE IN OESTERREICH abgehalten zu Brünn vom 24. bis. 29. September 1899. im «Arbeiterheim» Nach dem stenographischen Protokolle. Wien 1899. SS. 144. [Протоколы общепартийного съезда социал-демократии в Австрии, состоявшегося в Брно 24—29 сентября 1899 г. в «Рабочем доме». Стеногр. отчет. Вена 1899. Стр. 144.]—33.

- Ազգամեզ — 178—179.
 Ալեքսանդր (Մակեդոնացի) — 11.
 Բակունին, Մ. Ա. — 39.
 Բառեր, Ոտառ — 14—18, 25, 28—41, 44, 70, 80, 84, 116, 118.
 Բեյսա, Ֆր. — 166.
 Բողոքային, Ս. Յա. — 250.
 Բուխարին, Ն. Ի. — 172—174.
 Գալին — 60.
 Գնաբղ Վ — 203.
 Գալլալուս (Վ. Մեդեի կեղծանունը — սև) — 29, 43, 59.
 Դան (Դուրդի), Ֆ. Ի. — 199.
 Դանիկին, Ա. Ի. — 96, 122, 133, 145, 154, 158, 159, 202.
 Ընդեւ, Ֆր. — 191.
 Զառանկի, Վ. Գ. — 111.
 Զինվորի, Գ. Յե. — 229, 231, 241, 244—247, 250, 251.
 Իբրահիմով, Ե. — 185.
 Իկրամով, Ա. — 181, 182.
 Լենին, Վ. Ի. — 167, 173—176, 183, 187, 194, 198—202, 204, 208, 214, 230, 237—240, 244, 246, 250, 251, 264, 255, 260—266, 268—270.
 Լվով, Գ. Յե. — 74.
 Խայկով — 130, 179.
 Խաչանով — 181, 182, 186.
 Խվիլիով — 234, 235.
 Մերեթի, Ի. Գ. — 199, 251.
 Կազանովիչ, Լ. Մ. — 233.
 Կալիգին, Ա. Մ. — 78.
 Կալինին, Մ. Ի. — 130, 155.
 Կամենկով, Լ. Բ. — 130, 155, 168, 241, 245, 247, 253, 254.
 Կասեցի, Կարլ — 41, 80, 116, 191, 214, 261—262, 267.
 Կասեյանսկի, Ա. Ի. — 42.
 Կավենյակ — 251, 253.
 Կերզան — 123.
 Կերենսկի, Ա. Ֆ. — 74, 76, 159, 199.
 Կիբ — 11.
 Կլախ, Գ. Ռ. — 199.
 Կուլակ, Ա. Վ. — 95—96, 123, 183, 145, 159, 202.
 Կուլյով, Գ. (Ք. Ա. Գինգրաբլ) — 59.
 Կասեցի, Վ. (Լեվինսոն) — 27, 47—49, 60.
 Կոնստանտինով, Լ. Գ. — 78.
 Կուլբիցկով, Վ. Վ. — 168.
 Լենդերսոն, Ա. — 199.
 Զերմինսկի, Ֆ. Ն. — 72, 167.
 Մախարան, Ֆ. Ի. — 165.
 Մանսիլսկի, Գ. Ջ. — 229, 232.
 Մանսուրով — 130.
 Մարտինով, Ա. Ս. — 59.
 Մարտով, Յա. Ռ. — 52.
 Մարքս, Կարլ — 26, 39, 41, 174, 191, 199, 198, 200.
 Միլիանի, Բուդու — 167.
 Մեդե, Վ. Գ. (սեռ Նույնպես Գալլալուս) — 49.
 Միլյուկով, Գ. Ն. — 74, 76.
 Միկոյան, Ա. Ի. — 112.
 Մուրտով, Վ. Մ. — 130.
 Մուխամարով — 130.
 Մուրազին — 179.
 Յազևու, Յե. Ի. — 66.

- Յանսոն, Յու. — 130.
 Յեղաբով (Յն. Յու. Լեփին) — 59.
 Յեներայիզ — 189.
 Յուզենիչ, Ն. Ն. — 145, 159.
 Ն. (Նայ Ժարգանիս) — 51—55.
 Նիկալայ II — 202.
 Նարեկ — 112.
 Շամիրզուզ — 179.
 Շայգեման, Ֆ. — 199.
 Շուստեր — 233—235.
 Շարիֆնզեր, Ռուզուֆ (Կ. Ռեննեզի կեղ-
 ժանունը, — ձև) — 15, 28—31, 33—38,
 44, 70, 84, 116, 118.
 Շարասեր, Յուրի — 22, 65.
 Ուրկարա, Լեսլի — 126.
 Չան Կայ-չի — 243, 244, 252, 253.
 Չերնով, Վ. Մ. — 199.
 Չիչեզին, Գ. Վ. — 109, 110.
 Չիսիկ, Ն. Ս. — 251.
 Պանին, Մ. Ս. — 32.
 Պենիանով, Գ. Վ. — 47.
 Պյատակով, Յու. Լ. — 71, 72.
 Պուանկարե — 202.
 Ռազեն, Կ. — 236.
 Ռախիմբայիզ — 130.
 Ռակովսկի, Ք. Գ. — 172, 174.
 Ռիկով, Ա. Ի. — 130, 155.
 Ռիկովսկի — 180.
 Ռեննեզ, Կարլ (տես Նաև Ռ. Շարիֆ-
 զեր) — 80.
 Ռենսզել, Գ. — 199.
 Ռաշիլզ — 112.
 Ռուսուտակ, Յու. Ե. — 130.
 Սախ-Գալիկով — 130.
 Սաղբունով — 130.
 Սաֆարով, Գ. Ի. — 113.
 Սեմյչ, Մ. — 204—207, 225—232.
 Սեբերջյակով, Լ. Գ. — 165.
 Սիլիպովիչ, Ն. Ա. — 271.
 Սոկոլովիզ, Գ. Յու. — 130, 155.
 Սուլիսան-Գալիկով, Մ. — 177—182.
 Սուսլին, Ի. Վ. — 110, 130, 204—207,
 229, 230, 243.
 Ստեկլով, Յու. Մ. — 251.
 Վալիզով — 179, 181.
 Վանեկ, Կ. — 50.
 Վիլհելմ II — 202.
 Վիշուս — 112.
 Վրանզել, Ն. Ն. — 101, 122, 145, 159.
 Տան Գին-սյան — 253.
 Տրոցկի, Լ. Գ. — 130, 155, 236, 245, 247,
 251.
 Տյուրուպա, Ա. Գ. — 130.
 Ֆիլզով — 181.

Յեթնիկան իմ. Տ. Խալվաթյան
Կանոնի սրբագրի Լ. Արամյան, սրբագրի Վ. Քրիստյան

Պատվի լիազոր C-77, հաս. № 321, պատվեր № 351, սխում 10,000, ինչպես $\frac{ՄՄ}{ԻԿ}$

Հայկուստանի պարսմ. Յեթնիկան, Ալլախիկոյան № 27

ՀԱՅ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳԻՒՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

FL0021212

1862
1863

A 11
7101